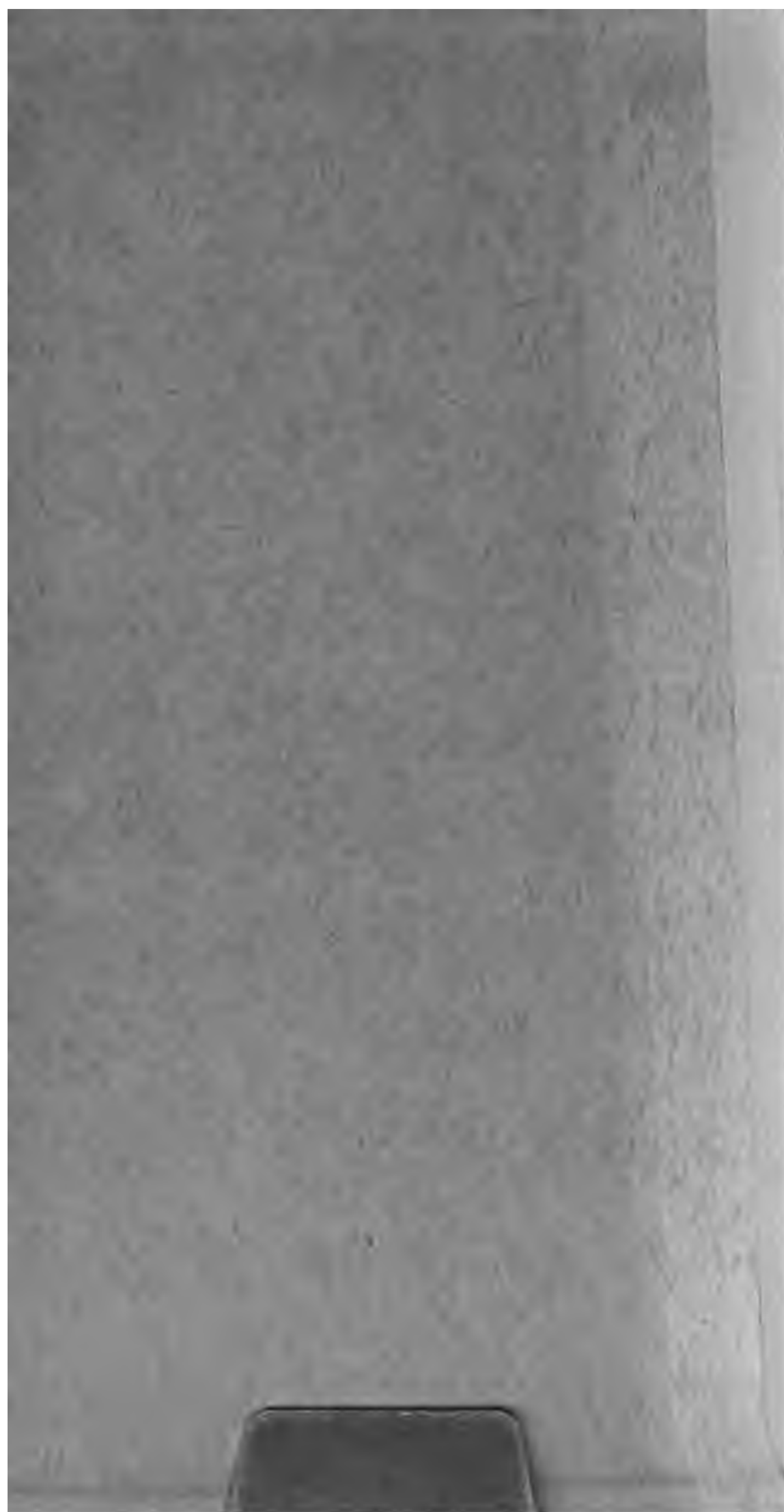

Finsk

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER och WILH. BOLIN.

Förra halfåret, 1883.

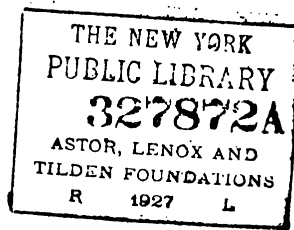
Tom. XIV.

HELSINGFORS,

J. SIMELII ARFVINGARS TRYCKERI,

1883.

Den finska vitterheten efter 1830.

Inom den finländska vitterheten har den specielt finska redan intagit ett så anmärkningsvärdt rum, att en sammanhängande om ock kort framställning af densamma ej kan sakna sitt ganska stora intresse. Det kan nemligen icke förnekas att språkstriden hos oss, i samma mån principerna och konseqvenserna vunnit i klarhet och skärpa och tydliga partigrupper i följd deraf bildat sig, erhållit en allt djupare betydelse för vårt lands andliga lif och inom flere områden börjat antaga karakteren af en kulturkamp. Under sådana förhållanden kan kännedomen om de arbeten, som vare sig från ena eller andra sidan gjorts i kulturens och bildningens tjenst, ej vara för någon bildad likgiltig. Såsom ett bidrag till denna kännedom äro följande literaturhistoriska studier att anses.

I.

Den finska vitterheten kan egentligen sägas vara en produkt blott af de senaste femtio åren. Ty ehuru den första finska bok, (Mikael Agricolas Abc-bok, (trycktes redan omkring 1542, var det först genom Kalevalas och Kanteletars framträdande 1835 och 1840, som denna vitterhet erhöll sina första betydande verk samt den grund, hvarpå en framtida utveckling kunde byggas. Visserligen har den finska vitterheten efter dessa arbetens framträdande att uppvisa ingen frambringelse, som i betydelse och monumental storhet skulle kunna uthärda den ringaste jemförelse med dem, men öfverskådar man dess tillstånd under tiden före och efter 1835, skall man likväl genast finna hvilken lifaktighet den senare perioden utvecklat i jembredd med den förra. Detta gäller ej blott arbetenas mängd, utan i ännu högre grad deras värde och halt. Härtill bidrogo naturligtvis många omständigheter; en höjning af den finska literaturen var redan under långa tider och särskildt under de närmast föregående decennierna förberedd; men det behöfdes en

yttre impuls, och denna kom med framdragandet i ljuset af den gamla folkpoesin, den finska nationalitetens renaste skapelse.

Den finska literaturen före folkdiktningens framträdande inför offentligheten har för språkforskaren och historiografen större intresse än för literaturhistorikern, hvarför den äfven här inledningsvis och i största korthet behandlas. Dess sjelfständiga produkter äro nemligen till sitt värde jemförelsevis ganska obetydliga, men ega likväl sitt intresse såsom banbrytande förarbeten, i det de lemnat sitt ingalunda ovigtiga bidrag till danandet af ett skriftspråk, det första vilkoret för en literatur.

Öfverskådar man den finska literaturen från 1542 till början af innevarande sekel, faller det genast i ögonen hurusom den till sitt innehåll är nästan uteslutande religiös. Det var ju också reformationen, som dref Mikael Agricola till utgifvandet af de första finska böcker, hvilkas religiösa karakter derigenom var sjelffallen. Det låg honom naturligtvis närmast om hjertat att göra de heliga skrifterna tillgängliga för gemene man, och hans öfversättningar ur bibeln utgöra också hans förnämsta bidrag till den finska literaturen. Det föredöme, som Agricola gifvit, följdes såväl af de öfrige reformatorerne som af flertalet af de följande seklens skriftställare, hvarför finnarne två århundraden efter Agricolas död egde en visserligen anspråkslös, men dock ej så alldeles obetydlig uppbyggelseliteratur, genom hvilken språket åtminstone inom ett område erhöll en viss grad af utbildning. Bland öfversättningar är särskildt att märka bibelöfversättningen af år 1642; inom den originala produktionen är att uppmärksammas psalmdiktningen, som representerades af flere författare, bland hvilka särskildt är att ihågkommas Abraham Achrenius (1706—1769), hvars psalmer för sin fromhet och innerlighet ännu äro omtyckta och lästa. Näst den religiösa literaturen gör den juridiska anspråk på vår uppmärksamhet. Den bestod uteslutande i öfversättningar af lagar och förordningar. Sålunda utkom 1759 en finsk öfversättning af 1734 års lag. Slutligen qvarstå några språkvetenskapliga arbeten från dessa tider i tacksam hågkomst, särskildt det finskt-svenskt-latinska lexikon, som år 1745 utgafs af den entusiastiske, för det finska språket ifrige Daniel Juslenius (1676—1752).

Sådan är i yttersta korthet den finska literaturen intill början af 19:de seklet. Den saknar något högre literaturhistoriskt värde och gör ej heller anspråk derpå. Och deröfver kan man ej undra, ty de förutsättningar, som fordras för att en literatur skall kunna uppstå, förefunnos i ganska ringa grad. Af de religiösa skrifterna tillfredsställdes folkets läslust, låt vara visserligen ganska ofullständigt, medan de bildade klasserna i landet icke kände något behof af en literatur på finska språket, då de vida lättare fingo sitt bildningsbegär tillfredsställdt af den svenska literaturen, som nu började bli af allt större betydenhet, för att slutligen i senare hälften af 18:de seklet uppnå sin första glansperiod.

Emellertid inträdde vid början af vårt århundrade i detta förhållande en ändring, så att inom jemförelsevis kort tid en stor del af landets bildade klasser voro varmt intresserade för uppkomsten af en literatur på finska språket. Detta nyvaknade intresse hade ingalunda sin grund deri, att den svenska literaturen ej mer skulle tillfredsstält sinnena, ty tvärtom följde man såväl då som allt framdeles med det lifligaste deltagande den svenska literaturens glänsande utveckling och hemtade derifrån impulser af mångahanda art; ej heller låg skälet deri, att literaturen på andra sidan bottenhafvet nu icke skulle varit tillräcklig för de bildades behof af läsning. Man har att söka grunden till detta intresse för en finsk literatur i hufvudsakligast tvenne andra omständigheter, nemligen i det nyvaknade intresset för Finlands historia samt i den rörelse inom literaturen, som kallas nyromantik.

Det var *Henrik Gabriel Porthan* (1739—1804) som väckte intresset för fosterlandets historia genom sina monumentala, på den allvarligaste forskning grundade arbeten. Det gick genom tidehvarfvet före Porthans framträdande, frihetstiden, ett drag af om man så får säga praktisk patriotism, som fann sitt uttryck i det rastlösa sträfvandet att upphjelpa landets ekonomi, dess handel, näringar med mera. Deraf föranleddes ett närmare intresse för landets befolkning, hvilket intresse blott behöfde förbindas med vetenskapligt forskningsbegär för att vända blicken på landets historia och gamla minnen. Steget från frihetstidens

ekonomiska patriotism till den porthanska historieforskningen var derför ej så stort. Här kan ej komma i fråga en redogörelse för Porthans inom den finländska häfdaforskningen så epokgörande arbeten, ty redan genom sitt språk — de äro skrifna på latin eller svenska — ligga de utom vårt ämne. Det är tillräckligt att antyda hvarför deras verkan på den finska literaturen var så djup och genomgripande. Vi finna då att, oafsedt den omständigheten att medvetandet hos ett folk om en egen historia, värd att upptecknas, alltid är en mägtig häfstång till danandet af en literatur, genom forskningarna i folkets forntid intresset leddes till uppsamlandet och bevarandet af de gamla sånger och sägner, som ännu lefde bland allmogen. Ett liknande intresse rörde sig för öfrigt vid denna tid hos så godt som alla Europas folk. Porthan och hans lärjungar, Lencqvist och Ganander, uppsamlade visserligen finnarnes gamla sånger mest för de upplysningar, de lemnade om deras forna mytologi, seder och lefnadssätt, men vigten äfven för poesin af dessa insamlingar förminskas deraf ej. När en gång uppmärksamheten var väckt på dessa sånger, fortsattes uppsamlandet af dem med ifver, hvarvid i synnerhet är att märka Z. Topelii d. ä. flitiga verksamhet. Det var emellertid först Elias Lönnrot som visade hvad dessa sånger voro värda och hvilken skatt finnarne i dem egde, hvarigenom han äfven blef den egentliga grundläggaren af den finska literaturen.

Efter frihetstidens politiska förnedringstillstånd spridde Gustaf III:s snille åter glans öfver Sverige; i lugn och ro bedref här i Finland Porthan och hans skola sina grundliga vetenskapliga forskningar, medan det öfriga Europa upprördes af våldsamma revolutioner, en politisk i Frankrike, en andlig i Tyskland. Hvardera var en frigörelse från det gamla häfdvunna, en frigörelse, hvars våldsamhet ej må komma oss att förbise dess ovilkorliga nödvändighet. Dyningar af hvardera revolutionen framträngde ända till norden, visserligen försvagade genom afstånd och tid, men likväl mägtiga nog för att skaka vårt land i dess innersta. Efter franska revolutionens stormar kom, då det redan syntes nästan lugnt derborta, år 1808 en mägtig svallvåg hit upp, som i sin styrka våldsamt lösslet Finland från dess gamla grund och slungade det in på nya okända banor.

För landets politiska lif och framtida utveckling medförde lösryckandet från Sverige och föreningen med Ryssland de vigtigaste och mest genomgripande följder. På den finska literaturens utveckling var verkan af denna förändring i Finlands politiska läge nu i början jemförelsevis mindre. Den medförde nemligen i det stora hela ej något betydande nytt element till höjandet af denna literatur; alldeles samma förutsättningar för den skulle hafva funnits, om Finland fått förblifva under Sverige. Porthan hade gifvit första impulsen till den nationela rörelsen, då Finland ännu var förenadt med Sverige, och det andra elementet, som ännu mägtigare befrämjade en finsk literatur, romantiken, uppstod först i Sverige innan det kom öfver hit. Det förändrade politiska läge, Finland intog genom sin förening med Ryssland, verkade väl så till vida på den finska literaturens utveckling, som landet nu såg sig mera hänvisadt till egna krafter, hvilket naturligtvis måste sporra till starka ansträngningar inom alla områden. Det förefaller dock som om detta medvetande under flere decennier ännu ej egt den styrka och klarhet, att deraf då skulle följt någon direkt befruktande inverkan på den finska literaturen. Att vårt lands nya politiska ställning senare, särskildt i våra dagar, i många hänseenden medverkat som en vigtig faktor vid nämda literaturs framåtskridande bestrides dermed ingalunda.

Vida kraftigare verkade deremot de element, som romantiken medförde. Denna rörelse, redan länge förberedd inom den tyska literaturen, hade i Tyskland genom bröderne Schlegel i slutet af 18:de seklet fått ett fast mål för sig. Man yrkade på en frigörelse från den klassiska rigtningens regeltvång och ett djupare, innerligare känslolif i såväl dikt som verklighet. Man vände för den skuld sina blickar mot folkens mytiska tidsålder och medeltiden, emedan man ansåg att der det rätta, friska känslolifvet fans. Der hade man att söka den rätta friheten från samtidens stelnade former; genom att tillegna sig medeltidens anda och åskådningssätt kunde individen först frigöra sig i sin fulla egendomlighet. Denna frihet var visserligen helt och hållet imaginär; detta fingo romantikerne efter ej så lång tid genom erfarenheten lära; att emellertid romantiken medförde mån-

get nytt element och många nya impulser till verkligt framåtskridande kan ej förnekas.

Romantiken i Sverige var i hufvudsak likartad med sin förebild i Tyskland. Hos oss fick den en litet annan karakter genom tillvaron af tvenne skilda språkgrupper inom landet. Jemte det man uppträdde mot den franska klassiciteten, betonade man i högsta grad den åsigt inom romantiska skolan, att endast en obehindrad utveckling af det specifikt egendomliga kan vara fruktbringande. Detta skulle ej gälla blott den enskilda individen, utan hela nationen, ty äfven denna borde enligt det romantiska åskådningssättet betraktas såsom en individualitet. Nationen finge på denna grund sin betydelse endast så vidt den utvecklade sin egendomlighet i dess fulla styrka. Man tillämpade nu dessa satser på vårt land: då pluraliteten af nationen är finsk, måste äfven bildningens språk vara finska, ty endast så kan nationalitetens individualitet häfdas och utveckla sig; svenskan borde alltså vika för finskan, hvilken utan vidare betecknas som »modersmålet».

Dessa åsigter uttalades på 1820-talet med stor värma i tidskriften Mnemosyne och Åbo Morgonblad. Genom dem lades den egentliga grunden till senare tiders finskhetssträfvande, ehuru de vid sitt framträdande i Mnemosyne mera torde få anses som ett slags poetiska drömmerier af romantikens målsmän i vårt land, A. G. Linsén och A. I. Arvidsson. Dessa gjorde nemligen intet egentligen positivt för den finska literaturens befrämjande och skrefvo alla sina uppsatser, hvari de uttalade finskhetssträfvandets grundprinciper, på svenska språket. Men genom deras entusiastiska verksamhet blef dock jordmånen beredd och de första fröna sådda. Frukten, hvilken dock i många afseenden ingalunda blef af den ädla art, som de varmhjertade såningsmännen säkorligen tänkt sig, mognade visserligen först flere årtionden senare. Dock uppspirade äfven af denna sådd många både friska och goda plantor och det inom jemförelsevis kort tid.

År 1820 påbegynte historiarum adjunkten Reinhold von Becker, påverkad af Mnemosyne-ideerna, utgifvandet af folkbladet *Turun Viikkosanomia,* hvilket snart genom sitt omvexlande,

väl valda innehåll och lättfattliga, om mindre vanliga insigter i finskan vittnande språk inom kort tillvann sig en ganska stor läsarekrets. Utom att detta tidningsföretag var det första, som erhöll någon varaktighet — ett företag i samma rigtning under Porthans tid hade icke haft någon framgång — har det anspråk på vår uppmärksamhet äfven af det skäl, att det på sätt och vis var närmaste orsaken till den strid, som med liflighet fördes i Mnemosyne angående den dialekt, som borde läggas till grund för finska skriftspråket. Becker använde nemligen med förkärlek åtskilliga ostfinska dialektegenheter, emedan han ansåg den vestfinska dialekten, som särskildt genom de religiösa skrifterna blifvit den herskande i skriftspråket, såsom för mycket försvenskad och bortskämd, medan deremot ostfinskan ännu egde sin genuina renhet och karakter. Han utgaf till och med år 1824 en finsk grammatik, hvilken, ehuru den förfäktade flere ostfinska egendomligheter i språket, måste anses som det första värdefullare arbete åt detta håll. Mot Becker framhölls åter hurusom den vestfinska dialekten på grund af att den ända sedan Agricolas tider uteslutande användts i skrift, redan erhållit en utbildning, en stadga och en häfd, särskildt inom kyrkospråket, hvarigenom den lemnade alla öfriga dialekter långt bakom sig. »Det vore hardt nära ett helgerån att ur en finsk kyrka uttränga denna rena och fulltoniga dialekt». Beckers främste antagonist var lektorn vid pedagogiska seminariet Gustaf Renvall. Denne hade redan tidigare än Becker utarbetat en finsk grammatik, ehuru den utkom först 1840, i hvilken han varmt förfäktar »den rena, vestfinska dialekten», som enligt hans åsigt talades mest oblandad i öfre Satakunta, särskildt i nejden af Tammerfors. Mer än genom sin grammatik är Renvall känd genom sitt lexikon, hvilket utkom 1826.

Ovisst är hvilken utgång striden fått — ännu senare uppträdde flere, särskildt Gottlund, för den ostfinska dialekten — så vida ej den finska vitterheten under de följande decennierna riktats med några verk af den monumentala storhet och betydelse, att ej blott striden om dialekterna nu blef afgjord till förmån för det af ålder herskande skriftspråket, utan äfven genom dem det första betydande uppslaget till en finsk literatur gafs.

Men innan vi öfvergå till framställningen häraf, böra några finska författare nämnas, hvilka i detta sekels förra hälft uppträdde såsom oförskräckta banbrytare för den finska literaturen. Genom desses arbeten stadgades äfven i sin mån skriftspråket och vandes menskligheten vid tanken på en finskspråkig vitterhet. Genom sitt mera praktiska befrämjande af den finska literaturen stodo de skilda från de ledande romantikerna med deras merendels toma fraser, på samma gång de af skilda orsaker stälde sig i ett jemförelsevis isoleradt läge till den yngre generationen. Man kunde nästan anse att de representerade den porthanska åsigten om ett stadigt, exakt arbete i motsats till romantikernas teoretiska spekulationer. De ville ge Finland en finsk literatur och de gjorde det så godt de kunde, görande ofta sin sak rätt bra ifrån sig. Desse män voro Judén, Gottlund och Poppius.

Jakob Judén (1781—1855) hade inträdt i Åbo högskola redan under Porthans lifstid samt emottagit direkta inflytelser af dennes mägtiga ande. Den ifver för finska språket och dess användande i skrift, som då väcktes hos honom, fortfor oförminskad under hela hans lif samt yttrade sig städse i ett redligt och flitigt arbete derför. Han skref nästan uteslutande på finska, ehuru han visserligen rätt ofta skördade ringa tack derför, men den grundsatsen stod hos honom fast, att den enskilda fördelen måste vika för det allmännas fordringar. Och här fordrades att finskan, såsom flertalets af befolkningen språk, skulle mer än hittills användas i skrift, och derför beslöt Judén att så vidt på honom ankom bidraga till ernåendet af detta mål. Han hyllade det 18:de seklets upplysnings- och nyttighetsfilosofi, och detta gaf en allt igenom praktisk karakter åt hans verksamhet, på samma gång det gaf åt hans sträfvanden ett drag af frisinthet, som likväl ofta skaffade honom mycken förtret.

Hans lefnadsöden äro snart berättade. År 1800 blef han student i Åbo, men hans vidare studier ville det ej bli något utaf. Till en stor del orsakades detta af ekonomiskt betryck, som nödgade honom att åratal vistas som lärare på landsbygden, men dels äfven deraf att han i början ej tycktes ha haft det så klart för sig, åt hvilket håll hans begåfning egentligen

låg. Först ämnade han bli prest, men då han insåg att denna bana ej stämde öfverens med hans åsigter i religiösa ting, kastade han med den honom egna uppriktigheten om och egnade sig åt juridiska studier. Han aflade likväl deri ej någon examen, ty år 1810 syntes en för honom särdeles lämplig befattning erbjuda sig, i det en finsk translator behöfdes vid den då upprättade regeringskonseljen. Judén, som redan då var känd såsom skriftställare på finska språket [1]), skulle obetingadt fått platsen, om han kunnat förmås att öfvergifva sin halsstarriga och vederbörande misshagliga föresats att i finskan skrifva ks och ts i stället för de dittills brukliga x och z. Men han var orubblig och gick sålunda miste om tjensten. Han antog nu en plats som magistratssekreterare i Fredrikshamn, hvarifrån han dock 1813 flyttade till Wiborg, då ett dylikt embete der erbjöds honom.

Det var här hans egentliga skriftställarverksamhet utvecklade sig. I synnerhet var han åren 1815—1819 särdeles produktiv. Tätt efter hvarandra utsände han under signaturen Juteini en hel hop häften mest af poetiskt innehåll, men äfven med uppsatser i prosaform. Hans dikter voro, så vida de ej rörde fosterlandet och dess förhållanden, merendels hållna i en glad tonart; det var muntra dryckes- och kärleksqväden samt stundom rätt satiriska utfall mot ett och hvarje, som föreföll den af det förra seklets upplysningsfilosofi påverkade diktaren begabbelsevärdt. Då han härvidlag ej heller skonade presterna, uppväcktes från deras läger mot honom såsom varande en fåfänglig och otrogen verldsmenniska ett skri, som var nära att bringa honom till tystnad, ty år 1819 utsände han ett litet »afsked till Wäinämöinen», hvari han förkunnar sitt beslut att upphöra med allt diktande. Detta beslut kunde han dock ej länge hålla, och snart sände han åter ut sina skrifter, ehuru nu visserligen mindre ofta än förut. Han var nu aktsammare och liksom sökte lägga band på sitt af naturen gladt anlagda sinne. Men han kunde ej i längden hålla tillbaka sina tankar, utan yttrade ånyo några presterskapet misshagliga åsigter i sin svenska bok »Tankar i va-

[1]) Hans första tryckta stycke (1804) var en klagosång öfver Porthans död.

rianta ämnen», hvilken skrift fick den för våra förhållanden så ovanliga äran att enligt rättens dom å båle brännas af bödelns hand. Den beskyldes att utsprida kristendoms fiendtliga läror. Detta skändliga förfarande sårade Judén så djupt, att han brände alla sina hittills otryckta dikter och beslöt att för evigt upphöra med allt skriftställeri. Nu höll han verkligen sitt beslut i flere år, tills tiden läkt såret och lusten att skrifva blef honom öfvermägtig. I början var det psalmer, men sedan anslogos äfven ehuru med försigtighet de gamla, glada tonerna. De sista tiderna af sin lefnad tillbragte han med att samla och ordna sina skrifter, hvilka dock utkommo först efter hans död [1]).

Någon verklig skaldenatur var Judén icke; han hyllade satsen *utile dulci* och satte derför sina nyttiga lärdomar i meter och rim för att göra dem behagligare, dervid ofta anslående en satirisk eller glädtig ton, när han tyckte att det så passade bäst till ämnet. Någon djupare fantasi och genialitet söker man hos honom förgäfves. Men hans arbeten visa honom såsom en rätttänkande man, den der med lika ifver diktar sånger mot djurplågeri som mot snikenhet, vidskepelse och andra fula laster och själslyten. Bäst lyckas han som vissångare i den skämtsamma stilen [2]). Tyvärr är det oftast liksom vore han rädd att

[1]) De trycktes i Wiborg 1856—1858 i nio häften.

[2]) Man höre t. ex. följande lilla dryckessång:

Ölet släcker törsten väl,
men att dricka är dock skäl
utan törst också.
Gossar, stämmen upp en sång!
Låten stånkan sen sin gång
rundt kring laget gå.

Ölet ger oss styrka mer,
stånkan glans åt festen ger,
lifvar hvarje sinn'.
Sorg och qval på dörren körs,
och när hurraropet hörs,
stämmen alla in!

Suomis ädla land skall än
låta sina trogne män
dricka öl ur så.

låta sin munterhet för skarpt framsticka. Det är ej ett hurtigt, lefnadsfriskt skratt utan mera ett förläget, ehuru ofta rätt torroligt smålöje. Hans gladt anlagda natur bryter dock städse, som ofvan redan antyddes, igenom.

Ehuru Judéns diktareverksamhet sålunda ej tillfredsställer högre anspråk på poetiskt värde, var dess betydelse derför ingalunda ringa, då man besinnar den finska literaturens oansenlighet vid den tid, då Judén var som mest produktiv. Ja, hans sånger voro väl de bästa, som den finska literaturen hade att i original uppvisa. Afsedda för undervisning och nöje trängde de genom sitt klara och lättfattliga språk, som öfverträffade allt hvad man dittills sett i den vägen, djupt ned bland folket, och många af hans visor höra ännu till de mest populära inom den finska literaturen; vi påminna endast om följande, ännu allmänt gängse visor: »Luonnon suuret lapsukaiset avaruuden alla», »Älä itke äitini» [1]) samt i synnerhet »Arvon mekin ansaitsem-

---

När då alla ramlat kull,
stånkan än, till brädden full,
låt kring laget gå!

[1]) Vi kunna ej underlåta att anföra denna lilla visa, en af Judéns allra bästa. Öfversättningen till denna liksom till den föregående är hemtad ur R. Herzbergs »Från Saimens och Päijänes stränder»:

Gråt ej så, o moder kär
Gjut ej tårar flera!
Fast i grafven far nu är,
gråt ej, gråt ej mera.

Tänk ej uppå sorgen mer,
blicka upp mot höjden!
Blå och ljus den mot dig ler,
der'från kommer fröjden.

Vänta, efter några år,
när jag kraft i armen,
styrka i hvar muskel får
och friskt mod i barmen,

Då skall jag ifrån din stig
alla sorger röja,
ingen nöd sen hinner dig,
när jag orkar plöja.

me», som hvarje finsk bondpojke känner, men hvars karaktersfasta och frisinnade författare numera få äfven bland de bildade finskhetsifrarne torde minnas så som han ändock förtjenar.

Kom sålunda Judén genom hela sitt åskådningssätt och den praktiska karakteren hos sitt finskhetssträfvande att stå främmande för romantikerna, var detta i ännu högre grad fallet med *Karl Axel Gottlund* (1796—1875), ej så mycket på grund af hans från deras skiljaktiga åsigter — han stod dem tvärtom i mångt och mycket ganska nära — utan mera genom hans envisa och äregiriga sinnelag, som aldrig lät honom komma öfverens med någon menniska. Och dock var Gottlunds verksamhet för den finska literaturen må hända betydelsefullare än Judéns, och den skulle varit det ännu mera, så vida han ej sjelf genom sitt hänsynslösa uppträdande ofta omintetgjort sitt arbetes frukter.

Det är egentligen Gottlunds verksamhet i Sverige som är af betydelse. I detta land hade han vistats sedan år 1816, då han lät inskrifva sig såsom student vid Upsala universitet, efter det han i Åbo redan par år förut hade aflagt sin studentexamen. Han utgaf nemligen der i några häften [1]) sina samlingar af finsk folkpoesi samt gjorde den känd i vidsträcktare kretsar. Vidare skref han der (på latin) sin disputation angående finska ordspråk. Hans förnämsta betydelse ligger dock deri, att han var den förste, som vågade försöket att utge en vetenskapligt literär tidskrift på finska språket. En obetydlig finsk tidningsliteratur fans visserligen redan, men den var mera afsedd för folket, ej för den bildade allmänheten, såsom Gottlund åstundade. Han hade dock ej så lätt att få något dylikt till stånd, ty han stod så godt som ensam om företaget. Ingen kom sig till att understödja det med literära bidrag, ehuru han nog fått löften derom. Han fullbordade då arbetet ensam och utgaf det äfven på eget förlag, då ingen förläggare underkastade sig den ekonomiska risken af utgifvandet. Ja, han såg sig till och med nödsakad att sjelf delvis sätta sitt arbete för att icke utgifvan-

---

[1]) Dessa voro: *Pieniä runoja Suomen pojille ratoksi* (1:sta häftet 1818, 2:dra 1821) samt *Wäinämöiset* (1828).

det skulle fördröjas. Ändtligen utkom år 1828 i Stockholm första häftet, ett digert band på öfver 600 pagina; några år senare följde ett annat betydligt mindre häfte, hvarmed företaget afstannade. Arbetets titel var »*Otava*» (karlavagnen), och dess innehåll utgjordes af skildringar och vetenskapliga uppsatser om Finland, poesier och dylikt. Båda delarne voro försedda med bilder och notbilagor. Ehuru detta arbete innehöll mycket förträffligt, möttes det dock må hända ej af det bifall, det förtjent, hvarom genast mera. Det återstår att nämna en episod af Gottlunds vistelse i Sverige, nemligen hans vandringar bland finnarne i Wermland. Genom Rühs' nyss utkomna arbete om Finland hade han erhållit kunskap om tillvaron af en icke alldeles obetydlig koloni finnar i Wermlands ödsliga skogsmarker. Ifrig och energisk som alltid, då saken gälde finnar och finska språket, företog han åren 1817 och 1821—1822 färder dit för att närmare undersöka förhållandet. Väl blef det vetenskapliga utbytet häraf ringa, men för folket i dessa nejder var hans färd dit välsignelse bringande. I spetsen för en talrik bondedeputation framträdde han nemligen oförskräckt inför den svenska riksdagen och framlade ett med 600 underskrifter försedt dokument, deri bönderna fordrade några berättigade medgifvanden. Detta tilltag väckte oerhörd uppståndelse; man trodde Gottlund vara en af ryssarne besoldad folkuppviglare. Emellertid lyckades han genom sin dristighet i mångt och mycket förbättra de finske böndernas i Sverge hittills ej så afundsvärda ställning.

År 1834 återvände Gottlund till Finland, der han några år senare blef lektor i finskan vid universitetet i Helsingfors, hvilken tjenst han innehade ända till sin död (1875). Han fortsatte här sin literära verksamhet genom utgifvandet af diverse skrifter, dels af poetiskt innehåll (deribland en ganska god öfversättning af Fredmans epistlar och sånger, hvarvid han på samma gång sökt lokalisera dem i Finland), dels vetenskapliga uppsatser. Derjemte försökte han sig flere gånger som tidningsman, ehuru hans företag i denna rigtning ej blefvo särdeles långlifvade.

Under detta sitt skriftställeri och just genom detta låg

han i ständig fejd med alla andra arbetare inom den finska literaturens område. Lönnrot och Castrén hade nu framträdt, och Gottlund grämde sig ofantligt öfver att se sig fördunklad af dessa. Han tyckte sig vara alldeles för litet uppskattad — han var det må hända äfven i sjelfva verket — och angrep för den skuld alla, som blott uppväckte hans misshag. Ett ständigt tvisteämne var hvilken finsk dialekt skulle läggas till grund för skriftspråket. Gottlund höll envist på savolax-finskan med dess ljudfulla diftonger och klangfullare språk. Såsom redan tidigare antyddes, afgjordes striden mellan dialekterna genom Lönnrots epokgörande arbeten till vestfinskans fördel.

Gottlund har skrifvit åtskilliga poem, men någon skald var han ej. Hans stil är ofta djerf och slående, men den rätta poetiska flägten saknar man merendels. Mera värde eger hans prosa, som ofta utmärker sig för träffande qvickhet och kraft, men lika ofta fördunklas af konfysa ideer och påståenden samt besynnerliga ordställningar och uttryckssätt.

Abraham Poppius (1793—1866) var onekligen den af de tre, som egde den bästa poetiska begåfning att döma efter de få sånger, som finnas af honom [1]). De stå genom sin friskhet och finhet vida öfver de båda andras frambringelser. Någon inverkan på senare finska poeter har han dock ej utöfvat; dertill hade han skrifvit allt för litet. Dessutom publicerades den största delen af de få dikter, som sågo dagen under hans lifstid, i bladet »Oskyldigt Ingenting» (1821), som var både föga läst och snart glömdt. Poppius vistades i Upsala samtidigt med sin vän Gottlund, och liksom denne disputerade han i ett ämne rörande finska språket. Betydelsefullare än detta var hans sammanträffande derstädes med tysken H. R. von Schröter. Denne, hvars kunskap i finskan ej var så grundlig, sattes nemligen genom Poppii tillhjelp i stånd att kunna utge sin tyska öfversättning af finska runor, hvarigenom kännedomen om finnarnes egendomliga folkpoesi först blef spridd utom deras egna landamären.

[1]) I det af savolax-karelska studenter utgifna albumet Koitar I (1870) finnas samlade 20 stycken af honom. Något mera finnes väl knappast i tryck.

Fyra dikter i ryska folkvisans tonart

af **A. Kolzoff.**

Öfvers. af *Alfred Jensen.*

I.

Hvar är du klara,
Strålande stjerna?
Är du skymd af de
Mörka moln?

Hvar är du, sköna,
Älskade flicka?
Har du svikit din
Trogna vän?

Längtande, qvalfull,
Sorgsen i hågen
Går jag fram på de
Gröna fält.

Ej kan jag skåda
Strålande stjernan,
Icke möter jag
Fagra mön.

Molnen de mörka
Dölja min stjerna.
Grafven kylig har
Famnat mön.

II.

Den stilla aftonringningen,
Hur många minnen väcker den
Af ungdomsdar på hembygdsstrand
Uti ett älskadt fosterland!
Der sista gången länge sen
Jag hörde aftonringningen.

Jag aldrig åter skåda får
Min lefnads sköna, ljusa vår.

Hur många *nu* i lifvet gå,
Som voro unga, glada *då*?
I dödens tunga sömn min vän
Ej mer hör aftonringningen.

Jag ock i graf skall jordad bli.
Der susar mildt en melodi,
Så vemodsfull och allvarsam.
En annan sångare går fram,
Och han, ej jag, besjunger än
Den stilla aftonringningen.

III.

Sjung ej, näktergal,
Vid min fönsterkarm,
Utan ila snabb
Till min hembygds skog!

Och till fönstret der,
Till min flicka flyg!
Tolka med din sång
Ömt min längtans qval!

Utan henne jag
Tvinar sorgsen bort,
Liksom steppens ros
I den kalla höst.

Nattens måne mörk
För min syn sig ter,
Och sin varma glans
Mister dagens sol.

Utan henne, hvem
Kan förnöja mig?
Till hvems bröst kan jag
Ömt mig luta ned?

Utan henne, hvem
Kan jag lyssna till?
Hvilken ljuflig sång
Kan väl glädja mig?

Sjung ej, näktergal,
Vid min fönsterkarm!
Ila, ila hän
Till mitt hjertas vän!

IV.

Min flickas ring förlorat
Jag har i djupan haf,
Och med min ring all lycka
På jorden lagts i graf.

Hon gaf mig den och sade:
»Förgät mig ej! tag den!
Så länge du den eger,
Jag är dig trogen än».

Att not vid stranden draga
Jag, arme, gången var.
I vattnet ringen sjunker.
Jag söka vill — men hvar?

Från denna stund vi skildes:
Hon vill ej se mig mer.
Från denna stund min glädje
I hafvet sjunkit ner.

Vind, som i midnatt blåser,
Bönhör mig, var min vän!
Tag ringen upp från botten
Och gif mig den igen!

I går dock hjertat veknat:
Hon mig i tårar fann,
Och åter nu som fordom
I blicken kärlek brann.

Hos mig hon ömt sig sätter
Och fattar mildt min hand.
Men hvad hon har på hjertat
Hon dock ej yppa kan . . .

Hvad är nu all din ömhet?
Hvad båtar mig ditt smek?
Blott kärlek, kärlek vill jag . . .
Men du min kärlek svek.

Må den, som vill det, bernsten
I hafvet söka opp!
Men jag min ring förlorat,
Förlorat allt mitt hopp!

Sagan om drömlandet.

Ett hugskott af **Bob.**

Från soluppgångens land kom storken seglande i skyn och bar vid sitt bröst en späd, sofvande varelse. Orubblig klöf den kloka fogeln luft och moln, färden gick öfver brända öknar, stekta af solen, öfver hafvets grönblåa yta, öfver lunder, der frukter glödde och hvarifrån blomdoften trängde upp till skyarna, öfver höga bergsträckor, der snön låg kall och hård.

Norrut sväfvade fogeln på starka vingar, flög öfver vinberg och rika slätter, öfver skog och hed, öfver sjö och land.

Vid ett träsk stannade han. Der nere i det mörka vattnet summo grodorna lustigt omkring, och smidiga ödlor kilade qvicka fram mellan slemklädda stenar.

Storken kunde ej med lugn se de läckra djuren. Han sköt pilsnabbt ned i träsket.

Då vaknade barnet, såg sig omkring med förvånade blickar, fann sig omgifvet af något grått och smutsigt, — och det första, dess ögon kunde urskilja, var en stor, välfödd groda, som storkens röda näbb gripit om nacken och som sparkade och sprattlade med förtviflans kraft för att komma lös. Storken slukade grodan i en enda munsbit, och dermed var grodans saga slut.

Barnet skrattade.

Träsket var dess första minne.

Medan den lille ännu hade roligt åt grodans öde, flög storken vidare med sin börda, flög utan något bestämdt mål, såg ett fönster stå öppet, kom in i ett lågt och halfmörkt rum, lade barnet ned i en tom liten vagga, som väntade, och hastade genast å stad igen, bort från den qvalmiga luften der inne.

Gossen växte upp, der han på måfå blifvit lemnad.

Storken syntes aldrig till, och då några år gått, försvunno äfven de öfriga barndomsvännerna, dvergen i bergsklyftan och den gamle nissen och sjöfrun och elfvorna, som så ofta vaggat honom till sömns, då han var trött efter leken. Förgäfves sökte han deras spår, men fann blott skuggor och aftondimmor, der han plägat möta dem i sommarqvällen.

Men i kärret lefde grodorna, och gossen skrattade ystert så ofta någon af dem bred och ful hoppade framför hans fötter. Ty han kom i håg allt och således äfven hur löjlig den grodan sett ut, som slukades af storken.

Gossen fick stryk, derför att han skrattade i tid och otid. Det passade ej nu mera, då han var så gammal.

Då upphörde han att skratta.

Han fick bannor, derför att han var allt för allvarsam. Det passade ej, så ung som han var.

Då vardt han tyst och lärde att älska ensamheten, — föga anade han, att den var hans värsta fiende. Han kände att han vuxit ifrån lek och glädje och att något annat väntade.

Bland jemnåriga fann han ingen trefnad mer, och gammalt folk tråkade ut honom med sin mossiga klokskap.

Då sprang han bort, flydde in i den mörka skogen, som aldrig ville taga slut, vandrade der båd länge och väl, kom till ställen, der han aldrig varit, och nådde ändtligen ett berg, dit han klättrade upp.

Skogen låg med mörker och snår långt inunder. Här var ljus och frihet och ljumma vindar, framför låg hafvet, och solen sjönk i sin mjuka bädd af moln, färgande dem skimrande röda och gula. Och långt borta på vågen sam en grönklädd ö med höga palmer vajande öfver ett slott af silfver och guld, bäddadt in i lunder så rika, som ingen jordisk vår kan skapa fram.

Och för första gången kände han en längtan efter det, som lockade från solnedgångens guld och purpur, efter det han sett der borta bland flammorna, det som dolde sig under palmernas skugga, det som vågen sjöng om och det som elfvorna berättat, då han var barn och slumrat in nere på ängen.

Om det vore drömlandet, han sett?

Att skåda det landet är ej många beskärdt, ty vägen dit vet ingen.

Att komma dit är den största lycka och den största olycka, ty den, som når dit hän, får ingen ro, ingen frid på jorden utan irrar osäll omkring, söker det aldrig hunna och lefver i minnet om och om igen de stunder, han dvalts i guldpalmernas skugga, dit längtan drar honom tillbaka med omotståndlig magt.

Kunde det vara drömlandet, han sett?

Han fälde ett ord om berget, der han varit uppe, och om hafvet, som han sett, — och man lärde honom, att der bakom skogen fans hvarken sjö eller berg utan blott öde moar och torra svedjeland.

»Sätt dig ned och läs dina lexor!»

Han satte sig ned.

Borta voro elfvorna och dvergen och nissen, borta alla barndomsvänner. Han var ensam, och ensam blef han.

Hans tankar flögo.

Ofta hade han hört gossarna sjunga käcka, öfverdådiga visor, och han hade stämt i, — när han var ensam och ingen kunde skratta åt hans klanglösa röst. Men han ledsnade snart vid dessa sånger.

Och sjöng hellre, der furor susade och floden vältade sin vattenmassa öfver rundslipade klippblock, de sorgmodiga visor, dem engdens döttrar fått i arf, visor om en förlorad lycka, om

hopp, som strandat, och tro, som brustit, om tyst undergifvenhet och om kärlek, som aldrig dör.

Nu började han att sjunga visor, dem ingen sjungit före honom, om barndomens lycka, om hoppet, som hägrade, och om den ljusa framtid, som en gång skulle gry öfver lyckliga slägten.

Men föga hördes hans späda röst, och man bad honom tiga.

Han rodnade och gick sin väg, trängde sig omildt fram genom de larmande skarorna, som åto och drucko och gjorde sig glada.

Man bad honom sitta ned. »Du hinner nog ändå dit du skall. Och du vill väl ej förbi oss heller?»

Jo, det var just det, han ville. Han sprang genom skogens mörker för att nå berget, som var en inbillning, och få se ön, som ej fans till.

Der låg den, vänare än något, han skådat förr, med slottet i dess bländande skrud, hafvet klart som kristall och lunderna gröna som hoppet.

Han glömde faran och sägnen om olyckan, som väntade, han störtade sig i hafvet och sam öfver till den soliga stranden, der tusen foglar sjöngo. Väl kommen dit, hastade han in genom slottets port och genom många rum, det ena präktigare än det andra, men ingen lefvande såg han.

Vid det han så vandrat länge ur sal och i sal och förundrat sig öfver den rikedom, som allestädes låg för hans ögon, kom han slutligen till ett rum, ännu präktigare än något af de öfriga. Och der satt en ungmö, så fager och så ljuf, att väl aldrig någon sett hennes like i verlden.

Då glömde ynglingen både himmel och jord, glömde sina gråa minnen och glömde sig sjelf.

Öfver skog och hed sjöng han om sin jublande lycka, då han åter stod på sin gamla strand och såg ön bäddas in i ljusa moln.

Aldrig var hans röst starkare än då. Vårluften fylde hans lungor, en bild, en enda, bodde i hans hjerta, och hvart han såg logo mot honom två blåa ögon.

Var det drömlandet, han gästat, så talade sagan sanning: att komma dit var den högsta lycka.

Och han sjöng om sin fagra jord, om bäckens perlregn och rosens doft, om vallurens suck från den tysta skogen och klockornas klang i vårens friska morgon, om ungdomens rosiga hopp och om hemmets lugna lycka.

Så svunno vårdagarna bort, och hans sång tystnade.

Det var ej nog, det kände han, att qäda om månglitter och elfvalek. Hans själ fyldes af dådlust, och han gick ut i verlden.

Arla om morgonen, innan lärkan sjöng, började han sin käcka färd och vandrade länge.

Men med tyngre fjät för hvarje dag.

Ty för honom, som kom från solglansen på drömmars ö, syntes jorden mörk och skum och grå, och han mötte, hvart han kom, så mycken flärd och sjelfviskhet, så mycket, som drog efter sig långa skuggor, och så litet, som lyste upp. Han såg det friska ungdomsmodets öde och den rena viljans, han såg hur osviklig sanning och omutlig heder qväfdes under berg af guld eller under många ord, han såg genom tillbommade dörrar in i kojan och in bakom palatsets nedfälda gardiner, han såg hvad som gjordes öppet inför tusendes blickar, hvad som skedde vid qvällslampans sken och hvad som svepte kring sig nattens mörker.

Och från det lilla, som var så smått, såg han upp till det stora och fann att det ej var stort.

Han hörde menniskorna prisa sin tid och rosa sig sjelfva, han hörde skalderna sjunga bragdens lof och såg hur våldet kröntes. Han lyfte på den blänkande ytan och fann derunder hjertlöst våld, svikna löften och välklingande lögner. Han såg framtiden byggas på brutna eder, såg jorden tvingas att stå stilla och folk piskas till förtviflan. Han såg millioner slagtas och andra millioner jubla, tacka Gud, resa ärestoder och träda dansen kring den gyllene kalfven.

Han ropade högt att magt och storhet skall förgå, att svärden skola bräckas och troner ramla på sin håliga grund. Han blef förföljd, uppviglaren, som djerfdes skrika fram det andra knapt vågade tänka, gudsförnekaren, hvilken anföll det, som var der ofvanifrån. Man hatade honom eller skrattade åt honom, man stötte honom ut ur samhället. Och sedan fortsatte man. —

Han kom åter till sin födelsebygd, men der var ej sig likt. Förr var ängen grön och rosen röd. Nu var det grått alltsamman, grå hela jorden, och der fans intet rent.

Och menniskorna?

Hade han ej rätt att förakta dem, han, som förgäfves sökt hos dem oblandad heder, dygd och sanning? Var det ej hans rätt att småle medlidsamt, då han såg slägte efter slägte — likt grodan, hans första minne — leka en tid och fly undan för att sedan slukas af den starkare och förgås utan att ha uträttat något med sitt lif, om hvars bestämmelse de trots sina stora ord ej vetat något, ty sanningen hade för dem aldrig varit annat än en omslöjad bild, den ingen sett i ögonen.

Han dolde sig i djupa skogen och trådde många vilda stigar. Ibland hördes hans sång liksom förr, och den slutade ständigt med ett missljud, skärande och skarpt.

Det var en aning som diktade tonerna.

Genom töcknet skönjdes lunderna på drömmarnas ö. Dit hade hans bästa tankar gått, der lefde de, och der fann han något värdt att sträfva efter.

Vägen dit var vida längre än förr, böljorna ville stänga den, och de växte, växte oupphörligt.

Han sam emot vinden, det hade han ju ständigt gjort, och han kom fram, nådde den gröna stranden, der lugnet bodde, och fick förtro åt sina drömmars mål huru han led af att vara ensam på jorden och hur vilja utan kraft förde honom till modlöshet blott.

Och hon hviskade med sin milda röst att han ej finge sörja och aldrig tröttna utan endast troget sträfva till sitt och allas mål, att älska menniskorna, höja, förädla dem. Det var ju derför, som skogen öppnat väg för honom, det var för att elda hans håg och styrka hans kraft, som hon låtit honom se det land, som det ej är alla beskärdt att skåda.

Han visste det. Hans plats var ute i stormen, ej bland blommor och fogelsång på drömmars ö. Men hans kraft var borta, och han förmådde intet.

Då hon märkte detta, fattade hon hans hand och förde honom genom lunden till en källa, hvars vatten skimrade klart och gaf en underbar klang, när det rann öfver stenarna.

»Det gifs ännu ett annat sätt att bli lycklig», sade hon. »Den, som dricker af detta vatten, han glömmer allt, som varit, blefve han än aldrig så gammal».

Glömska, det vore ju lyckan sjelf! Lefva i lugn och fred med sin verld, vara de andra lik, glömma allt dåligt, allt elände, glömma sig sjelf och sin spilda kraft.

Glömma sin goda vilja, sin fasta tro och sitt lysande hopp, glömma sina ungdomsdrömmar, glömma de sånger, hans själ diktat i den korta våren, glömma henne, hvars like ingen sett.

Hon såg in i hans öga.

»Vill du glömma?»

Nej, hellre lida allt!

Och han vände sig från källan, sorgsen i håg.

Då sjönk solen. Han måste bort från sin lyckas land.

Hafvet var mörkt. Vågorna hväste ilsket, de fattade honom med starka händer och drogo honom ned i djupet, ty på jorden hade han intet mer att göra.

Men kärleken till lifvet kom öfver honom, då han var nära att lemna det. Han stred med förtviflans mod.

Till slut nådde han den kala stranden, kraftlös, utmattad. Det blef han aldrig förr, då han hoppades.

Folket fann honom halfdöd i skogen. Man skockades kring honom som korparna kring ett lik. Och man bad honom berätta.

Men de fingo ingenting veta. Och så öfvergåfvo de honom.

Nu fann han att sagan talat sanning: att komma till drömlandet var den största olycka. Nu ångrade han att han ej druckit ur källan. Ty glömska var dock lycka, glömde han äfven lyckan sjelf.

Han hade intet att göra på jorden, han kände det nu, ty

han hade ej den rätta kärleken, han kunde endast grubbla och tänka och slösa bort sitt lif.

Nu ville han börja om sitt lifsvärf, börja med att höja sig sjelf, han som dömt andra.

Men sagan var sann, för honom fans ingen ro, ingen frid, han sökte det aldrig hunna, och ständigt gick hans tanke tillbaka till guldpalmernas skugga.

Förgäfves sökte han nu en skymt af sina ungdomsdrömmars ö, der hans djerfva tankar lefde och der hans drömmars brud väntade så ljuf och så fager, att väl ingen sett hennes like. Och hon var den enda, som känt honom.

Han hade sjunkit ned på ängen, der han lekt som barn, men nu voro alla blommor vissnade, och solen värmde ej som då. Trött af sina tankar hade han lutat hufvudet mot handen, då snabba vindslag hördes och ned sänkte sig en stork. Mannen kände igen den kloka fogeln och sporde honom:

»Säg, hvarför drog du mig upp ur träsket, der jag föddes?»

»Du föddes ej i träsket», lydde fogelns svar. »Jag bar dig med mig från soluppgångens land».

»För mig dit igen», bad han.

Han satte sig upp på storkens rygg och slog sina armar om dess långa hals.

Så bredde fogeln sina vingar och steg upp mot stjornorna många tusen mil öfver jorden. Lifvets saga var slut.

Men det var blott en dröm. — —

Centralafrika och det senaste decenniets upptäckter derstädes.

Dernier journal du docteur David Livingstone relatant ses explorations et découverts de 1866 à 1873, suivi du récit de ces fidèles serviteurs Chouma et Souzi par *Horace Waller;* ouvrage traduit de l'anglais avec l'autorisation des éditeurs par M:me H. Loreau; 2 tomes. Paris 1876, Hachette & C:ie.

V. L. Cameron: Quer durch Afrika; autorisirte deutsche Ausgabe; 2 Theile. Leipzig 1877, F. A. Brockhaus.

H. M. Stanley: Genom de svartes verldsdel, Nilens källor; kring de stora sjöarne och utför Livingstonefloden till Atlantiska hafvet. Autoriserad svensk öfversättning af C. A. Swahn; 2 delar. Stockholm 1878, Alb. Bonnier.

Serpa Pinto: Tvärs genom Afrika från Atlantiska till Indiska oceanen genom okända land; upptäckt af den stora Zambesis bifloder o. s. v.; autoriserad öfversättning från engelskan af C. A. Swahn; 2 delar. Stockholm 1881, C. E. Fritze.

Sedan den dag för tio år sedan, då H. M. Stanley lemnade den åldrige Livingstone för att aldrig mera se honom, har Afrikaforskningen tagit en förut oanad fart. Många nationer hafva täflat om äran af att göra de största upptäckterna, talrika expeditioner hafva utgått från alla dertill mer eller mindre lämpliga punkter af den ännu outforskade delens gränser och inslagit alla upptänkliga rigtningar. Det är numera nästan omöjligt att hålla reda på alla de olika expeditioner, som samtidigt äro stadda på färder i denna verldsdel, och många hafva misslyckats utan att den stora allmänheten derom haft en aning. Många andra hafva arbetat i anspråkslös stillhet på ett inskränkt område, men hembragt högst betydande resultat för naturvetenskaperna och etnografin; också dessa blifva sällan kända utom kretsen af fackmän i Afrikas geografi eller i de vetenskaper, hvilka deras arbete närmast kommer till godo. Men lyckas någon trotsa alla hinder och genom faror och mödor bana sig en väg till hjertat af de obekanta landen, då blir det snart bekant öfver hela den bildade verlden, och folken jubla öfver menniskoandens och civilisationens seger. Deras reseberättelser öfversättas ofördröjligen på alla kulturspråk och spridas i starka upplagor till alla delar af verlden, och det gifves knappast någon literatur — om man undantager romanerna — som läses med sådan begärlighet af en så vid läsarekrets. Stanleys »Huru jag fann Livingstone» väckte ett oerhördt uppseende. Blott ett par år senare utgafs Livingstones sista resedagbok, året derpå (1877) Camerons reseberättelse, följande år Stanleys epokgörande

färd »Genom de svartes verldsdel» och under det senast förflutna året Serpa Pintos-reseskildring. Åtminstone något af dessa arbeten finnes i nästan hvarje hem. Men få äro väl de, som gifvit sig tid att genomläsa alla dessa verk. Och ännu mindre torde antalet personer vara, som med ledning af dem lyckats förskaffa sig en klar och rigtig bild af dessa intressanta trakters natur och folklif, deras produkter och naturliga hjelpkällor eller möjligheten af deras kolonisering och civilisering. Ty en reseberättare skildrar mest sin egen färd, dess faror och besvärligheter, jagter och äfventyr, och de genomresta trakterna beskrifvas i så att säga kronologisk ordning, i det de under resan antecknade detaljerna ur naturen, folklifvet med mera icke vidare sammanställas under några gemensamma synpunkter, utan meddelas läsaren i samma ordning, hvari de blifvit observerade. Efter flyktig genomläsning af en sådan bok qvarstår derför hos läsaren en förvirrad samling af intryck och hågkomster, omöjlig att utan ytterligare uppmärksamt studium sammanställa till en sann totalbild.

Detta förhållande må rättfärdiga förevarande försök att i korthet för Tidskriftens läsarekrets sammanställa innehållet af de ofvannämda mycket spridda resebeskrifningarna. Syftet med dessa artiklar är att med ledning af nämda verk och de uppgifter, som ur andra dylika kunna erhållas, lemna en framställning af Centralafrikas terrängförhållanden, klimat, produkter och innevånare samt deras seder och bruk, idéverld, lefnadssätt, handtverksskicklighet och handel. Må hända kunna vi sedermera draga några sannolika slutsatser om denna verldsdels framtida öden, om den är dömd till ett evigt hemvist för mörker och barbari, eller om den i jembredd med sina af de tempererade hafven badade systrar skall höja sig till en härd för välstånd, kultur och höga ideer.

Ofvan uppräknade fyra arbeten äro de källor, som förnämligast stått mig till buds.

Några utförliga berättelser om de mycket vigtiga forskningsfärder, som i senaste tider företagits i samma trakter af *Pogge, Savorgnan de Brazza, Schütt, Buchner, Thomson* m. fl., har jag icke kunnat öfverkomma, men skall dock icke försumma att draga nytta af de notiser och förelöpande meddelanden om deras färder, som blifvit synliga i geografiska tidskrifter.

I.

Om man betraktar en karta öfver Afrika från de första årtiondena af detta sekel, finner man mellan de båda oceanernas kuster ända från 10 ° nordlig till 15 ° sydlig bredd en hvit fläck, på hvilken må hända med tveksam hand några fabelaktiga vattendrag och sjöar blifvit antydda. Hvarje år seglade kulturländernas handelsflottor förbi desssa kuster på väg till Kaplandet

och det rika Indien, och på sjelfva kuststräckorna hade portugiserna redan länge egt kolonier. Alla andra verdsdelar hade blifvit öppnade för forskning och handel, om man undantager den lilla ofruktbara australiska kontinentens inre. Under de största faror och försakelser och utan utsigter till materiel vinning trotsade menskligheten mörkret och isen i de circumpolära trakterna. Och under allt detta förblef Centralafrika en olöst gåta. Om vi slå upp en ansedd lärobok i geografi från midten af detta århundrade, t. ex. femtonde upplagan af Hartmans geografi, finna vi denna trakt af verlden affärdad på några rader.

»Landet består för det mesta af ofantliga högslätter, här och der afbrutna af enskilda bergsträckor med betydlig höjd. Vestra kustens floder, Kongo och Kvanza, äfvensom östra kustens, Zambeze, Koavo och Quilimancy hafva sitt ursprung derstädes. Vester om Lupatabergen känner man, ehuru ofullständigt, den stora sjön Maravi eller Nyassi och längre mot söder Mampur eller N'gami, båda fiskrika och uppfylda af många bebodda öar. Det inre Afrikas inbyggare äro beslägtade med de folkslag, som bebo södra Afrikas kuster; bland hufvudfolken märkas de svarta Schaggas i vester och de svartbruna Gallas i nordost, begge krigiska nomader». På ett annat ställe i samma lärobok talas med reservation om Månbergen, som enligt någras förmenande tros stå i samband med Kongobergen vid öfre Guinea, medan andra ställa dem i sammanhang med Abyssiniens berg, vidare om det okända berguppfylda inre Afrika söder om dessa berg, och om de gåtolika floderna, af hvilka Zambezi förmodas stå i något slags förbindelse med sjön Nyassi, hvars utsträckning mot norr ännu vore obekant.

En af de vigtigaste orsakerna till denna märkvärdiga obekantskap med en stor, folkrik och alstringskraftig del af jordytan angifves också i denna lärobok, nemligen handelsafunden. »Portugiserna, hvilka redan sedan lång tid underhöllo handelsförbindelser emellan vestra och östra kusterna, hafva med afsigt förhemligat hvarje upplysning deröfver; den, visserligen ofullständiga, kunskap vi numera ege derom, äro vi skyldige de talrika och oförskräckta missionärer, såsom tyskarne Krapf och Rebmann, hvilka i nyaste tider inträngt i det inre landet och utbredt kristendom och hyfsning bland dess vilda befolkning».

Dock har man ej förr än i nyaste tid lärt sig till fullo förstå alla de svårigheter, som mötte de första försöken att intränga i Centralafrika. Naturen och menniskorna syntes hafva sammansvurit sig för att omintetgöra hvarje försök i denna väg. Samma handelsafund, som dikterade portugisernas taktik, ledde äfven araberna i Sudan, Nubien och Sansibar att hindra europeers inträngande, och i norr och söder lågo vida ökensträckor utbredda, genomströfvade af plundringslystna horder och hotande den djerfve resande med en död af törst. Kuststräckorna äro föga inbjudande med sin brist på goda hamnar, sina vidsträckta

sumpmarker, och febermiasmer, och med den mångdubbla vall af tusental fot höga berg, som måste öfverstigas, om man ville intränga på denna väg.

Inga vägar ledde till det inre; icke ens floderna kunde betraktas som sådana, emedan de i sitt nedre lopp måste genombryta kustbergen med en rad af skummande forsar. Inga lastdjur funnos att tillgå, och de som hemtades dit från Kaplandet eller Europa dukade snart under för ansträngning eller på vissa orter för den lilla giftiga tsetseflugans angrepp. Derjemte visade den infödda befolkningen nästan öfver allt en då ännu oförklarlig misstänksamhet och vildhet mot främlingar. Nu kan man mycket väl fatta denna dess hållning: den är en följd af slafjagterna. Vi skola längre fram återkomma till denna skändliga näring och uppvisa dess depraverande följder, blottade genom trovärdiga ögonvittnens berättelser.

Innebyggarne hade vant sig att i de hvite ständigt se bödlar, som drogo fram med mord och brand och som förde dem och deras käraste anhöriga under en fasaväckande behandling ett okändt öde till möte. Det är då icke underligt att de så energiskt satte sig emot hvarje hvit mans inträngande i landet. Men i samma mån som flere och flere menniskovänliga forskare stält sig i beröring med dem, hafva de lärt sig skilja mellan de olika slagen af hvite män, och de hafva med öppna armar mottagit representanterna för den sanna civilisationen och humaniteten. I samma mån hafva äfven de genom slafhandlarne spridde och fordom allmänt gängse föreställningarne om afrikanarnes råa karakter och ringa begåfning gifvit vika för en rättvisare uppskattning af deras i många afseenden aktningsvärda naturanlag. Ju fullständigare europeerna lära sig känna dessa folks karakter och sätta sig in i deras åskådningssätt, desto mera undanrödjes det väsentligaste hindret för Centralafrikas utforskande och civilisering.

Ty i jembredd med den talrika befolkningens motstånd reduceras hvarje annat hinder till en obetydlighet. På befolkningens hållning beror för det första huru länge forskaren skall behöfva uppehålla sig i den osunda kusttrakten i och för värfvande af bärare. Kan han vinna förtroende hos kustbefolkningen och är han i öfrigt väl förberedd, så kan han inom tio dagar, högst två veckor lemna miasmernas område. I annat fall blir han ofta uppehållen derstädes i månader, och angripes då ofelbart af febern, för hvilken mången europé dukat under.

Har forskaren lyckligt genomgått detta första prof på sin duglighet och begynt öfverskrida kustbergen, beror det helt och hållet af hans förmåga att vinna och beherska sin karavan huruvida denna skall hållas ihop eller skingras genom desertering. Känner han sitt folk rätt och vet han att genom fasthet, vänlighet, hofsam stränghet och vaksamhet visa sig vuxen förhållandena, fattar snart en del af hans folk en blind tillit till ho-

nom, och han kan då vara viss om att till och med i de största faror ega en lifvakt, som icke sviker. Han kan då med tillförsigt tåga in i de obekanta landen bortom bergen.

Här gäller det åter att kunna förjaga befolkningens misstänksamhet utan att göra intryck af svaghet. Några resande hafva lyckats häri genom att visa en öfverlägsen skicklighet i vapnens bruk, på samma gång som de stält sig på en kamratlik fot med de små furstarne, andra hafva vunnit sitt mål genom att bota sjukdomar eller förekomma andra olyckor, som af infödingarne ansetts oundvikliga; äfven frikostigheten är ett synnerligen verksamt medel, ehuru svårt att använda i ett område, der man ej har en aning om penningen som bytesmedel.

Man må begagna hvilket medel som helt, så är det dock alltid nödvändigt att ingifva dessa menniskor en viss grad af vördnad eller fruktan. Deras vidskeplighet och ombytliga lynne göra dem oberäkneliga, om man icke får taga denna faktor med i kalkylen. I några trakter, till och med vid kusterna, såsom i Somalilanden, der befolkningen ännu ej lärt sig frukta de hvites magt, aflöper sällan en expedition lyckligt och hvarje inträngande förhindras.

Om äfven menniskornas fiendtlighet är den största svårigheten för en Afrikaresande att öfvervinna, bör dock icke naturhindrens betydelse underskattas. Bland dessa är klimatet och den deraf orsakade sumpfebern eller malarian det allvarsammaste. Centralafrika ligger inom de tropiska regnens område. Hvarje trakt har regntid, då solen står i senit, således tvenne gånger om året. Trakten närmast eqvatorn besväras dock af ständiga regn, likasom äfven den östra kustens bergstrakter, hvilka kondensera passadvindens från indiska hafvet hemtade vattenångor, och Guineakusten norr om eqvatorn, der en af inlandets höga uppvärmning alstrad sydvestmonsun för Atlantens vattenångor mot kustbergen. I dessa varma trakter är afdunstningen mycket liflig och följaktligen regnmängden stor. De resandes berättelser om de afrikanska störtregnen låta otroliga, men äro fullkomligt samstämmande, och man kan af dem fatta huru vidsträckta slätter inom några timmar kunna förvandlas till sjöar och uttorkade flodbäddar till rasande strömmar af oerhörda dimensioner. Den rikliga fuktighet, som efter ett sådant regnfall afdunstar, är malarians upphof. Derför är den resande mest utsatt för sjukdomen i kusttrakterna och har i det inre landet att befara anfall af den blott under regntiderna.

Malarian är i hög grad utmattande. Man kan aldrig vara säker för recidiv, så länge man vistas i en af denna sjukdom hemsökt trakt, och icke ens den kraftfullaste natur kan i längden motstå den. Ombyte af klimat är absolut nödvändigt, om man ej skall duka under för dess följder. Det är mig icke bekant, huruvida någon enda forskare, som uppehållit sig i det tropiska Afrika mer än en månad, undgått att blifva angripen.

Men man kan fatta hvilka vådor detta klimat medför för europeerna, då man erfar att mellan 1800 och 1878 antalet af resande, som dukat under i Afrika, uppgår till den hemska siffran af minst 162. »Nu kan man visserligen säga att bland dessa några hafva gått under till följd af uppenbara oförsigtigheter; men vi måste dock medgifva att de flesta verkligen stupat till följd af klimatet, och om vi då dervid betänka att flertalet af dessa tillika varit friskt folk, beredt på resornas ansträngningar, är dock antalet förfärande», säger professor Düben, ur hvars arbete om forskningarna i Centralafrika (Ur vår tids forskning, 23) vi hemtat ofvanstående uppgift.

Malarian är icke blott farlig i och för sig, utan kanske än mera genom den deraf härflytande utmattningen, som gör patienten mottaglig för andra sjukdomar och urståndsatt att uthärda resans mödor. Den diet, hvilken han nödsakas att föra, är icke egnad att stärka hans krafter. Till och med vana och friska resenärer klaga ofta öfver hunger i de befolkade och på hvarjehanda produkter rika trakterna. Den vegetabiliska kost, hvartill man är hänvisad, fyller visserligen magen, men gifver dock icke ersättning för den massa kraft och materie, som tages i anspråk för marscherna och själsansträngningarna.

Öfver en allt för stark hetta hör man sällan klagas i det inre af Centralafrika, men desto oftare öfver köld om nätterna. Inlandet ligger ganska högt, i medeltal omkring 1000 meter öfver hafsytan, och den nattliga värmeutstrålningen orsakar en temperatur, som till och med hos oss skulle göra ett sofläger i tält ganska obehagligt. Termometern visar ofta blott ett par grader öfver fryspunkten. De resande utsättas således lätt för förkylningar, hvilka framkalla reumatism och i förening med den otjenliga födan flere magsjukdomar.

En källa till lidande är också sättet att färdas. Hvarje forskare i det tropiska Afrika måste med egna ben vandra de ofantliga vägsträckorna från flod till flod, från sjö till sjö. Man kan göra sig ett begrepp om hvilka afstånd man här har att tillryggalägga, om man besinnar att afståndet mellan Atlanten och Indiska oceanen vid eqvatorn är ungefär 320 mil, alltså tre gånger så stort som Finlands längd från Utsjoki till Hangöudd. Det är i sanning icke underligt att Afrikaresandena så ofta klaga öfver sårnader på fötterna, ja stundom tvingas att ligga stilla eller låta bära sig i veckotal för denna åkomma.

Samma sjukdomar, öfver hvilka upptäcktsresandena beklaga sig, hemsöka äfven deras manskap. Expeditionerna hotas ofta med fullständig upplösning, eller upptages den resandes hela tid af omsorg om de många sjuka, hvilka lida af ögonåkommor, halssvulster, andtäppa, bröst- och hjertsjukdomar, febrar, tyfus, reumatism och rödsot. Den af sådana olyckor alstrade allmänna modlösheten inom en karavan är kan hända det mest fruktans-

värda, ty ingen ras låter sig till den grad nedslås af motgångar, som negerrasen.

Under de torra årstiderna är det i allmänhet ganska lätt att vandra i det tropiska Afrika, i synnerhet i dess östra och södra delar, der öppna savanner omvexla med glesa skogsdungar. I de öfriga delarne af Centralafrika tvingas man ofta att bana sig väg genom en tät urskog, hvars mjuka feta jord gifver vika för hvarje steg och hvars mörka och fuktiga luft angriper sinnet. Ingenstädes finnas broar öfver vattendragen, utan de mindre passeras vid vadställen, de större med kanoter, som hyras eller för tillfället förfärdigas. I senare tider har man med stor fördel begynt begagna båtar af sådan inrättning, att de lätt känna bäras, antingen de då äro gjorda af guttapertja eller möjliga att söndertagas och åter hopsättas efter behof.

En resa under regntiden är förbunden med sådana mödor och faror, att man helst undviker den. Karavanerna få då vandra miltal i vatten eller dy, och tältplatserna hotas stundom med öfversvämning. Detta låter otroligt, men har dock händt till och med erfarne och försigtige resenärer. Sålunda berättar Stanley den 4 januari 1875: »Den sista natten, vi tillbragte i Mtiwi, var mycket orolig. Himmelns portar tycktes i ordets egentliga bemärkelse hafva öppnats för en tid. Efter en timmes tid stod vattnet sex tum öfver marken der vi slagit läger, och en rigtig flod rann långsamt söderut. Mitt tält stod i en pöl, omgifven af lådor med lifsmedel och ammunition. Då jag plötsligt hörde oväsen utanför, tände jag ljus, och huru stor blef icke min förvåning, då jag fick se att min säng var en ö i en grund flod, hvilken. om den blefve djupare och hastigare, säkerligen skulle föra mig söderut till Rufiji. Mina stöflar liknade miniatyrbåtar, flytande hit och dit i de grumliga vågorna, hvilka tycktes söka efter en punkt, der de kunde komma ut till det mörka vattnet utanför» o. s. v. Hans målande skildring förtjenar att läsas i sin helhet.

Andra faror, såsom vilda djur, termiter, mygg och giftiga växter med mera, äro af mindre betydenhet, emedan de uppträda blott lokalt eller tillfälligt och vanligen kunna undvikas eller förekommas. Emellertid äro de redan uppräknade tillräckliga att väcka vår beundran för de män, som lyckats trotsa dem och derigenom lyftat den slöja, som ända till våra dagar dolt en af jordens rikaste trakter för den bildade verldens blickar.

Vi skola flygtigt genomgå raden af expeditioner, som intill Stanleys sammanträffande med Livingstone verksammast bidragit till Centralafrikas utforskande. Med Centralafrika förstå vi här området mellan Nigerdeltat, Tsadsjön, Abyssinien i norr och floden Sambesi i söder. Som ledning vid denna öfversigt begagna vi dels Oscar Peschels »Geschichte der Erdkunde», dels det ofvan nämda arbetet af Düben, dels J. Chavannes »Erläuterungen zur Wandkarte von Afrika», hvarest en för-

teckning finnes öfver nästan alla afrikanska forskningsfärder från detta sekels början till 1881 års slut.

Det första med säkerhet kända försök ett intränga i Centralafrika, som kröntes med någon framgång, var en af kejsar Nero utrustad expedition att uppsöka Nilens källor. Den trängde fram uppför Bahr-el-Abiad (hvita Nilen) ända till de täta papyrussnåren på 9:de breddgraden, der Bahr-el-Ghasal afbördar sig det östra Sudans vattenrikedom i Afrikas längsta flod. Genom denna och sannolikt flere andra färder samt genom förfrågningar kände de gamle till rätt mycket angående Nilens källsystem. Man hade hört omtalas att floden närdes af den smältande snön på höga berg på södra halfklotet (de nuvarande bergen Kenia, Kilimandsjaro och Gambaragara), att vattnet samlades i stora källsjöar i det inre landet långt från ostkusten (Ukereve, Mvutan); vidare kände man ryktesvis en trakt vid namn Månbergen, hvilket namn ända från Ptolemæi tid bibehållit sig på kartorna och i geografierna, oaktadt det är origtigt. Ty i sjelfva verket existera dessa berg ej, men väl ett land vid namn Månlandet (Unjamvesi) och ett folk vid namn månfolket (Vanjamvesi) söder om Ukereve. Äfvenledes kände man på den antika geografins tid flere af det inres folkslag, deribland dvergfolk. Man har starkt betviflat eller rent af förnekat Ptolemæi och andra forntida skriftställares uppgifter om dessa trakter, men småningom blifvit tvungen att erkänna deras rigtighet, och numera kan man ej annat än förvåna sig öfver deras kunskaper, hvilka fått ligga i en tvåtusenårig glömska för att först af den nu lefvande generationen under svett och möda åter förvärfvas.

Af Ptolemæi berättelse kan man finna att araberna redan på hans tid från Sansibarkusten drefvo handel på det inre landet. Det var af sjöfarande från Aden han erhöll kännedom om Nilsjöarnes stora afstånd från kusten och om de snöiga bergen. Redan detta gifver oss anledning att förmoda det araberna under kalifatets tider måste hafva egt en ganska betydande kännedom om dessa trakter. Denna åsigt bestyrkes vid en blick på Edrisis verldskarta år af 1154. Här finna vi icke blott Nigern oah Nilens tvenne källfloder, Bahr-el-Asrek och Bahr-el-Abiad, utan äfven tre stora sjöar med talrika tillflöden från en hög bergstrakt och med utlopp genom den sistnämda Nilarmen. Sansibar, Sofala och Madagaskar (Qamara) igenkänna vi äfven. Och i Sudan läsa vi namnen Kuku (= Kukava), Kanem och Zonghava (Songhai) samt observera en flod, som icke kan vara någon annan än den till Tsadsjön rinnande Komadugu eller Waube. Negerrikena i vestra Sudan voro väl bekanta för araberna genom handelsresor, men till länderna mellan Nigern och de ostafrikanska sjöarne sträckte sig icke deras kunskaper. Det samma gäller om vesterlandets lärde under medeltiden och början af nyare tiden, ty de hemtade sina geografiska kunskaper från islams bekännare.

Portugiserne voro de förste af Europas folk, som inträngde i den hemlighetsfulla kontinenten. De höllo dock sina upptäckter hemliga, så att vetenskapen ej hade någon fördel af en Lacerda e Almeidas resa från Sema öfver Sambesi till Kasembe 1797—1801, af bröderna Pomberois Pedro Jaõ Baptistas och Amara Josés djerfva färd tvärs igenom Afrika från Loanda genom Kasembe till Sofala 1806—1815, af Monteiros och Gamittos eller af Graças resor till det inre af kontinenten.

Emellertid hade 1788 i England bildats ett sällskap för Afrikas utforskande: »the british-african association». Till en början egnade engelsmännen sina krafter åt norra Afrika. Sudan genomströfvades från Egypten till Darfur och från vestra sidan till Senegals källor och Fulahländerna. 1816 finna vi Tuckey och Smith på färd uppför Kongo. De kommo till Jellalafallen, der de tvungos att vända om.

Åtta år senare reste Denham, Oudney och Clapperton till Bagirmi söder om Tsad, och lemnade de första tillförlitliga underrättelserna från mellersta Sudan.

Sedermera är det hufvudsakligen tyskar, som försökt att på denna väg (genom riket Bornu) inthänga i Centralafrika. Fyra af dem hafva satt lifvet till på dessa färder; öfver hufvud visade sig denna väg vara den svåraste af alla. Längst kom Nachtigall (1869—74), hvilken nådde 8 1/2 ° n. bredd på 17 ° öster om Greenwich.

På kuststräckan mellan Niger och Kongo hafva försöken att inthänga krönts med nästan lika liten framgång. Knapt hafva kustbergen öfverskridits och de närmast bortom dem boende stammarne blifvit besökta, så har man varit tvungen att vända om. De vidlyftigaste underrättelserna från denna kuststräcka hafva lemnats af amerikanaren du Chaillu, gorillans upptäckare. Ogovaiflodens mynningsområde har blifvit noga undersökt och kartlagdt af franska expeditioner. (Savorgnan de Brazzas framgångar i dessa trakter tillhöra tiden efter Livingstones död).

Från Benguelakusten har en ungrare vid namn Ladislaus Magyar lyckats genomströfva det inre af landet i flere rigtningar under åren 1850—1855. Han gifte sig i Bihé med en höfdings dotter och förstod att lämpa sig efter innevånarnes sinne. Han kunde sålunda besöka trakter, hvilka först under de allra senaste åren blifvit uppnådda af andra forskare. År 1860 vidtogo åter hans ströftåg, och han dog i Cuja i Benguela år 1864.

Nilen är den äldsta väg, på hvilken man sökt nå Centralafrika. Neros expedition är redan omtalad. Äfven under Napoleons herravälde i Egypten gjordes Nilfärder, ehuru de icke nådde här i fråga varande områdes gränser. Lyckligare var den expedition, som 1840 utrustades i Kartum af Mehemed Ali. Under Achmed och Selim paschas befäl sändes en flotta af 9 väl bemannade skepp jemte flere franska och en tysk vetenskapsman uppför Nilen och framträngde ända till 4 ° 40′ n.

bredd, således söder om Gondokoro, blott 2 breddgrader från sjön Mvutan.

År 1853 begynte engelsmannen Petherick sina resor i Nilens sudanska källområde, längs Bahr-el-Ghasal till Djurnegrernes område. Han nådde 4 ° n. bredd. Tvenne italienare hafva äfvenledes här förvärfvat sig ryktbarhet. Den ene är Miani, som 1859—60 bereste Nilen till Sobats mynning och 1871—72 framträngde till Bakangoi vid Uelle, der han dog. Den andre är Piaggia, hvilken undersökt områdena vester om Pethericks arbetsfält.

Också tyskarne hafva inlagt stora förtjenster om undersökningen af samma trakter. I främsta rummet bland dem må den lärde och framgångsrike dr Schweinfurth nämnas. Han har lemnat de bästa bidragen till kännedomen om östra Sudan, och han lyckades tränga söderut till floden Uelle och 3 1/2 ° n. bredd. Hans resor i dessa trakter infalla mellan 1868 och 1871. Fransmännen, bröderna Poncet i Kartum, hafva äfven lemnat vigtiga upplysningar från sina resor i Bahr-el-Ghasals område. På sin resa åren 1863—65 nådde engelsmannen Samuel Baker ändtligen till den nordligaste af Nilens källsjöar, Mvutan eller Albert Nyansa. Han återvände sedermera till denna nejd och framträngde ännu längre mot söder, af Egyptens vicekonung ombetrodd att utrota slafhandeln i de öfre Nillanden.

II.

Medan man sålunda på kontinentens norra halfdel sökte att steg för steg intränga i dess okända inre, gjordes vigtiga upptäckter i Centralafrikas östra och södra delar, det egentliga fältet för Livingstones lifsgerning. Visserligen hade redan från 1843 de tyska missionärerna Krapf, Rebmann och Erhardt verkat på Afrikas vestkust, men utan att lyckas öfverskrida kustbergen. Likaså beröra de expeditioner, i hvilka van der Decken och hans följeslagare deltagit, samt News och Roschers färder uteslutande kustområdet, ehuru dessa behjertade män lemnat vigtiga underrättelser från de af dem besökta nejderna. Men i södra Afrika hade den skotske missionären dr David Livingstone redan 1840 begynt sin verksamhet, hvilken sedermera skulle blifva af epokgörande betydelse.

Han slog sig först ned som missionär i Betsjuanakaffrernas område. Vid en biflod till Limpopo anlade han en station, som efter floden har blifvit kallad Kolobeng. Under nio år verkade han här för spridande af kristendom och bildning. Derunder företog han flere resor i södra Afrika. Efter att hans hus blifvit plundradt af boers i Transvaal, medan han sjelf var på ett besök i Kapstaden, begynte han 1852 sina färder till Afrikas inre. Från Kolobeng färdades han norrut till Linyanti, den välvillige konung Sekeletu's residens, och 1853 derifrån uppför

den källflod till Sambesi, som heter Liba, hvarefter han återvände till Linyanti. Ännu samma år reste han på nytt mot norr, upptäckte sjön Dilolo och uppnådde efter ett halft år Loanda, hvarest han stannade ytterligare nära ett halft år för att återvinna sin skadade helsa. I oktober 1854 bröt han åter upp och anlände öfver Kabango och Schinte till Sekeletus stad i september 1855. Efter en kort hvilotid styrde han ännu samma år kosan österut längs Sambesi och anlände till Qvelimane vid Mosambikkanalen i maj 1856. Han begaf sig nu hem till Europa för att afgifva berättelse om sin resa och återställa sina krafter.

Följande år finna vi tvenne erfarna engelska resande, Burton och Speke, på väg från Bagamoyo vid ostkusten till det inre landet. Det gälde att finna detta hemlighetsfulla innanhaf, om hvilket infödingarne och araberna hade så många obestämda berättelser. De tågade den vanliga karavanvägen genom Tabora i Unjamvesi till Udsjidsji vid Tanganikas östra strand, dit de anlände i februari 1858. Efter en utfärd tvärs öfver sjön återvände de till Tabora. Emedan Burton då var sjuk, begaf sig Speke ensam ut på nya upptäckter, denna gång norrut. I Juli 1858 anlände han till södra ändan af Ukereve eller Victoria Nyansa. Sålunda voro dessa tvenne stora insjöar upptäckta. Speke förmodade genast att Ukereve var en källsjö till Nilen, hvaremot Burton bestred det. För att bevisa rigtigheten af sitt antagande begaf sig Speke, efter de båda resenärernes hemkomst, ut på en ny resa 1860 tillsammans med Grant. De inträngde från Bagamoyo genom Tabora under stora motgångar. Vidare styrde de kosan vester och norr om Ukereve, upptäckte Riponfallen, der Nilen lemnar sjön, följde floden norrut, dock med undvikande af krökningen mot vester till Mvutan, emedan befolkningen i denna nejd var fiendtlig, — och 1863 uppenbarade de sig i Egypten för den öfverraskade verlden, som redan hade ansett dem förlorade.

Då, såsom redan blifvit nämdt, Samuel Baker 1864 nådde Mvutan och senare kringseglade den, var frågan om Nilens källor i sjelfva verket löst.

Samtidigt med Spekes expeditioner eller 1858—64 vistades Livingstone åter i Afrika. Denna gång sökte han plats för en större missionsstation, reste uppför Rovumafloden och tillbaka, vidare längs ostkusten i olika rigtningar, uppför Sambesi till sina vänner i Linyanti, uppför Schire till Njassa-sjön, hvilken han jemte dr Kirk upptäckte 1859, ut på Njassa och till sjön Schirva, som äfven hör till hans många vigtiga upptäckter.

Efter att hafva rustat sig sorgfälligt anträdde Livingstone full af mod och lust 1866 sin sista resa. Den 26 mars, i Pemba norr om Rovumas mynning vid Indiska oceanen, skref han i sin dagbok:

»Nu, när jag åter inträder i Afrika, känner jag mig helt glad. Då man reser med afsigt att förbättra infödingarnes lott,

adlas de minsta handlingar. Utbytet af vanliga artigheter, vår ankomst till en by, vår mottagning i ett läger, våra frågor eller våra svar, allt detta gör den nation känd, genom hvilka deras land skall blifva upplyst och befriadt från menniskohandel.

»Det rent fysiska nöjet af resan i ett outforskadt land är för öfrigt mycket stort i och för sig. Att raskt marschera på marker af ett par tusen fots höjd ger spänstighet åt musklerna; ett nytt blod strömmar i ådrorna; sinnet är ljust, förståndet vaksamt, blicken klar, gången rask, och dagens möda gör aftonens hvila mycket ljuf. Man har retelsen af utsigten till framtida faror, antingen från menniskornas eller djurens sida. Vi hysa medkänsla för våra ringa följeslagare till följd af gemensamma intressen och faror, hvilka göra expeditionen till ett sällskap af vänner. Endast den ömkligaste barnslighet skulle kunna begagna sig af deras lägre ståndpunkt för att höja sin egen förtjenst. Man har dock sett sådant, och mer än en gång; likasom om det skulle bevisa vår fläcklösa fullkomlighet, att vi förstora deras brister!

»Hos en behjertad man åstadkommer en resa större sjelfförtroende; man tvingas att mera lita på sina egna resurser: själsnärvaron utvecklas. Allt stärkes; kroppen återtager sina rätta proportioner, musklerna blifva fastare, ansigtet solbrändt; fetman försvinner och matsmältningen förbättras. Afrika är i detta afseende ett underbart land; dålig matsmältning är der ej möjlig för andra än den, som föräter sig på märgben eller elefantfötter. Der möta visserligen hinder och mödor, om hvilka de, som resa i tempererade klimat, icke kunna göra sig en föreställning; men då man arbetar för Gud, är svetten, som dryper från pannan, icke mer ett straff; den är upplifvande och förvandlas till en välgerning. För att rätt uppskatta hvilans behag, måste man vara uttröttad af hårda ansträngningar».

Stackars gamle man! Han skulle nog många gånger under denna resa fyllas af mörkare tankar.

Längs Rovuma styrde han kosan mot sydvest till Njassa och omkring dess södra ända mot nordvest till sydändan af Tanganika. Denna antog han vara en förut okänd sjö, Liemba. Sedermera begaf han sig vesterut, upptäckte sjön Moëro i november 1867, inhemtade uppgifter öfver portugisernas besök i dessa trakter, drog söderut genom Lunda och upptäckte den 18 juli 1868 sjön Bangveolo eller Bemba, hvarjemte han företog en utflygt på denna stora sjö. Han ansåg sig nu vara Nilens sydligaste källor på spåren. Spekes och Burtons upptäckter höll han icke för den definitiva lösningen af det sekelgamla problemet. Han antog att det måste finnas en förbindelse mellan Ukereve i norr och Tanganika och de af honom upptäckta sjöarne i söder; hans hopp stod till Lualaba floden. De uppgifter om vattendragen, han här insamlade, voro mycket vigtiga; han beskref hela vattensystemet ända från Tsjambesi, hvilken från

öster rinner in i Bangveolo, ned till Kamelondosjön i norr, den stora Lualabafloden, som sammanbinder dessa sjöar och genomflyter Moërosjön, och den från sydvest i Kamelondo mynnande floden Lufira.

Efter stora svårigheter och ett långt uppehåll i Lunda lyckades han ändtligen i september resa vidare, denna gång följande en arabkaravan. Under regntid färdades man norrut förbi Moëro och derpå mot nordost till Tanganika. Livingstone led mycket under denna färd och ådrog sig i Itande en häftig lunginflammation. Han måste låta bära sig och ankom i det ömkligaste tillstånd till Tanganikas strand vid Lofukuflodens mynning i februari 1869. I Udsjidsji hoppades han finna bref och förråd, tillsända honom från hemlandet, men då han den 14 mars efter en lång sjöresa anlände dit, fann han sig bittert besviken. Inga bref funnos, och af de till honom ämnade förråden hade större delen blifvit bortstulen, en annan del qvarlemnats i Tabora, och blott en ringa del stod honom här till buds. Han misströstade dock icke; ännu en gång ville han besöka det stora flodsystemet i vester, hvilket han var öfvertygad om att det tillhörde Nilen. Under hvilo- och förberedelsetiden i Udsjidsji skref han en stor mängd bref till hemlandet, men araberna, som fruktade att blifva angifna för varustölderna, hindrade deras framforsling till kusten.

Ännu svag och lidande bröt han upp i juli månad, for tvärs öfver sjön från Kabogo, och vandrade sedan mot nordvest genom Manjuema. Här nådde hans lidande sin höjdpunkt. Hinder och svårighet af alla slag stälde sig i vägen för hans vidare framträngande. Hans folk öfvergaf honom, utom trenne trogna. Araberna nekade honom sin hjelp af fruktan att han skulle upptäcka deras handelsvägar. Sjelf led han förfärligt af frätsår på fötterna, feber och rödsot. Det oaktadt tvekade han icke att öppet visa sin afsky för slafveriet, något som ytterligare uppretade araberna mot honom. Kämpande med alla dessa vedervärdigheter framkom han till Njangve, vid Lualabafloden den 29 mars 1871. Här uppehöll han sig nära fyra månader under fåfänga försök att få något slags hjelp för sin lifligt åstundade undersökning af Lualabas lopp. Han kunde icke ens få köpa en båt. Sjukdom ansatte honom och hans sinne led af felslagna förhoppningar och af hela befolkningens, främst arabernas, depraverade tillstånd. Den 20 juli lemnade han denna olyckliga ort och återvände under ytterligare svåra lidanden långsamt till Udsjidsji, dit han ankom i utblottadt tillstånd den 23 oktober.

»Detta återtåg från Njangve» säger han, »har totalt uttömt mina krafter. Efter öfverfarten (öfver Tanganika) kännes det vid hvarje steg som om jag skulle dö. Hvarje steg smärtar, matlusten har försvunnit, några munsbitar kött åstadkomma en svår diarrhé, själens utmattning återverkar på kroppen. Alla handlande (i hvilkas sällskap han färdades) återkomma nöjda,

ty deras expeditioner hafva varit fruktbringande; min ensam har slagit fel, och så nära målet!»

Framkommen till Udsjidsji fick han ny anledning till missnöje. Han hoppades att för de varor, som lemnats i araben Scherifs vård, kunna köpa sig helsosamma näringsmedel på ortens väl försedda marknad, men han bedrog sig. Redan den första dagen skrifver han: »denna afton har jag erfarit att jag eger intet; Scherif har sålt alltsammans. Mitt folk har berättat mig det och Moinjeghere, den arabiska kolonins chef, har bekräftat det. Vi hafva protesterat, tillade han, men förgäfves. Af tre tusen yards kalikå återstå mig icke en enda, af sju tusen skålpund glasperlor icke en enda perla. Mina planer äro korsade. Om jag icke kan erhålla bärare dernere — sade jag mig, — skall jag invänta sådana från kusten; men att vänta som tiggare! Det hade jag icke tänkt mig. Misströstan griper mig. Scherif har tydligen intet samvete; han har utan blygsel kommit för att räcka mig handen, och då jag vägrade att mottaga den, visade han sig helt sårad». Och följande dag: »Två gånger i dag påhelsning af Scherif! Han kommer för att önska mig balghiri (lycka) och går bort, sägande att han går för att bedja. Jag har svarat honom att, om jag vore en arab, skulle han redan mistat både händer och öron som en tjuf, och att jag icke har behof af hans påhelsningar. I min nöd är det retande att se denne mans slafvar bära från marknaden alla de goda saker, som de köpt för min egendom. Allt hvad jag egde har han sålt till sina vänner för underpris. Said ben Medsjid, en aktningsvärd man, föreslog att skaffa mig ersättning genom att fråntaga Scherif det elfenben, han erhållit i utbyte, och återgifva det åt köparena; men dessa hafva icke velat skilja sig från de föremål, som de kommit öfver för så billigt pris, ehuru ingen enda af dem var okunnig om att sakerna voro stulne. Kristne hade handlat annorlunda, till och med om de tillhört de lägsta klasserna».

Den 27 oktober utbrister han: »Jag är i mitt elände som den olycklige, hvilken på färd från Jerusalem till Jeriko föll i röfvares händer. Men jag kan icke hoppas att en hvit eller en god samaritan skall passera förbi mig».

Men den gode samaritanen kom i det ögonblick, då Livingstones läge var mest förtvifladt. Det var Henry Moreland Stanley, New York Heralds korrespondent, sänd af dess egare Gordon Bennet för att uppsöka den ädle forskaren. Med stor skicklighet och snabbhet utförde Stanley sitt uppdrag. Då han den 30 oktober ankom till Udsjidsji, uppväckte han hos Livingstone de djupaste känslor af tacksamhet mot försynen och den frikostige Bennet samt nytt mod och ny energi. Livingstone repade sig hastigt från sin sjuklighet och företog i Stanleys sällskap en utfärd till Tanganikas nordända, der man icke kunde finna något utlopp för sjön. Omsider måste Stanley återvända.

Livingstone följde honom då till Tabora, för att der afhemta de förråd, som funnos upplagda för hans räkning, samt för att invänta det manskap, som Stanley skulle afsända åt honom från Sansibar.

Stor var å ömse sidor saknaden, då de båda vännerna den 14 mars skildes från hvar andra. Livingstone har icke i sin dagbok gifvit uttryck åt sina känslor vid detta tillfälle. Men Stanley skildrar utförligt de sista timmarna af deras samvaro. Då han på morgonen bröt upp, erbjöd sig Livingstone att följa honom ett stycke på väg. »Vi vandrade sida vid sida. Karavanen begynte sjunga. Jag fästade långa blickar på Livingstone för att bättre pregla hans drag i mitt minne. Så vidt jag kunnat förstå, sade jag honom, skall Ni icke lemna Afrika, innan Ni bragt ljus i frågan om Nilens källor; men då Ni blifvit tillfredsstäld i detta afseende, skall Ni återvända för att tillfredsställa edra vänner; är det icke så? — Alldeles. — Och huru lång tid behöfver Ni dertill? — Ett och ett halft år från den dag, då jag lemnar Unjanjembe. — Antagom två år; Ni vet att det gifves oförutsedda händelser. Och nu måste Ni vända om. — Välan; men tillåt mig att säga Eder: Ni har utfört ett värf, som få män kunnat uträtta, och jag är Eder mycket tacksam derför. Gud må ledsaga Er, min vän, och välsigna Er. — Må Han föra Eder frisk och sund tillbaka bland oss».

»Vi tryckte hvar andras händer. Jag frigjorde mig beslutsamt från denna handtryckning och vände mig bort för att ej gifva vika för min rörelse. Men nu kommo Suzi, Chuma, Amoda, allt hans folk och grep mina händer för att kyssa dem, och jag förrådde mig. — Farväl doktor, käre vän. — Farväl.

Det är sex månader sedan dessa rader skrefvos, men mina känslor hafva icke ändrats; en dimma grumlar ännu min blick, då jag återkallar denna stund i mitt minne. Om I någonsin resen till Afrika, må Gud gifva Eder en så samvetsgrann, så ädel följeslagare som David Livingstone. Jag har tillbragt mer än fyra månader med honom i samma rum, i samma båt, under samma tält; jag har aldrig funnit något fel hos honom, och hvarje dag af vårt gemensamma lif har blott ökat min beundran för honom».

R. Hult.

I bokhandeln.

Axel Lille: Försäkringsväsendet, dess historiska utveckling och nationalekonomiska betydelse. 188 + VIII pg. 8:o. Helsingfors 1882.

Den akademiska literaturen har i förenämda för vinnande af licentiatgrad i Juridiska fakulteten utgifna arbete ånyo riktats med ett alster af vetenskaplig forskning. Afhandlingen inledes med en kort utredning af försäkringens nationalekonomiska idé, hvarvid försäkringen definieras såsom »ett medel att motverka följderna af den genom tillfälligheten förorsakade förstörande konsumtionen». Definitionen är afsigtligt fattad så vid för att kunna i sig inrymma icke allenast den exakta försäkringen, utan ock alla fall öfver hufvud, der ett utjemnande af en tillfällig förmögenhetsstöring eger rum. Men härigenom har definitionen i sjelfva verket blifvit för vid, så att begreppet förlorat i bestämdhet. För att taga ett af de af förf. ur Herrmans »Theorie der Versicherung» anförda exemplen, att ett äldre lokomotiv hålles i beredskap och användes för att ersätta ett annat, är detta icke i och för sig en försäkring, ehuru väl en störing i arbetets fortgång sålunda förebygges. Försäkringen förutsätter nemligen, såsom Herrmans sjelf definierat den, riskens fördelning; det karakteristiska för densamma är just utjemnande genom fördelning på ett flertal fall. I det redan nämda exemplet föreligger derför en försäkring i form af sjelfförsäkring endast så vidt en sådan fördelning af risken verkligen eger rum. Också inskränker förf. väsentligen sin definition genom att omedelbart derpå tillägga: »Detta sker genom att försäkringen utan tidsutdrägt lemnar egaren *ersättning för den lidna förmögenhetsförlusten*». Ersättandet af förlusten för en *bestämd förmögenhet* förklaras sålunda vara väsentligt för begreppet försäkring; och i det följande, som visserligen uteslutande behandlar den exakta försäkringen, betonas konseqvent såsom försäkringens karakteristiska kännetecken utjemnandet af en verklig förlust genom dess fördelande på det stora antalet af möjliga förluster. Denna tydligt framträdande differens mellan förf:s definition och hans verkliga, till grund för ämnets behandling lagda uppfattning af försäkringen hade kunnat undvikas, om förf. låtit sin egen definition föregås af en jemförande kritisk framställning af de vigtigaste, af andra skriftställare på försäkringens område gifna bestämningar af försäkringens begrepp, hvarigenom förf. varit i tillfälle att närmare precisera sin egen formulering deraf.

I första kapitlet framställes försäkringsväsendets historiska utveckling och nationalekonomiska betydelse, hvarvid förf antager tre hufvudarter af försäkring, nemligen elementar sakförsäkring, kreditförsäkring och lifförsäkring, och behandlar dem, likasom ock de vigtigaste formerna för elementar sakförsäkringen eller transport-, brand- samt hagel- och boskapsförsäkring, en hvar skildt för sig. I den svårlösta frågan om den historiska grunden till försäkringens uppkomst, hvilken här främst kräfver ett svar, kommer förf. till det resultat, att denna vore att söka i den kristliga verldsåskådningens bud om inbördes understöd och hjelp, hvilken i gilleväsendet frambragte det första, om ock primitiva slaget af ömsesidighets försäkringsanstalter. Det kunde till en början anmärkas att förf. alldeles icke beaktat åsigten att försäkringsväsendet hade sin rot i medeltidens ockerlära, ehuru väl förf. annorstädes (Jur. För. Tidskr. 1882, h. 1) uttalat sig deremot. Men om man ock finge antaga såsom otvifvelaktigt att försäkringen först uppträdt såsom ömsesidighets försäkring, hvarigenom nämda åsigt blefve fullkomligt ohållbar, förmår den af förf. framstälda synpunkten icke förklara hvad dermed velat förklaras, nemligen orsaken till att försäkringsväsendet var okändt för de antika folken och uppkom först hos germanerne, då ju kristendomens läror fått insteg redan i den romerska staten. Orsaken måste derför vara en annan och synes ligga just i de germaniska folkens, i ättförfattningen och fridsförbundet framträdande solidaritetskänsla, som var bestämmande för hela deras offentliga och privata lif. Atten, fridsförbundet kunde i och för sig betraktas såsom en på ömsesidighet fotad försäkringsanstalt, såsom ock en sådan faktiskt framträdde i den isländska reppen och i de skandinaviska rikenas härad.

Redogörelsen för elementar sakförsäkringen, i allmänhet klart och öfverskådligt hållen, ådagalägger tillika ett omsorgsfullt begagnande af tillgänglig literatur och statistika data. Anmärkas kunde dock att Karl IX:s och Gustaf II Adolfs privilegier för Göteborg icke blifvit beaktade vid framställningen af sjöförsäkringens utveckling i Sverige, ehuru de med all sannolikhet kunna antagas innehålla direkta lagstadganden om sjöförsäkringsaftalet, åtminstone indirekt medgifva det.

Till kreditförsäkringen, hvilken för öfrigt icke är fullt uttömmande behandlad, hänför förf. äfven återförsäkringen. Detta är rigtigt endast för den oegentliga återförsäkringen. Återförsäkring i egentlig betydelse, den så kallade repartitionsförsäkringen, kan deremot icke betraktas som kreditförsäkring, då försäkringstagarens kredit endast medelbart är föremål för densamma, dess omedelbara föremål åter är att fördela en inträffad förlust. Återförsäkringens verkliga karakter återgifves derför betecknande med namnet indirekt försäkring, likasom den kommer till sin rätt endast genom att behandlas såsom en skild hufvudart af försäkring.

Detta första kapitel, som slutar med lifförsäkringen, utgör
r sig en sjelfständig afdelning i arbetet. Vid närmare skärskå-
m synes denna emellertid sakna afslutning. Orsaken härtill
åste otvifvelaktigt sökas i uppställningens plan. Såväl från hi-
orisk som rent nationalekonomisk synpunkt behandlade hvar för
g, stå nemligen de olika försäkringsarbetena lösryckta från och
an rätt inre samband med hvar andra. Den korta inledningen
endast en orienterande öfversigt, som ingalunda förmår tjena
m en sammanhållande grundval för det hela, och man får så-
nda, i stället för en enhetlig afhandling om försäkringsväsendet,
re smärre om dess olika former. Om förf. efter en framställ-
ng af de skilda försäkringsarternas historiska utveckling, hade
nat försäkringsväsendets nationalekonomiska sida en särskild,
rsäkringsväsendet såsom sådant omfattande behandling, hvilken
lit dess skilda former i all sin olikhet framstå såsom uttryck af
gemensam princip, skulle ofelbart det hela vunnit i enhet, på
mma gång försäkringens väsen och nationalekonomiska grundidé
amträdt mera tydligt och utpregladt.

Genom denna splittring af ämnet, hvilken dock till god del
åste tillskrifvas dess stora omfång, har förf. ock förhindrats från
t i vidsträcktare mån afvinna sitt ämne nya, positiva resultat
r vetenskapen. I det stora hela utgöres ifrågavarande afdel-
ng af en mycket omsorgsfull, öfverskådlig och pålitlig samman-
ällning af de resultat, till hvilka vetenskapen för närvarande
innit på försäkringsväsendets gebit, och såsom sådan förtjenar
n allt erkännande. I fråga om lifförsäkringen eger dock un-
rsökningen ännu ett annat värde. Förf. har här gått till väga
ed en sådan sjelfständighet och kritik, att hans undersökning i
nna del, i synnerhet i fråga om arbetareförsäkringen, har lem-
at ett värdefullt bidrag till vetenskapen.

Arbetets senare afdelning ss. 136—188 behandlar statens
rhållande till försäkringsväsendet och upptager i främsta rum-
et till pröfning den af Adolf Wagner under debatt satta frågan,
uruvida försäkringsväsendet såsom sådant bör vara en statsupp-
ift eller öfverlemnas åt den privata företagsamheten, hvarefter
rf. öfvergår till undersökningen af statens förhållande till för-
ikringsväsendet från offentlig rättslig synpunkt. Ehuru till om-
nget mindre, antager denna senare del af arbetet dock i förhål-
nde till den förra afdelningen obetingadt främsta rummet. Detta
ke mindre genom vigten af de frågor, som här fordra ett svar,
n ock genom det förtjenstfulla sätt, hvarpå förf. i detta afseende
st sin uppgift. Hvad vi här och om arbetet öfver hufvud måste
nmärka är att språket, ehuru ledigt, icke är på alla ställen lika
rdadt eller klart. J. S.

J. G. Geitlin: Latinan kielioppi I (formläran); femte upp-
gan; 111 pg. 8:o. Tammerfors 1882, Emil Hagelberg.

Då vi till anmälan emottagit denna redan femte upplaga af

hr Geitlins i våra finska skolor allmänt begagnade latinska grammatik, vilja vi icke afhålla oss från att, om också i korthet, äfven uttrycka vårt omdöme om den. Den gör icke anspråk på någon sjelfständighet, om icke i urvalet och anordningen af det så ofta och så olika behandlade materialet. Korthet och redighet äro de för en lärobok synnerligen vigtiga förtjenster som utmärka den ifrågavarande; de äro särskildt vigtiga, då det gäller ett ämne, der en gammal slentrian lätt kan leda till en ymnig, själsmördande samt i synnerhet på lägre stadier temmeligen gagnlös utanläsning. I uppställningen af regler och paradigmer skiljer sig hr Geitlins bok i allmänhet endast obetydligt från de två andra hos oss begagnade latinska grammatikorna och der detta sker icke just till sin fördel. Så t. ex. sägas (sid. 18) tredje deklinationens ord på *-us*, gen. *-uris, -oris, -eris* vara neutra och som exempel anföras bland andra *sulphur* och *jus*, men bland afvikelserna angifvas som femininer »de på *-us*, i hvilka *u* qvarstår äfven i genetivus»! Skulle icke denna lydelse strida mot hufvudregeln, vore den väl dock icke lämpligare än den gamla enkla.

Om valet af det, som bör i en skolbok upptagas och med större tryck framhållas eller icke, kan väl sägas: *quot capita tot sensus*. Vi skulle icke låta lärjungen läsa »*Sisero* eller *Tsitsero*», utan ettdera, men deremot redan från början lära honom t. ex. att vokal framför vokal är kort. Hellre än att tala om circumflex skulle vi lära honom latinets så enkla och bestämda accentlag och åtminstone i en anmärkning i detta sammanhang tala om de allmänt begagnade enclitica. Genusregeln om orden på *-io* anse vi lika vigtig som den vanliga hufvudregeln. Ordbildningsläran är efter gammal, men icke god tradition tryckt med s. k. fin stil.

De i formläran visserligen icke stora svårigheter, som bokens bestämmelse att begagnas i finska skolor medfört, har författaren lyckligt öfvervunnit utom sid. 35, der det heter: »*hic* tämä, *ille*, *is*, *iste* hän, tuo»; *is* betyder väl ej »tuo», *hic* deremot väl »hän» lika ofta som *ille* eller *iste;* i paradigmet står: »*ille*, hän, se».

Ogilla måste vi för vår del att förf. icke alltid följt romarenes egen och den nutida vetenskapens ortografi, utan t. ex. använder *j-*, hvilket redan är bannlyst från de hos oss brukliga upplagorna af Cornelius och Ciceros tal. Ofta utsättas qvantitetstecken öfver långa stafvelser, men omöjligt har det varit för oss att upptäcka hvilka grunder som härvid följas; man jemföre sid. 5 *Nomina, nomen substantīvum, nōmina numerālia, prōnōmina*, sid. 6 *Elias, Rōma, Italia*, sid. 7 *pīnaster, regina, hēres, filius*, sid. 1 *domino* (upprepadt) *dominī, dominorum, bellorum, puerorum, virōrum* o. s. v. Sid. 23 talas om *heterogĕnea*, sid. 24 om *trigĕnea; hvar*dera termen är för öfrigt ganska onödig. Dessa sistnämnda fel förekomma redan i andra upplagan (1866), som vi hafva till hands. I denna femte finnas alltför många och grofva inkonseqvenser i fel vid beteckningen af de regelbundna verbformernas qvantitet och accent, början med *fuĕrimus, fuĕritis* (sid. 48) och sluta

med *largitus*, hvilket enligt förf:s beteckningssätt kunde uttalas *lárgitus!* — En bok, som så noggrant skall läsas och så mycket måste köpas, bör dock vara mycket mera korrekt.

F. Gustafsson.

K. G. Leinberg: Biblisk historia för folkskolor; 3:dje uppl., 138 pg. liten 8:o. Jyväskylä 1882, Weilin & Göös' förlag; pris 80 penni.

— -- Samma arbete på finska, 5:te uppl.

Denna lärobok, som redan under en följd af år begagnats vid undervisningen i landets folkskolor, har i denna upplaga ej undergått några förändringar. Framställande i korthet hufvuddragen af den heliga historien, frälsningens utförande och Kristi rikes utveckling under den första kristna tiden, torde boken på ett ganska tillfredsställande sätt motsvara de fordringar, man i vanligaste fall ställer på en biblisk historia för lägre undervisningsanstalter, och med åtskilliga förändringar såväl i afseende å språket som innehållet skulle den ännu bättre kunna uppfylla sitt ändamål.

Hvad först och främst språket beträffar, har man, och detta kanske icke utan skäl, framhållit att det är något föråldradt och tungt. Utgifvaren har äfven sökt tillmötesgå yrkanden åt detta håll, då han för de svenska upplagorna begagnat sig af dr H. M. Melins berigtigade bibelöfversättning — en omständighet, hvilken man på många håll, särskildt inom teologiska kretsar, velat klandra. Men då detta klander mera synes vittna om kyrklig konservatism än taga hänsyn till de pedagogiska fordringarne, torde man utan fara kunna lemna det derhän. Boken har tvifvelsutan vunnit derpå att en berigtigad bibelöfversättning lagts till grund. Men språket i våra bibelöfversättningar, dr Melins dervid icke helt och hållet undantagen, är föråldradt och bristfälligt, hvarför utgifvaren med full rätt och till fördel för arbetet skulle kunnat anse sig berättigad att ännu utmönstra åtskilliga gamla ord, såsdana som öfverantvarda, bespörja, dädan m. fl. och oegentliga uttryck t. ex. »En man var uti det landet Uz, som hette Job», hvilket ju måste tydas så, att det var landet Uz, som hette Job! Dylika ord och uttryckssätt hade väl lämpligen kunnat ersättas af mera tidsenliga; dervid kunde språket ock hafva erhållit en mera flytande gång. Innehållet skulle derigenom blifvit lättfattligare och intressantare för barnen, på samma gång en onödig tidspillan med ordförklaringar vid undervisningen skulle undvikits.

Beträffande valet af de i boken intagna bibliska berättelserna och framställningen af dem, hafva äfvenledes berättigade anmärkningar framstälts. Sålunda, för att ge ett exempel bland många andra, innehåller patriarken Jakobs historia en mer än nödigt detaljerad beskrifning om det sätt, på hvilket denne gudsman, efter tillskyndelse af sin moder, bedrager sin af ålder skumsynte fader, att sålunda tillnarra sig dennes välsignelse jemte en dermed

följande rättighet. Det är ett allmänt kändt förhållande att barn, synnerligast under de tidigare stadierna af deras utveckling, främst reflektera öfver handlingens gång och ofta endast med svårighet samt genom långa och tidsödande utläggningar kunna bringas att fatta de aflägsnare liggande orsakerna till eller följderna af en handling, och derför torde endast i moraliskt hänseende efterföljansvärda, ädla och upphöjande berättelser böra för barn framställas till sina detaljer, men deremot alla låga, af menskliga passioner framkallade handlingssätt endast i korthet omnämnas och detta alltid med framhållande af det straff, de hafva burit med sig. Endast sålunda affattad torde en lärobok med religiöst syfte kunna motsvara sitt ändamål. Om patriarken Jakob finner man deremot ingenstädes i denna lärobok nämdt, att han skulle ångrat sitt dåliga beteende mot sin fader och sin broder, men väl att han, detta oaktadt, i fullaste mått fått röna Guds välbehag samt af Gud välsignats både i andligt och materielt hänseende. För att ännu beröra en annan omständighet, torde det kunna ifrågasättas huruvida nödvändigheten fordrade omnämnandet af att samme patriark lefde i polygami, eller om icke denna omständighet här kunde lemnas opåpekad samt den kristligt-sedliga uppfattningen af äktenskapets natur framställas först vid en längre framskriden ålder hos eleverne eller då sjelfva bibeln läses och lägges till grund för religionsundervisningen. De anförda exemplen kunde mångfaldigas, men det sagda torde vara nog för att påpeka i hvilken rigtning en omarbetning af boken, enligt vår mening, hufvudsakligen borde gå, öfvertygade som vi äro att äfven en lärobok i biblisk historia bör vara i allo affattad efter pedagogiska grundsatser och alltså såväl genom ett tidsenligt, enkelt och flytande språk göra innehållet lättfattligt och tilldragande för eleverne, som ock i afseende å detta tillgodose ej blott bibeltroheten, utan ock elevernes moraliska utveckling.

Till denna lärobok och för att begagnas jemte den har utgifvaren dessutom i ett särskildt häfte sammanstält en samling bibelspråk, lämpade till de i läroboken intagna berättelserna. Af dessa bibelspråk synes det öfvervägande antalet vara väl valdt och lämpligt att i barnens minne inskärpas.

O. D—m.

Nils Grotenfelt: Handledning i mejerihushållningen med 45 träsnitt, 2 tabeller och 4 formulär för mejeriräkenskaper; 226 pg. 8:o. Stockholm 1881. I. Arrhenii förlag. Pris 3 mk 75 p:i.

Den skrift, vi här anmäla, har, enligt förf:s förord, till ändamål att tjena som ledning vid undervisning i mejerihushållningen af elever, som sakna naturvetenskaplig underbyggnad. Vi tro att den ej blott skall uppfylla det angifna ändamålet och blifva till stort gagn vid mejeriskolorna, utan vi betrakta den äfven som en värdefull gåfva till landets alla jordbrukare, särdeles de i mejerihandteringen mindre kunniga, som i denna bok finna en lätt

fattlig, länge saknad anvisning huru de skola kunna framställa mejeriprodukter, motsvarande tidens fordringar. Och förf. har, enligt vår åsigt, löst svårigheten att på ett i allmänhet klart och populärt sätt meddela hvad som för dagen kan anses vara i mejerihandteringen pålitligt. Vi vilja dock strax. till undvikande af missförstånd, framhålla att hr Grotenfelts bok icke är någon folkskrift i ordets vanliga bemärkelse, d. v. s. egnad att läsas af personer af allmogens klass; dertill är den i enlighet med ämnets natur alltför vetenskaplig. Men hvarje bildad landtbrukare med någon kännedom uti naturvetenskaperna skall med lätthet kunna följa förf. och med både intresse och nytta genomläsa hans bok.

Samtidigt har detta ämne af en annan förf., frih. R. Gripenberg, hvars arbete kriticerats i Biets 3:dje häfte för år 1881. blifvit bearbetadt för samma slags läsare, men för sin del måste ref. göra föreliggande arbete den rättvisan, att det synes bättre hafva löst uppgiften. Ref. vill dermed icke påstå att det egenteligen innehåller något mera än frih. Gripenbergs, men förf:s hela sätt att bearbeta och anordna saken svarar bättre mot ändamålet. Ganska vackra och lyckade teckningar illustrera arbetet, och allt vittnar om att förf. är en grundligt, praktiskt såväl som teoretiskt bildad man af folket.

Såsom sjelf egenteligen icke fackman i mejerihandteringen kan ref. ej ingå på en utförlig granskning af arbetet, men då vi här meddela en kort resumé af innehållet, dervid följande förf:s indelning, tillåta vi oss med det samma en och annan anmärkning för att påpeka några i våra ögon förefintliga små brister.

Efter en kort inledning om »mjölkhushållning», hvilken synes oss både kunnat och bort vara mera omfattande, men dock lätteligen kan af hvarje lärare utfyllas, följer ett kapitel om »jufrets byggnad och mjölkens bildning deri», hvarifrån förf. i andra kapitlet naturligen kommer till beskrifning af »mjölkningen» och de olika metoderna dervid samt till »mjölkens behandling i ladugården». Detta kapitels senare del synes oss lida af någon oklarhet, som väl har sin orsak deruti, att åsigterna i ämnet ännu äro mycket vacklande. I tredje kapitlet talar förf. om mjölkens beståndsdelar på ett lättfattligt och mycket uttömmande sätt. Man ser dock äfven här att det ligger förf. i hågen att han skrifver för en skola och att han påräknat lärarens vidlyftigare utläggning af ämnet. Så säger han bland annat t. ex. vid beskrifning af mjölksockret att det är »vida mindre sött än öfriga slag af socker», utan att antyda dess svårlöslighet i vatten som orsaken dertill. I 4-de kapitlet behandlas »mjölkens beskaffenhet och de omständigheter, som inverka derpå». Här synes oss några af förf:s påståenden ej vara fullt bevisade; t. ex. att tillgång af olja bland fodermedlen ej skall öka mjölkens fetthalt: huru dermed förhåller sig är dock ej ännu med visshet kändt. Kapitlet 5 handlar om »mjölkfel» och kapitlet 6 om »mjölkprofning». Härvid vilja vi göra den anmärkning att beskrifningen af laktoskopets användande

är något ofullständig, i det bland annat nödvändigheten att ögat vid observerandet alltid hålles *på samma afstånd* från instrumentet ej är angifven.

Kapitlet 7 om »mjölkens användande» sönderfaller i 4 afdelningar. I den första, »om mjölkutfodring», nämnes korteligen oskummad mjölks begagnande för gödning af kalfvar och svin såsom *endast* ifrågakommande i närheten af stora städer. Vi skulle dock tro att mjölkens höga saluvärde på sådana orter skulle göra gödning dermed omöjlig och att ett sådant användande deraf skulle löna sig bättre på aflägsnare orter, derifrån mjölktransport till staden blir svår och dyr. Under denna afdelning hade det äfven kunnat vara på sin plats att förf. påpekat det önskvärda och lämpliga i att medelstora mejerier, som vid smörberedning få för litet skummad mjölk att kunna göra någon säljbar ost och ej heller kunna försälja någon mjölk till något mejeri, egnade sig åt uppfödande af ungboskap till försäljning. Äfven derigenom kunde mjölkutfodring blifva lönande. Andra afdelningen nämner om »mjölkkondensering» såsom föremål endast för fabriksföretag, och i tredje afdelningen öfvergår förf. till »smörberedningen», deri först talas om »kerning af mjölken utan gräddsättning» såsom med fördel begagnelig endast under tider, då mjölkmängden är så ringa, att den afskummade gräddan blefve för gammal, innan man erhölle tillräckligt för att kunna kerna. Derefter öfvergås till beskrifning af »kerning af grädde» och förklaras först dess uppkomst genom gräddsättning. Efter att hafva i korthet angifvit de för förändringar, mjölken undergår i hvila under lufttillträde, och omnämt orsakerna till dessa förändringar samt påpekat några andra beaktansvärda omständigheter, som förekomma vid gräddsättningen, öfvergår förf. till beskrifning af de tre förnämsta metoderna, 1:o den holsteinska, 2:o den gussanderska och 3:o den swartziska eller afkylningsmetoden. De två första och särdeles den holsteinska beskrifver förf. något knapphändigt; deremot är förf:s beskrifning af den swarziska metoden så fullständig, klar och uttömande, som man kan önska det. Förf. öfvergår sedan till en kort beskrifning af gräddens afskiljande genom användande af centrifugalkraften och omnämner de hittills brukligaste separatorer, af hvilka den Lavalska finnes aftecknad, jemte det förloppet vid gräddafsöndringen närmare angifves. Sedan sålunda de olika sätten för gräddens afskiljande ur mjölken framstälts, visar förf. huru grädden bör behandlas för att blifva kernmogen för beredande af såväl sött som syrligt smör och parisersmör. I denna afdelning om kernmogenheten sakna vi en sammanfattning af det sagda, innan förf. öfvergår till den följande. För att gifva alla åsigter sin rätt måste han vidlyftigare behandla denna afdelning, och för den i ämnet mindre invigde döljer sig derigenom det verkligen pålitliga. För nybörjaren skulle derför en kritisk öfverblick vid slutet af afdelningen varit välkommen.

Kapitlet om kerningen begynner med en kort relation af

särskilda slag af kernor, och är beskrifningen häraf, så väl som af smörets behandling efter kerningen, särdeles klar och lättfattlig. Att förf. här och der sätter egen erfarenhet framför äldre påståenden synes oss berättigadt både af den framgång, hvarmed han sjelf bedrifver mejerirörelse och den osäkerhet, som i dessa ämnen ännu förefinnes. Så säger han t. ex. å pg. 100, der fråga är om huru lång tid bör åtgå till kerningen, att, vid beredning af sött smör, kerningen alltid drager längre ut än då syrligt eller pariserSmör tillverkas, — naturligtvis under förutsättning att allt annat, såsom kernmogenhet, temperatur m. m. är lämpadt efter det smörslag, som skall beredas. Om samma sak yttrar frih. Gripenberg pg. 193 att, då om sommarn åtgår till kerning af syradt smör 60—40 minuter och om vintern 30—40, åtgår deremot till kerning af sött smör endast 25—40 minuter. Medan förf. ej vill under kerningen tillslå någon mjölk, af fruktan att skadliga ämnen kunde inkomma i smöret, vill frih. Gripenberg efter behof tillägga varm eller kall för reglerandet af temperaturen, o. s. v. Afdelningen om smörberedningen afslutar förf. med angifvande af hurudana käril för närvarande äro för särskilda försändningsorter de lämpligaste och med beskrifningen af det salt och den smörfärg, som bör begagnas. Om förf. dertill hade lagt en kort förklaring af hvad man förstår med uttrycken fast, segt, fettigt, öfverarbetadt, talgigt, sprödt, blekt, flammigt, marmoreradt, m. m. smör, så hade han säkert gått många mindre försigkomne jordbrukares önskan till mötes, hvilka nu ofta höra och läsa dessa benämningar vid våra utställningar, utan att kunna fatta hvad dermed menas.

Härefter öfvergår förf. till ostberedningen, och efter en förutskickad inledning, deri han angifver de omständigheter, hvartill man bör lägga märke, innan man bestämmer sig för ostberedning, skrider han till klassificering af de särskilda ostslagen efter tillverkningsmaterialet samt berednings- och mogningssättet. Efter klassificeringen följer en kort redogörelse för ostberedningen i följande afdelningar: 1. Ystningens allmänna grunder. Efter en framställning af hvad vid ystningen tilldrager sig, gör han läsaren bekant med de ämnen, som kunna bringa mjölken att löpna. Vi få der veta att både syra och löpe kunna dertill användas. Derefter beskrifves löpet, dess beredning och dess verkan, i större eller mindre dosis, vid högre eller lägre temperatur, på den mogna ostens så väl kemiska som fysikaliska beskaffenhet. I 2:dra afdelningen beskrifves beskaffenheten af de lokaler, som äro nödvändiga vid ostens beredning och förvaring, hvad som dervid är att iakttaga för åstadkommande af nödig ventilation, värme och fuktighet m. m. I 3:dje afdelningen lär oss förf. huru ost i allmänhet beredes, bearbetas och mognar, beskrifver redskapen huru och hvarmed osten färgas, huru den formas, pressas, märkes, saltas m. m., allt på ett enkelt och klart sätt, samt angifver slutligen huru de svampar och insekter, som äro ostens fiender un-

der mognadstiden, kunna fördrifvas och dödas. Särskildt fästes läsarens uppmärksamhet på hos osten under dess mognad ofta förekommande fel, såsom för stark, för svag, eller oregelbundna och mögelbildande jäsning, fläckar och sprickor i osten, m. m. I 4:de afdelningen slutligen meddelas undervisning i beredningssättet af några allmännare ostslag, såsom schweitzer-, cheddar-, edamerost, m. fl. samt, i ett tillägg af förläggaren, af några utmärktare svenska ostsorter. Vi hafva ej genomläst alla dessa recept, men dem vi tagit del af finna vi föga tillfredsställande, hvilket är en naturlig följd af att samma ostslag på olika orter beredes på ofta nog mycket olika sätt. Om t. ex. beskrifningen öfver beredningen af edamerost skulle gifvas i handen på en bonde invid Edam, så skulle han säkert ej rätta sitt beredningssätt derefter, lika litet som schweitzaren skulle begagna sig af den motsvarande beskrifningen. Hvad förf. säger att »dessa beskrifningar endast böra betraktas som vägledande anteckningar för personer, som dels förut till en viss grad äro kunniga i ostberedning, dels önska erhålla upplysningar om något annat slag af ost än den de sjelfva tillverka» är fullkomligt rigtigt. Ingen i ostberedning okunnig kan efter dem bereda ost, och ingen kunnig kan fullständigt följa dem.

Till sist har förf. bifogat sin Handledning fyra väluttänkta formulär för mejeriräkenskaper. Vid genomgående af boken hafva vi anträffat några af förf. ej anmärkta tryckfel: pg. 10 rad. 7 nedifrån står »4 tum», bör väl vara 4 dec.tum, pg. 27 rad. 9 nedifrån står »beståndsdelar»; bör väl vara askbeståndsdelar, m. fl. mindre betydande.

Härmed afsluta vi denna anmälan under tillönskan att boken måtte vinna så allmän spridning som möjligt. Den förtjenar att egas af hvarje jordbrukare och är otvifvelaktigt det bästa, vår literatur för närvarande i denna väg och med angifvet syfte eger; och genom dess utgifvande äfven på finska språket har förf. välbetänkt gjort den till hela folkets egendom.

Ing.

Verdandi, strödda blad, af svenske finländare, I; 64 pg. 8:o. Helsingfors, 1882, pris 1: 25 mark.

Lännetär; album utgifvet af vestfinnar; länsisuomalaisten albumi; VII 223 pg. 8:o. Helsingfors 1882, eget förlag; pris 3 mk.

Båda dessa publikationer hafva sitt upphof i det literära lifvet inom yngre akademiska kretsar, och Lännetär, som redan utsänder sitt sjunde häfte, har häfdat sitt anseende som studentalbum. Verdandi deremot skiljer sig något från det vanliga slaget, den har icke uppvuxit på grund af något visst landsmanskap och ärnar utkomma i fria häften, såsnart kappen är full och få tömmas. Verdandi hör således snarare till slaget af vittra tidskrifter, och desto mer helsa vi den välkommen. Det är ett omvexlande innehåll, en ungdomlig, god och grannlaga ton i dess

förstlingar af dikt och studium. »Tankar och drömmar, heter det i det lätt skrifna förordet, sådana några unga sinnen tänkt och drömt dem, hafva fästs på pappret, granskats, omarbetats och slutligen samlats inom ramen af tvenne tryckta omslagsblad». Den möda, som sålunda nedlagts på formen, är nästan lika vigtig, men säkert mera sällsynt än sjelfva skriftställarkonsten, hvilken dock först derigenom får ett klart och förädladt uttryckssätt. Tyvärr kan det icke sägas om de tre af Gånge Rolf här intagna dikterna, att de ännu vore fullt fria från oegentliga och origtiga uttryck, men utan sinne för poesi måste man vara, om man icke fattas af den innerliga känslan i dikten »Landtmannens lind», och icke heller förstår man den ungdomliga hänförelsen, om man icke fattar hvilken verkan ett stycke som »Laissez» kan utöfva på unga sinnen. Deremot är det språkliga uttrycket fulländadt i öfversättningen af Gœthes Alexis och Dora, äfven i dikten »Stormklippan» har tanken fått ett lyckligt uttryck, i sign. O. M:s tvenne stycken finnas några äkta poetiska vändningar, i »Anders speleman» möter man en genuin ton af folkpoesi. På dessa poesier beror dock häftets värde mindre än på dess prosa uppsatser. Undersökningen af »De omständigheter, som bilda ett folks karakter» röjer en anmärkningsvärd mognad i behandlingen af en svår fråga, der man lätt förvexlar orsak och verkan; förf. finner dessa orsaker i folkets yttre omgifning, främst klimatet, i dess historiska öden, i språket, som, sjelft en verkan af utvecklingen, vänder sig om och blir i sin tur orsak, samt i den andliga kulturen, med hvilken det förhåller sig på samma sätt; på härstamningen lägger förf. mindre vigt. Ett försök att framställa betydelsen af »språkelementet i den abstrakta musiken» är skrifvet med värme och talang af en, som tydligen sjelf pröfvat hvilket förhållandet är mellan det musikaliska uttrycket och idén i tondikten. Det är med nöje man i »Muskelmannen» träffar engång en ådra af godmodigt skämt, utan tvång och tillgjordhet; en viss dragning in på det personliga hade vi så mycket hellre önskat bort, som våra små förhållanden ge åt dylikt en viss bitter smak, äfven om det icke så är menadt. Slutligen innehåller häftet under rubrik »Yrväder» en känslofull skildring af fjällapparnes lif med motiv från Tiréns tafla »De vilsegångne». Af allt detta synes att det icke är dagspolitiken, som i någon större mån inspirerat de unge författarene, och detta räkna vi häftet till ytterligare förtjenst. Vi rekommendera detta företag i allmänhetens ynnest såsom frukten af en vitter och vettig bildning, hvilken man hos oss visserligen gjort mera för att undergräfva än för att skydda, men som ännu har framtiden för sig. Det gemensamma intresset hos författarene i Verdandi är en verksam kärlek till vår svenska bildning, något som man på vissa håll haft panna att kalla ofosterländskt, på andra håll haft hjerta att betrakta med likgiltighet, liksom om icke denna bildning vore jemt upp den ideela delen af fosterlandskänslans innehåll. Det är väl hela detta innehåll, som Verdandis författ-

tare afsett med uttrycket »finländare», hvilket vi acceptera som numera i språket oumbärligt, ehuru vi visserligen höra till en generation, för hvilket det i början klingar främmande.

I studentalbums ingå vanligen uppsatser äfven af afdelningens honoratiores, som ge en viss pondus åt dessa samlingar af ungdomliga försök. I Lännetär saknas icke heller sådana uppsatser. Afdelningens kurator har i ett föredrag behandlat den intressanta frågan om historiens metod, hvarom man i våra exakta tider råkat i villrådighet. Föreställningen att historien äfven är en konst duger icke mera. Förr trodde man att de genom forskningen konstaterade fakta erhöllo sitt rätta värde först genom sammanställningen, i det att dermed en viss dager föll öfver tilldragelsen, en viss färg, relief och ton gafs åt handlingar och personer, korteligen en bild af det förflutna åstadkoms så fullständig och lefvande som det faktiska materialet medgaf. Nu vill man att historien skall ge oss lagarne för den försiggångna utvecklingen. Förf. ger en intressant redogörelse för denna så kallade naturvetenskapliga rigtning, som han härleder från Condorcet och hvars förnämsta representanter äro Comte, Buckle, Dubois Reymond, samt anmärker rigtigt att i historien dock alltid skall finnas ett X, det personliga, som trotsar all lagbundenhet. Och dertill kunde tilläggas att den metod, desse positivister sökt fastställa, gäller mera historiens filosofi än historien sjelf. Händelsen har fogat att af alla historiens grenar läkarehistorien blifvit på ett särdeles sätt kultiverad i detta häfte af Lännetär. Några varmt hållna minnesblad äro af märket R. T. egnade åt F. J. Rabbe, en af afdelningens gamla hedersledamöter. Äfven afdelningens inspektor har till albumet lemnat ett bidrag, hemtadt ur de värdefulla samlingar, medels hvilka han spridt ljus öfver Finlands och Sveriges läkarehistoria. En mängd bref från Finlands förste provincialläkare Johan Haartman ger oss en kuriös bild af de medicinska förhållandena i Åbo på 1750-talet och visar huru intrigen tyckes liksom från början rotad uti dem, dock att denna gång det var en duglig man, som armbågade fram saken jemte sig sjelf. En annan af afdelningens professorer har lemnat en tilltalande lefnadsbild af den nyss aflidne kemisten Wöhler, hvilken teckning vi erinra oss hafva sett i finsk öfversättning på annat ställe. För att sluta med märket *Ht,* som inlagt så stor förtjenst om detta album, nämna vi af At Ht en lefnadsteckning af prosten Nils Idman, en son till den bekante fältpresten med samma namn. Nils Idman d. y. var visserligen blott en språkforskare af den gamla sorten före Porthan och gjorde sig mycken möda med att uppvisa finskans förvandtskap med grekiskan, men genom en mängd notiser om hans lif och verksamhet i öfrigt har den unge förf. framstält en läsvärd tidsbild från medlet af förra seklet. Vi äro nu inne bland de bidrag, som lemnats af afdelningens egna medlemmar, och der tillkommer onekligen främsta rummet märket E. N. S., som i en studie, vittnande om sorgfällig metod, söker

spåra vissa af Kullervosägnens drag uti den i Vestra Finland förekommande folksagan »Munapoika». Af mera belletristiska bidrag nämna vi en friskt och ledigt skrifven skildring af Kökars, på granithällar i hafvet utkastade kapell, der förf. räknade »en enda tall, en och annan gran och björk -- för öfrigt albuskar, ljung och längs marken krypande enar» och annat derefter, ett torftigt materiel således, men hvaraf förf. gör en liflig bild. En ganska pigt hållen berättelse, »Kosijat», representerar novellistiken, och hvad slutligen beträffar albumets lyriska beståndsdel, så öppnas ju häftet på ett vackert sätt af Rafael Hertzberg med ett poem, »Michael Agricola i Wittenberg», mot hvilket vi blott ha att anmärka sjelfva uppfinningen, ty det är något gammalt att föra läsaren ända till Wittenberg, för att se Michael Agricola som en annan beskedlig gosse motstå kneipens frestelser och höra honom yppa sina patriotiska känslor, hvilket han för resten gör i mycket behagfulla verser. Af öfriga poesier, dels svenska dels finska, äro de förra snarare under, de senare icke öfver medelmåttan.

C. G. Estlander.

Julqvällen, en tidning för alla, utg. af Publicistklubben, red. af Bernh. Meyer; 2:dra årg.; 20 pg. stor fol. Sthlm 1882, Seligmann; pris 1 kr. pr post, 1: 25 i bokh.

Svea, folkkalender för 1883, 39:de årg.; 251 pg. 12:o. Sthlm 1882; Alb. Bonnier; pris 1: 75 kr.

Svensk kalender, 3:dje årg. 1883; 186 pg. liten 8:o. Sthlm 1882, Norstedt; pris 1: 50 kr.

Det är ingen fara för att julkalendern skall hafva öfverlefvat sig. Det uppstår tvärtom nya i de mest olika skepnader och tyckas rotfästa sig i allmänhetens ynnest. Illustrationsväsendet har kommit till och gett dem ett ökadt behag. Svea håller ännu fast vid det tyska stålsticket, men har ock en riklig mängd träsnitt; bland dess illustrationer finna vi afbildningar af åtskilliga under sista året omtalade taflor, Hellqvists i Wien prisbelönta bild »Waldemar Atterdag brandskattande Wisby», Edelfelts »Gudstjenst i skärgården», Tiréns »Vilsegångna lappar», Hagborgs »Väntan» och »Potatis-skörd». Främst, hvad illustrationer vidkommer, står Julqvällen, endast att den nog mycket liknar en nummer af Ny illustrerad tidning, hvilket naturligtvis i och för sig icke är något ondt, men betar Publicistklubbens tidning en del af nyhetens behag. Artisterne äro ock mestadelen de samme. Ett blad visar oss porträtten af 14 tidningsmän, bland dem Lagerborgs, väl skurna af fru Falander och tecknade af V. Andrén. Helplanschen framställer »Gustaf Adolfs apoteos», skuren af J. Engberg och tecknad af C. Larsson i hans välkända flotta, mera eleganta än originela manér. Den mest artistiskt utförda bilden är ett visst L. Zorns »Sofvande barn», blott att man kunde önska

åt barnet något mera själ. Anmärkningsvärd som ornamentering är C. S. Hallbecks teckning till Wetterhoffs dikt vid en julfest i Paris för några år sen, väl något tung, men stämningsfull och rik på nordiska motiv. Den sista planschen i Julqvällen är ett försök att framställa det fosterländska i Tegnérs skaldskap.

Svensk kalender har icke lagt an på illustrationer — den har blott kronprinsens porträtt i ljustryck, — och är för öfrigt högst akademisk, såsom ock anstår förläggaren. Man kunde ock kalla den uppsaliensisk, med afseende derå, att flere af de mest betydande bidragen kommit derifrån, af Fr. Holmgren en vältalig sång vid Gustaf Adolf minnet, af C. R. Nyblom en dikt, inspirerad af Geijers hus, som han känner så väl och der han i lyckligt funna drag låter den ädle lefva upp igen, af Helene Nyblom en helsningssång till kungaparet, som har den stora förtjensten att vara uppригtigt menad, och en riddarsägen från Tyrolen berättad på förf:s runda, lugna, behagfulla sätt. Redan af detta kan man förstå att Svensk kalender går mera i den idealistiska rigtningen. Det är väl ock derför C. Snoilsky lemnat hit det sköna stycket »Gothik», i hvilket skalden firar det ideala tänkesätt, som finner sin belöning i det helas fulländning och fromma. Till en sådan uppfattning stämma de öfriga bidragen, Otto Lindfors' »Hundraårsminne», A. R—ns bild ur hvardagslifvet, Herman Sätherbergs visor, Esseldes »bergslagsstudie» från Tegnérs hembygd; äfven hustruns sorgliga död i Amanda. Kerfstedts julbild får ett ljus från ofvan vid ljudet af ottesångsklockorna. Endast Björlins skräckbilder från Trettioårakriget tyckas icke höra hit, och hvad Bäckströms poem om det sviksamma hoppet beträffar, så tyckes diktaren hafva förgätit ett slag af spratt, som hoppets genie kan spela ett menniskobarn, nemligen då en tanke lofvade att bli poem, men icke blef det.

Svea erbjuder en mera omvexlande, såväl lärorik som nöjsam läsning. »Gluntarnes skald» af Karl Warburg, »Fyra målare och en målarinna» af Georg Nordensvan, »Dödsrunor», tecknade af Harald Wieselgren och Axel Krook äro karakteristiker af mer eller mindre kända personer, dem man läser med nöje. För älskare af berättelser ur bondelifvet och på bondespråket finnas här bidrag från Halland, Bohuslän, Skåne. Perlan i berättelseväg är dock fru Edgrens »Gusten får pastoratet», ett stycke af äkta realism, en sådan som icke bör förblandas med prosaiskt verklighets kopierande; ty fastän händelse, personer, tal äro fina studier efter en mera bedröflig verklighet, ledes berättelsen så, att det goda skymtar fram öfverallt tröst- och hoppbringande. I Maria Roos' tre små studier fins mycken färgstyrka, och om någon så bestämd lifsuppfattning kan väl icke i dem bli fråga, men äfven i dessa småbilder tycker man sig möta en förf., som är på den rätta vägen och kan komma att gå långt. Det poem, Svea fått emottaga af C. Snoilsky, är oväntadt demokratiskt, en realistiskt hållen marknadsbild från Carl XII:s dagar, der allt ljuset

faller på den tåliga, trofasta, fromma bondnaturen, skuggan åter på de ledande; och hvad har man att säga emot skaldens dom? Den är sann, liksom hans bild i all sin enkelhet är fulländad.

Om Julqvällens text behöfver man blott veta att den är besörjd af svenska Publicistklubben, för att bedöma den som lätt, omvexlande, välskrifven från början till slut. Tidningen inledes med en vacker och själfull juldröm af E. v. Qvanten och slutar med ett godmodigt utfall mot »det glada samhälle», som festar nog grundligt för sina stora män och minnen, ett qvickt men också godt skämt i vårdad form, sådant endast Claes Lundin kan skrifva. Deremellan tillbringar man än med Lea en stund i den Andersenska barnverlden, än med Aug. Bondeson en förargelsedag i mor Olenas halländska hem. Med Zachris Topelius vaggar man på lyriska svallvågor öfver Lützens minnesrika slätter, med Carl Wetterhoff genomlefver man tre vackra ögonblick af nordisk julstämning, och från Gunnar Wennerberg höres en allvarlig, nästan sträf ton, som tränger en in i samvetet. Vid Bäckströms skildring af denne »dödergök», som skrattar åt allt, blir man obehagligt stämd, men muntrar åter upp, då Frans Hodell i sitt tittskåp visar oss två vaktparader. Men bäst vi sålunda föras helt sorglöst från den ena bilden och stämningen till den andra, alla vackert och väl formade, kommer Carl Snoilsky och får oss nästan att tro att det allt är

bubblor blott af granna ord
Till lek vid öfvermättad bildnings bord.

Hans ord slår en som den flammande skriften vid Balthasars fest, och hans ödmjuka bön

O, den som kunde skänka dikten så
Den enkla form, som tusenden förstå,
Den form, som frambär kraftigt hvardagsbröd
Till tjenst för hunger, ej för öfverflöd!

O tänk, att bilda i en lycklig stund
Den bägare, som anstår hvar mans mund,
Som fylls vid tidens djupa brunn en gång
För tusenden, som törsta efter sång!

kommer det, som nyss anslog och roade, att slockna som ett tomt fyrverkeri. Men nej, det bästa bör icke vara fiende till det bättre, och äfven den blomma, som vissnar snart, kan ha en doft och en färg, som komma ofvanefterifrån.

††.

H. Fortmann: Bilder ur Kyrkans historia; öfvers. och bearb. h. 1—3; 240 pg. 8:o. Sthlm 1882, C. E. Fritze; pris 50 öre häftet (Verldshistoriskt galleri, ny följd.)

Till H. Fortmanns verldshistoriska galleri ansluter sig vär-

digt den fortsättning, som nu framträder i svensk drägt under ofvanangifva titel. Så vidt vi kunnat se af de första häftena, torde detta arbete bli ett välkommet, liksom välbehöfligt komplement till den visserligen bra skrifna, men för sin korthet och pregnans något torra och svårlästa lärobok i kyrkohistorien af Cornelius, som allmänt begagnas i våra skolor; blott skada att dessa skildringar ur kyrkans lif icke sträcka sig längre än till korstågens slut. Det är främst åt skolelever till sjelfstudium eller uppläsning å klass vi ville anbefalla dem, men vilja dermed visst icke förneka det nöje och den nytta, som dessa enkla och väl valda berättelser kunna skänka hvarje läsare, hvilken älskar att göra sig bekant med en bland de intressantaste kulturföreteelser, den kristna kyrkans framfarna lif och verksamhet, utan att offra den tid, ett vetenskapligt studium af kyrkans häfder måste kräfva.

De föreliggande häftena omfatta tiden till och med den Diokletianska förföljelsen, alltså den grundläggande apostlakyrkans och den blodiga martyrkyrkans tidehvarf. Sedan förf. angifvit att verldens pånyttfödelse framgick ur kristendomens inneboende sedliga kraft, låter han oss kasta en blick in i den kristna familjen samt de kristnes inbördes förhållande till hvar andra och till verlden. Derpå lemnas en sakrik skildring af orsakerna till såväl hedningars som judars förbittring mot de kristne samt de deraf uppståndna förföljelserna. Med Jerusalems undergång, hvaråt han egnat en något utdragen och alltför detaljerad berättelse, var det slut med judendomens raseri mot det kristna namnet. Desto ifrigare blefvo deremot hedningarnes förföljelser. Beskrifningarna öfver dessa alltifrån Nero ända till Diokletianus, här och der afbrutna af en väl skrifven biografi af någon framstående kyrkolärare, har förf. behandlat med omsorg. Det är i synnerhet i lefvernes beskrifningen, som Fortmanns styrka ligger. Med verkligt intresse genomläser man berättelser sådana som den om Justinus Martyren, om Irenæus, biskop af Lyon, om Origenes och om Thascius Caecilius Cyprianus. Fortmann ger åt sina skildringar ett ökadt lif och intresse genom att anföra de omnämda personernas egna eller åsynevittnens uttalanden i förekommande fall. Så meddelas oss karakteristiska yttranden ur Paulus' och Petrus' skrifter, vidare Justinus' intagande teckning af de förste kristnes gudstjenst, den hjeltemodiga Perpetuas enkla och gripande skrifvelse om sina utståndna lidanden ända till aftonen före hennes martyrdöd, lärorika utdrag ur den landsflyktige Cyprianus' kärleksfulla och uppmuntrande bref till den karthaginensiska församlingen och dess ledare. I allmänhet utmärker sig Fortmanns arbete genom noggrannhet i historiska fakta och sifferuppgifter, hvilket värde ytterligare ökats genom de anmärkningar, som öfversättaren har bifogat verket. Emot denna sistnämda nödgas vi dock anmärka att Fortmann torde hafva rätt (pag. 10), då han räknar diakonissorna till dem, hvilka innehade högre grad ibland

kyrkans tjenare samt att den helige Antonius i allmänhet antages hafva besökt Paulus af Thebe tvenne gånger och den andra gången endast anträffat hans lik. De brister, hvilka dock icke hafva blifvit afhulpna genom den eljes påpassliga öfversättarens noter, äro väsentligen följande: pg. 3 säges att namnet kristne gafs i Antiochia som ett »öknamn» åt bekännare af Kristus' namn, hvilket icke torde vara rigtigt. Pg. 12 gifver förf. en trefaldig öfversättning af ordet katekumen, af hvilka endast den mellersta »lärjunge» möjligen kan motsvara det grekiska ordets betydelse. Pg. 38 talar han om Josephus såsom »ett aktadt ögonvitne», hvarmed väl något förbehåll bort göras med afseende å hans dubbelhet under det judiska krigets fortgång. Pg. 126 låter förf. icke montanisterne vederfaras rättvisa för deras berättigade opposition emot kyrkans förverldsligande och hierarkins växande magt. Tertullianus' dödsår är väl säkrare att sätta med förf. till 220 än med öfversättaren till 240. Pg. 149 är åratalet 103 och pg. 193 åratalet 251 uppenbara tryckfel, för 203 och 257. Slutligen synes förf. vilja räkna Cyprianus till de österländske kyrkofäderne (pg. 217), ehuru han, såsom bosatt i vestra hälften af det romerska riket och i sina skrifter begagnande sig af latinet, med fullt skäl af alla andra räknas till den vesterländska kyrkans fäder.

Vi hafva icke haft originalet till hands, men påtagligen har öfvers., som betecknat sitt arbete som »bearbetning», likvisst alltför mycket låtit sig bindas af originalets grammatikaliska konstruktionssätt, särdeles i första häftet. Styfva och svårfattliga meningar, oegentliga bilder samt sällsynta ord hafva derigenom inkommit och försvåra i någon mån läsningen, men blifva allt sällsyntare i andra och tredje häftet.

C. S. H.

Historisk tidskrift utg. af svenska historiska föreningen genom E. Hildebrad; 1 årg. häft. 3 och 4; 2 årg. häft. 1—3. Stockholm 1881—82. Pris för medlemmar af föreningen 5 kr. om året eller en gång för alla 75 kr.; boklådspris 2 kr. för häfte.

Redaktionen af Historisk tidskrift har i de föreliggande häftena med stor framgång fullföljt den plan, hon från början faststält. Hvarje häfte innehåller en eller två fondartiklar, hvilka vanligen meddela nya, på arkivstudier grundade upplysningar. Derpå följa »strödda meddelanden och aktstycken» samt slutligen »öfversigter och granskningar». I det sista af dessa häften ingår en öfversigt af Danmarks historiska literatur 1881—82, författad af Kr. Erslev; vi förmoda att redaktionen fortfarande skall meddela sådana öfversigter af det historiska forskningsarbetet i de nordiska länderna.

Bland uppsatserna i första årgångens tredje häfte är »Folkbeväpningen i Sverige 1788; anteckningar ur Gustaf III:s och G. M. Armfelts efterlemnade papper», af Elof Tegnér förtjent af uppmärksamhet. Visserligen äro de allmänna dragen af ämnet

redan förut kända, men förf. meddelar en mängd nya och intressanta detaljer, hvilka i främsta rummet hänföra sig till G. M. Armfelts nit för folkbeväpningens befrämjande. Armfelt erhöll af konungen i uppdrag att upprätta ett landtvärn i Vermland för att sedan öfvertaga befälet öfver det frivilliga manskapet såväl i Dalarna som i Vermland. Ung, liflig och varmt tillgifven sin konung förstod han att i hög grad väcka folkets stridslust. »Folket liknar de gamla romarne», skref han till sin hustru, »och man gör sig inga föreställningar derom i andra delar af Sverige.... Ack, om man genast kunde stöta på fienden». Om sina officerare skref han: »Mina officerare äro antingen för gamla för att lära eller för unga att ha' kunskaper; men alla utan undantag dela de min tanke att våga lifvet för den bäste konung och det otacksammaste fäderneslands». Karakteristiskt för Armfelts lättrörliga sinne är att han under intryck af den trofasta sinnesstämning, som här trädde i dagen, begynte tvifla på sanningen af den skeptiska verldsåskådning, som var hans och tidehvarfvets. »Jag nekar icke», skref han, »att dessa aktningsvärda gubbar med sitt hvita hår komma mig att rodna öfver mitt tidehvarfs anda och förkasta hela denna literatur, hela denna filosofi, som ej är värd ett öre». I militäriskt afseende blef folkbeväpningen såsom bekant af ringa vigt, men förf. ser med rätta hufvudbetydelsen deraf i det moraliska intrycket, hvarigenom det bildade en motvigt mot Anjala-förbundet. — Carl Sprinchhorn redogör, under titeln »Ett bidrag till den beväpnade neutralitetens historia i norden», för underhandlingar, som åren 1756—59 egde rum mellan Sverige, Danmark och Ryssland om upprätthållandet af en beväpnad neutralitet i de nordiska farvattnen under det pågående sjuåriga kriget. Ämnet är endast i förbigående berördt i C. G. Malmströms arbete (IV sid. 346), hvarför de upplysningar, förf. på grund af arkivstudier meddelar, äro fullkomligt nya. Afsigten var att med väpnad magt upprätthålla neutraliteten till sjös och att utöfva repressalier mot hvarje magt, i främsta rummet England, som bröte densamma. I detta syfte upprättades en traktat mellan Danmark och Sverige den 11 juli 1756, men sedermera hindrade ett ömsesidigt misstroende och Sveriges inblandning i kriget de bägge magterna att fortgå på den beträdda banan. Äfven Rysslands ursprungligen varma intresse för saken svalnade snart. — C. Th. Odhner meddelar några nya arkivaliska bidrag, som bestyrka den uppfattning, han uttalat i sin, i föregående häfte af Historisk tidskrift införda afhandling om Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 och förslaget till ett skandinaviskt förbund.

Fjerde häftet innehåller en omfattande och grundlig uppsats af Carl Silfverstolpe »Om Göran Persson och konungens nämnd». Det är den mörkaste sidan af Erik XIV:s styrelse, som här skildras hufvudsakligen med ledning af den kungliga nämndens dombok och andra i riksarkivet förvarade handlingar. Det var icke ursprungligen konungens mening att nämnden skulle blifva en

blodsdomstol. Han förmanade den vid dess sammanträde den 10 februari 1563, deri han sjelf deltog, att den »icke skulle så lätteligen handla med lifssaker, som af en part andra gemenligen ske plägar». Men han hade gifvit nämnden den vidsträcktaste befogenhet, hvilken under ledning af en person med Göran Perssons lynne och egenskaper kunde missbrukas på det fruktansvärdaste sätt. »Konung Eriks nämnd var», säger förf. »en högsta domstol, hvilken egde icke blott att ransaka i de mål, som drogos inför densamma, utan äfven att fälla dom i högsta instans. Vidare tillkom det äfven nämnden att, utan föregående rättegångar vid underdomstolarna, instämma, förhöra och döma hvar och en, som blifvit för brott anklagad». Göran Perssons inflytande i nämnden var obegränsadt. Någon gång hände det visserligen att personer, som blifvit anklagade af Göran Persson, af nämnden frikändes, men i sådana fall hade de en tillfällig omstämning hos den fruktade sekreteraren att tacka för sin räddning. När helst deremot Göran Persson med verkligt allvar påyrkade en sak, måste nämnden, om den var af olika mening, gifva vika. Förf. redogör detaljeradt för förföljelserna mot hertig Johan och hans anhängare samt mot Sturarne och den högre adeln. Han bekräftar den redan förut uttalade åsigten, att adeln icke genom någon sammansvärjning gifvit anledning till angreppet.

Andra årgången inledes af en uppsats om »Historia och kulturhistoria» af Hans Hildebrand. Uppsatsen är föranledd af den polemik, som A. Strindbergs kulturhistoria framkallade. Det synes ref. att förf:s definition af kulturhistorien eller, såsom han hellre uttrycker sig, »kulturvetenskapen» är nog sväfvande. »Hvad kulturvetenskapen visar oss», säger han, »är således icke blott huru menniskorna lefvat, huru de klädt sig, huru de bott, huru de släpat i dagens mödor och huru de förstrött sig, utan visar han oss det menskliga lifvet i dess underbart rika, ytterligt mångsidiga utveckling, i samtliga dess uppenbarelser, de som i sig sjelfva äro små, men dock, fattade i deras sammanhang, äro i hög grad karakteristiska, och de största och ädlaste frukterna af menskligheten andliga verksamhet såsom skaldens och konstnärens mest högstämda skapelser». »Derför är det», heter det vidare, »icke möjligt att inom kulturvetenskapen fästa sig uteslutande vid den ena eller vid den andra sidan, vid det lilla eller vid det stora, utan måste man taga allt med, emedan det ena och det andra äro yttringar af menskligheten lif». Fattar man kulturvetenskapens begrepp så vidlyftigt, kan svårligen någon gränslinie uppdragas mellan henne och den politiska historien. — I samma häfte offentliggör C. T. Odhner ett anmärkningsvärdt bref af kejsarinnan Katarina II till G. M. Sprengtporten, dagt. den 26 aug. 1788, hvilket bekräftar den uppfattning om förhållandet mellan den ryska kejsarinnan och Anjala-männen, som K. K. Tigerstedt i Finsk tidskrift uttalat.

Af stort intresse för finska läsare är O. Fyhrvalls afhand-

ling »Om det historiska handelstvånget» (årg. II h. 1 och 2). Förf. fullföljer här sin i uppsatsen om tjärhandelskompanierna (Hist. bibl. 1880 häft. 2) började undersökning om merkantilsystemets utveckling och fall i Sverige och berör dervid förhållanden ur Finlands handelshistoria, som visserligen i sina allmänna drag blifvit tecknade i E. G. Palméns afhandling om »den svensk-finska handelslagstiftningen från Gustaf Wasas regering till 1766», men här erhålla en rikare belysning och en mera omfattande arkivalisk utredning. Förf. börjar med en redogörelse för de förordningar, som grundlade merkantilsystemet i Sverige, förnämligast förordningarna af 1614, 1617 och 1636. Resultatet af denna lagstiftning blef att all handelsrörelse både från och till landen vid bottniska vikens kuster blef sammanträngd i Stockholm och leddes så godt som uteslutande af dess borgerskap. Visserligen hade äfven Gefle och Åbo stapelstadsrättigheter, men Gefles ställning blef på hvarjehanda sätt kringgärdad, och äfven Åbo var en allt-för obetydlig handelsstad för att kunna täfla med hufvudstaden. En naturlig följd af tvånget var att en olaglig handel med grannländerna, Sverige och Ryssland, utspann sig. Särskildt blef den ryska gårdsfarihandeln betydelsefull och välgörande. Också såg sig regeringen tvungen att legalisera den, så stridande den än var mot det gällande systemet; hon faststälde nemligen att ryssarne skulle få färdas med sina varor norrut ända till Uleåborg, hvarigenom denna stad blef stapelort för den ryska handeln. Förf. skildrar klart den förbittrade strid, som det gällande handelsregleringssystemet framkallade mellan småstäderna, hvilka sågo sig utestängda från all naturlig konkurrens och derför i förtviftadt förvärfsbegär kämpade om landtmannens produkter och rättigheten att till honom försälja hvad han behöfde. Då de många enskilda marknaderna, som höllos i landsorterna, och andra åtgärder icke ledde till målet, funno borgarene en annan utväg att bringa bönderne i sitt våld; borgaren gjorde bonden beroende af sig genom att uppträda såsom bondens bankir och för hans räkning verkställa de utbetalningar, bonden behöfde göra, hvaremot han i stället emottog bondens varor i afräkning, allt efter som denne hann leverera dem. Ett likartadt system torde i mången af våra landsorter hafva fortlefvat ända till våra dagar. Under sådana förhållanden och då trycket ytterligare ökades genom tjärhandels- och andra monopol, skulle bönderne blifvit helt och hållet utarmade, om icke frimarknaderna och bonde-seglationen beredt dem lindring. Förf. tecknar städernas fåfänga bemödanden att beröfva bönderna äfven dessa förmåner och öfvergår derefter till handelsförhållandenas utveckling under frihetstiden. Länge sökte man stärka och ånyo befästa den gamla ofriheten, men småningom begynte systemets olyckliga konseqvenser träda klart i dagen. Nya tankar om handelns frihet hade vaknat och trängde sig småningom fram till riksdagarna. Förf. slutar sin sakrika framställning med

att teckna riksdagsåtgärderna för handelstvångets aflyftande, hvarvid han äfven berör Anders Chydenius' betydelsefulla verksamhet.

I det sista af de föreliggande häftena tecknar Hans Hildebrand under titeln »Magnus Eriksson och Skåne» de invecklade underhandlingar, som ledde till och framgingo ur Magnus Erikssons besittningstagande af Skåne, Halland och Blekinge. Då uppsatsen i ett följande häfte skall fortsättas, blifva vi kanske i tillfälle att återkomma till den. — »Den svenska kolonien i Rom under medeltidan» af Emil Hildebrand belyser en dunkel punkt i Sveriges medeltidshistoria, nemligen de öden, som sanct Brigittas hospital i Rom undergick intill Johan III:s tid. Grundadt af en romarinna, som hänförd af Brigittas lära och verksamhet år 1383 åt hennes orden skänkte ett sitt hus i Rom, blef detta hospital sedermera ett herberge för svenskar, som besökte Rom. Förf. skildrar hospitalets öden med ledning af föreståndarenes korrespondens. Ej sällan var det svårt för föreståndarene att försvara ordens besittningsrätt till huset emot inkräktares snikenhet. Detta oaktadt hölls hospitalet oaflåtligt i stånd och bidrog, om det också icke utöfvade något mera betydande inflytande, i ej ringa mån till upprätthållandet af förbindelserna mellan Rom och Sverige.

Vi uttala slutligen den förhoppning, att Historisk tidskrift, som har en vidsträckt spridning i Sverige, måtte blifva allt mera känd och värderad äfven i Finland.

M. G. Schybergson.

H. W. Stoll: Fornromerska bilder; öfversättning från tyskan af Gust. Elmquist; med 35 illustrationer; h. 1—6, 384 pg. 8:o. Sthlm 1882, C. E. Fritze; pris 50 öre häftet.

För icke länge sedan hade vi nöjet att fästa läsarens uppmärksamhet på början af ett svenskt arbete i klassisk fornkunskap med vetenskaplig karakter. Lika mycket som vi beklaga att senare ingen fortsättning af detta följt, lika belåtna kunna vi vara med det raska fortskridandet af nu föreliggande goda och dugliga verk. Stolls bilder ur hellenernes och romarenes lif hafva i Tyskland blifvit väl vitsordade och mycket använda; de egna sig äfven för en svensk bearbetning. En sådan har nu med framgång blifvit verkstäld af hr Elmquist.

Man kunde må hända anmärka att »bilderna» stundom sakna lif och åskådlighet i följd af en viss torrhet i framställningen, såsom t. ex. vid den visserligen svåra beskrifningen om Roms terrängförhållanden, hvilken utan en karta knapt är njutbar, vare sig för »bildade personer» i allmänhet eller »den mognare skolungdomen». Men för det mesta höjer sig utförandet från registerartade upplysningar till verkliga helgjutna, ofta till och med mycket stämningsfulla »bilder» af det gamla Roms offentliga platser och byggnader, dess inrättningar och verksamhet öfver hufvud. Alltid hafva vi framför oss en klar och redig öfverblick af

dessa delvis nog komplicerade, delvis blott bristfälligt kända förhållanden. Och framför allt måste man loforda skildringarnas sakenlighet och korrekthet, ett beröm som ingalunda kan tilldelas flertalet populära skrifter på den klassiska filologins område. Någon gång kunna naturligtvis i det omfångsrika verket brister uppspåras — så hade t. ex. sid. 177 det gamla »*Enos Lases iuvate*» ur nyare forskningar erhållit en, åtminstone enligt vår mening, långt sannolikare förklaring än den meddelade.

Oftare hade förf. eller öfvers. bort jemföra det nuvarande Roms tillstånd med dessa berättelser från framfarna dagar. På ett ställe, der detta skett, finnes ett afgjordt misstag. Sid. 88 säges nemligen att *Aqua Virgo* är på Tiberns venstra sida den enda gamla vattenledning, hvaraf staden ännu har nytta — emellertid är sedan 1870 acqua Marcia det bästa vatten i Rom.

I afseende å öfverflyttningen till svenskan hafva vi icke funnit skäl till anmärkning i annat än möjligen den alltför stora friheten i återgifvande af citat ur de romerske författarene. Ett alldeles omöjligt distichon påträffas sid. 147: »Här hade Venus sitt tjäll, henne mer kärt än i Sparta, — Hercules' namn har ock gjort bergets namn mer bekant». — Önskligt vore att romerska måttbestämningar skulle åtföljas af svenska dylika.

De 33 kapitel, hvilka arbetet skall omfatta, behandla det vigtigaste ur den romerska fornkunskapens särskilda delar; till dem som enligt anmälan ännu äro att förvänta såge vi gerna ett nytt tillagdt angående bokväsendet, hvilket nyligen af Birt fått en utförlig behandling. Illustrationerna äro goda, särskildt i förhållande till det billiga priset, likaså utstyrseln för öfrigt. I den säkra förhoppning att arbetet snart når sin fulländning, tillönska vi det all den framgång, det så väl förtjenar.

Då detta tryckes, hafva vi redan erhållit det sista (tionde) häftet, som afslutas med ett utförligt register (sid. 610—621), hvarigenom bokens användbarhet ännu mera ökas.

F. Gustafsson.

C. F. Ridderstad: Regnbågen; interiörer från olika tider; anteckningar och minnen. H. 1—3; Sthlm 1882, F. & G. Beijers förl. Pris 1 krona per häfte.

Det är nestorn bland Sveriges publicister och författare, som i detta arbete, hvaraf trenne häften nu föreligga, samlat en skörd från en lång lefnads och en rik erfarenhets skiftande förråd. Titeln »Regnbågen» söker antyda den mångfald af omvexlande ämnen, som skall bilda ränningen till detta memoirverk, hvilket dock kommer att röra sig på tvenne hufvudområden; å ena sidan erbjuder det historiska interiörer från äldre och nyare tider samt å andra sidan skildringar och teckningar af åtskilliga samtida personligheter, med hvilka förf. kommit i beröring under den tidrymd af ett halft sekel, hvarunder han kan sägas hafva tillhört det offentliga lifvet i sitt fädernesland. Om hans ställning i detta

år läsaren en föreställning från den autobiografiska inledningen, hvari förf., som är född år 1807, tecknar sitt lif och sitt förhållande till de vigtigaste politiska och literära rörelserna under detta århundrade. För öfrigt innehålla de nu utkomna häftena, utom en mängd kort affattade tidsbilder, pennteckningar och anekdoter, tvenne längre stycken: öfver Gustaf III:s mord, om det i Sveriges politik märkliga året 1838 och en teckning af *August Blanche*, hvilken sistnämda ej ännu är afslutad i det tredje häftet. — Vi inskränka oss denna gång att på detta sätt fästa uppmärksamheten på arbetet, för att framdeles, när flere häften utkommit, gifva en fullständigare uppskattning af dess värde och betydelse såväl i kultur- som literaturhistoriskt hänseende. Hvad som redan framträdt vittnar om den underhållande lifligheten, som karakteriserar den åldrige publicistveteranen, hvilken ännu känner sig arbetskraftig och frisk. »Målarepalettens färgtillgång är hos honom ganska rik».

A. H.

Emilie Lundberg: *Frihetsvännerna;* historiskt skådespel i fyra akter; 126 pg. 12:o. Sthlm 1882; Alb. Bonnier; pris 1 kr. 50 öre.

Charlotte v. Kraemer: *Felicia,* svensk familjedram i tre akter; 80 pg. 8:o. Sthlm 1882, förf:s förlag; pris 1 kr.

Innehållet i förstnämda stycke berör oss närmare, än man med kännedom blott af titeln kan föreställa sig. Handlingen försiggår i trakten omkring Kymmenegård i Finland år 1788 i augusti månad, och stycket behandlar Anjalamännens bekanta förräderi mot konung Gustaf III. Utan tvifvel erbjuder denna episod ett synnerligen tacksamt ämne för dramatisk behandling, och det är ej heller första gången en sådan framträder, utan att dock ämnet ännu kan sägas hafva funnit sin slutliga dramatiska form. Detta senaste försök att gestalta det har alltigenom en objektiv karakter och kan betraktas som en historisk situationsbild af ganska lofvärd beskaffenhet. Med stöd af hithörande aktstycken framställer förf. upprorets utbrott i förening med det misslyckade anfallet på Fredrikshamn, hvarefter konungen sväfvar i stor fara, tills slutligen danskarnes infall i Sverige blir hans räddning. I första akten gifves en exposé, som åskådliggör huru upprorsandan griper omkring sig i armén och bland folket, der den näres af de sammansvurne officerarne, hvilkas stämplingar konungen ännu beherskar genom sin personliga öfverlägsenhet. Andra akten innehåller förberedelserna till anfallet på Fredrikshamn, och tredje akten afhandlar tillkomsten af Anjalamännens deklaration, hvarmed Jägerhorn afreser till S:t Petersburg. Slutakten visar Gustafs förtviflade ställning, men äfven hans räddning. — Närmast har stycket sålunda historiskt intresse, men hvad man vanligen benämner »historisk kostym» återfinnes dock icke i detsamma. Trohet i sak är icke det samma som trohet i anda. Stycket har

mera karakteren af en dialogiserad historisk skildring än af ett historiskt skådespel i egentlig mening. Konversationen är också hufvudsaken, medan förf. afvunnit sjelfva det spännande ämnet föga handling och föga effekt. På scenen kan stycket sålunda ej hafva någon varaktig framgång, och läsdramerna, hvilket intresse de än kunna erbjuda, höra till dem, som tidigast glömmas. Emellertid har stycket en god dialog, och förf. företer den bland nybörjare på dramats område i Sverige mindre vanliga sjelfbeherskningen att låta ämnet, ej känslan, tala.

Äfven det senare stycket är af fruntimmershand, men det är också en fruntimmersidé, som genomgår det. Hjeltinnan, Felicia Febus, är trolofvad med en ung attaché, frih. von Tiden, men har redan tidigare förälskat sig i verskonsten. När de begge rivalerna icke komma öfverens, gäller det att uppoffra den ena, och efter en svår inre strid besluter sig vår hjeltinna för äktenskapet. Den andra älskaren gynnas dock fortfarande i hemlighet, tills slutligen en literär framgång försonar den äkte mannen med tanken att hafva en vitter hustru. En allvarlig behandling af ett dylikt tema kan ej erbjuda något större intresse för allmänheten. Dertill har förf. användt ett rimmadt versmått, som helt och hållet beherskar dialogen, hvilken ofta är dunkel och osammanhängande. Äfven personagerna äro mer eller mindre oförklarliga, så att stycket i sin helhet mera gör intryck af ett qvinno-emancipationens nödrop än af ett drama med konstnärlig uppgift.

A. H.

Öfversigt.

Bref från Sverige. *Stockholm den 28 december 1882.* »En man öfver bord». — Daudets och Zolas nya arbeten. — Notiser.

Julen är förbi. Vi ha öfversvämmats af böcker i pråliga band med och utan innehåll men alltid guldsmidda, vi ha fått flere gedigna arbeten, hvaribland *Viktor Rydbergs* dikter, vi ha deltagit i »Humleplockningen» kring den flammande brasan i prestgården, der det lilla ovanligt bildade sällskapet har så många formsköna dikter att berätta och hvarifrån vi först och främst föra med oss minnet af Signes tjusande lilla visa, vi ha fått *Herman Hofbergs* samling af svenska folksagor, illustrerade af äldre och yngre svenska konstnärer, och de vanliga julkalendrarna, i hvilka *Karl Snoilskys* bidrag utgöra det bästa. Vi ha mottagit den franska konstrevyen »Annuaire illustré des beaux-arts», som till ett obegripligt billigt pris ger oss ett par hundra handteckningar efter konstverk, uppmärksammade på 1882 års utställningar i Paris, Wien, London, Moskva och flere ställen, och vi ha i

egen illustrerade tidning under december månad sett särdeles goda f på hvad yngre svenska penslar kunna åstadkomma. Jag ville ıd dessa teckningar särskildt påpeka aqvarellisten, baron *v. Saltzas* er från Fjellbacka och *Leonard Zorns* zigenerska med sitt barn, en roduktion efter hans på konstföreningen utstälda aquarell.

Men det var om böcker, vi skulle tala, och sätta vi då främst *Au-* *Strindbergs* i västficksformat tryckta novellsamling »Svenska öden äfventyr», hvars hittills utkomna tre häften skänka oss njutnin- af att få läsa tre högst kraftfulla och originela berättelser från leltiden. Hjelten i den första flyr från ett dåligt samhälle till re verldar, den andras hjelte seglar bort från civilisationen och tredje bryter alla band och döljer sig som nybyggare i ödemar- . »Högre ändamål» heter det, ett verkligt litet mästerstycke, som ar upp flere stämningsfulla och storslagna taflor, målade med så- djerfhet, som ingen annan af våra samtida svenska diktare för- ır öfver. Den boken får ej förblandas med »julböckerna».

Ett annat originalverk har under december sett dagen, en bok, ı af en tidning förklarats som den bästa svenska roman, utkommen ın två år tillbaka, medan ett annat blad åter försäkrat, att den ej stort literärt värde. »En man öfver bord» tyckes mig vara en nsk upplaga af »Håblöse Slægter», men nog läser jag hellre det ska arbetet, trots dess vidriga ställen. *Det* bjuder, säge hvad man , på flere förträffliga episoder och på en glänsande stil, och dess te anstränger dock all sin kraft för att nå sitt mål, och det är ıt, då han ser fruktlösheten i sin årslånga sträfvan, som han ger lif förloradt, medan åter hjelten i »En man öfver bord» aldrig lägger två strån i kors för att bana sig väg framåt. Han bara tar, försöker aldrig att strida, lyfter aldrig sin arm mot lögn och het, talar blott om, att han ej finner någon plats öppen för sig och han ingenting kan uträtta, blir, hvilket är föga underligt, trött på a lif, koketterar med sin lilla giftflaska och gör mycket rätt i att ma den, att som han sjelf säger, »lägga ned sina vapen», hvilka . aldrig nytjat.

Hjelten, den mest hopplösa figur, som ännu trängt sig in i bok- lden, säges vara noggrant tecknad efter naturen. Horatio har upp- sin döende Hamlets önskan att rentvå hans minne, och fordrar ı af boken endast, att den skall vara en fotografi af den stackars nlets lif och åsigter, då måste det erkännas, att bilden är klar och elt framstäld, fastän föga tilldragande.

Ty trots den medkänsla, författaren såsom nära vän till bokens te hyst, då han skildrat sin aflidne kamrat, så blifver dock denne föga mer sympatisk figur än hans själsfrände Hök i anförda dan- roman. Oskar är mera ädelt anlagd, han begår inga excesser gör sig ej skyldig till någon handling af det slag, som kan för-

skaffa boken, der han är hufvudperson, åtal af polismakten med åt-följande konfiskering (sedan hvart enda exemplar är utsåldt), man Hök, sjuk och svag ända från sin första barndom, ett offer för slägtens utsväfningar, väcker dock, trots det skarpt belysta sinliga drag som gör honom vämjelig och gör hela boken omöjlig, vår medkänsla i vida högre grad än hans svenske frände, Oskar Lennart, som aldrig vill något och aldrig gör något, hvarken godt eller ondt, som bara läser och talar i religionsfilosofi — och för öfrigt har lika litet blod i ådrorna och merg i benen som Hök, med hvilken han täflar i feghet.

Ytterligt nedslående är det att läsa sådana böcker, det är sant. Man känner på sig, att det ej är sådant, våra samtida behöfver, och man beklagar med en sorgsen skakning på hufvudet, att den eller den lofvande författaren följer tigens riktning. Den lofvande författaren gör naturligtvis orätt, om han trampar andras spår; men har han som frukt af sin ungdom fått en verldsåskådning, den må nu vara ljus eller mörk, ha vi då rätt att klandra honom derför? Den som lefver nöjd i lyckliga förhållanden och med lugn motser en framtid, som ligger utbredd lik ett lugnt sommarlandskap i middagsbelysning, den har ej svårt att se verlden öppet och käckt i ögonen. Men ej kan man fordra, att andra skola se med hans blick. En hvar, som sträfvar efter sanning i lifvet som i dikten — och den, som ej det gör, är ingen skald och allra minst en verklighetsdiktare, — han beskrifver verlden sådan *han* ser den. Man kan anmärka på hans alster, ty fel finnas i allt, men påståendet, att han ej har rätt att se, som han ser, är föga berättigadt, fastän det sker så ofta. Blir hans skildringar onjutbara för andra, så faller skulden på honom sjelf.

Var säker, att han gerna skulle skrifva roligt, att han skulle gifva mycket för att ega en frisk blick, ett gladt lynne, för att kunna få den mulne att skratta, kunna väcka glada minnen hos den, som är nära att glömma, det glädje finnes till. Men om han kommer med lek på läpparna och skalken i ögat, så smittas han inom kort af andras stränga uppsyn, hans skratt klingar snart mindre hjertligt, den öppna blicken lär att tränga in i mörkret och att skygga för solen, och han blir mera allvarsam än de andra. *Mera*, ty han sörjer sitt förlorade lätta sinne, sitt glada mod, som skulle jaga bort från andra sorg och trötthet. Att helsas som humorist och lofva något som sådan, det är i sanning föga afundsvärdt.

Men vi ha inga humorister, vi ha blott några verklighetsskildrare, och de se nära nog alla tillvaron i grått.

Författaren till »En man öfver bord» berättar enkelt och hvardagligt. En enkel stil är naturligtvis en förtjenst, men ännu större är denna om äfven i skrifsättet det finnes litet karakter, om författarens personlighet visar sig bakom orden. På den stora publiken slår det »vanligaste» skrifsättet förstås mest an, — man känner på

enda rad igen sina egna intryck, sitt eget åskådningssätt, — då mot stilens störste mästare få nöja sig med en liten utvald pu- Jacobsen, den store färgkonstnären, och bröderna Goncourt 'a till exempel aldrig populära, — då Herman Bang i sin novell- ling »Tunge Melodier» uppträdde som stämningsmålare, fick han ι, att hans bok var ett mästerstycke af onatur, — Topsöes fina skildringar (»I september» och »I oktober») äro ju långtrådigt in- ıllslösa, har man sagt, och till och med Alphonse Daudet skref om året »en svag roman», som bar titeln — Numa Roumestan. var »svag», denna praktfulla panoramabild, denna ypperliga rund- ıing af Provence, sådant det verkligen är, stekt af solen, svalkadt nistralvinden och befolkadt af dessa storordiga, barnsligt naiva niskor, hvilka troligen aldrig förr blifvit med så kraftiga färger, reda penslar och så käcka drag afmålade i full kroppsstorlek och skådade från så många olika håll. Men författaren hade ej be- fvit, han hade *målat,* och alla menniskor äro ej konstälskare, skulle m konsten komma naturen aldrig så nära.

Numa skulle säkert vara *Alphonse Daudets* mästerverk, så vida ej skrifvet »L'évangéliste», — som utkommer i januari i Paris.

Daudet har alltid haft en högst afundsvärd förmåga att spåra ämnen af allmänt intresse. Här har han skildrat en rik och mäk- proselytmakerska, som gifvit honom stoff till de mest rörande epi- er, de finaste skildringar både af natur och af menniskor. Det är agligt, att historien om den »frälsta» unga flickan är sann och att hvar af romanens ypperliga figurer haft sin modell i lifvet, liksom ı omständigheten att Daudet sjelf varit med om flere af scenerna, rt det möjligt för honom att skildra dem i så slående sanna drag. rättelsen om den arma modern, som förgäfves spanar efter sin svunna dotter men hvart hon vänder sig strandar mot de skär, n den mäktiga fru Authemans guld bygt upp kring sina ogernin- r i den kristliga barmhertighetens tjenst, är skärande och skarp, arpare, tror jag, än någon bok, utkommer sedan den tid, då Dickens stade sina eldbränder in i murknade samhällsförhållanden, lyste p eländet och lät det falla i aska.

Liksom »L'évangéliste» skall äfven *Emile Zolas* nyaste arbete ıu bonheur des dames» komma ut i svensk öfversättning samtidigt ed eller möjligen ännu tidigare än originalet. Det skildrar oändligt ıständligt ett parisiskt jättemagasin och dess ofantliga personal »i lg och söken, i krig och i fred, hemma och ute».

Till våren väntas i vår bokhandel andra delen af fru *Anne- arlotte Edgrens* »Ur lifvet», äfvensom undertecknad då ämnar släppa ım en novellsamling, kallad »Penseldrag».

Thyras skådespel »Räddad» har gjort lycka. Det är en kraftigt ɔknad bild af ett äktenskap, som brytes. *Herman Sätherbergs* foster-

ländska drama »Ur förtryckets natt» i 14 tablåer, med nya dekorationer, Gustaf Wasa, dalkarlar, Mora kyrka, norrsken, skjutna björnar och dussintals namngifna historiska personligheter, — alla som lefde på den tiden äro med och några till, — kom i rättan tid såsom julstycke.

Jag nämnde i mitt förra bref några ord om »Herr Bengts hustru». Fastän detta vackra diktverk vid sitt första uppförande helsades med stormande jubel, så blef det likväl — obegripligt nog — dödfödt och orsakade teatern en betydlig förlust för hvarje gång det uppfördes.

»En folkfiende» förberedes på dramatiska teatern, troligen med herr Thegerström i doktor Stockmanns roll.

G—g N.

Bildande konst. I vår öfversigt af konsten och konstförhållandena under det sistförflutna året ha vi att anteckna främst den finländska konstens uppträdande vid expositionen i Moskva, der hon representerades af 57 taflor och 9 skulpturverk, (detta enligt katalogen; i sjelfva verket torde ännu i sista stunden ett par konstverk ha uteslutits, medan deremot ett par andra i katalogen ej upptagna tillkommit). Af konstnärerna deltogo inalles 24, bland dessa 4 hädangångna, nemligen W. Holmberg, M. v. Wright, R. Ekman och K. Jansson. Efter allt hvad man i pressen kunnat erfara är man berättigad till den åsigt att vår unga konst med heder stått sig vid sidan af de talrika och delvis storartade ryska konstverken. Betydelsen af detta generela omdöme blir oss då först klar, när vi betänka att man på den ryska afdelningen fann taflor af en Siemiradski en Vereschagin och den snillrike Rjäpin, att icke nämna andra konstnärers namn med klang i den stora verlden. Det tyckes i främsta rummet ha varit A. Edelfelt (med drottning Blanca, friherre v. Borns porträtt och ett barns likfärd), G. Berndtson (med porträtt af doktor Lundström och brudens visa), inom landskapet W. Holmberg (med skogsvägen) och B. Lindholm (med skogsinteriören), samt inom skulpturen W. Runeberg (Amor och Bacchus), som i främsta rummet väckt den ryska publikens uppmärksamhet. Detta är ungefär de sparsamma yttranden man i pressen fann om vår konst vid utställningen i Moskva. Anmärkningsvärd är nemligen den oförklarliga tystnad, som den ryska pressen iakttogo i allt, som angick konst och konstförhållanden såväl i det stora riket som hos oss. Som ett historiskt faktum må här till sist antecknas att Finland äfven för sin konst hade en skild utställning för sig i en, som det förljudes, synnerligen lämplig lokal.

Dernäst ha vi i konstens krönika att anteckna en förträfflig och

talrikt besökt exposition af *A. Edelfelts* arbeten under september månad. De voro endast fem, men alla, med undantag af en liten aqvarell, framstående konstverk. Främst ställa vi porträttet af konstnärens moder, ehuru vi villigt erkänna att den gamla gumman med pertkorgen egde så stora förtjenster, att denna tafla i visst afseende kan anses utgöra en märkesten på hr Edelfelts konstnärsbana. Då vi här engång nämt den, må vi äfven med det samma framhålla hvad vi finna så märkligt i den gråhvita bilden med det gamla, skrynkliga anletet. Först det, att konstnären här frigjort sig från allt skematiskt i målningen. Han har icke stält sin modell »på ett sätt, som gör sig bra». Han har icke låtit personen i fråga göra atelierställning och måleriska miner, som icke äro hennes egna. Han har vågat taga personen sådan hon gick och stod, *en plein air*, nej *en plein soleil*, med alla dessa egendomligheter, som tillsammantagna göra personligheten. Om dessa egendomligheter äfven skulle gränsa till det groteska, så behöfver han icke vara rädd för det. Han har funnit hos henne någonting storslaget, en viss enkel storhet i formerna och ett stort allvar i själen, som behärskar alla detaljerna, till och med pertkorgen. Att detta är beroende af konstnärens uppfattningssätt blir klart vid en jemförelse med de tidigare bilder, der han begagnat samma modell. Hvad åter tekniken beträffar, så har oss veterligen hr Edelfelts pensel aldrig synts så manlig, bred och kraftig. Det är det mest lysande resultatet af hans studier i den spansk-franska konsten att måla »ljust i ljus» och huru ytterligt svårt detta sätt att framställa naturen är kan en hvar bedöma, som vid de stora konstutställningarna sett de många misslyckade försöken i *plein air* med öfverlastade dagrar och mer eller mindre kritiga färgnyanser. I denna bild ligga penselstrecken och planen temligen oförmedlade invid hvar andra, men tar man sin ståndpunkt på något håll, är det med underbar styrka det storartade hos den gamla framträder, och det skulle icke förvåna oss om, sedan tiden fält sitt dam på mycket och mångt annat, denna bild förblefve ett berömdt stycke.

När hr Edelfelt från verldstadens jägtande och konstnärslifvets ifian återvänder till hemmets kuster, är det naturligt nog att de tysta skogarna, de skuggiga vikarna, de speglande fjärdarna skola stämma hans själssträngar i idyllens tonart. Det var icke första gången han i och med de båda flickorna i björklunden skänkt oss en ljuflig sommartafla af stilla lycka och ro. I drömmar en hvar på sitt håll, i diktens verld och i det oändliga blå, tyckas den unga flickan och barnet försjunkna, der de undan sommardagens hetta och qvalm gömt sig i den svala skogen. Helt och hållet inne i sin läsning märker icke den äldre flickan att hon intagit en någon obeqväm ställning under örken, och än mindre vet hon huru oändligt täckt hennes anlete ter sig under den skuggande hatten. Barnet, som ligger sorglöst utstäckt

i ljungen, lekande med ett grässtrå, är en i hög grad liffull och a slående företeelse. Mellan de båda finnes för öfrigt intet samband och man kunde gerna, hvad dem beträffar, skära taflan i tu. I fon den skymta mellan stammarna en fjärd och så en himmel, öfverdra gen af lätta moln, som sila solljuset igenom sig och insvepa allt i denna dämpade, silfverfärgade dager, som dödar alla lokalfärger, men ger det hela en viss mild elegisk stämning, sådan vi ofta se den i den nordiska skärgården. Det är deri man har att söka enheten i denna bild, som konstnären gått att fullborda i Paris, för kejsarinnan Dagmars räkning, säges det.

Hr Edelfelts öfriga taflor och några af de märkligare verken, som samtidigt voro utstälda i Konstnärsgillets lokal, skola vi nämna i sammanhang med Konstföreningens årsutställning, som denna gång till följd af Moskva expositionen öppnades först i midten af november. Finsk tidskrift har redan flere gånger i uttömmande karakteristiker behandlat våra konstnärer, och för att icke nu spinna på samma tråd, inskränka vi oss till att här nämna endast de konstverk, hvilka, enligt vår åsigt, visa ett nytt uppslag, ett framsteg eller tillbakagående hos de respektive konstnärerne.

Det porträtt af en ung dam, som hr Edelfelt utfört under sin vistelse i Helsingfors och som här fans utstäldt, hör icke, oaktadt alla dess koloristiska och andra förtjenster, till hans bästa. Den fina matta bakgrunden, den briljanta atlasen, armens skära köttfärg ända ned till den blänkande perlemorn på solfjädern, den ungdomliga fägringen i anlete och gestalt, af allt detta har konstnären gjort ett förträffligt helt, en verklig apoteos af ungdom och behag. Men det har icke kunnat komma i fråga att afvinna modellen hemligheten af ett inre, djupare själslif, en i pröfningar och af erfarenheten utbildad karaktär, och det är ändock just deri hr Edelfelts styrka ligger. Här finnes i behandlingen af anletet något konventionelt, men hvad han som det djupare kända själslifvets målare kan ge, det har han ådagalagt i sin moders porträtt på ett sätt, som, hvarje gång vi minnas det, kommer en att tänka på det' bästa vi sett och känt. Framför detta porträtt tystnar all kritik. Vi beröras genast sympatiskt af det grundackord, som så att säga strömmar ut ur taflan. Det är den innerliga pietet för modellen, för konsten, för arbetet, som genomandas hvarje detalj, ger den ett högre lif och oaktadt allt detta kommer så osökt fram, att vi först, sedan vi länge fröjdats öfver att detta konstverk blifvit gjordt komma att tänka på huru det är gjordt. Den milda karakteristiska färg symboliken, den efter ämnets dimensioner lämpade tuschen, de enkla osökta behaget i allt visa att konstnärens pensel varit ful mägtig att återgifva hvad hans själ känt och eftersträfvat. Att i form och innehåll att så smälta tillsammans, att gifva åt teknike med alla dess finesser och all dess möda en underordnad ställni

och liksom utplåna konstnären för att låta föremålet desto mer framträda, det är, tyckes oss, höjden af all porträttkonst.

Det är en ovederlägglig sanning att genom en fulländad teknik frigöres konstnärsanden. Huru mången stor idé har icke blifvit förderfvad eller outförd, endast derför att handen icke varit fullt mägtig att tolka den? Men å andra sidan är den, så länge ideerna brista, en temligen värdelös leksak. Se till exempel hr *G. Berndtsons* Fettisdagen. Tre unga damer och en ung herre hafva på fettisdagen gått ur i köket att grädda pannkakor åt hvar andra. Den unge herren bär sig oskickligt åt, han spiller pannans innehåll på golfvet och gripes på bar gerning. Icke har man just här sett mera läckert målade stoffer, än de tre damernas eleganta drägter eller accessoirerna i denna bild, grytor, kittlar och annat köksbestyr, ehuru detta senare kanske något för minutiöst. Men hvad vi till alla dessa präktigt målade detaljer skulle behöfva, vore en känsla af humor eller åtminstone af burlesk komik. Det är ju dock det *lustiga* i situationen konstnären villge, icke *situationen* sjelf. Nå väl, jag kalkerar allt efter naturen, då följer det lustiga med. Men det är icke så, konstnären kan icke stå oberörd vid sitt föremål, han måste i sin ande omsätta det iakttagna och återgifva det genomandadt af hans själslif; gör han det ej, ja då blir det en pannkaka, som faller i askan. Den unge herrns åtbörd och ansigtsuttryck ha väl ännu en doft komik, men de öfriga, synnerligast damen längst till venster och kökets rättmätiga herskarinna röja deremot någonting affekteradt, nästan krampaktigt i åtbörder och miner.

Ett förträffligt arbete i *plein air* är hr Berndtsons trappuppgång till ett franskt slott, om vi undantaga de båda små figurerna i bilden, den sirliga damen stel som en docka, den komplimenterande herren visserligen sant och väl tecknad, men båda verkande så hårdt, som om de varit utklipta och påfästade. Deremot hade hans Flicka med fogel så mycket af denna konstnärens medkänsla för sin uppgift, att det eljest obetydliga ämnet lyser deraf och gläder en hvar, som betraktar den. Hr Berndtson har arbetat sig in i en teori, som förnekar all fantasiverksamhet och förklarar naturkopieringen för det enda saliggörande i konsten; lyckligtvis lefver han nu i en annan luft, en annan omgifning, som vi hoppas skall bryta spetsen af denna teori; det vore eljest synd om en af den finländska konstens yppersta representanter.

Gentemot dessa målare stod från en äldre generation och med andra traditioner hr *J. E. Löfgren*, numera en sällsynt gäst på våra expositioner. Han har ännu den barnsliga tron att man skall måla vackert, för att behaga åskådaren, och kanske har detta aldrig lyckats honom så som i hans sista arbete, »Dam från förra seklet», ett knästycke, som nyligen, ett halft år efter hans hemkomst, anländt ifrån

München. Att »en gång måla ett rigtigt vackert fruntimmer» var den åldrige konstnärens ungdomsdröm, och nu i hans lefnadsafton har det lyckats honom. I sjelfva verket äro endast drägten och accessoirerna från förra seklet, anletet är modernt nog, efter modell, men på bemödandet att medels blicken och åtbörden uttrycka ett rikt inre lif kändes den gamle målaren igen. Deremot i stofferna och interiören föreföll det, som hade tiden der nere i München fått magt med honom också, och han gaf dem igen med så liflig och realistisk pensel, att endast i den fina silfvergrå tonen i det hela tyckte man sig spåra en erinran om hans forna färgläggning. Också öfverraskade taflan sin publik så, att en insändare i H:fors Dagblad måste uppträda mot det utspridda förtalet, att den gamle konstnären icke sjelf målat taflan. Huru ett sådant rykte kunnat uppstå är oförklarligt; taflan är dock genomandad af Löfgrens konstnärskap, samma drömmande stämning samma ofta återkommande attityd, clair-obscuren i fonden, det milda icke fullt rena ljuset, som lugnt och utan effekter fördelar sig öfver främre planet, allt detta återfinner man i t. ex. »Grefve Armfelts porträtt» eller den »unga damen», som finnes i Konstföreningens galleri. Det var skada att hans altartafla, »Kristi förklaring», bestämd för Somero sockens kyrka, icke blef synlig för publiken, då man af de bestämda konturerna hos lärjungegruppen kunnat öfvertyga sig om konstnärens framsteg i denna rigtning. Och ändock, huru trofast har han icke genomarbetat sina idealbilder, tänkt ut deras karakterer, satt dem i deras rätta ställningar, förbundit, fylt upp och ordnat allt på det bästa! Låt vara att Moses och Elias kändes något konventionela, och att i Frälsarens gestalt konstnären icke fått ut allt det djupa och höga; men det hela är dock en skapelse af en, som i all enkelhet känner det religiösa lifvet och i all uppriktighet sökt ett skönt uttryck derför. Redan den milda skära färgton, som likt ett flor skiljer den högre från den lägre verlden i hans bild, visar att det är en konstnär, som förstår religionsmåleri. Låtom oss hoppas att det skall förunnas honom att fullborda ett verk, som vi icke tveka att anse som den yppersta altartafla, som hittills frambragts hos oss.

Det var prof. *A. v. Becker*, som i år tog statens stora pris för figurmålning. Hans prisbelönta genrebild var helt säkert ock af det bästa, som framstälts af hans konsterfarna hand. Man är van att uti prof. v. Beckers taflor ständigt finna den säkra teckningen, den noggrant beräknade anordningen, men dertill kom i denna tafla något mera verkligt lif, åtminstone i hufvudpersonerna. Det karakteristiska hos dem är lyckligt funnet och återgifvet. Man känner genast igen denne store rödlette slagtare, som med den godmodigaste min i verlden och den muskulösa armen i sidan tar emot sousstycket af sin lilla kund, flickan, som med det stora gulbruna brödet under armen och bleckkannan i hand beskäftigt gör det sista uppköpet: för katte

Berättelsen kan nu vara något för invecklad, men derpå kommer det mindre an, blott det fins ett verkligt själslif hos gestalterna. Det kunde man icke säga om qvinnan vid slagtarens sida; trots det ömma småleende, hon egnar åt barnet, är hon åter ett af dessa skal hvilkas miner och åtbörder, ehuru rigtigt beräknade, sakna denna inre grund, som skådespelarne kalla själston. På det hela taget anslogos vi mera af samme målares »Byskomakare», icke blott derför att accessoirerna lyckligt underordnat sig det hela, för att låta intresset odeladt fästa sig vid hufvudpersonen, som väl framträder i det skarpa koncentrerade ljuset, utan ock derför att han mera än äfven hufvudpersonen i den större taflan egde förtjensten att vara »bien senti»; den gamle hedersknyffeln väckte ofrivilligt en sympati, som icke finnes, der ej konstnären först haft verklig medkänsla för sitt föremål.

Det säges att det icke var långt ifrån att ej fröken *Helene Schjerfbeck* skulle tagit det stora priset med sin historiemålnidg »Vid Linköpings fängelse 1600». Men det hade kanske ändå varit för tidigt med hänsyn till brister, som dels äro lättförklarliga hos en ung målarinna gentemot ett historiskt ämne, dels härflyta ur tidens rigtning, ehuru de i alla fall icke motsäga de mest lofvande förhoppningar. Ingen skall kunna förneka att det är en med verklig blick för det historiska vald situation, eller förneka ett lifligt deltagande för de båda personerna. Gruppen framstår bra mot fängelsemuren, som att börja med säger mycket. På bänken sitter ett medelålders fruntimmer nedsjunket i djup sorg, och vid hennes sida står en halfvuxen gosse trotsigt upprörd och med handen hängande knuten. Så långt är allt klart, och det är vackert så. För att komma längre, i fall målarinnan tänkt t. ex. på Gustaf Banérs maka och son, hade gossen, på hvilken så mycket beror, då man ej rätt kan se moderns anlete, bort vara något annorlunda ställd; det ser nu nästan ut som om han toge ett steg bort och att han vållade modern sorg. Med skäl har man ock anmärkt att hans ålder är något obestämd, särdeles i anletsdragen, och att teckningen icke är fullt lyckad. Färgtonen i det hela stämmer bra till ämnet, men i afseende å en del färgvalörer, exempelvis färgen på håret och elghuden, hade studiet bort vara laggrannare. Till utförande står fröken Schjerfbecks »Smed vid kolmilan» icke efter den historiska bilden, färgtonen är nästan lika sorgbunden och mannen sjelf verkar i sanning icke muntrande. Är det natur eller är det mode, men konstnärinnan har hittills förgäfves låtit oss vänta på en gladare och vackrare blick öfver lifvet. Ger hon oss i sin tredje bild någonting, som brukar vara af det mest lekande och lifvande i verlden, en halfvuxen flicka, helst då det är fråga om att klä sig, så blir dock bilden genom anordningen så besynnerlig, att den verkar nästan fantastiskt; man har hört den skämtvis kallas »skatan» för den svart och hvita drägten, den lutande ställning, i hvilken hon sitter, och de långa, ända till höften synliga

benen; lägger man dertill det tofsiga håret, så uppkommer kanske om man ser rätt på den lillas ifver, ett roligt intryck, men konstnärinnan gör dermed icke rättvisa åt sin sällsynta talang, den vi vore så villige att beundra.

Fröken *Maria Wiik* var mycket ojemnt representerad. Hennes porträtt af fru Engdahl var, hvad vi minst skulle väntat af henne, svagt och grumligt i färgen, genrebilden »I en atelier» är ett gammalt ämne, som vi sett mycket bättre återgifvet, och »Skogsblomman», hvad skola vi säga om den, då det är svårt att säga något om det, som man icke begriper? Ändteligen kom »Elsa», och der känna vi åter igen den Maria Wiik, som målat »Marietta» och det poetiska stillebensstycket från i fjol, samma friska färg och älskliga finhet, samma sympatiskt qvinliga ande, som hvilar öfver hennes arbeten, vare sig hon ger oss den djupa, innerligt kännande »Marietta», eller som nu, den skrattande, skälmska, fjärilglada »Elsa«. Bland fröken *A. Lundahls* arbeten, alla vittnande om godt färgsinne, men icke alltid om vårdad teckning, böra vi nämna ett enkelt och kraftfullt qvinnohufvud från Bretagne, och då vi särskildt anteckna framstegen, är det oss ett stort nöje att framhålla den utveckling, som röjes i fröken *Helene Westermarcks* studie »En läsande dam«.

Hr *Liljelunds* rätta område är folklifsbilden; när han går till andra gebit, lyckas han ej så väl. Under det hans duk »Tack min lilla pia» var en täck bild, mycket naturligt hopkommen, mycket enkel, så att alla förstodo den, och målad med känsla för ämnet, fann åskådaren sig föga tillfredsstäld inför hans större tafla »Ett vådligt språng» För att en dylik bild från sällskapslifvet skall vara hvad den bör, fordras en mycket elegant och reflekterande pensel. Kanske får ock en del skrifvas på den räkningen, att så litet intressant och verkligt karakteristiskt finnes i vårt sällskapslif, men det tillkommer då i alla fall artisten att välja.

Hr Ahlstedt hade också hemtat figurerna i sitt landskap från folket och fått till stånd goda färgmotsättningar och mycket ärligt och sant uti karakteristiken, men samlifvet, den enhetliga verkan mellan landskapet och figurerna, som äro nödiga vilkor för den slags komposition, hans stora bild i Kimito skär tillhör, lyckas honom icke väl: figurerna hafva stannat som förvånade öfver det som nu sker med dem. Han är eljest en lycklig porträttmålare och har gjort ett och hvarje godt i den vägen, såsom hans porträtt af en äldre fru här bevittnade, fastän hans »Damporträtt» icke slagit väl ut.

Innan vi öfvergå till landskapet, böra vi uppmärksamma tvenne yngre målare, hvilka gjort så vackra framsteg, att man af deras arbeten är berättigad till de bästa förhoppningar. Hr *J. Forssell* har efter sitt första år i Paris hemfört ett antal studiehufvuden från Durans atelier och tvenne genrebilder, i hvilka enskilda figurer röja en öfver-

rraskande lycklig och behagfull framställning, medan visserligen det hela ännu visar brist på styrka att väl anordna delarna. Hr *V. Westerholm*, som hittills med framgång studerat landskapet, hade insändt en figurstudie, vittnande om en anmärkningsvärd iakttagelseförmåga, icke blott då det gäller det kroppsliga, utan ock i afseende å själslifvet, ehuru detta icke just gett honom tillfälle till någon särdeles angenäm bild. I hans större finska skärgårdslandskap finnas ju ock oförmedlade skarpa saker, men det är med synnerlig kraft han sökt ut hufvudpartierna i taflan, betonat dem och beslutsamt gifvit teckningen på grenarne, som skjuta härs och tvärs.

När hr *B. Lindholm* i våras sände hem sin stora skogsinteriör på väg till Moskwa, var den det bästa, som här på långa tider varit synligt af landskap. Taflan kom tillbaka och var någon tid uppe på Konstföreningens exposition, innan den öfvergick till privat ego. När målaren gaf den taflan, var det intet hopande af motiv, han ville, det var en enkel bild från våra skogar med skogsvägen, som stryker fram mellan grupper af massiva mörka granar på ena sidan och mossiga stora stenar, blandskog, ungbjörkar och småkrafs på den andra. Der var en sådan manlig allvarlig kraft i det ärliga sökandet efter den stämning, som naturen innerst gömmer på, derför blef ock ingenting oklart. Det var naturens lif, han ville tolka, derför känner åskådaren inför den taflan som ville han stiga öfver ramen, gå fram på vägen, snappa upp solglimtarna mellan träden, känna doften af skog och vara outsägligt lycklig såsom man är, då man står ensam med naturen. Det har på senare tid visat sig allt klarare att hr Lindholm, som bättre än de fleste landskapsmålare insett det berättigade i det nya, dock haft sans nog att icke som värdelöst bortkasta det gamla. Hans kunskaper och omdöme ha hjelpt honom igenom en strid, der många andra dukat under.

Den andre af våra båda förnämste landskapsmålare, hr *Munsterhjelm*, bjöd på icke mindre än tio större och mindre dukar. Hvad denne konstnär i allmänhet söker i sina taflor är egentligen en allmän stämning, icke så mycket den, som fins på likagodt hvilken punkt af naturen, och motivet har derför för honom större betydelse. Han älskar mest denna vasskläddä vik vid den löfrika stranden, udden, som skjuter långt ut till hafs och den glimmande vattenstrimman bakom. Publiken, som så väl känner igen allt detta, flikar in sin åsigt ungefär med skaldens ord:

»Vår lilla röda stuga
Bland al och björk så bra syns här».

Uti den poetiska stämning, som hr Munsterhjelm alltid har i sina landskap, ligger både hans styrka och svaghet. Denna stämning undgår icke att reflekteras öfver till åskådaren, som aldrig står likgiltig inför

hans taflor, men med det samma händer att det individuela, lokalfysionomin i landskapet icke får nog ut sin rätt, och sålunda kommer det sig att något synnerligen nytt just icke finnes att observera i hans landskap år efter annat. Det återstår att vänta hvilka nya uppslag målarens senaste vistelse i utlandet kan hafva medfört.

Vår ende marinmålare hr *O. Kleineh,* som förr gaf oss så glänsande prof af sin konst, har de senare åren förhållit sig betydligt mattare. Hans pensel vill vara torr och hans motiv enformiga. Men vi tro för visst att det är ett öfvergångsskede. Hr *F. Weurlander* uppehåller sig fortfarande vid våra insjöar, af hvilkas kuster och vatten han stundom ger ganska poetiska glimtar, stundom förträffliga naturstudier, sådana som den med våris belagda fjärden. Det är en anspråkslös genre han har, och det tyckes oss att han lyckas bäst, då formatet icke antar större dimensioner.

Slutligen några ord om de lättare konstarterna, aqvarellen, pastellen, svartkritsteckningen, som denna gång erbjödo ett särskildt intresse. I svartkrita hade fröken *O. v. Tobiesen* utstält »en liten konvalescent», ett förtjenstfullt arbete till uppfattning såväl som utförande. Genom hr *A. Edelfelt* hade pastellen framträdt på ett i hög grad fängslande sätt. Vi äro temligen ovana här vid pastellmålning, och det var väl delvis derför hans »spanska judeflicka», men i synnerhet damen från förra århundradet, som var utstäld i Konstnärsgillets lokal, slog så mycket an på allmänheten. Också är ju pastellfärgen alldeles modern nu för tiden, liksom för hundra år sedan, men behandlingssättet är nu ett helt annat än det plastiska, kritiga och kalla hos Rosalba Carriera, Roslin och Lundberg. Raskt och spirituelt som hr Edelfelt behandlar den, blir pastellen ett förtjusande medel, med hvilket man kan uppnå en ljusstyrka, som aldrig fås fram med oljefärgen. Men alltid är det som om det bäst skulle egna sig för dessa pudrade damer i roberonde och genombrutna halfhandskar, af hvilka konstnären gaf oss här en charmante bild. Såsom verserna under bilden utvisade, var det på en af Kellgrens tre gracer han tänkte, då han framstälde den blonda och täcka gestalten, sprittande af lif och spirituel som ett infall. Aqvarellen var ganska talrikt representerad med arkitektoniska vyer och blomsterstycken. Hr *J. Ahrenberg* hade utstält tvenne af sina bekanta italienska arkitekturbilder, »Porta della carta» från dogepalatset i Venedig och en interiör från katedralen i Subiaco. Bland blomsterstycken såg man med nöje två pannåer af ett ungt fruntimmer, som här funnit ett lyckligt fält för sin begåfning.

Vi öfvergå nu till skulpturen, hvilken uppträdde denna gång med rätt betydande verk. Hr Runebergs »Amor och Bacchus som barn» hade kommit hem från Paris efter ett uppehåll i Moskva. Från Paris voro ytterligare hr Vallgrens »Torpflickan» och en statyett; hr Takanen, som länge vistats i Rom, hade sändt hem tvenne der ut-

irda statyer i marmor och en reliefmedaljong: »Dödens engel». Lägga i dertill en staty af fröken Särkelä, några porträttbyster af hrr Sjöstrand och Stenberg, friherre Nordenskiölds byst af hr Runeberg och skissen till Runebergs monumentet i Helsingfors, så ha vi för oss skulpturafdelningen, hvilken fått maka väl mycket åt sig för sin yngre syster måleriet.

När i en förmodligen snar framtid Runebergs monumentet blir uppstäldt och får te sig från den plats och i den omgifning, det är ämnadt för, torde väl rätta tiden vara att bilda sig ett omdöme; mycket väntar man att döma af eskissen. Missminner ref. sig icke, är det tydendtligen samma porträttbyst af frih. Nordenskiöld, som vid någon föregående exposition varit synlig och sålunda af gammalt är bekant för allmänheten. Hr *Runebergs* grupp »Amor och Bacchus» åter, som blifvit fördröjd vid huggningen, har nu omsider kommit hem och skall, skänkt åt konstföreningen af en konstvän, stanna i föreningens samlingar. De båda små bytingarna uppe på vinsäcken bilda en särdeles vacker grupp: den grofkornige lille Bacchus »skänker i af sitt unga vin», under det att Amor, som krupit upp bredvid honom och håller skålen, passar på att oförmärkt såra honom med pilen i sidan. Det mest beundransvärda är kanske anordningen af gruppen, bygd på den lyckliga kontrasten mellan de båda barnen. De ädla rena linierna, som göra sig gällande från hvilken sida konstverket än ses, den gamla evigt unga historien, klädd i denna nya drägt, göra på åskådaren ett så harmoniskt intryck, att det icke faller honom in att det kunde vara annorlunda, då ju det sköna alltid gör intryck af så oändlig enkelhet och naturlighet, att hvar man tycker sig kunna göra efter. Den rigtning, hr Runeberg, sedan flere år i Paris, inslagit, gör sig allt mera gällande. Är det den gamle Amor, så är Bacchus en ny skapelse framgången ur det finaste naturstudium.

En jemförelse mellan denna grupp och hr *Takanens* »Amor», som stod just bredvid, ligger nära till hands. I den senare är formbildningen icke lika fin; hufvudintresset faller ovilkorligen på den genreartade situationen, den lilla pysens djerfva pojkstreck att krama ut hjertan, som vore de citroner, att trampa på dem eller fläcka upp dem på pilspetsen, samt på den illfundiga förnöjelsen, som dervid målar sig i hans anlete. Tanken på den lilla kärleksguden, sådan vi blifvit vana att se honom framstäld, och det handgripliga i denna situation framkallar hos åskådaren ett komiskt intryck, mycket nära beslägtadt med det, man har af fru Lenngrens »Astrild», som »red käpp på kaducén». Det ligger i hr Takanens skaplynne en rigtning åt det genreartade, sådant det också ypperligt framträdde i hans »Rebecka» för några år sedan. I »Andromeda», fjettrad vid klippan, har konstnären lemnat det å sido. Der ligger en viss kyla i det antikiserade hufvudet, som försmår att återgifva själens effekter. Den spri-

der sig också något till de öfriga formerna, som fina och ädla, äro mindre individualiserade, än vi äro vana att se af denna konstnär. Derför vill hos åskådaren icke rätt uppstå den medkänsla för den sköna qvinnan, som den klanderfria formbildningen, den lyckliga kompositionen och spännande situationen skulle kräfva

Under det att desse båda konstnärer, hvad motiven beträffar, öst ur den gamla skönhets källan, hade den yngre artisten hr *Vallgren* i sin staty i gips »Torpflickan» gifvit en bild ur Fänrik Ståls Sägner. Egendomligt nog har denna anmärkningsvärda staty icke blifvit uppmärksammad så, som ämnet — ref. kan icke erinra sig annat än att detta vore första försöket att plastiskt framställa ett motiv ur Sägnerna — samt verktas många förtjenster hade låtit förmoda. Situationen är den då torpflickan, sittande på stugans trappa, spanande låter blicken öfverfara de återvändandes leder, men får allt mera visshet om att den, hon söker, ej är med. Det splittrade i sjelfva motivet hade för konstnären ytterligt försvårat uppgiften; det kunde till och med ställas i fråga huruvida samlandet af alla dessa stridiga sinnesrörelser just var det för skulptören mest fruktbringande momentet. Ser man efter huru konstnären löst sin uppgift, äro armarna och hufvudet, deras rörelse och uttryck, således de partier, som företrädesvis framhålla de skiftande känslorna i det inre, energiskt studerade efter naturen och återgifna med mycken känsla, men hvad som ger statyn dess egentliga karakter och gör den till mer än studie är den uppfattning af sjelfva ämnet, som ger sig till känna i de enkla stora linierna och de tydliga klara plan och massor draperierna ordnats i, för att få formen att framträda. Det är deri, skulle vi hålla för, artisten bäst följt skalden i spåren. — Hr Vallgrens mindre modellstudie, kallad »Sanningens spegel», föreföll nog hastigt tillhopa kommen.

Hr *Sjöstrands* porträttbyster äro allmänt kända; med sina förtjenster och fel hafva de fått en viss allmängiltighet här hemma. Bland dem hör porträttbysten af Fred. Cygnaeus, i marmor utförd för Konstföreningens räkning, helt vist till hans bästa, ansigtet, med det myckna karakteristiska det egde, egnade sig väl för hr Sjöstrands mejsel, oafsedt det speciela intresse, som vid detta arbete kunde lifva hans hand.

Om hr *Stenbergs* porträttbyster är just icke mycket att säga; hvarken karakteristik eller utförande erbjuder nog för att verkligen kunna intressera åskådaren.

Fröken *Särkelä,* som förut i sina studier visat allvarliga bemödanden att återgifva naturen, stälde ut en staty kallad »Lämminkäinens moder, spanande efter sin son». Att studier och krafter, oaktadt man spårade det allvarliga bemödandet, än icke förslagit till den svåra uppgiften, röjs tydligt, för så vidt skulpturen har ett annat än blott etnografiskt intresse.

Vi hafva slutat vår något sentida redogörelse, men sjelfva utställningen kom också en månad senare än vanligt, under afvaktan på konstverken från Moskva. Den inföll sålunda i en mörk årstid, och ehuru lokalen synes vara ljus nog i Folkbibliotekets hus, der Konstföreningen hyrt öfre galleriet och ett rum för sina samlingar, hade det ofta nog midt på dagen sin svåra nöd att kunna se en del verk. När skall Föreningen få egen lokal? Det förljudes att pristäflan, som är utfäst till Mars för ritning till det länge påtänkta Atheneum eller föreningshuset, skall blifva mycket beaktadt i utlandet. Måtte den föra med sig ett godt resultat. Det fins ingen mera magtpåliggande angelägenhet för våra konstförhållanden.

Scylla och **Charybdis.**

Den romerska filologins uppgift [1]).

En vårdag för mer än ett sekel sedan — det var den 8 april 77 — inskrefs en adertonårig yngling vid universitetet i Götgen på ett något ovanligt sätt. Han ville nemligen icke bemna sitt blifvande studium efter någon af akademins vidtbenda fakulteter, utan han fordrade att blifva inskrifven som udiosus philologiæ». Så gick det slutligen. Ynglingen — hans mn var *Friedrich August Wolf* — studerade filologi, han f man, en berömd man och, hvad mera är, han lärde filolorne att för första gången stå som män för sig gentemot resentanterne för andra vetenskaper, han visade att filologin :e är en hopgyttring af allehanda mer eller mindre nyttiga nskapsgrenar eller blott en konst att förstå de gamle förfatenes skrifter och deras språk, han yrkade att filologin skulle ra en sjelfständig vetenskap, att den skulle anses och idkas n sådan [2]).

Hvad är då denna vetenskaps mål och hvilken uppgift r särskildt den romerska filologin sig förelagd? För besrandet af dessa frågor vilja vi först i en kort öfversigt skärida hvad den filologiska verksamheten under århundradens p i sjelfva verket omfattat och på hvilket sätt särskildt rorverlden utgjort ett föremål för filologisk forskning. Hvad lfva namnet beträffar, så leder oss detta till det folk, som vi

---

[1]) För åtskilliga enskildheter i detta nu nästan helt och hållet i ursprungliga skick framträdande installationsföredrag den 18 nov. 2 hänvisa vi läsaren till följande arbeten: *C. Hirzel*, Grundzüge zu er Geschichte der classischen Philologie, Tübingen 1872; *F. Haase* ailologie» i Ersch och Grubers encyklopedie; *A. Bœckh*, Encyklopädie l Methodologie der philologischen Wissenschaften, herausg. von *Bratuscheck*, Leipzig 1877, samt till de längre fram nämda skrifna, till stor del äfven de ursprungligen akademiska föredrag.

[2]) Redan sommaren 1785 föredrog Wolf i Halle »encyclopaedia ilologica».

jemte det romerska vant oss att företrädesvis betrakta som kl siskt, det yppersta i sin art, mönstergiltigt. Hos grekerne v ordet φιλόλογος — »vän af ord» — lika mångtydigt som sjelf λόγος eller uttrycket för »ord». Ja, vi finna φιλόλογος till o med i den ganska krassa bemärkelsen af »pratsam» i följan yttrande[1]: οἶνος φιλολόγους πάντας ποιεῖ, enligt hvilket såled vinet skulle göra alla till φιλόλογοι. Dock uttryckte detta b grepp redan på Sokrates' och Platos tid en otvungen, diletta tisk sysselsättning med vigtigare, särskildt ideela lefnadsförhå landen, men blef under den alexandrinska lärdomsperioden e namn för alla vetenskapsmän med en literär och mångsidig bil ning. Greken Eratosthenes och romaren Ateius, Sallustii sa tida, som nämdes filologer, voro hvardera hvad vi skulle kal en polyhistor. Likasom φιλόλογος tidigare var synonymt m φιλόσοφος så skilde sig sedermera dessa begrepp afgjordt frå hvar andra; φιλόσοφος blef namnet för den spekulative tänkare φιλόλογος kallades den som sysselsatte sig med historie och for kunskap. Så finna vi filosofen Seneca[2]) upphöja sin vetenska men skämtande nedsätta filologernes och de af honom från des särskilda språkforskarenes, grammatikernes, verksamhet.

Kasta vi en blick på filologin hos romarne, finna vi att de icke spelade en så alldeles obetydlig roll bland desse verlden beherskare. I motsats till förhållandet hos grekerne ingick hos de ett främmande språk i den högre bildningen, nemligen grekiska: Redan de äldste romerska författare representera derigenom e reflekterande ståndpunkt. Livius Andronicus, den förste r merske poeten i det första puniska krigets tider, var en språ lärare, och den gamle skalden Ennius åstadkom genom införan af konsonantfördubbling en vigtig förändring i den latinsk ortografin. De romerske statsmännen, till och med de fö nämste, försmådde icke filologiskt arbete. Caesar författa midt under sin krigiska verksamhet två böcker *de analogia* m de mest minutiösa och noggranna undersökningar angående d latinska språkbruket[3]).

[1]) Athen. Deipnosoph. ed. Schweigh. epit. II pg. 149.
[2]) Epist. moral. 108, 30 ff.
[3]) Front. epist. ed. Naber pg. 221.

Oaktadt all slägtskap med grekiskan hade den romerska kulturen och det latinska språket sin egen karakter och medförde alldeles säregna verkningar. Ur de romaniserade länderna vunnos nya krafter och nytt material. Nyattikerne bibehöllo sammanhanget med den grekiska bildningen, nyplatonikerne underhöllo den andliga förbindelsen med orienten. Icke ens kyrkofäderne stälde sig afgjordt fiendtliga emot de filologiska uppgifterna. Dessa gestaltade sig under denna period på ett praktiskt, pedagogiskt sätt, grammatik och retorik voro hufvudsaken i den antiqvariskt-encyclopediska bildningen.

En dylik föga vetenskaplig rigtning hade de filologiska studierna i det byzantinska riket; de blefvo en modesak för kejsare och prinsar, till och med för prinsessor, och det var en nödvändighet för statens och kyrkans män att studera den grekiska literaturen. För att vidare icke tala om arabernes visserligen betydande och fruktbringande, men i hufvudsak på den tillfälliga nyttan beroende och ur sekundära källor hemtade kännedom af den grekiska literaturen, finna vi i occidenten under medeltiden en lika stor och i det stora hela lika ofruktbar inskränkning till den romerska literaturen, som vi iakttogo i den byzantinska tidsåldern med afseende å den grekiska vitterheten. Medan latinska språket lefde hos de bildade, hörde kunskap i grekiska språket till sällsyntheterna. Filologisk kunskap var ett osjelfständigt redskap i statens och framför allt kyrkans tjenst; filologisk vetenskap frågade man icke efter, och sjelfva namnet hördes knappast sedan Martiani Capellas tid, det är det femte århundradet. Han låter visserligen filologin, »den lärda jungfrun», som Mercurii brud komma till himmelen, men utan alla böcker, och blott i hofstaten visade sig medeltidens bekanta discipliner, grammatik, retorik och så vidare.

Helt annat blef förhållandet, då i fjortonde århundradet den klassiska forntiden liksom med ett slag väcktes upp ur sekelgammal slummer, då några söner af Italien i förening med grekiske lärde med ens öppnade portarne till den antika literaturens blomstergård för en undrande samtid. Män med det glansfullaste rykte, med det största inflytande, med den vidsträcktaste lärdom gjorde till sin hufvuduppgift att uppsöka de

gamle författarenes glömda och gömda skrifter; de afskrefvo dem med egen hand, de samlade mynt och antiqviteter, i allt sökte de utbreda kunskapen om den klassiska forntiden. Och icke nog härmed, i språket och literaturen, i konsten och lifvet ville man återgå till Hellas och Romas tider. Den store Dantes mästare var Vergilius, men Petrarca, hvars italienska dikter gått till odödligheten, satte sin högsta ära i att på Roms Capitolium krönas som latinsk skald, och hans namnkunnige vän Boccaccio visste af intet större beröm än det att till först hafva fört afskrifter af de homeriska sångerna till Italien. Det latinska språket och särskildt det ciceronianska ansågs utgöra höjdpunkten af vitterhet och konst. Antikens auktoritet hade trädt i stället för kyrkans. Utan att anses förryckt kunde i medlet af femtonde seklet Plethon tänka på att återställa den gamla hedniska kulten. Äfven i andra länder, ända till det aflägsna Ungern — jag tänker på Corvini tid — blomstrade den klassiska literaturen. Det tillhör icke mig att utveckla huru mycket, oändligen mycket den bildande konsten och den nyare literaturen vunnit på detta tidehvarf af antikens pånyttfödelse [1]). I afseende å filologin är det tillräckligt att hänvisa till det stora material för framtida forskning, som då blef samladt; det är nog att i tacksam hågkomst bevara den storartade entusiasm för hela det antika lifvet, som väcktes under denna period och som för den kommande utvecklingen af den filologiska vetenskapen blef af en afgörande betydelse. Franciscus Poggius, Laurentius Valla, Angelus Politianus höra till denna tid. Denna andas barn var ock Desiderius Erasmus, och från antiken hemtade Johan Reuchlin kraft och mod att bekämpa den påfviska obskurantismen och förbättra det tyska skolväsendet.

Men småningom kom man från praktisk reproduktion af forntiden till en mer teoretisk, mer reflekterande uppfattning af densamma. Dock försummade man icke att för praktiska ändamål tillgodogöra frukterna af antikens studium. I allt der lif och rörelse utvecklades, i allt der grundlighet och fast organisation var det bestämmande hölls filologin i ära och kom till

[1]) *G. Voigt*, Die Wiederbelebung des classischen Alterthums, Berlin 1881.

användning. Å ena sidan jesuiter, å den andra protestanter hemtade näring för sina alumner ur antiken. Ur antiken skulle den rena menskligheten formas, denna gestalt af humanismen gällde obestridt för den bästa, ja den enda tänkbara. I Spanien författade Sanctius sin Minerva, som Tysklands lärare erkändes Filip Melanchthon, hans berömde lärjunge var Joachim Camerarius.

I Frankrike uppträdde en annan rigtning. Från den klassiska forntiden ville man der icke så mycket söka den yttre formen för literaturen, som icke fastmer det sakliga innehållet i skrifter och öfriga minnesmärken. Redan Stephani stora, ännu oöfverträffade *thesaurus Graecae linguae* bär vittne om ett sådant sträfvande; Josef Scaligers [1]) jättesnille omspann visserligen hela den filologiska vetenskapen, likasom det tillät honom att deltaga i tidens politiska och religiösa förvecklingar — han var hugenott och öfverlefde Bartholomeinatten, – men sin hufvudverksamhet rigtade han på den gamla kronologin, på numismatiken och de romerska inskrifterna. Äfven Casaubonus och i synnerhet Salmasius kämpade med det ofantliga, då ännu så föga bearbetade materialet af juridiskt, historiskt och antiqvariskt värde. Filologin blef småningom nära nog en encyclopedi af allt vetande, den förnämsta bland vetenskaperna, och det var naturligt att den icke mindre i denna ställning skulle gynnas af upplysta konungar och folk. Vi känna huru äfven till Sverige af drottning Christina samlades lärde män och en stor myckenhet handskrifter af klassiska författare hemtades, handskrifter som vi nu nödgas uppsöka i det så kallade drottningens bibliotek bland påfvarnes literära skatter i det vatikanska palatset i Rom.

Denna realistiska rigtning, som hotade att åter göra filologin till polyhistori och afleda den från dess rätta väg, åtföljdes under Ludvig den fjortondes tidehvarf af ett visst förakt för den klassiska literaturen, hvilket visade sig bland några franske skriftställare. Det behöfdes författare af den storhet, som Boileau och Lafontaine ega, för att bekämpa dessa åsigter. Men denna inskränkning af den antika klassicismens dittills obe-

[1]) Joseph Justus Scaliger von *J. Bernays*, Berlin 1855.

stridda företrädesrätt medförde å andra sidan välgörande inflytelser för utvecklingen af den filologiska vetenskapen. Till det myckna material af literatur och faktiska kunskaper, som man samlat från antiken, gick man nu med ett mera oförvilladt omdöme; man började mer än förut mönstra det med kritisk blick. Förut hade visserligen i Frankrike t. ex. en Lambinus, en Muretus, i Holland [1]) en Heinsius, en Gronovius, en Lipsius, likasom också Scaliger utmärkt sig på detta område; men i det fria England uppträdde i slutet af sjuttonde århundradet Richard Bentley, kritikens riddare utan fruktan, om också ej utan tadel. Med ett förut oanadt mästerskap förstod han att i de gamla skrifterna skilja det äkta från det oäkta; hans Horatius-upplaga utgifves ännu i denna tid med den största pietet och skall alltid med gagn studeras af den blifvande kritikern. Det är sant att den någon gång öfverdrifna subjektiviteten hos detta snille oftast urartade till ett förkastligt emendationsmanér hos mindre framstående efterföljare. Ett mönstergiltigt värde har dock tillerkänts t. ex. holländaren Ruhnkens edition af Velleius af år 1779, och i Tyskland förenade Gessner och Ernesti kritisk begåfning med fin takt och omfattande lärdom, egenskaper hvilka gjorde dem till lika förträffliga exegeter som lärare. Och hvad som möjligen brast hos desse i det estetiska bedömandet af literaturen och uppfattningen af de literära, särskildt poetiska alstren som helgjutna konstverk, det ersattes i rikligt mått, kanske öfvermåttan af Heyne, hvars Vergilius ännu förtjenar beaktas.

Men allt detta var icke nog för klargörandet af filologins begrepp. Det var icke nog att den antika literaturen blef föremål för exegetisk och kritisk behandling. Det var nödvändigt att Hellas och Rom i sin helhet skulle åter framträda, framträda likasom i förklarad gestalt för vetenskapsmännens och den bildade allmänhetens blickar. Åter var det den antika konsten, som gaf impulsen till en sådan föreställning om antiken i dess helhet [2])

[1]) *L. Müller,* Geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden, Leipzig 1869.

[2]) Dock hade i Frankrike intresset för den reala sidan af den klassiska forntiden hållits vaket genom Académie des inscriptions et belles lettres i dess rikhaltiga memoirer, hvilka utgifvits sedan år 1717.

Winckelmann föll i Italien för en mördares hand, men han hemtade derifrån, så att säga, hela sitt lif, och han gaf äfven nytt lif åt konsthistorien och konstteorin. Men den klassiska arkeologin kan ingalunda anses i mindre grad hafva vunnit af hans framgångsrika verksamhet på den deskriptiva och resonnerande konsthistoriens område, och ännu firas årligen hans minne af arkeologer och filologer. Det rådde på denna tid i Tyskland en stor verksamhetslust på alla kulturens områden, och på alla dessa utöfvade antiken ett inflytande, som är lätt att uppvisa. Vi behöfva blott erinra oss Lessing, Herder, Wieland, Gœthe, Schiller, Wilh. von Humboldt, Schlosser, Hegel, för att förstå detta. Det var också åt den klassiske skaldekonungen, åt Gœthe, som Wolf år 1807 tillegnade sin framställning om forntidsvetenskapen — *die Alterthumswissenschaft* som det då hette. Det var i denna skrift, frukten af ett mångårigt tänkande, som han begränsade filologins omfång och bestämde dess innehåll. Den borde enligt honom icke vara blott kritik eller blott grammatik, icke blott literaturhistorie, icke en konstmessig språkvirtuositet, den borde inbegripa forntidens hela kultur, dess språk, konst och vetenskap, dess historia och geografi, dess seder och religion, dess allmänna karakter. Medan de filologiska studierna under föregående sekler utvecklat sig likasom omedvetet och utan att deras berättigande på ett allvarsammare sätt ifrågasattes, medan filologin än var en universalvetenskap, som mer än någon annan riktade den lärda, konstnärliga, sällskapliga och till och med politiska bildningen, än åter krympte i hop till språkkunskap, som på sin höjd hade en viss pedagogisk betydelse, blef den nu en vetenskap för sig, vetenskapen om forntiden, en den vigtigaste del af menniskoslägtets historie. Efterverlden skall må hända icke lemna mycket qvar af Wolfs skrifter och äfven — såsom den redan gjort det — strängt granska hans formulering af filologins begrepp. Vi måste framför allt frånkänna honom ett verkligt system och en med filosofisk skärpa utförd begreppsbestämning; Hegel hade i viss mån rätt då han fortfarande förklarade filologin för ett aggregat. Men det var och blir Wolfs förtjenst att hafva befriat filologerne från en inskränkt uppfattning af vetenskapen och åtminstone i yttre hänseende

hafva framstält den i dess rätta omfång och i dess verkliga storhet.

Många omständigheter, som inträffade dels samtidigt dels något senare, bidrogo väsentligen till att ännu skarpare begränsa filologins begrepp. Språkvetenskapen blef genom den jemförande rigtningens afgjorda seger öfver föregående betraktelsesätt en sak för sig och råkade i början till och med i fejd med filologin. Från Indien framdrogos nya literära skatter, och den moderna filologin, stödd på ena sidan af språkvetenskapen, på andra sidan af en allsidigare uppfattning af nutidens literatur, blef en särskild vetenskap. Det finnes numera knapt något universitet i Tyskland, som icke skulle hafva ordinarie representanter för sanskrit, för germanisk och för romanisk filologi, likasom den semitiska filologin redan för dess förhållande till teologin länge njutit samma förmån. Afven den slaviska filologin föredrages vid de största universiteten af ordinarie lärare. Universiteten i Berlin och Leipzig hade senaste vintersemester tillsammans tio ordinarie professorer i germanisk, romanisk, engelsk och slavisk filologi samt nio i orientalisk filologi emot elfva i klassisk filologi och arkeologi samt den klassiska forntidens historia. Långt ifrån att betaga den klassiska filologin något af dess värde, befria alla dessa syskonvetenskaper henne från en alltför stor splittring och från en börda, som hon i längden icke skulle kunna bära; tillika understödja de henne i fyllandet af sin stora uppgift. För den romerska filologin blir särskildt den romaniska en naturlig bundsförvandt och för kännedomen af det romerska folkspråket samt till och med af vissa både äldre och yngre skiften af det i literaturen representerade latinets utveckling kan bekantskap med de romaniska språken icke undvaras.

Redan länge har man, ehuru icke utan motsägelser, erkänt vigten af sanskritstudiet och den förnämligast derpå baserade jemförande lingvistiken eller rättare språkvetenskapen för de klassiska språkens grundliga utforskande och äfven andra grenar af den filologiska vetenskapen, särskildt mytologin. För latinet är det nog att hänvisa derpå att dess närmaste grannar de italiska språken, först genom komparativ forskning likasom

upplätos för vår kunskap. Till förklaringen af de latinska böjningsformerna, ordbildningarna och någon gång äfven de syntaktiska konstruktionerna lemna ofta motsvarande företeelser i sanskrit öfverraskande bidrag. Det så vanliga latinska verbet *credo,* som förekommer på hvarje affärsmans räkning, hade väl aldrig till sin förra del förklarats, om ej sanskrit lemnat nyckeln till gåtan. Der finna vi nemligen ordet tydligen sammansatt af det reduplicerade *dadhāmi* (det grekiska *τίθημι*) och det oböjliga substantivet *çrat,* tro, hvilket vi också hafva i iriskan; *credere* betyder alltså ordagrant: sätta tro (till någon). Sådana exempel kunna lätt anföras i mängd[1]. Jag tillägger blott att först i senaste tid den jemförande syntaxen blifvit metodiskt bearbetad och att sålunda ännu icke dess verkningar på de klassiska språkens syntaktiska behandling kunnat förspörjas. — Dock måste ur didaktisk synpunkt anmärkas att förtidiga språkjemförelser lätt kunna göra intrång på det för den börjande filologen vigtigaste, nemligen säker kunskap i det speciela språket samt omfattande bekantskap med literaturen på det samma.

I förhållande till den orientaliska och moderna filologin intager emellertid den klassiska otvifvelaktigt en högre, mera utvecklad ståndpunkt. Medan den orientaliska filologin ännu i de flesta fall är tvungen att stanna vid de språkliga svårigheterna och hålla sig till literaturen, medan likaså den moderna filologin för arbetsfältets oöfverskådliga vidd måste åt historikern lemna just verkets krona, om vi så få säga, och inskränka sig till språk och literatur, förverkligar den klassiska i högre grad filologins ideal och kommer till en långt mångsidigare och fullständigare uppfattning af föremålet för sin forskning, hela den klassiska forntiden. Det är den klassiska filologen som skrifver Hellas och Roms historie, likasom han intränger djupt på den lägre kritikens område. *Theodor Mommsen* är känd öfver allt för sin romerska historie, men lika länge som detta verk berömmes skall säkert vetenskapen erkänna hans framgångsrika sträf-

[1] Men filologi är ej det samma som lingvistik; filologin har att göra med kultur och derför äfven med ett kulturspråk, lingvistiken blott med språket. Blott lingvisten, men icke filologen kan t. ex. intressera sig för ett negerspråk.

vanden inom handskriftforskningens område, hans editioner af romerska författare, hans storartade inskriftsamlingar, hans språkliga arbeten, hans otaliga detaljstudier inom alla den klassiska filologins olika grenar.

Denna universela uppfattning af den klassiska filologin, som redan förmärktes hos Wolf, har i synnerhet hans lärjunge *August Boeckh*[1]) i Berlin utvecklat. För honom är filologin intet annat än historia; skilnaden är blott skenbar, i det att historien vanligen inskränker sig till det politiska och betraktar det öfriga kulturlifvet i anslutning till statslifvet. Sjelfva grammatiken är historisk, säger han vidare, — och språkvetenskapens nuvarande utveckling ger honom full rätt deri — grammatiken framställer det historiskt tillkomna språksystemet hos folket antingen i dess hela utveckling eller på ett bestämdt stadium. Han hänför sålunda rigtigt äfven språket till de reela föremålen för forskningen — det måste i sjelfva verket erkännas att då t. ex. akustikens objekt, ljudet, anses för något reelt, äfven språket bör så betraktas. Medan Boeckh likställer filologin och historien med hvar andra och finner deras verksamhet bestå i ett återigenkännande, ἀναγιγνώσκειν, anser han att filosofin kommer till kunskapen på ett primitivt, ursprungligt sätt, γιγνώσκει. Filologin står till den etiska filosofin i samma förhållande som naturvetenskapen till naturfilosofin. Skilnaden emellan historia och filologi har *Georg Curtius* i sina föreläsningar öfver den jemförande språkvetenskapen[2]) rigtigare uttryckt sålunda att den förra tydligare framställer tingens förändring, den senare åter företrädesvis skildrar deras tillstånd. I den klassiska forntiden, der till och med enskildheterna i tilldragelser, i karakterer, i literära och konstnärliga alster, i språk och seder väcka vår beundran för deras skönhet, naturlighet och enkelhet, är det i synnerhet berättigadt att mäta allt efter filologisk måttstock. Man kan i en enda liten skildring från det gamla Rom, i en antik staty, i en dikt af Horatius, i ett kapitel af Cicero få se mer af romarverlden än i ett historiskt eller filosofiskt kompendium.

[1]) Jfr *E. Curtius* i Götting. Nachricht. 1867.

[2]) Dessa har förf. haft förmånen att åhöra i Leipzig 1876.

Bœckhs uppfattning af filologin delades icke af alla hans samtida, men har i senaste tid blifvit så godt som den enda gällande. Nyligen har Heerdegen[1]) i en granskning af densamma tydligare än Bœckh det gjort framhållit att filologin riktigast hänföres till ett bestämdt folk. Den klassiska filologin, hvars sammanhörighet ingen ifrågasatt, blir sålunda ett kollektivbegrepp, såsom den orientaliska eller semitiska eller romaniska eller fransk-engelska. Bland Bœckhs samtida åter var det *Gottfried Hermann,* som intog den mest divergerande ställning i afseende å filologins uppgift. Han lade hufvudvigt uppå den kritiska interpretationen af de gamles skrifter och i synnerhet sysselsättningen med de olika läsarterna äfvensom grammatik och metrik. Mot det myckna godtycke, som karakteriserade denne lärde och snillrike filolog, upprestes likasom en damm genom Immanuel Bekkers trägna handskriftforskningar, och *Lachmann* förstod sedermera att genom särskiljandet af bättre och sämre handskrifter och handskriftsklasser mer än någon lägga en strängt vetenskaplig grund för hela textkritiken. Men tidigare hade Niebuhr genom sina forskningar i Roms historia väckt filologernes uppmärksamhet på slutmålet för den filologiska forskningen. Medan ännu i Holland *Cobet* och hans skola faktiskt står på den Hermannska ståndpunkten, ehuru Cobet sjelf yttrat sig för en större omfattning af filologins uppgift[2]), afvek redan Hermanns berömde lärjunge *Friedrich Ritschl*[3]) i väsentlig grad från sin lärares åsigt om filologin. Den klassiska forntidens historia och statslif, religion och konst intaga i hans system en betydande plats. Dock aflägsnar sig *H. Usener* åter från den Bœckhska uppfattningen, i det att han anser filologin icke vara en historisk vetenskap, utan konsten att fastställa och tyda det skrifna ordet och dermed

---

[1]) *F. Heerdegen,* Die Idee der Philologie, Erlangen 1879.

[2]) C. G. Cobet, Oratio de arte interpretandi grammatices et critices fundamentis innixa primario philologi officio, Lugduni Batavorum 1847.

[3]) En kort teckning af denna sin lärare har förf. lemnat i Finsk tidskrift 1877. Jfr *W. S. Teuffel,* Studien und Charakteristiken o. s. v. Leipzig 1871, sid. 460 ff. Ueber die Hauptrichtungen in der heutigen classischen Alterthumswissenschaft.

en metod för den historiska vetenskapen, den grundläggande och bestämmande metoden. Märkvärdigt nog vill han likväl att filologin skall utveckla sig till ett försök att bringa till åskådning en nations historiska lif i dess totalitet — men detta derför att de kunskaper, hvilka lösningen af en sådan uppgift medför, äro ett nödvändigt vilkor för filologins egentliga mål, interpretationen[1]. Men äfven *Madvig,* som från det lilla Danmark utsändt epokgörande skrifter i latinsk textkritik och en förträfflig latinsk grammatik, har under dessa år utgifvit ett omfattande arbete om den romerska statens författning och förvaltning. Det är samme man som genom sitt deltagande i Danmarks politiska lif och sin verksamhet i dess ministerråd vetat att häfda filologins betydelse som en skola äfven för det praktiska lifvet[2].

Vi böra alltså fasthålla att filologin, såsom den vanligen fattas, icke blott är literaturhistorie, icke heller är språkvetenskap, än mindre blott språkkunskap, icke blott exeges, som är en formel disciplin men icke en sjelfständig vetenskap, slutligen icke heller kritik, som tillhör hvarje vetenskap, utan att filologin är vetenskapen om en hel och odelad kultur. Likasom i antiken form och innehåll följdes åt, måste antikens studium afse hvartdera, utan att förfördela ettdera. Men å andra sidan få vi icke glömma att hvarje kultur, som nått en högre utveckling, klarast afspeglat sig i literaturen, hvars yttre form är språket, och att särskildt den klassiska forntiden på intet bättre sätt kan öppna sig för oss än i och med en säker och omfattande kunskap i dess språk och literatur. Den latinska språkfärdighet, som mången till och med förblandar med den romerska filologins uppgift, bör visserligen icke vara ett mål, men är ett be-

[1]) H. Usener, Philologie und Geschichtswissenschaft, Bonn 1882; hvars företal är dateradt den 25 okt. 1882, erhöll förf. först nu, då detta lägges under pressen. På ett synnerligen öfvertygande sätt visas i denna skrift huru många uppgifter som ännu återstå för filologin att lösa och huru andra vetenskaper, historien, juridiken och teologin i vidsträcktare mått böra tillegna sig den filologiska metoden.

[2]) Så har äfven Englands nuvarande premierminister *Gladstone* ännu efter att hafva ingått i sitt lands regering egnat sin tid åt Homerosforskning och romersk historia.

vis uppå att man väl tillegnat sig det vigtigaste medlet för filologisk uppfattning, för filologisk forskning. Mycket högt värderades, som bekant, denna kunskap förut under andra kulturförhållanden, då latinaren var »eloquentiae professor» och åtminstone i lyckligare fall fullgjorde de fordringar, man stälde på en vältalare och lärare i vältaligheten. Den sjelfständighet i behandling af latinsk text, som numera måste eftersträfvas af alla den romerska filologins adepter [1]), är ett medel, men måste ovilkorligen för ungdomens studier blifva ett vigtigt föremål. En känd filolog [2]) säger att den som förstår de gamles skrifter blott till språket, men ej äfven till innehållet är en half filolog, men den som försöker att förstå dem till innehållet, men ej till språket är alls ingen filolog. Lika sant som detta är, lika öfverdrifven är deremot Gottfr. Hermanns åsigt att blott literaturen talar, men det öfriga är stumt! Tvärtom, vid studiet af grammatiken, af literaturen, af antiqviteterna [3]), i allt måste den unge filologen hafva det hela i ögnasigte; han måste med all sin håg beflita sig om en total uppfattning af den romerska forntiden redan under den tid han ännu befinner sig i vetenskapens förgård.

Den romerska forntidens grundligare studium kan tydligen icke undvara bekantskap med den grekiska filologin. Det kan icke nekas att också den romerska vitterheten i många fall, ja i hela literaturarter i väsentlig mån ersätter luckorna i den grekiska. Men ännu större hjelp vinner utforskandet af Roms förgångna lif ur kunskapen om det helleniska folkets kultur, som icke blott i tiden var en föregångare till den romerska, utan ock i mycket en förebild för densamma. Det var ju en af romarenes uppgifter i verldshistorien att utbreda och likasom in

---

[1]) *F. Bücheler*, Philologische Kritik, Bonn 1878 samt förf:s uppsatts om de klassiska studierna vid universiteten i Tyskland i Tidskr. utg. af Pedagog. fören. i Finland 1878.

[2]) *L. Döderlein* i föreläsningarna öfver filologisk encyclopedi (1828), hvilka förf. känner genom ett i hans värjo befintligt manuskript af H. Schmidt.

[3]) Professoren i romersk literatur vid K. Alex. Universitetet »tilldelar undervisning i latinska språket, jemte romerska litteratu- och antiqviteterna».

praxi omsätta den helleniska bildningen. Och den grekiska kulturens egendomligheter skulle kan hända utan romarene hafva blifvit mindre tillgodogjorda för menskligheten [1]). Dock skulle man högeligen misstaga sig om man frånkände den romerska kulturen originalitet. Den romerska *virtus* gaf åt allt romerskt en alldeles annan pregel än den som kännetecknas genom den helleniska *καλοκαγαθία*. Statslifvet var för romaren hufvudsaken, det är sant; men just detta blef Romas storhet, och detta förhållande sökte sig ett uttryck i de mest olikartade kulturformer. Den romerska qvinnan, den romerska familjen uppvisar en mera framskriden ståndpunkt. I den romerska mytologin eller rättare religionen möta vi helt andra gestalter och andra begrepp än i den grekiska. Konsten och vetenskapen sysselsatte sig med andra föremål, lägre må hända, men dock andra — lägre sade jag, och likväl reser sig ännu Flaviernes amfiteaterkoloss emot skyn och Agrippas af hedniska och kristna barbarer utplundrade Pantheon hänrycker ännu vårt skönhetssinne, de gamla broar, de gamla vattenledningar gagna sedan sekler epigonerne. Än är den romerska rätten juridikens krona. Språket fick i romarens mun en annan klang, det sökte och fann andra former för begreppen och tankarna, stränga, kraftfulla, storartade former, hvilkas värde alltid skall bestå, om de äfven tidtals af fåkunnigheten underskattas eller af en föga mindre inskränkt, mindre skadlig ensidighet öfverskattas [2]). Sjelfva den romerska

[1]) *L. Lange,* Die klassische Philologie etc. Prag 1855.

[2]) Det kan här i förbigående nämnas att nyligen ett antal yngre lärarinnor i denna stad begynt en kurs i latinska språkets elementer. — När man å andra sidan hos oss hör vissa qvasi-filosofiska och pedagogiska s. k. axiomer uppdukas för att visa nödvändigheten deraf att på skolans lägsta stadier den latinska elementarbokens visdom bör bibringas våra gossar och — flickor, kan det vara godt att erinra sig A. Boeckhs yttranden i detta ämne. Jfr anförda arbete sid. 9. »Es ist nur eine meist durch die Erfahrung gar nicht gerechtfertigte Anmassung der Philologen, dass ihr Studium ausschliesslich zur Humanität bilde». Sid. 31 f. »Formal kann man sich in der eignen Sprache, durch Mathematik, Philosophie und Poesie bilden, wie die Griechen selbst gethan haben. Ist es wahr dass das Alterthumsstudium nicht mehr wie v. 300 Jahren die Quelle unsers Wissens, sondern unser Wissen je unabhängig ist, so muss man es aus dem Unterricht ausschliessen

iteraturen är icke så osjelfständig som man vanligen föreställer sig. Vergilius är dock ej Homeros; Lucretius, Catullus, Horatius, Ovidius, alla äro de sjelfständiga skaldekarakterer. Livius är ej Herodotos, Cæsar ej Xenofon, Tacitus ej Thukydides. I den romerska literaturen, i synnerhet den historiska, juridiska, tekniska ligger ännu mycket material förborgadt eller åtminstone icke kritiskt siktadt; många romerska auktorer sakna ännu fullt tillförlitliga upplagor. Den romerska kulturen i sin helhet åter — det är upphöjdt öfver allt tvifvel — är en den vigtigaste länk i den menskliga utvecklingens historia. Och vetenskapen om denna kunde blott råheten i en eller annan form förqväfva. Smärre ensidigheter i uppfattningen om den romerska filologin vare sig i inre afseende eller i det yttre förhållandet till samhället och särskildt skolan uppkomma och förgå med tiden.

Men för det närvarande tyckes den romerska filologin intet hafva att frukta af en svårare inre splittring, den är och skall — det kunna vi hoppas — förbli vetenskapen om den romerska forntiden; dess uppgift är och skall vara att utforska den romerska anden i alla dess manifestationer, i språk, literatur, religion, statslif, konst och vetenskap. Endast på grunden af den filologiska forskningen kan historikern framställa Roms utveckling och filosofen bestämma romarnes plats i verldshistorien. Filologin är sålunda en vetenskap med en bestämd lifsprincip, och dess mål är lika oändligt, är till sin fullhet för den menskliga anden lika oupphinneligt som alla vetenskapers. Den romerska filologins material är må hända ändligt, om det ock allt fortfarande årligen riktas; men målet är ideelt och kan — det upp-

und durch jene anderen näher liegenden formalen Bildungsmittel ersetzen. Aber dem ist nicht so. Noch beruht alle Geschichte ihrer einen Hälfte nach auf dem Alterthum; — — noch waltet nirgends ein höherer Geist als im Alterthum. — — Uebrigens läugnen wir, wie gesagt, den Werth für die formale Bildung nicht und behaupten, dass im Studium des Alterthums, als dem geeignetsten Objecte, wo ein verlorenes wiederzuerkennen ist, die ganze eine Seite der wissenschaftlichen Thätigkeit, nämlich die philologische für alle Wissenschaft vorgeübt wird, — — das Hauptgewicht ist doch auf die reale Seite zu legen».

repar jag — af den menskliga forskningen endast ofullkomligt uppnås. Dock sprides med hvarje år mera ljus öfver romarverldens dunkel, och stundeligen lägges en ny sten till den byggnad, som vetenskapen, tanken och, beherskad af denna, fantasin mödosamt och småningom, men säkert uppföra på det stolta Romas storartade spillror. Äfven i denna byggnad skola folken, skall menskligheten finna de inskrifter, som de gamle läste i förgården till den delfiska gudens tempel: γνῶθι σεαυτόν, känn dig sjelf, och μηδὲν ἄγαν, intet öfver måttan.

Det är sant, mången trägen arbetare släpar sten på sten, utan att känna byggmästarens afsigt, utan att ens söka ana huru rudant det hela skall vara; mången hastar i förtid, lägger en dålig grund, och hans del af byggnaden faller ohjelpligt; mången förlorar ritningen och får rifva ned det redan uppförda; nya komma i stället, ofta misslyckas äfven de. Men mången lyckas äfven, framåt skrider verket, och kommande sekler stå beundrande vid föregångarenes verk, som mana till rastlös ifver, till oafbruten fortsättning.

F. Gustafsson.

Den finska vitterheten efter 1830.

II.

Den 16 februari 1831 sammanträdde i Helsingfors tolf gre vetenskapsmän, hvilka påverkade af de tidsströmningar, n förut blifvit i korthet antydda, med varmt intresse omfat- le idén om det finska språkets höjande och skapandet af en k literatur. De beslöto att bilda en förening för detta än- nål, hvilken förening snart, då öfverhetligt tillstånd utan svå- het erhölls, konstituerade sig under namn af *Finska litera- sällskapet.* För att ernå sitt syftemål skulle sällskapet dels nla och om möjligt utge de gamla sånger och sagor, som nde anträffas, dels ombesörja lämpliga folkböcker på finska råket, dels gynna och understödja arbeten och forskningar rö- nde fäderneslandets historia samt det finska språket och lite- turen.

Sällskapets första yttre lifstecken var utgifvandet af folk- riften »*Kultala*» (1834), en öfversättning af J. H. D. Zschok- s ytterst lärorika men i öfrigt temmeligen obetydliga »Gold- acherdorf». Detta var en anspråkslös begynnelse, men året efter (1835) utkom genom sällskapets försorg ett annat verk, m var egnadt att väcka hela Finlands och med tiden äfven t bildade Europas uppmärksamhet, nemligen »*Kalevala*[1]). l utkommo efter hvarandra »*Kanteletar*» (1840), »*Suomen kan- n sananlaskuja*» (en samling finska ordspråk, 1842) samt *uomen kansan arvoituksia*» (en samling finska gåtor, 1844). ör alla dessa arbeten har Finland att tacka den hängifna, rast- a fliten, den varma, rena fosterlandskärleken hos *Elias Lönn-* , som med oförminskad entusiasm hela sitt lif igenom mer någon annan arbetat för finska språkets höjande, men som rig låtit sig förvillas af partiyran och vid hvars minne der- ej den ringaste fläck skall låda.

¹) Den andra, betydligt förökade upplagan af Kalevala utkom !.

Elias Lönnrot föddes den 9 april 1802 i Paikkari torp beläget i en af de på en gång ödsligaste och skönaste delarne a Sammatti kapell i nordvestra Nyland. Kämpande mot fattig dom och brist, som så ofta ställa sig som oöfverstigliga hinde för den framåtsträfvande vetenskapsmannen, lyckades han dock att med användande af den ofantliga ihärdighet och flit, som al drig svikit honom under hela hans långa lefnad, 1822 taga si studentexamen, 1827 kandidatgraden och 1832 medicinedoktors graden. Redan tidigt hade han med ifver studerat den fåtalig finska literaturen, och vid universitetet fick denna hans kärle till finska språket och literaturen ny kraft och näring genom det allmänna intresse för allt fosterländskt och särskildt al finskt, som vid denna tid vaknat och rörde sig inom högskola Genom finska literatursällskapet, till hvars stiftare och mest tiske medlemmar Lönnrot hörde, fick han ett bestämdt mål sina arbeten. Redan förut hade han företagit forskningsresor Finlands mellersta och östliga delar samt såsom en frukt a dessa utgifvit en samling finska sånger; nu blef han i tillfälle att fullständiga sina samlingar och realisera den stora tanke som länge bott hos honom och som skulle göra hans namn odödligt, nemligen att sammanställa de hittills spridda sånger af episkt och mytiskt innehåll till ett helt, som skulle lemna en bild af de gamle finnarnes förhållanden, lif och verksamhe Från Kajana, der Lönnrot sedan 1832 vistades som provinci läkare, företog han nu flere gånger mödosamma vandringar ti de östligaste socknarne i Karelen samt dertill angränsande d ter af Ryssland, i hvilka trakter den gamla folksången än lefde. Af de mytiska och episka sångerna danade han Kal vala; sångerna af lyrisk art samlades i Kanteletar, hvilka båda arbeten kunna anses som utgångspunkter för den finska literaturen

Lönnrots skriftställareverksamhet har för öfrigt sträckt sig snart sagdt öfver alla områden. Språkforskningen har han gag nat, utom genom flere smärre uppsatser, genom sitt stora *finsk svenska lexikon,* der ett ofantligt språkmaterial för framtida for skare är samladt. I *Suomen kasvisto* har han gifvit den först finska botanik och dervid skapat en mästerlig terminologi fö denna vetenskap, likaledes inom läkarevetenskapens och jurid

kens område. Såsom psalmdiktare och öfversättare af poesier intager han ett framstående rum inom den finska literaturen. Äfven som publicist på finska språket har Lönnrot öfvat en banbrytande verksamhet genom utgifvande af tidskriften *Mehiläinen* (1836—1837 samt 1839—1840). Tidskriften *Suomi,* som på enskildt initiativ utkom 1841 och hvars redaktion sedan 1844 ombesörjts af Finska literatursällskapet, omfattades naturligtvis af Lönnrot med varmt intresse, då den hufvudsakligen var egnad fosterlandets historia samt finska språket, och innehåller äfven flere uppsatser af hans hand. 1852 var han redaktör för *Oulun Viikkosanomia.* Derjemte har han skrifvet en hel mängd uppsatser på svenska språket, särskildt i *Helsingfors Morgonblad* och *Literaturbladet.*

Angående hans yttre lefnadsförhållanden återstår att nämna att han 1853 kallades till professor i finska språket och literaturen vid universitet i Helsingfors, från hvilken befattning han tog afsked år 1862. Sedan dess har Lönnrot mest bott i sin födelsenejd, det undangömda Sammatti, der hans tid upptagits af arbeten inom den finska literaturens område.

Kalevala och Kanteletar äro den finska literaturens dyrbaraste skatt, hvarför en särskild uppmärksamhet bör egnas dem. Det är naturligt att framträdandet af ett verk sådant som Kalevala skulle locka en mängd forskare till att utlägga och kommentera det. Få omfångsrikare arbeten i saken ha dock ännu framträdt, men deremot finnes en icke så obetydlig mängd uppsatser i hithörande ämnen, publicerade dels som artiklar i tidningar och tidskrifter, dels som inledningar icke blott till originalupplagorna af Kalevala, utan äfven till öfversättningar [1]) deraf. I dessa uppsatser ha Kalevalasångerna naturligtvis granskats från de mest olika synpunkter. Somliga hafva sökt utforska deras ursprung och ålder och dervid visat huru de i många fall erbjuda likheter med andra folks, särskildt skandina-

[1]) Bland dessa öfversättningar framhålla vi främst K. Collans 1864–68 utkomna svenska öfversättning af Kalevalaupplagan från 1849. Den äldre upplagan öfversattes till svenska af M. A. Castrén 1841. På tyska finnes den fullständigt öfversatt af Anton Schiefner (1852) samt på franska i obunden stil af Léouzon Le Duc (1868).

vernes och grekernes gamla sånger, samt på detta sätt sökt bestämma hvad som är lån och hvad som är genuint finskt, medan andra på filologiska och kulturhistoriska skäl sökt bestämma sångernas ålder, hvarvid man trott sig kunna antaga det finnarne omkring 900—1150 skapat den ursprungligaste delen af dem. Somliga ha med Kalevala sångernas tillhjelp velat ge en bild af fornfinnarnes historia, lefnadssätt och plägseder, i det de ansett att ett historiskt förhållande, nemligen striderna mellan tvenne olika stammar, ligga till grund för dem, medan å andra sidan röster höjts, som förklarat att de hvila på urgamla naturmyter. Vidare har mot sjelfva tanken att af de spridda sångerna dana ett epos afvikande åsigter låtit höra sig (t. ex. af M. A. Castrén i såväl företalet till hans öfversättning af Kalevala som i Literaturbladet för 1850, der han framhåller att det varit ändamålsenligare, om af runorna bildats flere, af hvarandra oberoende cykler), medan ett stort antal forskare uppträdt till Lönnrots försvar. Här kan ej komma i fråga någon närmare framställning af dessa olika åsigter, utan endast ett kort försök till granskning af det poetiska värdet hos Kalevala, sådan den nu föreligger [1]). Det är ganska svårt att i korthet ange hvarom Kalevala egentligen handlar. Man har sagt att de vexlande förhållandena mellan Kalevalahjeltarne och Pohjolafolket vore diktens kärna. Man hade då först en framställning af hjeltarnes friarfärder till den vackra Pohjoladottern och sedan striderna mellan de bägge folken för Sampos skuld. Men oafsedt att redan dessa diktens tvenne hufvudcentra stå i ett ganska löst beroende af hvarandra, hvarom genast mera, eger dikten en så stor rikedom på omfångsrika episoder, hvilka ofta ådraga sig vårt intresse i högre grad än sjelfva hufvudhandlingen, att det helas enhet derunder i hög grad lider. I ett verk af det omfång, som Kalevala har, kunna och böra visserligen episoder ingå för att ge en vidgad bild af den verld, hvari händelserna röra sig, men de få ej intaga ett så stort utrymme eller ådraga sig så djupt intresse, att de undanskymma hufvudsaken. Episoderna i Kalevala upptaga dock mycket öfver tredjedelen af dess 50 sånger, hvarvid vi

[1]) Alltså upplagan af år 1849. Vid de citat, som här nedan anföras, har Collans öfversättning blifvit följd.

likväl vid uppskattandet förfarit ganska generöst. Det synes oss sålunda ej vara någon rimlig proportion mellan episoder och hufvudhandling, utan snarare hela Kalevala bestå af en räcka med hvarandra löst sammanhängande episoder.

Låtom oss nu till en början i korthet skärskåda sammanhanget mellan diktens båda hälfter. I förra hälften talas visserligen rätt mycket om Sampo, men utan att man på något ställe får det intryck, som skulle Pohjolafolkets besittning af trollqvarnen väcka afund eller fiendtlighet från Kalevalafolkets sida. De små misshälligheterna i diktens förra hälft mellan de båda folken äro af helt annan beskaffenhet; de föranledas af Kalevalahjeltarnes friarfärder till Pohjoladottern och synas ej vara af någon djupgående art. De anföras ej heller som något skäl till hatet mellan de två folken. Wäinämöinens förslag till Ilmarinen i diktens senare hälft att resa till Pohjola för att eröfra Sampo, från hvilket företag de egentliga striderna sedan begynna, kommer som något fullkomligt oväntadt, då det saknar nödig förberedelse i de 38 föregående runorna, hvarför äfven de 11 runorna i slutet af Kalevala, hvilka behandla de uppkomna stridigheterna, alls icke göra intryck af att vara den tyngdpunkt, kring hvilken allt det öfriga skulle koncentrera sig. Denna brist på enhet och koncentrering [1]) är, såsom oss tyckes, Kalevalas förnämsta brist i poetiskt hänseende, en brist som ej kan öfver-

[1]) Vi vilja dermed ej bestrida att det ju icke ur kulturhistorisk synpunkt kunde vara fördelaktigare att de skilda sångerna sammanställdes till ett helt. I allmänhet synes hos dem som skrifvit om Kalevala det estetiska intresset hafva trädt i bakgrunden för öfriga synpunkter, ur hvilka dikten kunde skärskådas. Så torde väl äfven fallet varit hos Lönnrot, hvilken i sitt företal till originalupplagan af Kalevala säger: »Väl ihågkommande att de [Kalevalasångerna] skola utgöra det äldsta, egendomliga minnesmärke för Finlands folk och språk, så länge de finnas till i verlden, har man sökt med all möjlig omsorg och noggrannhet ordna och sammanställa dem vid hvarandra, så väl som görligt varit, samt att i dem uppsamla allt hvad runorna bevarat till vår tid rörande dåtidens lif, plägseder och händelser». Att Lönnrot var rätte mannen att utföra ett sådant företag, derom kunna väl åsigterna ej vara delade, lika litet som derom att han fulljort sitt arbete med sådant skarpsinne och sådan finhet, att han nä-an förmått göra det omöjliga möjligt.

skylas af de många skönheter, hvaraf dikten öfverflödar och om hvilka här nedan skall talas. Saknas denna enhet, hvilken skulle liksom en inre nödvändighet beherska och sammanhålla mångfalden, så saknas äfven den högsta graden af skönhet. Detta är en lag, som ännu aldrig blifvit jäfvad.

Ehuru Kalevala sålunda ej kan betraktas som något organiskt, helgjutet epos, eger den likväl många stora skönheter dels af episk, dels äfven af lyrisk art. Den episka skönheten utvecklas förnämligast i diktens många episoder. Utrymmet medger ej en uttömmande framställning af dessa partier, hvarför vi få nöja oss med att blott påpeka några af de vackraste. Först och främst Aino-episoden (runorna III—V), som likväl genom sin nästan romansartade karakter får ett ganska starkt lyriskt drag.

Aino är en af Kalevalas mest poetiska gestalter, och det ljuft ungdomliga behag, som hvilar öfver hela hennes älskliga personlighet, höjer henne på ett fördelaktigt sätt öfver de flesta af diktens öfriga, ej alltid just så sympatiska qvinnofigurer.

Till Kalevalas bästa runor höra de, hvari Lemminkäinens brokiga öden och äfventyr ofta med mycken humor behandlas. Han är onekligen en af diktens bäst och klarast tecknade karakterer, denne lättsinnige, ystre och modige äfventyrare, för sin skönhet och glädtighet »de sköna lockomhöljdas» gunstling, så att

»hvart han än sitt hufvud vände,
möttes han af deras kyssar,
och der handen ut han sträckte,
genast han en tryckning kände»,

(Kal. XXIX, 227—230).

hvars högsta lust var

»att på stridens öl få smaka,
krigets goda must få pröfva»,

(Kal. XII, 63—64).

och hvars bästa vän var hans blixtrande svärd, om hvilket han berömmande yttrar:

»Af en frejdad ätt är klingan,
svärdet räknar höga anor,
ty det slipadt är hos Hiisi,

och sin glans det fått af gudar.
Med mitt svärd min ätt jag höjer,
storhet jag min slägt förlänar,
med min eldigt skarpa klinga
med mitt svärd, som blixtar ljungar».

(Kal. XI, 281—288).

Man påminnes nästan om Frithiofs ord till sitt svärd i Tegnérs dikt:

»Du Angurvadel,
du är dock, sad' Frithiof, af gammal adel».

Och verkeligen står den dådlystne, lifsvarme Lemminkäinen som en vikingaskepnad bland diktens öfriga betänksamma och allvarliga hjeltar. Endast en af dem står för oss lidelsefullare, men äfven menskligt sannare än Lemminkäinen, och denne är Kullervo. Det är anmärkningsvärdt att han är den ende, som aldrig brukar trollsånger och besvärjelser. Det ligger en blandning af vildhet och ädelhet, af tygellös lidelse och stolt sjelfständighet hos denna djupa, konseqventa karakter, hvarigenom han må hända mer än någon annan i dikten ådrager sig vårt intresse och deltagande. Och Kullervo-episoden (Kal. XXXI—XXXVI) är helt visst att anse som den yppersta i Kalevala såväl genom sin storslagna karakter, som genom den åskådlighet och nästan dramatiska kraft, hvarmed de tragiska händelserna skildras. Också bilda dessa sånger för sig ett litet epos af fulländadt slag.

De sånger i slutet af Kalevala (XXXVIII—XLIX), hvilka behandla striderna mellan Kalevala och Pohjola samt dermed sammanhängande tilldragelser, innehålla likaledes partier af hög skönhet och äkta episk halt. Det fantastiska elementet, som intager en stor plats i Kalevala, når här sin spets i den storartade skildringen af striden om Sampo, då Louhi, Pohjolas värdinna, »gumman med de glesa tänder», i form af en ofantlig roffogel störtar sig öfver Kalevalahjeltarne, de der i sin båt fly undan med den röfvade trollqvarnen. I denna del af Kalevala ingå äfven de sköna sångerna om Wäinämöinens Kantele och underbara strängaspel. Beskrifningen öfver spelets och sångens

verkan på hela naturen och sångaren sjelf hör till det allra bästa, den finska folkpoesin har att uppvisa.

»Nu blef glädjen först en glädje,
nu fick jublet ljud af jubel,
spelet ljöd som spel omsider,
och en verklig sång var sången».

(Kal. XLI, 23—26).

Det är i dessa sånger som Wäinämöinen egentligen förhärligas, och det är härifrån som i det hela taget den allmänna föreställningen om den gamle, vise sångarn är hemtad. Ty öfverskådar man alla de ställen i Kalevala, der han behandlas, kan man ej undgå att finna det den gode gubben mångenstädes, särdeles under sina frierifärder, gör en ganska tafatt, hvardaglig figur och äfven med synbar humor behandlas, medan han på andra ställen framstår som en gud i visdom och hjeltekraft. Då härtill kommer att det mytiska elementet hos honom insveper hans skepelse i ett dimhölje, som gör det svårt att få fatt i några skarpa och klara konturer, är det ej underligt om totalbilden af honom blir något oklar och om den allmänna föreställningen helst skådar honom i blott en situation, den, hvari man lättast kan få en klar bild af honom, nemligen så som spelande sin kantele och sjungande.

I sammanhang med denne den främste af Kalevalahjeltarne må yttras några ord om den andre af dem, den skicklige smeden Ilmarinen, representanten för det flegmatiska, godmodiga elementet i det finska lynnet. Med sin lugna och tröga natur trifves han helst vid sitt ansedda arbete i smedjan, men när han en gång sätter sig i rörelse till andra bedrifter, så visar han sig som en ingalunda föraktlig kamrat. Han är en alltigenom praktisk man, som väl sköter om sina egodelar och som efter ett frieri i öflig ordning firar ett ståtligt bröllop med den vackra, dugliga Pohjoladottern. Han saknar fullkomligt Wäinämöinens gudavisdom och öfvernaturlighet, men är i dess ställe en något klarare, om ock ej särdeles djuptänkt karakter.

En omständighet, som på sitt sätt meddelar åt Kalevalasångerna en viss, alldeles egendomlig skönhet, på samma gång den utan motsägelse i sin mån beröfvar dem den rätta episka

alten, är den öfverflödande lyrik, som uttalar sig ej blott i de långa jagt-, bröllops- och trollsångerna, samt i de poetiskt fina aturmålningarna med deras merendels så milda och veka ton, tan i allmänhet som en grundstämning genomgår flertalet af ångerna. Vid tal om Aino-episoden påpekades redan hurusom len till sitt skaplynne var i hög grad lyrisk, men den står inalunda enstaka i detta hänseende. Det torde må hända vara kål att utlägga detta förhållande något närmare.

Är ett epos af den rätta sorten, bör det på läsaren göra ett intryck som stode han framför ett stycke verklighet. Det måste hvila en bestämdhet och klarhet öfver allt, så att ej blott hjältar, utan äfven gudar och öfvernaturliga väsenden framträda r oss med en skärpa, som såge vi dem för våra ögon; man hyser intet tvifvel om deras objektiva existens, och alla omständigheter lefva i vårt minne på samma sätt som verkligen upplefvade händelser. Men det kan vara tvifvel underkastadt hurvida Kalevala alltid fullt uppfyller detta åtminstone i vårt tycke alldeles oeftergifliga vilkor för ren episk skönhet. Det är såsom sutte man i en djup, skön vildmark och lyssnade till en ammal, ensam skogsmans berättelser. Det är än vemodsfulla, n vilda sagor han förtäljer, fantastiska, underliga, dunkla, ovisst t eller verklighet. Och berättaren vet det ej ens sjelf nu ma; ensamheten i de djupa, susande skogarna, de ödsliga, tya sjöarne, de förrädiska dimfylda kärren, den långa mörka vintern, då snöns likdok höljer marken och intet annat spår sy- än de smygande vilddjurens; den hårda striden på lif och d med naturen för ett knapt uppehälle, — allt detta har tvunt och lärt honom skapa sig en egen underverld; han befolkar kogar, sjöar och kärr med sina drömgestalter, han lefver med ch i dem, och det är om dem han berättar oss. Tjusade som n höra vi hans underbara historier och skiftande sagor. Komma i sedan ut i verldsvimlet, framstår allt för oss som en skön röm, hvilken vi ofta söka återkalla klar för vårt minne, men vilken dock ständigt bibehåller sin sväfvande, otydliga drömnatur.

Redan härigenom inkommer i Kalevala ett subjektivt, lyiskt drag, som i hög grad förökas genom följande två dermed ra sammanhängande omständigheter. Först ha vi den egen-

domlighet i versformen, som kallas parallelism och hvartill vi längre fram återkomma; genom denna egenhet i formelt hänseende utplånas i hög grad konturernas skärpa och tydlighet, så att fantasin ofta har svårt att skapa sig en klar bild af ting och personer. Den andra omständigheten härflyter ur finnarnes inåtvända, i grund och botten lyriska skaplynne och består i Kalevelahjeltarnes brist på handlingskraft, som gör att de vi afgörande ögonblick helst gripa till trollsånger och besvärjelser. Äfven detta verkar hämmande och fördunklande på fantasin, som just i sådana ögonblick åstundar den högsta tydlighet och derför vill se handlingar, ej höra långa lyriska utgjutelser, u der hvilka handlingen står stilla. Den gamle, känslofulle så garhjelten Wäinämöinen, som med sin sång och sitt strängasp rör hela naturen och framlockar vekare känslor i sjelfva vil djurens hjertan, är visserligen att anse som finska andens hö sta skapelse, men ej i sin egenskap af heros och hufvudperson i ett epos utan såsom finnarnes Orfeus, som en skön och träf fande personifikation af deras lyrik, detta det renaste och b alstret af den finska sångmön, emedan hon här sannast sj ut sitt eget väsende.

I *Kanteletar* har Lönnrot samlat finnarnes stora skatt lyriska sånger, hvartill vi också räkna de romans- och balladart qväden, som innehållas i samlingens tredje del. Dessa sån äro hjertats och känslans omedelbara utgjutelser hos ett fo som, fjerran från historiens svällande lif, sällan fått skåda nå främling från den öfriga verlden. Dess umgänge bestod end af de allra närmaste, så att den kortaste skilsmessa från de väckte en känsla af öfvergifvenhet och längtan, som aldrig plånades, dess öga möttes ända från barndomen blott af de e liga, djupa ödemarkerna med sin hemlighetsfulla, vemodiga skö het, dess strid och lif var en kamp mot naturens hårdhet, m sorger och umbäranden af alla slag. Föll någon gång en str af glädje i dessa sinnen, kunde en varm, solig blick skymta fr ur de eljes så allvarliga ögonen och ett skallande barnsligt sk ljuda genom ödemarkens ensamhet och tystnad, men likasom r ken från svederna äfven de klaraste sommardagar höljer so ett lätt sorgeflor skog och sjö, så kastade vemodet ständigt

bleka skugga öfver själen äfven i de mest uppsluppna ögonblick. Men denna aldrig upphörande känsla af ensamhet vände blicken inåt från naturen till det tysta men rika lif, som rörde sig i själens djup; der fans en verld af skönhet, som blef desto innerligare ju mera den var dold för andras blickar, desto kärare ju mera den kändes som hjertats högsta, oförstörbara goda. Detta rika själslif meddelade af sitt öfverflöd åt hela naturen: det var ande och lif hos insjöns suckande våg, hos den skälfvande björken på stranden, hos det rodnande smultronet på heden, ja till och med hos den hårda klippan; ett kännande, menskligt sinne hördes få sitt uttryck i skogens sus, i forsens dån, i gökens klagande toner, i korpens hesa skrän; i hvarje ting bodde en varelse, som kände, sörjde och fröjdades i ständig vexling. Hela naturen blef en förtrogen vän, till hvilken alla bekymmer, all oro, alla hemligheter kunde anförtros. Men känslan af ensamhet och vemod var dock allt för djup för att kunna utplånas. Den vibrerar lik en klagande ton genom själens finaste strängar, den på en gång tynger och tjusar. Deraf detta ytterst karakteristiska drag af resignation och undergifvenhet. som genomgår hela den finska folkpoesin, men deraf äfven denna milda humor, denna blandning af glädje och tungsinthet, som är en af de mest tilldragande ehuru minst beaktade sidorna hos den finska folkvisan.

Melankolin är sålunda den källa, ur hvilken den finska folkpoesin djupast väller. Denna melankoli eger i sig intet af detta skärande, slitande drag, som städse medföljer en mera framåtskriden kultur; den är visserligen djup, men den är lugn och okonstlad. Den har nu engång så sammanväxt med folkets hela väsen, att den blifvit dess andra natur. Derför är äfven den form, hvari detta vemod klädt sig, lika naturlig och okonstlad som sjelfva känslan. Men just denna osökta enkelhet och rörande naturlighet såväl till innehåll som form gifver åt dessa lyriska utgjutelser deras höga, poetiska värde, hvarigenom de blifva finnarnes skönaste och bästa bidrag till den finländska literaturen.

Vi ha här ofvan sökt ange grundstämningen i Kanteletarsångerna, men en föreställning om den rikedom af tankar och

känslor, som utvecklas derur, kan endast studiet af sjelfva sångerna gifva. Skönast och rikast förefalla oss de unga flickornas hjerteutgjutelser. Vid alla såväl glada som sorgsna tillfällen finna de uttryck för sina känslor i sången. Ty de äro ibland rätt glada, dessa tärnor, än då de fröjda sig öfver att kunna sjunga, än vid danser och lekar i ungdomens krets. De våga sig till och med rätt ofta på att smått skämta och gnabbas med gossarne, men så allvarligt är väl skämtet ej menadt, ty vida oftare sjunga de ut sin längtan efter hjertevännen, då han antingen är borta i annat land eller ligger gömd i jorden, eller, hvilket är det värsta, öfvergifvit sin flicka för en ny kärlek eller, hvilket är det förtretligaste, alls ej vill infinna sig.

»Här jag hundra kängor sliter,
när jag går och stakar vägen,
prickar stigen ut med qvistar,
då de unga, dumma männen
icke hitta derförutan» [1]).

Ofta nog har någon ståtlig ungersven med smärt växt, rosiga kinder, hatt, klädesrock och sidenbälte gjort ett outplånligt intryck på ungmöns sinne, men han har ej ens en aning om hennes känslor. Allt detta är visserligen bedröfligt, men kärleken, om ock hemlig eller försmådd, är likväl alltid en tröst i bedröfvelsen. Så är ej fallet, då flickan skall ges åt man, som hon ej håller kär; då först känner hon sig ensam:

»Skogens gångstig vet ej säga
hvem som den att trampa kommer;
fölet vet ej hvilka tyglar
en gång läggas på dess änne;
och ej vet en stackars flicka
hvem en gång skall henne äkta,
om han ock tillsammans fostrats,
vuxit upp vid hennes sida.

Ack, den man som mig skall äkta,
har ej uppväxt vid min sida!
Hafvet är min fosterbroder,
strandens stenar mina vänner,
mina bröder äro sunden,
vikens vågor mina systrar».

Men många andra bittra känslor ge sig luft i sången. Hon som kommit i främlingars våld såsom trälinna, kan sällan stämma

[1]) De införda öfversättningarna äro förnämligast ur *Finska Toner»* samt »*Från Saimens och Päijänes stränder*». Någon fullständig svensk öfversättning af Kanteletar finnes ej. Deremot är flertalet af sångerna öfverflyttade till tyskan af H. Paul (1882).

ågon glad visa, och i den föräldralösas sinne bor sällan :het. Äfven fattigdom och hårda dagar stämma ej till Och ännu tyngre smärtor har det unga hjertat att ut.

in arma moder anar
; hennes kärlek svikit!
.et vet allenast lunden,
skogens smärta björkar.
ı gång jag stegen styrde
dessa olycksställen,
gret den gröna lunden,
ın suckade så sorgset,
e i klagan brusto,

och de vida sveder sörjde,
sörjde öfver flickans felsteg,
öfver fallna tärnan greto.
Och ej grodde gräset mera,
reste icke späda stängeln,
och den bruna ljungen bar ej
sina blyga blommor mera:
sorgen deras lifskraft brutit,
smärtan dem förkrossat hade».

Slutligen finnes det en tungsinthet, ett djupt, innerligt ve- ıom icke vet sin grund, ej förstår sig sjelf, hvad den vill ıvaröfver den sörjer, och ur ett sådant sinnelag framqvälla e vackraste sånger.

»Sorgen nog förser med sånger,
saknan hemtar tusen visor».

Det är ensamheten med dess omätliga längtan, som stämt nga sinnet så vemodigt, men stundom kan man derunder ı djupare sorg, såsom då flickan sjunger om sina tre friare:

ain moders mun jag hörde
för den fagra flickan:
ın skall min flicka finna,
mörklockig, fin och fager.
n brud han tärnan tager,
femtonårig qvinna.

r gingo, åren svunno,
år i frid förflöto.
flög på fröjdens vingar,

dagen sjönk vid sköna drömmar,
hän var tärnans gyllne ålder!

Kom då, som min moder sjungit,
friare — men tre tillika:
sorgen kom med fästningsringen,
tåren kom med friargåfvor,
sist den tredje, döden, kommer,
hemtar bruden, för till hemmet».

Så hemsk är dock ej hvarje brudgum; oftast är han en gosse, och då ljuda de många förlofnings- och bröllops- na bland det högtidsklädda bygdefolket. Bruden skall ıas, förplägningen prisas, många ceremonier iakttagas. Dock r sig äfven i den festliga fröjden en ton af skäraste sorg, mligen bruden skall skiljas från det gamla hemmet, som henne så kärt. I allmänhet höra de sånger, der fäderne- ıt besjunges, till de skönaste lyriska utgjutelserna i Kan-

teletar. Merendels hafva äfven de en vemodig klang: hemme med föräldrarne och syskonkretsen kan man då först till full uppskatta, när man är skild derifrån.

Nu kommer den unga flickan från hemmets kända verl till andra förhållanden och finner nya, sorgsna såväl som glad ämnen för sin sång. Svärföräldrarne bemöta ofta sin unga svär dotter hårdt, och hon har svårt nog att vara dem helst litet til lags. Men de sorgsna visor, hvarmed hon söker lindra sin tung lott, få snart nog vika för de små vaggvisor, dem hon uttänke för sin sofvande lilla älskling. Många bland dessa vaggviso äro af det vackraste och renaste i Kanteletar, likaså flere bland de små barnvisorna, af hvilka ett icke obetydligt antal förefinnes. Bland qvinnornas sångar ha vi ännu att märka de visor, som sjöngos till handqvarnens enformiga rasslande, glada eller sorgsna, beroende af sinnesstämningen för stunden, men icke sällan rörande uttryck af den finska qvinnans lott.

Men också gossarne dikta sina sånger af dock i allmänhet mindre melankolisk art än flickornas. Deras glada herdelif, då man dagen om får

»blåsa lur på öde heden,
springa kapp på kala sveden,
plocka smultron hela hatten,
dricka sedan källans vatten»,

och deras friska jägarlif under skydd af

»Ukko, lundens gyllne konung,
skogens silfverklädde herre»,

ger dem talrika ämnen till muntrare visor. Naturligtvis är äfven kärleken ett ämne för deras sång, men deras kärleksviso ha en något glädtigare klang än flickornas.

»Sjung en visa, vackra flicka,
slå ånyo dina driller
med din skära, rena stämma,
med din lilla, klara strupe!
Sen får Suomimön ej neka
ge en kyss åt Suomigossen;
munnen slits ju ej af kyssar,
handen nöts ej af att tryckas»

Man må dock ej tro att kärlekens sorger äro för de unge män nen främmande, långt derifrån. De kunna känna sig lika djup vemodsfulla som någonsin flickorna, men lika rikt och fint ge sig deras kärlekslif dock ej luft i sången, ehuru de visserlige ofta sjunga toner af den djupaste känsla. Äfven deras lefnads omständigheter i öfrigt ge dem ämnen till visor af vexlande art

Ett ämne, som med lika förkärlek besjunges af ungmön ynglingen, gubben och gumman är sjelfva deras sånggåfva, ı bringar dem tröst i de mulna dagarne och höjer glädjen i glada. Många äro de sånger, der man besjunger denna undernst, och dervid uttalar folket en gång sitt Kanteles hemlighet:

pelet är af sorger fogadt,
dadt blott utaf bekymmer,
pan höggs af hårda dagar,
stamträd togs af olycksöden,
strängarne af sorger snoddes,
skrufvarne af motgång endast».

De sånger, för hvilkas innehåll och skaplynne vi här ofvan nnat en knapphändig redogörelse, omfatta de tvenne första larne af Kanteletar. Den tredje delen är af väsentligen ant innehåll. Dess qväden tillhöra nemligen den så kallade beande lyriken, i det de skildra smärre tilldragelser, ofta med torisk bakgrund. De stå i allmänhet i värde efter de rent riska sångerna, men äro likväl anmärkningsvärda för den naitet och omedelbarhet, hvarmed de skildrade tilldragelserna ofta ro uppfattade och framstälda. Stundom kunna de utveckla ett erkligen djupt nästan dramatiskt lif, såsom t. ex. den balladtade, gripande dikten »Elinan surma», som hör till en af de llaste perlorna inom den finska folkdiktningen.

I företalet till Kanteletar, hvilket företal väl innehåller a bästa och fullständigaste redogörelse, man eger för finnars folkpoesi, har Lönnrot upptagit ett antal prof på den nyare kdiktningen. Dessa visor utmärka sig framför de gamla gem sin konstmessigare form; versslagen äro rätt omvexlande h rim i regeln användt, men i poetiskt värde stå de i allinhet under de äldre. Flere af de bästa nyare torde för öft ej vara finska original utan upptagna från andra folk genom medling af bildade personer. I alla fall ha de väl intet att iffa med de moderne folkskalder, om hvilka vi genast skola nna några ord.

Ett motstycke till Kanteletar är *Suomen Kansan loitsuvoja,* den samling af finska trollsånger, som Lönnrot utgaf år 30. Från de veka, melankoliska hjerteutgjutelserna i Kanter till denna mera djerfva lyrik är steget ej så stort, som n skulle tycka. I hvardera fallet uppfattas hvarje naturföre- såsom ett besjäladt, tänkande väsende. I Kanteletar kän-

ner menniskan sig såsom dess like, naturen är hennes förtrognaste vän, åt hvilken alla sorger yppas. Men om naturen, från att vara något jemlikt och underordnadt, vill upphäfva sig till herskarinna och vågar visa sig fiendtlig mot menniskans vilja, då visar menniskan sin högre andliga magt genom att med trollsånger och besvärjelser bringa den motspänstiga till lydnad. I allmänhet använde man trollsånger vid hvarje vigtigare företag, ej blott då fara och strid voro å färde, utan till och med vid sådana värf som båtbyggnad. Främsta vilkoret för att en trollsång skall göra den åsyftade verkan är att sångaren visar sig känna det föremåls ursprung, mot hvilket besvärjelsen är rigtad, ty då ansågs han hafva det fullkomligt i sin magt. Trollrunorna äro derför ur kulturhistorisk synpunkt särdeles intressanta, såsom gifvande en inblick i fornfinnarnes sätt att uppfatta naturen samt i hela deras verldsåskådning. Deremot torde de ur poetisk synpunkt böra ställas under de andra lyriska sångerna, emedan de mindre voro hjertats omedelbara utgjutelse än foster af en beräknande visdom, hvarigenom de erhållit en viss så att säga praktisk karakter. Många af dem ega likväl ett stort poetiskt värde, särskildt de, i hvilka besvärjaren förmått utveckla en verkligen dämonisk kraft och med snart sagdt dramatiskt lif uppträder mot det onda. Vi påminna till exempel om Lemminkäinens mägtiga besvärjelse af kölden, »vinterns ondskefulla foster». Han manar kölden att härja mark och mossar, stenar, buskar och träd.

»Tillfredsställer dig ej detta,
kyl då märkligare saker:
sprid din frost i heta stenar,
hällar, som af hetta glöda,
in i klippor, jernuppfylda,
berg, som stål uti sig gömma,
kyl den vilda Vuoksiforsen,
isa Imatra, den ilskna,
gapet af dess vattenhvirfvel,
af dess fruktansvärda vågsvall»,

Och så redogör han för köldens ursprung »af en far som allt förderfvar, af en högst eländig moder», huru han blifvit ammad af ormen samt vaggad af nordanvädret på den sanka gungflyn. Så började den stygge gossen, som till intet dugde, smyga sig omkring bland buskar, låg om somrarne i kärren, växte småningom till och blef ondare,

»frostbelade träd och buskar,
gjorde fält och marker jemna,
bet från trädens grenar löfven,
blommorna från ljungens toppar,
ryckte barken lös från furan,
slet från tallen långa flisor».

Nu ville han äfven anfalla Lemminkäinen, men denne är mägtigare och vill besvärja honom till Hiisis ungstäd, till sjelfva lågan på smedjestädet, och om ej detta skulle hjelpa, i sjelfva sommarns sköte. Då måste kölden gifva vika.

Hela den folkpoesi, för hvilken här redogjorts, är allt igenom hållen i samma orimmade versmått, den så kallade runometern, sammansatt af fyra trokeer. Det ytterst enformiga och släpiga hos detta versmått förminskas delvis i originalet af den omständigheten att versen är bygd på ordens qvantitet, ej på accenten. Då emellertid accentueringen är särdeles markerad och regelbunden i alla finska ord, uppkommer i versen en ständig strid mellan accenten, som vill häfda sin rätt att bestämma uttalet, och qvantiteten, af hvilken versens rytm beror. Detta medför en viss omvexling i versen och saknar ej sitt stora behag. En annan egendomlighet för finska versen är parallelismen, bestående deri att samma tanke upprepas i flere på hvar andra följande verser med något andra ord och uttryckssätt. Ursprungligen uppkommen af samma omständighet, som omqvädet i de skandinaviska folkvisorna, nemligen för att gifva tid åt sångaren att öfvertänka det följande, har den blifvit ett hufvudmoment i den finska folkpoesin. I lyriken eger den helt visst sitt berättigande, hvaremot den, såsom redan tidigare framhållits, ej kan anses vara så väl på sin plats i episka sånger af det skäl, att den i betydlig mån är orsaken till denna brist på tydliga och skarpa konturer och drag, som i så hög grad vidlåder den finska epiken. En tredje omständighet att märka vid den finska folkpoesin är den till otrolig utveckling uppdrifna alliterationen. Den ger åt versen en egendomlig vek och sjungande skönhet, som verkar särdeles tilldragande för örat.

Innan vi lemna den finska folkpoesin, böra några ord egnas åt de finska folkskalderne, hvilka särdeles i förra hälften af detta sekel voro ganska talrika och af hvilka många förskaffade sig ett namn i vidsträcktare kretsar. De tillhörde allesammans allmogeklassen och egde merendels icke mer bokliga kunskaper

än en vanlig bonde, ja, en och annan af dem kunde icke ens skrifva. Vid sin diktning älskade de helst att sjunga på runometer efter den gamla folksångens föredömen, men eljes skilja sig deras frambringelser i hög grad från den gamla folkpoesin. Medan i denna det elegiska elementet var förherskande och dess bästa alster just voro de sånger, i hvilka den resignerade melankolin tydligast framträdde, är karakteren hos de nyare folkskaldernes qväden hufvudsakligast didaktisk eller satirisk, och det största värdet bland dem bör väl tillerkännas de satiriska, i hvilka en rätt bitande skärpa och god komisk kraft ofta nog förefinnas. Visserligen äro qvickheterna ej alltid af finaste slaget, såsom också naturligt är, då man besinnar i hvilka kretsar de uppstodo. Den naturliga, oreflekterade enkelhet, som verkar så obeskrifligt intagande hos Kanteletars visor, söker man också ofta förgäfves hos den nyare folkdiktningen. Redan dennas didaktiska grundkarakter påkallar mera konstmessiga uttryckssätt och lemnar reflexionen stort spelrum, hvartill ofta kommer en bildståt, som var för den gamla folkvisan alldeles okänd. Ehuru den nyare folkdiktningens alster sålunda ej i poetiskt värde kunna täfla med den äldre, äro de likväl derför ingalunda förkastliga. Skada blott att så litet blifvit i tryck tillgängligt, hvarför kunskapen om dem är ganska bristfällig. Finska litteratursällskapet eger dock i sitt förvar en ej så alldeles obetydlig samling, hvarjemte en del blifvit publicerad i särskilda tidningar, kalendrar och antologier, så att de ej utan besvär stå att öfverkommas. Endast af en af dessa folkskalders arbeten har en större samling blifvit föranstaltad och i tryck utgifven, hvarför han äfven blifvit den mest kände af dem alla. Hans namn är *Paavo Korhonen.* En kort redogörelse för hans lefverne och diktning saknar må hända ej sitt intresse, då den på samma gång ger en ganska karakteristisk bild af dessa naturskalder i allmänhet.

Paavo Korhonen föddes 1775 på Vihtala hemman af Rautalampi socken och var, då han senare blef ryktbar genom sina visor, mest känd bland sin omgifning under det från hans fädernehem härledda namnet Vihtapaavo. Om hans barndom är intet att förtälja; det var en tillfällighet af temmeligen obetyd-

lig art, som gaf honom första impulsen att dikta. I hans hemsocken huserade en gammal prejare till länsman, vid namn Kock, hvilken svårt snokade efter lönnbrännare, som bröto mot Gustaf III:s förordning om kronans uteslutande privilegium på brännvinsbränning. Då emellertid lönnbränneriet florerade, lät Kock af allmogen muta sig, hvilket mest skedde sålunda, att han af den skyldige tilltvang sig ett »lån», som naturligtvis aldrig betalades. Detta harmade bönderne i högsta grad, och när Kock ändtligen för oredlighet i tjensten blifvit skild från sitt embete, diktade Vihtapaavo om honom en visa, som snart blef vida spridd i hans hemtrakt och grannsocknarne der omkring och som med ens förvärfvade Paavo anseende som diktare. Han blef nu en mycket anlitad satirförfattare; hvar och en, som hade en oförrätt att hämnas, vände sig till honom för att få en begabbelsedikt mot föremålet för sitt agg, och han var alltid färdig. Som en glad karl, hvilken när som helst hade visor till hands, — många af hans bästa saker äro improvisationer — var Korhonen en gerna sedd gäst vid alla festliga tillfällen, såsom bröllop, barnsöl och dylikt. Härunder utvecklades en annan sida af hans skaldskap, den glada visan. En af hans dryckesvisor, »Noh, miehet, miehet, veikkoset», är ännu allmänt känd och omtyckt. Äfven andra toner af mer allvarlig art anslog han småningom och lyckades också i dem ofta rätt bra, men satiren var och förblef dock hans egentliga styrka; till och med hos de sånger, som ha till föremål fosterlandet, hans hembygd och dess bebyggare, framsticker ofta nog satirens skarpa gadd. Han framställer den forna enkelheten och flärdlösheten i seder samt gisslar derunder den nyare tidens förderf, lättja och flärd.

Vid jemförelsevis unga år förlorade Paavo sin fader och blef då såsom äldste sonen husbonde på Vihtala, men saknande håg för det praktiska lifvet lemnade han snart värdskapet åt sin yngre bror. Han älskade mer ett fritt och otvunget lif, men detta obundna sångarlif hade likväl sin mörka skuggsida, ty det var må hända förnämsta orsakens till Korhonens allt mer och mer tilltagande begär efter starka drycker. På ett verkligen rörande sätt anklagar han sin sångargåfva som orsa-

ken dertill. »Redan som barn», säger han sjelf [1]), »lärde jag sjunga runor. Häraf fick jag behof att äfven kunna skrifva» — han skall hafva haft en särdeles läslig handstil — »och började att med bläck kasta fram ett och annat till begrundande äfven för andra på lediga stunder. Dock måste jag också plöja i veckotal, gräfva diken, bränna svedar och vid skördetiden arbeta med skäran; om söndagen satte jag då till pappers, hvad som låg mig på hjertat. Men under veckan hårdnade pennan och blef grof som en plogbill; bläcket torkade i hop till gyttja; vid plogen styfnade mina fingrar, handen blef tung öfver pappret och ögonen förderfvades af svedernas rök: dock kunde jag ej fatta ett manligt beslut att höra upp med det fåvitska arbetet (nemligen skrifvandet). Onda pojkar uppmuntrade mig derjemte och narrade mig med bränvin att författa runor; så blef jag en drinkare och bya-vräkling, och mina sånger blefvo smedens arbete, när han sjelf färdas ute och jernet brinner bland kolen i ässjan».

Till sin natur var Korhonen ytterst fredlig trots det satiriska grundlaget i hans karakter. Mot sin moder visade han den största vördnad, så att hon sade om honom: »nog är han ett godt barn (»barnet» var då 55 år gammalt); så gammal jag nu är, då jag redan gått öfver åttio år, har jag ännu aldrig fått något ondt ord af honom». Vihtapaavo gick flitigt i kyrkan och förklarade predikan för sitt husfolk, men kunde efter sin konfirmation aldrig förmås att vidare begå nattvarden, emedan han ansåg sig ovärdig dertill. Hans döda lekamen fick derför fröjda sig blott af en begrafning »i stillhet». Om hösten 1840 företog han ensam en båtfärd för att fråga någon i huskurer bevandrad person angående ett illamående, som en tid besvärat honom. Den färden blef lång, ty då hans bror åtta dagar efter hans afresa hemifrån upptäckte hans båt ungefär en half mil från hemmet, fann han Vihtapaavo död på båtbottnet.

Såsom ofvan framhållits låg Korhonens styrka hufvudsakligast inom den didaktiska och satiriska genren, hvarför de äfven mindre röja poetisk inspiration än en förståndig reflexion. Såsom poesi i högre mening kunna de derför ej med fullt skäl

[1]) Se valda skrifter af Fabian Collan, Helsingfors 1872, pg. 232.

»Korhonens skarpa förstånd och fina omdöme, hans sedlvar förenadt med bitande qvickhet och en rikedom på .k och liknelser, hvilka finnen älskar att se inflätade äfsången, dessa egenskaper voro hufvudsakligast de, som Korhonen så populär i en stor del af landet [1])». År 1848 på Finska literatursällskapets föranstaltande en samling af ıens bästa runor och visor. Innan vi lemna denna folkanföra vi ännu ett diktprof. Det är ur hans runa om språket, deri han med verklig kraft talar för det, som hans öfvertygelse var det rätta.

väl Finlands folk förlåter,
väl af Savos söner
med ett ord förmäler
ıed ett halft blott tyder,
uomis språk, föraktadt,
legat uti linda,
in det ligger bundet,
ista band omslutet!
) när skall väl det växa
ll man, med mannakrafter,
f de fasta banden,
sönder snöda lindan,
upprätt stå på egna fötter,
träda fram med manlig hållning
för att ändtligt bland de rika
herskarspråk i högbänk sitta,
bli vid bordets öfre ända
en de starkes vederlike!
Då visst skulle finska skrifvas
utaf dem, som Finland styra,
hvarje domslut fick förnimmas,
af den dömde, landets lagar
tydas uppå landets tungmål,
det af odalmannen kända».

En annan folkskald var *Peter Makkonen* (1785—1858), ı från Kerimäki socken. Han var redan 50 år gammal, ı först började dikta. En annan af socknens poeter hade diverse dumma streck, hvilka Makkonen företog sig att i ıa skarpt gissla. Häraf uppstod en sångartäflan mellan dem hvarigenom Makkonens poetiska anlag kommo att utveckla Han valde snart äfven andra ämnen för sin sång; liksom orhonen är ock hos Makkonen det satiriska och didaktiska ıtet det förherskande. Makkonen förvärfvade sig inom enom sitt lekfulla, bildrika språk stort anseende och kaltill och med till medlem af Finska literatursällskapet för ıa om brännvinet. På föranstaltande af några vänner till ıska folkpoesin var han år 1845 jemte tvenne andra folkr inrest till Helsingfors för att afbildas. En af desse var *Kymäläinen* (1790—1855) från Heinävesi. Denne var mjölnare, men blef sedan på äldre dagar torpare. Han

[1]) Helsingfors Morgonblad, 1848, pg. 202.

erkännes såsom den bäst begåfvade af alla finska folkskalder i detta århundrade, och Runeberg, som personligen sammanträffat med honom, ger honom det vackraste beröm. Också förefaller det af de få dikter af denne folkskald, hvilka vi varit i tillfälle att se, som vore hans utgjutelser framsprungna ur ett vida djupare poetiskt sinne än de båda föregåendes. Det är mindre satir och qvickhet, men vida mer känsla, så att de nästan påminna om den gamla folkpoesin. Tyvärr kunde Kymöläinen sjelf ej skrifva, hvarför äfven ett stort antal af hans bästa dikter torde gått förlorade. Som prof på hans poesier införes ett stycke af hans »*Tacksägelsesång för det goda året*»:

»Då det redde sig till sommar,
vinterns bistra tänder brusto,
köldens breda nacke bräcktes,
strax blef sjelfva luften ljuflig,
värmen flödade från fästet,
solen sände milda strålar,
drifvan svann och fälten smulto,
hastigt öppnade sig strömmen,
alla vattnets skaror stego
upp ur djupet att beskåda
ljufva sommarns sköna ankomst.
Fogelsvärmarna de sjöngo
öfver ängens mjuka tufvor,
fiskarne kring grunden gingo,
sökande till lek en maka,
och vid strandens stenar sågo
upp till skaparns stora visdom,
upp till sommarns sköna ankomst.
Länge dröjde det ej heller,
knapt en veckas tid det dröjde,
förrn i skrud sig skogen klädde,
tog sin finaste beklädnad,
höljde sig i sidenmanteln.
Ängen stod der lik en tärna,
prydligt klädd i blyga blomster,
hjorden gick på betesmarken,
herden jublade af glädje,
göken gol i björkens krona,
orren kuttrade i furan,
örnen satt på strandens klippa,
smärre foglar fullt i busken,
alla sutto nu i glädje,
alla sjöngo sina sånger
till sin milde herres ära. —
Sjelf den trygge hemmansbonden,
gårdens herre, arbetskunnig,
tänker nu att tid är inne,
kallar hjelp nu till sin plöjning,
börjar nu sin plog beskåda,
börjar reda sina reden.
Ej en hingst nu stod i gården,
ej af sto en fåle buren,
ej en dragare så ringa,
att den ej till tegen leddes,
ut på plöjningsfältet fördes.
Sjelf den trygge hemmansbonden
sådde nu sitt frö i jorden,
först sin sved och sen sin nyplog,
sist med sina frön sin åker.
Då tillfyllest nu han utsått,
kornet allt var tömdt ur säcken,
sjelf den milde, gode Guden
gaf till fröets växt sitt bistånd,
sände ner sin nåd från himmeln,
lät sitt milda duggregn falla,
värma gaf till fröets fortkomst.
Solen sjelf i höjden gladdes,
lyste varmare än vanligt,
mer än förr på många vårar,
så att allt tog frö och fägring,
alla torra hedar vuxo,
alla skrymslor mellan bergen,

lor gräsbekläddes.
ənda brodd man funnit,
eg med frö befruktad,
elning, satt i jorden,
skulle växt och frodats,
gifvit korn och äring;
u af frost förstördes,
u af rost förtärdes,
köld föröddes ingen
ılla vackra blomster

på den mjuka, lena ängen.
Lundens lindor alla gladdes
af sin sköna, friska fägring,
alla skogens lätta foglar,
hjordarne på betesmarken,
alla gladdes i sitt sinne
att dem Herrens hand nu hulpit
och från allan nöd befriat
till sin förra ljufva lefnad,
till den flydda tidens fröjder».

ʟf de äldre folkskalderne böra ännu anföras *Johan Iha-* *Bengt Lyytinen* och *Peter Kettunen.*

)m *Johan Ihalainen* († 1856) säger E. Lönnrot i Helsing- [orgonblad (1832 N:o 12): »Framfuskad, såsom han sjelf på brottets läger, har han ända från sin födelse varit ch lam och fått vidkännas all den bitterhet, ett lif fullt gor och ett beroende af andras nådegåfvor medför. Han så kallad inhysing eller rättare rotfattig i socken. Hans beröra mest, med tonen af berättelser, de förhållanden, i ı han stått till sina vårdare och husbönder. Då och då ler honom en bitter klagan mot sitt oblida öde. Äfven ans qväden är grundtonen didaktisk eller satirisk, ehuru ıårda öde tryckt sin allvarliga stämpel på de flesta af dem.

Bengt Lyytinen († 1871), gästgifvaren från Rautalampi, en en mycket känd folkskald. Han var skrifkunnig och n bokliga kunskaper, men tyvärr begifven på dryckenhvilket medförde åt honom menliga följder i många afn. Den form, han iklädde sina tankar, var i allmänhet mvexlande än de öfriga folkskaldernes, i det han oftare sse efterbildade nyare versslag. Han använde särskildt er ur psalmboken.

Peter Kettunen är den muntraste af dem alla. Af honom många glada runor, i hvilka han visar sig som en leftig karl med sinne för det komiska. I synnerhet kostlig ättelsen om hans friarfärd till Finland från ryska Kareır han hade sin hembygd. Ur denna runa göra vi följtdrag:

; skyndar sig till kyrkan
nt på Guds stora högtid;

Kettunen den viga mannen,
rolig karl med korta luggen,

klädde på sig allt det bästa,
band om halsen granna duken,
drog om lifvet blanka gördeln,
silkestofsarna vid sidan;
strumpebanden voro silke,
stöflarna med fransar prydda;
guldgaloner prydde mössan,
och skjortkragen var af kamrits.
Så han vandrade till kyrkan,
klädd i bästa vallmans-kläder,
gick i bredd med de förnämsta,
sjelf dock mest förnäm af alla,
satte sig i högsta bänken.
Klockarn sjöng hvad han förmådde,
nog förmådde han ock mycket;
presten talte strängeligen,
ifrig var han i predikan,
talte länge mångt och mycket.
Mångt och mycket torde också
främlingen behöfva känna,
lära sig den obekante.
Fåfängt lär man ej predika,
sjunga psalmerna i vädret.
Flickorna i kyrkan sutto
granna såsom morgonrodnan,
lysande som morgonsolen.
Nätta voro deras händer,
kroppens växt var stolt och pryd-
lig,
fingrarna guldring-beprydda,
hufvudet med gyllne smycken.
Shawlen hängde nedom sk-
dran,
fästad framföre med nålar.
Flickorna begärligt sågo
på den främmande i kyrkan,
på hans kloka min och åtbör
på hans liflighet och skönhet
och på elden i hans öga».

Yngre än alla dessa är *Antti Puhakka* (född 1816), fr Kontiolaks, den tredje af de folkskalder, som 1845 kommit ti Helsingfors för att afbildas. Till sitt skaplynne är hans dik ning, liksom de andras, satirisk-didaktisk. Vida mer frisinn och upplyst än de föregående, står han i många afseenden ö ver dem hvad ideer och tankar beträffar. Ett bevis på det seende, han i sin hemort åtnjuter, är den omständigheten att blifvit vald till dess representant vid alla landtdagar sedan la dagsordningens införande. Hans muntra lynne har ej ens dessa allvarliga göromål kunnat hållas tillbaka, utan ofta br ut i roliga andraganden, stundom i metrisk form.

Öfriga folkskalder äro ej af den betydenhet, att deras nämnande vore på sin plats i denna öfversigt.

— nn —

Léon Gambetta.

Gambetta 1869—1879. *Paris 1879. Discours et plaidoyers politi-*
ues de M. Gambetta 1868—1876. Paris 1881.

I mera än ett afseende erinrar den statsman, vid hvars graf
et franska folket nyligen gifvit uttryck åt sin beundran och sin
acksamhet, om antikens stora patrioter. Gambetta lefde icke i
abinettspolitikens hemlighetsfulla verld, icke heller i embetsver-
ens trånga arbetslokaler. Han trädde likasom Greklands och
oms store män öppet inför allmänheten, vare sig att han i en
vokats anspråkslösa ställning, men med en folktribuns välta-
het angrep det andra kejsaredömet eller ledde sitt folk till
erepade ansträngningar emot fienden eller såsom partichef ver-
de för grundläggandet af den tredje republiken. Medan hans
ntida, män sådana som Thiers och Disraëli, genomgingo olika
iften, till och med stodo i olika partiers leder, egnades Gam-
ttas lif helt och hållet åt ett enda epokgörande värf, den repub-
anska ordningens befästande i Frankrike. Hans verksam-
t erhöll derigenom en karakter af helgjutenhet, som knapt mö-
r oss annorstädes än i antikens häfder.

Född i Cahors den 30 oktober 1838 var Gambetta aderton
gammal, då han kom till Paris för att studera vid Ecole de
t. År 1859 blef han advokat, men egnade redan nu hela
uppmärksamhet åt de politiska angelägenheterna. Han var
d umgängsvännerna känd för sin glödande vältalighet och sitt
till tyranniet och caesarismen; en vidsträcktare ryktbarhet
öll han dock först år 1868 genom sitt uppträdande i den så
ade »affären Baudin». Redaktören för tidningen Reveil,
arles Delescluze, hade blifvit anklagad för att han offentlig-
rt subscriptionslistor för uppresandet af en minnesstod åt
resentanten Baudin, som fallit i december 1852 på barrika-
na under kampen mot statsstrecket af den 2 december. Gam-
tta åtog sig att blifva Delescluzes försvarare och höll inför de
d politiska frihetsyttringar ovana domarene ett tal, som väckte
t oerhördt uppseende. I stället för att försvara sin klient an-
gade han kejsaredömet i ordalag så skarpa, bittra och hånfulla,
t till och med kejsaredömets gamla tjenare togo intryck deraf.
Hvad som fäller domen öfver Eder», utropade han, »är att I
rig vågat säga: vi skola fira den 2 december, vi skola upp-
a denna dag bland Frankrikes nationalhögtidligheter. Och
k hafva alla regimer, som följt hvar andra i detta land, be-
ttat den dag, som sett dem födas, såsom en hedersdag. Det
es endast tvenne dagar, den 18 Brumaire och den 2 decem-

ber, som aldrig blifvit räknade såsom festdagar, ty I veten att om man så gjort, skulle det offentliga samvetet rest sig deremot. Nå väl, denna årsdag, som I försmått, den tillegna vi oss, den taga vi för vår räkning. Vi skola fira den alltid, oaflåtligt, hvarje år; det skall vara våra dödas dag, ända till den tidpunkt, då landet, som åter blifvit sin egen herre, skall ålägga Eder det stora nationela försoningsoffret i frihetens, broderlighetens och jemlikhetens namn». Det var den lagliga ordningen, som hade blifvit kränkt genom statstrecket af den 2 december; det var våldet, som då hade segrat; derför borde denna händelse brännmärkas af det offentliga föraktet. »Hvad talar man», sade han, »om plebescit och ratifikation genom den nationela viljan? Ett folks vilja kan icke förvandla våldet till rätt för att tillintetgöra sjelfva detta folk». Denna sats, att våldet icke kan grundlägga en bestående rättsordning, vidhöll han osvikligt under sin femtonåriga statsmannabana, och derigenom erhöll denna den karakter af sedlig storhet, som utmärkte densamma.

Gambettas begåfning såsom talare hade sålunda redan här vid första framträdandet visat sig rik och glänsande. Hvad som skilde honom från öfriga moderna talare var friheten från allt tvång, från allt högtidligt och afmätt i framställningen och uppträdandet. Hans vältalighet var hans eget jag, alltid närvarande och alltid färdigt att bryta fram, vid bordet bland glada vänner, vid domstolen, i representantförsamlingen, från en balkong, om så behöfdes. Han hade icke Thiers precision; hans språk var icke skönt och vårdadt såsom Mirabeaus; man tadlade hos honom språkliga vårdslösheter och upprepningar. Men mera än någon hade han förmåga att framhålla sakens innersta väsende, att träffa fienden i hjertat och att krossa honom. Utan att låta hejda sig genom buller och afbrott fann han dessa osökta, mest bitande epigram, hvilka ymnigt flödade under de mest upprörande diskussioner.

Vid de allmänna valen 1869 valdes Gambetta med öfvervägande majoritet i den första valkretsen i Paris, Belleville, och i Marseille. Han föredrog Marseille och rigtade vid detta tillfälle till valmännen i denna stad en förklaring, deri han bestämdt betonade, att det demokratiska partiets sak var ordningens sak. »Den rena lagliga demokratin», heter det här, »är demagogins enda fiende, den enda tygeln, den enda muren mot demagogiska attentat, af hvad slag de än må vara. Demagogerna kalla sig Caesar eller Marat. Det är genom våldet, som de vilja tillgodose sin äregirighet eller sin hunger. Den radikala demokratin deremot önskar och eftersträfvar intet annat än rättvisans, frihetens och gemensamhetskänslans tillväxt bland menniskorna». I deputeradekammaren tog han säte bland yttersta vensterns medlemmar och angrep häftigt kejsaredömet, men äfven nu var han oaflåtligt mån om att bekämpa alla rent destruktiva tendenser. Den 5 maj 1870 kritiserade han i deputeradekammaren

skarpt den kejserliga regeringen med anledning af det väckta förslaget om ett nytt plebescit. Han framhöll att vädjandet till en folkomröstning vore helt och hållet motsatt kejsaredömets idé och att kejsaredömet genom att sålunda vända sig till folkets massa erkände dess suveränitet. Han fordrade att statens öfverhufvud skulle vara ansvarigt. »I frågen mig», utbrast han, »huru denna ansvarighet skall organiseras. — Jag svarar Eder: jag vet det icke. Men om I icke organiseren den, så finnes det en, som i fruktansvärda ögonblick och utan föregående förberedelse åtager sig det, det är Revolutionen». Några veckor senare, yttrade han, vid en bankett, gifven af den studerande ungdomen. »Jag håller på ordning och stadga i institutionerna. Ja, tron mig, om jag af alla krafter begär att vår republikanska styrelseregime skall begynna, så är det derför att det skall blifva en verklig styrelse med medvetande af sina pligter och förmåga att göra sig aktad». Hela den teori om republikens nödvändighet och dess höga uppgift, för hvilken Gambetta sedermera kämpade, var således nu redan fullt utvecklad. Också begynte man i Belleville märka att Gambetta var fiende till de demagogiska och anarkiska doktriner, som herskade bland en del af dess befolkning. Vid ett tillfälle, då han här talade om disciplin, måtta och tålamod, slungades epitetet förrädare emot honom. Han tillbakavisade angreppet med det stolta förakt, som han sedermera ofta vid liknande tillfällen ådagalade.

Emellertid nalkades de händelser, som skulle leda till den kejserliga regeringens länge af Gambetta bebådade fall. Jemte Thiers, Jules Favre med flere voterade han mot krigsförklaringen mot Preussen, men kunde icke hindra den och blef sedan vittne till Frankrikes upprepade, fruktansvärda nederlag. Då folkmassan den 4 september 1870 samlat sig utanför lagstiftande korpsens palats och Jules Favre framlagt förslag om att Louis Napoleon och hans familj för alltid skulle förklaras tronen förlustiga, var Gambetta den ende, som bibehöll full sans och med kraft sökte upprätthålla ordningen. »Bibehållen», utropade han, »jag besvär Eder, det lugn och den högtidliga tystnad, som anstå invånarne i denna stora, hotade stad». Det var först sedan såväl salen som talaretribunen fallit i folkmassans händer och hvarje öfverläggning derigenom blifvit omöjlig, som han jemte vensterns deputerade begaf sig till Belleville för att der proklamera republiken. I nationalförsvarsregeringen blef han medlem såsom inrikesminister. Han yrkade bestämdt på att regeringen icke skulle låta instänga sig i det belägrade Paris. Dess roll borde, enligt hans mening, vara att väcka provinsen till lif och der organisera försvaret. Hans kolleger, som voro intagna af föreställningen om hufvudstadens öfvervägande betydenhet, lyssnade icke till hans ord, men sedermera erkände en af dem, general Trochu, att Gambettas mening varit den rigtiga och att nationalförsvarsregeringen icke begått något större fel, än då hon

förblef i Paris. Då man sedermera insett att den delegation, som blifvit sänd till Tours för att der representera nationalförsvarsregeringen, icke var mägtig att fullgöra detta värf, utsågs Gambetta att gifva delegationen kraften af sin passionerade hängifvenhet och stora organisationsförmåga. Man minnes ännu huru från denna tid hela den bildade verldens blickar voro fästa på denne man, som genom det ovanliga sätt, på hvilket han i luftballong den 7 oktober afrest från Paris, genom de glödande proklamationer, han utfärdade, och genom den oerhörda verksamhet, han utvecklade, framstod såsom tidpunktens mest betydande personlighet. Jemte inrikesministeriet öfvertog han nu äfven utrikesministeriet och var i sjelfva verket Frankrikes diktator. Ung, fantasirik och full af hängifven tro på Frankrikes oöfvervinneliga kraft trodde han sig kunna dämma floden och bringa de preussiska armeerna att vika, men bittra missräkningar voro honom förbehållna, och oerhördt tungt hvilade ansvarets börda öfver honom. Utom Frankrike har man varit ense om att erkänna den stora organisationsförmåga och kraft, Gambetta såsom ledare af nationalförsvaret utvecklade, men i Frankrike, der man stod förhållandena närmare, var man vida mera kritisk. Flere af de förnämsta politiska skriftställarene t. ex. John Lemoinne i Journal des Débats, egnade under krigets lopp regeringen i Tours bittert klander, och äfven efter krigets slut dröjde det länge, innan den allmänna meningen i Frankrike gaf Gambetta fullt erkännande för hans förhållande under hösten 1870. I ju rikare mon faktiska upplysningar samlades, i synnerhet genom den parlamentariska undersökningskommission, som nedsattes för att granska regeringens i Tours handlingssätt, dess klarare blef det dock att Gambetta icke blott handlat fullt redbart, utan äfven gjort sig i hög grad förtjent om fäderneslandet. Hvad som i synnerhet förtjenar beundran är den snabbhet och kraft, hvarmed han rekonstruerade eller rättare nyskapade armeerna och beredde dem nödig materiel. Någon del af förtjensten tillkommer visserligen Freycinet, hvilken han utsåg till delegerad för krigsväsendet, men likasom Gambetta ansvarade för det hela, så var det äfven han, som öfvervakade och ledde allt. Gambetta angaf sjelf i korthet det arbete, som blifvit utfördt, då han i december i Bordeaux yttrade följande ord till folkmassan: »Det behöfdes några månader för att förskaffa oss armeer, organisera krafterna och disciplinera dem; för att från officerarenes leder låta framträda chefer, skickliga att ersätta de gamla generalerna, hvilka icke hade förtroende till den nya militära organisationen, icke heller kunde ingifva soldaterna förtroende till densamma. — I dag har allt detta skett. Vi hafva lika många kanoner som preussarene. Till och med våra nederlag hafva tjenat oss t[ill] lärdom, och tillförsigt herskar i vår armé». General Borel, so[m] stod händelserna mycket nära, yttrade inför undersökningsko[m]missionen: »Jag tviflar huruvida någon administration har ku[nnat]

erka mera än denna; hon har gjort allt, som var mensköjligt att göra». Med mera skäl har man klandrat den enligt hvilken de nya krigsmassorna fördes i striden. Man isett att större framgång kunnat vinnas, om icke den civila ien inblandat sig i generalernas förehafvanden och hindrat att fullfölja sina planer eller förelagt dem planer, som de ville godkänna. Detta klander träffar i synnerhet ledninf ostarmén och det djerfva projekt, som mot slutet af krippgjordes att låta denna framtränga mot Elsass för att afde tyska armeernas förbindelse med hemlandet och derefcka Paris till undsättning; planen ledde såsom bekant till il Bourbakis totala nederlag. Men ansvaret för detta och misstag träffar mindre Gambetta, ty denne afhöll sig från dning i krigsoperationerna, än Freycinet, som icke unnade ilerna någon sjelfständighet, utan i likhet med konventsissarierna under de stora revolutionskrigen ständigt ingrep ras verksamhetsområde. Slutligen har man tadlat Gamledning af den inre politiken. Han förfor i mera än ett ide hänsynslöst; han afsatte mången embetsman, som kancke skulle förtjenat en sådan dom, och särskildt despotisvar det dekret af den 25 november 1870, hvarigenom han iste de franska generalråden. I Frankrike underkastade sig endast af patriotiskt nödtvång denna befallning, och i na såg man deri ett vittnesbörd om att Gambetta ville fortkriget till det yttersta äfven mot Frankrikes vilja. De r, som möjligen skulle velat göra Frankrike tjenster vid ifvande fredsslut, blefvo härigenom afskräckta från att ens försök i denna rigtning. Dock kan man äfven i denna till Gambettas försvar framhålla att ett förtvifladt läge r magtens koncentrering på en hand; de konstitutionela rna måste under sådana förhållanden vika.

Slutligen blefvo dock de franska armeerna slagna på alla hungern tvang Paris att efter det mest hjeltemodiga motgifva sig, och för Frankrike tycktes intet annat återstå än iderkasta sig segrarens vilkor. Gambetta ensam misströicke. Ännu i det sista ögonblicket trodde han sig kunna npa sig segern och i bref till Jules Favre sökte han i de energiska ordalag förmå denne att uppgöra fredsbestämmelällande endast för hufvudstaden; provinsen skulle sedan ra sig till det yttersta. Det vore hårdt att förebrå honom optimism, som förbisåg saklägets sorgliga verklighet, men från en upphöjd fosterlandskärlek och en fast tro på Frankframtid. Gambettas sista regeringshandling var ett dekret, rån valbarhet till nationalförsamlingen uteslöt alla fransmän, oro misstänkta såsom anhängare af kejsaredömet. Bismark terade emot åtgärden under förebärande, att fredsslutet, om slöts af en församling, som icke blifvit fritt vald, icke kunde tillförlitligt. Dekretet strandade, och Gambetta drog sig

tillbaka från styrelsen. Landet var uttröttadt och nästan kro
sadt och ville icke mera följa den energiska ledaren, men d
bevarade en känsla af djup tacksamhet emot honom. Han e
sam hade icke misströstat om fäderneslandet. Visserligen ha
hans ansträngningar blifvit fruktlösa, men han hade återuppr
tat Frankrikes moraliska mod och dess sjelfförtröstan, och de
betydde kanske i grunden mera än allt annat. Frankrike h
en oändlig spänstighet; dess materiela ressurser äro nästan o
tömliga; blott folkets moraliska kraft står bi, äro icke ens
svåraste skador obotliga.

Efter fredsslutet drog sig Gambetta nedslagen tillbaka t
Saint Sebastien på spanska gränsen, der han intill juni mån
förde ett tillbakadraget lif, samlande sina intryck och tillgodo
rande sig sina bittra erfarenheter. Många af hans vänner kl
drade denna hans tillbakadragenhet; de vågade till och med
skylla ex-diktatorn för feghet. Men den som öfverblickar hän
serna i deras helhet måste erkänna att Gambettas handlings
berodde på en klok uppskattning af den politiska situation
Han insåg att inom kort en konflikt skulle utbryta mellan reger
gen och befolkningen i Paris och Frankrikes stora städer. H
kunde icke hoppas att under sådana förhållanden utöfva ett v
görande och lugnande inflytande, ty de senaste valen till nat
nalförsamlingen hade visat att Frankrike för tillfället upph
att hysa förtroende till honom. Han ansåg det snarare vara
pligt att hålla sig tillbaka och i stillhet förbereda program
för Frankrikes blifvande återupprättelse. Härigenom hade ha
äfven den fördel, att han icke trädde i konflikt med befolkni
gen i Paris förstäder. Han kunde bibehålla den roll, han red
under kejsaredömet iakttagit, och fortfarande modererande, l
nande och ledande inverka på densamma. För hans egen
veckling hade den långa frånvaron en afgörande betydelse. H
var, då han återvände från sin reträttort, väsentligen förändr
hans ansigte bar spår af nattvak och mödor, och man märk
gråa strån i hans mörka hår. Ännu större var dock den för
dring, hans inre menniska undergått. Allt det omogna och h
tiga, som förut märkts i hans offentliga uppträdande, hade f
svunnit. Man möter icke numera i hans tal ungdomliga fra
utan omedelbar praktisk betydelse; allt är moget genomtän
klokt framsagdt och beräknadt för det för handen varande
läget. Med beundransvärd följdrigtighet och ihärdighet verk
han nu för Frankrikes politiska återupprättelse. Den följa
perioden från 1871—1877 blef den egentligen stora epoken
Gambettas politiska bana, den tid då han genom hängifvet o
uppoffrande arbete för republikens sak gjorde sitt fädernesla
tjenster, som aldrig skola glömmas.

Han började sin nya verksamhet med ett tal i Bord
den 26 juni 1871, deri han fullständigt och klart utvecklade
republikanska partiets program, ett program, som han sederm

motgångar och svårigheter med oböjlig ihärdighet tilläm-
Han framhöll att Frankrike visserligen hade genomgått
pröfningar, men att det dervid fullständigt bibehållit sin
lighet och sitt lugn och att det för framtiden ville gifva
troende åt det parti, som ådagalade största lugn och vär-
Det republikanska partiet borde derför för framtiden
'rankrike skådespelet af ett parti, som, fast i sina grund-
arbetsamt, vaksamt och beslutsamt, kunde öfverbevisa
ke om sin förmåga att regera. Den chevalereska perio-
let republikanska partiets historia, den period, då det gält
a entusiasmen i partiets leder, var förbi. Man var icke
rungen att träda i opposition mot en magt, som var grun-
, brott och upprätthölls genom bestickning. Man borde
sig till den allmänna omröstningen för att låta denna afgöra
republikens fiender och dem, som med tålamod och ihär-
kämpat för republiken och friheten. Sedan han sålunda
ıddragen angifvit det republikanska partiets blifvande håll-
fvergick han till en undersökning om de medel, som borde
as för att läka de lidna skadorna och uppehöll sig främst
organisationen af undervisningsväsendet. Den förnäm-
aken till Frankrikes motgångar låg i underlägsenheten i
tionela uppfostringsväsendet och den okunnighet, hvari
tit massorna vara försänkta. »Vi måste genast göra bör-
tropade han, »med att läka detta onda, som förorsakat oss
ga olyckor, och icke begära något framför den fullständi-
ppfostran, omfattande det menskliga vetandet från basen
ill höjden». Han framkastade i detta afseende synpunk-
n sedermera blifvit närmare utvecklade af Paul Bert och
Ferry och ledt till en fullkomlig omgestaltning af det fran-
dervisningssystemet. För Gambetta var dessutom under-
ens befrämjande vigtigt från ren partisynpunkt. Det gälde
ına landtbefolkningen, som vid den senaste omröstningen
: sig till de reaktionära grupperna. Om det repulikanska
med beslutsamhet och fasthet yrkade på en förbättrad
isning och uppfostran, skulle det snart för landtbefolk-
ådagalägga att det vore dess bästa vän och vinna dess
ier. Likasom det republikanska partiets leder skulle
pna för landtbefolkningen, så skulle de äfven öppnas för
monarkister, som ville ansluta sig till detsamma. Under
bifallsyttringar sammanfattade Gambetta sin mening i
e ord: »Jag skulle vilja att vår opposition vore en op-
n med syfte att stödja styrelsen; jag skulle vilja, att den
ade andra anspråk än att göra godt och att tvinga andra
ra det; ty jag känner en passion, som är ädlare än sträf-
att utöfva magten, nemligen nitet att med billighet, fast-
h sundt förstånd öfvervaka en lagbunden magt och att se
händer än ens egna under den allmänna opinionens på-
ing fullgöra de mest lysande reformer». Moderation i för-

ening med fasthet äro de utmärkande dragen i detta högstämda tal, hvilket emottogs med jubel i hela det republikanska Frankrike och utöfvade ett mägtigt inflytande på de för republikanerne fördelaktiga kompletteringsvalen af den 2 juli. Gambetta valdes till representant för trenne departement. Vid denna tid grundlade Gambetta tidningen République française, åt hvilken han gaf den allvarliga, nästan doktrinära hållning, den sedermera bibehållit. République française, var icke afsedd för folkets massor utan snarare för den högre bourgeoisin, hvilken man måste vinna för republiken genom ett visst högtidligt allvar i ton och uttryckssätt. Men mera än något annat är det uppförande, Gambetta från sitt första återinträde i nationalförsamlingen iakttog till Thiers, betecknande för hans uppfattningssätt. Thiers fann på intet håll ett öppnare och ärligare stöd mot partiernas egoistiska intriger än hos honom. Times' korrespondent i Frankrike, som noggrant följde partilifvet i nationalförsamlingen, skref härom: »Gambetta förtjenar stora loford. Oaktadt sitt passionerade temperament, har han i frågor af väsentlig vigt ådagalagt försonlighet och sträfvan att samverka med sina motståndare, egenskaper som äro alltför sällsynta i den franska republikens historia för att icke alldeles särskildt blifva antecknade. Om Thiers' politik under senare tider synts luta mot venstern och leda till republikens definitiva upprättande, så är det derför att venstern loyalt understödt styrelsen i dess bemödande att reglera räkningarna med Tyskland medan de monarkiska partierna ständigt hindrat presidenten i hans verksamhet. Gambetta och hans parti hafva derigenom mera verksamt bidragit till att befästa hvad som var provisoriskt, än det största användande af våldsam republikansk retorik skulle kunnat göra. — Gambetta och hans vänner understödja Thiers, icke derför att de äro beredde att försvara allt i hans förflutna carriere eller ens att i allt upprätthålla hans nuvarande politik, men derför att de äro öfvertygade om att förlängandet af hans magt skall blifva i hög grad fördelaktigt såväl för Frankrike som för den republikanska saken». Denna Gambettas kloka hållning inverkade mägtigt på Thiers, som från denna tid allt mera närmade sig till det republikanska partiet. Den forne orleanisten omfattade numera republiken, »den konservativa republiken» såsom han uttryckte sig, såsom Frankrikes icke mera för tillfället gällande, utan bestående regeringsform, hvars fall skulle leda till omstörtning och kamp mellan olika tronpretendenter. »Republiken består, hon är landets lagliga styrelseform, att eftersträfva något annat innebär en revolution och den fruktansvärdaste af alla», sade den åldriga patrioten i sitt budskap af den 13 november 1872. Betydelsen af detta närmande mellan Thiers och Gambetta angifves i följande, betecknande ordalag i den artikel, som den högre bourgeoisins orga Journal des Débats, efter Gambettas död egnade honom. »Medan Thiers», heter det här, »representerade de konservativa

långsamma, men säkra närmande till republiken, representerade Gambetta gårdagens radikalas fortgående, men uppriktiga omvändelse. De kompletterade hvar andra ömsesidigt på ett underbart sätt, och det har händt, har man sagt, att genom ett jemt framåtskridande på båda sidorna demokratin slutligen erkände Thiers för sin nyttigaste tjenare, medan bourgeoisin nära nog i Gambetta såg den fastaste bland de konservativa». Endast i ett fall skilde sig Gambetta från Thiers, nemligen då han vid ett kompletteringsval i Paris i maj 1873 understödde den radikale Barodet gent emot Thiers' vän de Remusat; detta störde dock icke sämjan mellan dem. Jemte det Gambetta följde denna kloka och försigtiga politik, försmådde han icke att gång efter annan framträda inför den stora allmänheten för att lifva och elda dess republikanska känslor. Särskildt äro de tal, han årligen höll i Versailles på årsdagen af Hoches födelse den 24 juni, märkeliga. Icke sällan tog han sig vid sådana tillfällen anledning att angripa klerikalismen, som allt djerfvare höjde sitt hufvud i Frankrike och hvars pilgrimsfärder och underverk han gisslade med alla satirens vapen.

Emellertid nalkades Thiers presidentur sitt slut. Alla republikanernes bemödanden att understödja statschefen visade sig fåfänga, och genom en omröstning af den 24 maj 1873 blef han föranledd att afgå till förmån för de förenade motpartiernas kandidat, marskalk Mac Mahon. Förgäfves protesterade Gambetta mot det förtryck, den nya regeringen, som kallade sig den moraliska ordningens regering, begynte utöfva på alla områden. Förgäfves uppläste han i deputeradekammaren en hemlig depech af innehåll att prefekterna omedelbart skulle sända rapporter öfver pressens hållning i departementen, ty timmen var kommen att på detta håll återvinna ett förloradt inflytande. Kammarens reaktionära majoritet gaf troget ministèren Broglie sitt understöd, och ministrarne kunde nästan öppet arbeta på republikens omstörtande. Man ville begagna sig af nationalförsamlingens ferier till att försona de tvenne grenarne af huset Bourbon och derigenom trygga återupprättandet af den legitima monarkin. Upprepade möten och öfverläggningar egde rum mellan de monarkiska grupperna, och med oro afvaktade Frankrike resultatet af dessa mystiska förberedelser. Gambetta var beredd att, i händelse af ett våldsamt slag från de reaktionäres sida, sätta i rörelse alla de krafter, som kunde upprätthålla republiken. Det berättas att ett stort antal af generalråden endast väntade på hans vink för att skrida till åtgärder enligt den lag, som berättigade dem att i nödfall öfvertaga landets styrelse. Men om han än icke ryggade tillbaka för att möta våld med våld, ansåg Gambetta dock det republikanska partiets förnämsta styrka ligga i den lagliga oppositionen. Det var nu, som han blef republikens »handelsresande», såsom han sjelf kallade sig, hvilken besökte stad efter stad för att öfver allt i eldiga ordalag mana det

republikanska partiet till mod, ståndaktighet och allvar kampen mot reaktionen. Han begagnade sig af Hoche nesfest den 24 juni 1874 till att hålla loftal öfver Thie relse. »Af närmandet mellan denne man, som man blif att kalla »den franska bourgeoisin», och det republikansl tiet har uppkommit detta stora nationela parti, som bli sköld för ordningen och friheten, laglighetens sjelfva stöd land. Detta är icke allt: samtidigt med detta närmand egt rum inför allas ögon, har man i det republikanska alltid så ädelt och så öppet för ädla känslor, fattat nöd heten af att afsvärja den gamla exklusiva, misstänksam fiendtliga andan gent emot dem, som utan baktanke skul inträda i detta förbund». I samma anda sade han vid nat tillfälle: »En högtidlig stund ingår för den fransk geoisin. Hon kan återvinna sin magt öfver det franska Det skall bero af hennes representanter i församlingen att så, att vi för alltid blifva befriade från anarkin och dikt Ja väl, om dessa borgare, stora och små, förstå ögonblicke kunna de, om de med fasthet förena sig omkring repu fana och förmå konspiratörerne och intrigörerne till t tillförsäkra sig sjelfva och sina ättlingar ett mångårigt inf på ledningen af de offentliga angelägenheterna samt fö och befästa klassernas förening: det vill säga bygga Fra återupprättelse och storhet på den oupplösliga alliansen proletariatet och bourgeoisin». I sjelfva verket visade publikanska partiet under Gambettas ledning en storartad ration, enhet och sammanhållning, medan monarkistern söndrade sig i skilda grupper. Oaktadt alla regeringens an ningar utföllo generalrådsvalen och municipalrådsvalen i kansk rigtning. Likaså segrade de republikanska kandi oaflåtligt vid de val af nya medlemmar i nationalförsam som gång efter annan egde rum. Gambetta hade efter fall yrkat på nationalförsamlingens omedelbara upplösnin snart kände han sig så säker, att han icke ville bestrida rätt att, innan hon åtskildes, gifva Frankrike en förf Han deltog lifligt i debatterna om författningen af den bruari 1875 och bidrog väsentligen till den affattning, de erhöll. Då man ville inskränka den allmänna rösträtte sedan decennier varit en helig dogm för det franska folk trädde han med kraft deremot och tillbakavisade försöket. emot afvek han från de principer, demokratin redan län klarat för sina, i det att han medgaf att en senat, som hans mening skulle blifva »de franska kommunernas sto skulle ingå såsom element i den nya konstitutionela m men. I frågan om »scrutin des listes» och »scrutin des dissements» led han ett nederlag. Han framhöll nu likaso år senare att det öfliga valsättet beredde allehanda små intriger tillfälle att göra sig gällande och att folkets v

ning endast genom »scrutin des listes» kunde träda i dagen. aktadt han icke i denna punkt kunde genomdrifva sin mening, rklarade han sig vara en vän af den nya författningen i dess lhet och yrkade ifrigt att hans vänner skulle bifalla till den. tt tal i Belleville den 23 april 1875 »Om de konstitutiola lagarna» var nästan helt och hållet egnadt åt en utläggng af senatens betydelse och roll från republikansk synnkt. Följden af detta handlingssätt var att han vann allt örre inflytande inom centerns leder, men deremot förlorade sin agt öfver yttersta venstern. Dess medlemmar stämplade hans ndlingssätt såsom en kompromisspolitik; sjelf åter förklarade n att han hyllade »la politique des résultats», i den mening t man kunde låta teorierna i någon mån vika, blott man kunde verkliga, praktiska fördelar för den republikanska saken. Hans llning blef allt mera lik Mirabeaus i den första konstituerande tionalförsamlingen. Likasom Mirabeau i det politiska lifvets la vann en allt klarare inblick i det praktiska statslifvets förllanden, så äfven Gambetta. Bägge beherskade genom sin välghet olika fraktioner. Men skilnaden låg deri, att Mirabeau d midt i en upplösningsprocess, der de anarkiska sträfvandena ngom, men oemotståndligt gjorde sig gällande, medan dert Gambetta uppträdde under en regenerationsepok, då de retionära tendenserna sträfvade till hvila. Gambettas verksamt blef derför vida rikare på positiva resultat än Mirabeaus.

Under inflytande af Gambettas moderation och klokhet de det republikanska partiets sak gått så raskt framåt, att det ed tillförsigt kunde afvakta de nya val, som skulle ega rum i rjan af år 1876. Gambetta ansåg sig dock fortfarande böra ra sitt personliga inflytande gällande genom att besöka de or-r, som erbjudit honom kandidatur. Den 13 januari talade han Bordeaux i en åhörarekrets af nära 2,000 personer, den 18 nuari befann han sig i Aix, der han utvecklade betydelsen och vigten af senatorsvalen; den 7 februari manade han i Lille alla grenar af det republikanska partiet till enig samverkan; den 15 rinrade han i Belleville om de resultat, som framgått ur hans politik, påpekande att »la politique des résultats» vore den enda, som verkligen öfverensstämde med demokratins sanna intressen. Några veckor senare befann han sig åter i södra Frakrike, i Lyon. Det var nästan en feberaktig verksamhet, han utvecklade. Hans hopp om seger var aldrig fastare än under denna kamp. »Ögonblicket är inne», utropade han i Avignon, »då denna stridens styrelse, som begynte vid Thiers' fall och hvars mål är att kämpa emot demokratin, skall blifva matt och bringas till vanmagt; ögonblicket är kommet, då denna styrelse skall finna landet vaket, upprätt, beredt att fälla sin dom och skipa rätt med denna administration. Endast några veckor skilja oss från detta ögonblick». Hans förhoppningar gingo på ett lysande sätt i fullbordan såväl vid senatorsvalen den 30 januari som de-

puteradevalen den 20 februari 1876. Gambetta hoppades nu på en tid af lugn, då landet skulle kunna egna hela sin uppmärksamhet åt den inre fredliga utvecklingen. »När vi», sade han den 31 mars 1876 i deputeradekammaren, »lemnat stridens tidehvarf och blifvit befriade från den rena politikens problemer, böra vi egna vår tid och vår uppmärksamhet åt tillgodoseendet af de materiela och moraliska behof, utan hvilka republiken icke skulle kunna motsvara den franska nationens berättigade önskningar». Han var numera den erkände chefen för deputeradekammarens majoritet och valdes i april till ordförande i budgetkommissionen. På denna sistnämda plats gaf han ett nytt prof på sin stora arbetsförmåga, i det att han inom loppet af några månader gjorde sig fullt hemmastadd på finanspolitikens förut för honom nästan okända område. Hans förhoppningar att en period af lugnare verksamhet nu skulle inträda blefvo dock besvikna. Tvärtom redde sig reaktionens män till förnyad kamp mot republiken.

Gambetta hade i ett lysande tal angripit det klerikala partiet och blottat dess stämplingar mot den republikanska ordningen. Några dagar senare, den 16 maj 1876, utbredde sig ryktet att ministerpresidenten, Jules Simon, hade blifvit afskedad af Mac Mahon. Det var, sade man, jesuiterna, som hämnats, och man anade att en ny reaktionär epok skulle inträda. Aningarna blefvo verklighet, då Journal officiel den 18 maj publicerade förteckningen öfver de nya ministrarne under ledning af Broglie och Fourtou. Det var i sjelfva verket en statskupp, som egt rum, och situationen blef förvillande lik förhållandena i juli 1830 då det blef kändt att det reaktionära partiet förberedde kammarens upplösning. Gambetta gaf uttryck åt den oro, som herskade i landet, i ett tal i kammaren den 16 juni 1877, då han under oaflåtliga afbrott och våldsamma oförrätter från motståndarenas sida (Journal officiel angaf 1191 afbrott) under tvenne timmars tid skildrade huru statskuppen af den 16 maj hade egt rum på Vatikanens befallning och hvilken förvirring denna händelse framkallat i hela landet. »I viljen», utropade han, »kammarens upplösning; nå väl, handlen så; om vi afgå till ett antal af 363, så skola vi återkomma 400». När han nedsteg från talarestolen, föll han utmattad mot en bänk och måste omedelbart bortföras från salen. De reaktionäre jublade; man talade om att ett blodkärl sprungit, och att döden omedelbart förestod; men någon stund senare återvände Gambetta med fulla krafter till Paris och emottog ännu samma afton sina vänners lifliga tacksamhetsbetygelser.

Sedan sommaren 1871 hade ställningen aldrig varit så kritisk som efter den 16 maj 1877 och deputerade-kammarens derefter följande upplösning den 25 juni. Alla frihetsälskande sinnen voro fulla af bittert hat mot regeringen och oro för framtiden. Vi erinra oss att denna upprörda sinnesstämning bland

gaf sig ett lifligt uttryck i bref af en ung fransman, in-
i en af Helsingfors' dagliga tidningar. Män sådana som
s och Lafayette hade ju under liknande förhållanden icke
; att vädja till det beväpnade motståndet, och det skulle
varit oväntadt, om äfven nu en revolution utbrutit. Men
etta valde återigen beslutsamt sin position bland den lag-
rdningens förfäktare. Kampen skulle ännu en gång för-
vid valurnorna, och inför folkets kraftigt uttalade vilja skulle
tèren Broglie-Fourtou falla. I tal efter tal besvor han
likanerne att icke tänka på annat än det »moraliska mot-
at» och att ånyo åt de 363 anförtro omsorgen att upprätt-
konstitutionen, lagen och Frankrikes vilja. »Säkra» utro-
han vid ett sådant tillfälle »om att hafva varit fädernes-
ts samvetsgrannaste tjenare, säkra om landets likasom Eu-
gillande, skola vi på utsatt dag skrida till omröstning och
dt alla hinder och alla administrativa svårigheter, skall då
s ett gemensamt votum, till förmån för fäderneslandet och
liken». I denna anda ledde Gambetta den adertonmanna-
té, som stälde sig i spetsen för valrörelsen.
Gambetta öppnade sjelf valagitationen med ett tal i Lille
15 augusti 1877, hvilket väckte ett oerhördt uppseende så-
innom som utom Frankrike. »När den enda myndighet»,
han förtröstansfullt, »inför hvilken alla måste böja sig, har
at sig, skall, tron mig, ingen våga göra motstånd. Tron icke
är dessa millioner fransmän, bönder, arbetare, borgare, val-
från det fria Frankrike, hafva gjort sitt val, att när de an-
; sin önskan och tillkännagifvit sin vilja, när fem milloner
män hafva talat, någon finnes, på hvilket trappsteg i den
ska och sociala rangskalan han än må stå, som kan göra
ånd. När Frankrike låtit höra sin suveräna vilja, måste
välja mellan att underkasta sig eller begifva sig af» (*»se
ettre ou se démettre»*). Talet, hvars sist anförda ord blefvo
rmel, hvari oppositionen sammanfattade sin uppfattning af
kalk Mac Mahons ställning, blef föremål för alla tidningars
nentarier och ansågs så farligt, att regeringen beslöt att an-
, den djerfve talaren. Gambetta blef dömd till tre måna-
fängelse och 2,000 francs i böter utan rättighet till appell.
följande händelserna hindrade dock domens verkställande.
valen den 14 oktober 1877 uttalade sig nemligen valmän-
oaktadt det våldsammaste tryck från administrationens sida,
förkrossande majoritet för de 363. Det republikanska par-
erhöll 568,000 röster mera än den 20 februari 1876. Se-
var afgörande. Några dagar efter det den nya kammaren
nanträdt den 17 november 1877 erhöll ministèren Broglie
nisstroendevotum och inlemnade derefter sin afskedsansökan.
ögonblick tänkte man i Mac Mahons omgifning på en mili-
upp mot det republikanska partiets ledare, men afstod deri-
under intryck af Gambettas fasta hållning.

Nu inträdde en lugnare period. 1878 valdes Gambetta åter till ordförande i budgetskommissionen. När Mac Mahon i januari 1879 afgick från presidenturen och Grevy utsågs till hans efterträdare, blef Gambetta vald till kammarens president, en post, der han utvecklade både oväld och kraft. Tvenne år förflöto, under hvilka han knappast offentligen uttalade sig, utom då det gälde att utverka voterandet af den fullständiga amnestin för kommunarderna. Gambetta har någon gång sagt att samhället sjelft bär skulden till de stora olyckor, som framgå ur dess sköte. Det var ur denna synpunkt, som han ville bevilja dessa förbrytare förlåtelse. Han trodde väl dessutom, optimist såsom alltid, att de deporterade skulle återvända med nya grundsatser och ädlare känslor. Sjelf var han den förste, som erfor följderna af detta misstag. Det var nu, som den intransigenta pressens anklagelser mot honom, »opportunisten» såsom man sade, begynte och som man lyckades väcka misstroende emot honom hos befolkningen i Belleville, hvars representant han i många år varit.

Så började moln samla sig kring den stora partiledaren, och de senaste två åren af hans lif voro fulla af missräkningar. Det republikanska partiet upplöste sig, likasom alltid ett segrande parti, i skilda fraktioner, af hvilka flere med misstro betraktade Gambetta. Det är för tidigt att bedöma hans handlingssätt under denna tid, då han under några månader var president i ministerrådet och derefter återtog sin plats såsom depuputerad och chef för »République française«. Klart är dock att han mera än en gång ådagalade en betydande öfverlägsenhet i uppfattningen af Frankrikes läge. För »scrutin des listes» kämpade han ännu en gång med varm öfvertygelse; att han häri hade full rätt bestyrkes af den kotterianda, som under de senaste åren herskat i deputeradekammaren och som till icke ringa del torde hafva sin grund i de småsinnade intriger, som arrondissementsvalen medföra. I debatten om den egyptiska frågan framhöll han, med vältalighet men utan framgång, nödvändigheten för Frankrike att icke låta sig skjutas å sido under nationernas allmänna äflan. Utgången har visat att han äfven häri hade rätt, ty numera torde väl Frankrikes inflytande i Egypten vara brutet.

Man frågar sig om det verk, på hvars grundande och befästande hela Gambettas epokgörande verksamhet var rigtad, den franska republiken, äfven efter hans död skall blifva bestående. Den brist på stora förmågor, som tyckes råda i republikanernes leder, och den lifaktighet, som begynner visa sig inom de reaktionära och anarkiska grupperna, tyda på hotande faror. Men huru än Frankrikes närmaste öden må gestalta sig, säkert är att det alltid skall blicka tillbaka till Gambettas verksamhet såsom ett stort skede i dess utvecklingshistoria och att det alltid i honom skall hedra en af sina störste fosterlandsvänner.

M. G. Schybergson.

Bidrag till frågan om prestbildningen i Finland.

Redan ganska länge har frågan om nödvändigheten af prestbildningens höjande varit på dagordningen, utan att dock något nämnvärdt blifvit gjordt i saken. Man har väntat och väntat på kraftiga mått och steg af de personer, som fått sig anförtrodda uppsigten öfver samt vården om kyrkans angelägenheter, och man har haft skäl att vänta lämpliga initiativ från detta håll, helst man från vederbörandes egen mun hört beklaganden öfver bildningens tillstånd hos kyrkans tjenare. Denna väntan synes omsider dock hafva blifvit för lång, eftersom frågan nyligen åter upptagits till diskussion och detta från ett håll, der man vanligen ej plägat finna annat än indifferentism gent emot våra kyrkliga förhållanden I decemberhäftet af »Finsk tidskrift» har nemligen hr Fredr. Elfving åtagit sig att föra den bildade lekmannens talan och afgifvit ett utlåtande om nutidens finska presterskap, särskildt det yngre, hvaraf det har föga anledning att känna sig smickradt.

Började med några statistiska uppgifter, hvarpå han sedan grundar sitt delvis rigtiga och förtjenstfulla resonnement, har han dock på sina ställen gjort sig skyldig till origtigheter och särskildt till obefogade slutledningar, hvilka jag härmed beder få påpeka.

Sedan hr Elfving uppvisat att antalet studerande vid teologiska fakulteten efter året 1856 begynte nedgå, hvilket fortgick ända till 1865, hvarefter en plötslig och betydlig ökning åter blifver märkbar, tolkar han denna företeelse i följande ord: »Detta är siffror. Öfversatta till vanligt språk berätta de oss till en början att de samhällsklasser, som för tjugufem år sedan företrädesvis rekryterade gymnasierna och genom dem universitetet, allt mer och mer förlorade lusten för teologiska studier och kallelse för prestaembetet. Hvarpå detta månde hafva berott är en fråga för sig, men visst tyckes det som om vi här hade att göra med denna motvilja mot den traditionela teologin och ringaktning för dess representanter, som ännu i dag utmärker dessa samhällsklasser, de så kallade bildade». Denna slutledning torde dock vara något förhastad och synes resultera ur en personligt subjektiv uppfattning af förhållandena inom prestaståndet. Den omständigheten, att teologantalet sedan 1856 begynte nedgå, kan nemligen hafva helt andra orsaker än de af författaren angifna. Sålunda hafva väl de fleste af egen erfarenhet funnit att de förstudier, man gjort, mer eller mindre bestämma öfver valet af de läroämnen, man sedermera fördju-

par sig uti. Och man kan ju ofta redan bland dem, som ännu sitta på skolbänken, af den omsorg och förkärlek, hvarmed det ena eller andra undervisningsämnet inläres, sluta till den blifvande matematikern, filologen eller teologen. Korteligen sagdt, redan tidigare inhemtade insigter lemnas ej gerna obegagnade, aldraminst då, såsom förhållandena merendels äro hos oss, en begränsad tillgång och studietid tvingar så mången till brödstudium, utan predestinera de vanligen för en lefnadsbana, der de kunna komma till pass och underlätta mödorna. Erkänner man detta och kommer i håg att före 1856 grekiskan och hebreiskan ännu med all magt odlades i skolorna, hvarigenom en blifvande prestexamen betydligt underlättades, men efter denna tid hvardera dessa språk i skolan inclusive gymnasial klasserna, förlorade sin dominerande plats, så finner man häruti en ganska sannolik anledning till att teologiestudenternas antal begynte förminskas. Kommer härtill att, såsom författaren sjelf säger, »ett efter kriget nyvaknadt intresse för det praktiska lifvets värf, för handel, för industri, för jernvägsbyggnader, bidrog att leda den begåfvade ungdomen till annan verksamhet», så har man ju — helst denna så kallade praktiska verksamhet i allmänhet var och till och med ännu är både mera inbringande och mindre mödosam än hjelpprestens — en ganska naturlig förklaring till förminskningen af teologantalet.

Hr Elfvings påstående att den icke presterliga verksamheten i allmänhet vore mindre inbringande än prestens öfverensstämmer ej med verkliga förhållandet, ty en hvar torde hafva sig bekant huru löjligt små adjunktslönerna voro fordom; och ännu i dag få de fleste extraordinarie prester åtnöja sig med en aflöning, som, dock nu vida bättre än förr, knappast öfverstiger en bättre arbetsfogdes eller dito arbetsledares vid såg, mekanisk verkstad eller annat industrielt verk. Med sådana utsigter för ögonen under många år — ty med befordran förhåller det sig ingalunda så, som författaren tyckes tro — och med de försakelser i många afseenden, som en prestadjunkt vanligen nödgas underkasta sig, är det alldeles icke förunderligt om de fleste ynglingar från förmögnare och bildade hem, hvarest de mera vant sig vid lifvets beqvämligheter och njutningar, föredraga någon annan verkningskrets än prestens.

Ungdomstiden karakteriseras af tvenne magter, idealismen och njutningslystnaden. Så länge den förra finnes i tillräcklig grad, har den senare sin tillbörliga gräns och tygel, och jemnmåttet, som skapar den duglige medborgaren, räddas. Men försvinner eller förminskas idealismen, hvilket säkert sker, då en materialistisk lifsåskådning, såsom under senare hälften af vårt sekel varit fallet, småningom allt mera blifvit normen för tänkandet hos flertalet af så kallade bildade, så följer äfven häraf att njutningen blir lefnadsmålet hos ungdomen, och derför söker den äfven sådana banor, der den lättast kan tillfredsstäl-

Denna omständighet är, enligt min öfvertygelse, kanske förnämsta orsaken till att teologiska fakulteten så dåligt re-ras från bildade hem.

Att, såsom författaren i Finsk tidskrift säger, »ringaktnin-för den traditionela teologins representanter» vore härtill len tror jag icke, ty om också mången ung student är så slig, att han ej förstår skilja saken från personen, teologin dess representanter, så bör han, om han är en tänkande ent, snart lära sig detta, och i fall han då hyser ett verk-intresse för sin religion och sin kyrka, så borde ju dennas ll just drifva honom att såsom en handlingskraftig ung man a in uti ledet af kyrkans tjenare och sålunda i mån af sina ker söka afskaffa missförhållandena. Har han deremot icke så stort intresse för kyrkan och religionen, att han förmår a sig från beroendet af andras förklenande omdömen, så n också ett dåligt prestmaterial, som kyrkan gerna kan ra.

Härmed vill jag ingalunda påstå att icke äfven de, som för tiden rekrytera prestaståndet, vid valet af lefnadsbana bestämma sig af förespeglingen om materiela fördelar. Tvärt-r detta sannolikt rätt ofta fallet. Men allt är rela-och det den ena försmår kan den andra anse som idealet s önskningar. Jag har endast sökt angifva de sannolika sakerna till att så få ynglingar från *bildade* hem träda i kyr-s tjenst.

Hvad emellertid sjefva qvalifikationen hos nutidens unge ter beträffar, så uttalar författaren dubier huruvida desse a uppfylla sitt ansvarsfulla kall och motsvara de fordringar, man af ålder blifvit van att ställa på presterskapet såsom blott kyrkans utan äfven bildningens representanter. Er-r man sig Frälsarens ord till sina lärjungar, att de skulle va menniskofiskare, och fattar denna liknelse rätt, finner man t presten borde vara sådan, att han imponerande och vinnande de inverka på alla de personer, hvilka befinna sig inom hans kningskrets. Och då till denna hört och med en stigande bildning i än större mängd kommer att höra personer med manistisk bildning, så följer häraf att äfven presten borde nna sig förpligtad att besitta sådan, så framt han icke följer mma betraktelsesätt som en viss kyrkoherde i vårt land, hvil-n i en afskedspredikan till sina förra församlingsboar yttrade t hans afskedsord endast gälde allmogen, emedan han betrak-de ortens ståndspersoner som stående utom församlingen.

Häraf framgår att prestens kunskaper och insigter i all-mänhet borde vara så stora och vidsträckta som möjligt, att man på honom mera än på någon annan tjensteman, hvilken sedan genom grundliga specialinsigter i sitt fack motsvarar sin bestämmelse, kan ställa och ställer fordran på allmän bildning. Då derför hr Elfving gör detta, har han otvifvelaktigt härtil

rättighet. Och beklagas måste att han vid beskyllningen, att det yngre presterskapet i allmänhet saknar denna så kallade humanistiska bildning, också har rätt. Deremot gör han sig skyldig till misstag, när han vid tal om examen för ordinarie presttjenst säger att »detta prof är ett svårt hinder för presterna på vägen till de ordinarie tjensterna» samt stödjer detta på den omständigheten, att så många ordinarie presttjenster stå vakanta eller bestridas af vikarier (enligt 1882 års kalender 133 af inalles 718), hvilket enligt hans förmenande är »ett vältaligt vittnesbörd om det yngre presterskapets intellektuela oförmåga» och ådagalägger att det »visat sig ega så ringa insigter och förmåga, att det ej ens kan prestera en examen, som leder till ekonomiska fördelar».

Den examen, som fordras för erhållande af ordinarie presttjenst, är nemligen, enligt hvad erfarenheten och de dagliga tidningarne utvisa, alldeles icke något hinder, alldenstund man ständigt bland stiftsnyheterna läser namnen på dem, af hvilka denna examen tagits, vanligen med erhållande af vitsordet »med beröm godkända», hvilket berättigar till kyrkoherdeplats. Enligt Kuopio domkapitels matrikel finnas bland dess yngre prester, om man undantager de två sista årsklasserna, hvilka icke ännu ens äro till examen berättigade, endast 6 (säger sex), som icke absolverat detta kunskapsprof, och bland dessa sex måste en för sjuka ögons skuld anhålla om tjenstledighet. Följer man med stiftsnyheterna, så finner man att det är ovanligt sällsynt, ja nästan aldrig inträffar att någon examinand erhåller det endast för kapellanstjenst tillräckliga vitsordet »godkända». Kommer man nu i håg att de för någon tid sedan ännu ganska talrika personer, som för bristande, på examensvitsord grundade insigter icke kunde blifva kyrkoherdar, just tillhörde vårt lands äldre presterskap, då deremot nutidens yngre prester väl alla samman skaffa sig rättighet att blifva kyrkoherdar, och besinnar man derjemte att fordringarna på presterna i de rent teologiska disciplinerna icke nu för tiden nedgått, utan snarare höjts mot fordom, så måste man inse att författarens konklusion om det yngre presterskapets »intellektuela oförmåga» är origtig och minst sagdt obevisad. Det är nemligen säkert att vi hafva en hel mängd yngre prester, hvilka redan äro berättigade att söka ordinarie tjenst, men som hellre förblifva icke ordinarie än de söka sådana ordinarie tjenster, hvilka endast skulle förskaffa dem ekonomiska olägenheter och draga deras arbetskraft från hjorden till jorden. Och sådana ordinarie tjenster finnas i vårt land många, hvarpå författaren med statistiska data lemnat bevis.

Om också nu härmed några af författarens yttranden om det yngre presterskapet såsom obestyrkta hafva tillbakavisats, måste dock å andra sidan allt erkännande från samma presteskaps sida skänkas hans försök att göra en för den finska kyrkans framtid så vigtig fråga till föremål för offentlig diskussion.

kyrkans forum. Härigenom beredes nemligen för det för-
lt presterskapet den fägnaden att se det icke åtminstone
bildade äro likgiltiga för religion och kyrka, och för det
a kan härigenom möjligen vinnas en fastare och allmännare
rtygelse hos kyrkans medlemmar om beskaffenheten af de
ringar, som med rätta böra ställas på dess prester. Ett så-
t utlåtande af kyrkans icke klerikala medlemmar är icke
t berättigadt, alldenstund de äro löngifvare, utan det är
nyttigt, emedan det tvingar löntagarena att gifva akt på
sjelfva och besinna om de också motsvara sitt ändamål.
denna synpunkt sedt, blir det alltid totaliteten af kyrkans
ande medlemmar, som skola fälla slutdomen i frågan om
stbildningen, hvilken nödvändigt måste hålla jemna steg
den stigande allmänna bildningen, så framt den icke vill
underhaltig. Frälsaren förliknade ju sina lärjungar, det
ga representanterna för hans läror, vid jordens salt. Lik-
altet genomtränger födoämnena och gör dem smakliga, så
också de religiösa ideerna genomtränga olika tiders med-
de samt deråt gifva en fast grund och rigtning. Men för
tyckas häri måste de också delvis låta modifiera sig och
sig olika tidsmedvetandens yttre former. Derför får ej
presten blifva likgiltig för sin tids allmänna åskådningar
de omständigheter, hvarpå de grunda sig, utan söka lära
dem, för att uppå dem eller emot dem öfvertygande
tillämpa religionens sanningar. Det är häri, som det
presterskapet felar, då det icke besitter grundligare in-
i de vetenskaper, hvarur nutidens materialism hemtar
stöd, och häri ligger skulden till att en del af den bildade
den gått förlorad och blifvit likgiltig för dem, som stälts på
dens ansvarsfulla plats. Väl medgifver också vår tid att re-
onen är en trons sak, men den menar ej en tro, som ute-
ter kunskap och tankeförmåga.

Det är alltså med skäl, som röster då och då höjts för
stbildningens sak. Men dessa röster hafva ej blott yrkat på
ökad humanistik, utan äfven rent teologisk bildning hos pre-
n. Af samma åsigt tyckes äfven den af regeringen nedsatta
niten för prestbildningens höjande hafva varit.

Då sålunda åsigten om nödvändigheten af prestbildningens
ande synes vara allmän, måste man förvånas öfver att de
del, hvilka kunde förverkliga detta önskningsmål, alldeles icke
vit begagnade, oaktadt de vid lösningen af denna på sätt och
pedagogiska fråga sjelfmant borde erbjuda sig under de
ge kända och såsom verksamma erkända formerna af tvång
r uppmuntran. Af tvånget synes man icke velat begagna
alldenstund man vid teologisk dimissionsexamen från uni-
itetet vid högsta röstetalet 16 nedsänkt minimum af rösterna
7 eller mindre än hälften af det hela, hvarur kan följa och
n följer möjligheten att ett större antal prester, än önskligt

vore, anser sin ärelystnad tillfredsstäld med erhållna 7 eller 8 suffragier, i synnerhet då den framtida befordran icke för denna omständighets skuld blir svårare än för den, som erhållit alla sexton rösterna. Samma fel har enligt min åsigt komitén äfven begått, då den för den blifvande teologiska dimissionsexamen fixerat minimum af rösterna till 8, medan maximum är 20. Härigenom möjliggöres en ännu större skilnad i qvalifikationen abiturienterna emellan än härtills. Den omständigheten att komiténs förslag — mera rättvist än nuvarande befordringsregler — af de låga vitsordstagarena ämnar skapa de blifvande kapellanerna, förmår kanske dock åtskilliga att skaffa sig större insigter, men hindrar likväl icke att personer inträda i ståndet med mindre kunskaper, än man skulle önska hos en prest.

Men har man af fruktan för prestbrist eller möjligen andra skäl icke velat tillämpa principen tvång, så borde man ju då i stället begagna uppmuntran och belöning för att skydda kunskap och bildning inom ståndet, så framt man nemligen anser dessa behöfvas. Att detta emellertid icke sker bevisas nogsamt af de faktiska förhållandena, hvaraf några må framhållas. Fordom, då uppsättandet på förslag berodde på tjensteåren, fick sålunda en skolman på prestabanan räkna dubbla tjensteår; för magistergrad tilldelades 3 och för laudatur i prestexamen 2 tjensteår. Nu hafva de dubbla tjensteåren försvunnit, och högst osäkert är om domkapitlen godkänna ett tillskott till tjensteåren af 3 år för filosofisk grad eller ens 2 år för laudatur i prestexamen. Ett sådant beräkningssätt finnes icke heller angifvet i nya kyrkolagen. Men denna lag har då kanske att i stället gifva någon ännu bättre belöning för kunskaper? Aflidne biskop Schauman, som verkligen ifrade för intelligensens höjande bland presterskapet, är det som kyrkan har att tacka för att dess nu gällande lag gifver så stort företräde åt skickligheten, man gerna kan begära. Dess § 172 stadgar: »Finnas sökande behörige vara; då skall förslag upprättas och tre derå uppföras, eftersom de framför andre skicklighet och förtjenst ega». §§ 173, 174, 175 och 176 förklara detta sålunda: »Det skall för skicklighet hos sökanden anses, att han eger en genom examina, utgifna vetenskapliga skrifter och afhandlingar eller annorstädes offentligen ådagalagd lärdom, och derjemte den kunskap och den erfarenhet, som för embetets mogna bestridande erfordras. Förtjenst är att han med nit, allvar och sakkännedom det kall, honom dittills anförtrodt varit, förvaltat och sålunda gjort sig förtjent af vidare befordran». Vidare: »Den som genom större skicklighet och förtjenst framför sine medsökande sig bestämdt utmärkt vare vid befordran till företräde berättigad. Äro två i skicklighet och förtjenst hvar annan jemnlika, tage den företräde som flera tjensteår eger».

Icke sant, dessa äro ju stora löften och borde icke, om de också från den dominerande platsen alldeles nedstörta tjen-

rsberäkningen, betviflas, då de äro af Finlands ständer vid ltdagen 1867 antagna och af Hans Kejserliga Majestät den lecember 1868 i nåder stadfästade. De bestämmelser, som l76 innehåller, utgöra nemligen icke någon reservation till nån för tjensteåren ej heller någon inskränkning i de föreade löftena åt skickligheten och förtjensten, utan en förklahuru skicklighet och förtjenst skola med hvar andra jemföhvarvid billighet anbefalles, dock med förbehåll af föreåt skickligheten vid förslags upprättande till kyrkoherdeter i stads- eller förenade stads- och landsförsamlingar.

Erfarenheten visar emellertid att detta endast är granna på pappret. I verkligheten är det, såsom förr, tjensteåren, lka bestämma öfver erhållande af förslag utom vid stadsr förenade stads- och landsförsamlingar. Så långt har redukn gått, och då dylika platser sällan äro lediga att ansökas högre skicklighet numera icke ens taxeras till 2 eller 3 eår, finner man att uppmuntran för skicklighet nu gifves et mindre än förr, ja nära nog alldeles icke, om man nembetraktar skickligheten endast som befordringsmedel. Ememan anser att vår nya kyrkolag i sina befordringsstadganr alltför konsiderationslös emot den del af det äldre prest, som för dåliga vitsords skuld komma att, oaktadt de i kyrkans tjenst, undanträngas af ungdomen, följer man de facto icke i denna del, och det ledsamma resultatet blir, utom vådan af att hafva en lag, som ej efterlefves, skickligheten blifver utan all materiel belöning. Ty om icke kapitlen, som dock förstå uppskatta denna hos presten, fästa dervid vid förslagsupprättandet, så har den ännu mindre utr att komma till heders vid valet, der afgörandet i åtminnittio fall af hundra beror af en allmoge, som må hända af allt tager hänsyn till prestens skicklighet, men väl ofta r leda sig af bevekelsegrunder, som den sjelf sedermera ång-. Den omständigheten, att de flesta pastorat äro imperiela, rigerar nemligen icke särdeles mycket detta förhållande, ju nu för tiden regenten merendels låter bero vid det ut-, som folkviljan fält. Under slika förhållanden beror befordhögst litet på skicklighet, men väl på en hel hop andra lättare tillegnade egenskaper, och det hör nu en gång till allmänt menskliga svagheterna, och specielt de finska, att e besvära sig i onödan, då man lättare och beqvämare kan nå målet.

Med dessa fakta för ögonen måste man betvifla rigtigheten hr Elfvings påstående att »prestbanan för närvarande erbju: en så säker utkomst för hvarje begåfvad person, att ingen an af ekonomiska skäl borde låta sig afskräckas från att inda på densamma». Efter en väntan af i medeltal tjugu år väl presten erhålla en bättre ordinarie tjenst och dermed för en familjefar betryggad ekonomisk ställning. Men att

vänta i tjugu år är ej det samma, som att kort efter afsl
universitetsstudier — såsom t. ex. skollärarne — få en
hvilken tillfredsställer alla måttliga fordringar på lifvets v
hag. Om derför »kyrkan i våra dagar icke kan göra sig
hoppning på den begåfvade ungdomen», så torde detta
sannolikt hafva sin orsak i nyss angifna förhållanden än, så
författaren i Finsk tidskrift förmenar, i motvilja för de »
läror, som rymmas inom den för 300 år sedan fastställda
men». Erfarenheten visar ju att en oberoende ekonomisk
stens är synnerligen eftersökt af en hvar, säkert också af
»begåfvade ungdomen», och detta behöfver alldeles icke h
sin grund i någon mammonsdyrkan, utan föranledes helt na
ligt af det för hvar och en dyrbara frihetsbehofvet.

Hvad för resten författarens sistnämda påstående beträ
hvarigenom han uttalar förkastelsedomen icke blott öfver
närvarande kyrkliga trosläror, utan med det samma äfven ö
det sunda omdömet eller också ärligheten hos »intelligen
bland våra forne prester samt hos de »pretiösa qvarlefvo
bland våra ännu lefvande, hvilka hyllade och hylla dessa sa
trosläror, så förråder det bristande insigt i trosbegreppet
veckling. Lika litet som det låter dekretera åt sig en k
gjord och orätt utveckling, lika litet låter det sig af någon ky
lig ortodoxi eller konservatism hindras i sitt framskridande
ljuset, den absoluta sanningen. Det har sin utvecklingslag
om sig, dekreterad af en högre makt än de tillfälliga men
liga intressenas och åskådningarnas, hvaraf det endast tager
men, och, när tiden är inne, vet det äfven att bryta sig
banor och skaffa sig de härför nödiga verktygen. En änd
af det, för att derigenom köpa en opröfvad »begåfvad ungdo
kan aldrig komma i fråga. Hellre försakar då kyrkan den
testerade intelligensen, än hon öfverlemnar sig åt upplös
tendenser, hvars slutmål man icke känner.

Deremot har hr Elfving rätt, när han såsom orsaker
den bristfälliga prestbildningen anför våra språkförhålland
och skolans skiljande från kyrkan, så vida man med det sen
menar upphörandet af de fördelar, hvarigenom kyrkan från
lan lockade till sig bildade krafter. Också torde en hvar inst
ma med författaren deri, att »så länge som de bildade klassern
— tilläggas kan: flertalet af kyrkans medlemmar — »icke kä
ett verkligt behof af att hafva bildade prester, så länge kom
dylika merendels att saknas». Hr Elfvings uppsats är emel
tid, vill jag tro, ett bevis på att ett sådant behof åtminst
delvis förefinnes. Och då kyrkan sjelf, såsom nu i komit
förslag, synes önska vidtaga mått och steg för det ondas afh
pande, kan man hoppas att det ej denna gång skall stanna
blotta förslag och teorier, utan i en snar framtid blifva verk
het af. Hufvudsak är att kyrkan i sin helhet lär sig inse
ett missförhållande eger rum, hvilket, om det fortgår, kan bl

ännu större, samt hvari orsakerna härtill ligga. Så snart detta skett, skall klagan öfver prestbildningens låga ståndpunkt helt säkert med det snaraste upphöra. Men då skall också ännu mera blifvit gjordt i saken, än komitén föreslagit.

E. v. Hertzen.

I bokhandeln.

Hampus von Post: Alhomaitten viljeleminen polttamatta; suomennos. 30 pg. 8:o. Helsingissä 1882, G. W. Edlund'in kustannuksella; pris 25 penni (Maanviljelys-kirjasto VI).

Under benämningen »maanviljelys-kirjasto» har hr Edlund utgifvit en samling af öfversättningar af mindre skrifter i jordbruk, ladugårdsskötsel, skogsskötsel m. m. lämpade för de små jordbrukarnes behof. Det är oss ett nöje att erkänna att dessa skrifter i allmänhet äro för sitt ändamål rätt lämpliga, och vi bedja att få fästa respektive Landtbrukssällskapers uppmärksamhet på dem såsom särdeles tjenliga till gratisutdelning vid deras allmänna möten och genom agronomerna och länedejorna. Det häfte, som nu föreligger oss, är det sjette och har till syfte att motarbeta det nog vanliga missbruket af elden vid nyodlingar, särdeles på kärr, som ofta genom bränning alldeles förderfvas. Vi dela väl ej i allo förf:s fruktan för elden, utan tro att ej så få fall förekomma, då man genom förståndigt användande af eldens hjelp vid kärrodlingar kan betydligt påskynda skapandet af ett önskvärdt matjordslager och minska första odlingskostnaden; ej heller tro vi på någon särdeles stor inverkan af ett halft lass sand i blandning med $^1/_4$—$^1/_3$ t:na släckt kalk pr kappland, om vi än medgifva kalkens förmåga att netralisera de i ymnighet i sur jord förekommande växtsyrorna, men deremot biträda vi hobonom fullkomligt i förslaget att använda konstgjorda gödningsämnen. Såsom en brist deremot anse vi underlåtandet att vidröra och förklara lerjordens helsosamma inverkan på mossjord för bildande af matmylla,[1] hvarpå ej blott hos oss utan äfven i förf:s fädernesland en nog rik erfarenhet torde föreligga. Förläggaren af den finska öfversättningen skulle, enligt vår tanke, gjort boken nyttigare, om han antingen låtit något omarbeta den efter våra förhållanden eller göra ett tillägg om lerslåning af kärr och mossar, dess mera som, i anseende till den rådande kalkfattigdomen i en stor del af landet, den af förf. föreslagna sand- och kalk-blandningen ofta ej kan åstadkommas, der godartad lera deremot kan förefinnas invid laggen af kärret.

På sidan 26 rad 16 uppifrån har ett missledande tryckfel insmugit sig; der står $^1/_6$ hvilket väl bör vara $^1/_{16}$.

Ing.

Gustaf Flinta: Neuvoja kopankutomisessa, käsityökouluj ja yksityisiä varten, sekä lyhyeitä ohjeita piilipuun viljelemisee bearbetad efter N. C. Book m. fl. H:fors 1882, G. W. Edlund förlag.

Denna lilla bok skall gerna emottagas af alla dem, som denna branche hos oss arbeta på slöjdkunnighetens höjande. Framställningssättet är i allmänhet klart och korrekt, belyst som d är genom talrika goda illustrationer. Några brister ha dock in smugit sig, och af dem vilja vi här påpeka de väsentligast Hvad som främst ådragit sig vår uppmärksamhet är att bearbetaren genomgående återger *vide* (danskt *Piil*) med »piili», i stället för med »paju», som utan tvifvel varit det rätta; med »piili förstår man *Salix fragilis,* som tillföljd af sin skärhet är fullkomligt oduglig till flätnings arbeten, med »paju» deremot de d till brukliga arterna *Salix viminalis, S. purpurea, S. helix, S. telina* och andra dylika. I stället för den å s. 6 afbildade h veln och smalarn i förening ville vi förorda att hafva begge de verktyg på skilda underlag, emedan derigenom vid smalningen större skyndsamhet vinnes, och i stället för det å s. 8 framstälda »uppbrytandet» med udda bottenkappor, som i synnerhet för nybörjare alltid medför ojemnhet i kappmellanrummen, föreslå vi användandet af två skenor.

Den å s. 12 i träsnitt framstälda arbetsanvisningen är till vida origtig, att den ej åskådliggör det slag af arbete, hvarom här är fråga (sken- eller slaget arbete), utan gestäbt dylikt, hvarom bokens text, ledsamt nog, alls icke talar. Det å s. 18 afbildade handtaget är till sin konstruktion mindre lyckadt, emedan slagen äro för kort anlagda, hvilket vid arbetets utförande förorsakar a prydlighet ej vinnes.

I hvad förf. å s. 32 säger om de i videmöbel förekommande stilarne kunna vi ej instämma, ty de vanligen brukliga videmöblerna äro icke strängt hållna i någon bestämd stil. Beträffande anvisningen om de till videarbetens färgning använda preparaten vilja vi endast anmärka att den förordade mahogny-färgen är något ohållbar och vida öfverträffas af de genom kathekuch och krom syrad kali åstadkomna färgerna, till sina verkningar modererade medelst blå-träd och koppar vitriol.

Den på s. 28 lemnade beskrifningen om lackberedning är fullkomligt rigtig, men vi måste dock afråda från att hos oss göra bruk deraf, ty lack-ingredienserna ställa sig här så dyra, att den färdiga varans köp i handel är betydligt fördelaktigare.

Med dessa anmärkningar hafva vi ingalunda velat förringa värdet af boken, hvilken vi tvärtom anse oss kunna på det bästa

:ommendera som hjelpreda vid undervisning i videarbetets äld- och för folkslöjd bäst lämpade del, korgflätningen.

V. v. W.

Germund: Dikter; 94 pg. 8:o. Helsingfors 1882, Wickström C:o; pr. 2 m.

Ett sorgbundet sinne och en bitter erfarenhet af lifvet bilda undstämningen i Germunds dikter. Det synes här i fullt mått lla att »sången är af sorg upprunnen»; men då någon poetisk spiration i allmänhet ej stått förf. till buds och hans formför- lga desslikes är ringa, så är af dessa sånger ingen synnerlig lädje vunnen», för läsaren åtminstone. Germund besjälas af i liflig kärlek till vår svenska odling och har, i likhet med dess gste poetiske förkämpar hos oss, trott sig i den fornnordiska kingaverlden finna det bästa ämne för omklädnad af sina käns- :. Huru litet dessa långt aflägsna tider och mytiska bragder ck beröra de kulturintressen, vi kämpa för, och i synnerhet huru ll och abstrakt denna vapenlarmande poesi i längden kännes : ju mer än väl visat sig i trots af verklige skalders snille. s Germund ter sig bärsärka-anden i en bedröflig gestalt, och, utsatt att någon verkan alls af hans diktning är att förvänta, de den framför allt lända till att undergräfva den »nya iska skolan». — Någonting, som långt mera närmar sig poesi, adkommer förf. i de dikter, der han uttrycker sin påtagligen nstlade sorg öfver lifvets bekymmer, och hans varma läng- efter en ljusare lott bortom tiden väcker medkänsla för ett rta, som vid unga år synes ha fått erfara så litet af ungdo- ns glädje.

Bland de bäst lyckade styckena nämna vi »Den första stjer- n», som dock i hög grad vanställes af den sista strofen (pg. 4); lare »Sol!», samlingens prydnad och röjande undantagsvis en sare verldsåskådning; slutligen »Vintern» samt den förträffliga lsningen »Till en vän». Ännu några andra äro läsvärda, men t stora flertalet är under medelmåttan. En och annan skulle . och med till fromma för det hela bort uteslutas, såsom t. ex. attfrid», en befängd naturmålning, försedd med en Aquila poë- a, sådan man ej hört af sedan Sondéns och Euphrosynes tider. ermund skulle för sin egen så väl som publikens skuld göra st i att förfara mera kritiskt när det nästa gång gäller att nmanställa en diktsamling.

R. v. W.

Dr Alfred Svensson: Mästerskapssystemet, lärobok för praktiskt och naturenligt inhemtande af det tyska affärs- och um- gsspråket, för sjelfstudium. H:fors, G. W. Edlund, 302 pg. ; 4 mark.

Den i boken följda metoden, hvilken på titelbladet uppges

såsom »ny», har dock redan i *Robertson* och *Ollendorff* haft tvenne erkända föregångare. Man finner ett stort och skickligt gjordt urval af de i hvardags- och affärslifvet behöfligaste fraser jemte grammatikaliska anmärkningar, så att lärjungen äfven med förbigående af den teoretiska delen nog kan både fråga och svara — blott han har lärt sig dessa fraser utantill. Vill han komma rätt in i språket, så finner han ock i de gifna anmärkningarna material dertill; men det är klart att detta studium fordrar lika lång tid efter »mästerskapssystemet», som efter en vanlig grammatika. Emellertid är boken säkert en välkommen handledning för dem, som af en eller annan orsak icke kunna offra mycken tid åt ett egentligt språkstudium. I afseende å den grammatiska delen tillåta vi oss några anmärkningar. Pag. 35 frågeord inleda icke blott bisatser, utan äfven hufvudsatser; pag. 64 *Flucht, Furcht, Pracht, Rast, Ankunft* sakna pluralis; pag. 95 superl. med *auf's* är lika vanlig som med *am;* skilnaden är, att den förra är absolut; pag. 199. 2 i första ex. är konjunkt. origtig, det andra ex. är otyskt; lägre ned på samma sida står: »konjunktiv efter vissa verb»; konjunkt. beror i tyskan aldrig på det föregående verbet, utan endast på föreställningen; äfven dessa exx. äro origtiga. Uttalsreglerna äro äfvenledes vilseledande: *o,* då det är långt, uttalas aldrig som *å,* det klingar som i svenska ordet »sol, tog»; *u,* då det är långt, har aldrig en brytning till *o,* det klingar som i ordet »ur»; i diftongen *au* faller tonen ingalunda på a, ai kan aldrig ha någon dragning till *oi,* och *äu* är långtifrån *öj;* ett dylikt uttal skulle vanställa språket.

H. P.

Max Adeler: Småstadssqvaller. Humoristiska teckningar, öfvers. af Anna Geete. 244 sidd. 8:o. Sthlm 1882, Jos. Seligmann & C:o (Amerikanska Humorister IV.).

Mark Twain: Ur en landstrykares anteckningar. Valda stycken ur »*A tramp abroad*» etc. öfvers. af Anna Geete. 283 sidd. 8:o. Sthlm 1882, Jos. Seligmann & C:o (Amerikanska Humorister V.).

Den läsande allmänheten i norden har sedan länge lärt sig värdera de amerikanska humoristerne, ibland hvilka Mark Twain — eller Samuel L. Clemens som han egentligen heter — med rätta intager ett framstående rum. Inom den engelska vitterheten eger humorn burskap sedan gammalt; men sin lätta, raska behändiga form har den på detta tungomål egentligen först erhållit genom amerikanarne, hvilka tyckt det fördelaktigt att låta den framstå i sin fulla omedelbarhet, utan att, såsom brukligt varit hos Englands skriftställare af detta slag, begagna den som en prydnad vid nog bredt tilltagna skildringar och berättelser. Mark Twain utvecklar sitt mästerskap uti korta eskisser och flygtiga teckningar, och ehuru äfven en allvarlig hållning icke är honom

nmande och särskildt hans naturskildringar äro af en hänföde prakt, hvars helgjutna intryck han icke grumlar genom att ermodigt falla ur tonen, vill man dock helst skratta med hoa, och det får man sannerligen af full hals, så vida man är lycknog att stå höjd öfver de föremål och förhållanden, dem han er till skottaflor för sina qvicka, väl ofta grofva, men alltid ffande pilar. Förf. är ibland annat icke någon »musikvän» af ta på vår goda kontinent vidtutbredda slag, som är med om i möjliga musiktillställningar icke af böjelse och verklig insigt, n för att kunna tala derom i en ton, som kommer dem sjelfva i andra att tro dem vara sakkännare. Hans utfall emot pianolnings-epidemin, emot operavurmen och Wagner-fanatismen och t allt annat mer eller mindre tvifvelaktigt musicerande torde hända icke falla alla i smaken, men äro onekligen af en öfväldigande munterhet. Men äfven andra små svagheter hos t tidehvarf, vare sig i den nya eller gamla verlden, gisslar f. med en aldrig svikande öfverlägsenhet. För en hvar, som na vill använda en ledig stund för att komma ifrån hvardagsets bråk och bekymmer, erbjuda dessa Mark Twains »Anmningar» en rik tillgång på underhållande läsning. Behaget af skulle icke hafva minskats om boken erhållit en innehållsteckning, den vi för vår del anse utgöra en sjelfskrifven bendsdel i hvarje publikation, som bildas af ett flertal, vare sig ördes sammanhängande eller annars till ett helt förenade alster.

Inom samma publikations-serie har äfven intagits Max Ades »Småstadssqvaller», öfversatt till svenskan af samma skicka hand, som på ett förtjenstfullt sätt återgifvit Mark Twains s anmälda bok. Till denne utmärkte humorist är Adeler visligen icke någon jemlike, hvarken i qvickhetens ursprungligoch skärpa eller stilens elegans och rikedom i fyndiga och erraskande vändningar. Men han förfogar öfver en tilltalande llynthet tillika med en liflig och träffande iakttagelse-förmåga, n håller läsaren i en behaglig stämning, och i sådant hänmde äro äfven hans »humoristiska teckningar» en välkommen eteelse på den underhållande lektyrens område.

W. Bolin.

I.: Ur hvardagslifvet; berättelser, öfversättning från danan; 188 pg. liten 8:o. Sthlm 1882, Alb. Bonnier; pris 1: 25 kr.

För den, som känner tidigare arbeten af I., förknippa sig l den anspråkslösa signaturen de angenämaste hågkomster. Drar man sig till minnes hela räckan af I.:s noveller från »En ung ges historie» till denna sista samling, är det nog troligt att fleret af de enkla detaljerna hafva förbleknat för nya, briljantare lningar, men det intryck af oblandad harmoni, som läsningen dem lemnade, står qvar.

Det kan vara betecknande nog för I.:s diktning, att en af

hennes personer, »Ida» i »Professorns hem» säger: »Se, så gingo mina barndomsdrömmar i fullbordan. Jag fick nyckelknippan och det hvita förklädet. Jag blef älskad, och de kalla mig oumbärlig». Det är icke någon stor verld, I.:s menniskor lefva i, stora händelser slå icke samman öfver dem eller föra dem med sig, de lidanden och sorger, som komma dem till del, bära och öfvervinna de. Kampen, som föres, är mest mot det egna sjelfviska jaget och verlden oftast hemmets bortskymda. Kärlek, godhet och gudsfruktan äro de lifgifvande element, som komma också de onda att bättra sig och göra de goda till sällsynt ädla och upphöjda karakterer. Om onda eller goda, stå hennes personer dock ej der till varnande exempel eller efterföljansvärda mönster, dertill är förf. för mycket konstnärligt anlagd, och just derför passa hennes noveller så utmärkt bra för ungdom, om ock hvem som helst har nöje af att läsa dem.

I förf:s förhoppningsfulla lifsåskådning finnes intet rum för misströstan och förtviflan, och derigenom bilda hennes berättelser en bjert kontrast till hvad man är mest van vid i den nyaste literaturen. Den lilla sömmerskan i dessa nya hvardagshistorier kan vara glad åt att vintersolen sänder hvarenda stråle in i hennes rum och åt att sommarsolen stiger så högt, att hon slipper dess brännande hetta. På samma vis fogar sig allt annat också till det bästa: Invaliden lär sig »att tacka för träbenet», straffången, som suttit af sitt straff, blir en god och nyttig menniska. När förf. någon gång, allt med ett öfverflöd af välvilja för sina personer, talar om deras små svagheter, tycker man så mycket mera om henne. Mest är det bland sådana anspråkslösa personer, förf. rör sig: »Invaliden» och »Den gamle brefbäraren» få hvar sin historie, och sak samma är det med en mängd af föregående noveller.

Att I.:s historier icke bära den realistiska pregeln, utan rigtningen tvärtom kan förefalla nog idealistisk, är väl sant, äfvensom att dessa personer i verkligheten icke alltid skulle tänka och känna så, som här blifvit framställdt, utan att deras tankar och känslor äro nog mycket luttrade och förfinade i öfverensstämmelse med förf:s egna. Det vore möjligt att skarpare aktgifvande på naturen skulle medföra mer karakter och friskhet, der man nu ofta tycker att endast uppfinningen är varierad, men mer än troligt vore att, om bjertare färger komme in i den dämpade ton, som är förf. egen, vore också harmonin störd, ty I. är för länge sedan fullt utpreglad till rigtning och stil. Hvad det derför vid dessa nya noveller mest kommer an på, är att se åt om de stå i nivå med hvad förf. förut skrifvit som bäst, och då torde nog »Invaliden» t. ex. vara en liten fin bit, hvilken kan uthärda jemförelse med hvad helst, som flutit ur I.:s penna. En annan fråga är om icke den trånga krets, hennes diktning rört och rör sig i, gjort intrång också på åsigterna. En djupt religiös anda har städse genomgått hennes berättelser, värmande och upplyftande

ir dess upprigtighets skuld. I par af dessa senare noveller dermot förefaller det som skulle en bestämd rigtning vilja göra sig illande, hvilken låge förf. skildt om hjertat att framhålla, och ari äro de bestämdt underlägsna det bästa, hon skrifvit förut.

H—a.

Broder Svensk: Till allmänheten i försvarsfrågan; 90 pg. ten 8:o. Sthlm 1882, A. W. Björcks förlag; pris 90 öre.

Förf. till denna lilla, »till allmänheten» i Sverige rigtade krift lifvas synbarligen af en varm kärlek till sitt fosterland. Det är väl också derför han lika mycket söker tala till hjertan om öfvertyga förståndet om nödvändigheten af försvarsfrågans nara lösning i den rigtning, förf. önskar, i och med afskaffande f det oviga och föråldrade indelningsverket, som nog redan har erättigade anspråk på evig hvila. Må hända har dock denna sträfvan att röra vid nationens ömmaste strängar varit orsaken ill att han i så mörka och dystra färger som möjligt målar landets militära ställning och sannolikheten af ett framgångslöst förswar mot en öfverlägsen fiende. Så t. ex. ser han redan i andanom Norge förloradt till Lofoden och Trondhjem samt Sverige sönstyckadt till Ångermanelfven, »hvilken nya riksgräns då skulle göra skäl för sitt namn!»

Sant är att en långvarig fred kan i många sinnen hafva idstrat en känsla af trygghet och säkerhet, som må hända i sin tur är orsak till att vårt grannlands försvars-system för närvarande är något ovigt och föråldradt och ej innebär tillräckliga garantier för ett intensivt och framgångsrikt försvarskrig. »Vill du freden, håll dig beredd för kriget!» är en gammal regel, hvilken, så länge den eviga freden ännu ligger i ett drömt fjerran, alltid bör ihågkommas. Gör man det ej, blir man förr eller senare nödsakad att rista mörka runor på häfdens blad. Att denna regel under senaste tider blifvit för litet beaktad i vårt grannland derom lär väl mången vara ense med Broder Svensk. Huru han för öfrigt tänker sig försvaret, kunna vi lemna derhän, i synnerhet som han ej haft för afsigt att gifva några detaljerade förslag; vi vilja blott uttala att vi i allmänhet och med afprutning af någon portion pessimism ur premisserna äro öfverens med honom i fråga om de dragna slutsatserna.

Så snabt och oförmodadt som Broder Svensk i kap. II med öfverskrift *Fienden kommer* påstår, troligen för att dermed skrämma den vankelmodiga, kommer dock icke fienden; så förklaras sällan något krig eller öfverföres en landstigningsarmé. Och om så vore, finnes ju dock medel att afvärja faran. Sverige—Norge har en rask och hurtig samt med minsta prick och skär förtrogen kustbefolkning. Ehuru vidsträckta, äro dessa kuster ofta svårtillgängliga och lätta att försvara. Hvad under sådana förhållanden kunde uträttas af en mängd relativt billiga torpedo-bå-

tar i förening med kusttelegraf och lämpligt placerade rese
har förf. ej tagit rigtigt med i räkningen. — Hade han gjort
vore hans färger ej så mörka. Vi tro att ett sådant förs
system gåfve hvarje fiendtlig flotta med eller utan landstign
armé nog mycket att tänka på.

*— *—.

Magnus Höjer och Gustaf Björlin: Gustaf II A
Några minnesblad; 64 pg. 8:o. Sthlm 1882, Jos. Seligma
C:is förlag; pris 1 kr. 50 öre.

Denna tilltalande publikation, utgifven med anledning a
staf Adolfs festen den 6 november, utgöres af en afhandlin
Gustaf II Adolf såsom menniska och statsman af Magnus]
en skildring af slaget vid Lützen af Gustaf Björlin och en
fattad framställning af Gustaf Adolfs föreningens i Tyskland
samhet af den förstnämde. Hr Höjers teckning af Gustaf .
som utgör broskyrens hufvuddel, meddelar intet faktiskt nytt
vittnar om att förf. med stor omsorg gjort sig förtrogen me
rika literatur, som behandlar Gustaf Adolfs och trettioårig
gets historia. Han anser, i likhet med nästan hela den
historieskrifningen på detta område, att hufvuddraget i (
Adolfs politik var svenskt. »En svensk statsman var (
Adolf, först och sist», säger han, »och Sveriges fördel ocl
ära glömde han allra minst i det ögonblick, då hans snille
honom ut på verldshistoriens stora skådeplats och hans l
yppersta bragd gjorde honom till en af mensklighetens hje
De religiösa synpunkterna tillerkänner förf. en genomgåen
tydelse, men hufvudsakligen såsom medverkande, icke ensa
dande moment. Till den nyare Gustaf Adolf forskningen
ter sig förf. äfven deri, att han särskiljer olika skeden i k
gens allmänt-europeiska politik. Han framhåller att redan (
Adolfs polska krig var en episod i den stora, allmänna k
mellan protestantiska och katolska magter och att han derl
dan under dess förlopp sökte sina trosförvandters hjelp och
kastade planen till ett allmänt evangeliskt förbund. Till e
jan afsåg konungen dock endast att förlägga kampen mell
evangeliska och de katolska till Polen eller der bereda en
sion genom att sysselsätta de polska stridskrafterna; först
Polens kraft blifvit bruten ärnade han framtränga mot kej
arfländer. En ny skiftning inträdde i Gustaf Adolfs polit
Brandenburg genom v. Bellin på sensommaren 1624 inbjö
staf Adolf till krigiskt uppträdande i Tyskland. Gustaf
förklarade sig nu beredd att öfvergifva sin redan flere år
plan att draga de katolska stridskrafterna till Polen ocl
detta land till hufvudskådeplatsen för de religiösa partiernas
och erbjöd sig att öfvergå till Tyskland, för att der käm
den gemensamma saken. När sedan Kristian IV af Da

föredrogs såsom ledare för förbundet, svalnade Gustaf Adolfs intresse för allians-planerna. Slutligen beslöt han, väsentligen föranledd af den fara, som hotade Östersjön och Sverige, att äfven utan bundsförvandter landstiga på Tysklands jord. Sålunda modifierade Gustaf Adolf sin uppfattning, oaktadt den i grunden var en och den samma, i någon mån efter de politiska förhållandenas kraf. En anmärkning ville vi göra mot förf:s annars sakenliga skildring. Sid. 31 säges att Gustaf Adolf, i likhet med Jakob I af England, men med mera allvar, var uppfyld af tanken på ett protestantiskt universal-förbund. Jakob I:s underhandlingar afsågo dock alltid att förbinda protestantiska och katolska magter med hvar andra, medan Gustaf Adolf från början stälde sig på rent protestantisk grund.

Hr Björlins skildring af slaget vid Lützen ger en klar bild af de händelser, som ledde till hjeltekonungens fall och rättar många af de misstag, som förekomma i historiska läroböcker och i berättelser för ungdom. Så t. ex. förlägges Pappenheims ankomst till slagfältet till tiden kort före eller kort efter slagets början, icke efter Gustaf Adolfs död. I denna och i andra punkter följer förf. Odhners undersökning i Hist. bibl. 1877 h. 2. Broskyrens värde förhöjes genom ett porträtt af Gustaf Adolf, taget efter ett af de kopparstick, som bäst framställa Wasa-dragen, en plankarta af slaget vid Lützen efter ett i svenska riksarkivet förvaradt utkast samt en afbildning af Gustaf Adolfs monumentet å Lützens slagfält.

M. G. Schybergson.

National musei intendent: Statens konstsamlingars tillväxt och förvaltning 1881; 32 pg. stor 8:o. Sthlm 1882.

Den lilla broskyren är den första »Berättelse angående konstsamlingarnas tillväxt och förvaltning», som enligt National-musei stadgar framdeles årligen kommer att utgifvas. Det blir derigenom möjligt för den större allmänheten att följa med museets förkofran, och för framtiden uppstår dermed en pålitlig källa rörande en vigtig del af konstförhållandena. Att tillökningen af museets skatter för 1881 icke varit obetydlig framgår af uppgiften att utomgåfvor af icke mindre än 25 personer, bland dessa en samling af grekisk-assyriska fornsaker af dr Carlo Landberg, uppgående till omkring 700 numror, ha till museet inköpts 41, dels enskilda konstverk, dels kollektioner, bestående af skulpturer, fornsaker, taflor, handteckningar, gravyer och plåtar. Den lilla årsberättelsen bär den gemensamma titeln »Meddelanden från Nationalmuseum N:o 1», med hänsyn till andra meddelanden rörande konsten och konstnärerne i Sverige, dem musei-förvaltningen har för afsigt att utge.

J. A.

Georg Nordensvan: I Harnesk. 187 pg. 8:o. Sthlm 1882, Z. Hæggström; pris 2 kr. 50 öre.

Det är med verkligt nöje vi genomläst denna novell, i hvilken vi funnit hvad man icke finner i alla böcker, verkliga menniskor, med hvilka man kan känna glädje och lidande. Hjelten, Helge Rosenberg, författare och löjtnant, är en af dessa älskvärda karakterer, som med den allt vinnande ungdomsglädjen och munterheten, med sina djerfva drömmar, förhoppningar och rika gåfvor, fresta en mer än en gång att tro det allt detta vore tillräckligt för att kläda sig »i harnesk mot lögn och mörker och falskhet». Och dock, när det sedan gäller den stora striden, så sviker han skamligt sin fana, sin tro, sina egna drömmar och sina vänners förhoppningar. Och likväl drog han ut utan sjelfkärlek, utan personlig (på sin höjd parti-) äregirighet, utan egennyttiga beräkningar. Hvar ligger då felet till detta moraliska nederlag? Till en del finna vi det deri, att Helge Rosenbergs författaredrömmar stodo i ingen proportion till hans verkliga begåfning, som, om den varit af den rätta sorten, icke lemnat honom så fullständigt i sticket, *redan förr* än han brutit med sig sjelf. Men der finnes en ännu djupare grund. Helge saknar en fast grund att stå uppå. Hans lifsåskådning är denna finare estetiserande epikureism, som fört så många begåfvade andar på förfall. I början synes den icke farlig, men det är ett sluttande plan, de glada lagen, de oskyldiga nöjena bringa en att dagtinga allt oftare med lifvets allvar, med pligtens kraf, och i denna konflikt går hjelten under. Det är ett mycket rigtigt psykologiskt drag i Helges karakter och en fin iakttagelse af förf., att Helge från den stund, då han bryter med sitt bättre jag, icke mera är mägtig af det konstnärligt skapande arbetet. Man skulle kunna fråga hvarför Helge Rosenberg icke försöker sig i någon annan genre, »något dåligt, som folk tycker om», såsom han säger. Något sådant kan dock icke komma i fråga med en författare sådan som Helge. Det var just det rättas, det sannas talan han ville föra, det var de ädla instinkterna, som gåfvo honom förmåga af entusiasm och rätt att hoppas på sig sjelf. När dessa nobla känslor i striden om honom sjelf gå under, återstår af den flammande elden endast askan qvar, hans själ är utbrunnen, han har intet mera att gifva. Som ett fel i denna karaktersteckning anse vi dock att de lyten, som finnas hos den unge och som sedan hos den mognade mannen utveckla sig så förderfbringande, icke äro tillräckligt antydda. När den afgörande vändningen inträffar hos hjelten, blir läsaren först öfverraskad och måste så att säga ur det förgångna framleta orsakerna dertill. Detta om karakterstecknigen, som för öfrigt, äfven hos bipersonerna, är särdeles förtjenstfull.

Hvad det tekniska i arbetet beträffar, tillåta vi oss anmärkningen att arbetet icke eger den helgjutenhet, man har rätt att

ordra af ett konstverk. Förf. ger oss nemligen mera, än der gentligen rymmes inom berättelsens trånga ram. Det hjelper cke att detta öfverskott är till och med förträffligt, det förvillar ch skymmer bort konturerna. Dessa beskrifningar vid sidan af mnet förekomma mest i arbetets förra hälft; i senare hälften saknas de, och der löper berättelsen jemnare och intresserar mer och ner för hvarje sida.

Det är den moderna verklighets diktningen med sina porrättlandskap, stämningsbilder och genretaflor, som förledt förf. ill dessa utflygter. Hvad han för öfrigt offrar åt den moderna ealistiska rigtningen gör han med urskiljning och utan öfverdrift, ikasom han äfven är jemförelsevis fri från den pessimism, man å ofta finner i den moderna literaturen. Den som tror att verkighets diktningen endast kan syssla med samhällets uselhet och lände, må läsa G. Nordensvans »I harnesk».

Det finnes väl ingenting, som är tyngre att draga på för n ung författare än »allmänhetens berättigade förhoppningar»; le ha tvungit mången att gå utom sferen af sin rätta begåfning. I alla fall våga vi dock säga att den svenska skönliteraturen har nycket att hoppas af denne förf:s förmåga att skildra liffullt och känna varmt och af hans märkeliga alstsingsförmåga.

Jac. Ahrenberg.

A. A. v. Mentzer: Folkskolans kartbok, innehållande tolf kartor; 11 blad 4:o. Stockholm 1882, Hj. Linnström; pris 50 öre.

M. Roth: Tolf kartor ur Geografisk atlas för folkskolor (Roths skolatlas n:o 3); 12 blad 4:o. Stockholm 1882, A. V. Carlson; pris 55 öre.

Här föreligga tvenne små kartverk, som visa till hvilket otroligt billigt pris litografiska alster numera kunna åstadkommas i vårt grannland. I synnerhet öfverraskas man vid öppnandet af dr Roths atlas, ty den framstår fördelaktigt genom sitt på en gång detaljerade och öfverskådliga utförande. I detta afseende står det först nämda kartverket betydligt efter. Att det gifver tvenne kartor öfver Europa, en fysisk och en politisk, är knapt någon fördel, emedan ländernas naturliga gränser derigenom icke så lätt inpreglas i elevernas minne. En vigtig fördel hos denna kartbok är deremot den, att ett särskildt blad är egnadt åt Australien och dess överld. Den särskilda kartan öfver Finland är sannolikt till för att göra boken användbar i de svenska folkskolorna på denna sidan bottenhafvet; den gör dock icke en särskild karta öfver Finland obehöflig för eleverna. Derför måste Roths atlas föredragas till begagnande i Finlands folkskolor (och äfven andra lägre läroverk). Vi finna här redan det första bladet rikhaltigare och mera lärorikt än i det andra kartverket, med teckningar förklarande sol- och månförmörkelserna, årstidernas vexlingar, land- och vattenhalfkloten, kompassen o. s. v., hvilket allt

saknas i v. Mentzers atlas. På globkartan är till och med det arktiska Franz Josefs land utsatt. Afrikas karta är omsorgsfullt utförd och upptager resultaten af de nyaste forskningarna. Kartan öfver mellersta Europa är väl behöflig, men hade, om bladantalet nödvändigt måste inskränkas till 12, kunnat ersättas med ett blad öfver Australien. De upplysande bikartorna (Egypten, Guineakusten, Kaplandet, de amerikanska nordoststaterna och Jerusalem) höja det lilla verkets värde. Också den förtjensten bör icke förbises, att skalan är angifven på alla kanter.

På hr v. Mentzers kartor hafva vi anmärkt flere origtigheter, hvilka äro undvikna på dr Roths. Så t. ex. landgränserna på Balkanhalfön, Waldais höjd, Afganistans nordgräns, längden och loppet hos bortre Indiens floder, Taimyrlandets kustform och flodsystemet i södra Central Afrika. På kartan öfver Europa hade Finland bort skiljas från Ryssland medels en gränslinie med samma skäl som Sverige från Norge.

R. H.

Sophus Tromholdt: Venusgjennemgangen den 6 December 1882; en almenfattelig fremstilling. 72 pg. 8:o. Christiania 1882, Alb. Cammermeyer.

Den sällsynta och för kännedomen af dimensionerna inom solsystemet så vigtiga företeelsen: planeten Venus gång förbi solen, har under de senaste tider åter tilldragit sig hela den bildade verldens uppmärksamhet. Till särskilda delar af jorden hafva vetenskapliga expeditioner utsändts för att iakttaga fenomenet. En stor literatur har uppstått, dels behandlande företeelsen, sådan den skulle komma att visa sig för de särskilda delarna af jorden, dels berörande på tidigare erfarenhet grundade regler för observationernas ändamålsenligaste anordnande. För att äfven för den stora kretsen af för vetenskapens allmänna framsteg intresserade göra det möjligt att förskaffa sig en idé om hvad med allt detta åsyftas och hvilken betydelse Venuspassagen har för astronomin, har vid sidan af denna rent vetenskapliga literatur en icke ringa mängd populära framställningar sett dagen.

Ur dessa har förf. till förestående lilla arbete — en af deltagarene i den norska meteorologiska expeditionen till Lappmarken — sammanfört sina uppgifter. Särskildt har Newcomb's populära framställning af astronomin flitigt anlitats. Efter en kort öfverblick öfver solsystemets sammansättning och särskildt Venus rörelse i förhållande till solen och jorden, innehåller arbetet främst en utläggning om hvilka lägen dessa tre kroppar böra intaga till hvar andra för att Venus från jorden må synas projicierad på solen. Begreppet parallax definieras, och metoden att genom Venuspassagen finna värdet på solparallaxen och dermed på jordens afstånd från solen framställes. Öfriga metoder, såväl forntidens som nutidens, för uppnående af samma mål anföras i korthet. Här

jer de förut iakttagna Venuspassagernas historia, hvarvid särld uppmärksamhet egnas åt 1874 års Venusgenomgång. En mställning af fenomenet, sådant det den 6 december sistlidne år ille komma att visa sig för olika trakter af jordytan samt en ydning om betydelsen af en noggrann kännedom af solparallms värde afslutar arbetet.

Den i många afseenden förträffliga framställningen utmärker för stor reda och klarhet. Förf. eger ett särdeles fängslande ifsätt och förstår att på ett enkelt och exakt men tillika anämt sätt göra läsaren förtrogen med det ganska invecklade af många omständigheter påverkade fenomen, som ärförel för hans framställning. En sak ville vi dock anmärka; förf. es kanske något modfäld beträffade framgången af metoden genom Venuspassagen bestämma solparallaxen. En vidsträck› erfarenhet i afseende å det sätt, på hvilket observationerna detta fenomen böra anordnas, hvars sällsynthet just gör samdet af erfarenhet svårt, skall väl slutligen rena iakttagelserna ı de felkällor, som delvis ännu återstå och som hittills i viss d förringat värdet af denna metod. Efter all sannolikhet skola Venuspassagerna lemna oss det säkraste värdet på längdenheinom solsystemet.

A. Donner.

Öfversigt.

Musik. Från vår förra musikaliska revy återstår att omnämna konserter, hvilka väl torde kunna betecknas som den fjoliga vinsäsongens briljantaste musikföreteelser: madame *Désirée Artôt-Paas* konsert den 21 november och signora *Carlotta Pattis* två konserden 11 och 12 december.

Det var nu andra gången fru Artôt besökte den finländska hufistaden. För dem, som tidigare voro i tillfälle att lyssna till konstinnans sång, måste det vara en dubbel njutning att åter höra henne ı dervid finna att ingenting under årens lopp förändrats i henne edragskonst, i hennes sällsynt stora förmåga att beherska röstreserna. Fru Artôts stämma, en mezzosopran, är ej i sig sjelf nåtting ovanligt skönt; vi tro att många af våra inhemska sångerskor fseende å den naturliga röstbegåfningen kunde anses vara fullt förliga med henne. Men det som i så hög grad förskönar och ır rösten och som tillika förskaffat henne europeiskt rykte är den idigt utvecklade sångtekniken, en teknik, den der i afseende å stnärlig utbildning ej torde ha nåtts af någon enda nu lefvande

sångerska. Tack vare denna tekniska fulländning har det för fru Artôt varit möjligt att ännu efter en tjugutreårig konstnärsverksamhet bibehålla den första friskheten och elasticiteten i rösten. Det är nemligen från år 1859, som konstnärinnans verldsrykte daterar sig. Hon uppträdde då första gången i Berlin som medlem af det lorinisk operasällskapet. Under ingendera af sina konserter härstädes har hon dokumenterat sig som koloratursångerska. Vi tillägga denna omständighet en ganska stor vigt, ty den är betecknande för hennes musikaliska ståndpunkt. Hon vill ej fatta sitt kall så, som behöfde hon ockra på den stora publikens lystnad efter det virtuosmessigt raffinerade, utan hon låter framför allt det sköna i musikverket sjelft framstå som det väsentliga och iför det blott omklädnaden af sin egen snillrika individualitet. Att hon för öfrigt också är en koloratursångerska af rang bevisar nogsamt den omständigheten, att många af hennes bästa dramatiskt-musikaliska skapelser på utlandets scener, t. ex. Rosina i »Barberaren», Adalgisa i »Norma», Annina i »Kärleksdrycken», med flere högre subrettroler, förutsätta en mycket högt uppdrifven koloraturfärdighet.

Man gjorde den anmärkningen om programmet ns sista konsert härstädes, att det ej var till sitt musikaliska innehåll så godt som förra gången. Utan fog var anmärkningen ej, men divan skänkte oss dock full ersättning i och med Schuberts »Gretchen am Spinnrade», som oväntadt kom till utförande i stället för en sång af Rosenberger. Vi hafva aldrig hört någonting sjungas så fulländadt som denna. Den oroliga stegringen, det dramatiska lifvet och det till sin spets drifna passionerade uttrycket återgåfvos med gripande sanning af den stora konstnärinnan, som härvid tillika afgaf ett vittnesbörd om sin förmåga att djupt uppfatta och uttrycksfullt återgifva den tyska sången, sådan den företrädes af dess störste mästare Schubert.

Basbuffon hr *Padilla,* med hvilken fru Artôt sedan några år tillbaka är gift och som nu deltog i hennes konsertturné, tycktes besitta en öfverlägsen rutin. På scenen kan väl sångarens dramatiskt tillspetsade föredrag i tiden hafva gjort tillbörlig verkan, men som konsertsångare var han mer än ursäktligt variétémessig. Af den utsjungna rösten återstod blott skalet, visserligen förgylt och utsiradt med alla slags italienska grannlåter.

Om fru *Carlotta Pattis* två konserter, den ena för öfverfyld den andra för knapt fjerdedels salong, voro meningarna mycket delade såväl hos publiken som inom det kritiska lägret. Vår hufvudstads musikaliska allmänhet är merendels ganska mild och öfverseende i sina domslut öfver såväl inhemska som utländska artister, men för denna gång ville man ej låta nåd gå för rätt, utan fick så Patti som hennes man, violoncellisten Ernst de Munck, hålla till g

med ganska skarpa omdömen. Emellertid kunna vi för vår del ingalunda instämma i det estetiska anatema, man så enhälligt utslungade mot den berömda sångerskan. Vi medge visst att hennes röst ej mer var så ungdomsfrisk och klangfull, som den utan tvifvel för tjugu år sedan torde ha varit; vi medge till och med att rösten emellanåt led af en torrhet, som särdeles under den andra konserten, då salongen var klent besatt och den akustiska resonansen alltså var större, framträdde nog skarpt och skärande. Men å andra sidan var hennes koloraturfärdighet så förundransvärd, så rent af fenomenel, att man knappast skulle kunna tilltro en menniskostrupe denna förmåga af elasticitet och utbildning. Stämresurserna beherskades fullkomligt, och den glänsande ledighet, hvarmed sångerskan strödde omkring sina fioriturer, sina staccatodriller, sina förunderliga portamentis, den lätthet, hvarmed de svåraste öfvergångar från det ena registret till det andra åstadkommos, — allt detta var väl värdt att höra. Och då dertill kom en grace i föredraget, en förmåga af ömsom passion, ömsom skalkaktighet och uppsluppenhet i uttrycket, kunna vi ej förstå annat än att åt Patti med fullkomlig rätt bör tillerkännas det konstnärliga anseende, man hos oss velat frånkänna henne. Cellisten Ernst de Munck lyckades ej heller tillvinna sig publikens eller kritikens bevägenhet — af hvad skäl veta vi icke. Han var i vårt tycke nätt upp den bäste violoncellist, man här har hört sedan Poppers och Verbilovitschs besök för par år sedan. Man kunde visserligen med goda skäl göra den anmärkning, att hans celloton ej klingade så stor och fyllig som de nyssnämda virtuosernes, men deremot stämplades föredraget af en musikalisk själfullhet, en poetisk skönhet, som berodde på en mera drömmande vek än energisk uppfattning af tonsättningens andeinnehåll och i förening med en praktfull teknik förlänade konstnärens spel en karakteristisk sjelfständighet, som är att skatta vida högre än det skolmässiga, traditionela virtuosskapet. Komme det an derpå, så vore det icke svårt att stödja detta vårt omdöme på det erkännande, som kommit honom till del i utlandet.

Vid pianisten Georg Leitert och sångaren Benotti, hvilka biträdde vid Pattikonserterna, uppehålla vi oss icke. Vi befinna oss midt i julbrådskan och hafva ännu att omnämna det besök, som derunder gjordes af två tyske konstnärer, pianisten prof. *Heinrich Barth* från Berlin och violoncellvirtuosen *Julius Klängel* från Leipzig, hvilka konserterade härstädes den 18 december. Konserten var mycket fåtaligt besökt, antagligen en följd af den olämpligt valda tidpunkten. Den var emellertid af de gedignaste musikaftnar, som vår på konserter så rika höstsäsong hade att uppvisa. Prof. Barth visade sig vara en konstnär i ordets vackraste betydelse. Öfver alla de tonstycken, han föredrog, förstod han att gjuta ett skimmer af osökt, kyskt behag, som lät en ana till den djupa musikaliska känsla, hvaraf föredragaren

måtte vara mägtig. Programmet var utsökt. Man fick visserligen ej höra den passionsstarka, nyckfulla Liszt eller den svårspelte Beethoven, alla pianisters pröfvosten, men man fick i stället höra den behaglige Schubert, den ädle Mendelssohn, den innerlige Schumann, den sångbare Rubinstein. Att Chopin, pianodiktningens snillrike nydanare, ej saknades på programmet var naturligt; af denna föredrogs hans b-moll Sonate med dess ryktbara sorgmarsch. Hr Klengel åter förstod att locka ur sitt instrument en mägtig sångton, hvartill vi sällan hört maken. Denna teknik kan tillförsäkra den ännu blott några och tjugu år gamle konstnären en plats i främsta ledet af samtidens cellovirtuoser; måtte blott ej den förvånansvärda tekniska vituositet, hvaraf han nu är i besittning, leda in på någon farlig afväg. Vi neka ej till att han redan syntes oss i viss mån öfverstiga gränserna för instrumentets tekniska uppgift. Ostraffadt gör man dock icke dessa svindlande flageoletstaccatos, sådana de förekommo i hr Klengels Variationer. Ej så sällan misslyckades ock de vanskliga greppen, och om det än »gjorde ingenting», så utvisade det dock att äfven för det möjliga finnes ett nec ultra. Man torde hafva hopp om att snart få återhöra de bägge virtuoserne, och att allmänhetens intresse då skall varda större, önska och antaga vi.

Sångerskan fröken *Julia Tscheschkowski,* hvarom vi i vår förra revy voro i tillfälle att yttra oss, gaf strax efter jul en temligen fåtaligt besökt konsert i studenthuset. Sångerskans publik bestod till största delen af medlemmar af härvarande ryska societet, likasom äfven programmet för det mesta upptog kompositioner af de ryska tonsättarene Glinka, Rubinstein, Dargomischky, Tschaikowski m. fl.

Innevarande musiksäsong har öppnats af *Orkesterföreningen* med dess fjerde sinfonikonsert den 13 januari. Inledningen till konserten gjordes med Mozarts monumentala Trollflöjtsouvertyr, som utfördes med verklig inspiration. Tempot togs kan hända alltför snabt, ty en del stämmor ville ej alltid orka ut med att precisera det i rytmiskt afseende så kännspaka första motivet i den fungerade hufvudsatsen. Att gamle Mozart kom till heders gladde oss mycket. Orkestern har derigenom visat sin förmåga af ett polyfont samspel, som ju alltid är ett vigtigt kriterium på beskaffenheten af en orkester. Men än mer: den har genom att främst upptaga Mozart på programmet visat en mångsidighet i smaken, som fullt borde tillfredsställa äfven dem, som klandrat orkestern för dess »alltför moderna rigtning». Huru man i allmänhet kan framställa denna åsigt som ett klander förefaller oss ganska eget. Utan att här sjunga någon lofsång öfver den moderna musikaliska konsten på bekostnad af en äldre smakrigtning, uttala vi dock som vår speciela åsigt att orkesterns moderna tendens icke allenast är berättigad, utan fullt naturlig och i allo lofvärd. Eller skola vi då i evighet spela endast Mozart och Beethoven, hvilka v

illa kunna utantill, för att förnämt lefva i okunnighet om de många lrika tyska, franska och nordiska komponister af nyare datum, lkas skapelser tjusa verlden rundt omkring oss? Den musikaliska servatismen är den värsta och löjligaste af all konservatism. Den sinne nog att förstå det yngre och skönare, men den vill det Den kniper ögonen ihop och vänder döförat till. Hellre förgås erkänna! Och under allt detta går det evigt sköna framåt i ständig , ständigt vexlande gestalt, och den gamle konservatisten märker huru blommorna spira upp kring honom, medan åldern snöar på is hjessa.

Med Svendsens härliga D-durs sinfoni gjorde orkestern åter ett lt modernt grepp. Utförandet af denna tonskapelse, som i sin romantiska stämning endast kan jemföras med Beethovens sköna A-dur foni, hvilken spelades på den femte sinfonikonserten den 8 februari, lrar lika mycket orkestern som dess talangfulle dirigent. Vi tilla hrr trumpetare vårt bästa erkännande för den fina moderation, armed de handhade sina i de bägge sinfonierna lika vigtiga horntier. — Af de öfriga orkestersatser, som på de två sista sinfonikonterna kommit till utförande, hafva intressantast varit Brahms Traka ouvertyr och George Bizet's »L'Arlésienne», suite i fyra satser. ahms, en lärjunge och själsfrände till Schumann, har tillegnat sig 'cket af dennes tungsinta, grubblande svårmod, utan att tillika ega as psykologiska innerlighet. Brahms' tonsättningar bära i allmänt pregeln af en manlig, men dyster åskådning, som ej låter pruta d sig af någon som helst lifsskönhet. Han finner tillvaron tragisk h det så på allvar, att högst sällan ens den försonande humorn mmer till användning som afledare. Han målar grått i grått, och ı nyanserna emellanåt gå något grumligt öfver i hvar andra är detta n hända lika mycket materialets som målarens fel. Emellertid vann ecielt den Tragiska ouvertyren mycket vid en oftare förnyad bekantap. Utförandet af den svåra kompositionen var i vårt tycke det sta, som orkestern hittills haft att framvisa. Bizet's suite klingade tagligen rätt främmande för dem, som endast lärt känna i kompoören »Carmens» tonsättare. Den besynnerliga, men högeligen inessanta harmoniseringen med en motsvarande frappant orkestrering de dock helt säkert ej fallit i smaken, derest ej en pikant rytm och t detaljeradt fint spel uppehållit intresset. Oförliknelig var den ıfva idylliska lokalstämningen. — På orkesterns fjerde sinfonikonrt uppträdde pianisten hr *Carl Pfeiffer*, som nedslagit sina bopålar is oss, med ett föredrag af Schumanns a-moll konsert. Tekniskt umstod spelet jemt och tillika briljant; uppfattningen var, om icke ap, så dock fullt genomtänkt och pietetfull. Det reserverade utyck, hr Pfeiffer gaf de schumannska detaljstämningarna, passade nsertföredraget ej illa; det hela vann derigenom en högre grad af

objektivitet än hvad egentligen kompositionen sjelf eger. Schum är nu en gång för alla ingen massbehandlare, lika litet som strängt taget är någon acqvisition för konsertsalongen. Liksom J Paul vill han ej duga i stort sällskap; man skall taga dem bägge sig på sin kammare och der studera dem i ensamheten.

Om den belgiske violinvirtuosen *Eugen Ysaye,* som uppträ vid den sista sinfonikonserten och nu annonserat om egen kon den 12 febr., skola vi i vår nästa öfversigt yttra oss, likasom vi äfven skola referera Musikföreningens kyrkokonsert den 1 febru

K. Flodin.

Genmäle. Hr professor F. Gustafsson har haft godheten e min latinska formlära en kort granskning i första häftet af Finsk skrift för 1883. För det välvilliga erkännande, granskaren skän detta mitt arbete, i det han förklarar att »korthet och redighet de för en lärobok synnerligen vigtiga förtjenster som utmärka ifrågavarande», kan jag naturligtvis icke annat än vara på det hö tacksam. Deremot nödgas jag beklaga att hr professorn icke rå uppmärksamma ett af mig i oktober månad sistförflutet år i tre af dets tidningar infördt tillkännagifvande af följande lydelse: »Till u vikande af möjlig kollision får jag härmedelst tillännagifva, att omedelbart efter det jag slutfört mitt lexikaliska arbete ärnar utarb en ny med nutidens fordringar öfverensstämmande Latinsk Gram tik». Jag vågar nemligen tro att han i motsatt fall, i stället för såsom nu skett, nagelfara med den latinska ortografin i ett arb som under de tjugufem år det begagnats vid våra finska sko knappast undergått någon annan förändring, än att den ursprungli använda finska terminologin förbytts till latinsk och hvaraf på sen tider — habent sua fata libelli — den ena upplagan utkommit ef den andra *utan att jag derom haft den ringaste aning,* hade uppskj sin granskning till dess min nya grammatik, hvarmed jag som b är sysselsatt, hunnit utkomma.

Joh. Gabr. Geitlin.

I frågan om qvinnobildning och samuppfostran.

»Hos föräldrar önskade jag gerna se en så stor lärdom som möjligt, och jag talar härvid icke blott om fäderne», säger Quintilianus, Roms störste lärare, samt hänvisar på Cornelias och många andra vittra damers exempel. Det ser nästan ut som om efterverlden mindre beaktat dessa tankar af honom än t. ex. hans bestämda opposition mot kroppsaga, hvilken nutiden ändtligen afskaffat, åtminstone i skolan. Men, skall man invända, den romerske pedagogen och reformatorn upplyser oss icke om Grachhernes moder med sin höga bildning utöfvade samma goda inflytande i köket och bland sina trälinnor. Tyvärr har verldshistorien nöjt sig med att glömma detta, som kanske är ännu vigtigare, eller till och med just det vigtiga. — I stället förtäljer den oss några andra äfven för vår tid intressanta omdömen angående qvinnans kunskaper. Juvenalis förhånar ett gammalt fruntimmer, som läspar fram sina grekiska fraser, han kunde tåla det hos unga flickor — der hafva vi våra fransyska syllabaire-lektioner. Deremot yttrar den yngre Plinius sin djupa tillfredsställelse öfver den ifver, hvarmed hans maka deltog i hans literära sträfvanden och sysselsättningar — man tycker sig se Stuart Mills hustru. Å ena sidan trodde de gamle att ett fruntimmer, som förstod matematik, skulle skämmas att dansa; å andra sidan klagade man deröfver att den förnäma frun väl vid bordet eller toiletten kunde ge sig tid att höra en moralfilosofisk föreläsning, men icke tvekade att afbryta den för besvarandet af ett under tiden anländt kärleksbref.

För och mot — så har, som det tycks, man alltid talat om qvinnan och hennes likställighet med mannen, och så talar man ännu. Om hos oss allmogen rör på sig — på kapplöpningsdagar eller vid andra tillfällen — och fordrar att skolor inrättas och förvaltas efter dess föreställningar, att den i en hast skall komma till ett fullständigt åtnjutande af de bildade klassernas prerogativ, om ock med minskning af dessas förmåner, då är

det opolitiskt och opatriotiskt, illiberalt och upprörande att påminna om bondens från föregående generationer ärfda underlägsenhet, att bjuda honom inrätta folkskolor och låta sina barn besöka realskolorna, att bedja honom sköta sin ekonomi och trösta sig med den upplyftande känslan att han vidmagthåller landets modernäring. Men om våra bildade mödrar för sina döttrar fordra likadan eller till och med gemensam undervisning med gossarne, då skakar man på hufvudet, man känner att familjebanden lösas — det vill säga man hör att såsen fräser öfver. Qvinnan bör vara — hur ofta hon än ger eller får korgen — maka och moder. Hon skall sköta hushållet och barnen; hade hon icke öfveransträngt sig i en fruntimmersskola och skulle hon icke förslösa sin tid på syföreningar eller bibelförklaringar, kunde hon äfven inbespara hyran för gårdskarlens rum.

Om den gifta qvinnan yrkar på eganderätt för sig, kan hon bereda sig på grofheter af politikens höfdingar. Menar man att hon lika gerna som t. ex. mången annan hemmansegare kunde välja elektor för bondeståndet, ja — »dann hört alles auf».

Det är sant att frågan om qvinnobildningen nära sammanhänger med den om qvinnans jemlikhet med mannen i socialt och politiskt hänseende. Men åtminstone hos oss synes qvinnan icke så mycket pocka på utvidgandet af sina rättigheter, som önska att kunna fylla sina skyldigheter och främst den att tillegna sig samma bildning som det starkare könet. Dermed vilja vi icke förneka att qvinnans medborgerliga ställning lemnar många orättvisor att utjemna och att en lifligare verksamhet i detta hänseende skulle gagna icke blott qvinnan, utan äfven främja hela samhällsutvecklingen. Deremot måste man beklaga att arbetet för qvinnans likställighet med mannen ofta framträder i något fantastiska, någon gång småaktigt löjliga former samt i alla fall hellre söker sina argument från abstraktionens områden än den konkreta verkligheten. Men visserligen är detta ett fel, som vidlåder alla nya ideer.

Äfven i fråga om qvinnobildningen kan man röja många abstrakta sträfvanden och teoretiska fordringar. Likasom förr tillämpas ännu studentblifvandets princip af mången fader obarmhertigt på så många söner som möjligt, icke med minsta efter-

ryck på dem, hvilkas filosofi både före och efter lyrans vinnande icke just håller sig till himmelen, utan till vår säkra jord. Lyckligtvis i detta afseende har vår värnepligtslag icke gifvit alltför stora undantagsförmåner åt studenter, att man derför skulle behöfva frukta ett fortsatt vidhållande vid denna princip. Ty i sjelfva verket är den ganska abstrakt, om äfven utgången från en konkret föreställning, nemligen den att högre, grundligare bildning skänker hvar och en både heder och gagn. Men det kan frågas om vår lyceikurs är idealet för en sådan bildning, i synnerhet om den skall påtvingas mindre begåfvade. Det vore dock — så utopiskt det kan låta — för familjens anseende och för samhällets bästa mycket fördelaktigare att låta äfven en och annan syster med »bättre hufvud» arbeta för lyran.

Skulle hon äfven blifva husmoder, tål det dock att tänka på om hennes fulländade lyceikurs blefve så olycksbringande för den unga familjen, som mången säkert föreställer sig. Men — höra vi någon afbryta vår betraktelse — hennes sköna qvinlighet skall gå förlorad och hon skall aldrig vinna en mans hjerta, om hon ock skulle hålla hans hand. Denna ljufva, skära doft, som ett af ingen lärdom stördt känslolif förlänar henne, den skall ohjelpligen gå förlorad, om hon anstränger sin hjerna utöfver det mått, som vanligen erfordras af hennes kön. Annorlunda tänkte Perikles, då han försköt sin gemål för att äkta Aspasia. — Det vore orätt att påminna om det romantiska skimmer, som häfden gjutit kring mången lärd qvinnas karakter och hennes lif, då nutiden gifver tillräckligt exempel på fruntimmer, som genom högre själsodling vunnit, icke förlorat i behag. Kanske är det icke för djerft att anställa en jemförelse med sjelfva mankönet. Detta är nu icke täckt, men har en yngling sällskapliga talanger, utvecklas de väl äfven genom de allvarsammaste studier, fastän dessa ingalunda kunna skapa behaget. Likasom en trumpen och förläst gosse icke har rätt att skylla sitt frånstötande yttre på skolan, skall icke heller ett enda exemplar af bas-bleu kunna från en gedigen undervisning söka ursäkter för sin sorgliga tillvaro. Och alla dessa typer af den lärda qvinnan, som Molière skildrar, kunna de icke, så vidt de äro sanna, hellre finnas i en period af ytlig, än af grund-

lig qvinnobildning? Det är liknande ideer om qvinnan domlighet som förut vållade hennes instängning i hemr pensionatet, medan nu undervisning i skola är det allmä

Med allt skäl har man frågat hvarför en qvinna ick för sitt egendomliga väsende kunna tillgodogöra andlig samma art som mannen, då hennes qvinliga kropp närei deles samma föda, utan att förfela sitt mycket olika ä Fördom, fördom — det är den enda förklaring man ka en motsatt åsigt. Denna fördom begynner emellertid g icke blott i Amerika, utan ock i gamla verlden. Den v gaste olikheten emellan våra goss- och flickskolor erbjud tvifvel språkundervisningen, i det att de gamla språkens tande från fruntimmersskolornas läroplan ansetts som ett Unga flickor och latinsk grammatik, det är en otänkbare ning än den af lam och vargar. — Icke ens blifvande sp rinnor få hos oss lära sig latin i fred för vissa författare strecket». — I den läroplan, undervisningsministern Pai en frejdad naturforskare, i juli 1881 utfärdat för de frai kundärskolorna för flickor, upptagas bland frivilliga ämr menten af latinet jemte ökade timmar för littérature a bredvid matematik. Victorialyceum för flickor i Berlin : (enligt föreståndarinnans uppgift på senaste undervisningsk i Brüssel) då 700 elever och bland sina läroämnen latin horribile dictu — grekiska. Från England berättar på kongress Browning att hans auditorium besökes af frun som lära sig latin. »George Eliot», säger han vidare, » römda landsmaninna, har fått gossundervisning. I Guston äro vilkoren för intagning de samma för män och qvinnor, o exempel står icke enstaka hos oss». I Stockholm finnes åtn två privata flickskolor, i hvilka latin och matematik på s linier hafva samma kurser som vid våra lyceer. Terminsaf gå ända till 150 kronor — det vilja vi i förbigående a

En mer omfattande och grundligare undervisning matik — det erkänner hela verlden — utvecklar i h tankeförmågan; samma egenskap tillkommer enligt mån ning i ännu högre grad den mödosamt förvärfvade kuns i ett dödt språk, som latinet är. Det är också ett in

af erfarenheten bestyrkt påstående att större tankeverksamhet i skolan nödvändigtvis skall göra yngligen eller jungfrun opraktisk eller främmande för hvardagslifvets pligter. Det är visserligen sant att äfven i våra lyceer alltför liten vigt fästes vid utbildningen af det praktiska sinnet. En väl ordnad undervisning i handarbete skulle säkerligen inbespara många långt tråkigare »formela» öfningar, likasom de kunde gifva en välbehöflig rekreation under den oafbrutna läsningen. Man har äfven ofta gjort den upptäckten att minskadt antal timmar i ett läroämne icke medför nödvändigheten att i samma proportion förkorta lärokursen. Företages en dylik minskning för vinnande af omvexling genom kroppsligt arbete, blefve säkert resultatet gynsammare.

Men betrakta vi våra fruntimmersskolor — eller vår guvernantundervisning, ettdera skall dock den unga flickan från ett bildadt hem genomgå, — så finna vi redan vid första ögonkastet att undervisningen i dem genom de några timmar, som egnas åt qvinliga handarbeten, eller genom ökade timmar i sång, teckning och så vidare eller någon mindre olikhet i sjelfva metoden ingalunda antagit en sådan karakter, som vore särskildt lämplig för den blifvande makan och modren. Det är i sjelfva verket svårt att anordna en skolundervisning så, att den skulle ersätta hemmets uppfostrande verksamhet i detta afseende, om man icke vill att flickorna under frukosttimmarna inom skolan få tillreda en biffstek eller koka förmiddagskaffe, eller hjelpa till vid skolrummets städning och mera dylikt. Utan tvifvel skulle de göra allt detta lika väl om de föregående lästimmar studerat latin som om de sutit vid knyppeldynan. Men det bästa vore om föräldrar kunde förmås att vara mindre ambitiösa med afseende å antalet af de läroämnen, deras flickor skola läsa. Derigenom finge barnen tid att i hemmet öfva hand och öga för husliga sysselsättningar. Äfven här kunna vi jemföra gossarne och rekommendera äfven åt dem ett och annat litet arbete af praktisk art. Franska och tyska, det skola flickorna lära sig här och utomlands, för att åter glömma det eller åtminstone göra föga bruk deraf. Också i detta fall borde de visade anlagen blifva bestämmande. Om musik våga vi icke yttra ett ord, ty piano

måste ju en flicka spela, om hon kan och vill det eller icke; det är nästan säkrare än att hon bör blifva bortgift.

Alltså, om gossarne böra undervisas i vissa ämnen, af hvilka de icke kunna draga någon omedelbar nytta, om de böra genom strängare metoder utbilda sin tankeförmåga, skall ett likadant studium icke skada flickorna hvarken i deras utveckling eller deras framtida läge. En moder, hvars gosse går i ett lyceum, finner sig redan under piltens första skolår öfverträffad af denne i många stycken, främst grammatiken. Behöfver han hjelp, då tages en informator eller förlorar gossen ett år; i stället får modren tid att sy honom några plagg mer. Hela gången af gossens undervisning är för henne en sluten bok. Vill hon genom besök i skolan och samtal med lärarene åstadkomma en samverkan mellan hemmet och skolan, ryggar hon tillbaka derför — hon känner ju icke subjekt och predikat, hon kan icke skilja mellan partiklarna, har aldrig räknat ett algebraexempel, hon förstår icke ens bedöma vigten af alla dessa saker.

Äfven på qvinnans uppträdande i samhället och sällskapslifvet trycker denna olikhet i undervisning sin stämpel. Intressena äro skilda, uppfattningen är olika; samarbete kommer sällan i fråga. Hustrun är maka och moder, men hon är sällan i högre bemärkelse mannens ledsagarinna och barnens uppfostrarinna. Och slutligen, hur mången flicka kan på förhand bestämma sitt kall? Må henne gifvas äfven teoretisk undervisning, utan att den för alla lika vigtiga praktiska utbildningen försummas. I flickskolan [1]) bör, likasom i lyceerna, läsetimmarnas antal minskas, men undervisningen icke sky reformer om den vinner i grundlighet. Blott derigenom kan en säker väg rödjas för qvinnans likställighet med mannen.

Bland de många banor, som genom en fördjupad qvinnobildning, efter allt hvad man kan förutse, skulle öppnas för det qvinliga slägtet, intager lärarekallet ett framstående rum. I Amerikas Förenta Stater undervisa allmänt helt unga damer till och med föga yngre manliga elever. En engelsk biskop yttrar i en rapport om amerikanska skolor till parlamentet 1867 följan-

[1]) Ett mycket beaktansvärdt förslag i detta afseende finner man i vår pedagogiska tidskrift för år 1879.

de:[1]) »dessa lärarinnor hafva en beundransvärd talang att draga nytta af det som de veta. De äro lugna, energiska, hålla den strängaste disciplin utan hårdhet, äro tåliga utan svaghet. De göra sitt föredrag intressant genom berättelser, exempel och enkla förklaringar; aldrig har klassen tråkigt eller blir den sömnig». I nedan anförda uppsats — af en tysk öfverlärare, motståndare till det amerikanska skolsystemet[2]) — anföras vidare följande utsago af staten New-Yorks skolöfverdirektör: »det är omöjligt att nog högt uppskatta våra lärarinnors välgörande inflytande. — Qvinnan känner de unga sinnenas hemlighetsfulla väsende bättre, eller åtminstone låter en säkrare instinkt henne ana det. Hennes kärleksrika tukt är verksammare än vår stränghet och våra straff. De förmaningar, hvilka deltagandet dikterar, hafva större inflytande än våra logiska och moraliska resonnemang och hotelser». Det är ovedersägligt att många brister ännu vidlåda det amerikanska skolväsendet, men dessa bero tydligen på allt annat än pedagogiska principskäl. Lärarene ombytas alltför ofta, skolstyrelsen har icke en fast organisation, den högsta undervisningen har icke uppnått samma ståndpunkt som i våra gamla kulturstater. Men det skall blifva svårt att icke gifva rätt åt den bekante Hippeau, som på grund af egen erfarenhet i särskilda skrifter redogjort för flere länders undervisning och som försäkrar: »aldrig skulle de offentliga skolorna, som utgöra Förenta Staternas moraliska styrka, hafva frambragt sina verkningar, om de hade ledts uteslutande af lärare, om på en lärarepersonal af 300,000 personer icke 200,000 vore lärarinnor och om slutligen anstalterna för högre undervisning icke vore öppna för unga flickor likasåväl som för gossar».

Vi hafva med de sist anförda orden kommit in på kapitlet om samuppfostran, gemensam undervisning för gossar och flickor. Det är klart att i synnerhet i våra små förhållanden denna princip blefve af den största praktiska vigt, om den all-

[1]) Jfr Zeitschr. f. weibl. Bildung III 1875 s. 280 och Schools inquiry commission I s. 52 (London 1868).

[2]) På ett annat ställe säger samme man »att de lärda damerna i Amerika icke äro några blåstrumpor; då hvarje flicka ur bättre kretsar åtminstone har gymnasialbildning, blir ingen derför inbilsk, och paraderar icke onödigtvis med sitt vetande».

männa meningen och den pedagogiska sakkunnigheten tillåta dess tillämpande i våra många småstäder med både svenska och finska skolor. Saken tål derför noga ått öfvervägas äfven från annan synpunkt än den rent pedagogiska. Som bekant, hafva i dessa tider rörelser i denna rigtning framträdt i vår hufvudstad. Vi känna ock att vid Nya svenska läroverkets stiftande mången önskade att flickor skulle emottagas i den nya anstalten, vid hvilken så många förhoppningar fästades om meddelandet af en tidsenlig undervisning utan ungdomens öfveransträngning. Latinets framflyttande till högre klass, de inhemska språkens inhemtande på de lägsta klasserna, indelningen i tvenne linier, en antik och modern, förläggandet af matematikundervisningens tyngdpunkt till de högre klasserna, det var allt omständigheter, som tilltalade äfven flickornas målsmän. Vi tro också att för en gemensam undervisning en dylik mer rationel läroplan borde användas, likasom det är visst att en privat inrättning med dess friare organisation och måhända större uppmärksammande af föräldras önskningar är särskildt egnad för upptagande af samuppfostringsprincipen. Här vilja vi naturligtvis hålla oss till saken i allmänhet och betrakta den från dess olika sidor.

Vi måste väl först tänka på skapelsens herrar. Kunde väl dessa något förlora på upptagandet af flickor i en för dem bestämd skola? — ty antagligen skall detta i främsta rummet komma i fråga. Det blir icke gerna möjligt att tro på några olägenheter i moraliskt hänseende för den som känner våra skolgossars föreställningssätt. Bibehålles vidare icke berserkasinnet i oförminskad grad, skall säkerligen blott vildheten, men icke manligheten försvinna. Det är ock påtagligt att gossarne skola behålla försteget i magtställning! Men möjligen kunde undervisningens halt blifva mindre gedigen. Det är dock naturligt att, om kurserna äro de samma, lärarene utbildas på samma sätt som förut och, i fall flere lärarinnor skulle antagas, äfven dessa väljas bland fullt kompetenta, ingen försämring kan inträffa. Vi förutsätta naturligtvis att samläsningen begynt på de lägre klasserna. Man har också märkt att flickornas ambition icke tillåter dem att stå efter gossarne och att äfven desses flit sporras genom täflingen. Men skulle med tidernas lopp genom flic-

ı deltagande i undervisningen och lärarinnors anställande arnes lärda uppfostran förlora en och annan af sina styfva raktioner, sina mångfaldiga hårklyfverier, vore dermed myc- vunnet för elevernas harmoniska utbildning och kanske t för deras fysiska utveckling, som hos gossarne ingalunda ımas mindre än hos flickorna. — Man talar mycket om de domliga krafternas spänstighet; men öfverdrifna fordringar ler man uppenbarligen på barnens uthållighet under nuva- le skolregim. Få tjenstemän sitta på sina embetsverk fem mar, ännu färre hafva dertill lika mycket hemarbete. Det sta onda kommer väl från jägtandet efter höga vitsord i stu- texamen, och redan dennas nuvarande anordning spänner de as sinnen i otrolig grad och högre än vare sig en sund in- ektuel utveckling eller en klok moralpolitik — om vi så få yeka oss — tyckes vilja tillåta, att döma af senaste års er- mhet. Hvarken i Danmark eller i Sverige fordras numera hvarje student de okända skriftliga profven såväl i matema- som latin, utan endast i ettdera ämnet. Förnuftigt vore väl att medgifva större valfrihet med afseende på de främmande åken och befrielse från pröfning i ännu flere ämnen än de bortlemnade. Dock, låtom oss gå till ämnet.

Vid tanken på de olägenheter, gemensam undervisning ille medföra för flickorna, ledes man otvifvelaktigt att tänka på båda könens olika karakter. I vårt land, der man knapt veta af någon annan pedagogik än de tyska teorierna, duger sällan att vädja till andra länders erfarenheter, om de af- a från dessa. Men äfven tyska pedagoger hafva yttrat sig samuppfostran. Författarne i Schmids stora encyklopedi (se iklarne »Geschlechter» och »Geschlechtertrennung») synas icke a några principiela betänkligheter; den ene framställer det a »en mycket önskvärd och tacksam pedagogisk uppgift», om gäller gemensam uppfostran för gossar och flickor till ett tal som ännu möjliggör ett pedagogiskt öfvervakande och pe- gogisk ledning. Man hör ofta filosofer i ganska besynnerliga tryck angifva skilnaden emellan de båda könen, såsom då innan säges redan af naturen vara förnuftig, men mannen först ıra göra sig sådan! Vanligen utgår man härvid från de fullt

utbildade personligheterna eller, om man tänker sig barnens lynnen, håller man sig till sådant, som de tillfälliga lefnadsvanorna betinga. Utan allt tvifvel lönar det mödan att försöka, om icke också Finlands qvinliga slägte kan bibringas det slags undervisning, som anses nödig för vetenskapliga studier. Vårt lilla folk behöfver framför andra taga vara på alla anlag, alla förmågor. Hvarje lärare vet att gossarnes individualitet är så synnerligen mångskiftande och hos de olika individerna mycket ojemnare än alla tillsammanstälda egendomligheter i förhållande till det qvinliga skaplynnet, ehuru könens utbildning går olika vägar. Skulle undervisningen vara gemensam, framstode saken så mycket klarare. Tänker man sig de skilda läroämnena och undervisningen i dem, skall man svårligen i det mål och den metod, som uppställes för flickskolor, upptäcka väsentliga olikheter. Utan att beröra frågan om samuppfostran säger Kern:[1]) »må man blott visa flickorna huru den i skrift uttryckta meningen beror af satsernas byggnad, af ordens val och ställning, af interpunktionen, huru de obetydligaste förändringar i dessa afseenden kunna uttrycka de finaste skiljaktigheter i tankarne, huru mycket djupare skriftställarens tanke fattas af den, som vet att akta på och tyda dessa förhållanden, — och man skall icke blott kunna räkna på deras tillmöteskommande intresse, utan äfven se huru de med fint sinne förstå att intränga i de tankens skiftningar, hvilka hafva sitt uttryck i språkformen». Hvad vill man mer begära af våra lyceisters Horatius-läsning?

Den största fördom mot samuppfostran har dock rådt i afseende å sakens moraliska sida, och likväl är denna fördom otvifvelaktigt den minst berättigade. I ingen punkt yttra idéns motståndare i högre grad ohållbara och ytliga åsigter. Skulle någon enda nämnvärd olägenhet i detta afseende försports, borde dock en sådan hafva i decenniers lopp uttalats i Amerika, der systemet allt mer genomföres, eller i Skottland, der samma grundsats, ehuru i inskränktare mån, tillämpats, eller slutligen i Stockholm, der den Palmgrenska arbetsskolan och elementarläroverket år från år mottager allt flere gossar och flickor. Men hvarför tala om andra länder? Hafva vi icke våra [illegible]

[1]) Enligt Z. Göranssons öfversättning.

skolor och vissa fackskolor, der man utan betänkande sammanför de båda könen. I de förra komma barn af mycket olika ålder från obildade hem tillsammans och tillsammans vandra de långa vägar, och man skulle tveka att i en stad låta syskon af god familj besöka samma skola. Det inses lätt att just afspärrningen verkar ondt, och man vet att i Tyskland flere kommuner, i hvilka folkskolebarnen af båda könen läst tillsammans, men sedermera åtskiljts, fordrat återförening af detta skäl [1]).

Det är mycket karakteristiskt, då man i Brüsselkongressens handlingar finner en spanjor vara »säker» derpå att qvinnors deltagande i universitetskurser skulle *komma* att medföra »de värsta resultat», så att hvarken de unge männen eller fruntimren skulle studera, medan åter hans granne, portugisaren, berättar att i hans hemland qvinliga elever redan följa med kurser i medicin och andra ämnen samt menar att olägenheterna af gemensamhet lika litet äro att frukta i skolan som i familjen. På skolmötet i Stockholm 1876 var åtminstone flertalet närvarande, lärare och lärarinnor, prester och militärer, ense derom att inga faror i moraliskt hänseende skulle uppstå af samuppfostran i skolorna. Nästan alla, som förvärfvat erfarenhet i saken från andra länder [2]), främst den bekante Siljeström, uppträdde som varma försvarare för samuppfostrans idé och framhöllo dess många olika fördelar. I Amerika tyckes saken anses för lika gifven som i Europa särskiljandet. Detta kan man se af flere uppgifter, bland andra i skrifter om amerikanska förhållanden af Hj. Edgren och F. Heikel. Äfven omtalas personer, bland dem Hippeau, som rest till Amerika på förhand fiendtligt stämda emot saken, men återvändt som vänner till densamma. I den senaste vidlyftiga rapporten om Förenta Staternas undervisningsväsende nämnes coeducation resonnemangvis endast i förbigående. Af de statistiska uppgifterna ser man att principen genomförts utan skilnad till skolornas grad och konfes-

[1]) Jfr Schmids förut nämda encyclopedi (Gotha 1860) II s. 837 f.

[2]) Bland de qvinliga elever, som anmälts till Nya svenska läroverket i Helsingfors, har modern till en sjelf genomgått en dylik blandad skola.

sion [1]), dock måhända något mindre i de romersk-katolska lär- anstalterna. Äfven nämnas några senast gjorda framsteg, såso qvinnornas deltagande i högre fackskolor. Man är nemligen Amerika icke lika allmänt böjd för samfäldt studium vid hö skolorna. I Europa gör man sig skyldig till en uppenbar i konseqvens i detta afseende, då man anser gemensamma studi vid universitetet icke böra förberedas genom samuppfostran skolan. Detta gäller kanske ännu mer den intellektuela u vecklingen. I detta sammanhang kunna vi ännu anföra e yttrande af Herbert Spencer, ehuru detta närmast berör omständighet, som vi redan behandlat. Han säger — vi till hands von Kochs bearbetning af dennes berömda Educati Stockholm 1879 —:» Man kan vara ganska lugn. Naturen tar miste. En björk blir en björk och en ek en ek, i hvad jo mån de än växa. Många af de finaste, de älskligaste, de qv ligaste qvinnor vi någonsin sett, hafva varit sådana som un sina uppväxande år haft den oskattbara förmånen af att få nj sin fulla frihet i afseende på lekar och nöjen; ja, hvad som ändå mera, sådana som fått deltaga i sina bröders och an gossars yraste lekar och stoj».

Naturligtvis har man ock bekymrat sig om de ömma f bindelser, som kunde uppstå mellan elever af båda könen, o till och med stält mycket bestämda frågor i detta afseende t Cornells högskola i Amerika [2]). Svaren äro synnerligen l nande och tillika upplysande. Man har framhållit skilnad emellan en flicka, som sysselsätter sig med allvarliga studier, o andra fruntimmer samt emellan ett under studietiden träff val och det vanliga sättet att ingå äktenskap.

Vi kunde tillägga ett och annat om disciplinen, men är tillräckligt att hänvisa på den olikhet, som förefinnes re emellan gossar med olika lynnen och olika uppfostran. I mänhet har man iakttagit en god verkan af de båda kön ömsesidiga beröring. Härvid anse vi sjelffallet att ett äl

[1]) Framför namnen på föreståndarene ses ofta ett »Rev.» s utvisar deras andliga stånd. Förhållandet emellan de manliga o qvinliga elevernas antal varierar ganska mycket.

[2]) Se Redogörelse för skolmötet i Stockholm 1876, s. 55 f.

ıtimmer ständigt öfvervakar ordningen i en samfäld skola, ıtom det att andra öfliga kustodieringsåtgärder vidtagas, likväl n något anstötligt och skadligt pedanteri. Man har påstått att nnorna mot sitt eget kön icke iakttaga samma skonsamhet som manliga [1]). Också i detta afseende skulle samuppfostran verka ät, likasom det konstaterats att gossars retsamhet mot flickor ivit vika för sammanvaro i skolan och gemensamma sträfvanden.

Om sålunda oppositionen emot samuppfostringens grund- ts visat sig ganska svag och nästan alldeles tystnat i afseende hufvudsaken, det vill säga den intellektuela utbildningen, ldningens allmänna mål och metodens art samt lärjungarnes oraliska utveckling, har till och med i Amerika emot sam- pfostran i skolan anförts helsoskäl. Särskildt påstår man att korna under en viss ålder böra mindre ansträngas än gos- ne, och i mycket afskräckande skildringar afmålas de ameri- nska qvinnornas fysiska tillstånd. Dock kan allt det anförda gt sägas om våra europeiska damer, det mesta äfven om våra rar, om man får tro läkare och gymnaster. Icke heller har son kunnat ådagalägga att elevernas öfveransträngning skulle ra större i de blandade skolorna än i flickskolor, än mindre sjuklighet i de förra skulle uppträda tydligare. Om vi jem- a de lagstadgade läroplanerna för våra fruntimmersskolor med för några senare inrättade anstalter, såsom Reallyceum och h Nya svenska läroverket, skall skilnaden blifva mycket fin h till och med ofördelaktig för de förra, i fall man ta- r i beräkning handarbetstimmarne, under hvilka eleverna dgas sitta stilla. Det är dock mycket tvifvelaktigt om det tensivare tankearbetet under sjelfva lektionerna i en gosskola sträPnger kroppen i någon högre grad, blott undervisningen är muftig. Angående hemlexornas längd kan man hellre hysa far- gor, men det vore äfven för gossarnes fysiska utveckling af rsta vigt att mer uppmärksamhet skulle egnas åt denna sak. ingenstädes uppfordras föräldrarna att lemna noggranna upp- ter om den tid, som eleverna använda till hemläsning, och finnes dem, som vilja förlägga all läsning till skolan, hvar-

[1]) Jfr t. ex. Jean Pauls Levana bearb. von Lauckhard, Kassel , s. 17.

vid elevernes sjelfverksamhet icke nödvändigtvis behöı skränkas. Vi hafva redan påpekat vigten deraf att flere borde göras frivilliga och föräldrarna klokt begagna sig a bestående rättigheter i detta afseende. Hvad särskildt ꞉ examen angår, ser man många exempel på ynglingar, ven med klena allmänna kunskaper på kort tid i ett ell ämnen, särskildt språk, inhemtat qvantum satis för stud men, utan att synnerligen känna dem förut — och kans heller efteråt, det medgifves gerna. Och skall en flic sig till »studentkunskaper», så är det i de flesta fall l börja från början, äfven om hon bör hvila på någon af d åriga resans stationer för att återtaga det som möjligen mats genom bortlemnande af ett ämne.

Slutligen kan det sägas att den »studerande» flickan tiska slutmål icke är det samma som gossens. Det är s denna omständighet i viss mån kunde försvaga vetgirig icke äregiriga flickors sträfvanden. Det är också sant länge våra flesta statsskolor redan på de lägsta klassern med att fullfölja »lärda» afsigter samt på högre stadi alumnerna laborera med en brokig massa studentexam nen, i stället för att tänka på koncentration i undervis och afse verklig humanistisk bildning, de icke blifva sy gen lockande för de flickor, som ville tillegna sig en hög ning, en bildning, hvilken icke blott skulle förbereda vet liga studier, utan äfven vara en ledstjerna på vandringen lifvet. Ty, huru ofta visar icke lyceiundervisningen äfv männen klena resultat. Dessa ynglingar, som upplöst d invecklade problem och känna alla historiens åratal och al anmärkningsvärda »anmärkningar» i den latinska gramn och som sedan vid universitetet i åratal studerat sina facl skaper — de hafva väl sin formela bildning och kunı kommatera sina embetsskrifvelser, men bilda de sig vida studera de annat än de dagliga tidningarna?

Det är derför man icke rimligtvis kan ens öns större transformation af flickuppfostran till likhet med lyc undervisning. Det tål äfven att tänka på om bristerna fruntimmersundervisning äro så stora, att ej högre bild

fvanden kunde rymmas inom deras ram. I Helsingfors
ra försök i denna rigtning gjorts, som förtjena allt erkännade.
k blir det svårt att i annat än få undantagsfall tänka sig
sättning af de qvinliga elevernas studier ända till och vid uni-
itetet, om icke den föregående utbildningen göres lika med
manliga studenternes. Och då icke ens i detta fall något
iännare deltagande i en strängare undervisning med ens sy-
kunna förväntas af qvinliga elever, blir väl gemensam läs-
ǥ redan en praktisk nödvändighet. Sålunda vore det en
lighet att samuppfostringsprincipen hos oss blefve känd och
fvad; för dess vidare utveckling må framtiden sörja. Blott
kan göra slut på det ofta nog obestämbara »något», som
nmer det stora flertalet emot de minsta reformförsök, när
sas berättigande är blott teoretiskt erkändt, men icke ögon-
nligt och handgripligt i den möjligast egentliga betydelse.
n man måste med upphöjdt sinne helsa qvinnans sträfvan att
ndervisning fullt likställa sig med mannen, och vi våga hop-
att i Finlands hufvudstad de tendenser till förverkligande
samuppfostrans principer, som i senaste tider framträdt, möta
ännande bland den bildade allmänheten. Det är ingen svår
att uppkasta en ny idé, men det är svårare att arbeta för en
an, svårare än att stumt eller vältaligt streta emot. Dertill
iöfves icke blott kraft, utan äfven mod. Och intet nytt kan
ia sig väg, om man före dess utförande framför allt vill förvissa
om medhåll af den »kompakta majoritetens» vexlande opinioner.

Vi hafva icke tvekat att i denna fråga, likasom våra många
egångare annorstädes, sätta oss öfver ett och annat, som kan-
ida öfvergått till allmän föreställning. Hafva vi underhållit
af andra redan väckta intresset, är det väl; ha vi frammanat
tstånd, är det ännu bättre; men få vi upplefva positivt arbete för
ten, är det bäst. För att öfversigtligare än hittills sammanfatta
t sagda, anse vi att högre, grundligare bildning för qvinnan
ulle befrämja vårt lands utveckling och gagna äfven familjelif-
ets intressen; att vetenskapliga studier af qvinnor skulle gynna
rättigade sträfvanden för qvinnans likställighet med mannen i
cialt hänseende och blifva nyttiga för samhället särskildt ge-
nom åstadkommandet af dugliga lärarinnor, att olikheten i un-

dervisningen för de båda könen icke är nödvändig, utan fördju-pande af den qvinliga uppfostran i skolan önskvärd, att qvin-nans behof i detta afseende bäst tillgodoses genom undervisning tillsammans med gossar, att en sådan samuppfostran icke blott i sig är gagnelig för hvartdera könet, utan skulle medföra nytt lif i undervisningsväsendet, att slutligen olägenheterna i fysiskt hänseende icke träffar flickorna mycket mer än mankönet och i alla händelser lätt kunna undvikas genom förnuftig inskränk-ning af skolans läroämnen. Vi tro slutligen att frågan i en framtid kan vinna betydelse för våra statsläroverks organisa-tion och dislokation.

F. Gustafsson.

Till den sceniska bearbetningen af „Konung Lear“.

Som bekant är hufvudhandlingen i »Konung Lear» hem-tad ur Holinshead-krönikan, till hvars skildring af den gaml konungen och hans döttrar skalden fogat Gloster-episoden, de han tagit ur en på sin tid omtyckt roman. Föranledd af de likhet i öden, som barnens otack bereder de båda fäderna har denna sammanfogning med rätta blifvit beundrad för de skicklighet, hvarmed skalden låter dessa otacksamma barn, se-dan de trädt i brottslig förening med hvarandra, drabbas en gemensam undergång. Men under det att dramats scen del med fulländadt mästerskap utvecklar de brottsliges öms-sidiga förhållande, har skalden ingenstädes tecknat huru de först närma sig hvarandra, hvilket dock icke torde ha en un-derordnad betydelse i styckets ekonomi. Att sådant antagli-gen legat i hans afsigt, kan man sluta till af den omständig-heten, att han i styckets början låter Gloster med sin natur-liga son Edmund — just han som sedermera blir de beg konungadöttrarnas bundsförvandt — vara tillstädes i konun-gens slott; likväl eger vid detta tillfälle ingen beröring rum emellan Edmund och Lears begge äldre döttrar. Icke med att detta tillfälle att anknyta deras förbindelse icke gagnas, skalden låter Edmund aflägsna sig omedelbart

et konungen jemte sina döttrar inträdt i salen. Då de under styckets senare förlopp mötas första gången inför åskåarens ögon, ger texten icke vid handen huruvida deras beantskap sker först vid detta tillfälle, eller om de möjligen känt varandra förr.

Visserligen kunde häremot invändas, att då skalden lemat denna omständighet oafgjord, borde den få gälla såsom indre väsentlig, i det att den relation, han åvägabragt mella konungen och Gloster, helt naturligt innebär beröringen ellan deras barn såsom en gifven följd. Emellertid gifva aldens egna antydningar vid handen att han sjelf ingalunda inkt sig förhållandet så enkelt. Utom att han uttryckligen etonar skilnaden mellan den legitime och den naturlige soen, hvilken således icke kan anses vara intagen i familjen, så ommer ännu det till, att samme Edmund säges ha varit nio ' utomlands, dit han ånyo skall återvända, hvadan hans inrande vid konungens hof uppenbarligen icke varit af hans turlige fader påtänkt. I alla händelser qvarstår dock nysstydda oegentlighet vid styckets begynnelse-scen, att Edmund ägsnas just då föremålen för hans framtida brottsliga kärlek mma tillstädes.

Men samma begynnelse-scen är behäftad med en annan gentlighet. Det är nemligen frågan om rikets förestående lning, som på förhand afhandlas mellan Gloster och Kent, ktadt denna angelägenhet i den derpå följande stora scenen 'ecklar sig såsom ett för hela hofvet öfverraskande beslut s konungen. Fåfängt hafva kommentatorerne sökt bortremera det stridiga mellan dessa begge scener. Att Kent h Gloster, såsom stående konungen nära, tidigare än de an- ı kunnat ha kännedom om hans afsigter och derför utlåtit derom i ofvan bemälda samtal förändrar icke den oegentheten, att konungen för sin församlade hofstat meddelar nå-, som uttryckligen uppgifves vara okändt för densamma ı äfven i sjelfva kompositionen är ämnadt att verka såsom i allo öfverraskande åtgärd. Och såsom sådan allena är ı situationen tänkbar och fullt öfverensstämmande med Lears ıkter. Ty antager man att han öfver denna sin afsigt med-

delat sig med Kent och Gloster, då dessa rådgifvare svårligen kunnat undgå att förehålla honom det okloka uti hans förehafvande, så finnas blott tvenne möjligheter: att konungen beaktar deras invändningar, hvarmed stycket är omintetgjort, eller att han tål ingen motsägelse, och i så fall, om icke de misshaglige varnarne iföljd deraf fått vidkännas hans onåd, så borde de uti sitt samtal om den förestående delningen yttra sig på ett sätt, som tillkännagåfve deras ogillande. Emellertid är ifrågavarande resonnemang i första scenen utan hvarje betydelse för såväl de begge samtalande som för handlingens senare utveckling och kan sålunda synas öfverflödigt, då ju delningsakten omedelbart derpå försiggår inför åskådarens blickar.

Icke desto mindre har jag uti min egen bearbetning af stycket, följande deruti flere insigtsfulle föregångare, bibehållit ifrågavarande ingångsscen, emedan den innehåller några för Gloster-episoden icke oväsentliga motiv, dem jag hittills ansåg böra rätteligen framhållas i enlighet med originalet, hvilket ju i det hänseendet alltid eger en viss afgörande betydelse. Flerfaldig pröfning af stycket har omsider bragt mig till den öfvertygelsen, att de många oegentligheter, som vidlåda denna scen i originalet, icke motvägas af de i öfrigt behöfliga dragen angående Gloster, och har jag derför redan uti mitt företal till vederbörande del i den genom mig ombesörjda familjeupplagan af Shakespeares dramatiska arbeten föreslagit att — i likhet med några nyare bearbetare — stryka denna, sjelfva hufvudexpositionen föregående scen, för att låta ridån uppgå öfver den sjelfmant sig erbjudande imposanta bilden: hela hofvet och prinsessorna församlade i tronsalen, dit konungen just infinner sig, föregådd af pager och åtföljd af drabanter, hvarpå han bestiger sin tron och ger Gloster den befallning, som utgör rolens första replik i originalet.

I sceniskt hänseende är en sådan början utan tvifvel ovärderlig. Strykningen af merberörda begynnelse-scen tyckes och så mycket mer vara berättigad som deri, utom den umbärliga och flyktiga antydan om rikets delning, ännu ingår inledande af en bekantskap mellan Kent och Edmund utan att under styckets vidare förlopp någon beröring af väsentlig art den

emellan eger rum. Hela denna scen, sålunda betraktad, ter sig nästan som en ansats till en sedermera öfvergifven expositionsform och kunde saklöst undvaras, om hon icke tillika, enligt hvad jag nyss antydt, innehölle ett vigtigt drag, som hvarje samvetsgrann bearbetare måste taga vara på. Vid detta tillfälle nemligen yppar skalden det lättsinne, som vidlåder Glosters karakter, och med hänsyn derå är samma scen icke så umbärlig som den kan tyckas vara. Då likväl de oegentligheter, vi ofvan framhållit, icke kunna bestridas, må det vara skäl att se till om icke ifrågavarande scen, särskildt med afseende å det nyss påpekade karaktersdraget hos Gloster, kunde tillgodogöras för stycket genom ett lämpligt bearbetningsförfarande.

Onekligen bör det erkännas såsom en lucka i styckets ekonomi att den för vändpunkten deruti så betydelsefulla relationen mellan Edmund och Lears begge döttrar på intet sätt är förberedd eller inledd. Iföljd häraf ha åtskilliga bearbetare i sin rådlöshet föreslagit att vid första mötet mellan Edmund och de begge systrarna, då de efter originalet tyckas framstå såsom för hvarandra likgiltiga individer, låta hvarjehanda minspel och artighetsbetygelser utbytas mellan vederbörande parter. Bättre än genom en sådan nödfallsmanöver, som lätteligen undgår åskådarens uppmärksamhet, vinnes den åsyftade närmelsen mellan konungens döttrar och Edmund om man på dem tillämpar den i originalets början förekommande men deruti gagnlösa presentationen för Kent. Genom en sådan modifiering af sagda scen kommer ej blott det för Glosters karakterisering erforderliga syftet till sin fulla rätt; äfven sjelfva texten i öfrigt kan nästan oförändrad bibehållas, i det att Kents repliker lämpligen fördelas mellan konungens begge döttrar. Men då stycket, på redan angifna grunder, bör begynna med den stora delningsscenen, så flyttas den på nyss antydt sätt omgestaltade presentationen till slutet af första aktens förra afdelning, der densamma helt otvunget ansluter sig till de begge systrarnas samtal efter det delningsakten och Cordelias landsförvisning egt rum. Efter denna omflyttning blefve således styckets 1 scen lika med den 2, i min bearbetning (Det församlade hofvet, der Gloster allena är tillstädes)

2 scen lika med den 3, (Frieriet till Cordelia).
3 » » » » 4, (Cordelias afsked från sina systr
4 » » » » 5, (Samtalet mellan Goneril och Re
5 » » » » 1, omgestaltad i enlighet med vårt för

Stycket vidtager alltså med den stora scenen inför nen, hela expositionen i öfrigt — från det Cordelia g sin frimodiga öppenhet frambesvurit sin faders vrede o honom blifvit landsförvist till dess hon jemte sin trolo skiljer sig från sina begge systrar — förlöper jemlikt ori let, och efter samtalet mellan Goneril och Regan, seda qvarblifvit på tu man hand, fogas till den förstnämdas yttr

»Och smida medan jernet är varmt»

endast repliken åt

Regan. Men se, der kommer mylord af Gloster.

Omedelbart härefter börjar

Femte Scenen.

De förra. — Gloster, fr. venstra hvalfbågen, åtföljd af Edm (Begge liksom i beråd att gå tvärs öfver scenen och ej väntat träffa syskonparet i rummet).

Gon. Nå, mylord, hvad tycks om rikets delning? - har ofta sagt att konungen, vår far, hölle mera af hertig Albanien, min gemål, än af min svåger Cornwall?

Glost. (har framträdt, Edm. förblir i fonden). Så såg det ut för oss; men nu vid konungarikets delning märkes hvilkendera af hertigarne han värderar högst; ty deras äro så jemt afvägda, att ingendera af dem skulle bestä sig för att välja den andras andel.

Reg. Ar detta er son, mylord?

Glost. (med dämpad röst). Hans uppfostran har gå min räkning; jag har så ofta rodnat för att erkänna h att jag nu är härdad deremot.

(samtidigt) { *Gon.* Ni menar —? / *Reg.* Jag förstår icke. } *(halfhögt).*

Glost. (som ofvan). Men den pojkens mor förstod hon, som kom sig till denna värdighet utan att derför min maka.

Reg. *(halfhögt, listigt).* Ett ungdomsfel?

Gon. *(höjande något på rösten).* Hvem kunde önska det felet
ordt, som antagit en så fager skepnad? *(Åtbörd antydande en
naning till presentation).*

*(Reg. ser förtretfullt på sin syster, efter att ofta derförinnan ha ka-
förstulna blickar på Edm.)*

Glost. *(halfhögt).* Jag har också en legitim son, något år
lre än den här, men som likväl icke är mig kärare alls.
gt). Känner du dessa ädla fruar, Edmund?

Edm. Nej, mylord.

Glost. Vår konungs höga döttrar, hertiginnorna af Al-
nien och Cornwall.

Edm. *(djup bugning).* Jag ber få egna er min tjenst, my-
lies. —

Gon. Ni behagar mig, unge man, lita på min bevågen-
: och min gemåls —

Reg. *(faller henne i talet).* På vår också, min gemål och jag
la bli glada af att få göra er närmare bekantskap.

Glost. Men det är sent, och jag får be om orlof för oss
gge: vi ämna ännu innan qvällen vara hemma och våga
e längre uppehålla edra nåder.

(Allmän bugning och uppbrott åt olika håll).

Sålunda framflyttad och omgestaltad förbereder denna
en lika lämpligt som åskådligt Edmunds och syskonparets
nare uppkommande kärlekshandel, så att ett väl afpassadt
nspel vid deras möten i början af de följande akterna er-
ller ett stöd i åskådarens derpå förberedda sinne, hvarjemte
ren det med dämpad röst förda samtalet mellan Gloster och
nerna, hvars innehåll Edmund ofrivilligt gissar sig till, på
nligaste vis förmedlar Edmunds senare beteende mot sin
. Härmed ha vi velat rätta vår bearbetning af förevarande
cke, der en allt för noggrann anslutning till originalet, som
lan sades, kommit oss att bibehålla både den ursprungliga
ångs-scenen och ej mindre den lucka, som vidlåder stycket
d afseende å en regelrätt förberedelse af Edmunds förhål-
le till Lears begge döttrar.

Wilh. Bolin.

En kristlig egoist.

Teckning af **Klara Kuhlmann.**

De två gamla mamsellerna Gren hade sin lilla anspråkslösa handskbod belägen vid Vesterlånggatan. Handeln gick sin jemna gång, icke precist blomstrande, men icke heller tynande. Mamsell Agneta Gren, den äldre systern, hade fylt sina femtiosju år sistlidne trettonde september och då blifvit firad af sin yngre syster Vivica — ungdomen på femtiofyra år — vid ett rikligt kaffebord, garneradt med de vackraste gröna blad och mogna astrar, som hösten ännu hade att erbjuda.

Agneta var en stor och stark qvinna med rödfnasig hy, utstående gråblå ögon, örnnäsa och askfärgadt hår, som hölls i pinsam sträckning medelst två hårda flätor på hvardera sidan om den hvälfda pannan. På hennes hjessa tronade alltid en nystärkt hvit mössa med pipade yfviga ryscher, som ibland åt den markerade profilen gåfvo ett visst tycke med en äldre kakadora. I egenskap af äldre syster hade Agneta tagit sig en rätt betydlig myndighet öfver den yngre, gaf henne sina order rörande boden och det lilla hushållet, lät henne hjelpa sig att vända sina gamla klädningar och stoppa strumporna; men till belöning härför lofvade Agneta sig sjelf att i kyrkan, dit hon gick regelbundet två gånger hvar söndag och ett par gånger under veckans lopp, icke underlåta att bedja för sin systers omvändelse.

Agneta var nemligen öfvertygad om sin egen likhet med den bethaniska Maria. Vivica var naturligtvis en Martha.

Lilla syster Vivica tog emellertid denna sig tilldelade rol med ett förnöjdt och tacksamt sinne. Hon hade frågat sig, om det vore rätt att äfven hon kastade husets pligter på en annan persons axlar eller också lemnade dem åt sitt öde, och sedan hon funnit det enda rätta svaret, att hon borde taga sitt kall såsom henne tilldeladt af Herren, hemtade hon kraft dertill ur Hans hjelpande hand och gick tyst och flitig sin väg framåt, lemnande derhän sin stora systers betänksamma tvifvel om hennes själstillstånd.

Den stund vi göra vårt osynliga inträde hos systrarna Gren, är en söndags morgon. Vivica hade nyss med knapp nöd hunnit städa boden, der Agneta först — för att få vara i fred, som hon sade — förrättat sin långvariga morgonbön, medan kaffet kokade. De båda systrarne hade nu slagit sig ned i lilla gula kammaren innanför boden, för att njuta den ångande drycken.

»Jag är säker på», började Agneta, medan hon sänkte sitt mandelbröd djupt ned i den stora koppen och uppmärksamt

passade på det ögonblick, då det blifvit tillräckligt kaffedränkt, »jag är säker på, kära Vivica, att du ej gifvit dig tid ännu att läsa din morgonbön i dag, fast det är Herrans egen dag? Om då åtminstone kaffet vore väl kokt, men det har minsann en rätt frän bismak».

Lilla gumman Vivica blef helt röd på sina bleka kinder, såg med de insjunkna stora blå ögonen bedjande upp på sin myndiga syster och svarade mildt:

»Snälla Agneta, du vet att jag tager mindre tid än du till min morgonbön, då jag gerna ber med mina egna ord, innan jag stiger upp och kläder mig. Det är nu så mitt sätt. Hvad kaffet angår, tror jag nog att du lagt litet för mycket cikoria i kaffeburken. Jag tyckte jag såg det i går eftermiddags».

Agneta satte afmätt ned sin kopp på bordet och valde omsorgsfullt i lilla glassockerasken en bit efter sin smak, under det hennes breda mun drog sig till ett svagt hånleende.

»Ja, så är det alltid, min stackars Vivica! Du vet likväl att det står tydligt och klart skrifvet: »Gack in i din kammare, när du beder, och slå dörren till»; men du ligger i stället helt makligt och talar till vår Herre mellan täcke och lakan, dörren står vidöppen till boden, och jag kunde ju vakna och störa dig. Det står också skrifvet: »Varer icke försumlige i det, J hafven för händer»; men rent ut sagdt min kära Vivica, huru smakar väl detta kaffe? Det är visserligen drickbart, men icke mera».

I det samma höll Agneta på att qväfvas af den stora saffransskifvan, som ej ville gå ned. I de små gråsvarta mustacherna kring hennes smala läppar glittrade en fin morgondagg af kaffe och grädde, och kindernas rodnad närmade sig det violetta.

Lilla Vivica böjde sig tyst ned öfver sin kopp, liksom letade hon något i dess botten. Ack, det hon sökte fans visst icke der! Det var ju blott litet trefnad, litet sympati, efter hvilken hon törstade. För att finna dessa vederqvickande läskedrycker hade hon gerna afsagt sig både kaffe och cikoria.

»Du tiger?» utbrast den stora Agneta; »ja, det är då bättre än att tala ogudaktigt. Men mins väl Vivica, att Predikaren säger — kapitlet tredje, versen sjunde —: »tiga hafver sin tid, tala hafver sin tid!»

»Men säger han icke äfven i versen åttonde: »Strid hafver sin tid och frid hafver sin tid» — och i dag är det ju Herrans dag».

»En blind höna hittar också ett korn!» svarade Agneta barskt, i det hon såg upp på klockan, reste sig och fortfor: »Nu skyndar jag förut till kyrkan. Låt nu se att du kommer snart efter. Tänk på Romarebrefvet tolfte och sjette: »Varen icke tröge i det, J hafven för händer!»

Agneta satte beslutsamt på sig gula sidenhatten med bruna nejlikan uti, hängde svarta taftsmantiljen öfver axlarne, lade

byrånycklarne, näsduken, börsen och lilla snusdosan i svarta sammetspiraten, tog så psalm- och exangeliiböckerna samt bruna parasollen, nickade åt systern och gick.

Lilla Vivica stod en stund oviss och betraktade frukostbordet med dess odiskade koppar, raskt tog hon så en bricka och bar ut alltsammans i den lilla skrubblika vrå, som kallades kök, vek upp sina svarta klädningsärmar och tvättade fort af koppar och fat.

»Nej», sade hon för sig sjelf, »jag kan icke stå ut med att finna denna otrefnad, när jag kommer hem från kyrkan!»

Nästan i språngmarsch lopp den lilla gumman af och an; inom få minuter var hon färdig, läste väl dörren och vandrade af till kyrkan.

Pastor Smeltenius predikade i dag, och från alla håll och kanter sågos fruntimmer i sträckt traf komma andfådda springande med psalmböckerna i högsta hugg.

Lilla gumman Vivica hade ofta hört pastor Smeltenius, men sällan eller aldrig funnit sig verkligt upplyst, styrkt eller vederqvickt af hans långa predikningar. Agnetas tunga hand hade dock i detta liksom många andra fall lagt sig på hennes fria vilja. Vivica visste icke heller hvar hon skulle finna en predikant efter sitt själsbehof. Alltså gick hon och hörde Smeltenius, sökande att qvarhålla åtminstone något godt af hans långa tal och dessutom lycklig att få deltaga i den öfriga gudstjensten och psalmerna.

När lilla Vivica hann till kyrkodörren, möttes hon af en trängsel, som hade nästan ett uttryck af fiendtlighet, så armbågsknuffande, trampande och pressande var den. Vivicas lilla person med den lavendelfärgade hatten försvann bland alla dessa puffande menniskor som en vissnad blåsippa i mossan. Ändtligen lyckades det henne att glida in i kyrkan bakom en stor axelbred herre, hvilken fullkomligt tjenade såsom en vägbanande snöplog i trängseln.

Vid hennes inträde i kyrkan skulle syndabekännelsen läsas; vår lilla Vivica förmådde med ansträngning tränga sig fram till en igenläst bänk, utanför hvilken hon stannade, och nedböjd mot dess kant lutade hon hufvudet i handen.

Hon slöt ögonen och såg i ett sorgligt sammandrag inför sin själs blick det förflutnas och det närvarandes synder och brister, liksom en stor dyster tafla, grått i grått; här och der framträdde dock märkbarare de fel, för hvilka hon oftast frestades att duka under. Hennes benägenhet att lätt bli retad, hennes brist på tålamod och öfverseende i de dagliga pröfvostunderna med systern, hennes frestelse till bitterhet och hårdt bedömande af Agnetas idkeliga kyrkosprång, alla dessa bristlade Vivica, ödmjukt bedjande, inför Herrans fötter och suckade innerligt: »Herre, gör mig mild och ödmjuk af hjertat! Bepröf

; och förnim huru jag menar det! Se till om jag på en ond ; är, och led mig på den goda vägen!»

En ljuflig känsla af frid göt sig ned i hennes ödmjukade l, och tacksam höjde hon sina ögon mot den korsfästes bild er altaret.

Länge stod hon så, men hennes trötta knän påminte henne ırt om nödvändigheten att söka en sittplats. Hon letade med ›men åt den sida, der Agneta hade sitt bänkrum, och ganska tigt, der lyste den gula hatten med sin nejlika. Vivica var ırt framme vid bänken och satte sig ned vid systerns sida lfådd och pustande: »Ack så godt att få sitta!»

»Du dröjde också förskräckligt länge», började Agneta; n hann ej längre, ty nu sågs pastor Smeltenius med utbredd ıduk och knarrande stöflar varligen gå upp till predikstolen.

Alla fruntimmershattarne i kyrkan rigtades samtidigt emot ına upphöjda plats, och när pastorn med oljelen röst för lra gången upprepat sitt ämne, nemligen: »de troendes saliga arenheter», då gick der liksom en stilla vind af suckar gen den qvinliga delen af församlingen.

Pastorn talade om tron såsom om ett priviligieradt tillnd, i hvilket man omedvetet inträder ifrån det ögonblick, n säger först och främst till sig sjelf och så till andra att n tror. Man börjar då läsa bibeln så ofta som möjligt, afrr spektakler och baler såsom djefvulens snaror, skiljer sig n alla som icke iakttaga detta och afvisar hvarje deras inkast d bibelspråk. Deremot kunde man enligt pastorns ord alles slippa det der tröttande sträfvandet efter goda gerningar ı dygder, hvarmed alla de släpa ut sig, som ännu äro under en. Och nu började ett uppradande fullt af svada af alla ssa lyckligas erfarenheter och förmåner.

Samtidigt satte sig alla damhattarne nere i kyrkan i stilla gungning; der var ett blidt nickande två och två emelı, ett ömt ruskande åt höger och venster, och gumman Agtas bruna nejlika tog sig stark motion på sin långa stjelk.

Lilla Vivica böjde sig djupt ner i bänken och suckade klämd: »O min Gud! Får då intet sägas om att tron, denna ı dyrbara gåfva, skall vara en lifgifvande kraft till allt godt? all då denna prest af fruktan att binda oss vid en trång lak gerningsläras träldom gå ända derhän, att han försummar lägga oss på hjertat huru tro utan gerningar är död? Skall n ej ens påpeka helgelsens nödvändighet såsom en lifsyttring den inneboende tron?»

Men nej, icke ett ord sades om allt detta; endast ett hårdt atema ljöd öfver alla, som ej till pricka följde pastorns utıkade spår.

Vivica gret sakta nere i bänken, tyvärr icke af rörelse ver pastorns predikan, men af saknad och smärta att ej för n stackars själ finna någon verklig klarhet och tröst, men i

det samma uppstämdes den sista versen af den härliga psalmen numero 185:

Hör mig o Jesu! Var min tröst,
Du, som den ångerfullas röst
Med godhet lofvat höra.
Gif mig din andas kraft och nåd
Att alltid trogen dina råd
En kristlig vandel föra.
Min sköld i bättringsstriden var,
Mitt ljus, min tillflykt, mitt försvar
I alla lifvets öden,
Mitt säkra hopp i döden!

Der fann sig lilla Vivica liksom innesluten i sin frälsares kärleksfulla armar. Hennes bleka ansigte klarnade upp, och för ett ögonblick skymtade der en hägring af hennes flydda ungdom.

Gudstjensten slutade, och Agneta reste sig, öppnade bänkdörren, gjorde en min åt Vivica att följa sig och började gå långsamt mot kyrkodörren under ständiga helsningar med mötande bekanta.

Vid kyrkodörren satt en sparbössa med påskrift: »För den Kinesiska missionen». Majestätisk gick Agneta dit och lät en silfverriksdaler rulla ned till de oomvända stångpiskornas hjelp. Hon vände sig om och såg skarpt på den yngre systern, hvilken i samma stund höll på att halfhögt tala med en liten fattig gosse i trasiga grå kläder. Agneta märkte med en rynka i pannan huru en tjugufyra skilling kröp in i den lillas magra hand, och hon suckade öfver att hennes kinesiska skyddslingar gått miste om denna skärf.

När de båda systrarna hunnit ur kyrkan, sade också Agneta temligen tort: »Du borde verkligen icke gifva bort Guds gåfva, penningen, blott för att tillfredsställa din egen blödighet. Det vore säkrare att anförtro den åt personer, hvilka förstå dess rätta användelse».

Lilla Vivica spände instinktmessigt upp sin gredelina parasoll såsom ett svagt skydd mot hvad som komma skulle och svarade sakta: »Snälla syster, det var den stackars lille Johan, vår förra hjelpmadams son; han behöfver väl litet tröst och hjelp».

»Men modern är ju ogift», afbröt Agneta barskt, »det finnes väl de, som böra hjelpas före sådana?»

»Rår väl barnet för moderns fel?» frågade Vivica bedjande.

»Jag säger icke det, men lasten bör ej uppmuntras», var Agnetas korta svar.

Vivica gömde sig helt under perasollen och teg; Agneta snöt sig hårdt, tog sig en pris ur dosan och fortfor: »Jag har sällan hört vår käre pastor så härlig som i dag. Ack ack! Huru väl känner han icke menniskohjertats skrymslor och alla dess illfundigheter! Ja ja, han har minsann sett verldens barn

på nära håll, han, som varit informator i så många förnäma och rika hus. Huru väl målade han icke sedan all den öfverträffliga sällhet vi erfara, vi andra, som gått ut ur de ondas läger och skuddat stoftet af våra fötter».

Här kom lilla Vivica händelsevis att kasta en blick på sin systers stora promenadskor och märkte att de voro mycket dammiga.

»Hvad jag tänkte på dig, stackars Vivica, ömsom med bäfvan, ömsom med något hopp; ja, du tror ej hur rigtigt varmt jag tänkte på dig!»

Rörd öfver sina egna ord, böjde sig den stora Agneta framåt, så att hennes utstående ögon trängde in under systerns parasollförskansning. Lilla Vivica blef nästan skrämd, men hon hemtade sig och svarade saktmodigt:

»Jag tackar dig syster, att du tänkte så på mig. Det var då icke mindre än två personer, som hade samma tankegång».

»Och hvem skulle hafva tänkt på dig mer än jag», frågade Agneta nyfiken och förvånad.

»Åh jo, jag sjelf», svarade Vivica långsamt och lät blicken hvila lugnt på systerns frågande anlete.

Agneta drog sig tillbaka, lemnande Vivica i ro ensam under parasollen och teg en stund, innan hon började afhandla väderlekens ostadighet, hvilket senare ämne upptog henne, ända tills man åter befann sig i hemmet.

Vivica tog fort af hatten, satte sitt hvita förkläde på sig och skyndade till köket för att laga i ordning den enkla middagsanrättningen. Agneta lade upp sockerskålen och tog fram kaffeburken till eftermiddagens lilla »tår» och satte sig sedan i stora svarta gungstolen att studera pastor Smeltenius' nyss utkomna betraktelse öfver: »Att bruka denna verlden så, som om man icke brukade den». Efter några sidors läsning upphörde Agneta en sekund för att tänka öfver det lästa; konklusionen blef denna: »Ack ja, Smeltenius har rätt. Jag skulle verkligen våga tro att det ungefär är så som jag i all svaghet och skröplighet söker att bruka denna syndiga verld. Jag går igenom den som på en vandring till kyrkan!»

Agneta glömde helt och hållet matsäcken på vägen och att hennes stora lekamen, då den mådde bra, minsann icke saknade en försvarlig aptit. Ej heller var hon ju klädd med hvita blad såsom liljorna. Det behöfdes nog hjelp af Vivicas flitiga fingrar för att få Agnetas bastanta koftlif och kjolar färdiga i rättan tid.

Men sådant smått undgick emellertid Agnetas uppmärksamhet, så länge allt var i ordning, när hon behöfde mat och kläder. Hon fortfor att läsa och uppbygd — enligt sitt sätt att resonnera — af pastorns bok, fortsatte hon studerandet, tills oförmodadt en liten listig ond genius under formen af en tupplur smög sig in mellan de tryckta bladen, narrande Agneta att

gäspa och gäspa, till dess hon sjönk tungt framstupa med näsan hvilande i boken.

När lilla Vivica inträdde för att säga det maten var färdig, möttes hon af en ljudlig snarkning, som omisskänneligen förkunnade den sanningen, att icke alla de som bedja taga det så noga med att vaka.

Men hon var ej bland dem, som finna behag i att förödmjuka andra; hon gick derför ut igen, slående dörren ovanligt hårdt till efter sig. Detta hade den åsyftade verkan att Agneta spratt upp, såg på klockan och stack ut sitt hufvud i köksdörren, frågande mellan två gäspningar: »Nå Vivica, få vi inte äta snart?»

I en handvändning fick lilla gumman bordet dukadt, Agneta läste bordsbönen högt och gjorde en nigning, som kunde hedrat en öfverhofmästarinna. Vivica gjorde sin lilla korta knyck och tänkte: »Vår Herre, som vet bättre än jag, hvar min rheumatism grasserar som värst, han lärer väl ej hafva någon bestämd fordran på våra nigningars djup».

Den uppvärmda grönsoppan och den kalla grytsteken med potatis smakade gummorna förträffligt, och grundligen gjorde de äfven heder åt den rykande lilla blanka kaffepannans innehåll, ty om söndagarna nyttjades kaffe med dopp såsom tredje rätt. Agneta skulle ju hafva tid att hvila litet på maten, innan hon återvände till kyrkan på eftermiddagen.

Dessa stunder, då Agneta på söndagseftermiddagen lemnade hemmet, voro egentligen lilla Vivicas enda verkliga hvilotimmar på hela veckan. Också smög hon emellanåt en liten blick upp mot vägguret, under det Agneta »blundade» i svarta gungstolen.

Om en qvart var blunden slut, gula hatten lyftades ned från sin hylla på nytt, och snart var Agneta åter på väg till kyrkan.

Lilla Vivica läste dörren efter henne och stängde den med nyckel inifrån. Hon stannade midt på golfvet dragande en djup suck af lättnad och började sedan med händerna på ryggen att tankfull gå af och an i det lilla rummet, dit eftermiddagssolen kastade in en vänlig ljusstråle. Det var Vivica en vällust att känna sig en stund ensam, att fritt kunna se sig omkring, obesväradt röra sig och att få tala litet smått för sig sjelf. Med halfhög röst började hon:

»Ja det var i dag, just för trettiotvå år sedan; vi bodde då ännu med föräldrarne nere i Karlskrona; jag satte och sydde vid fönstret, som vette åt trädgården, då han kom in och talade länge med min far i hans rum. Sedan närmade han sig fönstret, der jag satt. Huru han betraktade mig! Jag visste hvad som skulle komma, men vågade ej se upp. Då tog han ännu ett steg och fattade min hand. Och när han då frågade mig

med sin klangfulla röst om jag ville blifva hans hustru — o, huru lycklig var jag ej!»

Lilla Vivica gick med snabba steg bort till sin byrå, drog upp mellersta lådan och tog försigtigt ur dess djup ett litet svart lackeradt skrin. Hon drog fram länstolen och satte sig vid bordet med skatten framför sig, tog en liten nyckel, som hängde på ett smalt svart band kring hennes hals och öppnade skrinet.

Der trängde upp en svag doft af pressade blommor, som kom Vivicas hjerta att klappa fortare. Huru många kära ungdomsminnen vaknade ej dervid!

Öfverst i det lilla skrinet låg ett dimmigt gammalt daguerreotyp-porträtt, föreställande en ung sjöofficer med ett öppet ansigte. Man kunde ännu iakttaga det manliga friska uttrycket, fast bilden fläckvis var nästan utplånad. Vivica tog porträttet med en lätt darrning på handen och satt länge, länge betraktande det noga, till dess tårarne skymde hennes ögon. Hon förde det ömt till sina läppar och lade sakta in det igen. Bredvid porträttet låg der äfven en bundt gulnade bref, som Vivica öppnade och läste det ena efter det andra; i ett af dem funnos ännu de sönderfallna återstoderna af en pressad liljekonvalje-bukett, den hon tankfull betraktade, i det hon hviskade: »Ja, han älskade mig, han förstod mig. Nog mins jag när han gaf mig denna lilla bukett, en härlig sommarqväll ute på ängen. Hvem hade då kunnat ana att allt skulle gå som det gick?»

Hon lade in brefven och suckade: »Herren gaf, och Herren tog, välsignadt vare Herrans namn!»

Nu fans det qvar på skrinets botten blott en torr cypressqvist. Vivica lät den ligga och såg på den länge och sorgset: »från hans graf», ljöd det långsamt öfver hennes läppar. Hon knäpte ihop sina händer och tillade: »Men, Herre, den som tror på dig, han skall icke dö evinnerligen!»

Länge satt hon så drömmande vid det öppna skrinet och bindande samman sina minnens bleknade rosor till en krans; bladen voro ju vissnade, men doftade ändå så ljuft.

Ur sina stilla tankar väcktes hon af att vägguret ljudeligen slog sju. Det lät så starkt i den fullkomliga söndagsstillheten, att Vivica spratt till helt nervöst, läste undan det lilla skrinet och började duka tebordet. När detta var beställdt, tog hon sitt nya testamente, slog sig ned vid fönstret, der solen just lyste så vackert på hennes frodiga blomsterkrukor: geranien, hortensian och myrtenträdet. Hon slog upp Romarebrefvet 8:de, hvaraf i synnerhet de sista verserna, började sålunda: »Men i allt detta öfvervinne vi genom Honom, som oss älskat hafver», alltid hade ett så vederqvickande inflytande på hennes hjerta. Också var hon helt frimodig och glad, när hon i dörren mötte Agneta vid hennes återkomst från kyrkan och från en extra god kaffestund hos fru Krakelin, kryddkramhandlarens fru.

Agneta var vid präktigt lynne, då hon inträdde. Fru Krakelins ypperliga java-kaffe hade alltid denna verkan. Också aflopp söndagsaftonen i godan ro. Vivica fick beröm för pepparkakorna till teet, och Agneta läste sjelf aftonkapitlet i bibeln för systern.

Klockan slog half tio, man gick till hvila.

Lilla Vivica skulle just somna, då Agneta tvärt vände sig i sin knarrande liggsoffa och frågade: »Vivica, sofver du?»

»Nej, jag skulle just deran», var Vivicas svar.

»Kära du», fortfor Agneta, »i morgon bittida klockan sex har jag stämt hit målarpojken att måla öfver det der fula hörnet på disken ute i boden. Det är så nött att det måste ske. För all del, laga att pojken slipper in, när han kommer. Glöm det inte. God natt, god natt, kära du!»

Lilla Vivica hade blifvit så uppväckt af denna oväntade order, att det dröjde länge och väl, innan hon kunde få somna.

I en timmes tid hade hon dessförinnan att ödmjukt lyssna till den stora Agnetas ihållande snarkningar. Ändtligen kom sömnen.

Klockan åtta på måndagsmorgonen öppnade Agneta dörren till boden, efter väl intaget morgonkaffe. Målarpojken hade för länge sedan slutat sitt arbete och var borta. Vivica höll just på att förskansa den nymålade delen af disken medelst två stolar, som hon stälde framför detta hörn. »Det var bra, kära du!» sade Agneta, tagande i betraktande den hvita perlfärgemålningen. »Det var då ändtligen väl, att vi fingo den saken gjord. Jag tänker, det torkar snart; målarn skulle taga sådan färg, det sade jag till om».

Nu tog Agneta sig för att städa på hyllor och i lådor, lägga handspaketerna till rätta, ordna paren efter nummer, och snart voro de båda systrarna i fullt arbete. En och annan kund började visa sig i boden. Somliga köpte, andra sökte och valde, utan att kunna besluta sig. När klockan klämtade tio, hade Agneta redan hunnit vara både blid och mulen många gånger efter att hafva fått vända upp och ned på handsklådorna utan något särdeles inbringande resultat.

Mer än en persons närvaro tycktes ej ännu vara behöflig i boden, hvarför Vivica begagnade tiden och gick till köket för att ordna litet för middagen. Agneta satte sig vid fönstret bakom disken och läste, under det hon väntade på kunder. Ändtligen slogs lilla glasdörren till gatan upp för att lemna inträde åt icke mindre än tre personer; också pinglade lilla dörrklockan nästan med raseri.

Det var en ståtlig äldre dam i brun sidenkappa och dito klädning. Hon gick i spetsen för de inträdande, hon hade i många år köpt sina bruna handskar hos gummorna Gren.

Agneta trädde henne derför artigt till mötes med en djup nigning.

»Hvarmed kan jag i dag stå presidentskan till tjenst», frågade hon, »kanske med bruna handskar numro sju liksom i fjol?»

»Alldeles, min goda mamsell Gren; två par och af bästa qvalitet», svarade presidentskan, i det hon gjorde en förekommande vink åt sin följeslagarinna att sätta sig.

Agneta letade uppmärksamt i handskpaketerna, blinkande i smyg åt den tredje damen att vänta. Det var nemligen ingen annan än hennes vän, fru Krakelin, som bespetsat sig på en kopp elfva-kaffe och litet andligt kallprat.

»Se här, fru presidentskan, dessa paren tror jag äro förträffliga», började Agneta, i det hon sträckte på de fina handskarne och artigt räckte dem till den förnäma allvarsamma damen. »De äro preicst af samma sort som de, fru presidentskans unga sonhustru köpte — jag menar kaptenskan — innan hon reste till vestkusten. Jag hoppas det står väl till med henne och familjen?»

»Jag tackar för mamsell Grens efterfrågan», svarade presidentskan med förbindlig värdighet, »det står Gud ske lof väl till. Och nu får jag bedja mamsell Gren vara god och låta laga dessa handskarne. De hafva spruckit i sömmen; jag tog dem med i tanke att få det gjordt med det samma».

»Oändligt gerna», svarade Agneta sötsurt och gaf fru Krakelin en omärklig vink att gå och snart komma åter. »Oändligen gerna! Jag skall sjelf göra den lilla lagningen i ögonblicket». Fru Krakelin nickade i smyg till Agneta och gick med en betydelsefull blick, som tycktes säga: »hvad du gör Agneta, men låt mig icke komma tillbaka, utan att du har lilla kaffetåren i ordning».

När fru Krakelin skulle gå, hade hon af en händelse kommit att skjuta åt sidan en af de skyddande stolar, som Vivica stält framför det målade hörnet af disken. Presidentskan, omedveten om faran, hade visserligen med sin fina näsa tyckt sig märka en stark oljefärgslukt, men icke anande fiendens närhet och upptagen af sina handskar makade hon sig allt närmare det farliga hörnet, och Agneta, som bort varna henne, hade helt och hållet vändt sina tankar åt vestkusten.

Under det hon arbetade, återtog Agneta samtalstråden och fortfor: »Åh, nog skola baden göra unga kaptenskan godt; hon som kan få sköta sig. Men ack, fru presidentskan, har den unga frun, som jag så ofta här i staden har sett i de troendes skara, äfven tillfälle der nere vid sjöbaden att styrka sin själ med lifsens vatten?»

»Jag tror, det finnes en hederlig och bra prestman der. Man har sagt mig det, så att jag tänker min sonhustru också i det fallet har skäl att vara nöjd».

I det samma tog presidentskan ett par steg baklänges, under det hon läste på de öfre handskhyllornas etiketter, och den bruna sidenkappan strök grundligt sin ena sida emot det oljefärgade hörnet, hvars ännu klibbiga hvita färg rikligen meddelade sig åt det bruna sidenet.

Agneta fortfor att suckande tänka på den unga kaptenskans andliga behof, i det hon fortfor:

»Ja, man är nöjd och nöjd! Men ack, när man fått smaka den själaföda, som den käre pastor Smeltenius lägger för en, då blir man svårare att förnöja!

»Kan hända!» svarade presidentskan kort, men dock artigt. Hon tyckte icke om långa konversationer i bodar. »Jag ser att mina handskar nu äro utmärkt väl lagade. Jag tackar så mycket; hvad är jag skyldig, bästa mamsell Gren?»

Två par handskar och lagning af ett par, det gör sju riksdaler och femtio öre». svarade Agneta, neg och räckte presidentskan paketet.

Raskt gick Agneta, sedan damerna lemnat boden, fram till fönstret och vinkade till sin vän fru Krakelin, som bodde i hörnet, och som nu från sin mans butik hade skarp utkik åt systrarnas lilla bod.

Hon kom också med stormsteg och utbröt andfådd, i det hon tungt satte sig på en stol:

»Det var då väl, att de gingo. Dessa höga herrskaper taga då dubbelt så lång tid som alla andra!»

»Ja, kära du, hvad skall man göra? Hon köper ju alltid hos oss och slägten hennes med. Men en sanning är, att rysligt omständliga äro dessa finfina menniskor, och jemna upptåg hafva de. Jag förebrår mig, vet du, att jag aldrig kan låta bli att taga intryck af den der ståtliga förnämheten. Jag retar mig sjelf öfver att jag rakt inte kan låta bli att niga så djupt för dem».

»Ack, när man i alla fall tänker på, hurudana de i botten äro, dessa verldens barn. Skriften säger ju: utantill äro de hvitmenade väggar, men innantill äro de de dödas ben! Hu! det går en rysning öfver ryggen på mig, när jag tänker på det. Nej Carolina, nu går jag och tittar till kaffet. Jag tror nog det är färdigt i rappet».

Hurtigt gick Agneta in i gula kammaren och satte fram sina bästa kaffekoppar med »Gesundheit» i guldbokstäfver på den ena och med »Ich gratulire» på den andra. Hon öppnade dörren till köket, ... men huru stor blef ej hennes förvåning att der återfinna den ståtliga gamla presidentskan, tåligt sittande på trästoln, medan hennes följeslagarinna och Vivica höllo på att med terpentin förgäfves söka uttaga några stora oljefärgsfläckar.

Vivica hade nemligen, då hon gått att köpa bröd, mött den

gamla fina damen utanför porten, sett hvilken skada som skett och genast erbjudit sig att söka hjelpa den.

Agneta blef mörkröd och flat. Hon sjelf hade ju på sätt och vis hvitmenat det gamla verldsbarnet. Men hon fann ej annat att säga än detta:

»Det var då för ledsamt! Om jag kunde begripa hur det gått till!»

Hon höll så när på att glömma elfva-kaffet, men kom snart ihåg sin väntande Carolina Krakelin, grep behändigt lilla kopparpannan, smög den under förklädet och försvann.

Lilla Vivica, som af presidentskan fått en antydning om beskaffenheten af det samtal, hvilket föranledt Agnetas tankspriddhet, stod der och gned och gned på de envisa fläckarne, tänkande:

»Åh jo, nog kan man väl ändå räkna ut hur presidentskan fick sin kappa spolierad. Hade syster Agneta känt det som en pligt att sköta sina göromål i vår lilla bod på Vestertrggatan, så hade hon ej skickat tankarne bort till Lysekil i oligt kretsande kring fru kaptenskan och hennes själsbehof. Månda oljefärgen då äfven stannat qvar på disken och ej förflyttats på kappan».

Hon hörde Agnetas röst i lifiig konversation med vännen Carolina inne från gula kammaren, och otålighetens rodnad börjde färga Vivicas kinder, men hon suckade för sig sjelf: »Herre, håll mitt häftiga sinne tillbaka! Du sade ju: »Salige äro de saktmodige, ty de skola kallas Guds barn!»

Centralafrika och det senaste decenniets upptäckter derstädes.

III.

Livingstone hade hört talas om fyra källor, hvilka skulle befinna sig i hvarandras närhet åtta dagsresor söder om Katanga. Två af dem hade sitt aflopp mot söder, de andra två mot norr; alla gåfve upphof åt stora floder. På grund af ett ställe hos Herodotos förmodade han att någon af dem skulle vara Nilens yttersta källåder, och det var nu hans afsigt att utforska detta förhållande. Han ville begifva sig mot sydvest förbi sydändan af Tanganika och längs Tsjambesi till Bangveolo, derefter följa denna sjös södra strand och, fortsättande i vestlig rigtning, uppsöka de vattendrag, som rinna mot norr från den högländta vattenledaren mellan Lualaba och Sambesi. »Följande denna kosa, skall jag erhålla visshet om huruvida andra, ännu sydligare källor till Nilen finnas, säger han, ty de kunna då icke undgå min uppmärksamhet». Den gamle mannen var fortfarande fången i den villfarelsen att Lualaba vore Nilen, och denna illusion bibehöll han ända till sin död. Det hade mer och mer blifvit för honom en lifsuppgift att ändtligen bringa klarhet i den mångtusenåriga gåtan, att finna den heliga flodens ursprung. Och för detta sitt ideela mål blef han en martyr.

Visserligen uppstod ofta under hans långa uppehåll i Tabora tvifvel om Lualabas sammanhörighet med Nilen, och han har tvenne särskilda gånger gifvit uttryck deråt i sin dagbok. Men de skingrades åter, och under de sista månaderna af sin resa yttrar han upprepade gånger med tillförsigt att han befinner sig bland Nilens källor. Så till exempel den 11 januari: »kallt och regnigt väder, jag har aldrig sett något liknande; men vi äro midt ibland de kärr, som bilda källorna till Nilen».

Sådan var planen för Livingstones sista resa, och han väntade nu i Tabora att få utföra den. Stanley hade lofvat att så snart som möjligt från kusten sända honom folk till resan, och den gamle räknade med en hos honom sällsynt otålighet dagarne, innan folket kom. Tiden använde han emellertid på bästa sätt till anteckningar, dels observationer, dels minnen eller reflexioner i allehanda ämnen. Än finna vi i hans dagbok något blad geologi, än etnografi, eller ock några anmärkningar öfver växt- och djurriket. Ständigt tänkte han öfver bästa sättet för infödingarnes vinnande åt civilisation och kristendom, och hans råd till missionärerna skola säkert, om de beaktas af vederbörande, bära goda frukter.

Under tiden ansträngde sig Stanley på ett berömvärdt sätt.
ɜr en oerhördt snabb resa till kusten anskaffade han inom
veckor en elit af dugligt folk och afsände manskapet till
ora. Efter fem månaders väntan helsade Livingstone deras
omst den 14 augusti 1872. Den 25 i samma månad satte
karavanen i marsch mot det inre. Den bestod nu af de tre
jenarne från 1864, Susi, Tsjuma (Chuma) och Amoda, två
er från missionsskolan i Nassik, Mabruki och Gardner, an-
la i Livingstones tjenst sedan 1865, samt femtiosju andra
:er, utvalda af Stanley. Dessutom förde han med sig några
och kalfvar samt tre åsnor. Han hade från föregående
r den erfarenheten, att åsnan i motsats mot andra husdjur
dukade under för tsetseflugans angrepp, och han ville nu
pröfva rigtigheten häraf, emedan han insåg att detta var
fråga af största vigt för Afrikas framtid. Äfven ett antal
ınor torde hafva åtföljt tåget, huru många nämnes icke.
Emellertid hade under den långa väntan i Tabora den
a vandringstiden af året gått förlorad. Hettan blef nu för
rje dag allt mera tryckande och vattendragen voro uttorkade.
lan i midten af september insjuknade Livingstone i sin
la åkomma, rödsoten, hvilken hindrade honom att förtära
ɔn föda på åtta dagar. Man vandrade mot sydvest genom
'exlande trakter, bergiga, odlade och rika på villebråd. Ut-
tad af sjukdomen måste han rida på en af åsnorna, ehuru
klagar öfver att den förfärliga hettan kändes ännu mera
;sam, då han icke genom egen rörelse befordrade sin trans-
tion. Men äfven hans folk led mycket, och en man var
juk att han måste bäras, hvarför resan gick långsamt. Den
ktober sågs Tanganika; på 45 dagar hade blott något öfver
mil blifvit tillryggalagda. Expeditionen vände nu mot syd-
och följde stranden på något afstånd, så att man ofta fick
vacker öfverblick af sjön, då man passerade höjderna. Het-
och torkan fortfor och ökade mödorna af den ansträngande
'schen, hvilken oupphörligt gick upp eller ned för branta
;. Ty Tanganikas strand är i dessa trakter inskuren af
iga små vikar, mellan hvilka höga bergryggar skjuta ut.
ande klippiga uddar. I hvarje vik mynnar en däld genom-
ɔn af någon bäck, som dock denna årstid var torr. Dessa
ängar och bergsluttningar äro ganska rikt odlade, bland an-
med bomullsplanteringar. Men innevånarne voro skygga,
nära sjöns södra ända befunnos vidsträckta odlingar öfver-
ı, en följd af kringboende stammars härjningståg. Under
ıa besvärliga vandring led folket betydligt. Åter måste en
man bäres till följd af en svullen fotknöl. Livingstone
fick ett återfall af sin diarrhé. Den sista oktober helsades
örsta regndropparne med största förtjusning. Men dessa
ɜs åter af torka och hetta. Marken blef så het, att den
le fötterna, och flere af manskapet ledo af inflammation i

benen. Ehuru uttröttade, måste alla dock oupphörligt tåga framåt, ty trakten var fattig på lifsmedel och infödingarnes oginhet stor. I midten af november dogo tvenne af hans åsnor till följd af tsetseflugans sting, sålunda gäckande hans tro på detta husdjurs lämplighet för Centralafrika.

Den 13 november, då expeditionen anlände till Tanganikas sydända efter en vandring på 33 mil längs denna sjö, inbröt den efterlängtade regntiden. I början var den vederqvickande med sin molniga himmel, sin dag för dag tilltagande svalka och sina angenäma mellanskof af uppehållsväder. Längre fram skulle detta förändra sig. Den 19:de besökte Livingstone Kamepamba, en byhöfding i Urungu, med hvilken han var bekant sedan sitt tidigare besök i denna trakt. Han blef vänligt mottagen och tillbragte i dennes by en hvilotid af fem dygn. Genom odlade slätter vandrade han nu mot sydvest och öfvergick den betydande floden Lofu på en bro, som han slog deröfver. I närheten af tionde breddgraden vände han kursen mot vester, dertill föranledd af befolkningens uppgifter att trakten söderut var folktom och att hungersnöd der blefve karavanens lott.

Man nalkades nu trakter, som voro hemsökta af arabernas plundringståg. I landet närmast norrut, Itahua, hade en beryktad röfvare och handelsman (hvilket i dessa trakter är det samma), vid namn Tipo Tib, tillskansat sig väldet och derifrån utsträckt sina razzior till Urungu. Verkningarna af hans framfart voro bedröfliga. Lifsmedlen voro få och dyra. Befolkningen var så uppskrämd, att qvinnorna nästan alltid flydde till skogen, då Livingstones trupp nalkades en by. Vägvisare kunde han knappast få, och då han lyckades erhålla en sådan, försökte denna vilseleda expeditionen och rymde slutligen sin väg. Ett märkvärdigt undantag var Kafimebe, en liten höfding som på allt sätt visade den hvite mannen sin välvilja, men det oaktadt af fattigdom hindrades att tillgodose de resandes behof af lifsmedel.

Från midten af december började det regna hvarje dag. »Våren» var nu så långt framskriden att slätterna grönskade, brodden stod hög, och träden buro en saftig mörkgrön löfskrud. En månad tidigare, vid Tanganika, var löfsprickningstid; de skogklädda bergstopparne rodnade då af de ur sina knoppar framstickande unga bladen. Af det myckna regnet bragtes vattendragen att svälla. Inga uttorkade flodbäddar skönjdes mera, och expeditionen fick dagligen vada genom en eller flere strömmar. Den ständigt mulna himmeln omintetgjorde under tvenne månaders tid alla Livingstones försök att taga astronomiska ortsbestämningar. Detta jemte ett häftigt recidiv af hans utmattande sjukdom nedstämde hans lynne.

Efter att den 18 december hafva anländt till floden Kalongosi vid 29 ° 25′ öster om Greenwich och 9 ° 30′ sydlig

tud, passerade han denna stora flod i kanoter och vände sin rsch mot söder. Han trodde att han sålunda skulle komma Tsjambesi, hvar vattenområde han ansåg de floder tillhöra, lka under de följande veckorna öfvervadades. Denna villfa- se bragte honom att allt mera fördjupa sig i ett osundt, af ıhaltiga kärr uppfyldt och under regntiden till större delen ersvämmadt land. Härigenom försämrades hans helsotillstånd n oroväckande grad.

Åter möttes karavanen af fruktan och misstro från infö- garnes sida. I Tsjama flydde byns innevånare, lemnande de ande i besittning af byn och dess förråd. Försigtigtvis med- Livingstone alla pilar, då han lemnade byn, och återsände sa vapen först, då han kommit inom en annan höfdings om- le. Detta skedde julaftonen 1872. Juldagen tillbragtes un- : hvila, gudstjenst och festligt kalasande.

Livingstone plägade noga iakttaga alla helgdagar och vand- le icke om söndagarne. Hans djupa religiositet visade sig k icke endast genom dessa yttre bruk, utan genomträngde hela hans väsende, att alla hans ord och handlingar deraf lades, och ofta söker den sig direkt uttryck uti hans reflexio- r. Han var fast öfvertygad om att allt, som hände honom, r ett verk af hans skapare och till hans bästa. Till och med der de mest förtviflade ögonblick öfvergaf honom icke denna . Till bönens magt hyste han ett obegränsadt förtroende. ta förekomma böner i hans dagbok, nästan alltid särskild un- knade med hans namn eller åtminstone med hans initialer. rcket betecknande är följande ställe:

»13 maj. — Han skall hålla sitt ord, Herren, som är full nåd och sanning, det är otvifvelaktigt. 'Den som kommer mig, har han sagt, skall icke blifva afvisad'. Och ännu: 'ad I bedjen om i mitt namn, det skall jag gifva eder'. Han ıll *hålla* sitt löfte. Jag kan derför gå till honom, ödmjukt mföra min bön, och allt skall gå bra. Ja, intet tvifvel der- ı är möjligt. D. L.»

Kursiveringen är markerad af honom sjelf, och ofvan- ende reflexion gör han under sin långa väntan i Tabora vid ıken på det stora mål, han föresatt sig att hinna.

Karavanen kom nu i en bergig trakt. Regnet fortfor och lden blef känbar. Efter ett par dagar förändrades landska- t, och nu vidtog en ofantlig slättbygd, fyld af rostiga kärr, ca på blodiglar och genomkorsade af talrika vattenrännor, åar h strömmar. Folket vadade ofta flere timmar å rad i vatten l höfterna eller ännu högre, under det regnet hälde ned i irtskurar dag och natt. Den gamle sjuklige forskaren måste ras på axlarne af de starkaste männen. Han hade aldrig un- r sina resor varit utsatt för ett sådant regnande.

Trakten var oaktadt sin sankhet bebodd och ganska väl ppodlad. På högre belägna ställen stod en skog, blomsterrik,

men fattig på djur. Infödingarne visade en märkvärdig rädsla, och bristen på lifsmedel tvang karavanen ständigt framåt. Hade den stannat öfver regntiden i en torrare och på lifsmedel rikare trakt, der befolkningen tillika var välvillig, till exempel någonstädes i Urungu, så hade Livingstone måhända lyckats utföra sin mission. Men nu inandades han dagligen dessa febermiasmer, hvilka han sjelf betecknar såsom den egentliga grunden till såväl hans rödsot som de flesta andra sjukdomar i Centralafrika. Från denna tid förde ödet honom obevekligt steg för steg mot grafven. Efter en tidsödande irrfärd, utan vägvisare, ibland kärr och floder norr om Brangveolo, måste han vända om norrut flere mil för att kunna öfvergå den uppsvälda floden Lipopossi. Gång på gång försökte invånarne missleda honom, hvarför han nu till det mesta drog fram utan vägvisare.

Allt mera närmade han sig sjön, och allt mera tilltogo karavanens lidanden. Trakten blef mer och mer sumpig och folktom. Vädret var sådant, att en regnlös stund framkallade förvåning. Hungersnöden tvang expeditionen att slagta återstoden af den medförda boskapen. Många sjukdomsfall inträffade bland folket, och Livingstone sjelf blef ytterst mager och kraftlös af blodförlust. Med möda släpade han sig framåt någon timme, men måste ofta lägga sig att hvila. Slutligen gaf han den 12 april vika för sina trogna och uppmärksamma följeslagares föreställningar och samtyckte till att låta bära sig hela vägen.

I midten af denna månad efterträddes regntiden af torka med jemn sydostpassad och värme. Denna farliga årstid, då afdunstningen från de öfversvämmade markerna lifligast pågår, kunde icke annat än försämra patientens tillstånd. Den 21 april försökte han ännu att rida, men föll magtlös ned från åsnans rygg och svimnade. Den dagen måste han ligga stilla. Han var nu så svag, att han med möda kunde anteckna datum och marschtiden i sin dagbok. Följande dag gjorde hans folk åt honom en hängbår, och han blef buren med kärleksfull försigtighet. Det oaktadt föll han under de följande dagarne gång på gång i vanmagt vid minsta ansträngning.

Den 24:de gjordes efter blott en timmes marsch halt i en okänd by, hvars innevånare tagit till flykten. Den sjuke var så svag, att man hvarje ögonblick måste stanna. Äfven den 25:te vandrade man blott en timme och den 26:te anlände det sorgliga tåget efter $2^1/_2$ timmes marsch till den vänskaplige och temligen bildade höfdingen Kalungandsjovus by.

Denna dag tycktes Livingstone hafva uppgifvit hoppet om att kunna fullfölja sin reseplan, ty han gaf sin tjenare Susi order om uppköp i och för återresan öfver Udsjidsji. Den följande dagen skref han i sin dagbok med nästan oläslig stil:

»27. — Fullkomligt utmattad, och jag stannar. — Bättre.

Skickat för att köpa mjölkande getter. Vi äro vid stranden af Molilamo».

Dessa rader äro de sista af hans hand.

Från Tanganikas södra ända hade expeditionen tillryggalagt ungefär 80 mil, deraf minst 40 genom sumpmarkerna omkring Bangveolo. Ännu en gång gjordes uppbrott, och man anlände efter stora svårigheter till Tsjitambos by, der en hydda på förhand blifvit iordningstäld för den sjuke. Den 1 maj på morgonen funno hans trotjenare honom liggande på knä vid sin bädd med hufvudet lutadt mot de sammanknäpta händerna. Livingstone var död, han hade aflidit helt lugnt i bön.

Den personlighet, som nu lemnade jordelifvet, hör till historiens ädlaste karakterer. »Han var ingen engel, men han närmade sig dessa varelser så nära, som menniskonaturen medgifver», säger Stanley. Han leddes ständigt af de mest upphöjda grundsatser, och allt lågsinnadt väckte hans afsky. För den olyckliga befolkningen i de svartes verldsdel hyste han en liflig medkänsla, och deras andliga höjande var hans högsta åstundan. Slafhandeln, i sig sjelf en styggelse, betraktade han som det värsta hindret vid Afrikas civilisering. Det var derför naturligt att han skulle göra allt, som stod i hans magt, för att motarbeta denna skändliga näring. Också hade hans upprepade klagomål i London den framgång, att filantroperna satte sig i liflig rörelse och engelska regeringen vidtog de kända åtgärderna mot slafhandeln i Afrika. Sultanen i Sansibar och khediven i Egypten tvungos till fördrag om denna handels afskaffande, och engelska krigsskepp begynte bevaka negerkontinentens kuster för att uppbringa alla med slafvar lastade fartyg. Att hafva framkallat denna mägtiga rörelse är Livingstones största och ärofullaste verk.

Men äfven såsom upptäcktsresande har Livingstone förvärfvat sitt namn odödlighet. Mängden och betydelsen af hans hydrografiska upptäckter öfverträffas icke af någon annan forskares. Hela floden Sambesis vattenområde med den stora sjön Njassa, sjöarne Schirva och Dilolo samt det imposanta Victoriafallet har han gjort bekanta för verlden. Sjön Ngami hör till hans tidigaste upptäckter. Kronan på sin geografiska verksamhet lade han under sin sista resa, då han fann den väldiga Lualaba och uppdagade en stor del af dess källsystem jemte de betydande insjöarne Bangveolo och Moëro. Att han trodde Lualaba vara Nilen förringar icke värdet af hans lifsverk.

Dertill kommer att Livingstone var en skarp och opartisk iakttagare af naturen och menniskorna och flitigt gjorde anteckningar. Han har derigenom i hög grad bidragit att sprida ljus i de af honom genomresta trakternas geologi, djurgeografi och etnografi, och hans arbeten skola framgent för idkarne af dessa vetenskaper blifva en vigtig källa att ösa ur.

På personer, som icke voro moraliskt känslolöse, utöfvade

Livingstones flärdlösa och ädla karakter en sällspord dragningskraft. Stanley blef inom kort tid en tillgifven vän och beundrare af den store mannen; han kan knapt finna ord för sina känslor, då han talar om honom. »Tag hvilken punkt som helst af Livingstones karakter och analysera den; jag trotsar hvem som helst att deri finna något fel», säger han.

Livingstones följeslagare på den sista sorgliga expeditionen hyste för honom en barnslig vördnad, såsom man kan se af de i Afrikaforskningarnas historia alldeles exempellösa tilldragelserna efter hans död. De efterlefvande, idel negrer, beslöto nemligen att föra hans kropp och alla hans saker med sig till kusten. Jakob Wainwright, en skrifkunnig elev från Nassik, uppgjorde en detaljerad förteckning af hans qvarlåtenskap. Derefter preparerades Livingstones lik för den långa återfärden. Inelfvorna uttogos och begrafdes under andaktsfull bön, kroppen torkades i solskenet under omsorgsfull bevakning, inlindades derefter i tyg och omgafs med ett barkhölje. Efter fjorton dagar begynte den långa likfärden, hvilken gick vester om Bangveolo upp till Tanganikas sydända och derifrån rätt mot Tabora genom okända trakter, der expeditionens tillgifvenhet för sin döde anförare sattes på det hårdaste prof. Från Tabora tågade man den vanliga vägen österut till kusten. Nio långa månader hade sorgetåget räckt, och under denna tid hade folket utstått de förfärligaste vedermödor af alla slag, hunger, sjukdom och död samt anfall af både menniskor och vilddjur. Men dess trohet hade icke svikit, och nu kunde det lemna sina dyrbara bördor i säkra händer för att befordras till England. En medlem af expeditionen, Jakob Wainwright, fick till och med den tillfredsställelsen att bära sin älskade herres stoft till dess sista hvilorum vid den solenna begrafningsceremonin i Westminster Abbey.

IV.

Vi hafva nu följt den store banbrytaren för forskningarna i Centralafrika på hans sista färd och egnat vår hyllning åt hans fasta, fromma och energiska karakter. Vi hafva sett honom kämpa mot alla de svårigheter, Afrikas natur och befolkning ställa upp mot den inträngande europén, och fått en föreställning om några af de medel, hvarmed dessa svårigheter kunna öfvervinnas. Derför kunna vi fatta oss kortare vid framställningen af de senare företagna forskningfärderna, och detta så mycket mera, då de genom de dagliga tidningarnas berättelser blifvit allmänt bekanta och ännu lefva i friskt minne hos den bildade allmänheten.

Stanleys lifliga och varma skildring af sitt sammanträffande med Livingstone stegrade intresset för den gamle mannen till en förut onådd höjd. Då ett år förgått utan att några underrättelser inlupit om honom, beslöt derför Geografiska sällska-

pet i London att utsända tvenne expeditioner till hans undsättning. Den ena af dem skulle utgå från Loanda på vestkusten, men gick om intet, emedan bärare icke kunde erhållas. För den andra expeditionen valdes den vanliga utgångspunkten, Sansibar. Härifrån uppbröt löjtnant V. L. Cameron jemte marinläkaren Dillon löjtnant Murphy och mr Moffat, en ung slägting till Livingstone, i mars 1873. I Tabora mötte expeditionen resterna af Livingstones karavan. Då expeditionens mål sålunda var förfeladt och dess medlemmar dessutom ledo mycket af sjukdom, vände Dillon och Murphy om; Dillon sköt sig i feberyrsel på återvägen.

Cameron ensam beslöt att fortsätta färden inåt. Han hade föresatt sig att om möjligt lösa frågan om Lualabafloden. I Udsjidsji fann han en af Livingstone uppgjord karta, hvilken han sände till Sansibar. Derefter företog han en undersökning af Tanganikas södra del. Han färdades i båt längs stränderna ända till södra ändan af sjön och kartlade dess uddar och vikar. På vestra stranden upptäckte han den lilla märkvärdiga Lukugafloden, som fordom tyckes hafva runnit mot sjön, såsom äfven rigtningen af dess bifloder antyder, men vid Camerons besök visade en tydlig strömning från sjön. Visserligen var den ett stycke från mynningen tillspärrad af vattenväxter och dybankar och tycktes bilda en osammanhängande rad af gölar, men infödingarne försäkrade att de hade följt dess lopp i hela månader vesterut. Senare hafva efter hvarandra Stanley, Thomson och Hore besökt Lukuga, och alla intyga att den numera bildar Tanganikas aflopp till Lualaba.

Sedan begaf sig Cameron nästan samma väg som Livingstone genom det bergiga Manjuema till handelsplatsen Njangve, der han förgäfves bemödade sig om att erhålla båtar och ledsagare utför Lualaba. Slutligen måste han uppgifva sin föresats. Men han vände dock icke om, utan inslog endast en annan rigtning. Han hade hört uppgifvas att Lualaba skulle rinna genom en stor vesterut belägen sjö, Sankorra, hvilken äfven blifvit omtalad för Livingstone. Då han icke fick framtränga till denna sjö längs Lualaba, ville han försöka nå den från någon sydligare punkt och begaf sig i denna afsigt till Kilemba, hufvudstaden i det mägtiga riket Urua, der han blef gästvänligt bemött af araben Dsjumah Merikani. Konung Kajongo var för tillfället frånvarande, och under väntan på hans hemkomst gjorde Cameron tvenne intressanta ströftåg till sjöarne Mohria och Kassali. Mohria är en liten sjö norr om Kilemba, märkvärdig genom sina pålbyggnader af samma slag, som de forntida pålbyggnaderna i de schweiziska sjöarne. Der sågos hela byar af runda och fyrkantiga hyddor höja sig öfver vattenytan på plattformer, under hvilka båtarna voro fastgjorda och fisknäten upphängda. Kassalisjön söder om staden såg Cameron blott på afstånd, emedan infödingarnes misstänksamhet hindrade

honom att nalkas stranden. Men en del af hans folk besöl en af de flytande öarne i denna sjö. De utgöras af stora sa manhängande gräsmassor, lösgjorda från sjöns gungflyartade str der, förstärkta med trädstammar och betäckta med bördig myl i hvilken innevånarne odla till och med bananträd. På de öar bygga de äfven sina hus och förtöja hela sitt lilla flytan furstendöme vid pålar ett stycke från stranden. Detta är försigtighetsåtgärd mot fiendtliga grannar, hvilket också gä om pålbyggnaderna i Mohria.

Uruas konung kom omsider tillbaka från sin razzia, bemötte Cameron med aktning, men vägrade bestämdt att honom resa till Sankorra. Ingen med bössa beväpnad främ hade fått intränga åt detta håll, och ingen skulle heller i fr tiden få göra det. Åter voro således Camerons planer korr Nu återstod honom ej annat än att antaga den portugis slafhandlaren José Alvez' anbud att följa med hans karavan vestkusten. Denne Alvez, en neger från Bihé i Benguela, en nedrig karakter, van att fara fram med våld och list, pl rande och mördande öfverallt på sin väg. Cameron va nom ett välkommet objekt för utpressningar. Under h handa svepsjäl fördröjde Alvez sin afresa från Kilemba månader, och då han ändtligen bröt upp, i april 1875, färd han så långsamt, att Cameron först i november ankom til sten. Från Urua framtågade karavanen mot sydvest och v genom rikena Ussambi, Ulunda, Lovale och Kebokve till för det mesta hållande sig på vattenskilnaden mellan Kong Sambesi. Hela vägen fick Cameron vandra till fots, och c utomordentliga vandring med alla dess pröfningar gifver ett aktningsvärdt vittnesbörd om denne engelsmans utmärkta skaper. Besviken i sina förhoppningar att kunna utreda labafrågan måste han ännu dertill underkasta sig den usl gerköpmannens godtycke utan att ega något medel att eftertryck åt sin vilja. Alvez och hans röfvarband, hvars v medlem var Coimbra, son till en portugisisk major, plund brände och togo slafvar öfverallt, der de kände sig hafva dertill. Men var någon fara för handen, smögo de af r genom obebodda skogstrakter, lidande brist på det nödvändi Hela tiden var Cameron utsatt för bedrägerier och utpre gar, hvilka endast tanken på hans stora mål och hans hje het kunde förmå honom att tåligt uthärda.

Att han i denna belägenhet ännu hade energi och in för vetenskapliga iakttagelser är verkligen förvånande. I hela vandringen gjorde han höjdmätningar och astronor ortsbestämningar, hvilka utgöra grundvalen för alla nyare tor öfver Centralafrika. Dessutom samlade han etnografisk naturhistoriska iakttagelser och förde vidlyftiga anteckn Redan vid resans början kände han suahilispråket, de männa affärs- och samfärdsspråket öster om Tanganik

ır, och under sin vistelse i Urua lärde han sig äfven kes språk. Sålunda har hans resa i flere afseenden vator vigt för vetenskapen. Men lika högt om ej högre få ta dess inflytande på utvecklingen af civilisationen och seder i de svartes verldsdel. Ty vid sin hemkomst han med indignation de skändligheter, som under skydd ıgisiskt namn och under portugisiska embetsmäns ögon ts mellan Lualaba och Benguela. Den nation, som träfhans förebråelser och hela Europas häpna blickar, har ı sätt blifvit uppväckt ur sin sekellånga dåsighet. Porı börja inse hvilka skyldigheter besittandet af landomfrämmande verldsdelar ålägger dem som bildad nation, hafva vidtagit åtgärder mot slafhandeln i Benguela. hafva de återknutit den i århundraden brustna tråden af ska upptäcktsfärder, som så ärofullt begyntes under sjöfararens egid. Flere portugisiska expeditioner hafva :t det inre af Benguela, och Serpa Pintos berömda färd ›nom Afrika ställer hans nation ånyo på en hedersplats, ess stora minnen och dess kolonialmagt. Men innan vi för detta företag, måste vi i korthet skildra Staeleys ›ltebragd, hans Kongoresa.

R. Hult.

Sjoukowskis minne.

› på hvarandra följande dagar i februari, den 9:de, 10:de › äro anmärkningsvärda dagar i Rysslands literära hien första och sista som Dostojèwskis och Gribojädoffs r, den mellersta som Pouschkins döds- och Sjoukowǝlsedag. Med hänförelse har Ryssland i år på sistag firat hundrade årsdagen af den varmt kännande ochkande Sjoukowskis födelse.

t är icke blott i afseende å minnesdagen ett samman eger rum mellan Sjoukowski och Pouschkin. Märkeatt båda för sin genialitet stå i närmare eller fjermare s icke-europeer: Pouschkin var på fädernet afkomling ger, Sjoukowskis mor var turkinna, af ryssarne tillfångad Bender och såsom slafvinna skänkt åt en godsegare Med denne hade den biltoga en son, kallad Wasilij vitsch efter sin fadder Andrej Sjoukowski. Den lilla ıchenskoje i guvernementet Tula är hans födelseort. en äldre man, hade redan flere barn, alla flickor, fullɔh gifta, och dessas barn åter, jemnåriga med den lille blefvo jemte sina mödrar den begåfvade gossens första

och kanske innerligaste umgänge, hvilket omärkbart men djupt utöfvade sitt inflytande på honom: från hemmet medförde Sjoukowski ut i lifvet sin gudsfruktan, sina ädla mildhet och känslofullhet samt den afsky för allt groft och elakt, som utmärker hela hans personlighet både som menniska och skald. Hans förste lärare var en tysk, hvarefter han besökte den allmänna skolan i Tula, hvars rektor, sin beprisade lärdom oaktadt, dock aldrig kunde uppskatta den känslo- och fantasirike gossens anlag, hvilka, då de icke lågo åt matematiken, ansågos så klena, att ett uteslutande från skolan redan var påtänkt. I stället för att, efter afslutad skolkurs, inskrifvas vid militären, hvilken bana de fleste af dåtidens bättre lottade ungdom vanligen beträdde, inskrefs Sjoukowski som elev i en förberedande pension vid universitet i Moskva, der han qvarstod i tre års tid, till år 1800. Vistelsen i pensionen sammanfaller med de första skaldeförsöken på vers och prosa, offentliggjorda dels uti »Morgongryningen», en tidskrift utgifven af lärare vid »adelspensionen», såsom denna förberedande skola benämndes, dels uti andra moskovska journaler. Sjoukowski hade anledning att med tacksamhet påminna sig sin barndom och den bildning, han fått i hemmet, då nu denna gjort det för honom möjligt att genom öfversättningar från främmande språk förtjena en god del af det han behöfde för vistelsen i Moskva.

Kort efter afslutandet af sin universitetskurs erhöll Sjoukowski statstjenst, men lemnade den redan samma år, för att återvända till sin fädernebygd, som på oemotståndligt sätt drog honom till sig både genom barndomsminnen och barndomsvänner. Här utkom nu en af hans första elegier: »landtkyrkogården», en efterbildning af den engelske lyrikern Thomas Gray's på sin tid berömda dikt; innehållets djup i denna första gången till ryskan öfverflyttade elegi drog uppmärksamheten på poemet, versens skönhet och rytm stälde öfversättaren från början i främsta ledet bland ryske verskonstnärer. Under vistelsen i hemmet är »Bieleffs fredlige bebyggare», såsom skalden Bàtjuschkoff kallar honom, sysselsatt att läsa historia och literatur med sina systerdöttrar, Maria och Alexandra Protàsowa, och denna verksamhet skulle icke blifva utan sitt stora inflytande på Sjoukowskis hela skaldelif. Under läsningen af det mesta och yppersta, som franska och tyska literaturen erbjöd, uppstod så småningom och omärkbart mellan morbrodren och den ena af hans jemnåriga systerdöttrar en innerlig vänskap, hvilka senare utbildade sig till en romantisk känsla och fann ett uttryck uti sången: »Min vän, beskyddare och min engel», ett af Sjoukowskis yppersta qväden. Från denna tid börjar det husliga lifvets ideal att forma sig uti skaldens inbillning; hemmet och kärleken till den utkorade blifva hans lyriska känslas förnämsta föremål.

Men han känner att hans vingar vuxit och att han kan gö

någonting varaktigare för sitt lands literatur. Han bosatte sig ånyo i Moskva och öfvertog som hufvudredaktör ledningen af tidskriften: »Europeiska budbäraren», (Wèstnick Jevropyi); till medhjelpare erhöll han professorn och historikern M. Katschenowski,[1]) med hvilken han tre år arbetade ifrigt för tidskriften, der utan tvifvel ock redaktörens egna uppsatser erbjuda det största intresset. Af skaldestycken är balladen »Ljudmila»[2]) efter Bürgers »Leonora» den anmärkningsvärdaste. Lika välljudande och varma som originalets verser äro äfven efterbildningens, i hvilken scenen är förlagd till Lithauen. Formens skönhet och nyhet — balladen vinner just genom Sjoukowski första gången inträde i ryska literaturen — väckte i literära kretsar och bland den läsande allmänheten en lika allmän och liflig uppmärksamhet som femton år tillbaka Karamzins »den fattiga Lisa» hade framkallat. En imitation af denna senare finna vi också bland Sjoukowskis arbeten: berättelsen »Marianas lund» utgör till formen en lyckad efterbildning af Karamzin; till innehållet torde den vara grundad på en verklig tilldragelse. Åt den, som färdas söderut från Moskva längs Treenighetsvägen, visar man ännu Marianas lund, hvars skyhöga furor spegla sig i Jauzas våg, der Rogdaj efter mordet på Maria fann sin graf, men hvarken Arkadijs — det var detta namn Ouslad, Marias fästman, erhöll som munk — grotta eller Marias grafsten finnas mera; endast folket har bevarat sägnen i troget minne.

Redan 1810 öfverlät Sjoukowski ledningen af sin tidskrift åt Katschenowski och flyttade tillbaka till sin hembygd. Härifrån utgaf han under loppet af åren 1810—1815 sex delar af »Samlade skaldestycken af ryske författare» och 1811 under titeln »Gromoboj» första delen af den versifierade berättelsen »De tolf sofvande jungfrur». Ändtligen besluter nu skalden att yppa de känslor, han hyst för den äldre af sina systerdöttrar, Maria; dennas moder vill dock ingenting veta härom. Förtviflan, kanhända också fosterlandskärlek, sätter då svärdet i hans hand; Sjoukowski inträder uti moskovska landtstormen under Napoleons invasion och deltar som landtvärnsman i slaget vid Tarûtino under Koutouzoffs befäl. Här, natten före slaget, nedskrifves den fosterländska dikten: »Skalden uti ryska kämpakretsen», hvilken blef med hänförelse emottagen och i tusende och i hundratusende afskrifter spriddes kring hela landet. Kort derpå, återställd efter en svårare febersjukdom, lemnar skalden

[1]) Katschenowski, f. 1775, sedermera rektor vid universitetet i Moskva, är grundaren af den så kallade skeptiska skolan i historieforskningen. Många af de satser, hvilka dittills ansetts ofelbara, söker han kullkasta; han hör till dem, hvilka betrakta den tidigare ryska historien som en myt. Katschinowskis granskning af Karamzins historia väckte på sin tid stort uppseende.

[2]) Utkom 1808, medan „Leonora" uti Sjoukowskis öfversättning trycktes först 1829.

trupperna och militäryrket för alltid och återvänder till landtlifvet. Balladen »Swiätlåna», som utkom 1813, är förutom »Achilles», [1]) den enda originalballad af Sjoukowskis sångmö. Den förra dikten blef en mycket omtyckt sång för dess genuint ryska pregel, medan den senare genom versens skönhet ansågs såsom mönster för rysk versbildning; hvardera kändes utantill af hvarje bildad på denna tid. »Swiätlåna» liksom tidigare »Gromoboj» var tillegnad den yngre Protåsowa, på hvilken skalden synes hafva öfverfört hoppet att få ega någondera af sina två barndomslekkamrater. Genom deras giftermål, den yngres 1815 med skalden Wojièjkoff och den äldres med professor Moyer i Dorpat, gick det i långa år närda hoppet i qvaf, men ända till deras död bibehöll Sjoukowski sin tillgifvenhet för dem oförändrad.

Vi hafva icke utan skäl så utförligt uppehållit oss vid skaldens hjerteaffärer, ty från dessa hans hjertas erfarenheter härflyta nästan alla mera betydande dikter, och de bästa, såsom »Swiätlåna», elegin »Aftonen», ja till och med krigssången »Barden» innehålla icke så få ställen hänsyftande på dem. Balladen »Gromoboj» sammanskrefs, om man får tro orden i dess tillegnan till Alexandra Wojiejkowa, med hvilken den börjar, uteslutande på den kära systerdotterns önskan, om ock dess senare del, »Wadim» sedan tillegnades en annan (D. N. Bloudoff), kanske derför att den utgör ett uttryck af skaldens sorg öfver hans under tiden gäckade hopp, en »grafsång öfver flydda dagars sällhet».

Emellertid fick Sjoukowski annat att tänka på. Han hade 1814 vändt sig med ett »Skaldebref» till kejsar Alexander I, samtidigt som han nedskref den sång, hvilken sedermera blifvit Rysslands folksång, och då han följande år förestäldes enkekejsarinnan Maria Feodorowna, fick han plats vid hofvet såsom hennes färeläsare.

Ungefär vid denna tid förenade sig några lärjungar och beundrare af Karamzin med några vänner till Sjoukowski om bildandet af ett literärt samfund under namnet »Arzamass», egentligen med syftemål att motverka det reaktionära inflytande, som Slavänafilernes sällskap, grundadt 1811 af den i flere hänseenden så ryktbare amiral Schischkòff och skalden Dersjàwin, sökte öfva. Till denna vittra krets hörde bland andra jemväl Pouschkin [2]) och äfven Båtjuschkoff, en varm beundrare af vårt lands natur och sociala förhållanden, hvilka han lärt känna som

---

[1]) Troligen tillegnad skalden Båtjouschkoff, hvilken såsom medlem i det vittra sällskapet »Arzamass» bar detta namn, utgörande en ordlek öfver hans obetydliga och sjukliga figur; af *ach hill* (ack skröplig) gjorde man — *Achill.*

[2]) Se förf:s uppsats om Pouschkin i Finsk tidskrift, 1880, ja häftet, sid. 8.

ıg officer vid lifgardesjägarebataljon i kriget 1808; Sjoukow-
ci var den egentliga själen i samfundet, hvars alla medlemmar
iro namn ur någon af hans ballader, och hans på vers skrifna
f qvickhet och humor öfverflödande förhandlingsprotokoller ut-
jorde sällskapets glädje och gamman. Men »Arzamass» gick
nart sin upplösning till mötes; redan 1817 finna vi dessa sam-
manträden instälda, och samma år se vi äfven Sjoukowski så-
om lärare i ryska språket för den unga storfurstinnan, seder-
mera kejsarinnan Alexandra Feodorowna. Dessförinnan hade
Sjoukowski 1816 genom dåvarande upplysningsministern, den i
Alexander I:s historia så ryktbare furst Galitzin, låtit fram-
lemna åt kejsaren ett exemplar af sina »Samlade arbeten», [1])
för hvilka Alexander bestämde åt skalden en årlig pension af
fyratusen rubel.

Ett afbräck i denna för literaturen så fruktbringande verk-
samhet inträffade vid regentombytet 1825. Kejsar Nikolaj an-
förtrodde Sjoukowski hufvudledningen af den unge, knapt åtta-
årige tronföljarens uppfostran, på hvars rigtning skalden och
menniskovännen så mycket kom att inverka, att man ganska
högt måste anslå hans andel i det goda, Alexander II sedan un-
der sin långa och välsignelserika regering gjorde för Ryssland. [2])

På fristunderna mellan de nya pligternas utöfvande upp-
tog allt ännu poesin den mycket ansträngde uppfostrarens tid.
Maria Moyer hade aflidit 1819 och följdes tio år senare af sy-
stern Alexandra Wojiejkowa. Då skalden första gången efter
den senares död stämmer lyran, förnimmes åter den gamla kända
tonen. »Ceres klagan» (efter Schiller) öfver Proserpina som
Pluto gömt undan i sitt mörka rike, är uttryck för skaldens
sorg öfver sin väninna. I Tsarskoje Selo, der äfven Pouschkin
nyligen gift, vistades med sin unga maka, författade Sjoukow-
ski 1831 sagorna om »Tsar Berendej och hans son Iwan Tsare-
witsch», »Den sofvande furstedottern» och »Kriget mellan mös-
sen och grodorna», den sista dock aldrig afslutad; 1835 fullbor-
dade han sin redan fyra år dessförinnan påbegynta, nitton ka-
pitel långa, nyromantiska berättelse »Undina», [3]) en efterbild-
ning af de la Motte Fouqués bekanta saga, och från 1837 är

---

[1]) Detta var första upplagan; den, af hvilken vi vid vårt utkast
skaldens biografi begagnat oss, är den femte i ordningen, påbegynt
och afslutad med skaldens skrifter på prosa 1847.

[2]) Ofvanstående biografiska utkast var redan färdigt, då förf.
i tillfälle att bivista ryska Vetenskapsakademins jubelfest till
oukowskis minne; på vers och prosa framhölls af talare just den
iod i skaldens lif, som omfattar hans verksamhet såsom den blif-
vande kejsarens uppfostrare. Särskildt anmärkningsvärdt för sin san-
g och uppriktighet var professorns vid Petersburgska universitetet
st Millers frimodiga tal, som mottogs med allmän hänförelse.

[3]) A. Galahoff, ur hvars arbeten om ryska literaturen vi ega de
sta af våra i ofvanstående uppsats gjorda meddelanden, bestämmer
dinas tryckningsår till 1836.

han på lediga stunder uteslutande sysselsatt med att öfverflytta till ryskan den sköna indiska sången om »Nal och Damajanti», första gången känd i Europa genom Rückerts hänförande öfversättning.

Knapt hade skalden hunnit afsluta det indiska poemet, förrän äfven uppfostraren ändat sitt värf; 1840 entledigades Sjoukowski från sin befattning som den blifvande sjelfherskarens ledare. Redan följande år finna vi honom bosatt i Düsseldorf, der han gifte sig med dottern till sin vän Reutern, ett förbund, som »ändtligen förverkligar den lycka, till hvilken han ända från ungdomen sträfvat, men som ödet så ofta grymt undanryckt honom», såsom han sjelf säger. Till någon del kan väl detta giftermål, som han ingick redan till åren kommen, förklara att skalden från denna tid ständigt vistas utomlands; sitt fosterland återsåg han aldrig mera. I stället blef nu åter liksom i unga år sångmön hans dagliga sällskap, sedan hon dock först gjort af sin »älskling romantikern en den nyktraste klassiker», såsom Sjoukowski sjelf säger uti företalet till öfversättningen af Odysséen, hvars öfverflyttning till modersmålet han sålunda motiverar: »jag ville, sedan jag nu slutligen uti familjelifvet funnit den lugna hamnen, muntra upp min ande med alstren af urpoesin, hvilken, evigt ljus och lugn, på samma gång den lifvar, äfven sprider frid och harmoni uti allt, som omgifver oss . . . . Jag ville att Homeros' sångmö skulle med sitt ljufva melodiska tal förljufva några timmar af min ålderdoms dar» — och får man tro skalden, gjorde hon det äfven. Färdig med Odysséen, hvilken Sjoukowski på det varmaste förordar såsom den bästa, mest lämpliga läsning uti lifvets första, friska ålder, vidtager han med öfversättningen af Iliaden, hvaraf han dock hann med endast första och en del af andra sången. Oafslutadt blef äfven skaldens sista arbete, poemet »Den vandrande juden», men af det, som hunnit nedskrifvas, kan man dock se att Sjoukowski uppfattar denna evigt fridlöse, genom seklerna irrande ande på ett annat sätt: Sjoukowskis »Ahasverus» är den i förlåtelsen upptagne, af nåden försonade Ahasverus, således icke mera denna evige jude, om hvilken legenden talar, utan en kristen. I afseende å språket utmärka sig Sjoukowskis senaste arbeten genom en stor enkelhet, som gifvit anledning att om hans Ahasverus begagna samma ord, som någon gång blifvit sagda om Dantes vers: »hvarje versrad ensam, äfven utan sammanhang med de öfriga, utgör ett helt för sig genom tankens och känslans djup och uttryckets säkerhet».

Under arbetet med dessa höga ämnen begynte ålderns följeslagare, de kroppsliga krämporna att göra sig känbara hos skalden; hans syn försvagades märkbart, hörseln döfvades, och 1851 blef tillståndet betänkligt. Det var 1852 på vårsommaren Sjoukowski i Baden-Baden utandades sin sista suck. Hans stoft öfverfördes till fäderneslandet, der det fick sin plats uti Alexandro-newska klostret i Petersburg invid Karamzins.

Sådant var i korthet den mans lefnadslopp, af hvars födelse Ryssland nyss firat hundraårsminnet. Frågar nu läsaren: hvilken blef då Sjoukowskis plats i Rysslands literära historia? hvilken den uppgift, han fylde genom sin halfsekellånga vittra verksamhet? så kan det synas som om hans betydelse blifvit öfverskattad. Gniëditsch hade just afslutat sin ypperliga öfversättning af Iliaden, greker och romare voro allaredan i njutbara öfversättningar tillgängliga för den ryska läsande allmänheten, den franska upplysningsliteraturen lästes af de fleste i original, Dershavin hade till och med någon gång bjudit på stycken af germaniskt ursprung, Kniasjnin kryddade den literära kosten, om ock sparsamt, med alster af italienska skalder och författare. Sjoukowskis obestridda förtjenst är den, att han förr än någon annan rigtade uppmärksamheten på den långa och utmärkta raden af företrädesvis tyska och engelska författare, nästan alla af den romantiska skolan, till hvilken, såsom vi af det ofvansagda finna, Sjoukowski sjelf både till anlag och uppfostran hörde. Han blef i Ryssland banbrytaren för och den egentliga bäraren af den europeiska romantiken. Sjoukowskis romantiska diktning, såväl den originala som den från främmande språk öfverflyttade, rörde sig för det mesta i de två diktslagen elegi och ballad, dem han kan sägas till först hafva gjort hemmastadda i den ryska vitterheten, den senare naturligtvis i den varietet, som med tillsats af en god del spökeri och sentimentalitet under adertonde århundradet gick och gälde för ballad. I främsta rummet var det Schiller och Uhland, som utgjorde Sjoukowskis älsklingsskalder, den förre var ock hans första bekantskap med den tyska vitterheten och den, till hvilkens sångmö skalden i förtroligt umgänge oftast vände sig. Efter Schiller har man af Sjoukowskis hand i tidsföljd utom dem vi redan känna »Kassandra», »Lyckan», »Resignation», »Längtan», »Drömmerier», »Den resande», »Segerfesten», balladerna »Grefven af Habsburg», »Riddar Toggenburg», »Polykrates ring», »Bägaren» (Der Taucher), »Striden med draken», »Guds dom (Der Gang nach dem Eisenhammer)» och berättelsen »Handsken». Efter Uhland, med hvilken skalden synts hafva blifvit bekant först 1816, ega vi i ordningsföljd: »Drömmen», »Den fattiges visa», »Lycka i sömnen», balladerna »Hämden», »Harald» och »Tre visor», sångerna »Segraren» och »De tre resenärerna», balladen »Alonzo», den normandiska dramatiserade berättelsen om Balder, Richard och Thorilde, vidare »Borgen på hafsstranden», »Roland, sköldbäraren», balladerna »Karl den stores seglats», »Brodermördaren» och »Riddar Rollon». Förutom dessa har Sjoukowski till ryskan öfverflyttat Schillers »Orleanska jungfrun», hvilken öfversättning i språkets skönhet och versens klang nära på uppnår originalet. Af öfrige tyske diktare finnas Klopstock, Göthe, Hebel (»Söndagsmorgonen på landet»), Matthisson, Chamisso, de la Motte Fouqué, Körner, Halm (»Camoens», dramatiskt poem) och Zedlitz (»Den

nattliga revyn») representerade. Nämnas kan också I hvars öfversättning af »Cid» Sjoukowski begagnade för ryskan öfverflytta dessa den spanska diktningens tidiga als vensä Rückert, från hvilken Sjoukowski, förutom »Nal o majanti», till ökandet af sitt lands literära skatter lån persiska berättelsen om »Rustem och Zorab», ett af de fr bladen uti Irans konungabok »Schah-Nameh». Och samma gifvande verksamhet, som Sjoukowski utöfvade på den diktningens område, sträckte han äfven till den engelska turens fält. Vi hafva nämt Gray's elegi på en kyrkogå skilda dikter af Dryden och Oliver Goldsmith, South Thomson öfversattes eller efterbildades likaledes. Byrons gen på Chillon» och några af Walter Scotts ballader ble nom honom kända i god öfversättning, liksom ock Lafo de Parny, som man kallat den franske Tibullus, Fontar andra af de franske fabel- och romansdiktarne.

Betänker man den ståndpunkt, på hvilken den ry terära bildningen befann sig vid seklets början, skall ma underskatta en sådan öfversättareverksamhet. Det gälde tillföra och befästa ideer, känslor och former, som utgjo det vigtigaste ferment för framtida utveckling, och han det på ett oöfverträffligt sätt. Sjoukowski gick alltid t arbete med en säker blick för sin pligt som öfversättare. uppstälde som sitt främsta mål att genom sin öfversättni sätta läsaren i samma stämning som den, i hvilken ha blifvit försatt vid läsningen af originalet. Han fordrade versättaren samma fantasi-rikedom, samma styrka i l och uttryck, samma magt öfver språket. Också utmärl Sjoukowski för en sällsynt förmåga att begagna moders tillgångar. Lika musikalisk och smekande som hans v nar under den tidigare romantiska perioden, lika lugn oc flyter hans senare klassiska tidsskiftes dikt i all dess er och konstnärlighet.

Af Sjoukowskis originala elegier synes den bäst »Theon och Eschyn». Innehållet i detta stycke är sträf ter idealet af ett lyckligt lif, ett lif med den älskade, l aldrig ernås, ty skilsmessan har förjagat lyckan; dock ve den ständigt att söka tröst, den han finner både i hågk af det flydda och i hoppet om en återförening. Derför ä sorgen i Sjoukowskis elegier icke någon bitter, lifsföra känsla, tvärtom slutar han alltid i lugn och undergifv Theons ord till den från sina irrfärder återkomne ungdomsv

Ack! nej, jag klandrar ej, o Zeus, din lag,
skönt ler emot mig lifvet än och verlden.
Ej jordisk lyckas ynnest sökte jag
i flyktigt nöje under färden. —

O! jag har älskat . . . . hon ej finnes mer!
Med henne sällheten dock ej försvunnit.
Hon gick ej bort för evigt. Henne ser
jag än när dagarna förrunnit,

äro skaldens tankar om sig sjelf och sitt lefnads ideal.

Sjoukowskis elegier, liksom för öfrigt alla hans skrifter, hafva infört i den ryska lyriken ett nytt lif och fruktbringande element. Sjoukowski var den, som till först lärde den ryska skaldekonsten att tränga till djupet i menniskosjälen. Hvad innehåll hans föreställningar än hafva, hvilken form hans känslor än antaga, är det dock menniskans inre verld, i hvilken han rör sig. Också uppsöker han menniskan sjelf i lifvets stillare och intimare förhållanden. Redan genom sjelfva valet af förebilder visar sig hvilken betydelse han ger poesin i lifvet och verkligheten: skaldens vän P. Plettnikoff har kallat Sjoukowskis poesi en »det stilla, lyckliga familjelifvets poesi» och torde dermed hafva träffat det rätta.

Detta på poesiens område. Hvad medborgaren Sjoukowski verkat ha vi antydt i det föregående. Det är både med hänsyn till hans anpart i den rigtning, Alexander II:s regering erhöll, och i betraktande deraf att han så mägtigt bidragit att förknippa Rysslands bildning vid vesterlandets, som vi trott att Sjoukowskis namn och konturerna af hans lifsgerning vore förtjenta att blifva kända ibland oss.

—gf—

I bokhandeln.

John W. Chadwick: Förnuftstron; sex predikningar öfver religionens hufvudfrågor, öfvers. från engelskan af Viktor Pfeiff; 162 pg. 8:o. Upsala 1881, Esaias Edqvist; pris 1 kr. 50 öre (h. IV af Bibliotek för sanningsökare).

I en tid då ej blott svagare sinnen gripas af misströstan, men äfven tänkare och skalder räcka oss tviflets bittert kredensade bägare och skoningslöst visa oss huru vi öfver allt snärjas i en väf, den lögn och fördom och brott spunnit kring oss, utan att visa huru denna väf skall sönderslitas; i en tid då den till åren komne med bäfvan frågar sig hvad den tid, som kommer, ger de unge i gengäld för allt det sköna, den härjat och fört med sig i sitt häftiga anlopp mot fördomarnas skrankor; i en sådan tid af starka andliga strömningar är det trösterikt att se huru tidens frågor bedömas af en man, hvilken ej fruktat att gå på djupet med dem. Äfven Chadwick rycker skoningslöst upp allt, som ej består inför det ljus, den Evige tändt i menniskoförnuftet, men han lemnar ej läsarn qvar i en härjad blomstergård, han visar honom att, hvar helst han forskar efter sanningen, han ytterst skall finna Gud.

Hos Chadwick bor en ande, som tror, i ordets skönaste bemärkelse: tron på det godas eviga seger är hos honom så viss och innerlig, att han ej ett ögonblick fruktar att sanningens ljus icke genom tidens bränningar skall stråla klarare och skönare än någonsin, ty för honom är »religionen så djupt inväfd i tingens ordning och mensklighetens inrättning, att der förstånd och allvar finnes, der måste ock finnas religion». För honom äro icke vetande och religion fiender: ju mera ljus desto mera kärlek till ljusets urkälla, ju mera sanning desto närmare detta högsta väsende, som vi alla söka och som intet menskligt språk kan definiera, ingen mensklig tanke fullt fatta.

Vår tid, som ej vill tillbedja Gud i underverk, hvilka på ett eller annat sätt bryta naturens lagar, skall desto ödmjukare och innerligare tillbedja honom i undret af naturens anderika, lagbundna harmoni, hvaraf vetenskapen ännu blott mägtat lyfta en flik. Med denna uppfattning är det sjelffallet att han ej heller brännmärker som irreligiösa de män, hvilka, då de ej kunnat finna sanningen och Gud inom de formler, i hvilka teologin sökt framställa dem, gått att forska efter dem, den ene i materien, den andre i stjernornas lagbundna gång eller i menniskoandens svårutgrundliga djup. »Ett är visst, att framtidens religionsutveckling måste omfatta dyrkandets element och att föremålet för denna

lyrkan icke kan vara en ställföreträdare för den Evige, vare sig len kollektiva mensklighetem eller det sedliga idealet, utan allt emt den Evige, den Oändlige sjelf, i hvilken vi lefva, röras och lafva vår varelse. Försyntare än fädren voro det inför den de allade Gud, icke talande om honom såsom bodde han på nästa ata, utan att sönderplocka honom i attributer och utan att pladdra m hvad han beslöt i Treenighetens hemligaste rådslag före tidens egynnelse, skola menniskorna i kommande tider vid tanke på nom vakna till en djupare gudsfruktan, en heligare vördnad än igonsin tillförene».

Sedan Chadwick framlagt sin öfvertygelse om huru själlös h äfven föga trovärdig en teori vore, som ej ytterst medgåfve en gifvande, skapande, evig urkälla, öfvergår han till frågan om ödligheten, och i det han som ohållbart kullkastar det ofta anrda påståendet att andens längtan efter odödlighet vore en yttg af sjelfuppehållelsens drift eller att den vore alstrad af tins tryckande omständigheter, och sedan han likaledes gendrif; åsigten att odödlighetskänslan härflöte ur behofvet af att våra rningar må få sin rätta lön — en sak, som, enligt förf:s äde åsigt, redan innebäres i sjelfva gerningen — söker han först ; negativt bevis på odödligheten i medvetenhetens och personhetens häpnadsväckande faktum, af hvars gåta vetenskapen nu ej löst ens första bokstafven. Oförmögen att förklara dess sprung kan vetenskapen ej heller antaga dess förintelse, och ri föreligger onekligen ett negativt bevis på själens odödlighet. it positiva finner förf. deruti, att »all kraft är oförstörbar, att t naturliga urvalet hos oss uppträder sjelfbestämmande och att tta hopp nästan utan undantag beledsagar vårt högre andliga », betonande särskildt hvilken stor motsägelse det ligger i tann att ett väsen, som behöft millioner år för att frambringas ur ftet, skulle ha en så efemer tillvaro som den, hvilken på jorn är menniskan beskärd, då likväl, som aposteln säger, »skalsens djupaste åtrå är uppenbarelsen af Guds söner».

I arbetets två sista kapitel, om bönen och sedligheten, utta' förf. åsigter, hvilka delvis icke förefallit oss tillfredsställande. llkomligt ense med honom om att den bästa bönen är offret af lens alla krafter i Herrens tjenst och att den bästa bönhörelı ligger i reflexverkan, kunna vi ej med förf. anse oförnuftigt bedja Gud om andliga gåfvor, för det att vi sjelfva kunna affa oss dem genom ett troget och tåligt arbete på oss sjelfva ı genom användande af de medel, Gud anvisat oss. Ju renare ı syndfriare själen är, desto mera blir väl bönen blott lof och ibedjan, den enda form deraf, hvars fulla berättigande förf. ernner; men så länge anden fängslas af stoftet och har att strida d begär af alla slag, måste det ock vara ett behof att i strin söka kraft och stöd hos Honom, som är den, hvilken förlät oss våra förmögenheter. Äro våra sorger, såsom förf. så mrikt säger, »blott skuggor af Guds fullkomlighet», hvad kan

då vara naturligare, än att vi ur skuggan söka höja oss mot ljuset, och hvar fins en vinge, som bättre än bönen bär själen uppåt? Att vi härmed icke mena offentliga böner på bestämda tider, utan bönen såsom själens samtal med Gud, bönen sådan Jesus bad den, faller af sig sjelft.

I frågan om sedligheten kunna vi icke rätt fatta förf:s häftiga ovilja mot påståendet att ursprunget till de sedliga distinktionerna är att söka i Guds väsen. Sant nog att menniskan på olika tider och hos skilda folk haft vexlande föreställningar om hvad godt och ondt, rätt och orätt är, men deraf följer icke att åtskilnaden ej skulle förefinnas af evighet. I afseende å all sanning, äfven den moraliska, är den menskliga uppfattningen stadd i utveckling, och det är väl just derför vi kalla Kristi sedelära framför andra gudomlig, att han lagt för distinktionerna en grund, som icke sedan dess förändrats. Att med förf. anse »målet för all sedlighet vara det högsta goda för det högsta antalet lefvande eller kommande individer i samhället vid hvarje gifven tid» och att »detta mål fordrar vid vissa samhällsutvecklingens stadier ett handlingssätt, som på vissa andra stadier skulle vara skadligt», vore att beröfva sedligheten all fast, af vexlande opinioner och behof oberoende grund. Men ehuru förf. häri förvexlar sedlighetens grundsatser med menniskans sedlighetssträfvande, kan man dock icke förneka sin aktning för denna hans utilitarism, som ser menniskans högsta pligt i det allmänna bästa, hvilket han definierar så: »det fullständigaste lif, den största och renaste njutning för det största möjliga antalet».

Boken föregås af ett kort, men varmt förord af öfversättaren. Öfversättningen är omsorgsfull och vårdad, såsom vi städse funnit den, då den flutit ur hr Viktor Pfeiffs välkända penna.

L...s.

Marcellus: Det nya statsskickets politiska historia; d. 1, 352 p. 8:o Stockholm 1882, Oscar L. Lamm; pris 4 kronor.

Frågan om representationsreformen, hvars ursprung måhända får sökas ända hos 1809 års konstitutionsutskott, änskönt dettas lagförslag af mångahanda skäl bibehåller riksständerna väsentligen oförändrade, har sedan dess otvifvelaktigt utgjort det vigtigaste momentet i Sveriges politiska historia. Emellertid togs ej något betydande steg till dess förverkligande förr än vid 1834—35 års riksdag, då grefve C. G. Spens framlade sin motion om landskapstingens införande som bas för riksdagsmannaval. Motionen föll vid nästa riksdag, emedan det ultraliberala konstitutionsutskottet ej ville veta af en representation bygd på klassval, hvarmed grefve Spens, å sin sida, gjorde sin motion ovilkorligen solidarisk. Landstingen infördes sedermera först år 1862, och striden om samfälda val och klassval uppehöll representationsreformen i ytterligare ett fjerdedels sekel. Ty bönderna,

om insågo hvilka fördelar de samfälda valen skulle tillskynda em, afvisade hårdnackadt hvarje förslag i annat syfte; och de ıisstogo sig ej om sitt bästa, eftersom de i den dag som är »sitta ıed handen full af trumf och alla utsigter att vinna spelet».

Bondeståndet skulle dock ej ensamt ha förmått drifva saken erhän och behöfde det icke heller, ty redan vid följande riksag 1844—45 anslöt sig borgarståndet till principen om samfälda al, och en agitation, hvars make man får leta efter i Sveriges istoria, sattes i gång för att genom alla upptänkliga medel utfva påtryckning till förmån för en så beskaffad reform. Under nflytande häraf befans efter hand nästan hela tidningspressen och tt stort antal medlemmar äfven af de privilegierade stånden ämpande för saken. Klassvalprincipen, hvarpå det reformförslag var baseradt, som redan vid 1840—41 års riksdag omfattades af de öfre stånden, stämplades som illiberal och de samfälda valen gjordes identiska med reformfrågan i dess helhet. Den »allmänna meningens» påtryckning blef oemotståndlig och ledde slutligen till den epokgörande regeringspropositionen vid 1862—63 års riksdag.

År 1865 upptogs förslaget till grundlagsenlig behandling, och de heta strider, som nu utkämpades, den lysande vältalighet, som, särskildt inom riddarhuset, utvecklades för och emot, den exempellösa agitationen på alla håll och slutligen den lycksaliga sinnesstämning, hvarmed segern helsades inom hela landet, göra dessa år evigt minnesvärda i Sveriges historia.

Men resultatet? Var det verkligen för att anförtro magten åt arfvingarne till det fjerde ståndet, som vida kretsar af Sveriges folk i förening med många af dess främste statsmän i decennier arbetat för en reform af riksdagsordningen? Näppeligen. Att förhållanden numera så gestaltat sig, att de, som representera det forna bondeståndet, äro allsvåldige i andra kammaren och ha utsigt till att på laglig väg blifva det äfven i den första, det är en utgång, som hvarken det ena eller det andra partiet torde hafva väntat sig. Äfven bönderne kunde väl knappast göra sig så vidt gående förhoppningar om sin framtida betydenhet, och för alla dem, hvilkas intressen ej sammanfaller med den jordegande klassens, ter sig det nya statsskicket tvifvelsutan allt mera som frukten af en felslagen politik.

I början såg det dock ut som om allt skulle gå efter önskan. Hemmansegarenes inflytande på landstingen hade ännu ej gifvit sig till känna vid första kammarens sammansättning. Denna hade nästan utseende af ett »nytt riddarhus», med den siste landtmarskalken, grefve Gustaf Lagerbjelke som talman och räknande bland sina medlemmar många af f. d. första ståndets mest framstående personligheter. Äfven i andra kammaren var »intelligensen» starkt representerad; det absoluta bondeelementet var ej ännu medvetet af all den magt, som åt detsamma inrymts i den nya riksdagsordningen. Men det dröjde ej länge, innan ställ-

ningen förändrade sig, och redan vid 1867 års riksdag lades grunden till ett oppositionsparti, afsedt att störta »den bästa bland ministerier».

Svår att förutse torde dock den kombination hafva varit, ur hvilken den framtida partibildningen vid riksdagen skulle utgå; ty i spetsen för detta landtmannaparti, som genom de samfälda valen efter hand blifvit dominerande, trädde en af reformens mest ihärdige motståndare, grefve Arvid Posse. Det kunde vara naturligt att han stälde sig i opposition mot den regering, som störtat ståndsrepresentationen, men förvånande var det, lindrigast sagdt, att i honom få se själen för det bondevälde, han sjelf så ifrigt hade varnat för. Den De Geerska ministeren, som väl borde hafva haft anspråk på den nya representationens förtroende, fick ej länge förblifva oantastad, och redan år 1868 var det hardt nära att den skulle upplöst sig i sin helhet, om än krisen sedermera inskränte sig till att fyra statsråd afgingo.

Huruledes landtmannapartiet sedan dess tillväxt och kommit till magten, hvilken ställning det intagit till frågan om grundskatterna, som ännu 1869 blott skulle *aflösas,* men hvilkas *afskrifning* snart nog blef partiets uppgift, och slutligen det bedröfliga köpslagande, som, skam vare böndernas obevekliga egoism, härintills omöjliggjort någon lycklig lösning af försvarsfrågan, — allt detta hör till de mest framträdande dragen af det nya statsskickets politiska historia och framställes af den sedan någon tid som talangfull politisk pamflettist kände »Marcellus» i ofvanstående verk, hvars första del utkom för några månader sedan.

Samtidens häfder tecknas sällan med oväld, och allra minst låter sig det politiska lifvets händelser fullt objektivt framställas, så länge deras närmaste konseqvenser och resultat ännu räknas bland dagens brännande frågor. Man får derför ej vänta sig att den, som i dag skrifver det nya svenska statsskickets politiska historia, dermed gifver ett definitivt uttryck åt hvad efterverlden skall tänka om den ödesdigra representationsreformen. Ty de som nu taga del i det politiska lifvet hade i de flesta fall redan då sina opinioner stadgade i den allas sinnen beherskande frågan, och händelsernas gång sedan dess har, som synes, i allmänhet ej varit egnad att omvända dem, som engång tagit parti mot reformen. Under sådana förhållanden måste allt erkännande skänkas det sätt, hvarpå »Marcellus» från sin ståndpunkt kritiserar representationsreformen och dess följder. Den kraftfulla, något originela stil, som i »Silhuetterna» gjorde sig gällande, framträder här med större sans, om än mångenstädes förhöjd af en måttfull satir, och framställningen är i så väsentlig mån stödd på fakta, att arbetet, ehuru onekligen en partiskrift, säkerligen skall tjena den kommande historieforskningen till värdefull ledning, liksom dess lifliga skildringar skänka läsaren en angenäm lektyr. Detta gäller naturligtvis blott den föreliggande delen

deraf, och det ligger i öppen dag att förf. får göra sig mycken möda för att, i den mån händelserna närma sig den närvarande tiden, ej låta omdömena för mycket ledas af personliga och ensidiga synpunkter. Början lofvar emellertid det bästa.

R. v. W.

Ur dagens krönika; Tidstaflor utgifna af A. Ahnfelt; andra årgången, III, IV. Sthlm 1882.

Det synes som om hr Ahnfelt velat i detta dubbelhäfte, hvarmed tidskriftens andra årgång slutar, på fullt allvar utföra sin afsigt att göra den till »ett internationelt literärt och politiskt organ». I sjelfva verket skulle han, om författarenas nationalitet och valet af ämnen härför vore tillräckliga, ej vara långt från sitt mål. Utom några gamla bekanta, hafva nemligen tvenne italienare, en ny engelsk miss, en fransk kritiker, P. Staaf m. fl. tagit i detta häfte till ordet. Lika så omvexlande är äfven innehållet. Visserligen få vi, om de pikanta, frikostigt gifna hvarjehandaartiklarne undantagas, nästan uteslutande röra oss blott på literaturens och politikens område, men här finnes mycket att se, och hr Ahnfelt tröttar oss ej genom att länge hålla på med samma sak. Knapt nog ger han sig tid att ordentligen uppfylla hvad han i rubrikerna lofvat. Sålunda är det icke någon verklig »afspegling» af »Italiens politiska pånyttfödelse inom tidskriftsliteraturen» som vi finna i Gubernatis knapphändiga uppsats. Äfven L. Haraldson, som nog strängt agar Wirséns diktning, är så litet i stånd att, enligt löfte, skilja emellan den nya och gamla skolan inom poesin, att han så när fått oss att tro det den nya skolan ärnar göra slut på all konst och vetenskap, ty hvad blir väl qvar, om naturen och lifvet skola i och för sig afbildas, utan att något subjektivt deri får inläggas. I hr Mazzas uppsats om den italienska skalden Carducci saknas åter det inre sambandet emellan de olika perioderna i Carduccis diktning. — Deremot hafva vi med större tillfredsställelse läst den franska kritikern Wolffs bedömande af Zolas »Bättre Slödder». På smutsig mark är det visserligen svårt att röra sig, men klart och träffande visar hr Wolff att Zola i sin sträfvan efter realism råkat på afvägar.

Hvad politiken beträffar, har hr Ahnfelt till detta häfte erhållit uppsatser från England, Norge, Danmark och Ryssland. Miss Harkness debuterar med »Den irländska frågan» och visar sig, trots sitt irländska blod, såsom engelska från topp till tå. Med lätt hand skrifver hon om engelsmännens förtryck och orättvisor, men så tungt faller hennes hand öfver irländarenes lättja, okunnighet, fördomar och brist på företagsamhet, att redan öfversättaren af hennes uppsats sett sig föranlåten visa henne till rätta. Att vår bekante från föregående häften, hr A. Cantor, skulle med harm i hjertat redogöra för det Estrupska kabinettets

seghet, trots alla oppositionens segrar, kunde vi redan förut veta. — Vi äro böjde att tro hr C. L:s på autopsi grundade försäkran att $^{7}/_{8}$:delar af Norges befolkning äro emot den närvarande regeringen och konungens trontal. Men hr Ahnfelt skall ej få oss att tro det nihilisterna grundat sitt edsförbund på ett sådant idkeligt upprepande af allmänna fraser om mord och död och förstörelse, som hans i 25 §§ affattade, från Polen hemtade nihiliststadga i grunden är.

Mer än en femtedel af dubbelhäftets 200 pg. upptages för öfrigt af ett slags biografi, benämnd »Episoder ur Fr. Crusenstolpes lefnad». Ehuru uppsatsen, som till största delen består i utdrag från bref och anteckningar, är skrifven med värme, kunna vi ej förstå dess plats i en tidskrift, allraminst i en international sådan. Fr. Crusenstolpe (en broder till assessorn) är hvarken genom samhällsställning, dygd eller begåfning egnad att väcka intresse hos den europeiska allmänheten.

Det är icke någon uttömmande behandling af dagens frågor, som vi finna i detta häfte. Hr Ahnfelt skrifver icke heller för fackmannen, utan för den stora allmänheten; han vill behandla frågorna i en för denna tilltalande form. Han säger sig hafva »lyckats väcka intresse» för sin publikation. Detta är glädjande. Men vi tro ej att han skall kunna hålla det vaket, så framt han ej sörjer för att en mogen och opartisk åskådning lägges till grund för uppsatserna och att denna åskådning blir med konseqvens och klarhet utvecklad. Deri hafva de föregående häftena haft ett företräde.

A. L. S.

Dr Wilhelm Thomsen: Ryska rikets grundläggning genom Skandinaverne; öfvers. af dr S. Söderberg, jemte tillägg af riksarkivarien dr Hans Hildebrand. 164 ss. 8:o. Sthlm 1882, Samson & Wallin; 2: 50 kr. N:o 30: Ur vår tids forskning.

Länge och väl har det gält för en obestridd sanning i historien att ryska riket blifvit grundlagdt genom skandinaver. Men under den sjukliga rigtning inom nutidens meningsström, som draperar sig med det granna namnet nationelt sjelfmedvetande, inför hvilket hvarje utveckling till ordnad sammanlefnad och allt odlingsarbete i öfrigt anses blott ega ett värde såvida alltsammans uteslutande är en produkt af rasens sjelfverksamhet, har det äfven på vissa håll gjorts till en hederssak att stämpla ofvan berörda faktum till ett historiskt misstag, som borde korrigeras. Samma vetenskapande chauvinism har mellan åren 1859 till 1875 i denna »fosterländska sak» producerat den ansenliga raden af inemot ett halft hundrade större eller mindre skrifter, hvilka inför vetenskapens oväldiga pröfning samt och synnerligen befunnits vara alster af en känsloförbländning, förbigående alla de bevis, som ge stöd för den häfdvunna åsigten, och nöjande sig med

obestämda antydningar och lösa påståenden af den mest ovetenskapliga art. Ty om man sammanställer och öfverskådar de intyg, som erhållas från sagorna, runinskrifterna och fornfynden, så måste hvarje fördomsfri granskning leda till den insigten, att de på ett öfvertygande sätt stödja och belysa den traditionela åsigten om de statbyggande ryssarnes skandinaviska ursprung. För den, som eger kännedom i de vestfinska idiomen, är samma faktum till fullo bevisadt genom den benämning, som hos dessa folkgrupper är bruklig för att beteckna deras skandinaviska grannar. Klanglikheten i orden *Ruotsi* och *Rhos* — sedermera förvandlad till *Russ* och slutligen till *Ryss* — häntyder på en fullkomlig identitet, helst de af medeltidens såväl byzantinske som österländske författare omtalade *Rhos* bevisligen äro skandinaver eller normanner, såsom denna stam vanligen benämnes inom historien för den tiden. Ett djupare letande inom den jemförande språkforskningen medför endast ökade bevis för giltigheten af samma tradition, i det att mellan skandinaviska och slaviska tungomål en gemenskap i sådana ord uppdagas, som endast finnas hos begge dessa idiom men icke hos andra språk af den stora indo-europeiska språkförgreningen. Denna språkliga frändskap är ömsesidig: skandinaviska ord återfinnas hos slaviska folk och slaviska låneord inom de skandinaviska språken, intygande en så tät och långvarig beröring mellan vederbörande trakters innevånare, att samma frändskap, som märkligast föreligger i de äldre skedena af deras språk [1]), likväl ännu kan spörjas i deras senare utvecklingsstadium, då de blifvit vida åtskilda och stå gentemot hvarandra såsom fullkomligt främmande i vulgär bemärkelse. Kännare af ryskan och svenskan torde som oftast bli anslagna af den egendomliga omständigheten att för vissa begrepp och föremål i begge språken finnas samma ord, medan öfriga europeiska språk derför ha helt andra, gemensamma sinsemellan, vare sig på grund af germanisk eller romanisk härledning. Sådana för här i fråga varande fall utmärkande ord äro till exempel *läkare, mörk, rad, torg, tolk* — för att blott nämna några af de mest påfallande. Af dessa äro de tre förstnämda till betydelsen fullt identiska i begge språken, ehuru ryskan använder dem i en något förändrad uttalsform. Vidkommande de två andra orden, återkomma de i ryskan alldeles oförändrade, dock med en liten modifiering i sjelfva bemärkelsen, i det att *torg* der betyder handel och *tolk* sjelfva resultatet af tolkens verksamhet. Likartade fall kunde mångfaldigas i rikligt mått.

En af de skenbart vigtigaste argument, hvaraf motstånda-

[1]) Jfr. Fr. Tamm's tvenne afhandlingar om ofvan berörda förhållande mellan de nordiska och slaviska språken i *Upsala Universitets Årsskrift* för 1881 och 1882. Synnerligt upplysande är äfven ordförteckningen hos L W. Fagerlund i »Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar», H:fors 1878 (Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, h. 28).

rene till traditionen om det ryska rikets grundläggning nordiska invandrare betjena sig, är det märkliga faktum att namnet *ryss,* om dermed någonsin menats skandinaver, (fått en afgjord slavisk bemärkelse. Att en transformati siggått med de skandinaver, som i häfderna betecknai detta namn, kan icke falla någon in att bestrida. Me här är alldeles likartadt med det, som röjes i förhå mellan *franker* och *Frankrike.* Med rätta åberopas dett Thomsen i hans utmärkta afhandling, för hvars hufvudinn här redogöra, och säger han uttryckligen: »vi veta att fr ursprungligen voro en germanisk stam, som underlade s lien. Af namnet *franker* bildades namnet *Frankrike (F* den politiska benämningen på det land och det folk, som u det af frankerna fordom grundade riket — eller fastm rikes kärna *Isle de France.* Då slutligen den frankiska 1 liteten var utdöd eller gått upp i det vida öfvervägande ska element och de olika raserna politiskt och nationelt sig med hvarandra, då blef benämningen *Frankrike, frans* turligen använd om det nu till en enhet sammansmälta som likväl var ett helt annat folk än det, som namnet ur ligen tillkom». Den skandinaviska stam åter, som bete med namnet *rûs,* hade under tidernas lopp, efter det deı sig i de nejder, som lågo emellan finnars och slafvers oı tillvällat sig öfverväldet öfver en del slaviska stammar samma mån som den blef uppblandad med dessa, har de ningom i vidare kretsar utbredt sitt välde öfver alla de den, som efter hand sammanslutit sig till det egentliga Ry

Detta blott hvad sjelfva kärnpunkten i dr Thoms handling beträffar, till hvars mästerligt utvecklade det hänvisa de af våra läsare, som önska bli upplysta i en s der till sin faktiska sida aldrig torde ha varit för dem tv tig. Vi kunna trygt lofva dem stor tillfredsställelse af mare bekantskap med detta förträffliga arbete, som i en o fullt verkstäld öfversättning blifvit förvärfvadt åt den literaturen efter att redan 1877 ha utkommit på engel 1879 på tyska — begge upplagorna ombesörjda af för Förnämligast afsedt att draga slutsumman af det forskning som gjorts till förmån för den traditionela uppfattningen förhållandet, hemtar förevarande framställning föga nytt skaren, hvars fordringar ej heller behöfde tillgodoses uppgift, förf. nu förehaft. Emellertid torde äfven den me fullt förtrogne sakkännaren med nöje läsa afhandlingen o ske finna sig anslagen af förf:s försök till en härledning net *Rhos,* hvilket han, tvärtemot ett hittills gängse ant icke finner stå i direkt sammanhang med *Roslagen,* ocl med intresse följa förf:s undersökning af beteckningen t och dess förhållande till namnet *Rhos.* I hvarje händelse betet i sin helhet ett af de bästa bland de många fram

om det förtjenstfulla literära företag, som med dr Thomsens af-
ndling utsändt sitt 30:e häfte.

—h —n.

K. P. Arnoldson: Unitarismens apostel, fyra föreläsningar; 10 pg 8:o. Sthlm 1882, A. W. Björck; pris 1 kr. 50 öre.

I tider som de närvarande, då olika andliga rörelser träda pp mot hvarandra, med anspråk att kunna bjuda kristenheten n rätta formen för religiös tro och dervid ådagalägga mot ika tänkande i trossaker icke sällan en intolerans, som måste mkalla oro, till och med hos mången allvarligt stämd själ, r såsom en helsosam motvigt mot en dylik intolerans betraktas kandet på menniskokärlek, fördragsamhet och praktisk kristen- m. Märkliga i sistnämda afseende äro de föreläsningar, hvilka o samlade i ofvan angifna häfte, om vi också icke kunna an- luta oss till alla de åsigter, som der uttalas.

Föreläsaren, som på ett liffullt och intresseväckande sätt handlar sitt ämne, gör till föremål för sin framställning den erikanske reformatorn i unitaristisk rigtning V. E. Channing, nes lära och verksamhet. I sin inledande betraktelse finner f. en likhet mellan de nu pågående rörelserna i norden, fram- llade närmast af Waldenström, och dem, som i Amerika före- go Channings uppträdande. »Hvad den stela lutherdomen i a tider är för valdenströmarne, det var den hårda kalvinismen r Amerikas blifvande unitarier». En märklig skilnad ligger dock i, att medan den rigtning (den valdenströmska), som antages Norden bana väg för den unitariska kristendomen, framkallats om *en kyrkans man,* som på biblisk grund söker lossa på de rkliga banden, i Amerika menigheterna sjelfva stälde sig i op- ition mot kyrkans myndighet. Likväl anslöto sig religions- re och prester till den egendomliga folkrörelsen; en brytning d kyrkan skedde och unitarismens morgon grydde. I rättan framträdde då Channing, som gaf det redan påbegynta ar- tet stadga och skönhet.

Efter en kort historik öfver Channings barndom och ung- m behandlas dennes lära om menniskonaturen. På hans upp- ttning af dennas höghet berodde i väsentlig mån hans fram- ngsrika verksamhet för religionens och samhällets ombildning. esjälad af öfvertygelsen om menniskonaturens upphöjda värde, r Channing en afgjord motståndare till alla, som ville under- ycka den individuela friheten eller sätta tvång på samvetet. an yrkar derför bland annat på politisk sjelfstyrelse och för- ttring af arbetarnes ställning såsom öfverensstämmande med istendomens idé, på samma gång han bestämdt uppträder mot afveri och krig såsom stridande mot menniskokärlekens grund- tser. Genom citater ur hans skrifter visas med hvilken värme h innerlighet han talar för fredens sak, och huru öfvertygande

han framställer freden såsom ett upphöjdt mål för mensklig sträfvan. Presternas medverkan påkallas. »De skola inskärpa den kristna religionens lif och väsende, dess fridsamma och kärleksfulla anda, i stället för att såsom hittills strida om ofruktbara lärosatser».

Föreläsaren utvecklar i det följande Channings åsigter om barnauppfostran. Denna bör bedrifvas med hänsigt till barnets medfödda storhet och oskuld. Under förkastande af läran om det naturliga förderfvet vädjas till Jesu förklaring att himmelriket hörer barnen till. För öfrigt ställes Jesu bild såsom mönster för hvarje menniska. Hans storhet ligger i den »upphöjda, fullkomliga» menniskokärlek, som han egde och förverkligade. Grundkraften åter till denna kärlek framställes vara »hans öfvertygelse om menniskosjälens storhet». Häraf framgår äfven att för Channings uppfattning frälsningsbegreppet gestaltade sig annorlunda än på det bibliskt kristliga området; ty hans tro på menniskonaturens storhet i förening med tanken om förnuftets dominerande ställning måste göra den särskilda uppenbarelsens frälsningslära för honom främmande.

Sedan föreläsaren framstält några drag ur Channings lif, hvilka lägga i dagen att denna »samhällsförbättrare» i all sin verksamhet leddes af kärlek till det goda, talar han om slutet af hans lefnad och hans död. Den afslutande delen behandlar företrädesvis Channings ställning till unitarismen och hans betydelse för samtid och efterverld. Hans personlighet framhålles såsom det sannaste uttrycket för hvad som rörde sig djupast hos unitarierne. På samma gång var hela hans yttre lif en trogen afspegling af de höga tankar, som uppfylde hans själ. »Han lefde hvad han såg och sade». Men hans ideer hafva icke med honom gått under; de ha slagit rot i tänkesätten och verkat i vidsträckta kretsar uppfostrande mot det mål, som sanningssökarne stält såsom det högsta, allmän andlig frihet i förening med inbördes kärlek och fördragsamhet.

Till dessa föreläsningar ansluter sig ett bihang framställande unitarismens tro och uppgift.

Väl är den sträfvan, som här uttalar sig, värd erkännande i så måtto, som den framträder i bemödandet att verka för allmän tolerans och frid, och sålunda vittnar om ett lefvande intresse för lifvets högsta frågor. Det måste obetingadt tillerkännas ett framstående företräde framför den sorglösa likgiltighet som annars icke sällsynt visar sig synnerligast hos vår tids bildade samhällslager. Men vi tro för vår del, och det bevittnar äfven kristendomens historia, att läror, hvilka såsom sanningsökarnes bygga företrädesvis på förnuftets öfverhöghet och dervid utmönstra från religionen trossatser, hvilka ända från början äro sammanväxta med den kristliga åskådningen och med hvilka kristendomen står eller faller, aldrig kunna fullt tillfredsställa verkligt religiöst behof och sålunda icke heller nå det mål,

öresatt sig. Med kristendomen såsom underkastad utvecklingens ag är väl förenad en fortgående reformation af kyrkan med afseende å dess dogmatiska byggnad, men de objektivt gifna bibiska sanningarna, hvilka, om ock ofta ofattliga för förnuftet, iafva sin motsvarighet i menniskohjertats religiösa behof, kunna iller få likväl aldrig af förnuftets domslut skjutas åt sidan, om innars religionen skall motsvara sitt ändamål.

K. T. B.

Lotten von Kraemer: Nya dikter; 215 pg. 8:o. Sthlm 1882. Björcks förlag; pris 2 kr.

Författarinnan till dessa »Nya dikter» är troligen icke alldeles okänd för en del af våra läsare, då bidrag af hennes hand, antingen i form af öfversättningar eller såsom egna dikter, då och då sedan länge varit synliga i åtskilliga svenska tidskrifter, särskildt i den af henne sjelf under några af utgifna »Vår tid». Med en eller annan af dessa dikter göres ett inlägg i någon dagens eller tidens fråga, men eljest hafva de kommit i hop från de mest skilda områden och ordnats ungefär såsom det fallit sig. Väl stå de i tvenne större afdelningar, kallade »Svenska bilder» och »Tidsbilder, Stämningar, Minnen», men då i förra gruppen upptagits dikter, sådana som »Till min virknål» och andra med ungefär liknande innehåll, så är det konstigt nog att leta sig till någon rätt mening med denna anordning.

Hvad nu främst den poetiska uppfattningen i dessa dikter angår, så visar sig dess ledtråd ganska svag och brister ofta. Endast i ytterst få stycken, såsom »Två barn» eller »Osynliga band», följer metern och rimmet en verklig poetisk tanke åt, under det att i de allra flesta sträfvan att hålla sig uppe den förutan är märkbar i den resonnerande tanke, som får ersätta inspirationen. Intet under då att dikterna som oftast utfallit matta och svala. I alla fall måste den rättvisan göras förf. att en eller annan af hennes tankar vore värd att taga vara på, om den än dess värre ofta kommit illa ut genom uppdragna paralleler, som icke löpa jemt, och bilder, som blifvit adopterade endast på grund af det sken af sanning, de kunna ega för den ytligaste betraktelse. Detta är fallet redan med den första dikten »Furen», der grundtanken

»Högre kraf är högre krafters källa,
Högre mål ger mod i högre mått»,

ju i sig sjelf är både ädel och vacker. Huru i grund falsk hela dikten kan blifva genom ett dylikt förfarande visar stycket »Grufarbetarene». Der säges att desse en gång, när för dem sista timmen slagit, ej skola bäfva

Att stiga dit neder, förut vi väl
Ha' djupare stigit än så.

Häraf måste då slutsatsen dragas att arbetet i grufvorna framför annat arbete ger menniskan kraft att med lugn möta döden.

Om känsla för naturen och dess rika lif säges på något ställe att allting talar, allt har mening, kunna vi blott finna ut den, men hand i hand med denna vetskap går ej hos förf. en sant poetisk uppfattning af dessa naturens röster. »Trollhättan» sätter väl hennes fantasi i rörelse, men icke sådant det väldiga fallet ter sig för hennes öga, utan symboliserande ser hon deri:

svenskarnes strid
Sedan urminnes tid.
Det är nordmanna sagan etc.

Fallets dån representerar Tor med åskans dunder, ur skummet spränga fram på hvita hingstar gnistrande valkyrior, och på regnbågen i fallet ses segrarene rida upp till Odins sal. Och så går en god del af den nordiska mytologin igen. Onödigt är att anföra vidare exempel på en dylik naturmålning, der praktorden betyda mest; säkert står uppfattningen här i samband med den brist på gehör också för känslans finare nyanser, som t. ex. i dikten »Före balen» kommer den unga flickans oro öfver att den älskade måste bjudit upp någon annan till dans att taga ett så löjligt uttryck som:

Jag klär mig för evigt i svart.

I de dikter deremot, der förf. haft ett mera konkret innehåll, har hon tydligen lyckats bättre, såsom »I latinfrågan», »Syfröken» och några andra, hvilka mest äro inlägg i tidens frågor. Anmärkningsvärdt nog hafva dessa dikter alla ett novellistiskt tycke, som, metern och rimmet till trots, kanske tyder på att prosans drägt hade varit den egentligare.

H—a.

L. A. Hubendick: Hvad skall man bli? Rådgifvare vid valet af lefnadsbana. I. Den civile tjenstemannen, af A. Z.; XIX+123 pg 12:o. *II. Landtmilitären,* af Ch. L. och L. H.; *Sjömannen,* af L. H.; *Teknikern,* af B. och E.; 151 pg 12:o. Sthlm 1882, A. W. Björck; pris à 1: 50 kr.

Huru ofta hör man ej föräldrar och målsmän med bekymmer göra sig sjelfva och andra frågan: »*hvad skall han bli?*» Ett vigtigt spörjsmål i sanning, då på dess mer eller mindre lyckliga besvarande beror »hans», samt låtom oss vänja oss att äfven säga »hennes», väl eller ve. Ej är en sådan fråga ny, men väl har svaret hittills ej varit af samma trängande vigt för individen. Förr i tiden kunde med dess afgifvande uppskjutas vida längre än nu, då arbetets, äfven det andligas, fördelning tvingar oss att redan tidigt välja vår bana. Förr gingo alla mest samma väg till lärdom, och det menskliga vetandets alla grenar rymdes i en begåfvad mans hjerna. Statsmannen, krigaren, prelaten,

och vetenskapsmannen kunde förenas i en person. Nu för tiden är detta ej möjligt. Stundligen upptagas nya vägar, de der alla skola hafva sina vandringsmän. Valet mellan dem blir vansk-ligt nog, och en erfaren väns anvisning är ju dervid icke att förakta. Att ersätta denna vän, att låta de olika banorna visa fram sina blommor och törnen för fadren, den unge väljande medborgaren sjelf och slutligen för den, som råkat in på orätt bana och må hända önskar sadla om — se der syftemålet med denna bok.

Första häftet är egnadt åt den civila tjenstemannens bana. Ehuru afsedd för den studerande ungdomen i Sverige, som ämnar söka sin utkomst på denna bana, har den likväl sitt stora in-tresse äfven för finska läsare, tack vare det likartade i samhälls-ordningen. På ett väl skrifvet förord om valet af lefnadsbana i allmänhet följa i olika afdelningar en mängd kort och redigt fram-ställda upplysningar om alla de mångfaldiga förhållanden,som en blif-vande tjensteman bör känna och som äfven en främmande betraktare med uppmärksamhet följer. Under rubriken uppfostran meddelas det vigtigaste om skolan, afgångsexamen till universitetet och de examina vid detta, hvilka beröra den civile tjenstemannens utbildning. Möjligen hade här några antydningar om de olika skolornas, särskildt de privatas, läroplaner varit på sin plats, då till och med terminsafgifterna delvis upptagas. Man finner af redogörelsen härom att för elever vid Sveriges enskilda läroverk erlägges från 75 ända till 140 kronor i terminsafgift. Äfven det, som nämnes om embetsexamina vid Sveriges universitet, för-tjenar att hos oss beaktas. Vid alla civila embetsexamina (utom bergsexamen) fordras minst tre terminers studier i förberedande vetenskapsstycken. Den så kallade preliminärexamen omfattar la-tinska och franska språken, historia, statskunskap samt filosofisk rätts- och samhällslära. För juriskandidatexamen fordras minst åtta betygenheter i en mängd af filosofiska fakultetens läroämnen, bland dem latin och matematik, om man icke föredrager att taga den genom sina temmeligen obligatoriska ämnen, som det tyckes, ingalunda lättare filosofiekandidatexamen.

I det följande redogöres för de civila embetsverkens orga-nisation och personal jemte löner, hvarvid början göres med ko-nungens statsråd. I inledningen till denna afdelning säges bland annat: »erfarenheten lär oss alldeles otvetydigt att utan några medel till underhåll under de första åren af tjenstemannabanan bör ingen söka att deråt egna sig», och tio till tolf år anses i allmänhet åtgå förr än den unge tjenstemannen »vinner en för sig, ehuru ingalunda för familj, nödtorftig utkomst». Vidare framställes sättet för antagning, kompetensvilkor, befordran (efter Rabeni Förvaltningsrätt) och för tjenstgöring. Derpå redogöres för lönevilkor, löneregleringar och mera dylikt, för ferier och se-mester, för afsked — i de flesta fall är löntagare, då han uppnått sextiofem lefnads- och minst trettiofem tjensteår, förpligtad att

med oafkortad lön såsom pension från tjensten afgå, — för pens samt indragningar. Ett fullständigt register afslutar den nytt boken.

Öfvergå vi nu till 2:dra häftet, som behandlar militär sjömannens och teknikerns yrken, är det en sak, som vi få l af dem alla, att det fordras allvar och möda, på hvilken b man än vill komma fram. Af militärlifvet tecknas en kort ganska träffande bild, snarlik den som ter sig i alla land, och är derför vi hos oss äfven kunna draga nytta af skildring »Den militära banan går i allmänhet icke fort» säger förf. » delåldern för en underlöjtnant är i den svenska armén för varande 23 år, för en löjtnant 33 och för en kapten 42 Äfven hos oss torde resultatet blifva temmeligen enahanda. tillämpning hos oss ha äfven följande, för hvarje blifvande tär tänkvärda ord: »Vi hafva sett att den unge militären i jan af sin bana ingalunda får ligga på latsidan, om han vill kofra sig i sitt yrke och vinna befordran. Han måste föra ganska sträfsamt lif, måste idka ganska allvarliga studier, jemförliga med en del akademiska, och detta under ojemför mycket strängare kontroll. Den unge studenten kan ligga akademin hur många år han behagar och öda egna eller an penningar; staten underhåller lärare för honom, vare sig att under sin kurs *vill* studera eller icke; *så* är det icke ställdt h ken för militären eller teknikern, han *måste* arbeta, så vida vill fortsätta sina studier». Å andra sidan uppbär militären d redan vid ganska unga år en något så när förmånlig lön.

Öfriga banor, prestens, läkarens, lärarens, konstnärens, l ratörens, köpmannens, industriidkarens samt jordbrukarens kom att behandlas i följande tvenne häften, hvarjemte arbetet k pletteras genom ett tillägg om de verksamhetsgrenar, som öppna för den bildade qvinnan.

L. M. & F. G.

Öfversigt.

Teater. Som vanligt sysselsatte man sig under helgen gamla goda stycken, dem den egentliga teaterpubliken känner u till, men som alltid öfva sin dragningskraft på den, som slår sig en gång till jul och nyåret. Vi tillråda Direktionen att till de fond af gammalt godt lägga äfven Shakespeares *Vintersaga*, som upptogs i februari. Med sina vapendanser och blomsterdanser, roliga herdescener och Flotows täcka musik öfvar den en stor kraft på vår publik och blir för en lätt som ett af dessa milda troliga väsen, hvilkas umgänge man gerna söker, emedan man kä godt af det. I Shakespeares Vintersaga fins dessutom någonting

t. ex. »Värmländingarne» sakna. Genom den lille prinsens tal med sin mor låter Shakespeare förstå att han med »vintersaga» menar en berättelse, som skrämmer upp oss dugtigt, men slutar sedan i allsköns ro och lycka. Det är Shakespeares förundransvärda konst att kunna sammansluta så mägtig lidelse och så djupt lidande inom denna sagans flyktiga, fantasifulla stämning. Af både lidelse och lidande tar han händerna fulla och ritar i hast ett utkast, som kunde vara stort nog för en tragedi och kunde tyckas kräfva väl sina fem akter för att utvecklas och lösas, men så tar han sagans trollspö, och genom en rad af de orimligaste äfventyr leder han de tragiska känslorna till ro så säkert och lätt, som en skicklig seglare manövrerar en speljakt in i hamnen. Visserligen tycker man ju nu att svartsjukan kommer på kung Leontes något oförhappandes, men det är en orimlighet, som man må tillstädja en sagoprins, liksom man må medge skalden att behandla oraklet som ett slags öfverdomstol och låta dem segla med skepp gerad in i Böhmen eller Arkadien. Hr Arppe i Leontes' rol gaf genom sin varma diktion och sitt lifliga spel ett fullt uttryck åt rörelserna af kungens svartsjuka liksom ock åt hans ångerfulla svårmod i sista akten. Måhända hade dock i det förra fallet starkare nyanser, än af ovisshet, än af sorg, kunnat inslås, t. ex. der kungen öppnar domstolsscenen. Vi medge att replikerna icke just bjuda det, då rolen i denna del är nog enformig. Men så är i stället Hermione en lefvande gestalt af rörande skönhet och utvecklad i en rikedom af nyanser, alltifrån den glada förtroendefulla stämning, i hvilken hon står huld och kärleksrik mellan sin make och hans vän, genom svårmod, sorg och ädel harm under hans orimliga misstankar, och till den försonade och tacksamma känsla, med hvilken hon stiger ned från sin ställning som staty i slutakten. Af allt detta gjorde fröken Reis en fulländad skapelse på det personliga sätt, som är henne eget, i det hon kan sägas mera upptaga rolen i sig, än sjelf uppgå i rolen. På detta sätt får man väl mycket af skådespelerskans personlighet med i prestationen, men då hon är behagfull, rik på ressurser i röst och känsla och förmår ge sig den af skalden afsedda karakteren, är man nog så belåten med hennes metod, helst det sålunda sällan inträffar att hon ej skulle vara med själ och hjerta närvarande i rolen. Hänförande i den berömda domstolsscenen, då smärta, vrede och förtviflan strömma öfver den förorättades läppar, är hon likaså lycklig i den beundransvärda slutscenen, der hon har blott en replik, men väl en af de ljufvaste, som något drama innehåller. Shakespeares snille visar sig öfverlägset ej blott i det sätt, hvarpå han gör statyns förvandling fattlig och trolig, utan kanske mest deri, att han låter henne, som stum fallit i makens armar, spara sina första och enda ord till den underbart sköna välsignelsen öfver dottern. Hvad denna beträffar, så var fröken Grahn en förtjusande Perdita. Älskvärd var

hon alltid, men så sann erinra vi oss henne icke i någon annan rol af den naiva genren. Men så är Perdita icke heller någon af Mosers yrhättor. Med sedesam blyghet går hon att utdela sina blomstergåfvor, och det lif, fröken Grahn deri inlade, föreföll oss naturligt i hvarje drag. Med hvilket rörande behag framsade hon icke herdeflickans klagan, då hennes drömslott hota att ramla:

Jag är ej minsta grand
Prinsessa mer, men mjölkar mina får
Och gråter bittert.

Fröken Wessler. som så oväntadt fick öfverta Perditas rol, har nog en rik fond af känslor, men förmådde icke med samma natursanning framställa huru prins Florizel bortför henne från Arkadien. Detta utförde hr Franck som Florizel icke utan lätthet och behag, ehuru hans röst behöfver ännu mycket arbete för att kunna återge känslans finare nyanser. För öfrigt återgafs Vintersagan med den goda vilja, man är van att finna hos Nya teaterns hela personal. Äfven hr Hirsch som Autolycus gjorde hvad han kunde, men då det icke står i hans förmåga hvarken att sjunga eller vara rolig — hr Hirsch har nog sin genre inom karakterskomedin, men visst icke den sorglösa och muntra — så fick man nöjas med att han ville utan att kunna. Det må tilläggas att danserna kunnat utföras med större jemnhet och hurtighet; der syntes personer vandra med, som tydligen ansågo det under sin värdighet, hvilket de gerna må tänka, men icke böra visa.

Det är mera sällan vår teater upptar något från den danska skådeplatsen. I Ch. F. Molbecks femakts skådespel »Uppåt» har man funnit ett stycke af så öfvervägande förtjenst, att det gerna kunnat hålla sig uppe bättre än nu tyckes bli fallet. Författaren, känd tillförene genom skådespelet »Ambrosius», gör sig redan i titeln till känna som ingen anhängare af den moderna verklighetsdiktningen. Men hans idealism håller den sunda och sansade medelväg, som gerna också kan kallas realism, allt efter från hvilken ultra ståndpunkt den bedömes. Det är i många snillrika repliker han utlägger sin åsigt att skaldens verk är ett alster, som behöfver saft och kraft från jordmåner, der det växer, men också solljus från ofvan. Detta är nära på också grundtanken i hans drama, som vänder sig kring frågan om konstens ställning till det verkliga lifvet. Hjelten är en ung diktare. Herbert Campbell, som öfverger det något qvafva hemmet hos sin svärmor och sin kanske något för känslosamma hustru, för att slå sig igenom i London som teaterdiktare. Han vill komma under större och friskare inflytelser, och en sådan tror han sig hafva funnit i första älskarinnan vid Apollo-teatern, Helene Taylor. Eljes är exposén icke rätt tillfredsställande; i första akten presenteras för åskådaren en hop sujetter från Apollo-teatern, som på väg till den mägtige kammarherren lord Shamfords gods vika in hos Herbert Campbell, och

deras bekantskap, som är af ringa vigt för handlingen, får man göra om i' andra akten, medan det varit nödigt att känna något mera om hjeltens husliga lif, hvilket han nu så hufvudlöst öfverger. Någon verkligare anledning än denna skäligen gammalmodiga skaldeträngtan efter luft, frihet och Gud vet hvad, skulle man önska för att finna det troligt att en högsinnad ung man öfverger en kärleksfull hustru och bjuder sin hand och sitt hjerta åt en annan. Han är för naiv, äfven då han går till teaterdirektören med anspråk på att hans stycke skall bli uppfördt för hans och skaldekonstens skuld. Det ligger nu i styckets plan att han måste vara lika oerfaren som han är högsinnad, om han skall bära upp poesins ideala anspråk gentemot verldens lumpenhet, men så grön har man svårt att föreställa sig en son af nittonde århundradets senare hälft, med mindre han uppvuxit under alldeles exceptionela förhållanden. Då finner man Helene Taylor, skådespelerskan som från att vara föremålet för hans poetiska entusiasm blir föremål för hans kärlek, mycket mera trolig. Hon är naiv nog, hon också, der hon fladdrar som en fjäril kring elden, men hon är ett teaterbarn, som vuxit upp i sufflörens »gamla låda», och det kan ju vara möjligt att hon mottar kostbara gåfvor af lord Shamford utan tanke på faran att hon kan bränna sina vingar. Småningom öfverför åskådaren — och det tyckes äfven författarn hafva gjort — sitt intresse på henne och hennes kärlek för skalden, hvilken vid deras samtidiga besök hos lorden genom sin stolthet gett äfven henne sigte på rätta kursen. Och när Edith, Campbells öfvergifna hustru, kommer till henne för att befrämja uppförandet af Herberts stycke och det uppstår mellan dem en äkta qvinlig täflan i sjelfuppoffring, är det helt säkert skådespelerskan, som af handlingens gång blifvit skjuten upp på främsta platsen.

Det är denna dramatiskt fängslande bild af de två lika poetiskt som sant tecknade qvinnorna, vi tänkte att skulle hålla upp stycket, äfven om dettas upplösning är i någon mån otillfredsställande liksom exposén. Äfven den, som icke har så väl reda på de engelska förhållandena, låter ogerna inbilla sig att lord Shamford, vore han än drottningens premierminister, skulle kunna stänga en talangfull man som Herbert Campbell ej blott från Londons teater utan ock från pressen och så täppa till hans inkomstkällor, att han drifves till att osa ihjel sig, sedan han blifvit halfdöd af svält. Man måste förstå lorden icke som bilden af en verklig person, utan som sinnebilden för all den slags lumpenhet och sjelfviskhet, hvarmed verlden plägar lägga ut hinder och snaror för en oerfaren entusiastisk ungdom, och detta författarens sätt att handskas med verkligheten, liksom ock uppfattningen af karaktererna, utgör för oss en bekräftelse att, huru sann hans lifsåskådning kan vara i afseende å besagde ungdoms uppfostran i och genom verlden, är den dock hemtad mera ur läsning af poem-

böcker än genom studium i lifvets stora bok. Det var då icke hr Arppes fel att lorden fick något tycke af en teaterskurk; tvärtom gaf han genom sin maskering och hållning en antagligare bild än hvad rolen i sig sjelf erbjuder. Ett obetingadt loford tillkommer äfven hr Åhman som teaterdirektören Phillips och hr Agardh som sufflören Peter Morris, men icke hr Brander, hvilken innehade Herbert Campbells rol. Hans uppfattning var nog rigtig såsom mest alltid är fallet med denne intelligenta skådespelare, och spelet i kraftscenerna väl genomtänkt och varmt, men diktionen skämde bort nästan alltsammans. Hr Branders sätt att säga sin rol synes vara ohjelpligen behäftadt med allehanda fioriturer, omotiverade öfvergångar från forte till piano, än långdragen, än brådskande, och då vi sagt detta många gånger, lönar det väl icke mödan att säga det en gång till. Deremot framträdde de båda qvinliga hufvudrolerna på ett sådant sätt, att författaren väl icke mångenstädes fått sina tankar förkroppsligade i skönare eller sannare skepnad. Fröken Reis återgaf den sorgsenhet och den fina värdighet, som tillkommer Ediths parti, och Helene Taylor måste otvifvelaktigt räknas till fröken Grahns lyckligaste prestationer. Det naiva förenar sig här med djupare rörelser, och som vanligt lyckades denna skådespelerska bättre ju djupare rolen gick, hvilket har synts oss som en garanti för än större sceniska framgångar. Helene Taylor och Perdita äro angenäma bilder, som den unga och vackra skådespelerskan qvarlemnat hos publiken, då hon nu öfvergått till privatlifvet. Man får väl icke säga det högt, men man kan dock icke undertrycka tanken på den antagligen betydande konstnärsbana, som härmed afbrutits, ty så långt äro vi troligen ännu icke komna att det sceniska konstnärsskapet läte förena sig med en fördelaktig social ställning.

Molbeck och Ibsen äro som bekant icke samma andes barn och det är derför som att komma till ett annat himmelsstreck, när Ibsen i sin *Folkefiende* för en in i en liten norsk köping bland de rifningar, som mer eller mindre lofvärda sträfvanden framkalla i en sådan omgifning. En läkare, doktor Stockmann, har fått en badanstalt till stånd i denna kråkvinkel, der ett visst välstånd genom den börjat uppblomstra. Sjelf ser han derigenom sin och sin familjs bergning omsider tryggad, sedan han länge dragits med allt slags elände någonstädes uppe i Finmarken. Men man har begått ett fel vid anläggningen, som hans bror, borgmästarn i den lilla orten, fått placerad efter sin näsa. När stycket börjar, får doktorn genom analyser, utförda vid universitetet, bekräftelse på att vattnet är svårligen inficieradt af orenlighet från några högre belägna garfverier, hvilket förklarar en mängd svåra sjukdomsfall, han haft förliden sommar. Och kring denna tråd börja nu en hop intressen att spinna sig, gröfre måhända, men för resten icke en smula sämre än i den så kallade stora politisk

verlden. Doktorn sjelf är en sådan der entusiastisk och högst besvärlig samhällsförbättrare, som först och främst känner sig öfvermåttan glad för det han haft rätt och för resten icke kan begripa att ej hvar man skall liksom han vilja det, som är till det allmänna bästa. Det synes ock som om han icke skulle komma att sakna medhåll. Vid hans upptäckt hänga sig den liberala folkeliga tidningens redaktörer, som deri ser en utväg att komma åt de magtegande, och boktryckaren Aslaksen, ordföranden i husegarnes förening, ledaren för den kompakta majoriteten, en inkarnation af småsinne och knussel, för resten samme Aslaksen som i »De unges förbund», men numera i erfarenhetens skola förvandlad till en rättskaffens bracka. Det väcker kanske någon förvåning att de bygga så mycket på en upptäckt, som naturligen måste skada hela badaffären, vid hvilken alla intressen i den lilla orten, deras egna inberäknade, äro förknippade, och man känner detta nästan som en svag punkt i den eljest så mästerligt motiverade handlingen. Också får borgmästaren i tredje akten jemförelsevis lätt att öfvertyga tidningsskrifvarne och boktryckaren att det vore den lilla stadens ruin att offentliggöra doktorns upptäckt, att saken derför bör hemlighållas och under tiden olägenheten afhjelpas så mycket i tysthet ske kan. I denna makalösa akt demaskeras slag på slag den frisinnade publicisten och hans röda larmande medhjelpare såväl som den enkla besinningsfulle borgersmannen. Det visar sig att för »de segrande samhällsmagternas» representanter, den allmänna opinionen och den kompakta majoritetens män liksom ock för den eståenbde ordningens man, borgmästarn, saken sjelf, den förfärliga omständigheten att deras badanstalt är ett förgift för den sjuke, betyder långt mindre än deras egna lumpna intressen. Der står nu doktorn, sakföraren för det rätta och det goda, öfvergifven af alla, så när som på hans familj och en sjökapten, hvilken trofast står honom bi i hans pröfning.

Efter omslaget i tredje akten är handlingen egentligen slut, men det fins ännu några djupare veck att vända ut och in på i dessa små själar, och som Ibsen i denna sin öfverlägsna komposition från början insatt de dertill erforderliga hakarne, så följer man med spändaste intresse karaktersutvecklingen till slut. Man må icke föreställa sig doktorn som en blödig svärmare, hvilken skulle stå handfallen vid denna motgång. Han är en entusiast, men för öfrigt af samma grofva virke, som alla de andra. Hans vanor, uttryckssätt och äfven tankar äro af samma skrot och korn som hos dem, blott att han uppriktigt menar och vill hvad han säger. Hänsynslös, drastisk och vulgär är han just en sådan idealist, som kan lämpa sig för detta samhälle, och i denna sammanhörighet har Ibsen gett kanske det mest beundransvärda beviset på sin snillrika behandling af verkligheten. Doktorn skall visa brackorna att han har rätt, skulle han också gå längs gatorna och trumma ut sin upptäckt. Af kaptenen får han emellertid

låna en sal till ett folkmöte, och midt i flinten på den rara folkviljan slungar han ut de hänsynslösaste sanningar med den påföljd, att han blir formligen förklarad för en folkets fiende. Detta är fjerde akten i den femte finner man honom i hemmet med ett gammalt parapl framletande de stenar, med hvilka man kastat in hans fenster. Han är uppsagd af sin hyresvärd, afsatt som badläkare, hans dotter är af skedad från sin lärarinneplats i pensionen, hans gossar äro bortvisad ur skolan, allt åtgärder af välvilliga och bra menniskor, men som icke våga motsätta sig den allmänna opinionen. Detta är nu helt na turliga sjelffallna följder, ty så går det ju till i det beprisade polit ska lifvet, der den allmänna opinionen är på en gång gyllene kalf, d mare, anklagare, profoss och prisutdelare. Men Ibsen har i besp för den allmänna opinionens augurer, publicisten och den kompak majoritetens ledare ännu ett drag, som gör alldeles kol på den lil resten af deras menniskovärde. En gammal smulgråt till garfvar fosterfar till doktorns fru, hvilken fått i sitt hufvud att doktorn dri ver blott spektakel med badbestyrelsen, men emellertid finner sig ko prometterad af den der historien om garfverierna, har gått och plac rat den hemgift, han tillernat doktorns familj, i aktier i badanstalte som nu fås för godt pris. Han afser att med dessa klingande bev kelsegrunder förmå doktorn att slå om, göra sig till herre öfver a stalten, förneka sin upptäckt och med det samma rentvå garfverien Det är den enda pröfning, som kostar doktorn en inre strid, och ve keligen vill man icke heller rätt tro på hans tveksamhet, så ensidi anlagd som han visat sig vara alltigenom. Dessa betänkligheter h en man, som utan att blinka sett sin hela ställning spillras, vilja mycket mindre gå i en, som doktorn intill den stunden var okunn om garfvarens testamentariska disposition. De räcka icke heller läng ty nu inträda publicisten och boktryckaren, som fått hum om a garfvaren uppköpt aktier i badanstalten och dermed se hela doktor uppträdande i ett nytt ljus: meningen var således blott att nedsät anstaltens aktier för att komma åt den till vanpris. De lemnade h nom i sticket, då de trodde honom blott förfäkta sådana chimärer so det goda och rätta, men nu är det annan sak, då de hålla honom f en af desse djupe kloke män, just en af dem som allmänna opinion ser upp till med vördnad och gerna ställer på sina förtroendeposte

Dermed har skalden fulländat en karaktersutveckling, hvilk väl är det mest dräpande, som skrifvits om den moderna politike två berömda häfstänger, pressen och partiväsendet. Ty så lifslefvan de än äro tecknade, är det icke herrar Hovstads och Aslaksens pe sonliga lyten han blottar, utan gisselslagen träffa långt djupare. D är till en god del genom vanan att offra sin öfvertygelse åt presse i hvilken man skrifver, åt partiet, man tillhör, som politiken verk så djupt demoraliserande på det moderna samhället. Genom press

och partiväsendet förvandlas ideerna, de goda företagen, det allmänna bästa till vackert målade masker och klingande svepskäl, bakom hvilka den lumpna sjelfviskheten drifver det hejdlösaste spel. Man skall i sanning vara som Ibsen icke blott ett stort snille utan ock en stor man för att våga i synen på »de segrande samhällsmagterna» kasta en handske, som drabbar desto hårdare, emedan den kastas utan all lidelse, ja så att man ej ens ser till den straffande handen. Det är en demaskering, från hvilken man icke kan komma undan, huru man än må slingra sig och krypa. Den gör sig sjelf och det så naturligt, att man icke kan trösta sig med att detta är blott utfall och infall af en viss författare. Vi kunde anföra många prof på denna objektivitet, men ett får vara nog. Må man lägga märke till huru Hovstad, han som prisar så högt det att stå som en trygg och sjelfständig man, går der och utan att ens veta sjelf upprepar andras meningar, än sin medarbetares, än boktryckarens eller borgmästarens, hvilket ju ock för öfrigt är helt naturligt, då man är ledande redaktör för en tidning och ser som sin förnämsta uppgift att »verka i öfverensstämmelse med sina läsare». I Hovstads rol framstälde hr Olsson rigtigt nog den sträfva yta, som passar för en sådan der »trygg och sjelfständig man», hr Dahlström betonade kanske något högljudt, men i en väl studerad bild den rytande sparfven hos hans medarbetare, som larmar ut sina revolutionära känslor, tills han får tillfälle att lugna sig på en magistratssekreterarepost, och hr Hirsch återgaf på ett ganska förtjenstfullt sätt den besinningsfulla lumpenheten hos Aslaksen. Anmärkningsvärd genom en förträfflig karakteristik var äfven hr Arppes framställning af garfvaren, och hr Agardh gjorde borgmästaren så styf och torr och kanslimessig, som författaren gerna kunde önska sig. Under lifligt bifall från salongen uppbars titelrolen af hr Wilhelmsson på ett sätt, som visade den unge skådespelarens talang från en ny sida. Genom kostym, åtbörder och hållning karakteriserade han förträffligt det drastiska och hänsynslösa hos den samhällsförbättrande doktorn, men måhända gjorde han honom något enformig. Det vill tyckas som om skalden afsett att med sin hufvudperson åstadkomma en komisk effekt; i scenen med borgmästarens uniformsmössa, i slutscenen med Hovstad och Aslaksen, i repliken om byxorna skymtar en sådan komisk afsigt, och det är möjligt att skådespelaren kunnat något tillmötesgå den genom att lägga mera godmodighet i karakteren.

Men om en komisk verkan i blott ringa mån uppstod vid detta som vid styckets andra partier, så är anledningen dock främst att söka hos stycket sjelft. Långt allvarligare än i »De unges förbund», till hvilket »Folkefiende» i många hänseenden ansluter sig, går skalden här de bestående förhållandena på lifvet. Småsinnet eller lumpenheten är så genomgående, att man snarare känner hos sig ovilja och bekymmer än någon lust att skratta. Ehuru fortgången icke in-

nebär någon svårare konflikt, råder i det hela en spänning, som icke låter det komiska uppkomma. Ej ens hos de qvinliga medlemmarna i doktorns hem finner man det stillare väsen, som kunnat bereda en angenäm hvila vid detta bråk. Doktorns fru, som spelades med vanlig takt af fru Skotte, är en obetydande karakter, mest till blott för att genom sina maningar relevera doktorns hänsynslöshet, och Petra, doktorns unga dotter, hvilken anförtrotts åt ingen mindre än fröken Reis, är rätt ett uttryck för lefvernets eggande fridlöshet: hon tror icke just på mycket, dricker toddy med herrarne, arbetar rastlöst, emedan man blir så ljufligt trött af det, och kunde under lämpliga förhållanden bli en bra nihilistska. En enda gestalt, som det gör en godt att se på, har skalden stält in här, visserligen ock i bakgrunden, nemligen den trygga, trofasta, bottenärlige sjökaptenen. På sitt sätt står dock äfven han som ett bittert angrepp på tidsandan, ty om han är den ende kärnfasta och sjelfständige bland dem alla, så är det derför att han står alldeles utom deras politiska äflan; han hvarken förstår sig på eller bryr sig om deras agitationer, — åter ett drag af detta för skalden egendomliga objektiva sätt att få fram sina tankar, bland hvilka hans förkastelsedom öfver dagspolitiken är att anse som sjelfva grundtanken i stycket. Deråt är det han egnar hela fjerde akten, der handlingen står så godt som stilla, medan han ger oss bilden af ett larmande folkmöte. Sådan är då således, synes han säga, denna folkvilja, denna vår tids suverän, rå i sitt sätt, orätttrådig, blind för sanningen, ett barn i händerna på sjelfviska frasmakare, och sålunda låter han hopen sjelf ge liksom en lefvande illustration till det tal, doktorn håller till dem om den grofva lögn, på hvilken den liberala demokratin bygger sitt system, den att magten bör ligga hos den låga massan, medan den naturligen bör tillhöra de högsinnade eller som Ibsen uttrycker sig de förnäma. Redan i doktor Fjeldbo i »De unges förbund» gaf Ibsen oss en visserligen något sväfvande bild af en sådan förnäm man; här blir definitionen långt bestämdare: en förnäm man är den som med en ädel bildning förenar en sådan fin sjelfkänsla, att han skyr den moraliska smutsen likaväl som den lekamliga, och endast en sådan förtjenar att vara massans ledare, emedan han kan göra folk deraf.

Dessa vyer in i skaldens lifsideal ger åt »Folkefiende» ett intresse, som »Gengangere» icke egde. Den skarpa belysning, som i otaliga vändningar falla på det moraliskt usla tillståndet, åtföljes dock af några antydningar om hvart skalden vill och hur han anser att det borde vara. Lägger man härtill den mästerliga ledningen och karaktersutvecklingen, som har något af samma säkerhet och kraft, hvarmed tåget på en pneumatisk eller elektrisk jernväg föres upp mot höjden medels klaffar som öppnar och kugghjul som gripa in i underlaget, så förklaras lätt det lifliga bifall, man kunde säga den sensation, som

stycket väckte hos publiken, helst uppsättningen och inöfningen voro gjorda con amore och öfversättningen på några uttryck när förträffligt. Denna helt originela uppsättning af »Folkefiende» är en heder för Nya teatern och onekligen repertoirens glanspunkt under säsongen. Men lika lätt förklarligt är att stycket icke hållit sig länge, endast åtta qvällar, skulle vi tro. Det qvarlemnar icke något angenämt intryck, och man längtar icke att se om det. Trots den beundransvärda konstnärskraften i behandlingen af dem, gör en beröringen med dessa vulgära menniskor helt ruskig till sinnes. Icke ens de ideala vyerna minska detta misshag särdeles, emedan skalden icke inger någon förtröstan på att det skall bli som det bör vara. Doktorns beslut att stanna på valplatsen och fortsätta striden mot det förderfliga partiväsendet och den depraverade pressen ger en mera intryck af halsstarrighet än af förhoppningsfullhet, och slagordet, hvarmed stycket slutar, är då rätt egnadt att beta en alla ljusare utsigter för framtiden. Det är en paradox, som tillika är den blodigaste af alla skaldens sarkasmer mot det bestående. Sedan doktorn samlat de sina kring sig meddelar han dem sin sista upptäckt, den nemligen att den starkaste man är den, som står mest allena. Han vill dermed säga att så genomförderfvadt samfundslifvet nu är, medför det blott svaghet och förderf åt den, som sluter sig till någon af dess magter, alldeles som det nedsölade vattnet i badanstalten för den, som der vill söka sin styrka. **C. G. E.**

Ett stort intresse erbjöd också »*Belougins giftermål*» både såsom ett alster af den hos oss ännu föga kända nyare ryska dramatiken och i sin egenskap af ett dugligt arbete och en fängslande tidsbild. Författarene, hrr Ostrowskij och Solowjeff, ega ett stort anseende inom sitt hemland, och det prof, vi fått se af dem, vittnar onekligen till deras förmån, särskildt hvad beträffar den tendens de fullfölja och de karakterer de tecknа. Jemte det dessa sistnämda äro sanna och äfven i sina mindre tilltalande representanter icke utan en skymt af försoning, röjer sjelfva ämnet, i all sin realistiska behandling, en sund och allvarlig lefnadsåskådning. Väl är det en bit af det moderna storstadslifvets skuggsidor, hvarifrån handlingen tager sin utgångspunkt: det gäller nemligen ett giftermål, från det qvinliga hållet ingånget af spekulation på en förmögen ung köpman, som i utbyte erbjuder en lidelsefull hängifvenhet. Men den inför åskådaren skeende utvecklingen låter det bättre och ädlare komma till seger, i det att den unga spekulativa frun, som ämnat begagna sitt äktenskap som en yttre ställning, i hvilken hon fritt finge följa en böjelse, den hon sluligen finner vara illusorisk och klandervärd, med det samma lärt sig älska och värdera sin man, den der af författarene tecknats såsom en synnerligen älskvärd typ af den slaviska rasen. Styckets exposition förefaller nog lös i det att de hinder, som möta titelhjelten i början — en redan

tidigare sluten förlofning och en skenbart oböjlig patriarkalisk vilja hos hans fader — utan synnerlig svårighet af honom aflägsnas medelst resonnemang, så att det egentligen dramatiska i stycket först från och med andra akten inträder, hvarefter det ock hålles väl i gång ända till slutet. Visserligen är då äfven den dramatiska uppgiften sjelf så förenklad, att framställningen mera lägger an på karakteristiken än på en innehållsrik och enhetlig komposition; men tages första akten mera som ett förspel än som hörande till sjelfva handlingen, så kan man för öfrigt icke annat än ge sitt erkännande åt den tekniska skickligheten, hvarmed hela handlingen är genomförd. För utförandet förtjena våra artister allt det beröm, som redan tilldelats dem från domare, hvilka utan kännedom af svenska språket, men väl förtrogne med originalet och dess uppförande i Petersburg, bivistade föreställningen å vår teater af intresse för saken. Från detta håll har redan framhållits hr Branders förtjenstfulla återgifvande af den parasitiske rouén från hufvudstaden, hvilken genom denna nimbus och sin eleganta verldsvana lyckas bedåra den unga bortskämda och nöjeslystna flickan från provinsstadens förnämare société. Denna sistnämda rol var åter en förträfflig skapelse af fröken Reis, särdeles i partierna med den hållningslösa modern. Hr Wilhelmsson återgaf på ett i allo berömligt sätt titelrolen, deri synnerligen väl understödd af fru Skotte, som gaf oss i mamma Belougin en den präktigaste ryssgumma, beskedlig och ömsint, icke utan ett visst naturligt förstånd, men så underdånig gubben Belougin, att hennes förstånd icke får lysa mycket. I gamle Belougin hade hr Arppe en af sina goda roler inom den sfer, der han på senare tider med stor framgång gjort sin talang gällande. Önskligt hade dock varit att han mera än som skedde markerat den patriarkaliske despoten i denna karakteristiska gestalt, för hvars yttre skepnad ock en annan klädsel än den här begagnade bondkostymen hade varit lämpligare. Väl påminner de ryske småborgarenes klädsel om deras landtliga härkomst, men den högre rang, de intaga i samhällslifvet, är på äkta orientaliskt vis noga markerad genom rockskörtenas längd. Alla öfriga roler gåfvos med den omsorg, man numera är van att se vid vår teater, men derför icke bör förglömma att villigt erkänna. Derjemte är det oss ett nöje att anteckna att fröken Ingman åter varit ihågkommen med ett parti, som gaf henne en visserligen icke stor men dock tacksam uppgift, den hon löste på ett rätt tillfredsställande sätt. Hvad slutligen angår sjelfva öfversättningen, är den gjord med den vana vid scenisk dialog, som gör språket lätt flytande. Emellanåt kunde man anmärka några besynnerliga uttryck, beroende på ett alltför ordagrant återgifvande af originalet, såsom då det talas i fjerde akten om *herrens hälft* och *fruns hälft*, hvarmed menas den sida af våningen, de på hvar sitt håll bebo. Dylika små inadvertenser hade lätt kunnat afhjelpas.

W. B.

Nyare Runeberg-öfversättningar i utlandet. Tid efter annan ser n landets periodiska organ anmäla öfversättningar af Runebergs eten till främmande språk. Notiserna inskränka sig vanligen till tta boktiteln, och snart är ett dylikt meddelande glömdt, för att m det allmänna medvetandet sammansmälta med den ofta nog beftade vissheten att vår skaldekung är beundrad och värderad utöfsitt land och de bildningsområden, som kunna förstå och tjusas af om på hans och vårt eget modersmål. För oss, som hafva den lyckan, öfversättningar af hans arbeten ett underordnadt värde. Det saklikväl icke sitt intresse att känna hvad i utlandet blifvit gjordt att bereda hans sångmös skapelser en större spridning. Vi skola ldant hänseende öfverblicka de öfversättningar, som under det sete decenniet utkommit på de tre förnämsta kulturspråk.

Till engelskan öfverflyttades Runebergs lyriska dikter — *Lyrisongs, idylls and epigrams* London 1878 — af den i norden välkände ndaren dr *Eiríkr Magnusson,* underbibliotekarie vid universitetet i nbrigde, tillsammans med E. H. Palmer, till yrke jurist, men äfı ledamot af samma universitet. Den med stor omsorg verkstälda ersättningen, oss veterligen den första mera omfattande, som på ta språk egnats vår skald, håller sig strängt till originalets metriı form. Samma är fallet med en året derpå i Boston utgifven öfsättning af »Nadeschda», gjord af ett fruntimmer, *Marie A. Brown.* gge öfversästningarna föregås af en utförlig biografisk inledning skalden. Jemväl 1879 utgaf *Hippolite Valmore* en serie öfversättıgar på franska af åtskilliga Runebergs skaldevek: Kung Fjalar, nrik Ståls Sägner förra delen, Julqvällen och Hanna, hvartill ännu mmer ett urval af lyriska stycken (J. L. Runeberg *Le roi Fialar, tédé du Porte-enseigne Stole, la nuit de noël, Hanna, etc.* Paris 1879) t på prosa, hvilket äfven är fallet med en 1881 i Genève publicerad versättning af Kung Fjalar, verkstäld af *baron L. A. de Geer,* som åt denna dikt åtföljas af några likaledes på prosa återgifna stycken Fänrik Stål Sägner, valda ur begge dess delar. Att vår skald dock n metriskt återgifvas på franska, derom vittnar en ganska förtjenstll öfversättning af »Julqvällen», offentliggjord i Stockholm 1877 af hra språkläraren vid Fredrikshamns kadettkår *J. J. Guinchard, (La ille de noël).*

Talrikast äro de till tyskan gjorda öfversättningarna, liksom år skald utomlands äfven tidigast — alltsedan 1845 [1]) — varit bekant år den tyska läseverlden. Från början af 70:talet hafva vi, utom en ny upplaga af »Kan ej», tryckt i Wiborg men utgifven i Petersburg, att antecknа en samling smärre dikter, öfversatta af *August Kluge,* utkomna i

[1]) Då utkom nemligen *C. E. Elfströms* öfversättning af »Grafven i Perho», hvarpå samma öfversättare ännu återgifvit »Julqvällen» 1852 och »Kan ej» 1863 (1 uppl.).

Dessau 1873 med titel: *Nordische Blüthen* von Joh. Lud. Runeberg, innehållande Grafven i Perho, Zigenaren, Idyll och epigram, blandade dikter och legender, allt blott i urval. Två år derefter utgaf *H. Denhardt* en öfversättning af »Kungarne på Salamis» (Leipzig, 1875), hvarefter fru *Ida Meves*, som redan 1852 och ff. utgifvit en öfversättning af »Nadeschda» [1]) och Fänrik Ståls Sägner, vågade sig 1877 på Kung Fjalar, som likaledes utkom i Leipzig. Följande år utkom ett annat urval lyriska dikter, dock delvis återhemtande samma stycken som blifvit öfversatta af Kluge, med titel: *Ausgewählte Gedichte von J. L. Runeberg, deutsch von dr Max Vogel* (Lpz), liksom Kluges öfversättning äfven försedd med en biografisk inledning. Af samma Kluges hand finnes dessutom en 1877 i Dessau utkommen öfversättning af »Hanna», af hvilken dikt helt nyss en ny öfversättning varit synlig uti följetongsbladet till den i Petersburg utkommande tidningen *Herold*.

Då denna nya öfversättning härrör från en ung landsman, hr Joh. Öqvist i S:t Petersburg, och denna dikt nu för tredje gången framträder i tysk drägt, kan det vara skäl att egna detta arbete någon uppmärksamhet. Naturligtvis har den nya öfversättaren, i likhet med samtliga öfversättare till tyskan, verkstält ett metriskt arbete. Enligt hvad oss vill synas, har han icke haft kännedom om sina begge föregångare, hvarigenom han i hög grad försvårat sin uppgift. Afvikande från sin närmaste föregångare Kluge, har hr Öqvist äfven återgifvit det dikten föregående dedikationspoemet »till den första kärleken», som redan finnes öfversatt hos *Joh. van der Smissen*, i dennes 1850 i Mitau utgifna öfversättning af skaldestycket. Den fina lyriska doft, som utmärker dessa strofer i originalet, har lika mycket undandragit sig den nya öfversättningen såsom fallet varit med den för 33 år tillbaka gjorda. Men af denna föregångare hade den nye öfversättaren i öfrigt kunnat inhemta åtskilligt hvad uttryckets trohet beträffar, om ock den metriska och poetiska skickligheten i denna äldre öfversättning af sjelfva dikten lemnar mycket öfrigt att önska. I det hänseendet bjuder A. Kluge ett bättre föredöme, ehuru han på sina ställen alltför ofta nyttjar apostrofer och icke alltid är exakt i återgifvandet af originalets andemening och uttryck. Sålunda är det uppenbart origtigt att återgifva originalets »midsommarns qväll» ordagrant, eller såsom vår landsman gör, med *Hochsommerabend*. För en tysk läsare bör här nödvändigt stå *Johannisabend*, såsom v. d. Smissen skrifvit. Ty blott denna bestämda qväll brukar man i norden »med blommor och löf» pryda trappa och farstu'. Mindre lyckligt har den nye öfversättaren upptagit vårt »befallningsman», hvilket i tyskan icke betecknar någon tjenstebefattning och ej heller kan utbytas mot *Richter*, såsom stundom sker. Öfve

[1]) Dessutom ännu öfversatt af Hans Wachenhusen 1852 och af Selma Mohnicke 1867, 2:a upp. 1879.

sättaren från 1850 har rigtigare *Amtmann,* bäst är dock Kluges *Landvogt.* Fullt exakt har den sistnämde återgifvit andemeningen uti samma persons skämtsamma yttrande om sitt tilltänkta frieri, att han nemligen ämnar »förpanta det bästa i gården»; den äldsta och den nyaste öfversättningen återge ordet *förpanta* med *verpfänden* i stället för *pfänden,* hvilket just betyder seqvestrera, medan det andra betecknar sätta i pant. Lyckligare än sina begge efterträdare har v. d. Smissen återgifvit detaljerna i teckningen af Hanna vid väfstolen, der ur Öqvist bland annat återger formeffekten »randar» (*gestreift* hos v. d. Smissen) med ljuseffekten *glitzert.* Originalets karakteristiska vers om Hanna att hon vore »förgjord att skratta beständigt» återger Kluge med »*von beständigem Lachen besessen*», som är bättre än vår landsmans »*behext zu ewigem Lachen*», ehuru »*aufs Lachen versessen beständig*» torde vara det rigtigaste. De äldre öfversättarene ha fullt exakt återgifvit originalets andemening vid ordet »bryende», hvarmed Hanna af sin fader säges bli uppmanad att lemna rummet, sedan hon fått del af giftermålsanbudet. Uttrycket kan aldrig heta »*scheltend*», såsom det står i den nyaste öfversättningen, helst ju ingen anledning till klander förefinnes i denna situation, utan afser skalden en »stilla drift» med den öfvermogne friaren. Äfven hvad denna persons ifrågavarande ärende vidkommer, har öfversättaren gjort samma felgrepp som Kluge genom att återge originalets af metriska skäl begagnade uttryck »fästman» med *Bräutigam;* här passar endast såsom v. d. Smissen skrifvit, ordet *Freier.* Likaledes borde originalets »barnslig» icke får heta *kindisch,* utan *noch Kind,* ordet »förlika» den unga flickan med åldern hos den gamle friarn hvarken *vergleichen* (nyaste öfvers.) eller *gleichstellen* (Kluge) utan naturligtvis *aussöhnen.* Alldeles otyskt, ehuru visserligen brukligt i de baltiska och ingermanländska idiomen, är det af vår landsman begagnande uttrycket *ausgelacht* för att beteckna att hafva skrattat sig mätt; samma gäller om det på svenskt sätt begagnade *Wohnung* för hvad man på tyska kallar *Stockwerk.* Men svårast har den nya öfversättningen missförstått originalets älskliga liknelse om Hannas villrådighet efter det hon lemnat det rum, der länsman begärt hennes hand. Det är förvånande att icke öfversättaren sjelf studsat öfver omeningen i dessa rader:

Gleich dem heiteren Windhauch, der plötzlich ins Zimmer geflogen,
Zitternd stehn bleibt, die offene shür sucht und eilig davonschwebt».

Detta ställe lyder i originalet:

»Svalan den glädtiga lik, som kommen af våda i rummen
Bäfvat en stund och finner den öppnade dörren och flyktar».

Ordet *svalan* har öfversättaren påtagligen härledt från *sval, kylig,* och icke märkt hvilken orimlighet han påbördar skalden i att låta honom tala om en vindpust som står stilla och söker den öppna dörren.

Vi hafva något nagelfarit med den oss föreliggande öfversättningen af intresse för både den och originalet och för att påminna om de stora svårigheter, ett återgifvande af Runebergs dikter medför. Vare det fjerran från oss att glömma, att en metrisk öfversättning fordrar mera än blott rytmisk korrekthet och ett visst ordflöde. Att öfversättaren forfogar öfver en ganska lofvande formtalang och poetiskt sinne, är oss en glädje att intyga särskildt hvad beträffar pastorns tal till Hanna, då han framställer sin gamla väns frieri, som är ett af de bästa partierna i öfversättningen. Denna kunde fås ännu bättre, om de begge äldre öfversättningarne blefve noggrannt rådfrågade med särskildt syfte att åstadkomma ett både i poetiskt och metriskt

afseende mera lyckadt arbete. Denna uppmaning motsäges icke a: anmärkningar vi framstält, och har öfversättaren, som vi älska lärt sig fullt värdera och förstå Runeberg, skall han säkert icke skylla oss för att vara alltför kinkiga i våra fordringar på en vä öfversättning af hans verk.

Till de tre tidigare tyska öfversättningarna af Fänrik Ståls Säg — utom den ofvan anförda af Ida Meves fins ännu en af Hans Wacl husen fr. 1852 och en af A. Thieringk fr. 1859 — har för icke lä sedan kommit en fjerde af märket C. F. N., som redan 1870 för sig med en öfversättning af »Julqvällen». Ehuru icke af utlän ursprung — den 1882 i H:fors utgifna öfversättningen är af en vör prestman på landsbygden — är naturligtvis äfven detta nya åte vande af skaldens mästerverk ämnadt för utländske läsare. Af Runebergs skapelser äro Fänrik Ståls Sägner onekligen de, som rast pröfva en öfversättares krafter, och äfven de nu föreligge »*Sagen des Fähnrich Stahl*» intyga närmast att vår skaldekung i d verk är alltför egendomlig och säregen till både form och diktion att kunna återges så på ett främmande språk, att läsaren finge intryck af hans lika originela som storartade skaldeförmåga. En annan af sägnerna har hos några af C. F. N:s föregångare utfallit skäl nöjaktigt, så att dermed skaldens anseende i utlandet kunnat hä till en viss grad. Men ännu väntar just denna diktcykel på skickliga hand, som kunde lyckas att med den tyska vitterhete införlifva den som t. ex. Byrons skaldeverk äro vunna åt den s ska genom C. V. A. Strandberg. Äfven den nyaste tyska öf sättningen af sägnerna har till sin förnämsta förtjenst ett ärligt st vande, hvars aktningsvärda frukter skola komma en senare öfve tare till godo, främst genom den omisskänneliga förtrogenhet : såväl sjelfva originalet som dess eget språk, något som icke a stått tidigare öfversättare till buds. Väl är C. F. N. lyckligare i å gifvandet af de allvarligare och högstämda partierna, hvaremot stycken der skalden utvecklar sin kraftiga humor, antaga en ty och en viss otymplighet, som märkes både hvad rytmen och utt ken beträffar. Originalets för dessa partier karakteristiska anvä ning af vissa hvardagsuttryck blir i nu föreliggande öfversätt emellanåt svårfattlig, emedan ett ordagrannt återgifvande af san ord ohjelpligen leder till otyska uttryck. När Sven Dufva tycker det borde vara »mindre konstigt» att gå i krigstjenst, så är detta tryck icke rätt återgifvet med *minder künstlich*, och då det heter Otto v. Fieandts stridssätt, att det kan »ha sin sida», blir effel helt annorlunda komisk än hvad originalet dermed åsyftar, när återges med »*Kann auch haben seine Seiten*». Tvifvelaktigt är hu vida öfversättaren gjort rätt i att återge några nomina propria i t form, Stål med *Stahl*, Lod med *Loht*, medan andra namn, både på ter och personer, helt naturligt användas i sin ursprungliga fo Med våra anmärkningar hafva vi endast velat gifva skäl för vår å att äfven efter denna nu utkomna fjerde öfversättning af sägne deras fulländade återgifvande på tyska fortfarande är ett önskni mål, ehuru vi villigt erkänna att äfven den, som senast försökt dermed, fullt lika mycket som hans tre föregångare kan till sin del åberopa att *in magnis voluisse sat est.*

—**lm** —**n.**

Den finska vitterheten efter 1830.

III.

Med Kalevalas och Kanteletars framträdande börjar en ny för den finska literaturen. Ty oafsedt den pådrifvande inkan, dessa stora skapelser af finnarne hade på finskhetsfvandet i allmänhet, kom den finska literaturen nu med i besittning af fullt originela verk, med hvilka den stolt ide framträda inför Europa. Det är ej att undra öfver att levala och Kanteletar i den första entusiasmen öfverskattaaf alla ifrare för den finska literaturen. Det är naturligt de, då de nu sågo sina till och med djerfvaste förhoppninöfverträffade, måste ledas till den hängifnaste beundran för sa verk samt anse sig kunna hysa de största förhoppningar framtiden. De betraktade dem såsom idealet för allt hvad diktning heter och sågo i dem garantin för en framtida mägfinsk nationalitet, stående på egen grund och med egen ratur. Detta måste naturligtvis ge åt finskhetssträfvandet en ; och ett innehåll, som man hittills ej kunnat ana.

Bland allmänheten utbreddes allt fortfarande finskhetsarnes åsigter hufvudsakligen genom landets svenska press. rvid är särskildt att ihågkomma *J. W. Snellmans* publicika verksamhet i Saima och Literaturbladet, på grund af hvil- ı han må hända mer än någon annan kan anses såsom uppsman till de senare årtiondenas fennomani, hvarför äfven ıs inflytande på den finska literaturen måste anslås särdeles ;t. Närmast verkade han för den genom sin alltid skarpsin- ;a, ofta rätt bitande kritik af de till en början ännu fåtaliga ı obetydliga finska böckerna. Sällan eller aldrig har Finıd haft att uppvisa en så stor rikedom på snillen af första lningen, som under de närmaste årtiondena efter 1830. Då amträdde och verkade män sådana som Elias Lönnrot, M. A. ıstrén, J. W. Snellman, Fr. Cygnaeus och störst bland dem la J. L. Runeberg.

De gemensamma ideela sträfvandena hos desse män förde i Finland ett nytt, friskt lif åt all verksamhet inon dens område. Det romantiska dimtöcknet bortblåstes från sins blomstergård eller föll som en välbehöflig, uppfrisk morgondagg deröfver. En andlig vakenhet förspordes, som de ofta rätt tryckande politiska förhållandena visste att gör gällande. I synnerhet inom Finlands svenska vitterhet stodo skalder, hvilka visserligen ej i betydenhet kommo mot Runeberg, men hvilkas begåfning likväl var så stor hvilket land som helst gerna skulle räkna dem för sina. påminna endast om namnen J. J. Nervander, Z. Topelius, Cygnæus, Lars Stenbäck och K. W. Törnegren för att h gifvit tillräckligt skäl för detta påstående.

I bredd härmed kan den finska literaturen naturligtv uthärda någon jemförelse. Först och främst var den än sin första begynnelse, medan den svenska nu upplefde sin glänsande period. Vidare tillkommo flere andra orsaker. blikens intresse för en finskspråkig literatur var visserligen vä men ej tillräckligt stort för att uppbära en sådan, hvа kom att uppsamlandet af folkpoesin allt ännu med ifve gick och drog till sig flertalet af de yngre förmågorna. skatter hemtades visserligen i dagen, men ej af det omfång den vigt som Lönnrots arbeten, hvarför de mestadels blefv den stora allmänheten okända och endast för vetenskapsmar hade sitt stora värde[1]). Det förefaller som skulle man Kalevalas och Kanteletars framträdande behöft tid att saml och, om man så får säga, pusta ut, ty under snart sagdt årtionden frambragtes föga af betydenhet. Inom den finska storieskrifningen och språkforskningen råder visserligen ett skare lif, men skönliteraturen deremot ligger alldeles nere. förnämsta utgöres af öfversättningar, som till största delen d äro rätt skrala, men likväl i värde öfverträffa de få originala tena från denna tid. Troligtvis hade dock icke denna ofr samhet varat så länge, derest ej den famösa språkförordnin

[1]) Ett undantag härifrån utgör den af *E. Rudbäck* (Eero Sal lainen, 1830—1867) föranstaltade utmärkta samlingen af finska sa *(Suomen kansan satuja ja tarinoita)*. Första häftet deraf utkom 185

af år 1850 en tid bortåt hämmat eller förlamat arbetet inom den finska literaturen. Denna förordning, ett vanskapligt foster af reaktionen efter 1848 års revolution, förbjöd nemligen att trycka andra böcker på finska språket än religiösa samt landtbruk och hushållning rörande skrifter. Undantag gjordes dock för den gamla folkdiktningen, och med tiden handhades den absurda förordningen med allt större efterlåtenhet. Men den förblef dock nära på halft annat årtionde i gällande kraft, den kunde i förekommande fall bokstafligen följas, och dess hämmande inverkan får icke förbises. Också är det först efter 1860 som den finska literaturen egentligen tagit fart.

Vid framställningen af denna den finska vitterhetens förstlingstid erfar man en viss svårighet i uppställningen och ordnandet af materialet. Så ung och föga omfattande som denna literatur är, låter sig en organisk gruppering af dess författare på grund af deras särskilda skaldeindividualitet icke genomföra utan en alltför våldsam konstruktion. Några på skiljaktiga estetiska och filosofiska åsigter beroende hufvudrigtningar, enligt hvilka grupperingen kunde ske, förekomma lika litet som några stylistiska rigtningar, på grund hvaraf ens stymmelser till skilda skolor skulle kunna uppvisas. För att emellertid bringa någon, om ock visserligen helt yttre ordning i framställningen, må i det följande, så vidt möjligt är utan att alltför mycket strida mot den kronologiska ordningen, de författare behandlas i ett sammanhang, hvilka idkat samma gren af skaldekonsten. Alldeles konseqvent låter sig naturligtvis dock ej heller en sådan anordning genomföras.

Begynna vi med dramat, ha vi då först att ihågkomma *Jakob Fredrik Lagervall* (1787—1865) såsom den, hvilken till först försökte att ge den finska literaturen några dramatiska arbeten. Han var född 1787 och till yrket krigare. Han hade deltagit i flere af de blodigaste striderna under 1808 års krig, vid Revolax, Lappo, Alavo, Ruona, Salmis och Oravais samt derunder upplefvat månget äfventyr, ofta af rätt vådlig art. Vid krigets slut, då trupperna drogo norrut och ryssarne trängde på, blef han liggande sjuk i en bondgård och lemnad ensam, när gårdsfolket vid fiendens ankomst tog till skogs. Ryssarne voro

den gången barmhertige nog att taga vård om den sårade. Från krigstjensten afgick Lagervall 1830 med majorstitel och lefde sedan som landtbrukare till sin död 1865. Det var nu i landtlifvets lugn som han började slå sig på skriftställeri. År 1832 inlemnade han till Finska literatursällskapet ett på runometer författadt femakts sorgespel, benämdt *Ruunulinna,* ett försök att efterbilda och i Finland lokalisera Shakespeares verldstragedi Macbeth. Afsigten var god, men utförandet svarade ej deremot, så att sällskapet ej ansåg sig kunna prisbelöna arbetet. Det saknade all konstnärlighet, var ganska hvardagligt och innehöll dessutom betänkliga fel mot ortografi och meter. Han utgaf det då 1834 på eget förlag. Trots alla sina bristfälligheter väckte boken en viss uppmärksamhet, såsom varande ett första försök i sitt slag. Ja, i utländska literära tidskrifter berättades att en finsk bearbetning af Macbeth utkommit under titeln »Bunulinus». Senare utgaf Lagervall flere smärre literära produkter, såsom de dramatiska dikterna *Tuhkapöperö* (Asksmörjan), *Kain, Josef* och *Judit.* Äfven deras värde är ganska obetydligt, ehuru de må hända öfverträffa Ruununlinna.

Lagervalls betydelse för den finska literaturen kan sålunda ej anslås särdeles högt. Vida vigtigare för dess utveckling var *Peter Hannikainens* (född 1813) skriftställareverksamhet. Utgången ur allmogens led mottog han sin första bildning i den i Nyslott befintliga tyskspråkiga kretsskolan, hvarefter han 1833 blef student i Helsingfors. Vid universitetet dröjde han visserligen endast en kortare tid, ty redan 1835 lemnade han det för att egna sig åt sitt blifvande kall, landtmäteriet, men de impulser, han der emottog genom Lönnrot och andra medlemmar af Finska literatursällskapet, blefvo emellertid bestämmande för hela hans framtida verksamhet. Hannikainen har varit en af vårt lands flitigaste publicister och medverkat vid flere finska tidningsföretag. Särskildt anmärkningsvärd är den tidning, *Kanava* (Kanalen), som han sedan 1845 under några års tid utgaf i Wiborg. Här publicerade han en hel hop dikter, noveller och äfven ett och annat skådespel, såväl öfversättningar som original, hvilka alla utmärkte sig för sitt lätta och lediga språk. I denna tidning trycktes 1847 äfven hans förnämsta arbete, folk-

komedin *Silmänkääntäjä* (Trollkarlen), hvilket är anmärkningsvärdt som den första värdefulla dramatiska produkt inom finska literaturen. Styckets intrig är ganska enkel. En fiffig bonde, Jussi Oluvinen, besluter att »bli herre», reser för den skuld hemifrån med sitt pick och pack samt kommer händelsevis till Hölmölä gästgifvaregård, der han strax genom sitt tvärsäkra uppträdande imponerar på gästgifvaren. Här ledes han på tanken att skaffa sig mera respengar genom att uppträda som trollkarl och lyckas också genom de mest öfverdådigt dumma tillställningar till den grad lura traktens enfaldiga bondfolk, att han reser sin väg med god förtjenst. Styckets värde ligger sålunda ej i intrigens fyndighet eller kompositionen. Deremot förtjenar pjesen att beundras för sina mästerligt tecknade, roliga typer ur den finska allmogen, för den medvetna komiken, man kunde nästan säga humorn, i hufvudpersonens sätt att lura det dumma bondfolket, och för det muntra, goda lynne, författaren bibehåller hela komedin igenom. Det är väl otvifvelaktigt att Hannikainen som mönster haft för sig Holbergs komedier, af hvilka han efterbildat Erasmus Montanus i sitt lustspel *Antonius Putronius,* men originalitet kan derför ej på något sätt frånkännas Silmänkääntäjä, hvilken otvifvelaktigt alltid skall intaga en aktad plats i den finska literaturhistorien. Hannikainens öfriga arbeten, bland hvilka äro att märka flere noveller — den äldsta af dem är *Serkukset* (Kusinerna) — kunna ej i värde mäta sig med Silmänkääntäjä, ehuru de stundom innehålla partier, som ingalunda sakna förtjenst.

Af *Anders Varelius,* äfven han från allmogehem, — han föddes 1821 och är sedan 1867 kyrkoherde i Loimijoki — utgafs 1848 en liten komedi *Vekkulit ja Kekkulit.* Hållen i burlesk stil såväl hvad handlingen som hvad den ofta rätt grofkorniga dialogen beträffar, eger den icke något högre värde, hvarför den numera intresserar endast såsom varande ett af den finska dramatikens tidigaste alster. Dess författare har för öfrigt gjort sig fördelaktigt känd som finsk skriftställare genom sin naturhistoriska folkbok *Enon opetuksia* (Morbrors lärdomar), hvilken utmärker sig genom ett enkelt, lättfattligt och vackert språk. Äfven som lyrisk diktare och öfversättare har han försökt sig.

Så kom språkförordningen af 1850, hvars hämmande inverkan på den finska literaturens utveckling ofvan berördes. Mer än ett årtionde förgår utan att någon fortsättning följde på den början, som redan var gjord. Man bör väl dervid äfven taga i betraktande att en scenisk framställning saknades för den finska dramatiken, som sålunda måste undvara ett ganska väsentligt lifsvilkor. Hvad som fans i original eller öfversättning kunde endast på sällskapsscenen, vanligen genom studenternes medverkan, komma till uppförande. Förmodligen var det under inflytande af det intresse, som i hufvudstaden framkallades genom studentspektaklen 1858, som detta eller följande år en onämd person till Finska literatursällskapet öfverlemnade en summa af 150 rubel att användas som belöning för det bästa finska skådespel. Med anledning häraf inlemnades till täflan tre dramatiska arbeten, af hvilka sällskapet ansåg sig (1860) böra belöna sorgespelet *Kullervo,* ehuru det visserligen ej kunde underlåta att tadla såväl bristen på enhetlig komposition som den omständigheten, att hjeltarnes tankar, tal och uppträdande ganska litet påminte om mytens heroer, hvarjemte anmärktes som ett stort fel att språket i förhållande till ämnet var alldeles för hvardagligt och trivialt. Det dristiga i att upptaga ett ämne ur Kalevala till dramatisk behandling ansågs likväl prisvärdt, synnerligast som författaren i många hänseenden röjde obestridliga, ehuru outvecklade anlag för dramatiskt författarskap. Vid namnsedelns öppnande befans författaren heta *Alexis Stenvall.* Det dröjde ej många år innan han genom flere dramatiska arbeten i hög grad ådrog sig publikens uppmärksamhet, och anses han med rätta allmänt som den finska literaturens främste dramaturg. Säkert torde äfven vara att ingen af de finska skalderna, vare sig äldre eller yngre, i genialitet och skapande förmåga komma upp mot honom. Dock bör man ej härvidlag tänka på hans förstlingsarbete Kullervo, ty Finska literatursällskapet har med allt skäl stämplat det som ett ganska bristfälligt drama, utan på hans senare arbeten. I literaturen är han uteslutande känd under sitt författarenamn *A. Kivi;* eljes vidkändes han hälst sitt fädernenamn, som han af pietet för fader och moder städse bibehöll oförändradt.

Han föddes den 10 oktober 1834 i Nurmijärvi socken. Hans fader var skräddare och var helt visst ganska respektabel i denna profession, ehuru han säges hafva tittat för ofta och för djupt i glaset. Mycket starkare var Alexis fästad vid sin moder, en klok och gudfruktig qvinna. En yngre syster, som dock dog redan vid fjorton års ålder, säges hafva genom sitt vänliga, blida väsen efterlemnat ett oförgätligt intryck hos vår skald. I denna anspråkslösa krets, som dock derigenom att fadern tillbragt sin barndom i Helsingfors och der lärt sig läsa och skrifva samt tala svenska språket, i visst afseende stod öfver sin omgifning, tillbragte Alexis sin barna- och ynglingaålder ända till sitt sjuttonde år. Redan tidigt märkte föräldrarne att gossen hade »godt hufvud». Han lärde sig lätt läsa och skrifva — fadern var hans första läromästare — och hvar och en kunde förstå att af honom borde bli något mer än af andra bondbarn. Man behöfde blott se de med rysvärd naturtrohet utförda framställningarna af helvetet och dess behornade och besvansade invånare, hvilka gossen med tjära målade på stuguväggen. Att han sålunda hade en stark och liflig inbillning, som nu borde ledas och utvecklas, detta var likväl något, som hans omgifning knappast begrep. Då man emellertid ej kunde misstaga sig om hans goda hufvud, anförtroddes hans vidare undervisning åt socknens skolmästare, som var en af de mest framstående folkskollärare på sin tid. Den lärdom, han sålunda inhemtade, var all den kunskap, den blifvande skalden före sitt sjuttonde år erhöll.

Nu måste det med allvar börja tänkas på hans framtid. Det hedervärda skräddareyrket lockade honom på intet sätt, och faderns alla försök i den vägen misslyckades alldeles. Alexis ströfvade hellre med bössan på axeln i skog och mark lika mycket för att drömma och fantisera som för att jaga. Men modern, som högeligen fröjdades öfver sin gosses goda hufvud, hyste i djupet af sin själ den stolta förhoppningen, att en gång få se honom i predikstolen som välbeständ prest. Och när nu Alexis vid sjutton års ålder blifvit konfirmerad, beslöts att han skulle få börja studera, hvarför han skickades till skola i Helsingfors.

Hade lifvet hittills för den blifvande skalden varit lätt och gladt, så fick han nu känna dess tunga, obevekliga allvar. Hans så sent började studier gingo långsamt och trögt, hvartill genom föräldrarnas fattigdom kommo brist och umbäranden af mångahanda slag. Karakteristisk är följande lilla tilldragelse från hans skolår. En fastlagssöndag skänkte en bagarmadam åt honom en rar hvetebulle, sägande i det samma: »hvad för slags menniskor äro väl dina föräldrar, då de ej bättre vårda sig om dig?» Denna obarmhertiga fråga grep den stackars gossen så djupt, att han icke förmådde smaka på bullen utan brast i gråt. Redan nu började han, ehuru i största tysthet, idka ett flitigt författareskap. Hans flesta arbeten från denna tid liksom från de första studentåren voro skrifna på svenska, på hvilket språk han vanligen utkastade sina första konceptioner. Bland arbeten från denna tid är att märka ett lustspel *Bröllopsresan*, en förberedande studie till hans stora folkkomedi *Nummisuutarit*.

Under ferierna vistades han åtminstone de första åren hemma. Då ströfvade han omkring i skog och mark, fiskade och funderade, ty han älskade mest ensamheten, då han fick vara ostörd med sina tankar. Särdeles gerna hörde han dock gammalt folk berätta allehanda sagor och historier, som voro gängse i bygden. Säkert har han sålunda fått idén till mången af de egendomliga sagor, som finnas inflätade i hans roman »Seitsemän veljestä».

Efter mycken möda tog han 1857 studentexamen vid tjugutre års ålder. Med hans följande studier gick det si och så. Han var ej anlagd för ett ordnadt, regelmessigt arbete, och hans försenade skolgång med lexläsningen under det han i andra hänseenden redan var fullvuxen, bidrogo visserligen icke till att vänja honom vid ett planmessigt studerande. Hvad han syssla-de med var i alla fall icke examensstudier. Han hade sina favoritförfattare, dem han läste ifrigt nog, bland gamla tidens författare Homeros och Thukydides, af nyare Shakespeare och Cervantes, hvars Don Quixote utgjorde hans förtjusning. Naturligtvis betjenade han sig af svenska öfversättningar. Derjemte var Kalevala hans älsklingsbok. Sin folkskygga, slutna natur kunde Stenvall ej som student öfvervinna, utan var han

i sällskap tyst och ordkarg. Detta förorsakades väl både af hans naturliga inbundenhet och af den omständigheten, att han så sent kom i beröring med menniskor af andra klasser och annan bildning, än hans gamla omgifning. Ointresserad och slapp var han dock ej i sällskap. Han följde noga med det, som försiggick omkring honom, och observerade med särskildt nöje allt som hade en komisk anstrykning. Eljes var han ej nogräknad med sitt umgänge och förde just ej alltid det ordentligaste lif, snarare tvärtom. Någon bildande inverkan mottog han väl sålunda knapt af sitt studentlif. Först mot slutet af sin lefnad fick han erfara det förädlande inflytande, som umgänget med bildade qvinnor skänker. Han bodde nemligen, sedan han blifvit student, i Sjundeå, der ett äldre, godhjertadt fruntimmer, fröken Charlotte Lönnqvist, tog en vänlig vård om honom och understödde honom med sina små tillgångar. Här kunde han nu vistas något mera i lugn, och här var det som hans författarskap utvecklade sig.

Om hans sorgespel *Kullervo,* det arbete hvarmed han först uppträdde inför offentligheten, är redan taladt. De brister, hvilka prisdomarene anmärkt hos stycket, sökte Kivi afhjelpa i en senare omarbetning, som år 1864 trycktes i Näytelmistö, en af Finska literatursällskapet föranstaltad publikation af dramatiska arbeten. Kullervo var det första originalarbete i denna samling, som dittills omfattat endast finska öfversättningar af förnämligast tyska dramaturgers verk. I jembredd med dessa står sig Kivis förstlingsarbete temmeligen slätt, ty ehuru genom den gjorda omarbetningen flere af de mest i ögonen fallande bristerna blifvit aflägsnade, qvarstår likväl ännu styckets förnämsta fel, frånvaron af enhet i kompositionen samt det hvardagliga språket. Huruvida det lände arbetet till fromma att sorgespelet, då det omarbetades, skrefs i prosaform, derom kan man hysa tvifvel. Det synes nemligen som om meter och rytm åtminstone i en viss grad kunnat förläna språket en lyftning, som det nu saknar. Kivis starka sida var emellertid ej den bundna formen; detta visade han tydligt i sina lyriska försök. I Kullervo framträder må hända klarare än i något annat af Kivis dramatiska arbeten de brister, som vidlåda hans hela dikt-

ning. Mer än någon annan diktart fordrar nemligen den st
tragedin af skalden en mogenhet, en bildning och en formsı
hvaraf Kivi ej var i besittning. Inspirationen och den na
liga begåfningen äro här ej ensamt tillräckliga; de måste för
sig med en kritisk besinning till ett fullt sjelfmedvetet skapa
som vet både hvad det kan och hvad det vill, som aldrig
der massan af detaljer och biomständigheter förlorar grun
nens öfverskådliga enhet och skönhet ur sigte. Till denna,
vi så få kalla det, rent estetiska objektivitet förmådde Kiv
drig höja sig. Endast i ett af sina senare arbeten röjer ha
besinning af högre konstnärlig art. Till en stor del torde
finna sin förklaring i hans så bristfälliga bildning och se
studier; med sin intensiva dramatiska begåfning förmådde
icke i stycken, der ämnet i främsta rummet skulle fordra
sådant besinningsfullt ordnande, åstadkomma annat än lapp
utan styrka och sammanhållning. Men befinner han sig på
råden, der han kan lemna strömmen af sina ingifvelser full fi
bryter den fram med hela obändigheten af en naturkraft,
äfven med hela dess styrka och friskhet. Han gör då
intrycket af en naturdiktare, som icke mycket bekymra
om konstens fordringar, än af en skald, som med full
vill skapa ett konstverk.

Detta visar sig tydligt i de verk, på hvilka Kivis
förnämligast grundar sig, hans folkkomedier Nummisuutari
Kihlaus, äfven i romanen Seitsemän veljestä. Han hänge
i dessa arbeten åt den djerfvaste realism, skildrande verkl
ten sådan han sett den, utan att synnerligen bemöda si
att bringa dess företeelser till en konstnärlig enhet. De
särskildt i Nummisuutarit och Seitsemän veljestä, som om
följde alldeles ingen bestämd klargjord plan, utan handlin
hufvudgång endast i dunkla drag sväfvade för hans tanke.
gestalter, han frammanar, rycka honom med sig och beh
honom. När han träffar på något, som anslår hans fantasi
pes han liksom af en glad öfverraskning och utmåler det
tydlig förnöjelse, utan att bry sig om huruvida det så my
har att skaffa med hufvudsaken. Man kan säga att der f
nog af handlingar, men föga handling. Men med denna be

merslösa lust att följa företeelserna i spåren inkommer i hans verk ett drag af innerlig naivitet, som väl förutsätter okunnighet om skönhetslagarnas fordringar, men icke härflyter derur, utan är ett medfödt grundanlag i hans skaplynne. Att skildra verkligheten sådan den var skall han hafva ansett som sin poetiska uppgift, men denna hans realism var mindre någon genom eftertanken framkallad estetisk doktrin, än fastmera yttringen af den hjertans lust, lifsföreteelserna väckte hos honom.

Det naiva, okonstlade, omedelbara i denna hans realism framträder mest i ögonen fallande i språket. Det är fullkomligt allmogens tungomål på ett tyvärr mera förorenadt språkområde, som han utan betänkande upptagit i hela dess otymplighet och råhet, men äfven med hela dess friskhet, fyndighet och kraft. Äfven deri ligger en omedelbarhet och reflexionslöshet, liksom i hans ofta rätt grofkorniga qvickheter. »Det är en glädtighet, som ej har tid att rodna, förr än man skrattat», kan man säga med Kellgrens ord om Bellman.

Då man till detta lägger Kivis specifikt dramatiska begåfning, som gör det för honom svårt att berätta något, såvida han ej får röra sig i dialogform, hvarpå romanen Seitsemän veljestä lemnar så slående bevis, är det naturligt att han framför allt måste vara stark i framställningen af skarpt individualiserade, ur lifvet gripna karakterer. Också är det den kraftiga, liffulla karaktersteckningen som ger hans arbeten deras förnämsta poetiska värde och får öfverskyla bristen på konstnärlig komposition, liksom det är den hjertans lust, han har vid företeelserna, hvilken får ersätta den komiska kraft, som röjer sig i en verklig komisk plananläggning. Så tumla eller traska hans gestalter fram okunniga om målet för sin tillvaro, liksom de roliga figurerna i en holländsk kirmess dricka eller rasa i allsköns ro och gamman.

Men lik de finska folkskalderne, med hvilka Kivi i mer än ett hänseende har beröringspunkter, måste han taga dessa sina skildringar ur den verklighet, han i grund och botten känner, eljes förlora de all lifskraft och hans realism gagnar honom till intet. Också i denna oförmåga att röra sig utom en af erfarenheten gifven föreställningskrets visar Kivi att han ännu i

mångt och mycket befinner sig på naturskaldens ståndpunkt. Men på samma gång hade han dock så mycken bildning och medveten begåfning, att han måste ställa sig öfver naturskaldens omedelbara ståndpunkt. Der låg i botten på hans väsende ett sedligt allvar, som höjer hans gestalter öfver det i vulgär mening komiska och lyfter dem stundom nära nog upp i humorns ädlare sfer. Deraf den djupa medkänsla, man känner för hans skomakare och skräddare, till och med för de råa bondtyperna i Seitsemän veljestä. Man känner att dessa menniskor, trots deras grofhet och vildhet, äro i grund och botten oförderfvade varelser, friska barn af den natur, i hvilken de vuxit upp. På sina ställen får detta allvar sitt yttre uttryck i det ofta till svulst gående allvarliga pathos, hvarpå prof ej saknas i något enda af Kivis dramatiska arbeten. Vi påminna exempelvis om bröllopstalet i Nummisuutarit och sagorna i Seitsemän veljestä. Denna sida i hans skaplynne är värd all uppmärksamhet, ty den visar att man kanske dömer förhastadt, då man anser honom i folkkomedierna hafva uttömt det väsentliga innehållet af sin skaldeande. Möjligt är att dessa skulle utgjort endast det första skedet i hans skaldskap, om de yttre vilkoren medgifvit honom en fortgående utveckling. Man är böjd att anse dem som ett halfhetsstadium, då han ännu famlar och söker efter form, sliten mellan naturskaldens bekymmerslöshet om alla skönhetslagar och konstskaldens kritiska besinning, och det med så mycket större skäl, som ju hans senare dikter röja en längtan att röra sig inom högre områden, om ock bemödandet endast i ett fall kröntes med framgång. Och helt säkert var denna kamp ej så lätt; snarare var dess häftighet äfven i sin mån orsaken till skaldens undergång. Ögonskenligt är att i samma mån skalden tyckes vakna till konstnärlig besinning, träder äfven allvaret och det patetiska, det senare visserligen i allt renare form, tydligare i dagen. Möjligen ha vi här en antydan om den rigtning, hans utveckling kunnat taga, derest ej, utom den svårersättliga bristen i hans bildning, yttre och inre omständigheter omintetgjort den.

Efter att sålunda hafva angett hvad vi anse som det mest karakteristiska i Kivis skaldskap, uppehålla vi oss icke

vid analysen af hans särskilda arbeten [1]). *Nummisuutarit* (Moskomakarena) utkom samma år som Kullervo, 1864. Denna stora folkkomedi har med rätta blifvit ansedd för Kivis mest originela, om också icke mest helgjutna skapelse. Det är förnämligast på grund af detta stycke vi ofvan skildrat hans skaplynne och behöfva derför icke uppehålla oss vid bristen på enhet och på all slags nödvändighet i styckets fortgång och afslutning. Men Nummisuutarit är ett helt galleri af odödliga, humoristiska eller åtminstone tokroliga folktyper. Det är också närmast på denna omständighet och på den i all sin bredd så lifliga och putslustigt allvarliga dialogen som styckets framgång på scenen beror. Af kritiken vann Nummisuutarit ett ganska allmänt, ehuru icke odeladt erkännande. Som ett erkännande af dess betydelse inom den gryende finska vitterheten kan det anses att Kivi 1865 tilldömdes Senatens då för första gången utdelade stora täflingspris 2,500 mark.

Denna framgång verkade uppmuntrande på diktaren, hvars lefnadsförhållanden icke voro de gladaste, nedtyngd som han var af ekonomiska bekymmer och sjuklighet. Den sporrade honom till fortsatta literära arbeten. Han skref derom 1865 till en af sina bröder: »denna sommar har jag skrifvit mer än någonsin. Må hända kommer till julen att tryckas tre nya böcker af min hand, ty Nummisuutarit har uppmuntrat mig».

Också utvecklade han under de följande fem åren en betydande produktivitet, ty mellan åren 1866 och 1871 publicerades af honom icke mindre än fem nya dramer, en lyrisk diktsamling samt den digra romanen Seitsemän veljestä. Först (1866) utkom diktsamlingen *Kanervala,* hvilken väl bland alla Kivis arbeten har den minsta betydenhet. Kivi kämpade hela sitt lif igenom med versformens svårigheter utan att någonsin öfvervinna dem; hans dikter äro i formelt hänseende ytterst ofullkomliga, synnerligast som han dervid tog sig vissa språkliga friheter, som af alla granskare blifvit strängt klandrade. Värre än detta är dock att Kivi saknade egentlig lyrisk begåfning.

[1]) De, som vilja närmare taga kännedom om Kivis dramatiska arbeten, hänvisas till Finsk tidskrift, tomen VI, pg. 294 och följ. samt 398 och följ, der en längre afhandling om Kivis dramer förekommer.

De flesta af hans dikter höra till den berättande lyriken och höja sig ej öfver medelmåttan. I synnerhet der erotiska strängar anslås, klingar hans lyra matt och svag. Bättre äro skogssångerna, hvilka i friskhet och kraft synas oss öfverträffa de öfriga. Endast i helt få stycken utsjunger han direkt sitt inre, och bland dessa vilja vi framhålla stycket *Ikävyys,* emedan det ger oss en blick in i skaldens allt annat än glada själstillstånd.

Hans lynne fördystrades nemligen af mångahanda omständigheter. Hans ständiga ekonomiska betryck nedtyngde honom; det smärtade honom att fortfarande nödgas ligga sin välgörarinna i Sjundeå till besvär, då hon sjelf ej lefde i några lysande omständigheter. Han hade visserligen en och annan fundering att skaffa sig något lefnadsyrke — att studera tyckes han alldeles slagit ur hågen — men de kommo ej till utförande. Till dessa bekymmer kom ett kroppsligt illabefinnande, som närmast visade sig i ett ytterst försvagadt och irriteradt nervsystem, som ej lemnade honom ro att ordentligt gripa sig an med något arbete. Denna nervositet förminskades hvarken genom de umbäranden, han ofta fick utstå, eller genom hans ofta oordentliga lefnadssätt. Den tycktes tilltaga år från år utan att kunna hvarken hejdas eller botas. Derjemte verkade väl ej heller hans ifriga författareverksamhet med det deraf härflytande ofta öfverspända själstillståndet välgörande på honom; må hända tillkommo ännu andra orsaker. Allt nog, väl stod det icke till med honom hvarken fysiskt eller psysiskt. Så mycket mera beundransvärd är den produktivitet, han under dessa omständigheter förmådde utveckla.

Samma år som den lyriska diktsamlingen utkom Kivis andra folkkomedi *Kihlaus* (Förlofningen), som i plananläggningens helhet står öfver Nummisuutarit, samt året derpå dramerna *Karkurit* (Flyktingarna) och *Yö ja päivä* (Natt och dag). Det är i dessa båda arbeten Kivi sökt behandla ämnen ur bildningsområden, som lågo utöfver hans erfarenhetskrets. I synnerhet det förstnämda är väl att anses som hans svagaste alster. De ega i likhet med de föregående dramerna betänkliga fel i kompositionen, men sakna totalt all hållning, liksom de sakna den originalitet och friskhet i karaktersteckning och dialog, som ut-

ka Nummisuutarit och Kihlaus. De kunna lämpligast an- såsom tekniska förstudier till det skådespel, som år 1869 blicerades och hvilket helt säkert är Kivis mest formfullän- verk, *Lea*. Ämnet i denna enaktsdram är bibliskt och ättningen af lifsförhållandena i Judeen, den tiden Frälsaren der förkunnande sin lära, visserligen folkelig, men genuin varm. Det var betydande, haltfulla lifsförhållanden, men d dessa kände sig diktaren fullt förtrogen, och denna omstän- het får väl i främsta rummet tillskrifvas den bättre hållning, n röjer sig i detta drama, der icke blott karaktererna, ehuru re och haltfullare än i hans folkkomedier, äro förträffligt nade, utan ock en klar grundtanke genomför sig på ett ska tillfredsställande sätt, medan tidsskildringen är färgrik fängslande. Från uppförandet af detta stycke den 10 maj 9, då titelrolen utfördes af fru Raa, kan man räkna den ka teaterns begynnelse.

År 1870 utkom hans omåttligt långa roman *Seitsemän vel- lä* (Sju bröder), hvilken rör sig åter inom samma kretsar, Nummisuutarit och Kihlaus. Ehuru den sålunda först sent nträdde inför offentligheten, hade den dock säkert många år it under arbete, ty det berättas att han ej mindre än fyra ger omskrifvit den. Det var ej ett lyckadt grepp af Kivi försöka sig i romanformen. Han var här fri från det rent re tvång af sammanslutning, som dramats form pålägger, och nde derför breda ut sig i oändlighet, hvilket han äfven gjorde. ns roman är derför i högsta grad tröttande, och någon större ighet har han knappast kunnat åstadkomma genom att allt n oftast låta berättelsen öfvergå till dramatisk form. Men nna roman eger dock så många ypperligt tecknade karakte- : och öfverflödar af så mycken humor och originalitet, att den iste räknas till ett af den finska vitterhetens märkligare al- r. Dock ser det ut som skulle Kivis andliga krafter mattats i detta verk, ty det synes oss ej ega samma friskhet och idtighet, som Nummisuutarit och Kihlaus. Här är realismen er än en gång drifven till råhet och qvickheterna till plump- ter, hvilket ock framkallade det stränga omdöme, som af fin- a literaturens främste målsman fäldes i synnerhet öfver detta

arbete af Kivi. Professor Ahlqvist säger i recensionen af Seit-semän veljestä bland annat: »Det var i en föga lyckosam stund Finska literatursällskapet fattade beslutet om detta arbetes offentliggörande, ty derigenom hade sällskapet ådragit sig sjelf ett befogadt klander, hr Kivi medömkan och löje och den finska literaturen både klander, medömkan och löje», hvarjemte han på ett annat ställe stämplar boken såsom »en skamfläck för den finska literaturen».

Emellertid hade Kivis helsotillstånd blifvit högst betänkligt; hans dysterhet hade börjat antaga karakteren af sinnessjukdom, och det kallsinniga emottagande, Seitsemän veljestä röntes, förvärrade det onda. Bruten till själ och kropp sammanskref han ännu ett drama, *Margareta,* hvars idé dock en annan uttänkt. Det är ett öfverspändt, feberaktigt stycke, omöjligt både till plan och karakterer. Snart derefter var det slut med skalden. År 1871 utskrefs han som obotligt vansinnig ur dårhuset, hvarefter han vårdades hos sin bror. i Nurmijärvi, der han afled nyårsaftonen 1872.

Genom Alexis Kivi blef en icke föraktlig grund lagd till en genuint finsk dramatisk literatur, ty de finska originaldramer, som före honom funnos, kunna ej på något sätt uthärda jemförelse med hans skapelser. Med rätta är äfven uppkomsten af en finsk teater förbunden vid Kivis namn, vid uppförandet af hans fullmognaste verk, Lea. Det är naturligt att tillvaron af en finsk teater mer än något annat måste bidraga till att framkalla en dramatisk literatur på finska språket, men denna utgjordes sjelffallet mest af öfversättningar. Visserligen försökte sig den ena och den andra författaren och författarinnan på originalproduktion, men dessa frambringelser voro i allmänhet af obetydligt värde i jembredd med öfversättningarna. Vi ha bland finska dramatiska skriftställare blott tvenne, hvilkas verk ega den betydelse, att de påkalla en kort redogörelse. Dessa skriftställare äro A. Törneroos och E. A. Jahnsson.

Anders Törneroos föddes i Iittis socken 1835, blef student 1858 samt magister 1864. Hans författarenamn *Tuokko* var redan kändt genom i tidningar och kalendrar offentliggjorda lediga lyriska öfversättningar och egna dikter, då han 1868 fram-

trädde med sitt femakts sorgespel *Saul,* hvilket verk utgör hans förnämsta bidrag till den finska vitterheten.

Den svårmodige judakonungen Saul, som i känslan af sin hjeltekraft vågar vika från Jehovas starka, oblidkeliga bud, är onekligen en i hög grad tragisk personlighet, och i detta hänseende kan man säga att Tuokko träffat ett godt val. Men vid genomläsningen af hans sorgespel finner man dock snart att ämnet öfverstigit hans krafter, eller rättare, att den poetiska begåfning, som Tuokko besitter, föga är lämpad för dramat. Sauls historia är med temmelig fullständighet framstäld, men man saknar denna energiska koncentrering och djerfva spänning framåt, som på samma gång den förlänar dramat dess högsta intresse meddelar det den inre nödvändighet, hvilken skall sammanhålla de spridda delarna till ett. Denna omständighet står i nära sammanhang med den i allmänhet matta karakterssteckningen i Saul, hvars väldiga skepnad borde dominera det hela, men är må hända det parti, som minst väcker vårt deltagande. Svårmodig är han nog och misstänksam, grym, der så behöfves, vekhjertad och ädel, då så skall vara, men man saknar denna sjelfständiga hjeltestorhet, det mägtiga patos, som borde beherska alla dessa skilda egenskaper och på samma gång höja honom öfver hans omgifning. Han bildar ej ett karakteristiskt helt, han synes hopflickad af en mängd de mest olika beståndsdelar och fullkomligt beroende af sin omgifning. Det förefaller som om Tuokko varit rädd att låta honom synas för mycket skyldig och derför satt vid hans sida den nattsvart nedrige Doeg, hvilken leder honom som ett barn och drifver honom till allt ondt. Men härigenom förlorar Saul ohjelpligen vår medkänsla, han synes hvarken stor eller fruktansvärd, utan helt enkelt svag. Denne Doeg, som alltid passar på att i långa afsides monologer lägga fram sin svarta själ, — för långa afsides utgjutelser hafva i allmänhet alla personerna i sorgespelet stor svaghet — är för öfrigt ingen lyckligt utförd figur; hans ondska saknar intensitet och kraft, han är en figurant af teaterbofvarnes stora familj. Högre intresse inger Davids och Mikals kärlek samt Jonatans ädla vänskap. På dessa områden af mera lyrisk art har Tuokko synbarligen varit bättre hemmastadd, och här dröjer man gerna

vid de långa monologerna. Ty Tuokkos gestalter förefalla n som om de talade endast monologer, äfven då de resonnera s emellan; så litet framkalla i allmänhet replikerna hvar anc Denna böjelse för monologen likasom äfven den högre poeti flägt, som genomgår de erotiska och vänskapsutgjutelserna, l oss ana inom hvilket område Tuokkos egentliga begåfning att söka. Han är i vida mindre grad dramaturg än lyrik Man kunde säga att han uppfattar händelserna nästan epis karaktererna deremot fullkomligt lyriskt, utan att han förm sammansmälta dessa båda element till dramatisk enhet.

Det som dessa brister oaktadt gjort Tuokkos Saul m observeradt än månget annat af den finska dramatikens verk det ovanligt rena och vackra språket. Ty i formelt språkl hänseende står Saul bland det allra främsta i finska vitterhet Författaren beherskar det för den högre poetiska stilen outl dade språket med stor lätthet, man märker ej vid hans välkl gande jamber, hvilka svårigheter det för detta versslag så olän liga finska språket stält i vägen, och rimmen, som han ofta i vänder, äro vida mer fulltoniga och rena, än man i allmänl påträffar i finsk poesi. I detta hänseende tillkommer Tuok en aktningsvärd plats inom den finska vitterheten. För scen är deremot hans drama alls icke lämpadt, lika litet som nå försök torde gjorts att uppföra det.

Produktivare än Törneroos är *Evald Ferdinand Jahns* (född i Gustafs kapell 1844, student 1864 och magister 186 Ehuru han något öfverträffar Törneroos i att sammanställa h delserna dramatiskt äfvensom i dialogens styrka, torde dock h betydelse inom den finska vitterheten vara mindre än denn Ty han eger hufvudsakligen samma brister som Törneroos, n ligen felaktig komposition och svag, ofta oklar karakterstеckni utan att han förmått meddela sina arbeten den lyriska fl som dock ger en viss idealitet åt Törneroos' sorgespel, hv jemte hans språk saknar den elegans, som så fördelaktigt märker Saul. Jahnssons förnämsta betydelse ligger deri, han upptagit ämnen ur Finlands historia eller åtminstone gi sina dramer en historisk bakgrund. Han har dermed insl en rigtning, som torde förtjena efterföljd. Af hans dramer

lli, sorgespel i fem akter, det som till uppränningen är störst, n till utförande svagast. Vid första blicken synes kristendo-ns första kamp med hedendomen i vårt land erbjuda rikt ff för en sorgespels författare, men då man ihågkommer fin-nes outvecklade kulturlif och religion i jembredd med sven-rnes, finner man snart att förhållandet mellan de båda mot ır andra fiendtliga grupperna och de af dem representerade nciperna var alltför olika och ojemnt för att kunna ge upp-' till en rent tragisk konflikt. Denna olikhet har Jahnsson mått utjemna hvarken genom psykologisk styrka i karak-steckningen eller genom att t. ex. tillägga finnarne en tillräck-losis patriotism, som möjligen kunnat estetiskt ersätta deras liga underlägsenhet i öfrigt. Det sätt, hvarpå han förändrat gen om biskop Henrik och Lalli, kan för öfrigt ej heller kal-väl funnet. Jahnssons bästa arbete är väl treakts skådespe-*Bartholdus Simonis*, hvartill motivet är taget från en histo-k händelse under striderna vid Wiborg 1656. Ehuru långt in mönstergilt i afseende å komposition och karaktersteckning, ıehåller stycket dock flere intressanta scener, hvarför det ren haft bättre framgång på scenen än något annat af Jahns-ns stycken. Ty såväl detta som Lalli och det ganska obe-lliga skådespelet *Raatimiehen tytär* (Rådmannens dotter) ha pförts af finska teatern.

Härmed är i korthet redogjordt för det förnämsta inom n finska dramatiken, ty ehuru utom de ofvan uppräknade nu ett mindre antal smärre originaldramer förefinnas, äro ssa af den beskaffenhet, att en redogörelse för dem ej här n ifrågakomma. Under de senaste åren har likväl den finska aterns repertoar riktats med ett par mera anmärkningsvärda amatiska arbeten med ämnen ur folklifvet, men då dessa ej mu i tryck äro för den stora allmänheten tillgängliga, uppta-s de ej här till behandling.

— nn —

Ynglingen.

Verlden trotsar jag, trotsar allt
förutom Gud,
trotsar våldet, om tusenfallt
jag hört dess bud.
Åt hot jag ler.

Tagen styrkan från denna arm
med menskomagt!
Borttag modet ifrån min barm,
mitt dödsförakt!
Tag den som kan!

Tysta ned hos mig hoppets röst,
om du förmår!
Gif mig lefnadens mörka höst
och tag min vår!
Tag den som kan!

Tag min älskades kärlek sen!
Tag den som kan!
Rör min ära, som fläckfritt ren
du städse fann!
Rör den som törs!

Farväl.

Fantasi.

Nu den morgon solig grytt,
när jag måste ila
bort ifrån din famn på nytt
och min sommarhvila
hän till andra qval och fröjder,
andra dalar, andra höjder.

Dock, jag kan ej så från dig
fly i tidig timma,
jag vill vandra skogig stig
genom morgondimma,
än till fogelsång och sippor,
upp till brantens högsta klippor.

Godt — jag nu på platsen står,
blickar öfver dalar,
der i bugter elfven går
under strandens alar.
Solen sig ur skogen höjer,
menskan slumrar, vinden dröjer.

Mitt farväl jag säger er,
fält med gula stackar,
elfvens spegel djupt der ner,
skogar, berg och backar.
Hör! På afstånd forsens brusning
helsar mig i morgonljusning.

Se, på andra stranden der
underbart det glimmar:
det min flickas fönster är,
som i solljus simmar.
Reslig björkskog stugan gömmer,
der hon menlös om mig drömmer.

Ack, hur mången skuggig qväll
har jag ej betraktat
fönstret i din sommarcell
och i ängslan aktat
på signalen till vårt möte
der i lundens trygga sköte.

Då jag satt i tallen gömd
här på denna sidan,
blott till siskans sällskap dömd
och till tyst förbidan,
tills arbetarn slutat skära
med sin lie gräset nära.

Men så snart han lemnat mig
der jag bidde trogen,
då på andra strandens stig
smög du fram ur skogen,
sköt din båt på elfvens vatten,
lugnt och spegelklart i natten.

Hvem var säll som jag ändå,
när jag svepte schawlen
tätt omkring oss båda två
der i gröna salen,
under hviskning log och lekte
och de lösta lockar smekte?

Nu den morgon solig grytt,
när jag måste ila
bort ifrån din famn på nytt
och min sommarhvila
hän till andra qval och fröjder,
andra dalar, andra höjder.

O, det käns i denna stund
liksom allt vor' öde
öfver hela jordens rund,
hvart än ödet bjöde.
Denna nejd blott skön jag finner,
blott för den min kärlek brinner.

Ingen qvinna utom dig
skön jag mer vill kalla,
ingen öm och innerlig,
du har utträngt alla.
Men farväl, förrän du vaknad
mångfördubblat har min saknad.

Dock, hur skönt att ila ut,
ut till kamp i verlden,
viss om segerns lön till slut,
när jag med på färden
hennes välgångsönskan eger
ifrån solomstråladt läger.

M. A. S.

I skärgården.

Stillebensbild.

I.

— Vill gubben ha mera gröt?

— Nej, tack mor, jag är nöjd.

— Det är inte lönt att vänta på Per; jag ser att han ligger framstupa derute på sin klabb och fiskar, och der lär han väl bli liggande ännu en god stund, så ser det mig ut.

Gamle lotsen och hans hustru reste sig vid dessa gummans ord från sin enkla aftonvard, läste tyst en bordsbön och gingo till sina sysslor. Gumman hälde tillbaka gröten i grytan för att hålla den varm åt sonen och fylde på litet mera mjölk i den gredelina och hvita tillbringaren, på hvilken två sköna damer stodo uppritade, så dammfria och skinande af snygghet, som allt i denna lilla stuga, der Niklasson och hans hustru i fem och tjugu år lefvat i lyckligt hjonelag.

Den gamle räknade sextio år, men såg äldre ut: bistra vindar och ett sträfsamt lif hade fårat lotsens redbara ansigte och böjt hans gråa hjessa; men ett lyckligt hemlif hade han egt till mödans motvigt, och detta hade räddat själens spänstighet och lynnets friskhet. Han såg mycket belåten ut, der han satt och lagade sitt nät. Att han i yngre dar gjort lycka, det såg man på qvinnan som stod vid spiseln: hon var ännu vacker, de sänkta ögonen skuggades af långa, mjuka fransar, som till hälften beslöjade den drömmande blicken, hvilken tycktes se mycket djupare än i grötgrytan. Hon hade en förtjusande profil, och godhet och vekt allvar skimrade öfver de af tallkottarnes muntra, sprakande eld belysta dragen. De båda gamla sågo med ens upp från sina sysslor, de hade på en gång utanför dörren hört ett välbekant ljud.

— Nu skall man få se att kissan huggit en simpa igen, sade lotsen, — att hon har något i munnen, det hörs tydligt.

Hustrun lade ifrån sig grötvispen och skulle gå att öppna för katten, då dörren utifrån lästes upp, och kissan mycket rigtigt kom in med en simpa i munnen. Hon åtföljdes af Per, som öppnat för henne. Lotsen brast ut i ett hjertligt skratt; han såg på djuret med stolthet och beundran.

— Hon har tydligt varit i till leden igen, sade han, fast hon skyr vatten; men förrän hon låter bli att fiska, så får det lof att basa.

Per strök kissan lätt öfver ryggen och gick fram till bordet; han hade varit mindre lycklig på fisket än katten, han

hade fått ingenting på sitt bete. Men nu skulle han få qvällsvard i stället. Mor Anna var icke den, som lät man eller barn vänta på födan, och god skulle hon vara: gröten hade icke fått skinna sig, fast den väntat rätt länge på Per. Hon satte sig midt emot ynglingen vid bordet, och den påfallande likheten mellan mor och son tycktes märkas af lotsen, som tyst lät blicken glida öfver dem båda.

Modern störde icke Pers måltid med något samtal, hon var angelägen om att han skulle äta sig väl mätt, och då man talade vid Per, föll han lätt i tankar; det var så med henne sjelf också, hon visste hur lätt den ena tanken tar den andra här i verlden, och hur en enda liten fråga kan väcka väl hundrade spörsmål till lifs i ens sinne och rycka en långt bort från hvad man har för händer; detta visste mor Anna, och derför teg hon.

Men nu hade Per slutat och lade den hvita träskeden afvig ifrån sig, som man gör, då man icke orkar mera. Modern reste sig och hvilade lätt den ena handen på hans hår, medan den andra tog bort tallriken. Per såg upp till henne och nickade godt förstånd. Det var en märkvärdig blå färg på Pers ögon, de sågo ut som hafsvattnet vid de yttersta skären, när solen skiner på det; ty de voro icke endast blå som hennes, utan det låg ett sken öfver dem, som icke nu för tillfället kom från spiseln, utan som låg i dem jemt. Hon tyckte sjelf att han var vackrare än hon någonsin varit, och det var fråga värdt om hon icke hade rätt deri, ehuru det var mycket sagdt. Fadern hade aldrig varit så vacker som Per, fast han nog var en ståtelig karl i unga år.

Per blef sittande vid bordet; han tycktes med blicken mäta murarne på Dalarö gamla skans, som syntes genom fönstret. Kissan, som slutat sin simpa, hoppade mätt och nöjd upp på hans axel och började att spinna. Per strök tinningen mot hennes öra, hvilket hon tycktes van vid och trakterad af, fastän hans hår kittlade henne svårligen, så att örat hoppade och vek sig afvigt.

— Far och jag talade nyss om, att vi undrade hvad yrke du skall välja i vår, Per, sade gumman varligt.

— Gjorde ni det?

— Ja, hvad tycker du sjelf, Per?

— Ja, jag vet inte, jag. Den drömmande blicken bekräftade ordens sanning. — Om jag skulle bli målare, det kunde behöfvas, för det fins då ingen härute, som kan måla en skuta så att hon ser skaplig ut; de äro sneda i ränderna hvarenda en utom vår, tillade han litet lägre.

— Ja, det kan hända, sade modern. Det värsta är, at det skall vara så farligt med den der profession.

— Hur då?

— Jo, de skola bli underliga i hufvudet af färgen.

— Det har jag inte hört.

— Jo, det har jag hört, fast jag inte vet om det är sant. en det kunde man väl alltid få veta, om så vore.

— Hur skulle man få veta det?

— Man kunde höra efter med dem, som rigtigt sport hvad glukten kan slå sig till.

— Ja, det skulle man höra efter med målare då, men de ja inte det, inte.

— Nej, det tör hända.

— Annars kan jag bli lots.

Vid detta ord drog den gamle lotsen till sin maska med dubblad kraft, der han tyst satt och knöt på sitt nät.

— Ja, sade modern undergifvet.

— Vill du det, mor?

— Jag har sett det på för nära håll, Per, sade hon och skade två gånger, under det en tår gled utför det blida anstet. Samtalet afstannade; men efter en stund tillade modern, a tyst fullföljt det, — ja, det är så, det!

Per uppfattade detta lilla uttryck så, som det var menadt: n antog öfverläggningen för qvällen slutad och gick upp på i vindskammare.

Sedan han lagt klinkan på ytterdörren och hans steg tystt i trappan, fortfor mor Anna: — Hvad tycker far, ifall att n blir målare?

— Att det blir snopet, ljöd det ärliga svaret, som åtföljs af en frimodig, sorglustig blick.

— Du tycker att lots vore bättre.

— Det kan hända, det.

— Du tyckte inte att yrket var vågsamt, du?

— Inte tycker en karl att det är farligt.

— Nej, du såg dig aldrig sjelf, du, när du gaf dig ut, å båten ömsom reste sig å ände, som en häst, när han vrenas, och ömsom försvann, så att jag inte såg så stor smula af n, som jag kunde ha lagt på min tumnagel en gång. Tänk den qvällen, när engelsman låg vid Ytterskär och gaf nödott, och du hade två fattiga man med dig i båten, utom dig lf, när du rodde ut; det var en qväll, det, kanhända! Jag har räcken qvar i bröstet än sen dess, det är visst det; fast jag te förut var utaf de rädda.

— Vi voro väl dess flere i båten, när vi kommo hem en, mor.

— Ja, då voro ni femton.

— Det voro vi, på siffran; ty flere stod icke att få tag i.

— Ja, ingen annan än du hade fått med dig så många i et vädret; och det säger för resten lite hvar, att en sådan lots, m du var, det har här intet i mannaminne synts till.

— Mån tro det?

— Ja, det säga de — och jag med.

— Om du skulle släppa till Per att bli· en sådan och litet till, mor?

— Ja, du säger så, du.

— Ja, det gör jag, utaf många orsaker.

— Jaa; det får ju bli som Per vill.

— Ja, det är hans år, det går löst på.

— Så är det, ja.

— Godnatt far.

— Godnatt mor.

II.

Den lilla blåtapetserade vindskammaren, med fönsterkupan och de många kungarne och generalerne på väggen öfver sängen, var till Pers ringa belåtenhet uthyrd för vintern. Lotsens hade upplåtit den åt moster och morbror Erikson från Fagerholms qvarn. De skulle under vintern bygga en stuga på Skutholmen. Man hoppades att få lenväder denna vinter, ty rönnbären hade varit få och rodnat sent, och kråkor och skator hade ingenstädes bygt på de gamla bonas underlag. Fiskar Eriksons påräknade derför att kunna bygga hela vintern och till våren flytta in i den nya stugan. De hade föregående afton kommit jemte Julia och Hulda, deras båda vackra flickor. Erikson hade hittills varit underfiskare åt egaren af fiskevattnet mellan Fagerholms gråa qvarnhus och den vackra Fällströms bryggan. Han hade på denna befattning samlat en liten summa, som nu skulle förvandlas till en stuga på Skutholmen, der han afsåg att blifva egen fiskare. Man hade sagt honom att fisket vid Skutholmen ej kunde jemföras med strömmingsdraget i den trakt, han lemnat, och detta var nog möjligt; ty den hundraåriga noten, som förvaras i sjöboden vid Forsviks brygga, är afsedd för ett af skärgårdens rikaste fiskevatten. Ingaröns stränder, både utefter Fagerholmslandet och Askarviken, samt mellan Forsvik och Fällström, äro kända för sin fiskrikedom liksom för sin skönhet. Erikson hade betänkt olägenheten att komma till ett sämre fiskvatten, men, fastän sämre än det bästa, var det dock godt nog, och fördelen att vara egen fiskare föreföll honom att motväga en rikare fisktillgång, som blott med ringa och bestämd procent lemnade honom sin vinst.

Det tycktes visserligen se ut att bli litet trångt för fyra personer att under vintern bo i lotsens vindskammare; men sämja ger godt utrymme, och Hulda var dessutom så liten, att hon icke tog stor plats. Lotsmor skulle för öfrigt nog göra hvad hon kunde för att underlätta saken. Mor Erikson skulle säkert gerna få koka i hennes kök det, som fölle sig kinkigt att laga i kakelugnen deruppe, och vore det så, att man behöfde få hänga undan ett plagg eller två i mor Annas nedre kontor, så skulle det nog också lätt gå för sig: det hade aldrig

någon fått nej af lotsmor, sedan den tid, då många stackars friare fingo det för Niklassons skuld — men det fingo de då verkligen ursäkta, att de icke kunde mäta sig med honom.

Eriksons begynte i dag sin hushållning på det nya stället, och Julia skulle gå till källan efter en kruka vatten. Man vill gerna visa reela bohagsting, då man kommer till en främmande ort, det gör alltid sitt till för anseendet, hon tog derför den stora kopparkrukan med lock och pip. Men var krukan präktig, så var den också tung för en femtonårig hand, det tänkte Per, som just stod i nedre förstugan, då Julia kom utför trappan. Han rigtigt såg hur grepen skar in i den lilla fina handen, och det skar i honom att se det. Han kunde icke låta saken passera, utan mötte henne vid det nedersta trappsteget med ett raskt förslag:

— Räck mig krukan, Julia, så skall jag gå efter vattnet åt dig!

— Hon är inte tung, inte, ljöd det glada svaret.

— Jag ser väl det, jag.

— Vi kunna gå båda två?

Ja, det gick för sig, det såg lotsmor bakom gardinen, då de gingo förbi fönstret och utför den lilla backen ned till strandängen, der källan ligger.

Källan är fyrkantigt upptagen, stensatt på sidorna och försedd med kar af trä. I hvart och ett af dess fyra hörn står en vacker al. Dessa alar, dem naturen placerat en i hvarje vädersträck, äro de högsta träden på holmen. De synas högt öfver alla stugutak och tjenstgöra om sommarmorgnarne som rapportörer om vindens kosa och lynne. Blott man genom stugufönstren iakttager hvartåt de bocka sig för honom, vet man strax hvartåt han far, och hur pass häftig eller loj han är låter också beräkna sig efter de tag, han i förbifarten tager i alarnes kronor. Man tycker allmänt på holmen att det är artigt nog att »källträden» lemna alla dessa underrättelser, utan att man behöfver gå utom dörren, och man värderar dem mycket.

— Så liten källan är, Per, sade Julia.

— Ja, hon är inte stor; men ändå sinar hon sällan eller aldrig, fast så många hemta vatten här. Det fins herregårdar, som ligga ända till en och en half fjerdingsväg härifrån, som taga dricksvatten här.

— Jag tror rakt att man skulle kunna dansa tvåpolska med karet emellan sig, om inte alarne vore, kalkylerade Julia.

— Åh, för den delen fins det allt plats mellan karet och dem, menade Per.

De försökte om så var, och det var verkligen så: de dansade obesvärade af alarne, endast krukan stod i vägen och fick en liten törn, men tog icke illa upp, utan följde påstötningen och tog en half sväng, hon också.

Nu böjde de sig båda ned öfver källan och höllo i hvar

sin sida på krukgrepen, hvilket gjorde att vattnet icke silade in, ty krukan kom derigenom att stå upprätt. Per hörde att intet rann in, och tittade ned efter orsaken. Han såg då Julias ansigte i källan så tydligt som i ett spegelglas, nickade åt henne och hvälfde på krukan, som sedan bräddfull drogs upp. De togo henne emellan sig; men som de af medfödda skäl icke kunde taga lika långa steg, utan Pers ben envisades att taga en half aln längre, hur mycket han än bjöd till att förekomma detta, så sqvätte vattnet ut genom pipen och vätte Julias kjol. Hon tog den saken lätt; men Per såg att det rann från kjolen ned på foten, och detta föreföll honom otjenligt.

— Du blir våt om kjolen, Julia, sade han.

— Det gör mig ingenting; jag är inte rädd om den, det är på andra året som jag har den, och den var aldrig ny, då jag fick den, svarade hon muntert.

— Ja, men den är vacker i alla fall, sade Per.

— Tycker du det? Den är snarlik färgen, som du satt på er skutplåt för babords lykta. Fast plåten är rödare och klarare; men jag har en nettelduksschalett, som håller precist samma färg.

— Ja, det såg jag i går, när du kom; jag tyckte jag ville kännas vid den strax, fast jag inte visste hvar jag skulle taga igen den.

— Jo, det var der, det.

De voro nu hemma, och utan vidare ordande tog Per krukan och bar den ensam uppför trappan: Julia hade eljes fått hela kjolen genomdränkt, så brant och svår var trappan att bära något uppför.

III.

Vintern blef mild, som Eriksons rigtigt förmodat. Bygget fortgick, på ett par veckor i februari när, hela vintern om, och på våren stod stugan under tak. De gladde sig häröfver, ehuru den lilla vindskammaren i lotsens hus icke förefallit alltför trång, ej heller hade det medfört någon ledsamhet på något sätt att bo under Niklassons tak: de hade alla dragit väl öfverens. Fiskar Eriksons hade för öfrigt blifvit väl mottagna på hela holmen och tycktes redan åtnjuta ett anseende, som verkligen var stort, då man tager i betraktande den korta tid, de tillhört församlingen, inom hvilken de förliden höst icke hade andra bekantskaper än lotsen Niklassons. Men hur godt och bra allt detta än på allt vis var, så är och förblir dock eget stugutak det bästa taket; det märket står alltid fast.

Den 8 april hade de tänkt att kunna flytta in i sin stuga. Det var visserligen ingen bemärkelsedag, men någon dag skulle det blifva, och till den 8:de antog man att allt skulle vara klart, och derpå bestämdes den daton.

Per hade annars gerna upplåtit vindskammaren längre, om så hade varit. Han tyckte att det skulle blifva rätt hemskt att icke längre öfver sitt hufvud höra Julias lätta steg om morgnarne; ty han låg i köket nedunder det blå rummet, och Julia var alltid den första som vaknade i huset. Mor Anna förvånade sig öfver att en ung flicka kunde vara så morgonfrisk, att modern aldrig behöfde stöta på henne för att få henne vaken till sysslorna. Lotsmor berömde för öfrigt gerna Julia och sade bland annat att hon var så vacker, som man någonsin kunde få se en flicka vid hennes år vara. Och det är nog troligt att lotsmor förstod att bedöma den saken; ty hon hade, som sagdt är, sjelf varit vacker och i många år minst hvarje söndag, då hon knöt kyrkschaletten, i spegeln sett hur en vacker flicka skall se ut.

Den 8:de skulle flyttningen ske, och den 7:de på qvällen gingo Julia och Per att för sista gången hemta vatten tillsammans vid Skutholmens källa. De gingo helt tysta och burokrukan emellan sig. På hvar sin sida om österalen böjde de sig ned och skulle, som vanligt, hjelpas åt med upphemtningen; Per drog, som vanligt, hela tyngden, och Julia höll i för sällskaps skuld.

— Ser du att jag är dubbelt så lång i synen som du, sade Per.

— Det kan inte vara möjligt, sade Julia.

— Titta i källan, så får du väl se.

— Det var du visst inte.

— Inte det, kanhända? Kom hit, så skola vi märka.

Hon svingade sig på knäna i en enda lätt sväng förbi alen och intill hans sida.

— Du har hakan före mig, det är allt hvad du har, det, förklarade hon.

— Ja, det är galet nog, det, jag ville att vi skulle varit lika.

— Säg inte det, du, du är så bra som du är, precist lika bra som jag. Hvad gör det att du är litet längre i synen?

Per lade gladt händerna om hennes ansigte och frågade: tycker du att jag är lika bra ändå?

— Ja, precist lika bra.

— Ska vi tycka lika jemt och ha allting ihop?

— Ja, det ska vi, Per.

— Och samma dag som jag blir lots, så blir du lotsmor.

— Ja, det ska jag bli.

— Och bra ska du få det, och lustigt ska vi ha det.

— Ja, det vill jag lofva att vi ska, Per.

Per strök hennes kinder och utbrast: — Gud, så fint skinn du har! Han böjde sig ned till hennes ansigte och tillade efter ett ögonblick saktare: — Och sån en liten fin mun!

— Din är precist lika fin, Per.

— Det kan jag aldrig tro.

Ja, men det är sanning.

Förhållandet undersöktes ännu en gång.

Nu gjorde Per loss sina händer, som hela tiden legat förtöjda kring Julias kinder, och sade: — Nu tar jag dig på ena armen och krukan på den andra; du får sitta till venster, som i kyrkan, för krukan är tyngst, hon.

Sagdt och gjordt. I raska språng ilade den blifvande lotsen hem med flickan och krukan. Vattnet sqvätte öfver för hvarje steg, och Julia ropade: — Per, du sqvimpar ut så mycket som fins i krukan.

— Ja, så tar jag dig väl med efter en till då, det blir inte värre med det, sade Per, och trädde in till de gamla med flickan och hvad som fans qvar i krukan.

»Svenskt original».

Några blad ur historien om folkslöjden i Finland.

Brännvinsslöjden.

Bland hemslöjderna i Finland intar brännvinet onekligen första rummet. Spritslöjdens nära samband med jordbruket, den betydande rol den spelat i vår handel, det stora inflytande den under sekler utöfvat på sederna och lagstiftningen ger historien om dess utveckling i landet ett mer än vanligt intresse. Efterföljande utkast afser att framställa huru denna produktion kom upp till norden, huru den blef en hemslöjd hos vårt folk, hvad lagstiftningen dertill gjort och hvad man derom skall tänka.

I.

Öfver hela den bebodda jorden har menniskan sedan uråldriga tider besuttit medel att stegra sin glädje och lugna sin oro. Det ena folket har en, det andra en annan rusdryck, de må sedan inneha mer eller mindre eller ock vara i saknad af all civilisation.

I det inre Afrika bereder befolkningen af kokospalmens sårade blomholk den rusgifvande »karaka», som skall låta själen försjunka i angenäma drömmar. På Afrikas vestkust göres »toddy» af safter från oljepalmen. Amerikas rödskinn få sin »guarago» från sockerrörets saft. Mexikos innevånares »pulque» gifver Agaveväxtens saftrika blomkolf. Araberna i Afrika, genom profetens bud afhållna från vindrufvans safter, brygga »lagmi» af den saft, de tappa från dadelpalmen. Om befolknin-

ɪn i Indien vet man att den kunde tretusen år före Kristus ' en inhemsk växt pressa en saft, som efter silning genom fårull ɪh gäsning lemnade en rusdryck, hvars bruk betraktades som n helig handling.

Alla dessa växtsafter äro sådana, att de af sig sjelfva öfergå i jäsning, om de försättas i derför tjenlig temperatur. ɪer man ej haft sjelfjäsande safter att tillgå, har man alltid mnit något sätt att tillföra rååmnet det sockerbildande ferment, om är nödvändigt för jäsningens inträdande. Mera fyndigt än makligt är indianernes i Sydamerika sätt att genom tuggning ibringa maisen det nödiga fermentet, och samma naturliga apparat användes på Vänskapsöarne för palmrötter. En del inlianstammar göra drycken smakligare genom tillsats af ananasкifvor, nejlikor och kanel. De tatariska folkstammarne ha sin ›murva» brygd på hirs, befolkningen vid Himalaja och slaverna in »qvass« brygd å råg. Kalmuckerna kunna till och med rygga rusgifvande »brov» af rått fårkött och mongolerna af ıästmjölk. Södra Europas, Mindre Asiens och norra Afrikas efolkningar ega vindrufvan; de germaniska folkslagen tog maerialet till sitt mjöd från bikupan, och norra Europas »rofvor ch gröt» ätande befolkning brygde af korn ett starkt öl, det e stundom kryddade med tallstrunt. Allt detta är så gammalt ch ursprungligt, att historien intet vet om dess uppkomst och tveckling; behofvet och uppfinningen af rusdrycken tyckes följa ıenniskan åt redan då hon ingår i, kulturlifvet. Folk, som ade svårt att förskaffa sig rusdrycker, sökte ersätta dem genom tt försätta sina födoämnen med hvarjehanda narkotiska, sura ller matsmältningsorganerna på annat sätt retande krydder, eller ck genom att bereda sig drycker å dylika skarpa örter.

De drycker, vi här omtalat, äro ofullständigt jästa och inɪehålla utom spritvätskan en mängd andra i drycken lösta, mer ɪller mindre födande ämnen. De äro derför icke uteslutande ɪjutningsmedel utan derjemte äfven näringsmedel och måste till öljd af sin ringa spritstyrka förtäras i större qvantiteter för att ɪlifva rusgifvande. Spritstarkast voro de af drufvans ädla saf:er beredda, af hvilka redan Noak i arken lärde den hårdt pröfvade menniskan tillreda en tröstebägare, men också fick erfara huru missbruket trampar bruket på hälarne. Knapt är rusdrycken i större styrka och renhet införd, innan dessa verkningar börja, mot hvilka civilisationen sedan haft att föra en oaflåtlig kamp, på samma gång hon arbetat på dryckens förfullkomnande. Sägnen om Loth och andra visa huru drufvans jästa aft redan tidigt missbrukades hos judarne. Att dess förtärande ınder Salomoniska tiden var en last, som ofta orsakade bekymner, elände och trätor med förgråtna ögon inom hemmen synes land annat af Salomos ordspråk: »Hvar är ack? Hvar är ve? Ivar äro trätor? Hvar är klagan? Hvar äro sår utan sak? Ivar äro röda ögon? Jo, der man länge sitter vid vinet och

kommer till att pröfva på hvad inskänkt är». På sitt sinnrika bildspråk vittna grekernas sägner om samma tidiga erfarenhet att rusdrycken, gode gudars gåfva, verkar höjande eller förnedrande allt efter huru den användes. När Dionysos som liten pilt vandrade till sitt kära, trogna Naxos, blef gossen trött af den långa färden och satte sig att hvila. Han såg då en vacker ört den han upptog från jorden. Dagen var het, och för att bevara örten stack han den i i ett fogelben samt vandrade vidare. Derunder växte örten så hastigt, att den utsköt från benets begge ändar. Han hittade då ett gammalt lejonben och satte fogelbenet med örten deri, men äfven derur växte örten. Under fortsatt vandring såg han ett ännu större åsneben, i hvilket han lade sitt fynd. Kommen till Naxos fann han att örtens rötter virat sig kring alla dessa ben, och han satte den derför, sådan den var, i jorden. Växten uppspirade hastigt och bar de härligaste drufvor. Häraf beredde han det första vinet åt menniskorna, hvilka, då de drucko litet deraf, blefvo lätta som foglar, drucko de mer, blefvo de starka, djerfva och öfvermodiga som lejon, och förtärde de än mer, blefvo de såsom åsnor.

Den jästa drycken blef de starkare distillerade spritdryckernas moder. Konsten att från dylika vätskor genom distillation eller så kallad bränning afskilja spriten från blandningens öfriga beståndsdelar påstås redan omkring år 2200 före Kristus hafva uppfunnits i Kina, der man då skulle ha tillredt ett brännvin af ris. Konsten tyckes hastigt hafva spridt sig i landet och vållat mycken oreda i det himmelska riket. Åtminstone berättas det att dess uppfinnare fick med landsförvisning plikta för sin uppfinning. Från Kina spridde sig konsten till flere af mellersta Asiens folkslag. Nomaderna på Högasiens stepper, som icke hade tillgång till ris, beredde rusdrycker af hafra och stomjöl genom jäsning och bränning i lerkrukor. Mongolerna förde konsten till Ryssland och öfriga slaviska länder. Möjligt är att äfven vi ha vårt granskap till Ryssland att tacka för första bekantskapen med brännvinet. Antagandet synes oss så mycket mer berättigadt, som kändt är att skandinaverne och en del af de tyska folkstammarne erhöllo sin första kännedom om brännvinet från samma håll. Huruvida tillverkningen af denna mongoliska dryck erhöll någon spridning i landet är väl icke kändt, men det är möjligt att den kunnat bereda marken för den bättre vara, lübeckarne senare lika nitiskt som framgångsrikt skulle lära oss att känna.

Det var på en annan väg, spritberedningen uppkom bland vestra Europas befolkningar, och från dem spred sig kännedomen om denna beredning till Skandinavien. Alkemisterne kände denna konst och tillverkade i sina laboratorier starksprit för alkemistiska ändamål. Alkemin arbetade på upptäckandet af de vises sten, medels hvilken menniskan skulle bli rik genom fram-

tällande af verldens dyrbaraste ämne, guldet, och vidare ett lexir kunde tillredas, som gåfve henne långt lif, ständig helsa ch ungdomens friska tilldragande skönhet. Ändamålet var högt, en som vanligt kom man mycket till korta och fick nöjas med ågra spillror af idealet. Bland åtskilliga andra ämnen betraktdes äfven alkoholen såsom növändig för ändamålet, och som priten är en blandning af alkohol och vatten, hvilken kan graeras genom olika tillsatser af den senare beståndsdelen, så var n af alkemins positiva frukter, att hon gjorde de romaniska olken bekanta med spritdrycker af olika styrka. Raymundus ullus (1236—1315), tidens största alkemist samt en af dess mångsidigaste och produktivaste vetenskapsmän, lärde sina landsmän spaniorerne att från vindrufvans jästa safter distillera sprit. En annan alkemist, Arnauld de Villeneuve, spridde samtidigt konsten i södra Frankrike, som snart blef kändt för sin »cognac». Italienarne tillegnade sig denna industri med begärlighet och försatte sina viner med sprit, dels för att gifva dem större hållbarhet, dels för att i handeln kunna utbjuda dem under form af flere olika sorter.

Så allmän sprittillverkningen snart blef hos de romaniska folken, förblefvo de rena spritdryckernas förtärande dock icke något allmännare njutningsmedel bland dem. Tillgång till drufsaften och en naturligen större återhållsamhet kommo dessa folkslag att fortfarande betrakta spriten blott som ett nödvändigt skydd mot vinets försämring och en befordrare för dess afsättning i utlandet samt som ett utmärkt läkemedel mot sjukdomar, ett verkligt *aqua vite, eau-de-vie,* »lifsvatten». Man tillverkade en mängd helsobringande spritlikörer försatta med extrakter å särskilda örter, hvarmed läkare, prester och munkar sökte lindra sjukdomar hos den lidande menskligheten. Flere af dessa likörer voro uppfinningar af sin tids utmärktaste läkare. Bland andra ha sådana män som t. ex. Paracelsus fästat sina namn vid åtskilliga kompositioner af detta slag. Många kloster njöto stort anseende för sina helsobringande likörer; ett rykte som några bibehållit till den dag, som är. Dessa likörer buro icke sällan sådana namn som »det gudomliga vattnet», »det beundransvärda vattnet» och så vidare. Vid europeiska hof och inom de förmögnare klasserna blef det efter hand en vana att vid större högtidligheter och efter middagar förtära som njutningsmedel likörer eller viner till mer eller mindre grad försatta med i sprit extraherade växtsubstanser. Med de finare lefnadsvanorna kommo sprithaltiga viner, likörer och delvis äfven oförädlade spriter från de romaniska folken till Tyskland, Holland och Storbritannien, der de, företrädesvis dock i Tyskland, blefvo ytterst begärliga njutningsmedel. Snart nog begynte man tillegna sig också konsten att af sädesslag tillverka spritvaror icke allenast för fyllandet af eget behof, utan äfven till försäljning i norden. Vid denna handel såldes varor, som in-

nehöllo mer än hälften alkohol, under namn af sprit och de med mindre qvantitet alkohol under namn af brännvin.

De sorgligaste omständigheter befordrade i hög grad utbredningen af spritkonsumtionen. Under förra hälften af 14:de århundradet hemsöktes Europa snart sagdt ständigt af elakartade pestsjukdomar, hvilka slutligen efterföljdes af den svåraste bland dem alla, digerdöden. Brännvinet, hvilket man ansåg som ett preservativ och ett läkemedel mot sjukdomar, blef en vara, den en hvar ansågs böra vara försedd med. Det är lätt insedt att äfven på moralisk grund sådana olycksförhållanden skulle ge fart åt brännvinet som ett medel att åtminstone för stunden undandraga sig den oerhörda förstämningen.

Det är dock föga troligt, i betraktande af Finlands dåliga kommunikationer med utlandet, samfärdselns osäkerhet samt landets glest boende och fattiga befolkning, att det då rådande superiet i Europa skulle utöfvat något nämnvärdt inflytande på vårt lands befolkning. En rent industriel förvillelse skulle, egendomligt nog, blifva orsaken till brännvinsindustrins spridning och uppmuntran i norden och åtminstone påskynda utvecklingen af en last, som skulle blifva kanske den svåraste fiende, vårt folk haft att bekämpa.

Om af alkemistisk lärdom eller annan orsak, hade man, då krutet till först framställdes, börjat utöfver de nödvändiga ämnena använda äfven brännvin, som förmodligen ansågs nödvändigt med hänsyn till krutets hemlighetsfulla verkan. Under mer än tvåhundra år begagnades denna fullkomligt öfverflödiga beståndsdel vid tillverkningen af alla slags krut, som derigenom i icke ringa grad fördyrades. Kändt är att krut tillverkades i Lübeck redan år 1360 och att det omkring 1430 var en handelsartikel i Sverige, ehuru man icke vet om det då ännu framställdes derstädes. Säkert är deremot att 1470 i Sverige funnos »pulfvermakare» och att det icke allenast var tillåtet, utan äfven gerna sedt att såväl brännvin som salpeter inom hela riket tillverkades för deras behof. Tjugufyra år senare finna vi brännvinet derjemte vara föremål för en utskänkning, som tycktes gifva vederbörande bekymmer, enär en för krutberedning så nödvändig och dyrbar vara förslösades genom förtäring. Åtminstone blefvo 1494, på måndagen efter St. Sigfrids dag, Tydeke Pulfvermakare, Hans Panzarmakare och Anna Kethen på riksföreståndaren Sten Sture den äldres befallning uppkallade på Stockholms rådhus och inför slottsfogden och magistraten allvarligen förbudne »at brenne eller selje nokot brenth vijn», dock med tillstånd för dem att »brenne helom tunnom till pulfver». Lektor Murberg, som omtalar detta, anmärker att brännerikonsten ej mera kunde vara någon hemlighet, då qvinfolk redan befattade sig dermed. Alla dylika förbud för kruttillverkare att utminutera brännvin visade sig vara af så ringa betydelse, att man redan fyra år senare beslöt sig för att reglera

brännvinsförsäljningen genom att göra utminuteringen till ett monopol i de större städerna. Cort Flaskdragare var den förste och veterligt den enda i hela riket, som erhöll ett sådant monopol i Stockholm 1498. Brännvins minuthandeln, numera olaglig för dem, som ej hade monopol derpå, var dock så allmän, att monopolet icke kunde uppehållas ens i Stockholm. Öfverträdelserna voro talrika äfven der, och af fruktan för att motarbeta en för kruttillverkningen så nödvändig ansedd industri återlemnades vanligen den förbrutna varan för »förböns skull». I rikets öfriga städer och öfverallt i landsorten tyckes brännvinsbränning liksom försäljning hafva bedrifvits fullkomligt fritt. Likaså förblef varan fri till införsel från utrikes ort: en sak hvaraf lübeckarne flitigt begagnade sig.

Under denna tid spred sig kännedomen om brännvinstillverkningen mer och mer och sträckte sig snart till de aflägsnaste delar af riket. I Finland tyckes den genast tagit formen af en allmän husbehofsbränning i landsorten. Anledning till det antagande att i Finland skulle, liksom i Sverige, funnits »pulfvermakare», som spridt konsten och i sin industri konsumerat varan, torde icke finnas. Härför tala flere omständigheter. Redan före år 1500 hade man vid tillverkning af flere slags krut begynt bortlemna brännvinet och ersätta det med ättika. Denna ättika bereddes visserligen af brännvin, men till en början hemtades den från Lübeck, och 1507 visste man för öfrigt att äfven ättikan var öfverflödig för all kruttillverkning. Då konsten att bränna brännvin kom till oss vesterifrån, är det, som vi tidigare påpekat, sannolikt att den här möttes af en äldre kunskap i samma sak, importerad från Ryssland. Var detta fallet, kunde det endast bidraga till att så mycket hastigare sprida brännvinsindustrin som husslöjd i landet. Tillverkningens ovanligt hastiga spridning i Finland är äfven annars lätt förklarlig. Ölet var af gammalt en allmän folkdryck i Finland, åt hvars beredning man i långa tider inom hemmen egnat mycken omsorg och som man lärt sig framställa på ett ganska ändamålsenligt sätt. Sedan äldre tider väl förtrogen med mältning och jäsning, förstod man inom hemmen att förebygga allt, som störande kunde inverka på fortgången af dessa ömtåliga processer.

Då man under denna tid ännu icke kände till maltens sockerbildande verkan i blandningar med andra sädesslag, mältades till brännvinsbränning, liksom för ölbrygden, endast korn. Råmaterialet, mältningen, kölnan, gröpningen och jästen voro de samma som för ölbrygden och deras behandling enahanda. I brygghuset uppstäldes den lilla brännvinspannan vid motsatta sidan af det spisrör, som ledde från ölpannans eldstad, och råmaterialet för begge pannorna bearbetades under eldningens fortgång samtidigt, i samma kärl, med samma redskap och af samma folk. Det var endast med brännvinspannan man behöfde för-

öka de förut befintliga bryggeriapparaterna för att äfven hafv ett bränneri. För resten är det svårt att numera få någon sä ker uppgift om den äldsta redskapens beskaffenhet. Dyra kop parpannor skulle troligen icke så hastigt kunnat föra brännvins bränningen till folkets djupaste leder. Får man sluta till pan nornas beskaffenhet af den redskap, de minst bemedlade husbe hofsbrännarne, äfven sedan kopparpannor blifvit allmänna, ännu begagnade sig af och den smygbrännaren långt senare ofta bru kade, så skulle denna redskap gjorts af vanliga jerngrytor, täckta af ett trälock med hål i midten, öfver hvilket man stälde en lerkruka med vidfästadt rör, likaledes af krukmakargods. För spritångornas kondensering leddes röret genom en så med vatten eller is. Sedan grytan blifvit påfyld och nödig omröring verkstäld, sammanklibbades de olika delarne vid hvarandra med deg, och distillationen fick ostördt fortgå tills efterlouken begynte visa sig. Så var nu brännvinsbränningen vorden en folkslöjd och blef i sinom tid ganska rigtigt en landsplåga.

Finner man det förvånande att en jemförelsevis komplicerad handtering så lätt kunde utbreda sig i en obildad, fattig allmoges hem, så bör man erinra sig dess nära förvandtskap med ölbryggningen och den obetydliga redskap, som behöfde tilläggas. Emellertid gälde det nu för lagstiftningen att börja den ändlösa kampen emot det onda, och kuriöst är dervid att se huru dess bemödanden än eggas, än korsas af finansiela syften.

II.

Vid tiden då Gustaf I öfvertog regeringen förefans i Finland en temmeligen utbredd husbehofsbränning. Men emedan då ännu hos oss malt uteslutande användes för beredande af brännvinet och de ofullkomliga apparaterna gåfvo en sparsam och dålig vara, var tillverkningen inskränkt till landsorten, och torde den hafva hållit sig inom omfånget af familjens behof. Till städerna strömmade fortfarande utländskt brännvin, från Lübeck. Detta salubrännvin konsumerades i så betydlig mängd, att det föranledde Gustaf I till en förordning af 1531, hvarigenom endast apotekare tillerkändes rättighet att importera utländskt brännvin och detta blott mot en bestämd tullafgift, — första försöket att inskränka och beskatta vår brännvinshandel. Man vet att Gustaf upprepade gånger varnade sina undersåtar för öfverflödigt bruk af starka drycker, och det lider intet tvifvel att hans afsigt med förordningen var att minska konsumtionen, men i verkligheten blef den ett skydd och en uppmuntran för den inhemska brännvinsbränningen. Närmaste följden af förbudet blef att landsortens dåliga husbehofsbrännvin mer än tillförene eftersöktes i städerna, och då tillverkningen i ej ringa grad tilltog, följde ett ständigt stigande pris på korn, det enda sädesslag, hvaraf öl och brännvin den tiden kunde beredas

i norden. I ett rike, der ölet ännu utgjorde menige mans dagliga njutningsmedel samt derjemte delvis äfven födoämne, kunde detta icke annat än alstra ett missnöje, som nådde sin höjd under vintern 1549—1550 efter en svår missväxt å korn: man tyckte att det dyrbara korn, som gick i brännvinspannan, funne en bättre användning i bryggtinan, och så tyckte kungen med. Men Gustaf var icke en vän af vacklande åtgärder; i stället för att upphäfva förordningen af 1531, sökte han rakt utrota brännvinstillverkningen inom riket och förbjöd i sådant syfte allt brännvinsbrännande i det land, han beherskade. Men detta var mer än han kunde genomföra; förbudet blef helt enkelt icke åtlydt, och då sommaren 1550 gaf en ovanligt rik kornskörd, gjordes icke vidare försök att tillämpa det, brännvinet ingick fortfarande bland konsumtionsartiklarne till och med för krigsfolket och på konungens egna slott och gårdar.

Så aflupo Gustafs välmenta försök att stoppa till källorna; Johan III följde en annan politik och sökte draga ekonomisk fördel af brännvinsbränningen och konsumtionen i landet. En sådan var den krigsskatt i brännvin, han redan 1569 utskref för fälttåget i Halland, en slags produktionsskatt och den första i sin sort, men hvilken, då den utgick in natura, torde hafva verkat endast lokalt. Den visar emellertid att husbehofsbränningen redan då måtte hafva bedrifvits i betydande skala, åtminstone i en del trakter af riket, och den uppmuntrade till vidare åtgärder i samma rigtning för ökandet af krigskassans trängande behof. Johan upphäfde 1591 sin faders förbud för andra än apotekare att hemta brännvin från utlandet och berättigade alla importörer i hela riket att införa varan mot en tullafgift af 10 daler s:mt för oxhufvud. Denna vår första allmänna brännvinstulltaxa skulle, hette det visserligen, blifva gällande endast så länge ryska kriget fortgick; men efter kriget blef det likväl icke fråga om att upphäfva den. Den utländska sprithandeln gjordes dermed till en inkomstkälla för staten, hvilket den sedan alltid förblifvit under en eller annan form. På samma gång blef den en allmän vinstbringande handel, och Johans förordning emottogs utan knot, helst den ju drabbade en öfverflödsartikel. Men 10 daler s:mt för oxhufvud var en hög tull och blef i långt högre grad än Gustafs åtgärd en verksam skyddstull för den inhemska brännvinsindustrin. Brännvinsbränningen blef numera en allmänt eftersökt förvärfskälla ej allenast af jordegare, utan äfven af städernas icke jordegande borgerskap. Hvem ville icke vara med om att förtjena en så stor summa som 10 daler s:mt för oxhufvud utöfver vanligt beräknad tillverkningsvinst?

Att inhemskt salubrännvin begynte tillverkas i städerna och konkurrera med det utländska är af stor betydelse. Snart nog var det ölbryggarskrået, som så helt och hållet slog under sig brännvinsbränningen i städerna att mesta salubrännvinet der tillverkades af bryggarne. Dermed begynte ölproduktionen äf-

ven i städerna utträngas af brännvinet, öldrickningen sammaledes. En serie af goda år vid 1500-talets slut fylde allmogens spanmålsmagasin, och brännvinsbränningen i stad som på land var ett flitigt begagnadt medel för spanmålens afsättning. Härunder gjorde tillverkningskonsten betydliga framsteg och blef än mer vinstgifvande. Genom ölbryggarskrået nådde omsider konsten att till malten mäska spanmål äfven vårt land. Också i den landtliga bryggstugan fick efter hand kitteln för ölbrygden lemna rum för mäskkaret. Väl var det jemförelsevis litet spanmål, man i förhållande till maltets mängd ännu kunde tillmäska, och likaså var tillgången vid mäskningen i hög grad bristfällig, men brännvinet kunde likväl tillverkas till ett pris betydligt lägre än det, hvartill utländsk tulldragande vara kunde säljas. På större lägenheter funnos numera äfven brännvinspannor af koppar. Pannor om 20 à 21 skålpunds vigt omtalas. Med en sådan vigt kunde de möjligen haft en rymd af ända till 15 kannor. Troligt är att än mindre kopparpannor voro i bruk. Små och olämpligt konstruerade, gåfvo de likväl större utbyte än man förr varit van vid.

Men fastän pannorna på landet blefvo större och mera gifvande och bryggarenes ölförsäljning i städerna mer och mer urartade till brännvinskrogar, kunde man aldrig producera så mycket, att ej mera begärdes. Till att öka dryckenskapslasten bidrogo de pestartade sjukdomar, som under 1500-talets senare hälft hemsökte norden och mot hvilka brännvinet af gammalt betraktades som preservativ. Apotekaren Simon Borchelt berättar att Johan III sjelf »opdiktet och påfunnit ett aqua vitæ penitus angelizata», som blef mycket omtyckt. Till dryckenskapslastens spridande har troligen mer än alla lagstiftningsåtgärder bidragit den under tiden rådande åsigten om måttlighetssupandets helsosamhet som sjukdoms preservativ och som kroppsstärkande efter ansträngdt arbete. En mängd af »supar», före och under måltiderna och mellan dem, före och efter kyrkfärden, när man uppsteg och när man gick till sängs, och dem man unnade sig sjelf för helsans och behagets skuld samt andra för gästfrihetens, omtalas redan nu under namn, som öfvergått i finskan och visa huru djupt brännvinsdrickandet inträngt i de bemedlade klassernas seder. Hos allmogen röjde sig än snarare att detta så kallade måttlighetssupande var försteget till dryckenskap och sedeförderf. Öfverdåd och råa seder hade på flere orter blifvit en vana bland allmogen under de religiösa högtids- och hvilodagarne, yttrande sig under rusets inflytande i vilda kappkörningar på hemvägen från julåttan, Staffansåkningen annan dag jul och dylika folknöjen, hvilka ställvis fortsattes ända till Knutsdagen och icke sällan illustrerades af blodiga slagsmål.

Det var under en reaktion till förmån för öldrickandet, som Gustaf II Adolf tillträdde regeringen. Ölet begynte räknas till »den gamla goda tiden». Särdeles bemödade sig presterna om

att i tal och skrift framhålla huru folkets arbetsamhet, gudsfruktan och husliga trefnad aftagit i den mån ölet upphört att vara en folkdryck och ersatts af brännvinet. En af regeringens första åtgärder blef ett förbud mot att under helgdagarne »tappa och sälja brännvin» förr än messan var slut. Slagsmål och öfverfall under helgdagarne skulle straffas med döden, och i städerna fick vid äfventyr af högsta straff brännvin icke säljas efter klockan 9 på aftonen. Dernäst ville man återupplifva ölbrygden; för att folket måtte dertill använda sitt kornöfverskott, förbjöds 1622 utförsel af spanmål, och för att nödga bryggareskrået att tillhandahålla och utbjuda öl, förbjöds nu all utminutering af brännvin.

Äfven denna gång gick det som vid mest alla dessa lagstiftningsåtgärder: verkningarna blefvo helt andra än man åsyftat. Utförselförbudet sänkte spanmålsprisen till icke ringa fördel för brännvinstillverkaren, och då ölbryggarene i städerna nog funno andra utminuterare af sitt salubrännvin, fortgingo de i att åsidosätta den vida mindre lönande ölindustrin, uppköpte allmogens billiga spannmål och mångdubblade sin sprittillverkning. Man trodde sig då kunna uppnå det önskade målet genom att högt beskatta brännvinstillverkningen och lemna ölindustrin skattefri. Vår första ordentliga skatt å tillverkningen påbjöds 1638 och skulle utgå i penningar efter en bestämd accistaxa för använd tunna säd, i städerna 50 % högre än den skatt, husbehofsbränningen i landet hade att bära. Bryggareembetet tycktes emellertid finna sig i den, och snart gick regeringen än längre, ledd af tanken på hvad brännvinsskatten nu inbragte och på ökande af ölkonsumtionen: accisafgiften fördubblades för husbehofsbränningen, och städernas salubrännare pålades 50 % skatteförhöjning äfven utöfver denna fördubblade accisafgift. För att ändtligen på ett kraftigt sätt befordra ölindustrin, fråntogs bryggareembetet 1640 den för öfrigt hvar man tillkommande rättigheten att bränna brännvin och hänvisades att hålla sig skadelösa genom att så mycket mer vinnlägga sig om sin egentliga handtering, ölbrygden.

Husbehofsbränningen på landet var nu visserligen högt beskattad, men hade för öfrigt genom alla dessa påbud och senast genom åtgärden mot salubränningen i städerna kommit i den mest fördelaktiga ställning, en industri kan inneha. Den var, sådan den härintills alltid varit, fullkomligt fri beträffande använda redskap och bränningstid, den var skyddad genom hög importtull, den åtnjöt förmånen af en tredjedel mindre skatt än städernas salubränning, den var befriad från sin svåraste konkurrent bryggareembetat och hade i städernas befolkning säkra afnämare, och slutligen var den, genom spannmåls utförselförbudet försäkrad om rikligt och prisbilligt råmaterial. Återstod blott att draga rätt fördel af detta läge, och det var nu, skam till sägandes, presterna, som först förstodo att begagna sig häraf. De för-

skaffade sig större pannor, afsedda för salutillverkning, och brände så mycket boställets egen och sockenspanmålen det medgaf. »Mången brände sig för när» och måste köpa råg till brödföda. När egen spanmål var slut, gick prestpannan mot hyra eller lån inom socken. Prestbrännvinet fylde inom kort behofvet af salubrännvinet i städerna, och importen af spritvara så godt som upphörde. Sedan jordbrukande adelsmän och välmående bönder emellertid äfven begynt skaffa sig större pannor, steg produktionen utöfver landets behof, och brännvinet blef, för första gången, en lönande exportartikel.

Genom tillverkningsskatten å exporterad vara hade regeringen erhållit godtgörelse för minskningen i importtullen, men tyckte sig ändock böra hafva ersättning derför, och så belades 1648 till utlandet sändt brännvin med exporttull. Följderna blefvo de vanliga: en minskad export, ett fallande brännvinspris och deraf föranledd större konsumtion inom de fattigare folkklasserna, hvilkas lefnadsvanor påverkas af hvarje stegring eller minskning i konsumtionsartiklarne. Så måste en motvigt sökas mot detta onda, och en sådan trodde regeringen sig finna i brännvinets fördyrande genom en så kallad tapperianaccis: en utminuteringsskatt, som från 1655 drabbade hvarje inom landet försåld kanna brännvin. Härmed fingo vi då en rigtig konsumtionsskatt, och med denna började ett likaledes hos oss härintills okändt näringsfång: lönnkrögeriet. Lönnkrogar, omöjliga att förekomma i ett glest befolkadt land, uppväxte som svampar öfverallt i landsorten. Tillståndet försämrades häraf i moraliskt, fysiskt och ekonomiskt afseende till en grad, som uppväckte de allvarligaste bekymmer. En öfver superiet och lönnkrögeriet upprörd folkmening beskylde presterna och öfriga egare af stora pannor för understödandet af lönnkrögeriet, såsom förmånligt för deras salubränning. Härtill kom förbittringen öfver den oärlighet[1], som blifvit en vana vid brännvinshandeln, hvilken opinionen tyckte minst anstå presterna. Missnöjet i förening med de tre lekmanna ståndens afundsjuka öfver desses rikliga inkomster å brännvinsindustrin föranledde en förordning, hvilken 1686 fråntog presterna rättigheten att tillverka salubrännvin; nödig hus-

[1]) Då blotta smaken lätt vilseleddes af tillsatta starka, ofta ohelsosamma ämnen, användes i partihandeln åtskilliga sätt att utröna brännvinets styrka. Eldprofvet eller krutprofvet grundade sig derpå, att ju starkare brännvinet är, dess fullkomligare uppbrinner det. Slogs det i en sked, deri man lagt några krutkorn, skulle brännvinet uppbrinna innan krutet antände sig; skedde detta, var varan stark (öfver 60 %), skedde det icke, var den svag och i följd deraf mindre värd. Perlprofvet eller holländska profvet bestod i att observera mängden af de luftperlor, som uppstego på vätskans yta, då denna omskakades i ett glas. Ju flere perlor uppstego och drogo sig mot glasets kant, desto starkare var brännvinet. Vid begagnandet af dessa och andra liknande prof behöfdes det vana både i manipulation och observation, om bedrägeri skulle förhindras.

behofsbränning af spanmål från bostället fingo de dock fortfarande bedrifva. Samma förordning ökade ytterligare accisafgiften såväl för husbehofs- som salubrännvinet. Som den förhöjda accisen å en tillverkning, hvilken förut var högt beskattad, jemte prestbrännvinets plötsliga uteblifvande från marknaden framkallade en betydande stegring i priset och en stigande import från utlandet, fördubblades året derpå jemväl importtullen å spritvaror. Mot lönnkrögeriet sökte man ställa det enskilda intresset; man upphäfde källarfriheten och gjorde krogrörelsen till en priviligerad näring, som köptes af staten.

Knapt hade Karl XI sålunda kringgärdat brännvinet på allt sätt, innan en rad af dåliga år slutade med de ytterst svåra nödåren 1695 och 1696. Folkets ressurser voro uttömda, brödföda saknades i hela landet, och feberartade hungersjukdomar ökade eländet till det yttersta. Allt hvad regeringen kunde göra till nödens lindrande gjordes af Karl XI, som bland annat utdelade icke mindre än 110,000 tunnor råg till sina nödlidande undersåtar i Sverige och Finland samt förbjöd 1696 brännvinsbränning af råg. Bristen på födoämnen och penningar hade förbudet förutan reducerat bränningen och superiet till ett minimum. Begäret var dermed dock icke släckt. Vill någon tro att brännvinet hos oss är helt och hållet en öfverflödsvara, så är denna tids erfarenhet särdeles egnad att berigtiga hans åsigt. Folket visade då att icke ens de svåraste lidanden kunna betaga det behofvet af detta njutningsmedel, hvilket behof återkommer liksom med fördubblad styrka, så snart den hårda nöden upphört. Ja, man har anledning tro att det, ehuru det under sådana hemska tider icke kan tillfredsställas, förefinnes i intensivaste grad just då ekonomiska kriser, farsoter eller andra folkolyckor påstå, hvilka framkalla allmän sinnesrörelse eller öfveransträngning. Främst äro törhända att räkna de, hvarigenom, såsom vid nödår, de stora folkklassernas näringsförhållanden rubbas till det sämre. Föreningen af köld, hunger och förtviflan är troligen det, som i ett sinne med ringa herravälde öfver sig sjelf oemotståndligast drifver fram begäret efter ett medel, som för ögonblicket ger värme och mättnad och omåttligare njutet äfven den kostbara glömskan. I icke vinproducerande länder är för mängden brännvinet och i någon mån äfven starkt öl detta medel, och då det vid en karg natur som vår kan sägas att bland de sämre lottade innevånarne alltid förefinnes ett större eller mindre qvantum nödår, så kan det ock sägas att brännvinsbehofvet är outroteligt; endast att det kan minskas i den mån tillräckliga näringsmedel, skydd mot kölden, trygghet mot ekonomiskt förderf och större upplysning blifva allas lott.

En sådan erfarenhet gälde icke för Karl XII, en man af principer mera än iakttagelse. Att börja med var han angelägen om att uppmuntra ölkonsumtionen, hvilken under alla förhållanden var ett mindre skadligt ondt än brännvinsnjutandet.

Brännvinet ville han först fördyra och göra mindre lätt åtkomligt, fast besluten som han tycktes vara att slutligen rädda sitt folk från denna mask på dess lifskraft. Han bibehöll alla gällande förordningar, som kunde verka i denna anda, samt fråntog 1698 landsorten rättighet att tillverka salubrännvin, förklarande denna rättighet för ett privilegium, som uteslutande tillkom städerna. Under femtioåtta år hade en hvar stadsborgare utom bryggareembetet haft salubränningsrättighet. Karl svängde nu om förhållandet och tilldelade bryggareembetet uteslutande denna rättighet, likväl med strängaste förbud att dertill begagna råg eller hvete. Tio år senare trodde han sig fullständigt kunna genomföra sin plan och fråntog då 1709, ej allenast bryggareembetet den tidigare beviljade rättigheten till salubränning, utan förbjöd äfven husbehofsbränningen i hela riket. All laglig brännvinstillverkning var härmed afskaffad.

Dessa Karl XII:s förordningar verkade alla i samma rigtning: de framkallade en olaglig brännvinsslöjd i stället för den lagliga. Tapperianaccisen af 1665 hade framkallat lönnkrögeriet; systemet blef nu fulländadt genom lönnbränningen, likaså omöjlig att förekomma i ett skogrikt, glest bebodt land som lönnkrögeriet visat sig vara.

Kontrollen öfver brännvinsförbudens efterlefnad, redan omöjlig utan en armé af polistjenstemän, försvårades i betydlig grad derigenom att man, för att bättre kunna dölja sin lönnbränning, begynte begagna så kallade lyftpannor, hvilka blott under sjelfva distillationen stodo i eldstaden.

Det är föga troligt att superiet eller åtminstone begäret i nämnvärd grad aftog under Karl XII:s regering, som var nästan en fortgående dyrtid. Den bildades som den obildades, vare sig tanke eller oförvillade känsla sade dem att detta icke kunde fortgå, utan att folkets tillgifvenhet och aktning för lag och rätt skulle i sitt innersta rubbas. Missnöjet närdes i icke ringa grad deraf, att alla de statsinkomster, som den legala brännvinsslöjden inbringat, måste fyllas medels andra folket betungande pålagor. Under konungens frånvaro upphäfde rådet först delvis och 1712 fullständigt alla Karl XII:s påbud och frigaf såväl husbehofs- som salubränningen till alla delar mot en viss fastställd skatt. Erfarenheten hade visat huru svårt det var att bestämma qvantiteten af använd spanmål, som vid husbehofsbränningen borde betalas skatt för. Bruket af lyftpannor ökade svårigheten. Den nu införda skatten skulle derför utgå efter i bryggstugan befintliga eldstäder. Rådets tillgörande i denna väg godkände konungen emellertid icke, då han återkom till riket. Han förbjöd 1718 än en gång husbehofsbränningen, tillstädjande dock brännerier för salubränning till ett inskränkt antal i städerna, bestämd efter dessas folkmängd; i Finland fick endast ett bränneri finnas i hvarje stad. Tyvärr gjorde konungens kort derpå inträffade död ett slut på detta hans anmärknings-

värda system, och möjligt är att han aldrig fått i lugn försöka förebygga det kringgående af lagen, som ville följa dermed och nu blifvit så allmänt i landet. Alla hans brännvinslagar blefvo upphäfda såsom »till sin verkställighet omöjliga».

Sedan Gustaf II Adolf begynte motarbeta brännvinskonsumtionen i landet hade hundra år förflutit, och åter befann man sig på alldeles samma punkt som der han vidtog: brännvinsbränningen är åter skattefri och en i alla afseenden oinskränkt industri. Efter en rad af försök åt olika håll återstod föga annat än afskaffade förordningar och nya, förvärrade arter af det onda: under det man motarbetat husbehofs- och salubränningen, hade man framkallat ett tredje slag: lönnbränningen.

Så utbredd och så begärligt omfattad som brännvinsbränningen var, blef frågan derom under frihetstiden i partiernas hand ett mägtigt vapen för uppnående af politiska syften. I början fick brännvinsfrågan hvila nästan alldeles. Från 1719 till 1740 var husbehofsbränningen beskattad endast under perioden 1731 till 1734; 1731 års ständer hade åtagit sig en bevillning, hvilken utgick i form af accis å husbehofsbränningen. Bönderna, redan vana att icke betala skatt för sin husbehofsindustri, knotade häröfver, och vid följande riksdag begagnade sig oppositionspartiet af detta missnöje samt genomdref upphäfvandet af denna beskattning. Flere på hvarandra följande missväxter bragte spanmålsbrist i landet, hvarunder sädesprisen uppdrefvos till en förut icke spord höjd. Under trycket häraf utbildade sig en folkmening, som fordrade inskränkningar i rättigheten att till en sådan öfverflödsartikel som brännvin förvandla en säd, som icke kunde undvaras till födoämne. Den herskande nöden och allmänhetens högljudda fordran nödgade regeringen att 1740 temporärt förbjuda brännvinstillverkning af spanmål af hvarje slag samt att till året derpå sammankalla rikets ständer för att bland annat öfverenskomma om införandet af en varaktig brännvinslag. Lagens syfte skulle blifva att minska brännvinsflödet, förekomma spanmålsbrist och derjemte tillskynda statskassan nödig förstärkning.

I öfverensstämmelse härmed antogo ständerna 1741 en lag, hvilken inskränkte bränningstiden till bestämda terminer; tillsammans tre månader af året. Husbehofsbränningen fick utöfvas i städerna af borgare, prester och ståndspersoner, på landet af frälsemän, prester och ståndspersoner, men af allmoge egde endast hvarje hemmansåbo husbehofsbränningsrättighet. En hvar, som begagnade sig af denna rättighet, skulle till kronan betala accis af 2 daler s:mt för tunna bränd spanmål. Städernas krögare erhöllo ensamne rätt att mot enahanda skatt tillverka salubrännvin hela året om. För att likväl i någon mån stäfja dessa krögares lust att tillmäska alltför mycket sattes ett maximipris af 6 daler k:mt per kanna, hvilket brännvinet vid utminutering icke fick öfverstiga. Husbehofsbränningen, som Karl

XII velat utrota, var nu åter en legaliserad industri, men belagd med skatt och derjemte för första gången med en ny, industrin i hög grad besvärande tunga, nemligen en inskränkt bränningstid.

Året härpå var skörden fortfarande dålig, skatterna ville icke inflyta, och den så impopulära brännvinsskatten måste detta år helt och hållet »för nödens skuld» efterskänkas åt allmogen. Under rådande dyrtidsperiod föredrog mången, i synnerhet bland ståndspersoner, att sälja sin dyrbara spanmål »oförädlad» framför att, mot erläggande af dryg skatt, göra brännvin af den. Jemte spanmålens höga värde bidrog i sin mån maximi prisbestämningen å salubrännvinet att göra brännvinsindustrin mindre begärlig för städernas priviligierade krögare. Härtill kom svårigheten att i aflägsna hemman långt in i landsorten kontrollera om brännvin der tillverkades eller icke. Följden var att de förhoppningar, man vid författningens införande gjort sig om betydande inkomster för fyllandet af åtskilliga statsbehof, blefvo till stor del svikna. En ny bevillning var nödvändig och dertill en sådan, som icke var beroende af den enskildes görande och låtande, utan säkert och till beräknadt belopp inflöt i statskassan.

I anledning häraf beslöto 1747 års ständer någonting, som var lika nytt i saken som betänkligt till sina följder: husbehofsbränningsskatten skulle utgå från hvarje hemman efter mantalets storlek, antingen brännvin der tillverkades eller icke. Brännvinsskatten, som härintills alltid utgjort en direkt skatt på sjelfva industrin, blef en bevillning på jordbruket. Missnöjet hos jordbrukarene, i synnerhet bönderna, hvilka häri endast sågo en sträfvan hos de öfriga stånden att lägga ny tunga på en förut tungt beskattad näring, stegrades härigenom i hög grad. Den större förmåga att betala skatter, som följande års goda grödor alstrade, kunde icke förmildra böndernas missnöje, hvilket vid riksdagarne och under daglig sammanlefnad gaf sig med bitterhet till känna. Genom lagstiftningens inskränkta bränningstid, sade man, urståndsättes jordbrukaren att, till egen och landets nytta, fördelaktigt använda sin skämda, frostskadade spanmål; genom öfverlemnandet af salubränningsrättigheten uteslutande åt städernas krögare har jordbrukarens bränningsrätt gjorts värdelös; när bonden måste betala skatt, antingen han bränner eller icke, nödgas han bränna för att kunna betala skatten, och då han ej får sälja sitt brännvin, är han nödsakad att sjelf i hemmet och i form af arbetslöner med mera, inom lägenheten konsumera tillverkningen samt tvingas sålunda af lagstiftningen att befordra superiet Å andra sidan ansågs en stor orättvisa vara begången emot torpare och andra icke egare af i mantal satt jord på landet, hvilka icke, likt de välmående hemmansåboerne, fingo på fördelaktigaste sätt tillgodogöra sin spanmål genom att bereda brännvin.

Ständerna sökte 1752 befria sig från de ständiga klagomålen. De utsträckte husbehofsbränningsrättigheten till hvarje hushåll såväl i stad som på landet. Landtmannen medgafs rätt att äfven sälja sin husbehofstillverkning, dock ej i stad och ej i mindre mått än en kanna. Brännare, hvilka icke hade i mantal satt jord och icke betalade den från jorden utgående bränningsskatten, skulle till kronan erlägga en konsumtionsaccis för sin bränning.

Nu hade landets jordbrukare i flere år kunnat fröjda sig åt jemförelsevis goda skördar och en husbehofsbränningsrätt, som var fri från alla andra hindrande skrankor än bestämd bränningstid och skattebetalningen till kronan. Billig spanmål hade gjort husbehofsbränningen fördelaktig äfven för icke jordegande hushåll såväl på landet som i städerna. Missnöjet uppförde härunder; det var endast från nykterhetsvännernas sida klagan förspordes, såsom alltid när de brännande voro tillfreds. Man var just i begrepp att ytterligare draga nytta af husbehofsbränningen genom att belägga äfven hemmansåboernes produktionen med accis, och ett plakat derom var redan utfärdadt, då 1756 en nästan total missväxt å spanmål inträffade. Under en tid, då potatis ännu icke odlades och ladugårds skötseln låg i sin linda, hade alltid en felslagen spanmåls skörd varit en förfärlig tilldragelse. De kraftigaste åtgärder till förekommande af de fattiga folkklassernas undergång måste vidtagas. Regeringen skyndade sig att förbjuda all brännvinsbränning, och som skördarne åren 1757, 1758 och 1759 likaledes voro föga gifvande, blef förbudet fortfarande uppehållet. Hungersnöden med dess febersjukdomar och bristande arbetsförtjenst stegrade som vanligt behofvet af njutningsmedel. Hvad man icke fick göra öppet, gjordes i lönn: i synnerhet var man angelägen om att tillgodogöra sin förskämd, till försäljning oduglig spanmål. Derjemte strömmade utländskt sprit i oroväckande grad till städerna. Oaktadt regeringen vidtog alla möjliga och omöjliga fiskaliska åtgärder för att hämma floden, rann den fortfarande genom landet. Bland andra säregna försök att hindra spanmålens gång till brännvinspannan må anföras förbudet för kopparslagare att tillverka eller reparera brännvinspannor eller liknande redskap.

Då alla åtgärder för förbudets uppehållande blefvo utan önskad verkan, erhöll motpartiet vid 1760 års riksdag häri en anledning till klander af regeringen. Ständerna uttalade sig emot lämpligheten af regeringens förbudsystem. Eftergifter voro nödvändiga, och genom tvenne förordningar 1760 och 1762 medgåfvos sådana. Under inflytande af den nöd, landets fattiga befolkning nyss lidit, beviljade man endast åt hemmansegare med i mantal satt jord rättighet till husbehofsbränning jemte försäljningsrätt. För fyllandet af ökade skattebehof utsträcktes denna brännings- och försäljningsrätt 1766 åter till torpare och icke jordegande hushåll, hvilka för sin produktion hade att erlägga

en särskild accis till kronan. Härvid fästes likväl det vilkor, att den använda pannan skulle inrymma minst 16 och högst 256 kannor, hvarmed afsågs utrotandet af de små pannor, som under nödåren blifvit allmänna och i hög grad underlättade lönnbränningen.

De tidt och ofta återkommande och lika ofta annulerade medgifvandena tyckas ha framkallat ett olidligt fiskalväsende och ett demoraliserande bestickningssystem. Opinionen inom Finland torde afspegla sig i följande yttrande, hemtadt från e i Åbo 1771 utgifven akademisk afhandling[1]). »Begärelsen e ter en dryck», säger författaren, »hvilken genom dagligt bru och vana blifvit allmän, är icke genom blotta förbud kufva man åtrår helst det förbudna. Sådana allmänna och ovillkorli förbud blifva äfven ofta mera snaror, att göra en hop oskyldi medborgare olyckliga till deras timliga välfärd; de bidraga ka ske mera att på allmänhetens bekostnad föda och underhålla hop roffoglar i landet, än att genom dem skulle hindras missbruk, som efter lagstiftarens välmening varit påsyftadt. Si raste vägen att hindra brännvinets missbruk är den att bö härmed vid ungdomens uppfostran; de gamle lefva som de b vit vana till».

Här och hvar begynte man således fästa sig vid ett b medel, som icke hittills tagits med i kampen mot brännvi missbruket: folkuppfostran, hvilken går ut på att sätta mäng i stånd att beherska begäret. Dermed upphör det visserli icke att vara af största vigt i hvilken qvantitet och till hvi pris frestelsen får spridas. Hvad allt man från Gustaf I Gustaf III försökt på detta område ha vi sett, och funnit saken förhöll sig som en balans: gick brännvinsproduktion upp, så ökades dryckenskapen, och stäfjades produktionen, ökades smygbränningen. Och under allt detta rotfästades h behofsbränningen, ända tills den ingick i sjelfva jordnaturen, att man skattade för den, vare sig man brände eller icke.

---

[1]) *P. A. Gadd*, Undersökning om brännvinets beskaffenhet o medel att tillverka det med sädens besparing. Åbo 1771.

M. Gadd.

Om e och ä såsom ljudtecken i svenska språket.

Ett inlägg i en dagens fråga.

Rättskrifningsfrågan har nu snart halftannat årtionde stått på dagordningen inom svenska språket, i det allmänhetens intresse först lifligare vändes på detta ämne genom det år 1869 hållna *Nordiska rättstafningsmötet* i Stockholm. Ehuru omdömet till en början utföll afgjordt emot de förändringar i gällande skrifning som af detta möte föreslogos, hafva sedermera dess åsikter småningom vunnit anklang och tillämpas för närvarande ganska allmänt. Orsaken till denna framgång är lätt skönjbar: det var den princip mötet uppsatte. Den högsta och enda naturliga grunden för ett förnuftigt skrifsystem moste också i sjelfva värket *den fonetiska* utgöra. Att varsamt och steg för steg, med det nuvarande uttalet såsom ledning, rätta det rådande *brukets* oriktigheter, se där den uppgift som föreligger. Uttalet och skrifsättet i fornsvenskån, ett redan för århundraden sedan förgånget tungomål, kan däremot rimligtvis icke i minsta mån uppställas som en stafningsgrund, och blott så till vida kan *etymologin* respekteras som den föreligger, ett arf från det förflutna, i den af bruket antagna ortografin.

Den ojemförligt mest betydande ändring Nordiska rättstafningsmötet sålunda ansåg sig böra föreslå och som sedermera af allmänheten gillande mottagits, rör användandet af bokstäfverna *e* och *ä*. Det kan ej annat än beklagas att man, vid undersökandet af denna fråga, icke gick till väga med all den sorgfällighet som ämnet fordrade. *A. Hazelius*, mötets svenske sekreterare, egnar visserligen däråt 47 sidor[1]), men en viktig punkt utredes ej tillfyllest: *ä-ljudets vacklande ställning.* Man resonnerar kort och godt så. I svenskan finnas tvenne ljud, *e* och *ä*, af hvilka det förra ständigt tecknas med *e*, det senare däremot visserligen regelrätt med *ä*, men i ett stort antal ord undantagsvis med *e*. Den fonetiska principen fordrar nu att *e* ej får användas såsom tecken för två ljud, hvadan dess bruk för att ange *ä*-ljud bör så mycket som möjligt inskränkas, på det man slutligen må komma till en fast och allmängiltig regel: ljudet *e* tecknas med *e*, ljudet *ä* med *ä*. Sålunda hafva nystafvarena begynnt använda *ä* i en massa (öfver 100) ord, af *Svenska akademien*[2]), representant för »bruket», tecknade med *e*, såsom *där, hjälpa, hjärta, näjd, präss, sjätte,* etc. Emot denna slutledning

---

[1]) Om Svensk rättstafning del. 1—2, 1870—1871.
[2]) Ordlista öfver svenska språket, 4:de uppl.

finnes ur fonetisk synpunkt intet att invända, förutsatt att sjelfva premisserna stå fasta. Men kan man värkligen obetingadt godkänna dessa premisser? Är gränsen mellan *e*- och *ä*-ljud allmänt så utstakad som Nordiska rättstafningsmötet förutsatte? — Det är detta som i det följande skall blifva föremål för en närmare granskning. De omständigheter som därvid företrädesvis framträda, varnande för brådstörtade reformer på detta område, äro för det första *e-ljudets* (så väl det långa som i synnerhet det korta) *sammanfallande med motsvarande ä-ljud*, samt för det andra *den förändring detta senare undergår före konsonantljudet r*.

Hvad först uttalet i *Sverge* beträffar, upptager *Rydqvist*[1]) tre *e*-ljud, nemligen e_1, i *se, sett, eld*, e_2, ett »mellanljud sväfvande mellan *e* och *ä*», i obetonade stafvelser, t. eks. *hagel, dagen, fader, aderton*, samt e_3 (= *ä*), långt i *det, djefvul, knä, läka, där, stjärna, här, värn*, kort i *detta, efter, ordentlig, häst, äng, djärf, hjärta, färg, ärr*. Dock framhåller han att »uttalet i många lägen och mångens mun är ganska osäkert och vacklande, icke minst i hufvudstaden, riksspråkets och skriftspråkets medelpunkt». »Stockholmaren och uppländingen uttala i tid och otid *ä*», ja, den förre »har svårt, ofta omöjligt, att uttala rent *e*». Han frågar, i sin, det är sannt, ofta obefogade och öfverilade kritik af Nordiska rättstafningsmötet, med en viss anonym insändare gäckande »om »språknämden» kan åtaga sig att skilja mellan *e*-ljud och *ä*-ljud», och tillägger att »det utsäges mycket ofta i landsorternas olika uttal *e* där skriftspråket har *ä*». — *A. Noreen*[2]) (hemma från Värmland), kännd som framstående ljudfysiolog, antager i högsvenskan likaledes tre *e*-ljud, i hufvudsak sammanfallande med dem hos Rydqvist. Också han tillägger likväl »att i hufvudstaden och äfven på andra orter» e_1 och e_3 ej skiljas i uttalet, utan sammanfalla till ett mellanljud e_2, t. eks. *säd* = *sed*. I Versläran säges: »många skalder rimma äfven e_1 med *ä*» (= e_3), »således *säd* med *sed, vägra* med *segra;* då emellertid det uttal af *ä*, som härvid förutsättes, *ännu*[3]) icke får anses som riksspråkets uttal, så böra dylika rim *tills vidare*[3]) undvikas». Detta uttal gäller dock ej i ett fall. »I många trakter af Sverige, särskildt i hufvudstaden», har *ä*, liksom också *ö*, före *r* »ett mycket bredt uttal», t. eks. i *värd, här, vers*. »Dock torde detta icke böra betraktas såsom riksspråk». — Detta e_4-ljud före *r* upphöjes däremot af *O. Svahn*[4]) (från Kalmar) till rang af riksspråksljud, såsom kort alltid i betonad stafvelse, t. eks. *härre, kärf*, men såsom långt endast då en konsonant följer på *r*. Så skulle *järn* uttalas *je₄rn*, *lärde le₄rde*, medan

---

[1]) Svenska språkets lagar, band IV, 1868–1870.

[2]) Svensk språklära för högre undervisning och till självstudium, af E. Schwartz och A. Noreen, I:sta häftet, 1881.

[3]) Kursiveringen af oss.

[4]) Språkljud och qvantitativ betoning i högsvenskan, 1882.

essensformen af det senare *lär* uttalas med e_3, liksom i *län*. Äfven n är för öfrigt ense om att i »vårdslöst tal» än e_3 ljuder som e_1, e_1 som e_3, än ett mellanljud e_2 höres. Detta i synnerhet i Stockm, Blekinge, Kalmar. — Till dessa yttranden kan läggas ande af *J. A. Lundell,* den bekante landsmålsforskaren; han er, på tal om vokaluttalet i Norge[1]): »På Östlandet» (d. v. len viktigaste delen af språkområdet, där också hufvudstaden er) »råder en böjelse att uttala *e* för *ä,* så att något *ä* följligen blott fins före *r,* altså »sedvanligvis» *glæde, sjæl, fores* med *e*-ljud. Denna böjelse påminner om vår stockholmska uppländska, som icke hafva något normalt (slutet) *ä,* liksom ej er normalt *e,* utan i deras ställe öppet *e* eller öppet *ä,* hvarigei *meta* sammanfaller med *mäta,* men båda skilja sig från , *märke*». — Äfven Hazelius talar om »det beklagliga missållandet, att vid den allmänna undervisningen och därigei äfven i det vårdade talet det korta *e*-ljudet mer och mer imit att sammanblandas med det korta *ä*-ljudet»; denna förese är dock i hans ögon icke ett uttryck af en ljudlag, utan tyckes i främsta rummet skjuta skulden därtill på »Svenska lemien och rättstafningslärorna», hvilka uppgifvit *ä*-ljud i fall egentligen *e*-ljud förefinnes. — För sin del har förf. hos iskar iakttagit så väl tydlig skillnad mellan de båda ljuden det beskrifna mellanljudet, men äfven ett fullkomligt slutet st. f. e_3.

Huru spridda och till en del motsägande dessa uppgifter Sverge äro, kan man likväl däraf sluta att *e*-ljuden vackla ter hela sin linje och att särskildt i hufvudstaden, som nanligt går i spetsen för utvecklingen, intet fast system står träffa. — Vända vi oss från moderlandet till den svenskttae befolkningen i *Finland* (landsmålen undantagna), så möter samma förvirring, här dock med tydligare utmärkt tendens ösgöra sig från detta sväfvande e_3-ljud. Också här är det i udstaden talade språket kanske mest framskridet, mest »vårds-. Vi taga först i betraktande riksspråkets *korta* e_1- och e_3- Det är ett obestridt sakförhållande att dem emellan oftast n skillnad förspörjes. *A. Freudenthal,* hos oss främste målsmanför det nya skrifsättet, erkänner[2]) att »uttalet i Finland l som i några trakter af Sverige förväxlar oftast det korta det (t. ex. i *eld*) med det korta *ä*-ljudet (t. ex. i *fäld*)». a bästa skalder rimma utan betänkande e_1 med e_3, *eld* med *l, hem* med *dem, hemman* med *klämman, bredt* med *rätt,* med *lätt.* (Äfven svenska skalder göra lika; så t. eks. *ilsky: hem — fem* [utt. »*fäm*»], etc.).

---

[1]) Norskt språk, i Nordisk tidskrift 1882, 7:de häftet.

[2]) Svensk rättskrifningslära, på grundvalen af nordiska rättstafgsmötets öfvergångsförslag och med särskildt afseende på Finland, l.

Det ljud hvarmed dessa och dylika ord uttalas, vekslar något; hos en del, och kanske flertalet, åtminstone i södra delarna af landet, höres ett ganska slutet *e*, på sin höjd e_2. Andra åter, hvilkas talorgan i allmänhet äro anlagda för ett bredare uttal af vokalerna — och detta gäller i främsta rummet mansrösten — frambringa ett ljud som närmar sig eller uppnår e_3 (= *ä*). Men det hufvudsakliga är vokalernas fullkomliga likhet, antingen sedan högsvenskan har e_1 eller e_3. Omärklig, ja ingen skillnad råder i det naturliga talet mellan *vecka* och *väcka*, *beck* och *bäck*, *enda* och *ända*, *vett* och *vätt;* så upptager Freudenthal *beck* (n.), *enda* (pron.), *streck* såsom undantag från regeln att *ä*-ljud tecknas med *ä*, ehuru i Sverge den enstämmiga åsikten synes vara att dessa åtminstone *böra* ha rent e_1-ljud. — I detta fall förvillas nu omdömet ofta till följd af den skrifna bokstafven. Man anser sig å ena sidan hafva ljudenlig beteckning i ord som *sätt, stämma, frälsa, häst, gäll, hvässa, vänta,* men tycker sig hafva *e*-ljud i orden *kvartett, Emma, Helsingfors, prest, rebell, dessa, student,* detta oaktadt det i sjelfva värket är precist samma ljud i alla orden, liksom ock högsvenskan har e_3 i allesamman. Å andra sidan är det, om tecknet är lika, för den oinvigde platt omöjligt att afgöra när riksspråket har e_3, när e_1. Det torde endast med en svensk språklära i hand lyckas en person att bland följande ord åtskilja dem som hafva, d. v. s. böra hafva, det förra ljudet från dem med det senare: *besk, etsa, fem, fresk, fresta, hvem, knekt, lem, men, mest, regn, rem, rest, sekt, skepp, spets, stepp, tenn.* — Det finns ett ord som stundligen här i Finland är på allas läppar, men hvaröfver svensken rimligtvis icke har domsrätt; detta ord är *penni*. Är nu *penni* ljudenligt tecknadt, eller borde det skrifvas *pänni?* Rättskrifningslärorna lemna därom ej någon upplysning. Det står visserligen i släkt med det svenska *penning*, som har *ä*-ljud i högsvenskan, men å andra sidan har det finska *penni* *e*-ljud; säkert torde emellertid vara att ingen hittils här i landet stött sig vid *e*-teckningen såsom icke ljudenlig.

Hvad det korta *e*-ljudet i obetonade slutstafvelser vidkommer, torde dess ställning på begge sidor om Bottenhafvet vara någorlunda lika, möjligen dock ett smalare på den östra. Ungefär samma vokal är i alla stafvelserna af orden *väggen, eljest, rättelsen,* under det i *vägen,* uttaladt såsom i Helsingfors är vanligt, den senares är märkbart öppnare. Och om äfven i *väggen, ängens,* det förra ljudet är bredare, så ligger det i alla fall större skillnad mellan vokalerna i *egen* än mellan dem i *väggen,* n. b. om ej den första i det senare ordet får detta breda e_4 sig närmande uttal, som här och där höres. — I ett fall gäller detta omdöme ej fullt; det är då *e* efterföljes af *r,* hvilken punkt sedan skall vidröras.

Hvad beträffar ett obetonadt *e* i förstafvelser, hvilket man i Sverge tyckes betrakta som ett fullt slutet *e,* sålunda hafvande

e_1 i första stafvelsen af orden *berätta, egentlig, plebej, present, rebell,* e_3 i deras andra, så tyckes afståndet dem emellan ingalunda vara så stort. Det första *e* är hos oss icke alldeles slutet, hvilket är omöjligt då tungan ej får betona det, utan det blir samma ljud som i obetonade slutstafvelser, d. v. s. e_2, hvarifrån det andra *e* antingen icke als eller obetydligt skiljer sig. — Olikheten mellan finsksvenskan och högsvenskan, sådan denna framställes af språklärarne, kan träffande framhållas genom det enda eksempel att i den förra ingen eller omärklig differens råder mellan vokalerna i andra stafvelsen af orden *fiende* och *fientlig*, under det att de i den senare äro vidt skilda, så att den första »ljudenligt» bör betecknas med *e*, den andra med *ä*.

Om vi öfvergå till de *långa e*-ljuden, så är här den från högsvenskan afvikande tendensen icke så skarpt utpräglad, förvirringen desto större. Att i det vekslande ljudhaf som möter en vid iakttagelsen häraf, afgöra hvilket uttal är det allmänna, är ingen lätt sak. För att främst hålla oss till Helsingforsspråket, är det dock ingalunda öfverdrift att påstå att här en öfvergång från öppet till slutet *e* är det förhärskande, det egentliga. Man säger e_1*ta*, *sle*$_1$*de*, *le*$_1$*kare*, *ve*$_1$*gen* o. s. v. *Mäta* och *meta, väta* och *veta, läka* och *leka, räf* och *ref, näsa* och *nesa, län*och *len,* etc. uttalas sålunda lika, med slutet *e*. Ja, mången, som ej är vand att böja sin tunga, kan endast med svårighet frambringa ett normalt e_3. Det blir antingen e_1 eller e_4. Detta uttal är för ingen del hänvisadt endast till det »vårdslösa» språket; det höres äfven vid läsning ur bok, där dock nästan alltid det högsvenska långa e_3 är tecknadt *ä*, och ljuder ofta mot oss från talarestolarna och teatertiljorna. Men just den omständighet att skriften skiljer mellan de tvenne ljuden, moste naturligtvis utöfva ett stort inflytande på talet. Detta är också orsaken hvarför många, ja kanhända flertalet bildade personer, för hvilka ständigt vid talet den skrifna formen dunkelt framställer sig, göra skillnad. Huru föga dock detta uttal har rot i språkmedvetandet, framgår däraf att barn och fruntimmer ytterst sällan hafva något e_3-ljud [1]). Bland de lägre klasserna är förhållandet lika, ehuru här tillkommer inflytandet från lantbefolkningen, som i allmänhet bättre här vid lag bevarat känslan för etymologin. — En del personer frambringa ett mellanljud, så att till eksempel samma vokal är i begge stafvelserna af ordet *vägen*. Det sorgliga därvid är blott den omständigheten att tungan, vand vid det sväfvande blandljudet, ofta frambringar detta »i tid och otid», d. v. s. äfven der rent e_1 borde komma till heders, sålunda *ble*$_2$*v* (blef), *re*$_2$*sa,* i likhet med *re*$_2$*v* (räf), *fre*$_2$*sa* (fräsa). (Man jemföre härmed stockholmarens uttal). — Många

[1]) Detta visar sig äfven vid skolundervisning i främmande språk. Franskans *portais* blir = *portai, reine* uttalas *re*$_1$*n*, *thème te*$_1$*m* (Däremot *frère* = *fre*$_4$*r*). Latinets *æ* och *œ* ljuda likasom dess *e*, den första vokalen i *præmium* och *prœlium* liksom i *pretium*.

vackla, än sägande e_3, än e_1, det förra naturligtvis mera i ovanligare ord, där man nästan uteslutande får rätta sig efter skriften. — Hvad slutligen vidkommer ett bredt e_3, närmande sig e_4 i *här,* i sjelfva värket det enda som i längden kan upprätthålla sin ställning gent emot de slutna *e*-ljuden, så höres ett dylikt ljud mera sällan, och dess användare stämplas i allmänhet såsom hafvande »finskt» uttal.

Detta hvad det egentliga »Helsingforsmålet» beträffar. I landsorten tyckes, att dömma af iakttagelser från skilda trakter, en dylik, om ock ej allestädes lika stor vacklan i ljudsystemet vara för handen. Få torde de orter vara (såsom kanske i norra Egentliga Finland och norra Österbotten jemte finskspråkiga trakter) där ett allmänt utprägladt, skarpt begränsadt e_3 står att träffa. Det moste likväl anses vara tvifvel underkastadt om de långa *e*-ljudens sammanfallande bör anses tillhöra vårt »riksspråks» uttal. Då emellertid detta sammanfallande nästan allmänt och som det synes oåterkalleligt försiggått med de korta motsvarande ljuden och sjelfva analogin sålunda talar för ett liknande öde hvad de långa angår, så kan man värkligen icke värja sig för den tanken att man här i Finland allra minst borde tänka på ett undantagslöst utvidgande af bokstafven *ä*:s områdesgränser [1]) — detta så mycket mindre som ju i Sverge en dylik böjelse för sammanblandning, om än mindre kringgripande, gör sig gällande.

Angående uttalet i Sverge påpekades att hand i hand med e_3-ljudets sammansmältning åt ena hållet med e_1 går dess utbildande till ett nytt än öppnare ljud, e_4, före *r.* Men om också olika åsikter angående detta ljuds egenskap af »riksspråksljud» tyckas råda i moderlandet, kan hos oss väl knappast dess rang som sådant bestridas. Huru bredt än vokalen i *känn* må utsägas, ett betydligt steg ligger dock därifrån till *kärr.* Likaså i orden *sväfva* och *svära,* eller de begge vokalerna i orden *dendär, järnväg* (vanl. skrifvet jernväg!). I betonade stafvelser inträder i st. f. e_3 detta e_4 ständigt före *r;* ett annat ljud är icke möjligt då vokalen är kort, och då den är lång dessutom endast e_1, främst vid böjningar *(se — ser),* sällan i ord med *r* i stammen, såsom *flere, lera, mera, ner, herde,* prefikset *er-* (i *erfara, erhålla, eröfra* etc; här höres dock ofta e_4, såsom i riksspråket), samt

[1]) Man kunde här invända att det korta *e,* såsom hafvande en annan klangfärg än det långa, också borde på skildt sätt betecknas. I sjelfva värket leder den nuvarande rörelsen ofelbart till en skrifning *häm* (= hem), *skäpp* (= skepp), *skätt* (af ske), hvilka former föga stöta ögat mer än *häjda* (= hejda), *hjälte* (= hjelte), *päls* (= pels). — Men äfven förutsatt att det härskande uttalet af kort *e* vore e_3, följer däraf ingalunda att teckningen *ä* borde eftersträfvas för detta ljud. Skriftens uppgift kan aldrig vara att återge en ljudnyans som helt och hållet beror på *kvantiteten.* I *brun* och *brunn,* liksom ock, åtminstone i Sverge, i *kal* och *kall,* finnas ej heller på långt när samma vokalljud, och likväl är den nuvarande beteckningen alldeles tillfyllest.

i utländska ord (*officer, annonsera* o. s. v.). — Till hvilket ljud obetonade slutstafvelsers *e* före *r* skall hänföras, kan vara tvekan underkastadt. Svenska författare uppge det vara e_2, men en tydlig skillnad framträder hos oss t. eks. mellan andra stafvelsens vokal i *vägen* och *väger, inne* och *innerst,* liksom i de två senare stafvelserna i *bakelser.* Man tror sig ofta höra ett e_4 (jfr de båda vokalerna i *ärter*). I så fall stode kanske skrifningen *ellär* framom *äller* i ljudenlighet[1]). — Detta e_4 härskar, som sagdt, i Finland; undantag gifvas dock, och särskildt äro invånarne i norra Österbottens städer kännda för sitt afstickande slutna uttal däraf.

Innan vi gå att lemna ett försök till förklaring af denna så tydligt framträdande böjelse att ersätta e_3 å ena sidan med e_1, å den andra med e_4, är det af intresse att kasta en blick på några andra vokalljuds ställning i svenskan. Främst ha vi *ö-ljuden,* nära sammanhörande med *e*-ljuden, i det de frambringas med fullkomligt lika tungställning som dessa och få sin olika klangfärg endast genom läpparnas »rundning», d. v. s. utskjutning. Såsom vi sett, förnekar Noreen det »i många trakter af Sverige» framträdande breda *ö* före *r* karaktär af riksspråkljud, antagande såsom sådana ett slutet, $ö_1$, i *döpa, söt, skön, höra,* och ett öppet, $ö_2$, i *sött* [2]), *kött, förr.* — Enligt Svahn är ställningen mer invecklad. Han har före *r* ett öppet ljud alltid då det är kort, t. eks. *först, sörja,* men såsom långt än ett öppet, $ö_3$, i *björn, lördag, göra, för* (prep.) etc., än ett slutet, $ö_1$, i *skör, öre, för* (arbets-), *föra, köra* etc. Framför annan konsonant är det i allmänhet slutet såsom långt *(söt, ö,)* men öppet (= i *björn*) i *bön, grön, lön, skön,* samt såsom kort dels öppet *(fötter, rönn, trött, nöjd*), dels slutet *(rötter, tröst, sött, följa).* Han tillägger att kort $ö_1$- och $ö_3$-ljud högligen vackla sinsemellan. — Såsom prof på den allmänna villervalla som råder uti Sverge hos *ö*-ljuden, kunna för öfrigt tjena de uppgifter Rydqvist (Sv. spr. l. IV, 1. sid. 205—207) anför från skilda författare. — Om vi betrakta vårt »riksspråk», så finna vi att det samma utbildat åt sig ett bestämdt system. Före *r* är *ö* alltid bredt ($ö_4$), en rundad vokal af e_4 i *här,* både som kort och långt, fullkomligt lika i *göra* och *föra,* ja det ljuder öppet till och med i *dör* och *strör* (af *dö* och *strö*). (Af *mö*$_1$ behagar hvarken *mö*$_4$*r* eller *mö*$_1$*r* örat). — Ett långt slutet *ö* före *r* höres likväl hos en och annan, främst i de lägre stånden, och sammanhänger ofta med tydligt utprägladt e_3 och känslolös-

[1]) Den större eller mindre grad af betoning hvarmed här *e* uttalas, utöfvar ett betydligt inflytande på dess större eller mindre öppenhet. — Jfr äfven *e*-ljudets olikhet före *r* i samma ord, allt eftersom det har tonvikt eller icke (en *härre,* härr *N.; där,* där*ute*).

[2]) Man märke inkonseqvensen (språkets eller språklärarens): *sö*$_1$*t* — *sö*$_2$*tt,* men *he*$_1$*t* — *he*$_1$*tt.*

het för *r* efter detta senare[1]. — Före annan konsonant är *ö* ständigt betydligt smalare, $ö_1$ så i *skön* som *ön*, något bredare som kort ($ö_2$), men med ingen åtskillnad mellan *trött* och *rödt*, *höja* och *hölja*, under det de hvilkas talorgan äro formade att frambringa ett *de*$_2$*l*, *re*$_2$*n*, naturligtvis i analogi säga *ö*$_2$*l*, *skö*$_2$*n*.

Ett ljud hvars olika uttal väckt långt större uppmärksamhet än *ö*, är *o-ljudet* i dess olika skiftningar. Om vi till en början frånskilja o_4, det vanligen så kallade »*o*-ljudet» i *bo*, *ond*, så återstår »*å*-ljudet». Detta ljud hafva en del språkforskare uppdelat i två, ett öppet (o_3) och ett slutet (o_1). Under det nu några författare (ss. Rydqvist) helt och hållet bestrida det förras sjelfständiga tillvaro i högsvenskan, anse andra (ss. Hazelius) att det i hufvudsak höres o_3 där det tecknas *o*, o_1 där det tecknas *å*. Så *kol*, *sofva*, *tjog*[2], *godt*, *stock* med o_3-ljud, *gå*, *kål*, *gått*, *påsk* med o_1-ljud. — Noreen har som riksspråkets uttal o_1 icke blott i *gå*, *gått*, *påsk*, utan äfven i *stock*, *och*, *sofva*, *komma*, *onkel*, *katalog*, o. s. v., o_3 (endast kort) i *godt*, *fors*, *hallon*, likvisst med den anmärkningen att detta korta o_3 »i några trakter af Sverge och deribland hufvudstaden och dess omgifning» sammanfallit med kort o_1 (»*å*»). — Svahn anser däremot ännu *o*-ljudet i *kol* böra betraktas som o_3, men låter i stället *gått* och *godt* få samma ljud (o_3). — I finsksvenskan är förhållandet till öfvervägande del följande: o_1, då vokalen är *lång*, antingen den sedan skrifves *å* eller *o*, sålunda *kol* = *kål*; såsom *kort* ett en smula bredare ljud, o_2, något skiftande, än närapå = o_1, än kanhända närmande sig det svenska o_3, detta i synnerhet i obetonade stafvelser (den förra stafvelsens *o* smalare än den senares i *klockor*, *ollon*; denna *o*-ljudens olikhet framgår ännu tydligare i ord såsom *vågor*, *någon*) men för öfrigt utan ringaste afseende vid den skrifna bokstafven, sålunda *gått* = *godt*[3]. Individuellt eger den afvikelsen rum att ett rätt slutet *o* ej als kommer till stånd hos mången; det varder ständigt ett o_2, antingen det är kort eller långt. — Denna regel är möjligen icke allmängiltig. — Ett i öronen fallande bredt långt *o*-ljud, kanske det stridigt högsvenska o_3, är man i tillfälle att iakttaga t. eks. hos mången svenska talande karelare, men — *ko*$_3$*l* (kol) blir lika med *ko*$_3$*l* (kål)! — Man kan tillägga att både svenska och finska skalder allmänt rimma o_3 med o_1.

Söker man af alla härofvan anförda fakta göra en allmän

---

1) Om således Noreens framställning af de till riksspråket hörande vokalljuden är riktig, så skulle hos oss t. eks. en Jakobstadsbo, med sitt *e*$_3$*te*$_2$r, d*e*$_3$r, *hö*$_1$*r*, framför andra kunna göra anspråk på att i denna del tala en ren »högsvenska»!

2) Äfven i *fågel*, *håg*, *mån* etc., hvilka stundom skrifvas *fogel*, *hog*, *mon*, ja till och med i *spår*, *tåla* o. d., där bokstafven *o* äfvenledes förr brukats.

3) Jfr Freudenthal, Rättskr.: »I Finland (och äfven i många trakter af Sverige) har det öppna *å*-ljudet öfvergått till slutet».

sammanfattning, så lyder denna så: *de öppna vokalljuden e_3, $ö_3$ och o_3 vackla, i det alla tre hota att sammanfalla med motsvarande slutna e_1, $ö_1$ och o_1, under det att de två första å andra sidan hafva en tendens att före r utbilda sig till de ännu öppnare ljuden e_4 och $ö_4$.* Med andra ord, *i stället för etymologiska ljudlagar hafva trädt fysiologiska.* Riksspråkets öppna ljud hafva nemligen sin grund i etymologin. Ord där e_3 höres, stå för det mesta i frändskap med ord som hafva det ännu öppnare *a* till vokal, medan e_1 framsprungit ur *i*-klassen. Äfven de två *ö*-ljuden torde härstamma från olika håll, ehuru denna fråga ej ännu är fullt utredd (se därom Rydqvist, Sv. spr. l., IV, 1, sid, 110—111, 204—208). På samma sätt förhåller det sig med o_3 och o_1. Det är sålunda från en öppnare ljudform till en mera sluten som utvecklingen gått. Detta naturligtvis långsamt, omärkligt. Det *långa* e_3, ursprungligen bredt, har småningom smalnat, tils det uppnått det nu i mångens mun framalstrade sväfvande, förfinade *ä*. Detta skiljer sig från e_1 i sjelfva värket endast genom tungans något lägre ställning i förhållande till gommen [1]. Men ett sådant uttal torde i längden vara ohållbart. En sammanblandning moste inträffa, främst där hvarest det etymologiska påtrycket är minst, såsom just i hufvudstäderna och på isolerade, af ett annat språkelement omgifna orter. — Än lättare har hopstötningen försiggått med de två *korta* *e*-ljuden, enär det för tungan ligger en naturlig svårighet uti att frambringa ett alldeles slutet ljud då den ej får betona, förlänga detta. Också kvarstå, om man undantager böjningar *(reda — redde)* eller tydliga afledningar *(fet — fett)*, numera jemförelsevis få ord i sjelfva rikssspråket med kort e_1, i det att flertalet antagit e_3 *(he$_1$m — he$_3$mta, tre$_1$ — tre$_3$tton)*. Den förändring uti ljudsystemet som sålunda synes utbilda sig, är denna: i rikssspråket är vokalen såsom lång än sluten, än öppen, såsom kort likaså än sluten, än öppen; det nya kraftigt uppträdande uttalet sträfvar att göra den långa vokalen ständigt lika, antingen den sedan blir fullt sluten eller halföppen, den korta äfvenledes ständigt lika, d. v. s. halföppen. — På samma gång denna process egt rum, har e_4 utbildat sig, äfven det på ljudfysiologisk grund, troligtvis till följd af att *r*-ljudet, som frambringas genom tungspetsens placerande mot främre gommen (*t, d, n, l* mot tandfästet), erfordrar en viss för öfriga konsonantsljuds alstrande främmande tillbakadragning af tungan [2].

[1]) Begge äro de neml. främre vokaler (så hos Svahn), under det Noreen, den samme som ej har e_4 i sitt språk, hänför det förra till mellanvokalerna, dit äfven e_4 hör.

[2]) Detta gäller *tungspets-r*-ljudet. Annat är däremot förhållandet med det af skorrning åtföljda *tungryggs-r,* hvarvid tungspetsen, liksom vid *k,* hvilar mot nedre tandradens fäste. Vid ett dylikt *r* förefinnes sålunda ingen orsak till ett skildt *e*-ljuds utbildande. Skorr-*r* är det förhärskande i Götaland och Danmark, såsom ock sannolikt i Tyskland.

Men om sålunda ett tydligt utpräglade e_3 håller på att utdö på en del af de orter där svenskt tungomål talas, hvem borgar för att icke turen en gång ock skall komma till andra orters befolkning? Med ett ord, *detta uttal, som »ännu icke får anses som rikssprâkets», kan, förr eller senare, blifva det.* Denna hypotes, i mångens sinne kanske grundlös, vinner en hög grad af sannolikhet då man betänker det öppna o_3:s öde. Detta ljud, äfven det en gång skarpt begränsadt mot o_1 och såsom långt tecknadt med *o* i en mängd nu *å*-skrifna ord, kan man redan nästan anse som försvunnet »der svenskan talas rent och vackert» (Rydqvist). Också $ö_3$-ljudet, icke bevaradt genom skildt tecken, ehuru fullt ut lika väl som e_3 kunnande göra anspråk därpå, har sin ställning svårt kringskuren. Af den massa ord med långt öppet *ö* som utan tvifvel ursprungligen eksisterat, bibehålles detta numera blott i några få, ja kanske på flertalet orter i inga, på samma gång $ö_4$ före *r* mäktigt visar benägenhet att upphäfva sig till rikssprâksljud [1]).

Att under sådana förhållanden skrida till en ändring af *e*-ljudens teckning sådan Nordiska rättstafningsmåtet föreslagit den, moste blifva en någorlunda vansklig och vågad sak, om det eljest är sannt att nystafvarena »hylla ett fast, säkert och lugnt framåtgående, som vet sitt mål och ej vill taga ett steg emot det samma, utan att tillse, att marken icke svigtar under foten» [2]). Om ett fullkomligt fast ljudsystem, en allmänt iakttagen skillnad mellan e_1 och e_3 vore för handen, då skulle man visserligen med fullt skäl böra införa teckningen *ä* för allt e_3-ljud, inför hvilket skäl den onekliga fördelen af öfverensstämmelse med det allmänt europejska skrifsättet [3]) och af *e*:s lätta skrifning i förhållande till *ä* moste vika. Denna uppgift, hvilken nystafvarena nu åtagit sig, är i sanning icke den lättaste. *E*

[1]) Märklig är en jemförelse med ett annat germaniskt språk, *engelskan,* där långt *a,* så ännu tecknadt, t. eks. i *fate* (öde), småningom smalnat och nu är lika med »ett långt *e*-ljud (seg), dock mera öppet, närmande sig *ä*» (i alla fall det mest slutna *e*-ljud engelskan har), medan *fare* (fara) har samma ljud som svenska *lär* (*V. Sturzen-Becker,* Engelsk läsebok, 1876). — Jfr för öfrigt *finskan,* berömdt för sitt ljudenliga skrifsätt, som har bokst. *ä* för ett bredt *e*-ljud (vårt e_3) i *ääni* (röst), *härkä* (okse), så svårt att tillegna sig för oss (utom före *r*), bokst. *e* åter som tecken för smalt *e*, såsom *teen,* (jag gör), *kettu* (räf), i hvilket senare ord, liksom i *penni, Helsinki, e*-ljudet torde uttalas lika öppet som vårt korta »*ä*-ljud» i *rätta, penni, Helsingfors.*

[2]) Hazelius, Om sv. rättst., del 1, sid. 40.

[3]) Det är endast tyskan och danskan som använda *ä* (*æ*) såsom tecken för *ä*-ljud, begge språken dock icke på långt när i den utsträckning som hos oss (förnämligast blott då ordet står i släkt med ord som i nuvarande språket ha *a*), hvarför det ock ej just är att hoppas på *ä*:s allmänna införande i dem. — Franskan betecknar öppet *e*-ljud på många sätt, med *ai, ei, ê, è* och endast *e;* utaf de två sista det förra i allmänhet då ljudet är långt (*près, règle),* det senare då det är kort (*avec, perte*). — Italjenskan iakttager ingen beteckningsskillnad mellan öppet och slutet *e.*

såsom tecken för riksspråkets »ä-ljud» har djupare försänkningar i svenskan än man vanligen är böjd att antaga. Det heter att ä-ljudet i allmänhet tecknas med *ä*, blott som undantag med *e*. Man kunde nästan lika godt vända satsen om. Af inhemska ord tecknas visserligen, enligt det nu mest brukliga skrifsättet, med *ä* omkr. 700 ord (af hvilka inemot 150 dock ha e_4 före *r*) med *e* endast något öfver 200. Men bland dessa senare befinna sig språkets mest brukliga ord, pronomen, räkneord, vanliga adverb och particklar, såsom *den, det, dem, dess, henne, denna detta, dessa, sjelf, fem, seks, der, ej, nej, mest, eller, men, efter,* andra att förtiga, allt ord i hvilka en ändring icke så lätt skall kunna genomföras som i *hjelm, nejd* o. d. Efter de begge tecknens mer eller mindre talrika förekomst i skriften bör man väl därför mäta svårigheten att ändra dem. Då ställer sig förhållandet annorlunda. På omkr. 20 sidor från olika författare fann förf. sålunda (rättskrifningen i enl. med Sv. ak. ordl.) bokst. *e* såsom tecken för riksspråkets *ä*-ljud *703* gånger (e_3 *607* g., e_4 96 g.), bokst. *ä* (tecken för *ä*-ljudet) endast *547* g. (e_3 *387* g., e_4 160 g.). Med andra ord, »*ä*-ljudet» tecknadt med *e* i 56,2 % fall, med *ä* i 43,8 %, eller det specifika e_3 (med frånskiljande af e_4) tecknadt med *e* i 61,1 %, med ä i 38,9 %. För att göra skrifsättet ljudenligt på dessa sidor efter högsvenskan, hade man att ändra *703* *e* till *ä*, under det att en fonetisk beteckning af Stockholmsmålet (och det i Helsingfors vanliga) skulle kräfva förändring af *ä* till *e* 387 g., af *e* till *ä* 96 g., inalles *483* förändringar, hvilken siffra förhåller sig till 703 såsom *40*,7 till *59*,3 [1]) Dessutom bör märkas att nog ord med *e* som tecken för *ä*-ljud kunna uppbringas till samma antal som dem med *ä*, om i beräkningen medtages den stora massa mer eller mindre brukliga ord af *utländsk* (mest romansk) börd i språket jemte *nomina propria,* i hvilka alla *ä* knappast inträngt och blott med största svårighet skulle bana sig väg. En återgång till *e* i ord med nu skrifvet *ä* vore således knappast svårare genomförd än den nu pågående rörelsen från *e* till *ä,* liksom öfver hufvud utvecklingen, i stort tagen, har gått i förra riktningen, i det *æ* (= *ä*) ofta i medeltiden tecknades där vi ha *e* (Jfr Rydqvist, Sv. spr. l. IV 1, sid. 37 o. följ.). — En oundviklig följd af ett allt mer smalnande e_3 och nogare undersökningar blefve troligen dessutom det erkännandet att det öppna *e* i obetonade slutstafvelser, i synnerhet före *r*, står närmare till (om icke sammanfaller med) e_3 än till det slutna e_1, [2]) och i fall man ej då vill

---

[1]) På några af dessa sidor hade »*å*-ljudet» 148 gånger (138 som kort, 10 som långt) till tecken *o*, 97 g. (71 som långt, 26 som kort) däremot *å*, medan »*o*-ljudet» (tecknadt *o*) 83 g. påträffades. — Äfven det siffror att tänka på!

[2]) Detta framgår redan däraf att författare som skrifvit för den lägre undervisningens behof, såsom Sundén, upptaga *e*:s tecknande i *-el, -en, -er, -es, -et* såsom *undantag* från att *ä*-ljudet tecknas med *ä*.

kasta den fonetiska principen öfver bord, blefve det sannerligen något för tätt med *ä*:n i språket[1]. — Vidare göres en sådan genomgripande förändring i rådande skrift som *ä*:s allmänna användning såsom tecken för e_3-ljud icke i en hast, och när man äntligen, efter långt aflägsna tider, började finna sig hemmastadd vid ett *dän, äj, Hälsingfors, tästamänte,* så skulle man, säkerligen då om ej förr, finna att e_3 — icke mer finnes till i högsvenskan. — I ett fall skall dock ett från öfriga ljud skarpt afskildt *e*-ljud hållas vid makt: e_4 före *r*. Här behöfves värkligen ett särskildt tecken, hvilket naturenligt är *ä,* detta icke blott till följd af ljudets från e_1 vidt skilda klangfärg, utan också emedan eljest en tvetydighet i afseende å uttalet uppkommer (*ner* och *när, herdar* och *härdar*).

Härmed hafva vi uttalat vår åsikt om *e* och *ä* såsom ljudtecken i svenska språket. — Det återstår blott att antyda de praktiska följderna däraf. Det är klart att det nu ej är att tänka på något slags återgång mot *e*-teckning och att skrifva t. eks. *eng, hest, eta, leger,* lika litet som på ett införande i allmänhet af *ä* der nu *e* råder. Man moste nöja sig med det nuvarande läget med alla dess brister. Äfven på andra områden af den svenska rättskrifningen uppresa sig svåröfvervinneliga hinder för en rationell ortografi. I ett afseende kan e_1-ljudet anses hafva ett företräde framför syskonvokalen *ö,* som väl länge torde få vänta på två skilda tecken, hvilken tudelning lättast skulle gå för sig med anslutning till det närvarande bruket att teckna *skrifvet ö* på två sätt (*o* med släng samt *o* med två prickar). Ty utan betänkande kan *ä*-reformen genomföras före *r* i *alla inhemska apellativ* där nu vanligtvis står *e,* såsom i *barmhärtig, bärg, där, härre, härtig, stjärna, värk* (arbete), *värld.* Hvad åter e_3 angår, är det i synnerhet vid det långa som tvekan beträffande uttalet kan uppstå. Med *ä* kunna därför godt de få vanligtvis *e*-tecknade ord skrifvas som erkänndt ha e_3-ljud i högsvenskan, neml. *djäfvul, djäkne, ihjäl, prägel, skäl* (djuret), *spjäla,* hvaremot *e* bibehålles i de oftast med e_1 uttalade *deras, -dera, egna, emedan, evig, gret, lega, med, medan, neka, sedan, tjena, tve-,* samt i *det,* som hos oss nästan alltid har kort vokal, äfvensom i främmande ord (und. de med ursprungligt franskt *ai*), både då riksspråket värkligen har e_3 (*chef, pjes, system)* och i synnerhet då stridighet råder (ej *trokä, kvantität, präposition:* importering från tyskan). Vid det korta e_3-ljudet moste väl däremot en delning företagas mellan *e* och *ä.* Bäst vore kanske i så fall att i allmänhet skrifva *ä* där Svenska akademins Ordlista, normen för »de konservativa», har *ä,* så i *främling, mässling, näppeligen, sänder* (i), *väksa, ämbar, e* där den samma har *e,* sålunda både i de af mången icke-fonetiker med *ä* teck-

[1]) E i obetonade stafvelser förekommer i svenskan mer än dubbelt så ofta som *e* såsom tecken för e_3.

nade *begge, eckel, egga, helsa, hemta, nemligen tvenne, vest* (klädnad), och i *fejd, hjelte, messa, pels, stjelk, vester* o. s. v. (af nystafvarena *fäjd, hjälte* etc.). Ännu mindre kan *ä* komma i fråga i ord som vackla inom sjelfva högsvenskan, såsom *besk, lemna, mellan, merendels* (hos oss dessutom vanligtvis med *e* försvunnet: *me-rn-dels), spenslig,* liksom icke i utländska ord (ej *anapäst, ästetik*). För att lätta minnet skulle det dock vara skäl att teckna kort e_3 med *e* alltid *före och efter j;* afvikelse från ordlistan gjorde i så fall endast *dejlig, frejd, veja,* samt *fjell* (fisk-; i bet. bärg har den *fjell*), *fjesk, tjell.* (Likväl *jäst* och *jäkta,* till följd af nära släktskap med ord med lång vokal). — I korthet blefve regeln för användandet af *ä* och *e* uti inhemska ord sålunda följande: högsvenskans *ä*-ljud tecknas med *ä* ständigt före *r,* och i öfriga fall som långt med *ä,* som kort än med *ä* (i omkr. 360 ord), än med *e* (i omkr. 170 ord), därvid alltid före eller efter *j* (i omkr. 50 ord) [1]).

---

[1]) I denna uppsats hafva dessa regler tillämpats, icke så mycket för att mana till efterföljd som för att ge ett prof på huru en dylik skrifning skulle utfalla. — Såsom ett slags rättfärdigande af ortografin i några andra punkter — om ett dylikt är af nöden på en tid då enhvar opåtaldt skrifver »som han tycker» — må i korthet tilläggas att *ks* blifvit infördt i st. f. *x* emedan denna reform synes böra kunna gå hand i hand med *q*:s och *z*:s utstötande ur alfabetet. Detta så mycket mer som *x* jemförelsevis sällan förekommer i svenskan. (I föreliggande uppsats ovanligt talrikt, till följd af den ofta återkommande förkortningen *t. eks.*). — Däremot har förf. icke tillämpat en annan af Nord. rättst.mötet föreskrifven regel, neml. enkel konsonants användande i st. f. dubbel i ord som *tunnt, byggdes, väckte* (»*tunt*», »*bygdes*», »*väkte*»). Ett sådant skrifsätt strider otvifvelaktigt, såsom redan *J. A. Aurén* påpekat, mot språkets geni, som ingalunda fordrar förlängning af det stammen ändande konsonantljudet före en tillkommen konsonantisk *böjnings*-ändelse (jfr *brunt, blygdes, läkte*). — I *afledda* ord har, med anslutning till Noreens skrifsätt, å ena sidan *k* tecknats i st. f. *g* före *t* (*vikt* för *vigt*), å andra sidan *d* bortlemnats före *t* (*äntligen* för *ändtligen*), genom hvilket förfarande den uppgifna skrifningsgrunden att »ordens stafning har till ändamål att antyda ords slägtskap med andra i det nu varande språket befintliga ord» (Aurén), kommer att inskränkas till *böjda* ord.

J. U.

I bokhandeln.

Fredrik Berndtson: Valda dikter; 130 pg. 8:o. Helsingfors 1882, K. E. Holm.

Karl Johan Numell: Min konceptbok, försök på vitterhetens område; första bandet, 190 pg. 8:o. Helsingfors 1882.

Förliden jul blef i bokhandeln synligt ett litet häfte, innehållande de bästa alstren af en tidigare lyrisk diktning, som råkat i glömska hos en senare tid. Och likväl var det en framstående plats, Fredrik Berndtson, nyss öfverflyttad från Sverige, intog i de vittra kretsarna vid vårt universitet på fyratiotalet. Det var han, som samlade deras poetiska utgjutelser i sin kalender Necken. Det lifliga idéutbytet inom dessa kretsar jämte ett sorgfälligt studium af Runebergs nyss utkomna mästerverk torde väsentligen hafva ombildat hans smak. Ty det öfverspända romantiska skaldeideal, han medförde från Almqvists fädernesland och som röjes i hans tidigaste, föga sjelfständiga dikter, hade redan i hans år 1846 utgifna diktsamling gifvit vika för ett naturtrognare, måttfullare åskådningssätt.

Det är förnämligast denna diktsamling, som legat till grund för det urval, hvilket efter förf: död offentliggjorts. Samma indelning i de tvenne rubrikerna »allvar» och »skämt» har här blifvit vidhållen. De poetiska skapelserna i Almqvists genre hafva blifvit utmönstrade så när som på den af fyra romanser bestående berättelsen »Röfvarens dotter», som för resten på sina ställen så i uppfattning som språkuttryck röjer inflytelser från Runeberg. Öfver hufvud synes vid urvalet den rigtiga princip blifvit följd att åt den uppmärksamme läsaren lemna en lättfattlig bild af skaldens utvecklingsgång. Denna har han för öfrigt sjelf tydligt nog utlagt i en af sina mest inspirerade dikter, »Hvad skall jag sjunga?» der det heter:

Jag sjöng engång de drömmar, hvilka tjusa
I lifvets vår, jag sjöng af hjertats grund.
I vestans flägt jag hörde kärlek susa
Och frid och oskuld lekte i hvar lund.

— — — — — — — — — — — — —

Jag sjöng den sällhet, som sig stilla glömmer
I dalens famn, i rena menskobröst,
Som för en vårdag sina sorger glömmer
Och för hvar smärta har en tår till tröst.

Detta är innehållet i många af Berndtsons allvarliga dikter en liflig vexelverkan mellan naturen och skaldens själ, uttryck ofta i en mild, elegisk stämning. Detta samband med naturen å alltför omedelbart, att han skulle förlora sig i ett enformigt må

leri, och å andra sidan är han lycklig i att försinliga sin andes rörelser i saftiga åskådningsbilder. Härvid kan någon gång hans lifsåskådning röja en viss öfverspänning, måhända en dröjande romantik, såsom då han i poemet »Åskan« låter elementens titaniska vredesutbrott stillas af den lille vallgossens förtröstansfulla bön till Herren och sprider öfver qvällens lugn en andaktsfull högtidsstämning. Men Berndtsons »schöngeisteri», om vi så få kalla det, är öfverhufvud fritt från gråtmild känslosamhet, det visar religiositet, ej sentimentalitet; det tonar inom hans poetiska utgjutelser från hans ungdom ända till hans sista dagar ett öfverväldigande intryck af lifvets förgänglighet och ett innerligt hopp om menniskoandens förklaring efter döden. När han, som i poemet »Vemodet», gripes af förtviflan öfver att barnaoskulden är förlorad och ungdomsidealet ouppnåeligt, framblixtrar dock i det yttersta en hoppets stråle, en aning om frid och försoning i verldsbyggnaden midt bland spillrorna af hans ramlade luftslott.

Det är sällan Berndtson hängifver sig åt en omedelbar sällhetskänsla; han förefaller alltför reflekterande för att han rätt kunnat njuta af ögonblickets lust. Han manar mera till oaflåtlig kamp för allt stort och härligt än till njutning, och då samtiden förefõll honom nog mycket krypande i sjelfviskhetens slaftjenst, ville han framlocka fädrens vördnadsbjudande skuggor för att genom deras straffande förebild förmå den till bragdstor handling.

Nej! fädrens andar dristigt vill jag mana
Ur gröna kullar, ur den friska jord
Till sångens lif, vill tälja deras bana
Med kraft och eld, med klara sångarord,
Att, om det fins i Suomi än ett hjerta,
Det fröjdas skall och gråta ut af smärta.

Ur entusiasmen i dessa rader lär man känna syftet med Berndtsons bekanta skådespel »Ur lifvets strid». Äfven hans lyrik innehåller många sådana manande ord. Härvid får dock det tendensiösa vanligen så öfverhand, att dikten tydligen röjer sitt upphof ur tankeverksamhet, ej ur poetisk känslorörelse, hvadan den förefaller retorisk, ja någon gång predikande; exempelvis just de få, i föreliggande samling införda, hithörande styckena »Nyårshelsning» och »Vårsång».

Det är på ett annat sätt han säkrare når det föresatta målet att egga upp en dåsig samtid, på satirens och den bittra ironins väg. På detta område anse vi honom hafva lyckats bäst, kanske just derför, att dessa diktslag medgifva, ja förutsätta ett större mått af reflexion. Oskrymtad sanning, enkel naturlighet är hvad Berndtson framför allt fordrar af sina medmenniskor. Hvad som strider mot detta sedliga ideal väcker hans förtrytelse, och han yttrar den genom att obarmhertigt gifva det till pris för åtlöjet. Än är det ytligheten, prålsjukan och andefattigheten i balsalongen; än braskandet med granna, men innehållslösa och om sjelfförgudning vittnande slagord hos den ungdom, som får

sin hänförelse mest ur punschbålen; än är det fåfängan, titelsjukan och kryperiet på samhällets höjder, än det med dumhet parade högmodet eller en falsk, men andryg lefnadsvisdom, som af diktarens beställsamma hand afklädes dess skenfagra skrud, hvarpå den inneboende sjelfviskheten, naken som den numera är, gisslas med svidande snärtar, sig sjelfvom visserligen till föga bot, men androm till varnagel. Det länder Berndtson som satirisk diktare till heder att aldrig hafva brukat sin qvickhet på bekostnad af det som är godt och ädelt, medan han tvärtom mot dem, som dristade göra det, mot hela den verldsåskådning, som i sin falska sjelftillräcklighet öfverlägset beler de enfaldige, hvilka utan hänsyn till timliga fördelar söka förverkliga idealet, rigtade sina mest dräpande pilar.

Tyvärr framgår icke denna sist påpekade sida af Berndtsons satiriska diktning fullständigt ur föreliggande urval. Från 1846 års samling hade poemet »I ljuset», så mycket hellre kunnat ingå, som det förfullständigar den här intagna dikten »I mörkret». Bland öfriga hithörande poem nämna vi såsom ett af de roligaste den godmodiga, på qvicka vändningar öfverflödande skildringen af »Kaffekalaset» i en småstad och den bittert ironiska »Värnepligtsvisan», ett vittnesbörd om det intresse, förf. ännu på sin sena ålderdom hyste för dagens brännande frågor.

Hade Berndtsons satir till ögnamärke enkelhet, naturlighet i lifvet, så fordrade han ock samma egenskaper för det språk, hvari han klädde sin andes ingifvelser. Om man frånser de tidigaste ungdomsalstren, är hans vackra diktion fri från tomt bildprål och språkuttrycket lämpadt efter den i dikten inneboende känslostämningens värmegrad.

Vi föreställa oss att med dessa egenskaper Berndtsons lyriska diktning bör ännu kunna påräkna välförtjent uppmärksamhet. Det är icke alla författare från en förgången tid, som, utan att vara snillen af större omfattning, förefalla så litet föråldrade för en efterföljande generation trots smakens skiftningar. Åtminstone kunna de skämtsamma dikterna läsas med nöje af en och hvar. I alla fall tillmäta vi denna lyriska diktsamling större konstvärde än skådespelet »Ur lifvets strid», som hållit sig uppe på tiljan tack vare fattigdomen i vår dramatiska literatur, medan Berndtson som lyrisk diktare haft det oblida ödet att ställas i skuggan af skalder, utrustade med rikare och mera glänsande fantasi.

Från ungefär samma tidsskifte härröra hr K. J. Numells dikter, af hvilka nyligen första bandet i tryck utdelats åt vänner och bekanta. Samlingen omfattar en mängd lyriska poesier och ett par dramatiska försök från förf:s första studietid vid universitetet. Den utgör intet urval och är ej heller afsedd för offentligheten; blott en ringa del har ingått i tidigare årgångar af »Album, utgifvet af Nyländingar». I företalet kallar förf. sin diktning en tillfällig, kär verksamhet från den tid, då lifvets trefnad vägde för honom mer än samhällets guld. Allt

detta förbjuder oss att ingå i något närmare bedömande af dikter, som sjelfva vilja anses blott såsom frukterna af en liflig kärlek till vitterheten. Vi hafva dock trott att de icke borde saknas i Finsk tidskrift, då de, förutom vackra tankar och ett särdeles i de pentametriska disticha ledigt flytande språk, bidraga t karakterisera den fridfulla, milda stämningen hos tiden, ur vilken de upprunnit. Äfven här visar sig romantiken vara ett vervunnet stadium. Till åtskilliga af dikterna, t. ex. »Gossen lle fly sin kärlek», »Den är ju en vårbäck endast», har Runebergs »Idyll och epigram» omisskänligen utgjort mönstret, så att f. följaktligen sökt sig en god skola. Af hans betraktelyrik, som utgör de flesta numren i förevarande häfte, framlla vi »Till en sjuk vän» och »Skaldelif», hvardera skrifna i giskt versmått. Mycket pigga och roande äro de några verserade anekdoterna, af hvilka en, benämd »Ornithologi», och ldrande en bekant, afliden generals egendomliga funderingar . örnens skapnad, äfven påminner om vissa satiriska stycken s Runeberg.

S. N.

Th. Rein: Lärobok i den formella logiken. Helsingfors 1882.

Om man undantager några afhandlingar, närmast afsedda r akademiska ändamål, hör det till sällsyntheterna, att ett arbete om filosofins område hos oss ser dagen. Ett sådant arbetes amträdande, äfven om det rör sig på det blott propedeutiska bitet, måste derför helsas med fägnad. Denna fägnad ökas än ar, när arbetet, såsom fallet är med ofvannämda, befinnes vara alla afseenden godt. Då dertill kommer att det är en lärobok, m sannolikt kommer att föreskrifvas till begagnande vid läroerken, så måste såväl lärare i logik, bland hvilka nu för tiden mförelsevis få torde hafva gjort vidsträcktare filosofiska studier, m elever vara förf. tacksamma för det öfverhufvudtaget klara, mna och koncisa framställningssättet, hvarigenom boken afgjordt märker sig framför äldre hos oss begagnade läroböcker i samma ame. Detta gäller såväl i allmänhet, som särskildt i afseende den orienterande inledningen, säkert välkommen för den, som knar de första logiska prenotionerna.

Vi tillåta oss likväl några mindre betydande anmärkningar. örf. antager s. k. enkla och individuela begrepp, hvilka af anra hänföras till blotta föreställningar, samt särskiljer från dem e allmänna begreppen. I anledning deraf måste också definitioen på begrepp i denna betydelse afvika från den vanliga, som ndast gäller de allmänna begreppen. Huruvida denna åtskilnad r fullt befogad tilltro vi oss icke att afgöra. Men svår blir gränsen att finna emellan individuelt begrepp och föreställning.

Månne det är alldeles rätt uttryckt, då i § 6 säges att föreställningar utgöra ett begrepps kännetecken? Det oegentliga häruti ittas på sätt och vis, då i anm. 4 till samma § uppgifves att

»endast de väsentliga *egenskaperna*» (naturligtvis hos föreställningarna) »upptagas såsom kännetecken i föremålets begrepp».

I anm. till § 7 tyckes oss begrepp och föreställning nyttjas om hvarandra. Der heter det nemligen, att omfånget hos ett allmän-begrepp utgöres af en *flerhet begrepp* samt att ett sådant begrepps omfång utgöres af de *allmänna och individuela begrepp*, i hvilka det förra begreppet ingår som gemensamt kännetecken. Strax derpå säges: allmänbegrepp uppstå ur gifna *föreställningar* om en flerhet föremål etc. Här är fråga om sjelfva begreppsbildningen ur gifna föreställningar, för hvars operationer äfven i korthet redogöres, icke om högre och lägre begrepp. I början af samma anm. säges på samma sätt: ett begrepps omfång eller s. k. sfer är den eller de bestämda *föreställningar*, i hvilkas innehåll begreppet sjelft ingår som kännetecken. Omedelbart derefter kallas dessa föreställningar *begrepp*, då det heter: så utgöres t. ex. omfånget af begreppet triangel af *begreppen* rätvinklig etc.

I § 19, der omdömenas förhållanden äro väl framstälda, hade det kanske icke skadat att i subalternationsförhållandet undvika fordran att omdömena måste hafva samma subjekt. Exemplet upplyser dock att detta icke är nödvändigt. Deremot borde enligt vår åsigt framhållas att det subalternerande omdömet bör hafva *universel* qvantitet, icke blott att omdömena böra hafva olika qvantitet. Ett individuelt omdöme behöfver icke vara subalternerадt under ett partikulärt. Dock — det är sant — förf. antager icke individuela omdömen, och då är bestämningen tillfyllestgörande.

De omedelbara slutledningarna (§ 23) äro jemförelsevis knapphändigt afhandlade. På de olika slutsätten anföres icke ett enda ex. Då emellertid läran om omdömenas förhållanden är ganska fullständigt belyst med exx., så låta dessa lätt använda sig äfven för slutledningarna.

Huruvida de af förf., delvis skiljaktigt från andra, angifna sätten att till första figuren reducera de öfriga syllogistiska figurernas slutsätt håller streck, derom äro vi vid en flygtig pröfning icke fullt säkre, men påpeka att vi kunna få premisser, mere negantia, såsom vid andra figurens reduktion genom ren omsättning af öfversatsen.

Hvar framställningen af tankelagarne bör hafva sin rätta plats, derom kunna åsigterna vara olika. Förf. har låtit den inträda först i systemläran. Mera systematiskt synes det visst vara, men måhända tala praktiska skäl för dess meddelande strax i början af elementarläran, der tankelagarne ju redan spela med och komma till användning.

Måhända skola vid bokens noggrannare genomläsande och trägnare begagnande de gjorda anmärkningarna delvis försvinna, skäl till andra möjligen framträda, men ett särdeles godt intryck har den gjort på oss genom sitt klara och rediga framställningssätt.

—ut—

G. M. Celander: *Naturlära för folkskolor och läroverkens* [...]*re klasser*; 5:te uppl., omarbetad enligt normalplanen, 190 pg. [...]o. Sthlm 1882, Linnströms förlag; pris inb. 75 öre.

Denna lärobok, som redan under många års tid begagnats [...]d den naturhistoriska undervisningen äfven i Finlands folksko-[...], har i denna upplaga blifvit omarbetad i öfverensstämmelse [...]d den för Sveriges folkskolor faststälda »normalplanen», jemte [...] innehållet uppstälts efter tidsenligare systematiska principer. [...]ssutom har arbetet blifvit försedt med ganska många nya och [...]allmänhet goda illustrationer, på samma gång ett antal äldre så-[...]na blifvit utbytt mot nya, bättre bilder. Genom dessa vigtiga [...]h omfattande förändringar har arbetet blifvit till innehållet be-[...]dligt förbättradt och dessutom till omfånget något mindre, hvari-[...]som priset äfven kunnat sättas 25 % lägre än för föregående [...]plagor. Arbetet har i denna upplaga sålunda tagit flere vig-[...]a steg framåt på den tidsenliga utvecklingens bana.

Några oegentligheter hafva vi lagt märke vid äfven i denna [...]plaga, men då de äro af jemförelsevis mindre betydenhet, kan [...]t vara obehöfligt att uppräkna dem. Deremot anse vi oss, med [...]syn till arbetets ändamål och i betraktande af den vidsträckta [...]idning det vunnit, böra framställa några önskningar, som uttalats [...]d afseende å arbetets innehåll. I kapitlet om menniskan hade [...] kort framställning af *helsolärans* vigtigaste grunddrag kunnat in-[...]as. Vidare torde, i kapitlet om växterna, dessas *anatomi* kräft en [...]got utförligare beskrifning, än den fåordiga framställningen [...]om i början af kap. 6. Äfven har man påpekat att, medan [...] de flesta i arbetet nämda växter finnes angifvet till hvilken [...]urlig *familj* de höra, det deremot vid andra, i synnerhet ut-[...]dska växter, icke förekommer någon häntydning i detta afse-[...]le. Också vore det behöfligt att i slutet af boken för lärarens [...]ning funnes ett register, upptagande åtminstone de i arbetet [...]gifna växternas, kanske äfven djurens, latinska benämningar, eme-[...]t, hvad främst de svenska växtnamnen beträffar, dessa äro myc-[...] varierande på olika orter och derför icke alltid med full sä-[...]het antyda hvilken art som åsyftas. I kapitlet om elektrici-[...]m anse vi att äfven bort ingå en kort framställning om *tele-*[...]*n*, hvars apparater derjemte kunnat förtydligas genom några [...]lysande bilder, och att likaså användningen af det *elektriska* [...]*t* såsom belysningsmedel varit förtjent att omnämnas.

Beträffande språket i föreliggande arbete är det allmänt er-[...]dt som korrekt och vårdadt. Vi äro af samma åsigt, men [...] dock att många långa meningar och invecklade satsställnin-[...] som qvarstå i arbetet och stundom göra innehållet något [...]fattligt åtminstone för mindre utvecklade barn, kunde genom [...]krifning förenklas.

Ehuru ett och annat sålunda återstår att önska i afseende [...]l å innehållet som äfven delvis i fråga om språket i detta

arbete, anse vi det, så förbättradt som det är i denna upplaga, på ett tillfredsställande sätt motsvara sitt ändamål.

O. D—m.

B. Meijer: Svensk-historiskt handlexikon. (Samling af Facklexika I.) Stockholm, Seligmann, 1882.

Afsigten med den handbok, som bär ofvanstående titel, torde väl vara att erbjuda allmänheten en lätthandterlig uppslagsbok i Sveriges historia, sönderdelad och ordnad i lexikalisk form. Öfver hufvud synes oss förf. ha lyckats utföra sin uppgift ganska väl, ifall man bedömer arbetet efter den plan och den begränsning, som nu varit för detsamma bestämda. Stilen är ledig och anslående, urvalet af artiklar äfvensom de begagnade källorna i allmänhet goda. En annan fråga är dock huruvida icke sjelfva planen i ett eller annat hänseende är felaktig. Enligt vår åsigt kunna grundade anmärkningar göras emot densamma, och arbetets största olägenhet är otvifvelaktigt dess trånga begränsning till blott den politiska historien, medan i det närmaste allt, som plär sammanfattas under benämningen kulturhistoria, blifvit uteslutet. Sjelf medger förf. äfven i företalet att denna lucka ej kunnat fyllas och anför såsom ursäkt att de utländska arbeten, som gifvit anledning till detta, äro utarbetade efter en vida inskränktare plan. Något verkligt skäl i sak innebär detta naturligtvis icke, och hoppas vi derför att såväl förf. som förläggaren måtte kunna enas om att i en följande upplaga afhjelpa denna olägenhet. Äfven i vanliga läroböcker i Sveriges historia pläga ju några om ock korta notiser ur odlingens historia förekomma, och deras frånvaro i ett arbete sådant som detta förefaller derför ganska oväntadt.

I detaljer förekomma hvarjehanda smärre fel och flere uppgifter, som äro allt för allmänna och sväfvande, för att kunna anses tillfredsställande. I de artiklar, som beröra Finland, hafva vi antecknat nedanstående till framtida berigtigande. *Haapaniemi* i Randasalmi socken i Savolaks hade bordt omnämnas, emedan Sprengtporten der inrättade Finlands första krigsskola år 1781. — *Kajaneborgs slott* finnes icke upptaget, ehuru bekant ur krigshistorien. *Kärnäkoski* pass i södra Savolaks (fältslag 1788), *Lemo udde* sydvest från Åbo (slag 1808) samt *Lintulaks* i Saarijärvi i Norra Tavastland (slag 1808) förekomma icke. *Karstula* ligger icke i närheten af Wasa, utan något tiotal mil österut i Saarijärvi i norra Tavastland. Deremot ligger *Korsholm* nära Wasa, och den alltför sväfvande uppgiften »i landskapet Österbotten» borde sålunda närmare bestämmas. Detta är så mycket vigtigare, som Österbotten omfattar flere tusen qvadratmil, och blotta landskapets namn således icke egnar sig för noggrannare ortbestämning. Denna anmärkning gäller äfven för byn *Olkijoki*, en mil norr om Brahestad. Namnet *Liuksiala* bör skrifvas så, icke *Ljuxala*. — *Mikel* är origtigt, bör heta *S:t Michel*. — *Nyslott*

ligger icke vid Haapavesi, utan på en ö i Haapasalmi sund, som förenar Haukivesi och Pihlajavesi. *Parkumäki* bör heta *Parkkumäki*, ligger ej »i södra delen af Finland» utan i mellersta Savolaks, några mil nordvest från Nyslott. *Porosalmi* (rättare *Porrassalmi*) : icke någon »ort», utan ett trångt pass sydost om S:t Michel. *...ona-bro* ligger ej i »nordligaste delen af Finland», utan i Kuor...e socken i mellersta delen af Wasa län. Om läget af *Salmi*, r slaget stod 1808, har förf. helt och hållet misstagit sig, enär ma tilldragelse ej inträffade i Salmis socken i Wiborgs län, n vid *Salmi* i Kuortane socken, i mellersta delen af Wasa län. *...ajoki* bör skrifvas så, icke *Sikajoki* eller *Sikajocki*, såsom man finner hos svenska författare. *Tavastehus stad* har icke va... befästad, men väl det derinvid belägna Tavasteborgs slott. *Walkiala* bör heta *Walkeala*. — *Wasa stad* finnes icke nämd, ru den var skådeplats för krigiska tilldragelser år 1808. — Finlands biskopar, som under många århundraden voro lan... inflytelserikaste personer, finnes blott *M. Agricola* omnämd. *...serus* förekommer väl äfven, men nämnes blott såsom biskop inköping. Bland desse män är derför ännu en stor efterskörd göra. I strid mot den gamla åsigten att Birger Jarls krigs... mot tavasterne skulle hafva skett år 1249, har förf. antagit senast af dr Montelius i första delen af illustrerad Sveriges hi...ia uppstälda hypothes, att krigståget skulle hafva skett i slutet 1230-talet och att Jarlen derifrån tågat emot ryssarne samt vit slagen år 1240 af Alexander Newski. Denna mening torde k ännu erfordra vida säkrare bevis, och äfven dr Montelius nställer den blott såsom en möjlighet, ehuru den i dr Mei... bok antagit formen af ett afgjordt faktum.

R—II.

Eug. Warming: Lärobok i Allmän Botanik, med 191 i ten intryckta figurer; auktoriserad öfversättning och bearbet... g från danskan af dr Axel N. Lundström, med förord af pro...or Th. M. Fries. VIII + 279 pg. 8:o. Sthlm, 1882, Oskar L. ...am; pris 5 kr. 50 öre.

Bland nordens nulefvande botaniker intager dansken Eugen ...rming ett hedersrum. Hans inkallande till botanices profes... vid Stockholms högskola är ju redan ett synligt erkännande på. Och äfven utom Skandinaviens gränser, synnerligast i ...kland, har det mångsidiga, klara vetande och den ovanliga ve...skapliga begåfning, som städse utmärker denne förf:s talrika ...likationer, förvärfvat honom ett högt anseende, ja, som växt...rfolog är dr Warming helt visst en bland sin tids främste.

Dr Warming är dock icke endast en framstående vetenskaps...m, han är äfven en utmärkt lärare, och som sådan har han ...rkat i botanikens tjenst icke allenast från katedern, utan äf...a och kanske än mer genom sina läroböcker. Vi åsyfta med

dessa främst förf:s i hela den skandinaviska norden spridda och a
vända »Haandbog i den Systematiske Botanik», utkommen 187
samt den ett år derefter utgifva »Den Almindelige Botanik,
Lærebog, nærmest til Brug for Studerende og Lærere, med 1
i Texten intrykte Afbildninger». Detta senare arbete, som nu fö
ligger i svensk öfversättning, är egentligen andra, fullständigt o
arbetade och mångfaldigt tillökade upplagan af förf:s 1877
komna »Teknisk-medicinsk Botanik i Grundtræk». »Dess uppg
är att gifva i synnerhet studerande en fullständig framställning
den allmänna botanikens hufvudpunkter». Vi vilja här ned
lemna några korta upplysningar om arbetets strängt systemati
anordnade innehåll.

De fyra första kapitlen innehålla en framställning af cel
och cellbildningen, cellmembranen och cellväfnaden. Öfver hufv
synes dock denna rent anatomiska del af arbetet blifvit nå
knapphändigt afhandlad. Detta gäller i synnerhet läran om cell
I de derpå följande kapitlen behandlas klorofyllet och derm
sammanhängande företeelser, vidare växtens byggnadsämnen sa
bi- och degradationsprodukter. Härefter vidtager den utförli
morfologiska delen, hvilken förf. velat låta mera framträda
som han derför synes egnat synnerlig omsorg. Efter en k
förberedande framställning af växtkroppen och dess lemmar
handlas hvar för sig de fyra grundorganen, rot, stam, blad
hår. Följa så kapitlen om blommans formlära och blomställn
gen, om pollinationen, om befruktningen, om frukten och frö
Arbetet afslutas med ett kort utkast öfver »de allmänna vilko
för växtens lif». Förf. har öfverallt, såvidt vi kunna dömma,
git nödig hänsyn till de nyaste åsigterna och upptäckterna på
botaniska vetenskapens område. »En särskild del är alldeles
nemligen den öfversigt öfver de fleråriga växternas biologi, s
förekommer å sid. 126—132». Derjemte har åt en hel del intr
santa, i många läroböcker föga uppmärksammade förhållanden
nats berömvärd vidlyftighet. Vi nämna endast i förbigående fra
ställningen af blomdiagrammen, groningen, växtpunkten etc.

Högst intressant är den originela anordningen och samm
ställningen af materialet. Förf. har nemligen »sökt att sammankn
formläran (anatomi och morfologi) med fysiologin och så myc
som möjligt framhålla den biologiska sidan». Härigenom skall h
visst den studerande erhålla en långt enhetligare och klarare u
fattning af växtens lif, än om den gamla anordningsmetoden föl

För dem, hvilka önska skaffa sig botaniska insigter ut
ver de vanliga examenspensa, har förf. häröfver bifogat förklar
gar med petit, liksom äfven understundom korta historiska u
lysningar öfver vigtigare upptäckter på botanikens område.
så föga nämnes om kryptogamernas morfologi anse vi helt nat
ligt, då derför i den »Systematiske Botanik», dit ofta hänvis
temligen utförligt redogöres.

Framställningen är klar och bestämd, om den ock stund

kunnat vara något utförligare. Arbetets värde förhöjes betydligt genom de utmärkta figurerna, som dessutom oftast åtföljas af omsorgsfullt utarbetad, förklarande text. Ett tillägg, »innehållande register öfver de terminologiska uttrycken jemte förklaring af en del» har äfven sin stora praktiska nytta.

Den Almindelige Botanik är närmast afsedd för studerande och lärare, som redan nämts. Också har den vunnit stor användning vid universitetsstudier både i Sverige och hos oss, der behofvet af en tidens fordringar och vetenskapens nuvarande ståndpunkt motsvarande lärobok länge varit kännbart. Ehuru affattad på ett språk, så närbeslägtadt med det svenska som danskan, visade det sig emellertid snart nog att Den Almindelige Botanik i nästan lika hög grad som tyska eller franska arbeten gaf läsaren att kämpa med en mängd svårigheter, föranledda af den främmande texten. Dessa äro nu undanröjda, sedan dr Lundström i Upsala till svenskan öfversatt det högst förtjenstfulla arbete, hvars fullständiga titel i svensk drägt här ofvan läses. »Lärobok i Allmän botanik» är egentligen blott en språklig omklädnad af det danska originalet. »Bearbetningen omfattar endast mindre områden (t. ex. celldelningen, till hvilken öfversättaren efter egna iakttagelser lemnat figurer och beskrifning, åtskilligt om cellföreningarne, näringen o. s. v.) eller rättelser och tillägg, som här och hvar blifvit inskjutna och till en del äro gjorda af förf. sjelf». Öfversättaren har dessutom företagit åtskilliga förändringar i den svenska terminologin. För resten är öfversättningen ledig och omsorgsfull och röjer i allt den insigtsfulle och erfarne fackmannen.

Bokens yttre utstyrsel är rätt prydlig; figurerna, på få undantag när, de samma som i originalet, trycket godt och pappret icke sämre än det i andra läroböcker vanliga. **A. A.**

Oskar Wijkander: Ur minnet och dagboken; 157 pg. 8:o. Sthlm 1882, C. E. Fritze; pris 2: 25 kr.

Dessa skizzer ha förut förekommit i Nya dagligt allehanda och försvarade der möjligen sin plats som kåserier, men att sammanföra dem till en bok synes oss ett felgrepp.

De äro af allt för ringa betydenhet att i denna form erbjudas publiken. Flere af dessa minnen ha betydelse endast för förf. Att hafva dansat nigarpolska med Jenny Lind och varit på väg att få dansa med Emelie Högqvist, att hafva hållit på att få eldmärke i pannan (Eldsvådan), ha korresponderat med prinsen af Wasa, varit bekant med mer eller mindre celebra personer m. m. kan ju vara trefligt nog att minnas, men skall publiken också ha något nöje af det, så må det berättas på ett helt annat sätt. Utom några svaga spår af humor, flyter berättelsens ström med en tröttande enformighet. Öfver det hela hvilar en ton af den mest sjelfförnöjda byråkratism, hvilken finner allt förträffligt, i synnerhet i det bästa af alla kungadömen.

Om han stundom ger några slappa slängar, så är det åt repub
kaner och andra röda; det är på tal om dessa, som han gör d
snillrika sjelfbekännelsen: »Boströms åsigter gjorde ett så st
intryck på mig, att ännu i dag, när någon talar om två sta
magter — för att nu icke nämna den, som man kallar den tre
— förefaller det mig egendomligt, då Boström för längesed
bevisat att det finnes blott en statsmakt». Och detta allt gjo
Boström på en half timme!

J. A.

M. J. Crusenstolpe: Medaljonger och statyetter, drag
vår vittra, konstnärliga och politiska verld; 568 pg. liten
Sthlm, 1882, Alb. Bonnier; pris 3: 50 kr.

Herman Bjursten: Valda romaner: I, Gyltas grotta,
storisk skildring från medeltiden; 3:dje uppl., 384 pg. liten
pris 2 kr. II Ödets lek, roman; cirka 12 h. à 48 pg. 8:o;
à 25 öre. Sthlm 1882, Alb. Bonnier.

Af all *Crusenstolpes* literära qvarlåtenskap är det,
här samlats under titeln »medaljonger och statyetter», kan
det bästa. Med utg., hr A. Ahnfelt, skulle vi väl icke ku
kalla dessa karakteristiker »en i sitt slag oöfverträffad rad af
sterstycken», det stöter på reklam och kunde passa bättre
omslaget än i förordet. För att förtjena ett så ampelt loford
dessa skizzer alltför hastigt skrifna, ojemt utförda och beroe
af notiser, som tillfälligtvis voro för hand. Crusenstolpe var
flitig antecknare och hade en vidsträckt brefvexling. Han s
lade ett material, som han behändigt använde till minnesrun
Svea, i Miniatyralmanack, i Norden och andra kalendrar, eller
biografiska utkast, som inströddes i »Skildringar ur det inr
dagens historia», i »Ställningar och förhållanden», dels i brosky
derifrån utg. plockat ut dem. De hafva förtjensten att vara k
och hållna i ett lifligt, på saken gående, stundom äfven bril
språk. Det är på pikanta notiser han i synnerhet lägger an,
med försigtighet kan möjligen ett och annat ha värde för fr
tiden. Det vore också orätt att förneka det han bemödar sig
den oveld, man är skyldig den hädangångne; minnesrunan ö
v. Hartmansdorff, äfven i stilistiskt hänseende bland de förträ
gaste, bevisar detta.

Särdeles är det en svaghet, som kan räkna på undseende
Crusenstolpe, den som framträder i Emeli Högqvists, Sofi E
mans, Hedvig Ulrika Taubes, Aurora Königsmarcks och Ninon
l'Enclos' biografier. Sedan han kastat litet puder åt ans
digheten, låter han sin penna gå öfver deras kärleksförhållan
med mycket välbehag. Då det ändock fans så många sver
mätressbilder, kan man fråga utg. hvad det skulle tjena till
ur »Europas hof» aftrycka sistnämda skizz, som jemte de l
nys är den enda utländska, bland 140 inhemska. Dessutom
summar Crusenstolpe sällan, der en lefnad erbjuder episode

kabrös art, att lägga in den pikanta kryddan. I Axel v. Fersen den yngres lefverne är en god del af bilden egnad åt hofandalen i Versailles. Men detta stycke visar ock att, om Crusenstolpe i nämda hänseende hade en ganska vulgär smak, så är hans omdöme i politiska saker betydligt högre. Hvilken litisk ståndpunkt han intar kan väl vara svårt att säga, skizna äro också kastade på pappret under mycket olika förhålden, under loppet af trettio år, från 1837 till 1865; men för rpsinnighet, erfarenhet och ett fosterländskt sinnelag kan han sas i detta hänseende. Hans omdömen i vitterhet och konst mycket osäkrare; han kallar Per Kraft »en stor tecknare», möjligen kunde han kallas en skicklig sådan. Det tillfälliga, ktiga, ofta vårdslösade, stundom uppskrufvade i hans skrifsätt mträder här än märkbarare. Undantag finnas visst, sådana a porträtten af Adlerbeth, af Wallerius och trippel-bilden af arna Torsslow, Ericsson och Frösslind, och hade utg. vamindre mån om att samla ihop en så stor bok som möjligt, le Crusenstolpes biografiska skriftställeri kunnat framstå mera ländadt än nu är fallet. Hvad gör man med ett krafs sådant a stycket om »Emelie Holmberg», hvars innehåll man ej ens ı rätt förstå, vare sig detta är följd af författarens eller utg:ns ttsamhet?

Herman Bjurstens romaner höra utan all reservation till den iga literaturen, och det är beklagligt att dessa slagdängor la åter ut i en tredje eller fjerde upplaga. Språket är visligen lätt löpande, men trivialt, i synnerhet i dialogen, och er det sig någon gång, har man en känsla af lånegods eller af att förf. haft en tillfällig lyftning. Personagerna äro manettfigurer, som icke röra sig af egen kraft, icke ens hålla i), när förf. knycker händelsen framåt. Det bedröfligaste är ;k kompositionen, t. ex. i denna »Gyltas grotta», der man läoch läser och aldrig hinner till grottan, förr än i sista kalen, då de båda älskande, offren för presternas djefvulska lar och list, stappla dit för att dö. Det var väl en sägen om ma grotta, som skulle utgöra grundmotivet, men det hade icke fvit någon roman af, om ej hjelten och hjeltinnan blifvit derinnan utsatta för åtskilliga vedermödor, den senare fyra gånr för våldtägt, hvilket ungefär kan bevittna rikedomen i Bjurms fantasi och friheten i hans moraliska känsla. Och motivegen är lika trolig som karaktererna äro hållbara och händelrna lyckligt uppfunna. Hjelten har räddat sig ur ett klosterıgelse i Norge, dit han ramlat åstad på de klenaste skäl, men unkarne sätta efter honom och ha ingen svårighet attupphinna, ersom han braskar med att sätta sig till motvärn i ett härrge, ehuru han ändock ger sig till skogs med den menskligt made värden. Munkarne, de odjuren, tända eld på härberget h dansa kring elden alldeles så som indianerne hos Cooper och atlin. Värdens halfvuxna dotter, som blifvit qvarglömd, hoppar

ut ur en glugg, men henne kasta de åter in i elden, så der i en handvändning på par tre rader. »Ödets lek», som försiggår i samtiden, är så till vida bättre, att man här slipper en skral, på ytligaste historiska studier bygd tidsskildring. Man kunde vänta att äfven kammarpigor och symamseller uppnått en ståndpunkt, för hvilken dylikt kram vore gammalmodigt.

C. G. E.

Frithiof Holmgren: En samling tillfällighetsdikter och tal; 238 pg. 8:o. Sthlm 1882, P. A. Nordstedt & Söner; pris 3: 50 kr.

En hvar, som under det senaste decenniet varit med om fester i Stockholm eller Upsala, skall med glädje se sig i tillfälle att vid genomläsandet af prof. Holmgrens tal återupplifva minnet af dessa stämningsfulla ögonblick, då man, lösryckt från lifvets hvardagsbekymmer och omgifven af en skara menniskor, samlade för samma mål och med samma känslor, under andlös tystnad lyssnar till de mägtiga ord, som gästfriheten och kärleken till allt ädelt och godt i lifvet föda på den inspirerade talarens läppar. Hvad betydelse tillfället, omgifningen och stundens stämning ega för den verkan, det lefvande ordet utöfvar, ligger i öppen dag, och dock kunna ingalunda ensamt de, som varit närvarande vid dessa oförgätliga tillfällen, njuta af att läsa prof. Holmgrens tal. Ty dessa äro oftast så formfulländade och djuptänkta, att de verka med poesins kraft oberoende af tid och rum, och några, eller åtminstone ett, det berömda talet på Upsala högar vid studentmötet 1875, torde komma att försvara sin plats bland oratoriska mästerstycken lika säkert, som det aldrig skall glömmas af dem, som hörde det.

Men om prof. Holmgren vid sidan af sin vetenskapliga verksamhet *förnämligast* gjort sig känd som talare, så har han än oftare uppträdt som tillfällighetspoet, och större delen af föreliggande volym upptages af dikter skrifna vid de mest olikartade tillfällen, då hans varma hjerta, dels på begäran, dels af egen drift, varit till reds med ett qväde. Utrustad med en nästan oinskränkt formförmåga och en stor fyndighet vid val af motiv, är prof. Holmgren äfven som tillfällighetspoet ganska framstående, och om det oaktadt denna del af hans literära produktion antagligen långt snarare än den andra kommer att falla i glömska, så beror detta på att ämnena och anledningarna i de flesta fall varit mindre betydande. Der motsatsen egt rum, har resultatet också merendels i samma mån blifvit värderikare. Ett exempel härpå och ett ojäfaktigt bevis på att hr Holmgren är en verklig skaldnatur ger hans sång till Linnés minne (1878), en perla i hans diktsamling och af bestående värde i den svenska literaturen öfver hufvud. De öfriga dikterna verka genom ofvan antydda förtjenster upplifvande på hvar och en, som läser dem utan andra anspråk än de högsta, man har rätt att ställa på hvad som var afsedt att lefva och dö med den stund det föddes.

R. v. W.

C. J. Bergman: Skaldeförsök. 228 pg. 8:o. Visby 1882, s 2: 50 kr.

De stycken, som upptagas i denna samling »skaldeförsök», va tillkommit under en temligen lång följd af år; det tidigaanges med år 1839, och derifrån går samlingen ned ända till lidet år. Mest betydande äro säkerligen de två större dikna, den till formen synnerligt utarbetade skildringen från trettiga kriget »Bröllopet på Arolsen» samt »Haralds graf», med lka skalden började sin bana, och hvilka förskaffade honom ame af Svenska akademiens mindre pris. Den lifligt varma fattningen af det romantiska i situationen, som röjer sig i soden från trettioåriga kriget, samt den fina ömma känslan, a länkade blicken bort öfver den anspråkslösa bilden af blomrna på stafkarlens graf till en högre tingens ordning, som n himmelns flägtar ett bära

»Frön, som vänligt ströddes öfver
Fattig stafkarls låga kulle»,

lde på en om än icke så rik, dock klar och frisk källa, ur lken den poetiska ådern kunnat springa, kanske upptagande a tillflöden på sin väg. Eget nog blef det icke så. Hon siles ut i den massa tillfällighetsdikter, hvilka utgöra skaldens are produktioner, och som tagit hufvudparten af bokens sidor. serligen finnas i samlingen ytterligare två större stycken med men från Sveriges historia, men dessa kunna ej mäta sig med två förutnämda; särdeles förefaller poemet »Björn den gamles ser» som ett nog braskande efterljud från tegnérska strängar.

Dikter, som uppstått för ett eller annat tillfälle, äro ofta samma natur som infall, hvilka upprepade förlora sin udd. raf kommer att med all aktning för omsorgen, som blifvit lagd den yttre formen, intresset afslappas, sedan man läst något sin af dessa minnes-, högtids- och andra sånger, som dock ga öppna några nya vyer. Sist och slutligen blir dock det insantaste af alltsammans den bild af en varm, finkänslig nar, som tager del i vänners både glädje och sorg och som i a gillesvisor gerna förhärligar ön i Östersjön, der hans vagga tt, bilden af förf. sjelf, till hvilken man letar sig ur sångerna.

H—a.

Henrik Jaeger: Löse Fugle. Lystspil i 2 akter. 108 pg. o. Kristiania 1882, Alb. Cammarmeyer.

Förf. till denna lilla familjemålning är scenisk literatör vid tern i Kristiania och har härmed, oss veterligen, offentliggjort a dramatiska förstling. I likhet med sina berömde landsmän rfogar han öfver en god scenisk teknik, hvilken nordens draatiske författare på denna sidan Kjölen kunde afundas honom. en säkerhet, hvarmed han handhar detta vigtiga verktyg, visar

sig bland annat uti undvikandet af hvarje tillstymmelse till monologer eller afsides fälda yttranden, utan att man i ringaste mån skulle sakna dylika eller finna dem ersatta af tvungna anordningar: det hela förlöper med en förvillande naturlighet, som är desto mer fängslande som förf. träffat den rätta lustspeltonen och i såväl dialogen som situationen utvecklar en sann glädtighet, den man gerna vill möta på teatern. Åtminstone kan det göra en godt att emellanåt ha roligt i Thalias tempel, som nu för tiden, då det ice gäller operetten, allt för gerna begagnas till ett slags dramatiska »ledare», för att ställa vigtiga samhällsfrågor under debatt. Förevarande lustspel vill säkerligen icke vara annat än ett underhållande teaterpjes, som behandlar tvenne »lösa foglars» — en äkta mans och hans väns — omvändelse till förmån för ett stadgadt hemlif. Att detta sker förmedelst qvinnohand är gifvet, men läsaren må sjelf taga reda på huru skickligt och fint förf. löser denna sin uppgift, hvilken icke är ny till sjelfva temat, men väl är det genom hans behandling. Sin fulla verkan har denna pjes onekligen blott genom ett välvårdadt spel, och der ett sådant är gifvet, som vid den teater han närmast haft i sigte med sitt arbete, der borde detta stycke vara en god acqvisition för repertoiren.

W. Bolin.

Öfversigt.

Teater. Nya teatern har icke haft synnerlig framgång med sina representationer efter »Belougins giftermål», och vi kunna icke säga att den i alla fall skulle varit förtjent. Hr Hedbergs nya stycke »Sprängämnen» kan man icke begära att en konstförståndig publik skall finna behag i, hr F. Wahlbergs »Hörnstenar» eger icke någon rigtig dragkraft och »Engelbrekt och hans dalkarlar», skulle nog kunnat utöfva en sådan, men på en annan årstid. Återstår »Offret» (Le Sacrifice), komedi i tre akter af Alfons Daudet, som icke heller gick mer än några gånger och visserligen varit förtjent af en bättre framgång.

Den spirituele romancieren skildrar hemlifvet hos en gammal målare, Jourdeuil, en af dessa förfelade existenser, som tagit miste om sin kallelse och, i stället för att göra någonting nyttigt, frambringa konstverk, dem ingen vill ha. Han har engång i sin ungdom fått en prisbelöning, och på denna grundar han för hela lifvet ett inbilladt konstnärskap, som han stöder med de kända sanningarna om

allmänhetens förvända smak, den nya skolans villfarelse och konstens höga anspråk, som naturligtvis äro hans egna. Medan han lefver i dessa inbillningar, dem hans hustru trofast delar, är bekymret en daglig gäst i hans hem. Hans existens blir så mycket bekymmersammare som det hör till hans karakter att vara godtrogen, generös och intresserad för gammalt porslin, af hvilket han gjort sig en rar kollektion. Emellertid har en son och en dotter uppvuxit, och den konstnärs begåfning, som naturen nekat fadren, har hon i rikt mått skänkt åt sonen. Vid den tiden, då denne afslutat sina studier i Rom, har den gamla Jourdeuil genom sin godtrogenhet bragt sin familj i verklig nöd. Sonen fattar då beslutet att sporra sin talang till det yttersta för att uppehålla de sinas existens och faderns luftslott. Han föreger sig stå i förbindelse med en amerikansk konsthandlare, hvilken funnit en rask afsättning för gamle Jourdeuils verk i Amerika; i sjelfva verket samlas de i en skräpkammare hos en vän till sonen, en tapetfabrikant, och prisen betalar han med hvad hans egna arbeten inbringa. Okunnig härom känner sig gubben som en värdig representant af den gamla skolan,som »Jourdeuil den gamle», hvars magnifika figur hr Agardh återgaf förträffligt. Så står det, när stycket börjar: en vän till den unge målaren infinner sig i det lyckliga hem, som han beredt de sina på en villa utanför Paris. Den nykomne, en sorglös kringsvärmande sportsman, blir emottagen med öppna armar, emedan han i tiden räddat sin vän från att drunkna. Hr Dahlström återgaf denna karakter med liflig och sann känsla, men väl något af Billing i skick och later. Den lilla barcarol, han sjöng, gaf gensvar icke blott hos målarens blomstrande dotter, och det djupa uttryck, han gaf åt det friska soliga behaget i detta konstnärshem, samverkade med fru Skottes och fröken Wesslers goda spel som mor och dotter att låta en känna den äkta poetiska stämning, författaren ingjutit i denna första akt. Men i den sommarljusa bilden framträder redan en mörk punkt, som utvecklar sig till ett verkligt martyrium.

Medan Jourdeuil den gamle vandrar der så stolt och präktig i sina inbillningar, får man veta att sonen har en hemlighet, hvilken synes göra honom blek och nedslagen. Förgäfves söker modern att utforska orsaken och framkastar i sin oro äfven misstankar att han ingått någon dålig förbindelse. Saken är att publikens ynnest för tillfället lemmat honom och att han uttömt sina sista ressurser för att uppehålla faderns luftslott och familjens behagliga existens. Han har icke mera ens ett eget logis, der han kunde emottaga besök af de sina, utan lånar för ändamålet en atelier af en kamrat, han kan icke varna dem för öfverflödiga utgifter, fastän han sjelf lider brist på det nödvändigaste, och med blödande hjerta måste han låta sin mor gå tomhändt bort, då hon kommer efter sina månadspengar. Alla dessa pröfningar göra ett ganska pinsamt intryck, emedan de bero på

en öfverdrift i den sonliga offervilligheten. Förhållandet tillspetsas ända derhän, att den storsinnade fadern, då den unge målaren icke kan lemna en summa penningar att användas på samma slarf, som engång förr bedragit gubben, slungar emot sonen förebråelse för otacksamhet och sjelfviskhet. Någon särdeles medkänsla får man dock icke för denne, äfven då han slutligen bringar sitt konstnärskall som offer åt denna tillspetsade pligtkänsla, och hr Olssons något torra och melodramatiska spel bidrog icke heller dertill. I sin förtviflan tar den begåfvade målaren anställning som mönsterritare vid tapetfabrikantens verkstad, der sista akten försiggår. Familjen besöker honom der, och äfven vännen, som hittills just ingenting haft att beställa i stycket, dyker nu åter upp. Åt denne anförtror han ändtligen sin ställning, men naturligtvis icke för att af den rike friseglaren mottaga någon hjelp. Det kan komma i fråga först då denne yppar sin afsigt att begära hans systers hand och dermed får rättighet att öfvertaga betryggandet af familjen, luftslottet inberäknadt. Men målaren är emellertid genom sitt kontrakt och en ganska betydlig handpenning bunden vid den låga handtverkskonsten, och hedern förbjuder honom att låta vännen lösa honom derifrån. Då gör en beduingosse, en liten satunge, som fröken Ingman spelade con amore, slag i saken. Han är den unge Jourdeuils springpojke, för öfrigt öfverlopps i pjesen, och visar liksom vännens parti huru novellistiskt Daudet komponerat sitt stycke. Den sluge bytingen har reda på rätta förhållandet och tar sig för att ledsaga fadern till skräprummet, der alla hans amerikanska beställningar äro förvarade. Några ord af gossen äro dertill nog att få fjällen från gubbens ögon. Då han återkommer, är han icke mer den narraktiga Jourdeuil den gamle, utan helt enkelt den stackars gamle Jourdeuil, men en visare och bättre man. För att godtgöra hvad han i sin sjelfviskhet brutit, beslutar han sälja sina rara porsliner och dermed friköpa sin son från konstindustrin. På sådana fina och vältänkta drag är stycket rikt, och i den intressanta karaktersteckningen, den poetiska uppfattningen och den spirituela dialogen har man godtgörelse för hvad som brister i planen och motiveringen. Kommer dertill den rigtiga belysning, förf. kastar på konstnärskallet, i det han ställer den fria konsten högst, men å andra sidan låter konstindustrin framstå som någonting långt respektablare än de uppblåsta anspråken hos den talanglösa medelmåttan, så skulle man tycka att programmet bort kunna räkna på bifall, helst förpjesen, ett enakts lustspel af Günther, benämdt »Mamma måste gifta sig», lät se sig ganska bra.

Deremot var det då med öppna ögon som teatern beredde sig en eklatant motgång genom att upptaga F. Hedbergs nyaste lustspel »Sprängämnen». Med denna rubrik förstås först den sociala dynamiten, hvarom talas ett ryck i första akten, derpå den erotiska, som en ung ingeniör säges utströ här och der för att spränga förlofningar, af

en ganska ofarlig beskaffenhet för resten, och slutligen den fysikaliska, som samme ingeniör använder för att spränga sten och med sådan skicklighet, att han springer sjelf ett par hvarf omkring i luften. I första och sista formen är det blott lösa knallefekter, som förlöpa utan synnerligt samband med kärleksaffärerna; författaren kan icke gerna ha tid med något annat än de erotiska motiven, då han har endast fyra akter och fyra unga par att kopulera, oberäknadt pigan och drängen, som få göra undan sitt i kulisserna. Har han nu sin klena farkost full, så kan icke sägas annat än att han drar träget på för att nå Cythèren; en tant på ett kafferep kan icke mera oförtrutet afhandla det kära temat. Kommer doktorn, en gammal brumbjörn som han är, på tumanhand med den enkla landtbrukaren, så hinna de knapt konstatera hurudan väderleken är, innan det heter: kära bror, hvarför friar du inte? Om fruar och flickor är då icke att tala; mellan dem hörs det från alla kanter: hvem tänker du ta, min bästa? Men man kan ändå ej mer än det möjliga under fyra akter, och när ridån går ned, återstå ännu som ogifta doktorn och hans svägerska, majorskan. Hade författaren haft en akt till, skulle han väl fått i hop dem också, hvilket varit lagom straff åt dem för de otidigheter, med hvilka de stycket igenom bemött hvarandra. Korteligen, banalare behandling af kärlekstemat ser man sällan, och äfven samtalstonen är ganska simpel, ett jägtande efter qvickheter, hvarvid författaren håller till godo med så gamla saker som hjula i juli och fruntimren i upphållsväder samt en brist på den vänlighet, som erfordras för att tonen skall kunna kallas god. Hvad karaktererna vidkommer, saknas visst icke stymmelsen till sådana; de äro tvärtom tänkta en hvar med sina egenheter, men de hafva hvarken djup eller utveckling. Är doktorn tänkt som en af dessa tvärviggar med godt hjerta och ädla afsigter under den sträfva ytan, så utför författaren det så, att han låter honom brumma på alltigenom, men nu och då göra ett vackert drag utan motiv, och ingeniören, styckets bête noire, på hvilken realismens principlöshet skall rätt uppvisas och bestraffas, för resten styckets enda aktiva person — han anknyter jemt upp med alla de fyra flickorna, — hvilken skådespelare skulle vara i stånd att få i hop honom till ett helt eller tolka hvad han vill t. ex. i sitt förhållande till Karin, den enkla landtbrukarens syster? Hos henne är styckets enda konflikt nedlagd, och hon väcker för en stund ett dramatiskt intresse, som för resten, rubriken oaktadt, frångår detta stycke.

En kärlekshandel är äfven hr F. Wahlbergs »Hörnstenar», och en viss likhet kan man finna mellan hjelten i detta och det förra stycket, men gången är här stadigare och planen går djupare. Det är en studie ur verkligheten, men man tvekar emellertid att förlägga den i våra lefnadsförhållanden. Tänkesätten och talesätten hafva, liksom namnen, någonting som är främmande; också nämnes intet, på grund hvaraf

man skulle kunna lokalisera händelsen; möjligtvis emedan våra förhållanden äro små och författaren velat undvika hvarje sken af anspelning, möjligtvis ock emedan iakttagelsen ej varit nog skarp. I senare fallet sammanhänger detta med någonting sväfvande i framställningen, som vi be att få påpeka först så godt som sist. Till exempel i första akten framhåller literatören Grådal för Georg Fredby, hjelten i stycket, vådan af att dennes fästmö svärmar för qvinnofrågan. »Aj för tusan, det var icke det bästa», säger han, men i nästa replik vet han att dylikt svärmeri räcker blott så länge fruntimren äro flickor, hvarför hr Grådal ju icke bort finna saken så betänklig. I början af andra akten träffar styckets hjeltinna, Marta Gerens, efter en längre skilsmessa sin onkel, hvilken hon håller mycket af såsom den der varit hennes mentor och beskyddare under en utrikes resa. Det är hennes förlofningsdag, och hvad vore naturligare än att deras samtal gälde denna tilldragelse eller ock gemensamma minnen från resan, men i stället orda de om qvinnouppfostran i allmänhet och hjeltinnans i synnerhet, och för att författarn skall få fram en reflexion i saken, slår hon oförhappandes några ackorder på pianot. Konsten att låta personerna tala ur sina karakterer och i enlighet med de situationer, de befinna sig i, är svår, och vi erkänna med nöje att författarens dialog, om ock språket icke alltid är rätt vårdadt, dock är öfver hufvud enkel, fri från fraser och sökta prydnader, men af Ibsen borde författaren lära sig huru den ock skall vara träffande och i hvarje drag verka för det hela.

Bland karaktererna äro hjeltinnans och onkelns ganska väl tecknade och utvecklade; de blefvo också förtjenstfullt återgifna af fröken Reis och hr Dahlström. Hjelten deremot är lika hållningslöst tecknad som han är afsedd att vara hållningslös i sig sjelf. Fredby är tänkt som en af dessa ytliga talanger, hvilka utmärka sig genom goda studier men än mer genom lättheten att föra till torgs sina kunskaper och de ideer, som klinga bäst för tiden. Dermed förenar han rigtigt nog en sjelfviskhet, som har sitt mål i verldslig ära och framgång. Det är hörnstenarna för hans lifslycka stycket handlar om: han söker en sådan först i ett rikt parti; han känner sig ega kraft att bereda sig sin framgång, men han saknar medel; styckets utgång åter visar att han bort söka hörnstenarna i karakterens sanning och ärlighet. Med dessa egenskaper förenar han ett ganska lågt och lumpet tänkesätt: icke blott att han bryter en tidigare förlofning för att vinna den rika kommerserådinnan Gerens dotter, utan han tillfogar sin första fästmö den gemenaste kränkning, då han förebär som skäl att dåliga rykten om henne nått till hufvudstaden, och vi förstå icke rätt författaren, då han, att döma af kommerserådinnans replik, synes anse att detta var ett finkänsligare sätt att bryta, än om han helt enkelt sagt att han älskar en annan. Till denna lumpenhet lägger han

annan, då han bjuder hennes far en summa penningar i skadestånd, h. gentemot sin senare fästmö är hans förhållande just icke heller ›blare, då han lyssnar till ett nedsättande förtal, utan att han med igon slags rörelse af ovilja skulle tillbakavisa ryktet om att hon i landet gjort sig skyldig till ett felsteg. Tvärtom sätter han sig geist att skrifva ett bref till onkeln för att få veta huru saken förhåller sig, liksom om denne, ifall ryktet vore sant, skulle vara hugad att iga det, och om ryktet icke var sant, kunde svara annat än ett: vet at! Det är nu icke otänkbart att så låga tänkesätt kunna förefinnas os en karakter sådan som hans, ehuru det vanliga torde vara att så egåfvade personer förstå att imitera den ädelt sinnades tänkesätt så ycket, att de icke blotta sig åtminstone i vanligt samspråk; men vad man icke vill tro är att han, som inom några få scener upprekade gånger blottar sig för åhöraren, kunnat umgås längre tid och förtroligt med kommerserådinnan och hennes dotter, utan att dessa fingit känsel på hans väsendes rätta halt. Likaså finner man det icke rätt öfverensstämmande med hans karakter i förra akten att han i den senare dock synes verkligen älska Marta och med en viss värme större än månheten om hans egen så kallade fläckfria framtid kunde inge honom, vill komma till visshet om hennes oskuld. Det är väl ock på denna grund författaren slutar med att ställa i utsigt hans förbättring och att Marta skall förlåta honom, men åskådaren, som icke tror derpå, finner slutet föga berättigadt. Hr Brander, som ock hade ingeniören i ›Sprängämnen›, har en verklig otur i att få otacksamma roler på sin part. Hvad som af skådespelaren kunde göras gjordes emellertid, och särskildt är det vår pligt att erkänna den långt jemnare diktion, som utmärkte hr Branders spel i denna rol.

I öfrigt är författarens motivering omsorgsfull, den sträcker sig äfven till entreer och sortier, och i detta hänseende är ›Hörnstenar› ett betydligt framsteg från ›Samhällsuppfostran› förliden vår. I senare akten, hvilken också fängslar mycket mera än den förra, ledes handlingen otvunget till scener af betydande dramatisk effekt. Så då Marta, väntande att få emottaga deras egna förlofningsringar, finner i asken dem, som Fredby vexlat med sin förra fästmö; så ock den, der hon, qvinnan som höjt sig öfver konvenansens skenverld, står gentemot mannen af den skenfagra ytan, misstrodd oförskyldt af den, som hon har all anledning att förakta. Vore icke några tekniska felgrepp, skulle denna akt helt visst gjort än bättre verkan på åskådaren. Författaren har försvagat effekten af det bref, han låter hjelten i första akten skrifva till sin förra fästmö jemte vexeln, i det att han gett såväl kommerserådinnan som Marta förskottsvis kännedom af dels hela, dels det väsentliga innehållet, så att när de ändtligen läsa brefvet, kan icke verkan vara så stor, som författaren afsett. Äfven uppfinningen att låta Marta spela skyldig och bönfalla om tillgift kan

knappast anses annat än som en gagnlös teatereffekt och föga öfver-enstämmande med hennes sinnestillstånd för tillfället. Dessa brister i kompositionen liksom det hållningslösa i hjeltens karakter och det sväfvande i skildringen äro nog att förklara den motgång, stycket rönte hos publiken, oaktadt dess vackra syfte och verkliga förtjenster. Men obilligt vore att icke se de framsteg, författaren härmed gjort på den bana, han med så mycken ifver fullföljer.

»Engelbrekt och hans dalkarlar» af Blanche är en gammal bekant, om hvilken man icke gerna talar illa. Dess folkdanser och skildringar ur folklifvet, dess vackra fosterländska motiv, förknippade visserligen på ett mycket naivt sätt, höra till en längesen förgången tidsålder, men kunde nog ännu ha sin plats på programmet mellan jul och tjugondagen. Det var föga troligt att ett så klent sammansatt stycke skulle tillfredsställa den kinkigare publik, som i april skall lockas till teatern.

C. G. E.

Om den finska polarstationen och särskildt dess arbeten för polarljusets utforskande.

Efter åtskilligt meningsutbyte såväl hos landets ständer som i den dagliga pressen, blef genom Senatens af Hans Majestät stadfästade beslut en finsk polarstation inrättad i Sodankylä kyrkoby. Den korta förberedelsetid, som ännu återstod, ty stationen skulle vara i ordning senast den första september 1882, gjorde att mången misströstade om möjligheten att åstadkomma något, som kunde täfla med det, som öfriga nationer, hvilka haft åratal att förbereda sig, redan anordnat. Medgifvas måste att svårigheterna voro nog stora, men dock ingalunda oöfvervinneliga. Ett vänligt tillmötesgående, i synnerhet ifrån utlandet, mötte de ansträngningar, som vidtogo genast efter det Senatens beslut i frågan blef bekant. Ett tacksamt erkännande tillkommer framför allt presidenten i den internationela polarkommissionen dr Wild i S:t Petersburg, ty han gjorde allt, som i hans förmåga stod, för att underlätta ordnandet af den vetenskapliga utrustningen.

Efter ihärdiga bemödanden lyckades det ock att få stationen i ordning, och den 21 och 22 augusti [1]), eller omkring tio dagar före den bestämda terminens utgång, vidtogo alla de observationer, som af den internationela polarkommissionen blifvit betecknade såsom obligatoriska. Emedan intet arbete blifvit sparadt för att göra instrumenter och uppställning noggranna och säkra, så vågar jag hoppas att resultaten skola kunna täfla med det, som de öfriga folken åstadkomma.

Sedan den 21 augusti hafva de obligatoriska observationerna fortgått ostördt natt och dag, ehuru icke ringa svårigheter uppstodo i medlet af november med anledning af det dåliga material, som blifvit användt till ugnar i tre af husen, samt

---

[1]) H:fors Dagblad, som *delvis* aftryckt rapporten härom ifrån Sodankylä, säger den 31 aug., hvilket ledsamma misstag härmed rättas.

det oskickliga sätt, hvarpå desse blifvit uppförda. Tvenne ugnar måste i stark vinterkyla nedrifvas och ombyggas, men genom försigtigt anordnande häraf inträffade dock ej något afbrott i observationerna.

De icke obligatoriska, men derför ingalunda mindre vigtiga observationerna kommo efter hand till stånd och hafva äfven fortsatts i de flesta fall utan nämnvärda afbrott. Den finska stationen torde vara den enda af polarstationerna, som infört undersökningar af jordströmmen. Till följd af den omständighet att alltför fina trådar af sparsamhetsskäl blefvo använda för de ungefär $^1/_2$ mil (5 kilometer) långa ledningarna, så inträffade i början af vintern korta afbrott, emedan trådarne så starkt belades med rimfrost, att de brusto under dennas tyngd. Någon märklig skada har dock icke genom denna omständighet skett.

Det är mig en mycket kär pligt att på det bästa vitsorda det sätt, hvarpå de unge män, hvilka tjenstgöra såsom observatörer, fullgjort sina skyldigheter. Ledda af kärlek till vetande och än mer af kärlek till fosterlandet, hafva de fattat sitt åliggande såsom en hederssak och fullföljt det ofta mödosamma arbetet med ihärdighet och samvetsgrannhet.

Angående sjelfva lifvet vid stationen och umgänget med folket vore mycket att säga, men vi måste lemna det till annat tillfälle. Till följd af de friska idrotter, björnjagter, åkning med renar, skidlöpning, literära soireer med dans m. m., som infördes från den tid stationen blef ordnad, har icke den för polartrakterna egna nedstämmande verkan, som visar sig på personer vana vid sydligare klimat, utöfvat något märkligt inflytande, utan helsotillståndet har varit godt. De senaste underrättelserna gå till den 13 april, och vid denna tid var allt i bästa ordning, enligt bref af samma dag ifrån stationens föreståndare hr E. Biese.

Det är helt naturligt att resultaten af de flesta observationer först efter slutadt arbete, redaktion och publikation, kunna blifva bekanta. En grupp af forskningsarbetet har dock lemnat direkta resultat, och vid dem skola vi nu närmare uppehålla oss. Emedan detta arbete rör utforskandet af en företeelse, som tillhör vår jord och som länge utgjort en gåta, så vågar jag hoppas att intresset för densamma skall vara varmare än eljes.

I.

Det vetenskapliga arbetet sker på tvenne sätt, i synnerhet när det gäller utforskandet af naturens ofta svårtillgängliga hemligheter. Det ena är erfarenhetens säkra väg, det andra den teoretiska spekulationens. Genom tillämpning af det förra sättet insamlas för vetenskapen sakförhållanden, hvilka för alla tider blifva beståndande och utgöra den samlade skatt af positivt vetande, som den ena generationen lemnar i arf åt den andra.

Den teoretiska deduktionen åter utgår från en hypotes, som blifvit uppstäld i närmaste öfverensstämmelse med de data, hvilka erfarenheten redan gifvit vid handen. Med hypotesen såsom utgångspunkt söker man nu visa att dess följder stå i närmaste öfverensstämmelse med de sakförhållanden, som äro faststälda.

Ehuru dessa sätt måste betraktas såsom lika berättigade och hvar i sin mån bidragande till ökande af vårt kunskapsförråd, så måste dock helt naturligt det säkrare sättet föredragas, ty när erfarenheten gifver visshet, så gifver teorin endast sannolikhet. Denna olikhet mellan de vetenskapliga metoderna uttalas bäst i den korta satsen: Teorier förgå, men fakta bestå.

Det sätt, som blifvit användt vid utforskande af det gåtfulla ljus, som tidtals uppträder uti jordens såväl nordliga som sydliga polartrakter, är härpå ett slående exempel. Knappast har den fysiska vetenskapen gjort något större framsteg, utan att man sökt deraf skapa en teori för polarljuset. Ju mindre kännedomen om fenomenets uppträdande varit, desto lättare har fantasin kunnat sväfva ut i vida rymder för att söka den dolda orsaken.

En teori, som varit länge i omlopp och icke så litet utbredd, är att polarljuset skulle utgöra en reflex af solljus från *isbergen* i polartrakterna. En annan förklaring, att polarljuset utgöres af ett mot jorden från verldsrymden med stor hastighet framstörtande jernstoft, som helt naturligt skulle träffa jorden förnämligast omkring dess magnetiska poler och genom friktion mot luften bringas att lysa, har hållit sig uppe ända i senaste tider.

En redogörelse för alla dessa olika åsigter skulle dock föra oss alldeles för långt.

Vetenskapens, i synnerhet elektricitetslärans snabba framsteg, förnämligast upptäckten af elektricitetens förmåga att åstadkomma ljus i luftförtunnadt rum, verkade dock att den rigtiga vägen blef inslagen, nemligen att förklara polarljuset såsom verkan af elektriska strömmar i atmosferen. Den elektriska hypotesens upphofsman är Canton (1753). En mycket stor förtjenst om befästandet och utbredandet af denna åsigt har blifvit inlagd af hrr Peltier och De la Rive. En utveckling af den elektriska hypotesen ledde till en förklaring af polarljusets natur. Vi skola i korta drag gifva en bild af denna teori.

Vår jord är omgifven af luftkretsen, som innehåller, utom de hufvudsakliga beståndsdelarne qväfgas och syrgas, äfven vattenånga, kolsyra m. m. Luftkretsen eller atmosferen är tätast invid jordytan och sträcker sig derifrån med aftagande täthet uppåt till en höjd, som ännu icke blifvit med säkerhet bestämd. Vore jorden en fullkomlig sfer med öfverallt samma temperatur och stode stilla i verldsrymden, så skulle lufttäthetens eller det emot tätheten svarande lufttryckets aftagande öfverallt rundt omkring jorden vara lika. När det normala trycket vid jordytan är 760 mm, så skulle trycket, under vissa förutsättningar med afseende å temperatur och halt af vattenånga (0 ° temperatur vid jordytan, 40 ° vid 5 mm tr., luften öfverallt till hälften mättad med fuktighet), vid en höjd af 43,3 kilom. ($4\,^1/_3$ svenska mil) utgöra i det närmaste 5 mm. Under de förutsättningar, hvarifrån vi utgått, skulle således jordytan omgifvas af en koncentrisk sferisk yta, på hvilken luften har ett tryck af 5 mm.

Jorden sjelf är en ledare af elektriciteten, men luften vid vanligt tryck, i synnerhet då den är torr, besitter en oändligt ringa ledningsförmåga; deremot visar sig luften, då den förtunnas, hafva förmågan att leda elektriciteten, och ehuru denna ledningsförmåga är ringa i jemförelse med jordens, så öfverträffar den dock i mycket hög grad den oändligt ringa ledningsförmågan hos luft af vanligt tryck. Denna ledningsförmåga börjar redan visa sig ganska märkbar vid ett tryck af 50 mm och ökas sedan allt mera för aftagande tryck. Vi finna häraf

ıtt jorden, som sjelf är en ledare eller konduktor, omgifves af en annan ledare, bestående af det luftförtunnade rummet från 50 mm tryck till 0 mm. Skulle de förhållanden, som vi ofvan omnämt, verkligen existera, så skulle denna gas- eller *luftkonduktor* öfverallt befinna sig på samma afstånd ifrån jordytan.

Af erfarenheten veta vi att stora mängder af elektricitet förekomma uti luften; vi behöfva blott erinra oss åska och blixt, kornblixt m. m. för att öfvertygas härom. En del af denna elektricitet måste nå ända upp till luftkonduktorn, men engång der, kommer den under inflytande af en bestämd lag, hvarigenom den tvingas att fördela sig *jemt* öfver hela det luftförtunnade rummet eller luftkonduktorn.

De enkla förhållanden, hvarifrån vi utgått, existera icke i verkligheten. Jorden roterar omkring sin axel, temperaturen på jordytan aftager från eqvatorn mot polerna, halten af vattenånga är mycket föränderlig. Alla dessa orsaker samverka derhän, att *luftkonduktorns* ställning blifver sådan, att den ifrån eqvatorn småningom sänker sig mot jordytan utan att dock nå den. Vi skola här åter utgå från bestämda antaganden. Sättes jordytans medeltemperatur vid eqvatorn = + 25 ° och vid polerna — 12 °, så erhålla vi, enligt den kända barometerformeln för höjdmätningar, den yta, på hvilken ett tryck af 5 mm förefinnes, vid eqvatorn på ett afstånd af 37,4 kilom. och vid polerna endast 34,3 kilom. Häraf kunna vi nu draga den slutsats, att luftkonduktorn omkring jordens poler befinner sig 3 kilom. närmare än vid eqvatorn.

Emedan erfarenheten lär oss att den elektricitet som finnes i luften är positiv, så följer med nödvändighet att jorden sjelf besitter det motsatta slaget elektricitet eller den negativa. Dessa elektriciteter sträfva nu att återförenas, de attrahera hvarandra. Tillämpa vi nu kända formler, så utfaller kalkylen sålunda, att den kraft, hvarmed de begge elektriciteterna attrahera hvarandra, blifver 19 % större vid polerna än vid eqvatorn.

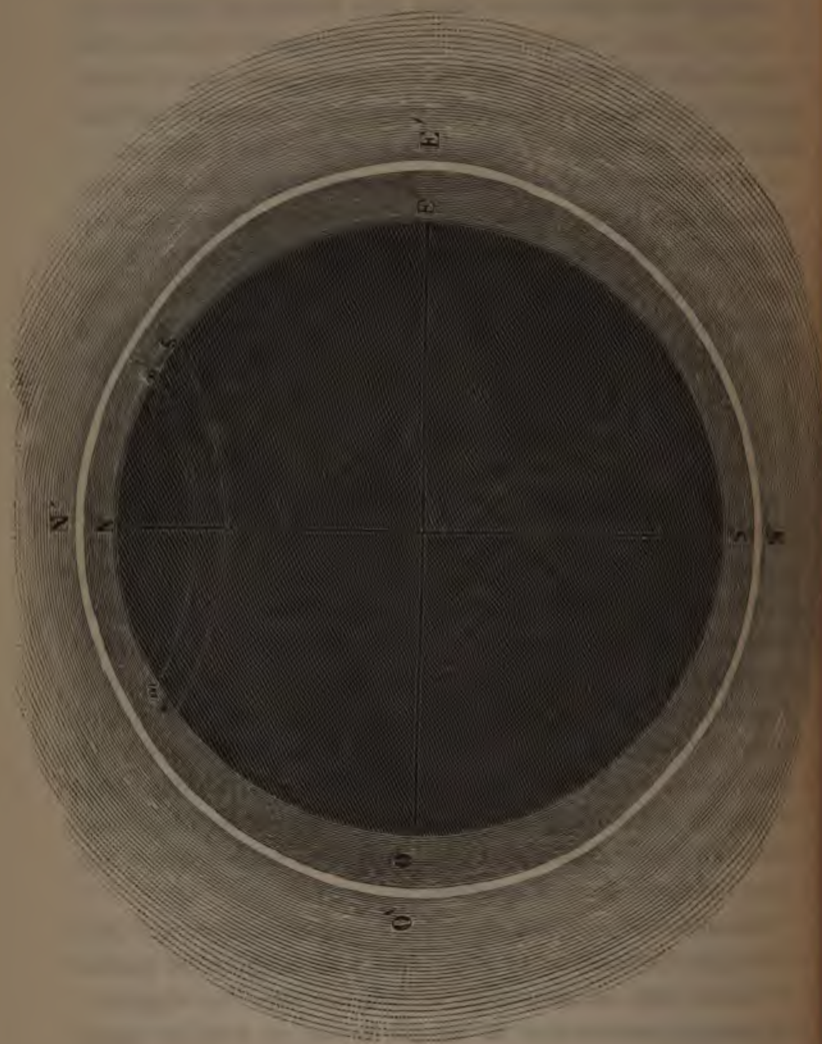

Fig. 1.

Figur (1) visar de begge konduktorernas, jordens och luftkonduktorns ställning till hvarandra. NESO föreställer jorden, N'E'S'O' det ledande luftförtunnade rummet, mnsr ett bälte omkring jordens poler, hvarest den attraherande kraften från jordens negativa elektricitet redan öfvervunnit det motstånd, som det mellanliggande luftlagret ställer emot elektricitetens nedströmmande till jorden.

Vi hafva antagit temperaturen omkring polerna — 12 °, men som kändt kan den nedgå ända till t. ex. — 36 °, och antaga vi denna temperatur, så blir den ifrågavarande kraften omkring polerna ända till 34 % större. Uti luftkonduktorns ställning till jorden hafva vi således funnit en mycket starkt verkande orsak till elektricitetens samlande omkring jordens poler

Inom de heta och tempererade zonerna urladdar sig den elektricitet, som finnes inom den rymd af atmosferen, hvarest trycket varierar från 760 mm till omkring 50 mm i form af åska och blixt, inom den kalla zonen urladdar sig elektriciteten från luftkonduktorn i form af polarljus eller norrsken.

Detta är nu den elektriska teorin i sina stora hufvuddrag. Denna teori hade emellertid en svag sida. Den redogjorde ej med säkerhet för källan till den atmosferiska elektriciteten. Afdunstningen, som så rikligen försiggår öfverallt på jordytan, antogs visserligen såsom dess orsak, och erfarenheten tycktes äfven bekräfta detta, men någon säker uppfattning vans ej i denna fråga.

Denna säkra uppfattning lät emellertid ej länge vänta på sig. Min vördade lärare professor Edlund i Stockholm framstälde genom en skarpsinnig tillämpning af den *unipolära induktionen,* ett till denna tid föga beaktadt fenomen, den verkliga orsaken till elektriciteten i luften. Ehuru namnet unipolär induktion låter ganska lärdt, så skola vi dock söka uppfatta hvad som ligger bakom denna lärda term.

I fig. 2 är SN en vertikal magnet, så inrättad att den kan försättas i rotation omkring sin vertikala axel; placera vi två messingsfjädrar *f* och *f'* så, att den ena trycker på magnetens midt, den andra vid dess öfre ända, hvilken vi antaga vara magnetens sydpol, och förena de bägge fjädrarna genom ledningstrådar e e' med en galvanometer samt försätta vår magnet i rotation, så uppstår en galvanisk ström, hvilken kan iakttagas och uppmätas på galvanometern.

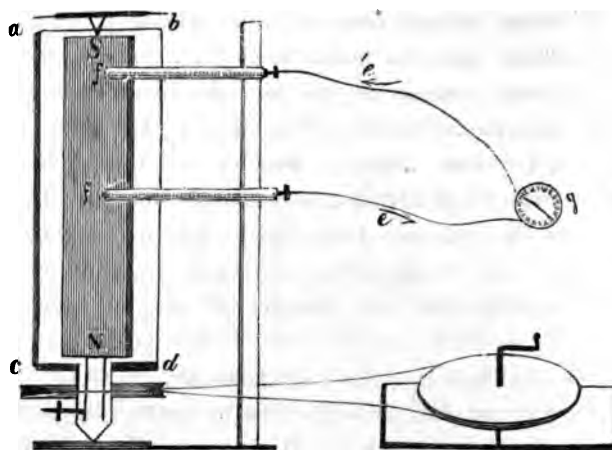

Fig. 2.

För att strömmen skall gå såsom pilarne utvisa bör magneten rotera medsols (sedd ofvanifrån). Om rotationsrigtningen ombytes, så förändras också strömmens rigtning.

Jorden är, såsom kändt, en magnetisk kropp, hvars magnetiska poler äro belägna något på sidan om jordaxelns poler. Genom jordens rotation alstras nu, analogt med hvad som skedde

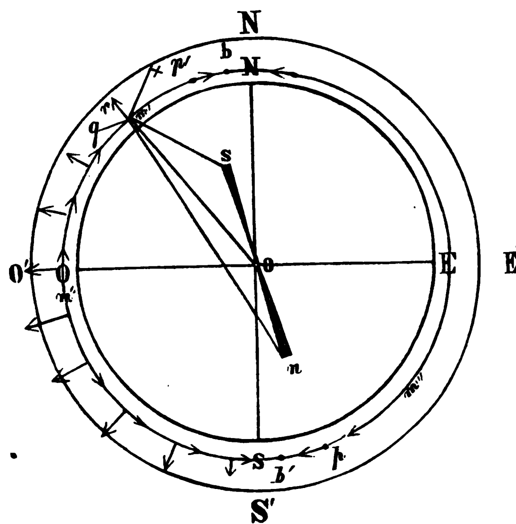

Fig. 3.

med den roterande magneten, en kraft, som vid den magnetiska eqvatorn drifver den positiva elektriciteten uppåt till atmosferens högre regioner, och uti denna kraft, som för öfrigt är föränderlig till rigtning och storlek, hafva vi att söka källan till den elektricitet, som finnes i luften.

Uti fig. 3 föreställer nS jordmagneten, och de upprättstående pilarne framställa kraften till rigtning och storlek, nemligen den del deraf, som är vinkelrät mot jordytan; de liggande pilarne föreställa den del af kraften, som är parallel med jordytan.

Angående sjelfva sättet för elektricitetens öfverförande till atmosferen är jag af något olika mening med professor Edlund. Jag skall i den fortsatta framställningen följa min uppfattning.

Den unipolära induktionen alstrar en elektromotorisk kraft, som verkar derhän, att hvarje partikel, stor eller liten, som lemnar jordytan, måste vara positivt elektrisk, således också hvarje vattenpartikel, som genom afdunstningen aflägsnas från jordytan. De afdunstade vattenångorna sträfva nu med en viss kraft att blanda sig likformigt med luften, på samma gång de af den unipolära induktionskraften drifvas från jorden. Mot dessa krafter ställer sig den attraherande verkan, som utgår från jordens negativa elektricitet, hvilket gör att de elektriska vattenångorna eller de motsvarande elektriska qvantiteterna endast delvis uppnå luftkonduktorn. När de engång befinna sig på denna, så måste de såsom ofvan blifvit framställdt till större mängd samlas omkring jordens poler. Men äfven här medverkar den unipolära induktionen, i det dess ena komponent äfven sträfvar att föra de elektriska qvantiteterna mot polerna.

Redan förr än elektriciteten når jordens poler, har den attraherande verkan, som utöfvas af jordens negativa elektricitet, tagit öfverhand, så att elektriciteten återkommer till jorden uti ett bälte, som är beläget något excentriskt i förhållande till jordens norra pol eller så, att bältets centrum ligger vid 80° n. lat. rakt norr om Grönland (omkring 310° o. long. Greenw.). Bältet omkring södra polen är ej närmare bekant. Detta bälte har fått namn af *Norrskensbältet,* och derstädes uppträder i medeltal öfver hundra norrsken årligen.

Att fullständigt visa den nära öfverensstämmelsen mellan denna teori och de om polarljuset kända data skulle föra oss för långt vid detta tillfälle. Så mycket må nämnas att den gör väl reda för observerade data och förklarar också polarljusets såväl tioåriga som sekulära eller femtioåtta åriga perioder. Endast angående norrskenets höjd öfver jordytan stämmer teorin ej väl med intill denna tid observerade data; jag skall dock senare nedan visa att dessa data ej uthärda en strängare kritik.

Men huru väl ock teorin svarar emot verkligheten, så har den ingalunda lyckats öfvertyga alla. Äfven in i senaste tider hafva divergerande åsigter uppdykat, hvilka sökt orsakerna till polarljuset på helt andra håll än uti elektriska strömmar. Den märkligaste af dessa meningar är den, som blifvit, efter någon tids glömska, ånyo upptagen af astronomen Gronemann i Holland. Han söker orsaken uti ett kosmiskt jernstoft, som skulle nedströmma med stor hastighet mot jorden, företrädesvis omkring de magnetiska polerna. Uti ett mera omfattande arbete om polarljuset, hvarmed jag för närvarande är sysselsatt, har jag sökt att med objektiva skäl bemöta denna åsigt, men eget nog stötte jag på ej ringa svårigheter. Orsaken härtill var att *intet direkt bevis* för polarljusets elektriska ursprung då existerade.

II.

Härmed kunna vi nu öfvergå till en kort framställning af den finska polarstationens arbeten på detta område.

Under 1869 års svenska polarexpedition iakttogs på Spetsbergen en mycket egendomlig form af polarljus omkring bergtoppar och bergkammar eller i allmänhet högt belägna föremål. Vid disig luft visade sig dessa omgifna af ett fosforescerande ljus, hvilket med spektroskopets tillhjelp utreddes vara af samma natur som polarljuset [1]). Senare blef det mig bekant att vår berömde språkforskare M. A. Castrén gjort liknande iakttagelser under sina resor i Sibirien.

I slutet af år 1871 bekostade finska Vetenskapssocieteten

[1]) Spektroskopet visar, då det rigtas på norrskenet, äfven då detta är svagt, en linie, hvars våglängd är $\lambda = 5569$; vid intensiva norrsken synas ända till 10 linier.

en expedition till Lappland. Vid denna expedition, som utfördes af mig och framlidne student A. Wallenius, hade jag fattat planen att antingen rent af framkalla dylika företeelser eller åtminstone förstärka dem. Genom dåvarande professorn i fysik statsrådet Moberg med förekommande välvilja utrustad så väl, som det fysikaliska kabinettets knappa tillgångar tilläto, utförde jag invid Enare prestgård på Luosmavaara fjell ett försök i denna rigtning. Den härtill använda apparaten var följande: på fjellet upprestes en ring med fina koppartrådsspetsar. Ifrån denna ring leddes en fin isolerad koppartråd till en galvanometer på prestgården och ifrån galvanometern en annan tråd till en i jorden nedgräfd platinaplatta. Hela ledningen var omkring $4^1/_2$ kilom. lång.

När denna ledning slöts, erhölls ett litet utslag på galvanometern, och den 22 november började ett norrsken med en enda stråle visa sig rakt öfver Luosmavaara fjell. Jag hann dock ej undersöka huruvida strålen verkligen befann sig ofvanom utströmmningsapparaten; då den sågs i endast en rigtning, kunde man ej vara fullt förvissad härom. Att den var en norrskensstråle utröntes genom spektroskopet. Att denna stråle verkligen förorsakades af apparaten är jag numera förvissad om genom de försök, som här nedan skola närmare beskrifvas. Tillfälliga omständigheter hindrade mig den gången att fortsätta försöken, ej heller kunde jag då tillskrifva mitt försök så stor betydelse, som jag senare funnit att det eger.

Under den tid, som förflutit sedan 1872, har jag vid flere tillfällen återkommit till polarljuset och konstruerade bland annat en apparat, som imiterar norrskenet i naturen. Apparaten visar att elektriciten kan strömma genom luft af vanligt tryck utan att åstadkomma ljus, men om den under sin väg träffar ett luftförtunnadt rum, börjar ljuset genast visa sig. Det luftförtunnade rummet är uti denna apparat ersatt af så kallade Geislerska rör, det vill säga glasrör, i hvardera ändan genomborrade af platina trådar, för att gifva fritt tillträde åt elektriciteten, som ej går genom glas, men väl genom platina. I rören har luften blifvit starkt förtunnad.

På grund af den sålunda förvärfvade erfarenheten ingaf jag 1881 i augusti till den i Petersburg sammanträdande inter-

nationela polarkonferensen, hvars möten jag genom chefens för Ecklesiastikexpeditionen vänliga tillmötesgående hade tillfälle att bevista, ett förslag till att framställa polarljuset i naturen och observera den elektriska ström, som åstadkommer det. Oaktadt jag ingalunda var förvissad om att detta försök skulle medföra önskad framgång, till följd af den osäkerhet, som vidlådde försöket på Luosmavaara, så ansåg jag dock min pligt mot vetenskapen fordra att, äfven med risk att erhålla negativa resultat, uppfordra till verkställande af försöket, för att engång bringa frågan om polarljusets elektriska ursprung på det klara.

Det är troligt att den danska stationen på Grönland utfört likartade försök i enlighet med det gjorda förslaget. Orsaken hvarför förslaget ej allmännare omfattades låg dels i den korta förberedelsetid, som dåmera återstod, och dels i osäkerheten af resultatet.

Den finska expeditionen till Sodankylä hade försett sig, till största delen på fysikaliska laboratoriets vid Universitetet bekostnad, med en temligen omfattande utrustning i detta hänseende. Emellertid kunde ej försöken utföras vid sjelfva stationen, utan måste anordnas på den 2 mil från densamma belägna fjelltoppen Oratunturi, som låg 1068 fot öfver kyrkobyn.

Hvarför var det nödvändigt att utföra försöken på ett högt berg? Jag skall besvara denna fråga och på samma gång utlägga den använda apparatens ändamål.

Såsom vi sett, nedströmmar enligt teorin elektriciteten i polartrakterna mot jorden, men då detta nedströmmande betingas genom den attraktion, som af jordens negativa elektricitet utöfvas på luftens positiva, så följer deraf att kraften måste vara starkare på de orter, som höja sig öfver den omgifvande nejden. Det kunde tyckas som om etthundra meter mer eller mindre här icke skulle utöfva något väsentligt inflytande, och detta skulle väl ock inträffa, om luftens elektricitet verkligen befunne sig på en höjd af 34,000 meter, såsom enligt teorin fallet borde vara. Nu förhåller sig saken dock så, att elektriciteten trängt betydligt lägre ned och att således ett par hundra meters höjd mer eller mindre utöfvar ett stort inflytande. Emedan marken öfverallt i Lappland är starkt bevuxen med

barrskog, hvilken genom de spetsiga barren låter elektriciteten med lätthet nedströmma, så är det äfven af denna orsak nödvändigt att söka en så betydlig höjd som möjligt. Det gälde vidare att på lämpligt sätt underlätta elektricitetens strömmande mot jorden, och härtill valdes, såsom förut på Luosmavaara, metoden med metallspetsar, emedan elektriciteten, såsom väl är kändt, lättast fås att strömma ut i luften genom dylika spetsar.

På högsta toppen af Oratunturi utlades på stolpar, försedde med telegrafisolatorer [1]), en blank koppartråd (5 mm diameter), som på hvarje half meter var försedd med en pålödd nålspets, i qvadratiska slingor, $1^1/_2$ meter från hvarandra. Denna tråd utgjorde sjelfva utströmningsapparaten. Ifrån den blanka koppartråden leddes en annan isolerad koppartråd på stolpar, äfvenledes försedde med isolatorer, till en vid fjelltoppens fot uppbygd riskoja, der en galvanometer var uppstäld, och ifrån galvanometern till en zinkplatta i jorden. Afsigten var att denna apparat skulle underlätta den positiva elektricitetens nedströmmande i jorden och att galvanometern skulle mäta intensiteten af denna ström.

Detta lyckades ock i hufvudsak, och härtill kom att fjellet *oftast om aftnarne var omgifvet af ett gulhvitt flammande ljus,* som analyseradt med spektroskop visade sig vara af samma natur som polarljuset. Ljuset på fjellet var ej sällan så intensivt, att toppens konturer kunde urskiljas på ett afstånd af 1 mil, och gjorde ett djupt intryck på befolkningen i Orajärvi i allmänhet, men särskildt på Kaapelan Matti, vår ständige medhjelpare. »Niin suuri valo, ja kuin se liikuttaa!» var det utrop, hvarmed han helsade företeelsen.

Dessa försök kunde icke påbörjas förr än i slutet af november, och den 5 december iakttog jag för första gången ljuset på fjellet. Tyvärr kunde inga längre serier af observationer erhållas af flere skäl. Det vigtigaste var dock att rimfrost utvecklades med sådan hast och i så stor mängd att stolpar, isolatorer och trådar betäcktes af ett tjockt lager. Ledningstrådarne brusto under tyngden af rimfrosten och måste, hvarje gång försök an-

[1]) Dessa isolatorer erhöllos genom statsrådet Spåres benägna tillmötesgående till låns af telegrafverket.

ställdes, repareras och rengöras. Då försöken utfördes vid e temperatur, som oftast gick ned under — 30 °, så blefvo d ytterst besvärliga och till och med för helsan farliga. Det stor afståndet från stationen gjorde att betydlig tid åtgick till fram och återresan. Af alla dessa skäl såg jag mig nödsakad att åt-nöja mig med konstaterande af sjelfva faktum, men för att erhålla full visshet härom ansåg jag nödigt att utföra försök högre upp mot norden. Emedan vi i Sodankylä befunno oss nära Norrskensbältet, så var det ock af stort intresse att se till om ej strömmens intensitet skulle växa vid närmandet till detta område. I följd häraf utrustades en expedition till Kultala guldvaskeri station, som ligger i en trakt, hvarest flere fjelltoppar förekomma, en af dem temligen hög i närheten af stationen. Namnet på denna topp är egenteligen »Pietarin lautas oiva», men jag har kallat den Pietarintunturi. Afresan från Sodankylä skedde den 22 december, och efter en ganska besvärlig resa anlände vi till Kultala den 24 december kl. 8 på aftonen eller sjelfva julaftonen. Temperaturen var — 35 °, och det gälde nu att hastigt få en dräglig temperatur i rummen, ty om vintern är stationen obebodd. Det lyckades ej bättre än att vi vaknade om morgonen i en temperatur af — 10 °, men deruppe inorden vänjer man sig småningom vid kölden.

Försöken utfördes i det närmaste på samma sätt som vid Oratunturi. Sedan apparaten blifvit färdig, visade sig, den 2 december på aftonen, ofvanom den en *rak norrskensstråle, hvar höjd var omkring 400 fot.* Strålens läge till apparaten konstaterades på ett afgörande sätt, så att intet tvifvel förefinnes om att den förorsakades af utströmningsapparaten. De galvanometriska mätningarna gåfvo vid handen:

1:o att elektriska strömmen från atmosferen växer stark med latituden eller med närmandet till Norrskensbältet;

2:o att strömmens styrka äfven tilltager med apparaten utsträckning.

För öfrigt hade vi här att bekämpa samma svårigheter som vid Oratunturi, så att inga längre observationsserier kund tagas. I synnerhet var den rådande låga temperaturen ytterst besvärlig.

De observationer, hvilka den finska polarstationen i öfrigt utförde angående polarljuset, voro i flere hänseenden af stort intresse.

Vid ett antal tillfällen erhölls med spektroskopet reaktion för norrsken, utan att något sådant var synligt. Öfverallt, hvarthän spektroskopet rigtades, syntes den kända norrskenslinien. Utan tvifvel befunno vi oss midt uti en elektrisk urladdning, som var för svag att göra direkt intryck på våra ögon, men nog stark att gifva reaktion i spektroskopet.

Redan i slutet af september och början af oktober funno vi att nätterna deruppe i norden voro ovanligt ljusa, äfven då månskenet var borta. Ett närmare aktgifvande härpå visade oss snart att vi voro omgifna af ett forforescerande skimmer, som ej sällan kunde uppträda lika intensivt som månljuset då himmeln är svagt molnbetäckt, men oftast mycket svagare. Ljusets styrka var mycket vexlande både till tid och ort, men när det uppträdde som starkast, antog det en gulhvit färg. Denna iakttagelse tyder på att en ständig ström af elektricitet mot jorden är rådande i polartrakterna.

En af expeditionens uppgifter var att gifva bidrag till lösningen af frågan om norrskenets höjd öfver jordytan. Denna fråga är af största vigt, emedan just de vidt skilda resultat, hvartill man i detta hänseende förut kommit, hafva utgjort den förnämsta källan till divergerande åsigter om fenomenet. Expeditionen var ganska väl utrustad i detta hänseende, men till följd af den noggrannhet, som vi i dessa observationer önskade införa, kommo de ej till stånd förr än i slutet af november. Den första observationen lemnade ett högst öfverraskande resultat. Bestämningen utfördes sålunda, att den ena observatorn hr Biese mätte norrskensbågens höjd vid hufvudstationen, den andra observatorn hr Petrelius vid en ort, som befann sig $4^1/_2$ kilom. nordligare. Bägge orterna voro förenade med en telefonledning, så att observationerna utfördes på telefonsignaler. Upptagen af försöken vid Oratunturi kunde jag ej taga del i dessa observationer, men då jag var mycket intresserad af resultatet, begaf jag mig följande dag till stationen för att få höra utgången. Jag fann de bägge observatörerna sysselsatta med kalky-

ler, men högst missnöjde med resultatet af mätningen. Detta visade sig rent af absurdt. Enär norrskensbågen låg åt norr så hade observatorn vid den norra stationen bort erhålla en större vinkelhöjd än vid den södra. Högst hade de bägge vinkelhöjderna kunnat blifva lika stora, i hvilket fall norrskensbågen hade befunnit sig på oändligt afstånd: i stället erhölls vinkeln vid den norra stationen omkring 9°,5 och vid den södra omkring 12°, således 2°,5 mindre vid den norra stationen.

Efter en noggrann diskussion af observationerna framgick nu tydligt det resultat *att observatörerna ej sett samma båge.* Detta bekräftades af följande omständighet. Vid ett ett tillfälle hade hr Biese telefonerat: »Sigta in på den röda strålen», men vid den norra stationen kunde ingen röd stråle upptäckas. Man hade således vid den norra stationen sett ett helt annat fenomen än vid den södra.

Detta egendomliga resultat bestyrktes äfven af andra iakttagelser. Men huru kan detta komma sig att man ej på ett så kort afstånd ser samma båge? Jo deraf att norrskensbågen utgör projektionen på himmelen af ett lysande luftlager med jemförelsevis ringa tjocklek och mindre utsträckning i rigtningen nord-syd, men större deremot i ost-vest. Allt efter den ort, hvarpå observatorn befinner sig, kommer han nu att se olika delar af detta »lysande lager» projicieradt på himmeln, det vill säga han ser från de särskilda orterna alldeles olika bågar. Med kännedom om att de flesta höjdbestämningar af norrskenet, i synnerhet de som ledt till stora höjder, 100 à 300 kilom., äro utförda på detta sätt, så finner man lätt hvilken osäkerhet som vidlåder dem. Så t. ex. har man beräknat höjden af norrskenet på grund af samtidiga observationer i New-York och Syd-Karolina på ett afstånd af omkring 900 kilometer, i New-York var fenomenet mycket briljant, i Syd-Karolina en svag båge i norr. Under antagande af att man verkligen sett samma fenomen, erhöll man en höjd af 400 kilom., men det är i högsta grad sannolikt att man ingalunda sett samma fenomen, utan att den båge, som sågs vid den södra stationen, låg betydligt mera söderut. I allmänhet har man härigenom kommit att antaga höjden alltför stor, och det sannolika är att den oftast är jemförelsevis ringa,

nen understundom i synnerhet i sydligare trakter kan gå upp ill 40 kilom. Denna fråga skall säkert, när alla polarstatioernas arbeten blifva bekanta, få en intressant belysning.

III.

Vi kunna nu öfvergå till en kortfattad framställning af e resultat, som ur de beskrifna försöken kunna dragas. Främst ramgår då att genom de försök, som blifvit utförda på Luosavaara 1871, på Oratunturi och Pietarintunturi 1882, *det förta direkta beviset* för polarljusets elektriska ursprung blifvit ramlagdt.

Under det vetenskapen hittills, i synnerhet angående jorens magnetiska och elektriska tillstånd, mödosamt arbetat sig ram genom att på indirekt väg studera vexlingarne i dessa föeteelser, visa de ofvannämda försöken att man genom en mycet enkel tillställning, hvars syftemål är att underlätta elektriitetens strömmande från atmosferen, kan frambringa i sjelfva aturens sköte norrsken eller polarljusartade företeelser. I jemörelse med naturens storartade fenomen förblifva naturligtvis ienniskans bemödanden små och oansenliga, men resultaten äro erför icke mindre lärorika.

Vår kännedom om polarljuset är hemtad från studiet af jelfva detta ljus, men sedan vi nu blifvit förvissade om att det örorsakas af elektriska strömmar, så måste studiet af ljusfenoaenet träda i bakgrunden och i stället studiet af de krafter, om åstadkomma ljuset, intaga främsta rummet. Klarligen hafva i ännu mycket att lära af sjelfva ljusfenomenet men säkert ändligt mycket mera af de bakom detta verkande krafterna. Det finnes många skäl, som tala för ett intimt samband mellan den elektricitet, som nedströmmar ifrån atmosferen, och le elektriska strömmar, som cirkulera i jorden, likasom man ifven känner att en nära öfverensstämmelse råder emellan de vexlingar, hvilka strömmarne i jorden äro underkastade, och le magnetiska variationerna. Här framträder sålunda för forskingen ett *nytt fält*, och en metod för dess bedrifvande är genom de beskrifna försöken åstadkommen, åtminstone till sina

grunddrag, ty de ofullkomligheter, som förhindrade längre fortsatta observationsserier, äro mycket lätt afhjelpta.

Hvem skall till först odla detta nya fält? Utan tvifvel skall detta blifva en sak, som i framtiden utföres af alla nationer, hvilka intressera sig för vetenskapligt arbete, genom ett gemensamt forskningsföretag, liknande det närvarande; men derförinnan behöfves ett arbete, som fullständigt bryter banan för kommande forskningar.

Det är ifrån Finland, som initiativet utgått i denna sak, och ehuru de kostnader, som behöfvas för dess utförande, för ett litet folk som vårt äro dryga nog, så synes det oss dock nära nog som en hederssak att fortsätta på den beträdda vägen och för den öfriga verlden framlägga det första studiet af detta fenomen. Det är på det intellektuela området, som de små folken kunna gifva sina bidrag till hela den menskliga utvecklingen, och när ett tillfälle yppar sig att, angående den planet vi bebo, utreda ett fysikaliskt fenomen, som under århundraden utgjort en omtvistad gåta, så synes detta tillfälle ej böra försummas.

Det är ingen dödlig gifvet att förutsäga hvilka resultat, som af en fortsatt forskning skola framgå; de kunna blifva stora, ty de verkande krafterna äro stora naturkrafter, solvärmet och jordens rotation, de kunna också blifva små; ett veta vi med visshet att de skola utvidga vår kännedom om den verldskropp, som vi erhållit till bostad och derför måste älska eller åtminstone hålla litet af.

Selim Lemström.

Calderons „El principe constante“.

Få af Calderons dramer hafva varit utsatta för så stridiga omdömen som »El principe constante». Under det att detta drama jemte »La devocion de la cruz» af den spanska dramatikens beundrare upphöjts såsom det kristliga dramats förnämsta prydnad, har det nemligen å andra sidan angripits af dess vedersakare såsom ett framstående prof på det spanska dramats sedliga uselhet. Det förras talan har förnämligast förts af A. W. Schlegel i hans »Geschichte der alten und neuen Litteratur», hvarest han uttryckligen framställer de båda ofvannämda dramerna såsom de, hvilka bland alla Calderons talrika stycken tydligast gifva oss en föreställning om den »ur det djupaste lidande framspringande andliga förklaring», hvilken enligt Schlegel utgör det karakteristiska för dramats högsta fulländning, hvarigenom det visar sig såsom sant kristligt och sant romantiskt. Den motsatta åsigten åter har till förkämpe haft Simond de Sismondi, som i sitt bekanta arbete »De la littérature du midi de l'Europe» ingår i en vidlyftig redogörelse för de båda nämda dramerna, dermed anseende sig anföra det kraftigaste beviset för det omdöme, han förut uttalat om Calderon såsom den författare, i hvilken en Philip IV:s förderfvade tidehvarf funnit en visserligen högt begåfvad, men i sedligt afseende vidrig tolk; ett omdöme som i ändå skarpare ordalag upprepats af B. E. Malmström i hans »Literaturhistoriska studier».

Utan att här inlåta oss på någon karakteristik af det spanska dramat i allmänhet, vilja vi endast sysselsätta oss med att i korthet undersöka det föreliggande, för att se till huruvida det verkligen i så hög grad förtjenar å ena sidan sina beundrares beröm, som å den andra sina tadlares hånande förakt.

Ämnet till »Den ståndaktige prinsen» är hemtadt ur den portugisiska historien från den tid, då Portugals konungar lågo i strid med morerna i Afrika. Dessa morer hade, sedan de fördrifvits från den pyreneiska halfön, blifvit sjöröfvare och gjorde plötsliga anfall på Europas kuster, hvarifrån de bortförde innevånarne såsom slafvar och läto dem försmäkta under förrättande af det tyngsta och föraktligaste arbete. Äfven sedan de blifvit återförvisade till Afrikas kuster, fortfor derför kriget med dem att vara ett fosterländskt försvarskrig, fortfarande eldadt af religiös hänförelse. Portugiser och spaniorer måste vara angelägna om att få fast fot i Afrika för att kunna allt längre och längre tränga tillbaka de moriska röfvarhorderna. Detta hade äfven lyckats den portugisiska konungen Edvard (på spanska

Duarte), i samtida portugisiska annaler benämd den vältalige, då han 1415 eröfrade Ceuta, en sjöstad och fästning tillhörig konungen i Fez, der uppbygde kristna kyrkor och anordnade en kristen gudstjenst. I förhoppning om att lyckan fortfarande skulle vara honom gunstig och i afsigt att bemägtiga sig ännu en annan morisk stad Tanger och befria der fångna kristna slafvar, afsände han sina båda bröder Don Fernando och Don Enrique med en ansenlig flotta. Efter att hafva råkat ut för en storm landstego också dessa bröder på den afrikanska kusten och segrade vid det första anfallet öfver den till deras fördrifvande utsända hären, ja Don Fernando tog till och med den moriske härens anförare till fånga, men skänkte honom ädelmodigt åter friheten, då han fått höra att moren genom sin fångenskap kunde gå miste om sin älskarinna Fenix, konungens i Fez sköna dotter. Knapt hade detta skett, förrän nya härar rycka fram så väl från Fez som från Marocco, hvars konung Tardante förut anhållit om Fenix' hand och derför understödde konungen i Fez med sina trupper. Portugiserne omringas nu, och prins Fernando tages till fånga. Konungen i Fez skickade då Don Enrique tillbaka till hans broder, konungen i Portugal, för att underhandla om Don Fernandos lösköpande ur fångenskapen mot återlemnandet af Ceuta. Då Enrique återkommer till Afrika från sin färd, berättar han att konung Edvard dött af grämelse öfver det misslyckade företaget och sin broders fångenskap, men att han anbefalt som sin yttersta vilja att man skulle gå in på Ceutas återlemnande såsom pris för Fernandos frihet. Men Fernando vill icke bli fri för detta pris, änskönt han förutser att han från detta ögonblick får framlefva ett lif, fullt af pröfningar och lidanden.

Den förtörnade konungen i Fez befaller också genast att man skall behandla prinsen som den ringaste slaf, och så dukar Fernando under, innan hjelp hinner ankomma från Portugal. Slutligen kommer kung Alfons, som efterträdt sin fader på Portugals tron, med en stor här till Afrika, och den aflidne kunglige martyrens vålnad visar honom vägen till seger. Han tar först Maroccos konung Tardante till fånga jemte Fenix, som denne ämnat hemföra som sin brud, och infinner sig sedan framför Fez' murar för att mot dessa fångar utvexla sin farbroder, hvilken, nu endast ett lik, dock äfven såsom sådant har för honom och kristendomen ett högre värde än de fångna, andeligen döda hedningarne. Den enda segerlön, han för öfrigt betingar sig, är den att Fenix, kungens i Marocco tillärnade brud, måtte såsom maka skänkas Muley, den tappre moriske anföraren, som hon älskar och som till lön för Fernandos ädelmod att skänka honom friheten alltjemt varit hans trogne vän och lindrat hans lidanden under fångenskapen så mycket, som stått i hans magt.

Sådant är innehållet i detta drama, som i högst få och

.iga punkter afviker från den historiska sanningen. De
ta afvikelserna bestå deruti, att prins Fernandos lik ge-
ter hans död i dramat blir kung Alfons' segerbyte, då
; enligt historien hans qvarlefvor återfördes långt senare,
omkring 1472 eller 1473, ehuru han aflidit i fången-
redan år 1443. Sedan prins Fernandos lefnad och död
öremål för en allmännare uppmärksamhet i Europa deri-
att Calderons »El principe constante» för några och
ır sedan med mycket bifall uppfördes i Berlin, efter A.
ılegels öfversättning, har äfven hans historia blifvit nog-
e bearbetad, och dem, som önska få en närmare kännedom
hänvisa vi till: »Leben des standhaften Prinzen nach
'onica seines Geheimschreibers F. Joam Alvares und an-
achrichten», Berlin 1827, en skrift som författades med
ıg af nyssnämda uppförande af Calderons drama i Ber-
ənna skrift innehåller en noggrann beskrifning på alla
ıden, som prinsen måste utstå under sin fångenskap, och
kristliga tålamod, hvarmed han fördrog dem, ett tåla-
m också förvärfvade honom både martyrkronan och hel-
an. Huruvida några af de källor, som legat till grund
ıda skrift, äfven varit tillgängliga för Calderon, våga vi
öra, och om så varit kan äfven vara likgiltigt, enär äm-
ıch för sig sjelft ändå icke kunnat gifva anledning till
nnan dramatisk behandling än den, som genom Calderon
det till del.
ıligt vår tanke är nemligen detta ämne i grunden föga
ıkt, och det största dramatiska snille i verlden skulle
fva varit i stånd att deraf skapa ett drama, hvilket
såsom *sådant* häfda sin plats som ett mästerstycke.
u uppbyggligt än en martyrs lif må vara, dramatiskt
dock icke, så snart det ej omfattar mer än blotta be-
tt bli martyr samt det tålamod, hvarmed martyrskapets
.nden fördragas. Det vore en annan sak, om den strid,
n martyren dukar under, fått utveckla sig i en följd af
;ar, som omsider ledde till en tragisk upplösning, i stäl-
ıtt vara utkämpad redan i dramats början. Derför lider
Calderons drama af en väsentlig brist på handling. Det
igen der ej fråga om hvarför och på hvad sätt Fernando
martyr, det är hans undergifna uppförande under fån-
ən, som utgör dramats egentliga kärna. Man skulle der-
l skäl kunna lägga Calderon såsom dramatisk skald till
han, i trots af tilldragelsens odramatiska beskaffenhet,
till ämne för ett drama. En Shakespeare hade säker-
ke gjort det. Att Calderon, hvilken i många andra af
ımer visat sig vara en mästare äfven med afseende på
.kt lif och dramatisk handling, dock kunnat göra det
å den väsentligt olika dramatiska ståndpunkt, som han
gentemot Shakespeare. Calderons förnämsta ögonmärke

var nemligen icke, såsom Shakespeares, så mycket den dramatiska handlingens utveckling i lifvets mångfald, som dess symboliska betydelse, hvilken först i en kommande verld skulle få sin fulla förklaring. Calderon kunde derför frestas att framställa i dramatisk form ett ämne, som vi skulle vilja karakterisera såsom ett psykologiskt »Stilleben». Men deraf följer dock icke att man måste bryta stafven öfver hans dramatiska författarskap i allmänhet och således äfven der, hvarest han visar sig i dramatiskt lif icke stå efter dramatikens öfriga mästare, såsom t. ex. i »Vida es sueño», »El Alcalde de Zalamea» m. fl. Men vi kunna icke heller sätta den af hans dramer, i hvilken en brist på dramatiskt lif så tydligt framträder, i något hedersrum. Detta oaktadt är det onekligt att »Den ståndaktige prinsen» trots denna brist företer många skönheter. Uppfördt på äkta fosterländsk grund, behandlande det för spaniorerne så kära, outtömliga temat, kampen mellan de kristna och morerna, symboliserar detta drama i prins Fernandos och Fenix' personer kristendomen och hedendomen, deras strid och kristendomens slutliga seger. Prins Fernando, den tålige martyren, som endast lefver för andra och som föredrager att offra sig sjelf åt outsägliga lidanden hellre än att skänka en tumsbredd jord åt sin tros fiender, står i en ädel motsats till den sköna, men kalla Fenix, som, omgifven i sitt harem af smickrande slafvinnor, lyssnar till de kristna fångarnas sånger såsom till ett tidsfördrif och som mottager Muleys uppoffrande kärlek såsom ett skyldigt offer åt sin skönhet. En symbol af Islam, som smyckar sin himmel med retande houris, blir denna sköna Fenix, sedan hon tagits till fånga af Alfonso, vid dramats slut utvexlad mot den kristlige martyrens, prins Fernandos stoft, till ett tecken att hedendomen med all sin jordiska skönhet endast är stoft och aska i jemförelse med den härlighet, i hvilken Herrens heliga skola ingå. Vi återfinna således här samma tema, som Calderon i oändliga variationer behandlat i alla sina dramer, ehuru ingenstädes med så mycket dramatiskt lif som i »Vida es sueño». Vi medgifva gerna att symbolen i och för sig sjelf icke är dramatisk och att dramatiskt lif icke kan utvecklas der, hvarest denna är uteslutande herskande, men hvad vi deremot icke kunna medgifva, det är att det i denna symbol skulle ligga något osedligt, äfven om »den mystiska försoningspunkten» skulle vara — hvilket den dock i »Den ståndaktige prinsen» alls icke är — »ett kadaver». Folken, som under medeltiden draga ut att eröfra den heliga grafven, skulle eljes icke heller hafva ledts af en sant religiös om också inskränkt uppfattad instinkt. Och man skulle då på lika goda grunder kunna påstå att i Sofokles' Antigone, hvarest hjeltinnan offrar sig för den heliga pligten att begrafva sin broder, den tragiska kampen likaledes hvälfver sig kring ett kadaver. Skilda tider hafva skilda åskådningssätt, och det fins icke något skäl, hvarför man icke skulle låta ka—

en och medeltiden vederfaras samma rättvisa, som hednin-
och antiken eller den, att låta en författare skärskådas och
mas från den synpunkt, som bildas af hans omgifvande
›rhållanden. Och att Calderon, som nyss lemnat medelti-
bakom sig och nu omgafs af en lefvande katolsk trosbekän-
, också diktat som en katolik, det torde böra honom för-
till och med af en protestant. Den poetiska skönhet, till
en han mägtat höja sig äfven inom denna form af konst,
lerför icke mindre. Man kan beundra en Rafaels madonna
att bekänna jungfru Marias obefläckade afleise eller påfvens
arhet. Vi kunna blott icke sätta de af hans dramer högst,
lka de inskränkningar, som vidlåda hans tid, och den konst,
lken den funnit ett uttryck, företrädesvis framträda. Men
ınna icke heller smutskasta den så, som stundom skett.
Men icke blott om detta dramas sedliga halt och drama-
värde äro åsigterna mycket delade, äfven om dess förtjen-
i det enskilda, dess lyriska partier och dess stil äro omdö-
ι lika stridiga. Vi höra äfven här å den ena sidan den
ntiska skolans öfversvallande beröm, å den andra sidan klan-
ej blott af sådana Calderons vedersakare i allmänhet som
Simond de Sismondi, utan äfven af hans eljest beundrande
gare som en Schmidt och andra. Dessa senare hafva också
ligen rätt deruti att »Den ståndaktige prinsen» lider af en
; vårdslös utarbetning, till följd hvaraf det också i hög grad
ar om Calderons så väl förtjenster som fel, det vill säga
ı sidan hans glödande bildrika språk och å den andra hans
'vade uttryckssätt och vidtsväfvande beskrifningar. Dramat
också ett bland författarens första arbeten, hvilket bevisas
' att det befinner sig bland dem, som trycktes redan år
. således i författarens 35:te lefnadsår, och som sannolikt
it författadt långt förut. Dessa egenheter i Calderons stil,
:a i så hög grad så till förtjenster som fel förekomma i »El
:ipe constante», träda i synnerhet oss öfverraskande till mö-
sammanträngda liksom i en fint penslad miniaturbild i de
:r, der de bekanta sonetterna om »blommor och stjernor»
:omma, och vi vilja derför här meddela dem i en försökt
'sättning, som i anseende till dess svårigheter kanske skall
knas öfversättaren endast såsom en förmätenhet.

Trettonde uppträdet.

FENIX, ROSA, ZARA.

FENIX.

Har du låtit blommor taga?

ZARA.

Jag har gjort som du mig bjöd.

FENIX.

Blommors färg, än gul, än röd,
må mitt sorgsna mod förjaga.

ROSA.

Hvarför skall du nedstämd klaga,
öfver rågadt olycksmått,
troende på drömmar blott!

ZARA.

Hvarför låta sorgen råda!

FENIX.

Ej en drömbild fick jag skåda,
nej! min egen olyckslott.
Ty då somnad usling gömmer
på i drömmen funnen skatt,
är det visst och säkert att
han i villa endast drömmer,
men om den, som lyckan glömmer,
drömt i motgång utan ände
att en ofärd honom hände,
finner han, hvad än som sker,
huru drömmen än sig ter,
då han vaknar — sitt elände.
Ingen misskund, ve mig, ve!
ty bestämdt är ren mitt öde.

ZARA.

Men hvad byts väl mot den döde,
om med sorg du tär dig så?

FENIX.

Kan jag värre öde få?
Dödens byte! grymma slag!
Har jag mer en glädjedag,
stackars arma olycksqvinna,
ty en död ju skall mig vinna,
och hvem är den döde?

Fjortonde uppträdet.

DON FERNANDO *(med en blomsterkorg)*, FENIX, ZARA, ROSA.

FERNANDO.

Jag . . . .

FENIX.

Himmel! o hvad får jag skåda!

FERNANDO.

Hvi så häpen?

FENIX.

Af att se dig
och att här få tala med dig.

FERNANDO.

Sällsamt är det för oss båda!
Att dig tjena i min bråda
ifver jag dig blommor bragt,
som mitt öde förutsagt,
ty med dagens ljus de födas
för att innan qväll'n förödas
af förgänglighetens magt.

FENIX.

Underblommans fagra slägte
bär ju namn af dagens stunder [1]).

FERNANDO.

Blir ej hvarje blomma under,
när som jag åt dig den räckte?

FENIX.

Det är sant. Men säg, hvem väckte
denna vexling —

FERNANDO.

Ödets lott!

FENIX.

dig så tung?

FERNANDO.

Jag tung den fått.

FENIX.

Arme!

FERNANDO.

Sörj ej du mitt ödes
hårdhet.

FENIX.

Hvi?

[1]) Underblomman, en art *convolvulus*, som efter en dags blom- sluter sig och vissnar, kallas också på spanska för »blomman för g».

FERNANDO.

Ty mannen födes
underkastad död och brott.

FENIX.

Är ej du Fernando?

FERNANDO.

Jo!

FENIX.

Hvarför bär du slafdrägt?

FERNANDO.

Tvungen
såsom slaf.

FENIX.

Af hvem?

FERNANDO.

Af kungen.

FENIX.

Hvarför det?

FERNANDO.

Han har min tro.

FENIX.

Njöt du ej i dag din ro?

FERNANDO.

Men blef ock i dag förskjuten.

FENIX.

Kan en dag, kan väl minuten
skilja tvenne stjernors bana?

FERNANDO.

Deras öden må du ana,
när du ser en blomma bruten.
Af fägring strålande i morgonväkten,
se! blomman vaknar upp, slår ut och myser.
Men ack! i nattens kalla armar ryser
hon fåfängt ömkad bland en vårsols slägten.

Regnbågens skiftning lik i sammetsdrägten
med guld och purpurbräm hon praktfullt lyser

n vissnar bort, en lifvets bild, förfryser,
dagslängd blott, hur timmar än J jägten.

blomman slår, när tårad morgon randas
ı blommar sen att se sig åldrad, bruten:
amma knopp, se! graf med vagga blandas.

snart är ock en menskas lefnad sluten,
enda dag hon rör sig här och andas,
sekler flykta hastigt som minuten.

FENIX.

Fort från mig din blick du vände,
ej dig höra, ej dig se
vill jag mer, eländige,
må du fly från mitt elände!

FERNANDO.

Mina blommor då?

FENIX.

Ah! kände
du hur sant de förutsäga,
bjöde du mig ej dem äga,
utan slita dem i stycken.

FERNANDO.

Ha väl de förtjent den nycken?

FENIX.

De för mig som stjernor väga.

FERNANDO.

Hatar stjernor du?

FENIX.

Ja! alla
hatar jag, hur än de brinna.

FERNANDO.

Hvarför det?

FENIX.

Jag föds som qvinna
att ett dödens offer falla,
och till detta öde kalla
stjernor, som min lycka störa.

FERNANDO.

Vill du blommor stjernor göra?

FENIX.

Ja!

FERNANDO.

Fast stjernors magt jag skattar,
dina ord jag dock ej fattar.

FENIX.

Jag vill tolka dem.

FERNANDO.

Låt höra!

FENIX.

Se! dessa blixtar, af ditt ljus en gnista,
o! sol, som näring ger dem, ljuf och bitter,
der strålande i himmelns höjd du sitter;
vårt sorgsna lif på himmelns glob de rista.

De äro nattens blommor; snart de mista
förgängliga sin glans, den eld, som spritter:
en natt är lifvets längd för stjernans glitter
och blommans sekel är en dag, den sista.

Af dessa vårens blomsterdar, som flykta,
vårt väl, vårt ve beror, vår äflan stäckes,
vår lefnadsdar, om glada, om betryckta.

Hvad är, som har bestånd af hopp, som väckes,
hvad vexlingars som byta om och lykta,
då stjernan rår, som tänds hvar natt och släckes!

(Fenix, Zara och Rosa gå.)

Theodor Hagberg.

Vandrande musikanter.

Då solen går upp, på stunden
vi börja vår vandringstur.
Än drömmer i morgonblunden
Guds stora, vackra natur.
Helt sömnigt i hvita dimman
ett torn sig sträcker och drar,
och floden i morgontimman
så säfligt och långsamt far.
Längs vägen blommorna nicka
»god morgon» i daggig drägt,
och sorlande rännilar blicka
ur tufvan så skimmertäckt.

Den åldrige eken bereder
oss plats som för hvila gjord
och vänligt sin skugga breder
som duk på vårt frukostbord.
Vid måltiden musicera
mång' tusende fåglar små,
och skogen, då de pausera,
instämmer med fröjd också.
Hängbjörkarne buga och bocka,
som signade de vårt mål;
men fjerran fåglarne locka —
vi dricka vår afskedsskål,

Och tåga till dalen neder;
den ligger helt tyst ännu.
En genväg till slottet leder,
der bor hon, den sköna fru.
Vi se genom parkens galler
de hvita statyers rad,
vi se huru vattnet faller
i skimrande strålebad.
Till helsning vi hattarna svinga:
»farväl, farväl»! Och i dröm
den sköna hör sången klinga
så aningsfullt ljuf och öm.

K.

Centralafrika och det senaste decenniets upptäckter derstädes.

V.

Bland de män, som kände sig manade att slutföra Livingstones stora verk, lösningen af Centralafrikas hydrografiska gåta, var säkerligen ingen mera egnad dertill än Stanley. Denne viljekraftige man hade i sin egenskap af resande krigskorrespondent och senare genom sin berömda resa till Tanganika erhållit praktisk utbildning och grundlig kännedom om allt, som kan möta forskaren i Afrikas inre. Han brann af åtrå att träda i den gamle mannens fotspår och tillbragte sin mesta tid efter återkomsten till Europa med att studera literaturen öfver de svartes verldsdel. Det var derför naturligt att de, som intresserade sig för Livingstones upptäckter, fästade stora förhoppningar vid den käcke korrespondenten. Och de blefvo icke besvikna.

Åter en gång fick verlden upplefva att tidningspressen organiserade en vetenskaplig expedition. Denna gång förenade sig New York Heralds egare med utgifvaren af Daily Telegraph, och genom desse mäns frikostighet fick den nya expeditionen en utrustning, som i fullständighet och omsorgsfullhet öfverträffade alla föregående. Inga kostnader skyddes, och Stanley sattes i stånd att i november 1874 tåga in i Afrika i spetsen för en starkt beväpnad karavan af trehundra femtiotvå svarte utom tre europeer.

Denna märkvärdiga resas tilldragelser lefva ännu i så friskt minne, att en utförlig upprepning af dem torde vara öfverflödig. Vi påminna oss Stanleys marsch till Ukereves sydända, hans kringsegling af sjön, hans långvariga uppehåll hos despoten Mtesa i Uganda, dennes omvändelse till kristendomen, upptäckten af sjön Muta Nsige och det snöhöljda berget i Gambaragara, Stanleys utredning af Nilens yttersta sydvestra källsystem, hans tåg till Udsjidsji, hvarunder han sammanträffade med den fruktade negerfursten Mirambo, samt hans kringsegling af Tanganika och inlägg i Lukugafrågan. I oktober 1876 stod han omsider i Njangve, besluten att upptaga tråden af Livingstones verksamhet och följa Lualaba till hafvet.

Här möttes han af samma vanskligheter, mot hvilka Livingstone och Cameron hade lidit nederlag, men han lyckades besegra dem. Dels för att uppmuntra sitt eget folk, dels för att ega skydd mot de krigiska och kannibaliska stammar, som

sades bo långt framåt utmed floden, uppgjorde han kontrakt med den mägtige arabiske elfenbenshandlaren Tipo Tib om att i spetsen för en stor beväpnad skara följa karavanen sextio läger framåt.

Med omkring åttahundra femtio män, qvinnor och barn uppbröt Stanley den 5 november. Först gick färden till lands nära högra flodstranden, men de täta fuktiga skogarne försvårade marschen, hvarför tåget gick öfver floden och sedan fortsatte i tvenne afdelningar, en till lands och en i kanoter. Under vägen visade infödingarne ständigt fiendtlighet, och expeditionen hade redan nu att utstå mer än en hård strid, så mycket mera farlig, som en koppsjukdom samtidigt lade många af manskapet på sjukbädden. Vid Vinya Ndsjara på 2° 20′ s. bredd vände araberna om. Stanley lyckades dock hålla sitt folk tillsammans, tack vare det förtroende, han väckt hos de unga och några af de äldre. En af de sista dagarne af året inskeppade han hela sitt följe, etthundra fyratiosex personer och anträdde i båtar resan mot det okända. Fortfarande gick färden norrut, och tvifvel vaknade stundom hos honom, huruvida Lualaba verkligen vore Kongo. Men de skingrades fullständigt, då floden norr om eqvatorn vände sig mot vester. I alla fall var dock denna stora båge mot norr en öfverraskning ej blott för Stanley, utan för hela den bildade verlden.

Resan utför Kongo hade tre särskilda skeden. Under det första, till Aruvimis inflöde, hade expeditionen att utkämpa en oafbruten följd af strider, dag efter dag, stundom flere på samma dygn. Strandboernes trummor och krigsrop upphörde icke att ljuda, och hvarje försök att med skänker och goda ord lugna de upprörda negersinnena var fruktlöst. Expeditionen hade ej annat val än att svälta ihjel eller med vapen i hand tillkämpa sig den oumbärliga födan. Passagen försvårades ytterligare af sex starka forsar, Stanleyfallen, strax söder om eqvatorn, förbi hvilka kanoterna skulle dragas på vägar, som under fiendernas ögon måste huggas genom skogen.

Nedanför fallen tilltog infödingarnes blodtörst. De voro kannibaler, hvilka betraktade de resande som villebråd, och ropet »ah, kött, kött!» ljöd ständigt i Stanleys öron. Ett värdigt slut på denna del af resan bildade den stora drabbningen vid Arudimis mynning den 1 februari 1877, då en flotta af femtiofyra jättekanoter, bemannade med kanske tvåtusen krigare, störtade mot expeditionens lilla flottilj och öfverhöljde den med skurar af kastspjut. Beslutsamt höllo de resande stånd mot öfvermagten och lyckades med väl rigtade gevärssalvor slå fienderna på flykten. Betaget af raseri förföljde manskapet de slagne och intog deras af elfenben öfverflödande stad.

Nu började Lualaba få en högst betydlig bredd, och des strömfåra var uppfyld af hundrade öar, så att man icke kund se från den ena stranden till den andra. Stanley märkte snart

att öarne voro obebodda, och utmattade och förtviflade efter de oupphörliga striderna smögo sig han och hans folk så mycket som möjligt genom kanalerna mellan öarne, för att ej blifva bemärkta. Stundom kommo de dock af misstag för nära stranden, och genast skallade stridsropen från kannibalerna. Då hungern tvang de resande att söka proviant, måste denna alltid eröfras efter hårdnackad strid. Under denna del af färden kom man dock en gång till en ort, Ngansa, der mottagandet blef fredligt och der namnet Kongo första gången hördes. Det var på 1° 40′ n. br. Äfven här öfverfölls expeditionen dock slutligen på trolöst sätt. Ännu farligare blef belägenheten längre fram, der infödingarne hade bössor och sköto på båtmanskapet med myrmalmshagel och skrot. Söder om eqvatorn mötte dem en fredligare befolkning, och de resande fingo hvila ut efter sina trettiotvå blodiga strider och samla krafter till den sista och besvärligaste delen af resan.

Innan floden genombryter platålandets kantberg vid Atlanten, utvidgar den sig till en liten rund bassin, den så kallade Stanley pool, ungefär 50 mil från kusten. Så långt uppför Kongo hade ännu ingen europé trängt från mynningen, och flodens beskaffenhet på en stor del af denna sträcka var derför fullkomligt obekant. Af en ofullständig karta öfver Kongos nedersta lopp förleddes Stanley att tro det endast några få forsar besvärade detta, och då han ville bespara sin utmattade trupp hvarje onödig ansträngning, beslöt han att begagna sig af de långa lugnvatten, som han förmodade skulle finnas mellan forsarne. Men han hade bedragit sig. Floden störtade med raseri utför den trånga klyfta, som den gräft åt sig genom bergen, den ena skummande forsen följde tätt efter den andra. Båtarne måste ofta dragas långa sträckor öfver de branta höjderna förbi fallen eller med lifsfara styras ned i de brusande hvirflarne. Ständigt hoppades Stanley att blott ett eller par fall ännu återstode, men lika ofta gäckades hans förhoppningar. Under trettio mil fulla af faror och mödor, beröfvade floden honom hans sista återstående europeiska följeslagare samt femton negrer och tolf kanoter. Slutligen öfvergaf han den efter mer än fyra månaders kamp mot dess fasor och vandrade med sitt ytterligt utmattade folk till Boma, en handelskoloni nedanför det sista fallet. Dit ankom han den 9 augusti 1877, sålledes 999 dagar efter sin afresa från Sansibar. Den stora frågan var nu besvarad: Lualaba var Kongo.

Mer än de flesta resande har Stanley förstått att sätta sig in i de inföddas åskådningssätt och vinna deras tillgifvenhet. Och bättre än de flesta har han äfven förstått att värdera och utveckla deras goda egenskaper. Den rättrådighet och välvilja, som bestämde hela hans handlingssätt mot de svarte, bibeh han oförminskad till färdens slut, då han, för att enligt lö bringa de öfverlefvande af expeditionen välbehållna hem til.

Sansibar igen, sjelf följde med dem den långa vägen omkring Kap, ehuru en portugisisk ångare låg färdig att från vestkusten föra honom direkte till Europa.

Vid återkomsten talade Stanley något för skrytsamt om sina blodiga strider i Afrika. Blödsinnade filantroper höjde då mot honom häftiga beskyllningar om onödig grymhet. Det är mycket möjligt att hans hetlefrade temperament stundom bragt honom att bruka vapen för tidigt. Men då man läser hans reseberättelse, måste man medgifva att han i allmänhet sparade våldet som den sista nödfallsutvägen att nå sitt mål och att han knapt någonsin begagnade vapen till annat än trängande sjelfförsvar. Den mest godhjertade filantrop skulle visst icke utan motstånd låta äta upp sig af sin svarte broder.

Stanleys färd 1874—79 är näst Livingstones resor den mest betydande tilldragelsen i de afrikanska upptäckternas nyare historia. Den gaf bekräftelse på Spekes dittills betviflade uppgifter om Ukereves storlek och form. Den bragte Nilfrågan nära dess afslutning genom upptäckten af sjöarne Muta Nsige och Akenyara. Och framför allt: den spände midt öfver den stora hvita fläcken på kartorna öfver Afrika en präktig blå båge, sammanbindande Lualaba med Kongo. Först nu kunde man göra sig en föreställning om Centralafrikas hydrografi. Man kände nu grunddragen af ett bland jordens största vattensystem och Afrikas vattenrikaste flod. Och härmed var äfven nyckeln gifven till en rätt uppfattning af denna verldsdels ytbildning. Man erfor nu, hvad man icke kände förut, att hela området mellan de stora sjöarnes region och nedre Guinea är en platå med knappast någon lutning och obetydliga ojemnheter, genomfårad af breda, långsamt rinnande floder, hvilka lofva att blifva vigtiga vägar för handeln och civilisationen.

I Loanda sammanträffade Stanley med den portugisiske majoren Serpa Pinto, hvilken jemte ett par af sina landsmän, Capello och Ivens, ämnade öfver Bihé anträda en resa till Afrikas inre. De voro utsända af den permanenta geografiska centralkommissionen i Lissabon, och resan bekostades af folkrepresentationen. Den ursprungliga reseplanen var att utforska vattenskilnaden mellan Kongo och Sambesi, men den öfvergafs, Capello och Ivens vände sig mot Kuansa, och Serpa Pinto ensam ämnade söka uppnå Sambesis öfre del för att sedan följa denna flod till hafvet. Hans entusiasm för sitt värf lyckades öfvervinna otaliga svårigheter af alla slag, sjukdom, umbäranden, innevånarnes fiendtlighet och slafhandlarnes intriger. Han hade redan kommit till Katongo vid Sambesi, midt inne i kontinenten på 15° s. bredd, då hela hans karavan upplöstes. Alla hans följeslagare deserterade, medförande sina bördor, och blott tre män, tre gossar och två qvinnor stannade qvar hos den utblottade resenären. I denna belägenhet var det honom omöjligt att fullfölja sin reseplan. Han vände sig i stället mot sö-

der för att så snart som möjligt uppnå europeiska kolonier, reste i båt utför Sambesi till Viktoriafallen och tågade derifrån genom Kalahari och Transval till Natal. Större delen af hans äfventyrliga resa faller således utom Centralafrika.

Serpa Pinto är af en svärmisk, något opraktisk natur, men han omfattade just derför sin uppgift med en utomordentlig hängifvenhet. Ehuru sjelf portugis, skyr han icke att gifva offentlighet åt sina landsmäns vanvård af de afrikanska besittningarna, deras myndigheters magtlöshet, de dåliga följderna af deportationen och framför allt den oförtäckta slafhandeln, hvilken hvarken mulatter eller hvite anse under sin värdighet att bedrifva. Hans försök att sjelf beifra detta ofog var närmaste anledningen till hans svåraste motgångar och till de intriger, som vållade karavanens slutliga upplösning.

Oaktadt Serpa Pinto saknade tillräckliga naturvetenskapliga och etnografiska insigter, är hans resa dock långtifrån resultatlös. Det största värdet hafva hans många astronomiska ortsbestämningar. Men också hans berättelser om de genomresta trakternas folkslag äro mycket upplysande, fastän de icke bilda något fullständigt helt.

Mest betydelsefull är dock denna färd derigenom, att den bidragit att återväcka den portugisiska nationens förtroende till sin egen kraft.

VI.

Vi hafva nu följt några af Afrikaforskningens heroer och sett hvilka svårigheter de haft att öfvervinna, hvilka faror, mödor och lidanden de haft att genomgå för att nå sitt mål och sin ryktbarhet. Det återstår att göra oss reda för huru de skildra centrum af de svartes verldsdel och hvilka framtidsutsigter de öppna för den och dess inbyggare.

Det område, som vi sammanfattat under benämningen Centralafrika och hvars gränser vi angåfvo i början af denna artikelserie, är ett högland, hvars högsta del sträcker sig som en 50—60 mil bred platå från Benguela åt öster tvärs igenom kontinenten och närmare dess ostkust vänder sig norrut, följande kustliniens rigtning ända till Abyssinien. Från denna platå sänker sig landet långsamt åt hvardera sidan, dock icke någonstädes under 300 meter, utom invid kusterna, från hvilka det öfverallt höjer sig i branta bergiga terrasser. Längre norrut blir landet lägre; Tsadsjön ligger blott 244 meter öfver hafvet. Men gränsen mellan denna sänkning och Kongobäckenet är ännu fullkomligt okänd.

Utom kustterrassernas berg har man icke på det inre höglandet kunnat upptäcka några längre sammanhängande bergssträckor, och endast få betydliga bergstrakter äro kända. Landet är för det mesta alldeles slätt. Kullar och backar hafva

bildat sig hufvudsakligen på den ofvan nämda högsta platån, på vattenskilnadslinierna mellan flodområdena. Men till och med i dessa trakter är marken mångenstädes så slät, att Kongos och Sambesis system kunde förenas med hvarandra utan en enda sluss.

Dock saknas icke pittoreska bergpartier. I synnerhet finnes sådana af stor skönhet på den östra, från norr till söder strykande delen af högplatån. Alla resande täfla om att i lifliga ord uttrycka sin förtjusning vid åsynen af Tanganikas klippiga stränder, hvilkas branter flerestädes resa sig 1,000 meter öfver sjön, prydda med den lummigaste grönska och skummiga kaskader. Omkring Njassa finnas lika storartade berg, och det samma torde vara fallet söder om Bangveolo. Trakten mellan Muta Nsige och Ukereve skildras af Stanley till stor del som »ett egendomligt vildt och skönt pittoreskt land, Afrikas Schweiz». »Bergspetsar, klipputsprång, kägelformiga och hvalflika kullar skjuta upp i alla rigtuingar, under det iskalla strömmar slingra sig fram mellan remnade och nedrasade klippor eller med häftigt brus taga vägen under naturliga stenbryggor». Gordon Bennet berget i Gambaragara är ofta på toppen snöbeklädt. Mellan Ukereve och ostkusten höja sig de enstaka bergen Kenia och Kilimandsjaro öfver gränsen för den eviga snön. Dessa berg öfverträffa till och med Montblanc i höjd.

Nordvest om Bangveolo ligger det ännu nästan okända berglandskapet Katanga. Äfven i vestra delen af Centralafrika finnas flerestädes ansenliga bergpartier. Camerunbergen vid Guineabugtens innersta ända nå 4,000 meters höjd, och inne i landet, öster om dem, hafva resande varsnat ett ännu okändt bergland af storartade dimensioner. Deremot tala de många resande, som under de senaste åren från vestern inträngt i Kongobäckenets södra hälft, endast om vidsträckta slätter, och lika enformig är terrängen i norr omkring Nilens Sudankällor.

Den gamla tron att Centralafrika vore ett vattenfattigt område har visat sig vara alldeles falsk. Tvärtom höra dessa nejder till de vattenrikaste på jorden. Deras klimat utmärker sig genom samma regnrikedom som Amasonområdet i Sydamerika. Så snart solen under sin årliga vandring fram och tillbaka mellan vändkretsarne stigit till senit i någon af dessa trakter, begynner en regntid, som fortvarar i flere veckor, flerestädes i två à tre månader utan afbrott. Längst i norr och söder närmast vändkretsarne inträffar således en regntid vid det högsta solståndet, omkring norra vändkretsen i juni och omkring den södra i december. Men öfver alla punkter mellan vändkretsarne passerar solen senit tvenne gånger om året; de hafva derför tvenne regntider, hvilka vid eqvatorn inträffa under dagjemningarna och således åtskiljas af tvenne lika långa torrtider. Ju längre från eqvatorn en ort ligger på norra halfklotet, desto mera närma sig de två regntiderna under vårt sommarhalfår och

desto längre blir dess torrtid under vintern. På södra halfklotet är det tvärtom: der falla båda regntiderna under vårt vinterhalfår, och den torra tiden under våra sommarmånader tilltager i längd mot den södra vändkretsen.

Följden af denna regnets fördelning är den, att trakterne närmast eqvatorn icke under någon årstid lida af torka, emedan uppehållsvädret mellan dagjemningsregnen hvarken om sommarn eller om vintern äro af skadlig långvarighet. Vattendragen hållas ständigt fylda och vegetationens yppighet lider intet afbräck. Men på längre afstånd från eqvatorn tilltager den ena torrtiden så i längd, att vattenmassan i floderna betydligt minskas, marken till stor del uttorkar och växtlighetens utveckling hämmas. I stället förena sig de till hvarandra närmade regntiderna och gifva samma trakter under den öfriga delen af året ett öfverflöd på vatten, så att bäckarne uppsvälla till väldiga strömmar, stora landsträckor öfversvämmas och bottenlösa sumpmarker uppstå, der den bara jorden förut varit hård och sprucken af torka.

Den stora regnmängden underhåller talrika starka källor, hvilka gifva upphof åt ansenliga floder. Utom en mängd små kustfloder, bland hvilka dock några i längd och vattenrikedom kunna jemföras med Rhein och Loire, hafva tre jätteströmmar sina källor inom Centralafrika. Dessa äro Nilen, Kongo och Sambesi.

Alla tre uppkomma de ur sjöar på den ofvannämda höga platån. Dessa sjöar, hvilka så lång tid utgjort föremål för den bildade verldens undran och gissningar och för hvilkas uppdagande så mycken kraft och så många lif blifvit offrade, äro ett utmärkande drag för Centralafrika. En sådan samling af ofantliga vattenbasiner i det inre af en kontinent är ett nästan ensamt stående fenomen, ty endast de Canadiska sjöarne i Nordamerika bilda ett motstycke dertill. De centralafrikanska sjöarnes storlek är ansenlig. Tanganika ensam är mer än dubbelt så stor som Ladoga och lika stor som alla Finlands insjöar tillsammantagna. Ukereves areal är 67,000 qvadratkilometer eller större än Åbo och Wasa läns sammanlagda arealer.

De nordliga sjöarne i denna grupp gifva upphof åt Nilen, Afrikas och östra halfklotets längsta flod. Endast Misisippi med sin biflod Missouri öfverträffar i längd dess 560 mil långa strömfåra. I sin öfre del är Nilen mycket vattenrik, men då den under hela den nedre hälften af sitt lopp icke mottager något tillflöde, förlorar den så mycket vatten genom afdunstningen, att den tillför Medelhafvet en mindre vattenmassa än Donau.

Deremot är Kongo, som näres af de många sydvestliga sjöarne och under hela sitt lopp förstoras genom ansenliga bifloder, en af de vattenrikaste floder på jorden. Endast Amasonfloden uttömmer en större vattenmängd i oceanen. Genom Kongos mynning strömmar i medeltal 54,000 kubikmeter vatten i sekunden, genom Nilens blott 8,500. I längd mäter Kongo-

floden blott 390 mil. Ännu något mindre är Sambesi, som uppkommer ur den lilla sjön Dilolo och hvars lopp ungefär på midten brytes uti de imposanta Victoriafallen; 230 mil från sin källa bildar den ett sandigt delta vid Mosambikkanalens kust.

Trenne frågor tränga sig på oss, när vi betrakta detta områdes fysiska förhållanden. Kan Centralafrika genom sina produkter blifva af någon väsentlig betydelse för verldshandeln? Kan en lifligare och beqvämare samfärdsel med det inre landet åstadkommas än den, som nu eger rum? Är en kolonisation af Centralafrika möjlig för europeer?

För närvarande förser Centralafrika verldsmarknaden med blott tre varor i större mängd: elfenben, palmolja och kopal.

Den förstnämda artikeln, hvilken för närvarande är den vigtigaste, måste småningom förlora sin betydelse. Ty med de arabiska elfenbenshandlarnes girighet och negrernas hänsynslösa jagtifver blifva elefanterna snart utrotade. Enligt en ytlig uppskattning dödas omkring 20,000 elefanter årligen. Ensamt till Sansibar komma årligen 20,000 betar. Schweinfurth såg i de öfre Nillanden huru Njamnjam-negrerna antände steppgräset och sålunda inbrände hela elefanthjordar med honor och ungar för att vinna elfenbenet. Tack vare detta slöseri tillväxer årligen det bälte, inom hvilket de ädla djuren äro utrotade.

Kopalen är äfven en artikel, som icke finnes i obegränsad mängd. Men ännu är den icke tillgodogjord på långt när så mycket som kunde ske utan fara för dess snara uttömmande. Kopalharzet finnes i jorden, är således liksom bernstenen en fossil kåda, med den skilnad att man ännu i ringa antal finner det trädslag, som gifver detta högt värderade råämne till den bästa fernissa. Det växer i närheten af Afrikas ostkust, och det är äfven nästan uteslutande från samma kust kopalen kommer i handeln. Innevånarne känna mycket väl denna varas höga handelsvärde, men vare sig af tröghet eller handelspolitik afhålla de sig från ett allt för ifrigt sökande derefter och samla blott för tillfället en mindre qvantitet, då de vilja göra inköp af en förbitågande handelskaravan. Deras vana blick säger dem på hurudana ställen i skogen de böra gräfva efter harzet; araberna och europeerna hafva ännu icke lärt sig känna fyndorterna på det yttre utseendet.

Allt efter som elfenbenet tagit slut och slafjagterna upphört i ett område, hafva innevånarne sökt andra bytesmedel för att tillfredsställa sitt en gång väckta behof efter europeiska manufakturvaror. Sålunda har odlingen af oljepalmen utbredt sig allt mer och mer, så att den i många delar af de svartes verldsdel gifver den vigtigaste handelsvaran. Odlingen är mycket lätt, emedan trädet är inhemskt i dessa trakter och bortkastade kärnor derför gro och utan vård gifva kraftiga stammar. Någon annan skötsel behöfver trädet ej, än att alla öfverflödiga blad bortskäras för att frukterna må erhålla så mycket mera

växtsaft. Dessa äro stora som plommon, köttiga, röd-gulfläckiga och innehålla en hård kärna. Oljan vinnes både genom kokning och genom pressning och har vunnit allt större användning vid stearinljusfabrikationen. Kärnorna har man börjat exportera till Europa för att der förvandlas till palmolja och palmoljekakor (kraftfoder). Negrerna sjelfva sätta högt värde på palmoljan som näringsämne. Ännu är oljepalmens odling ej allmän, men den kan odlas öfverallt i Centralafrika, och skörden vinner obegränsad afsättning.

På vestkusten hafva äfven kautsjuk och vax betydelse som handelsvaror, och i Nilländernas akasieskogar skördas gummi arabicum. För öfrigt produceras för närvarande ingenting i Centralafrikas inre i sådan mängd, att utförseln deraf skulle löna den dryga transportkostnaden. Också har en ung engelsk forskningsresande, Joseph Thomson, efter att hafva tillbragt fjorton månader i trakterna omkring de stora sjöarne, med bestämdhet förklarat att handeln i det inre af Afrika har inga framtidsutsigter. Han anser alla föregående resandes skildringar af landets rikedomar rosenfärgade och uppgifterna om mineralrikedomen förhastade. Sjelf hade han som geolog med särskild omsorg sökt efter malmfyndigheter och stenkolslager och besökt orter, som uppgifvits ega rika tillgångar på fossila skatter, men förgäfves.

Måhända har han till stor del rätt. Innevånarne i kontinentens inre lefva ännu blott för stunden och förstå icke att genom allmän och omsorgsfull odling skaffa sig välstånd. Men vi måste dock gifva Livingstone, Cameron, Stanley, Schweinfurth och många andra rätt i deras åsigt, att Centralafrika lämpar sig för produktion af en mängd dyrbara råvaror. Ty på alla de orter, der araber slagit sig ned, och i trakterna närmast omkring dessa orter, odlas med framgång, ehuru i ringa mängd, flere af de tropiska och subtropiska bältenas värdefullaste handelsväxter, och dermed är klimatets och jordmånens lämplighet för dem bevisad. Just i de trakter, som Thomson genomströfvat, odlas redan nu mindre qvantiteter af bomull, ris, hvete, sesam, tobak, ricinus, majs, citronträd och pomeransträd. På marknaden i Njangve antecknade Stanley utom flere af dessa varor sockerrör, peppar, rotting, pulveriseradt färgträ med flere alster af växtriket. Ananas och granatäplen mogna fullständigt på samma orter, der bönor, korn, gurkor och meloner gifva goda skördar. Kaffet är inhemskt i dessa trakter och träffas vildt i flere varieteter. Det är derför otvifvelaktigt att detta vidsträckta område med sin till stor del mycket bördiga jord genom uppodling kan gifva tillfredsställande ersättning för den massa europeiska fabriksalster, hvilka redan nu röna en så liflig efterfrågan bland de svarte.

Centralafrikas mineralrikedom är kanske af flertalet resande för högt uppskattad. Emellertid kan det icke förnekas

att vissa trakter i det inre lofva grufarbetaren en god inkomst. Katanga uppgifves af alla kringboende folk som ett rikt koppar- och guldland. Jernmalm förekommer allmänt, ehuru enligt Thomson i östra delen blott i ringa mängd. Schweinfurth deremot omtalar oerhörda lager af jernockra i det vestra Nilområdet. Äfven Serpa Pinto anträffade flerstädes grufvor, ehuru man ej af hans uppgifter kan sluta till malmens beskaffenhet och mängd.

En olägenhet är fattigdomen på stenkol. Endast i mycket få fall har förekomsten af dessa svarta diamanter med säkerhet konstaterats, och de flesta resande nämna ingenting derom. Men då äfven i gynsamt fall ingen stor industri torde kunna uppkomma i dessa varma trakter, erbjuder skogen tillräckligt bränsle för underhållandet af de kommunikationer och den grufdrift, som för framtiden kan påräknas.

All transport i det inre Centralafrika har hittills bedrifvits med lastbärare. Blott få produkter kunna betala ett så dyrbart forslingssätt. Derför är en reform i samfärdseln ett nödvändigt vilkor för en lifligare handel i dessa nejder. »Missionärer, resande, geografer och filantroper hafva uppgjort den ena planen efter den andra och försökt nästan hvarje upptänkligt transportmedel. Åsnor, oxar, mulåsnor, kameler, hästar, alla hafva fått tjena till intressanta försök och alla hafva visat sig odugliga. Hemlighetsfulla sjukdomar, tsetseflugan eller klimatiska orsaker vållade oöfverstigliga hinder och bragte hvarje försök att stranda». (Thomson). Slutligen har en belgisk expedition hemtat elefanter från Indien. Dessa djur gjorde sin tjenst förträffligt och tillryggalade vägen mellan kusten och Tanganika på hälften så lång tid som en bärarekaravan. Men blott ett djur af fem anlände till sjön, och detta hade icke varit lastadt. De andra dogo på vägen. Emellertid gör man sig nu mödan att försöka tämja den afrikanska elefanten, hvilket icke skett sedan kartaginiensernas tid. Måhända lyckas man derigenom skaffa sig ett fullt lämpligt transportmedel.

Såsom redan upprepade gånger påpekats, spärras floderna några mil från sina mynningar af forsar. Några, såsom Nilen och Sambesi, äro visserligen farbara under en stor del af sitt lopp, men högre upp flerstädes besvärade af vattenfall. Likväl begagnas dessa två floder redan nu såsom trafikleder, arabiske köpmän ega i Kartum vid Bahr el Asraks och Bahr el Abiads förening en vigtig nederlagsort, derifrån de årligen företaga resor uppför Nilen långt in i Sudan. Den egyptiska regeringen underhåller ångbåtsfart på samma sträcka, och äfven Mvutan har befarits af egyptiska ångbåtar. Sambesis nedre lopp trafikeras af portugiser och engelsmän åtminstone till Tete, 60 mil från mynningen, och på Njassa hafva missionärerna i Livingstonia länge begagnat ångan som drifkraft. Enligt Serpa Pintos uppgift följa de från vestra Afrika utgående handelsexpedi-

tionerna på vissa sträckor ett par bifloder till Sambesi, hvilka tillåta båtfart nära nog från källorna till mynningen. Han föreslår en handelsväg uppför Sambesi och dessa bifloder samt vidare till öfre loppet af en farbar mindre flod, Lui, som leder till Kongo.

De största fördelarne som kommunikationsled synes dock Kongo erbjuda. Visserligen omöjliggöra de fruktansvärda Livingstonefallen all båtförbindelse mellan flodens mellersta lopp och mynningen. Men har man på någon väg lyckats kringgå detta hinder, öppnar sig från Stanleypool till Afrikas bördigaste trakter en bred vattenväg af tillräckligt djup för de största fartyg och af en längd, som icke kan ens tillnärmelsevis uppskattas, emedan man ännu icke känner i hvilken mån de många stora bifloderna äro segelbara. För så vidt Kongobäckenet hittills är bekant (genom Stanley, Buchner, Pogge, Schütt och de Brazza), synes det för obehindrad flodfart öppna området vara åtminstone lika stort som hela Wolgas vattenområde och floderna inom denna rymd i djup och vattenrikedom vida öfverträffa det för samfärdseln så vigtiga Wolgasystemet. Stanley insåg genast denna vattenvägs kommersiela betydelse, och han utsågs äfven af det internationela afrikanska sällskapet i Brüssel att anlägga en väg förbi Livingstonefallen.

Medan han var sysselsatt dermed, framträngde de Brazza under fransk flagg uppför Ogovai, en flod, som utmynnar vid eqvatorn och hvars källor ligga nära intill mellersta Kongo. Efter att hafva lemnat denna flod, der den upphör att vara farbar, behöfde han icke tåga mer än fyra dagsmarscher för att nå Alima, en segelbar biflod till Kongo. Terrängen på denna sträcka erbjuder blott ringa svårigheter för varutransport, så att de Brazzas väg lofvar blifva den beqvämaste för handeln på Kongobäckenet.

I den lifligt trafikerade trakten mellan Sansibar och de stora sjöarne finnes ingen segelbar flod. Då alla försök med lastdjur slagit fel, har man naturligen tänkt på att bygga en jernväg till Njassa och Tanganika. Cameron gör ett förslag i detta syfte. Han föreslår att förena någon af kustbyarne närmast Sansibar med nordändan af Njassa och derifrån leda jernbanan till Tanganikas sydända. Ensamt forslingen af elfenben skulle enligt hans åsigt betäcka trafikkostnaden. Det kan dock ifrågasättas huruvida hans beräkningar hålla streck. Då för närvarande 20.000 betar årligen samlas i Sansibar, och alla dessa ingalunda forslas på en enda linie, utan på flere från bugten vid Sansibar strålformigt utgående vägar, kan antalet betar, som den föreslagna jernbanan komme att draga till sig, ej uppskattas till mera än femtio om dagen, en nog liten frakt på en jernväg af 75 mils längd. Ett sådant företag kan derför knappast börja löna sig förr än odlingen af handelsväxter blifvit allmän omkring de stora sjöarne. Äfven anläggningen af körvägar i dessa

, hvarpå Brüsseler föreningen nedlagt stora kostnader, är
ıinstone enligt Thomsons åsigt — tills vidare af ringa
Ty lastdjur och dragare kunna ju icke användas, och
:aravanerna äro lika väl betjenta af de gamla upptram-
tigarne. Han tillmäter dock dessa anläggningar ett väl-
› socialt inflytande. »Omkring en sådan väg uppstå större
:h säkerhet, innevånarne i omnejden blifva mera bofasta
ıja sig vid driftighet, och ännu i många andra afseenden
as deras materiela framåtskridande och deras lyftning till
:ion».

'errängen bereder i de flesta bekanta delar af Centralaf-
ıga allvarliga svårigheter för jernvägs- och andra vägan-
gar. Uppkomsten af sådana är derför i främsta rummet
le af odlingens framsteg i det inre landet. Denna kan
ıs antingen af kolonister eller af de infödda, och vi skola
artikel se till i hvilken mån dessa trakter tillåta kolo-
ı.

R. Hult.

Folketymologi.

Efter ett nyligen utkommet arbete af en dansk språkforskare, K. Nyrop, meddela vi några prof på kuriös folketymologi d. v. s. den naiva och omedvetna sträfvan, som fins särdeles hos den mindre bildade, att omforma sådana ord, som för honom äro betydelselösa och därför (betraktade från hans ståndpunkt) godtyckliga, till öfverensstämmelse med andra lättare förstådda, som hafva en viss yttre likhet med dessa. Många af dem komma sedan i sin förvrängda form in i det bildade språket och i skriften, hvilket ännu är liksom det i äldre tider rätt allmänt varit fallet, och äfven i vårt svenska språk träffa vi på en icke ringa mängd sådana, isynnerhet bland de tekniska termerna eller de för olika yrken egendomliga uttrycken.

I apoteksspråket, fattadt i betydelsen af det språk obildade nytja, när de på apoteket begära ett eller annat, träffar man på en utomordentligt stor mängd folketymologier, hvaraf några äro mycket roliga. Så t. ex. är det på franska apotek intet ovanligt att höra folk bedja om *huile d'Henri cinq,* menande därmed *huile de ricin,* ricinolja. Nu är det ju tänkbart, att detta läkemedel i något kritiskt ögonblick spelat en stor roll i »Henrik V:s» lif och att man därför gifvit det namn efter honom, men dels förmäler historien härom intet, dels har väl icke den bourbonske tronpretendenten någonsin åtnjutit så stor popularitet, som vore erforderlig för att man skulle uppkalla en så allmän medicin efter honom. Här föreligger därför en folketymologi, som blir rätt tydlig, om man icke jämför orden i den form, under hvilken de nedskrifvas på papperet, utan så att man uttalar dem högt, då man strax måste märka, huru nära de stå hvarandra i ljud:

huile de ricin
huile denricin.

Den folkeliga förändringen är sålunda blott införandet af *den* i st. f. *de,* hvarigenom ett i den talandes tycke meningslöst ord fått en lättfattlig betydelse. Af samma skäl händer det på apotek i Danmark att rabarberdroppar *(anima rhei)* begäras under namn af *Anne Maries dråber* och Cajeputolja efterfrågas såsom »Habakuksolja», ja ett gammalt bonderecept mot gikt inlämnades engång, sålydande:

Spærretus nedrig — 4 skill.
Spærretus salig — 4 skill.
Ole Peter -- — 4 skill.,

hvilka förvrängningar betyda *spiritus nitri, sp. salis* och *oleum petræ!*

Stundom kan folketymologin gripa omkring sig vidare än så och hafva andra följder än språklig vanställning, hvilket följande exempel visar. Den 15:de augusti, Marie himmelsfärdsdag, plägar man somligstädes i Sverige högtidlighålla medels förtärande af våfflor. Orsaken härtill är den, att dagen allmänneligen kallas *Vårfrudag* (så äfven i vår finländska almanack), hvilket i dagligt tal afnötts till *Våfferdag,* och öfvergången därifrån till *våffeldag,* som närmast berott på en i svenska landsmål ej ovanlig förväxling mellan *r* och *l*, har varit så mycket mera lockande, som ordet därigenom fått en lättfattlig betydelse. Men det är denna, som gifvit upphof åt plägseden, och språket har altså här, likasom ofta, beherskat tanken, i det att hand i hand med den omformande processen gått en omtydande.

Naturligtvis är motsatsen vanligare, nämligen att en plägsed eller ett sakförhållande ger anledning till ett namn, som blifvit vanstäldt, sedan orsaken till dess bildande upphört och därmed dess rätta förstånd fördunklats. Såsom exempel på sådana namn kunna anföras *Fuglevad*-Möllen nära Köbenhavn, som är vrängdt af *Folevad*-Möllen, d. v. s. fågelvad för fölvad, beroende på likheten mellan orden fugl och fole, af hvilka det senare är föråldradt, samt *Korint* på Fyen, ett krognamn uppkommet af *kör ind,* analogt med *Holland* (hold an), en gästgifvaregård i Lyngby på Sjælland. Till och med i själfva Köbenhavn fins ett slående exempel på förvrängning af detta slag nämligen *Köbmagergade,* hvilket uppstått af *Kjödmangergade* d. ä. Köttmånglare- eller Slagtargatan.

Vi finna dock icke blott enstaka ord och namn, som hafva folketymologin att tacka för sin uppkomst, men flere af de mest gängse uttryck, talesätt och ordstäf hafva på denna väg inkommit i språket. Hvem har icke mången gång hört den gyllene regeln *Morgonstund har guld i mund,* och kanske ock någon förundrat sig öfver att morgonstunden håller sitt guld just i munnen! Sådan är emellertid icke meningen, ty *mund* är här ett gammalt nordiskt ord, betydande *hand,* hvarför det vore både rättare och begripligare att säga: morgonstund har guld i hand. Men som *mund* bildar förträffligt rimord till *stund,* är väl uttryckets nuvarande meningslösa form däraf för alltid beskyddad.

Rimmet är det ock, som gifvit upphof åt talesättet *kaka söker maka,* hvilket egentligen lydde »kraka söker maka» (jfr det danska *krage söger mage),* men då detta äldre *kraka* i tidens lopp förvandlades till *kråka,* hvarigenom rimmet förstördes, så ersatte man ordet med det i sådant sammanhang fullkomligt meningslösa *kaka.* I Norge har samma ordspråk varit gängse under formen *kråke söker måke* (d. ä. fiskmås); här har första delen bevarats, hvaremot i st. f. *maka* har trädt *måke*, oaktadt kråkor och måsar alldeles icke pläga söka hvarandras sällskap. Men så har man fått rim, om äfven på bekostnad af reson.

Vi hafva i svenskan det ganska vanliga uttrycket *vara lätt*

på tråden, och skulle *tråd* här hafva sin allmänna betydelse, vore det svårt att därmed förbinda någon mening. Men detta *tråd* är ursprungligen ett fornsvenskt, nu ur bruk gånget, neutralt substantiv, beslägtadt med verbet *tråda*, och betyder således trampning, ehuru det i språkmedvetandet identifierats med det maskulina tråd; »lätt på trådet» vore således rättare att säga, om det numera ginge an att väcka den afsomnade ordformen till lif, och talesättet innehåller en bild af alldeles samma art som det likbetydande »vara lätt på foten».

Det är dock ej blott enstaka gengångare från vårt fornspråk, som fresta folketymologin och leda den på villostråt, fastmer har missförstånd af främmande ord större andel i uppkomsten af meningslösa ordstäf. Så t. ex. beror det mindre sinnrika, men dock så allmänna talesättet »ondt krut förgås icke» på oriktig öfversättning af det tyska »unkraut (ogräs) vergeht nicht», och svårigheten att lära sig rätt använda *der*, *die*, *das* har gjort ej blott skolgossarne förargelse, hvilket bevisas af det så i danskan som vårt språk vanliga, i och för sig meningslösa uttrycket »han är karl för sin hatt». Detta har nämligen uppkommit genom förväxling af *der Hut* och *die Hut*, ty det motsvaras af tyskans »er ist Kerl für seine Hut» d. v. s. för sin post, hvilket ger god och lättfattlig mening.

Af dessa spridda exempel (några få bland hundratal) inses den ej ovigtiga roll folketymologin spelar i språkets utvecklingshistoria, och den slutsatsen ligger då nära till hands att den äfven under förhistoriska tider lämnat många bidrag till ordförrådet, ehuru dessa numera, just till följd af sättet för sin uppkomst, äro svåra att särskilja från ord, hvilka uppstått på ett korrekt sätt genom lagbunden organisk utveckling.

A. O. F.

August Strindbergs nyare skrifter.

Det nya riket, satiriska skildringar från attentatens och jubel-
sternas tidehvarf; andra uppl.; 192 pg. liten 8:o. Sthlm 1882, Looström
Komp.; pris 2: 50 kr.

Svenska öden och äfventyr, berättelser från alla tidehvarf: b. I
[edeltiden) h. 1—4; 320 pg. 16:o. Sthlm 1882, Looström & Komp.;
50 öre.

Herr Bengts hustru, skådespel i fem akter; 116 pg. 8:o. Sthlm
82, Looström & Komp.; pris 1: 75 kr.

Det är synd och skam att en så utmärkt talang som hr
rindbergs skall användas i tjenst hos små, förgängliga passio-
r. Hvad har läsaren att skaffa med hans groll mot den eller
n personen och hvad båtar det läsaren att se deras svagheter
ttade? För läsaren kunde de gerna dö med dem okända, såsom
ock lefvat med dem utan att hans, det vill säga det allmännas,
nsklighetens väl af deras lyten och laster blifvit berörda.
rad löjligt kan han finna i att N. N. är född vid en ben-
ölsqvarn på Söder eller hvilket behag kan han erfara af att
veta det X. Y. Z. har en oäkta son på Sabbatsberg? Att
rätta dylikt är pur elakhet, och elakheten är en så låg art af
ickhet, att man vinner ingen vän med den. Författaren tänker
nske: må de hata, blott de frukta! och då han märker att
n har ett bra instrument att offentligen hudflänga med, så
nner han helt säkert en stor fröjd af att applicera det på
m, som förorättat honom, men hvad blir följden? Läsaren,
n känner hos sig skandallusten vakna, fattar ovilja mot förfat-
en för de lågsinnade rörelser, han väcker, och tänker i sin
l att den literära profosstjensten icke bringar någon heder;
; är det ena. Det andra är att i den mån en lumpen hämd-
nsla inspirerat författaren, är hans karakteristik sammanhangslös,
ns teckning af lifvet förvirrad, hans vrångbilder utan djupare
ning. Skall satiren ha något högre konstvärde, så bör dik-
en åtminstone icke hata de gestalter, han framställer; hatet,
n förblindar honom i afseende å hvad som göres hans gestal-
behof af, är en dålig rådgifvare äfven för skalden. Karak-
istiken af Gregorius Ballhorn innehåller några drag af en
erb satir, men i stället för att till dem uppfinna andra, som
e egnade att fulländа bilden, låter elakheten författaren finna
igen rent personliga qvalifikationer, »benmjölnare» och dylikt,
ı störa hållningen i bilden. Åtminstone för den, som icke
ner Stockholms gatlif — och man kan ju vara en skäligen

kunnig man ändå — är det obegripligt hvad författaren vill med den gråsprängda Moses i droskan, hvilken tidt och ofta sågs bestyra något ute, ty man finner icke i hvad förhållande han står till kränkta sedliga intressen och måste tro att författaren rätt och slätt velat komma åt någon. Hvilken högtid af qvickhet väntar man sig icke vid den artistiska målarens inträde i Riddarhuset, der han skall bättra på hvad läckan suddat ned. Ett sprittande lif, sådant endast hr Strindberg förmår meddela sina skildringar, flödar in i stämningen af den stilla förgängelse, som råder i den öfvergifna vapensalen. Skurfruarnas samspråk dernere och väggskäcktornas vandring deruppe äro förträffliga alster af hans spelande lynne. Men så skall han till och hudflänga en viss ätt, som han af en eller annan anledning vill komma åt, och dermed förvirras den fängslande bilden. I dennas familjekrönika jägtar han efter skandal och åstadkommer en oklar och långtrådig åklagareakt. Vill författaren nu utge dessa lumpenheter såsom på något sätt betecknande för svenska adelns anor, eller hvarför trakterar han oss med dem? Och hvarför berättas de just af en väggskäckta?

Af mottot på titelbladet, hemtadt ur Dickens' Pickwick Club, finner man att förf. i sin skildring af »det nya riket» vill demaskera en mängd humbug, som drifver sitt ofog på det sociala, vetenskapliga och literära området, i embetsverken, i nationalmuseum, på teatern och i akademin. Till en del misslyckas denna lofvärda afsigt, då författaren i många fall uppsöker humbugen hos sina personliga vederdelomän i stället för att afslöja den hos allmänneliga och bestående, på ett eller annat sätt typiska gestalter, hvilkas finnande och karakteriserande vore i och för sig en literär bragd. Men det återstår i alla fall så mycket allmängiltigt, deri flärden, fåfängan, sjelfviskheten, den uppblåsta inskränktheten, som sätta sig i besittning af allmänhetens öra och ynnest, blottas och ställas till rätta, att vi utan tvekan beteckna »Det nya riket» som icke blott ett af de briljantaste utan ock värdefullaste satiriska arbeten, den svenska vitterheten har att uppvisa. Och skulle blott förf. med denna eldiga ovilja och skarpa blick för det dåliga och osanna i lifvet förena en lika stor skonsamhet för de dåliga och felande, i hvilka han snarare borde se villfarande likar än ovänner, så vore en sådan talang allestädes att skatta som en välsignelse, ej blott som en prydnad. Det behöfs litet hvarstans att den falska nimbus, som under idkeligt puffande och harangerande vill lägra sig öfver personer och förhållanden, skingras som andra dunster genom qvickhetens elektriska urladdningar. En sådan blixtrande belysning är förträffligt egnad att uppvisa rätta halten hos dessa små eller tomma storheter, dessa »entreprenörer» med någon måttlig talang och omättlig sjelfviskhet, som gerna tränga sig fram i förgrunden af bildningslifvets liksom samhällslifvets skådebana. Då i allmänna tänkesättet de bästa sträfvanden, såsom

älgörenheten, renlefnaden, måttligheten, lätt bilda sjukliga utäxter, gör det så godt att en skarp snabb knif kommer och prättar upp dem och tappar ut det förskämda. I vetenskapen, om för sin uppgift behöfver en hel hop dagsverke, händer att otta pöser upp i renommeer och breder ut sig i museer till andran för de oinvigde, och det skadar alls inte att satiren äller mamsell »Hagermans nålhus» samt »Jernskrotet, som ibb och stubb är utgifvet i tio starka band», på deras rätta plats, irdeles då den uppfinner en så rolig historia, som den om ärrna i hofmarskalken v. Beskows bläckhorn. I den allmänna aken kan för en tid befästa sig haltlösa bildningar sådana m det själlösa modistväsendet på scenen och det akademiska smakeriet, och då är det så välgörande att på qvickhetens isputabla sätt påminnas om huru långt man aflägsnat sig från atur och sanning.

Herr doktor, flärd är mycket, som vi dyrke,
Och bland fritänkare är jag visst en.

Att i dessa vrångbilder lytena äro starkt chargerade kan icke landras, men väl att de äro i flere fall för personligt fattade; tillomma de blott en eller par individer och satiren således icke drabar den allmänna seden, så eger hon icke heller ett djupare sedligt ärde. Äfven om man afser från personligheterna, är det kanske ke med fog författaren på titelbladet åberopar sig Dickens. Författaren behöfde mycket mera medkänsla för de personager, han framäller till bestraffning, för att vara humorist efter Dickens' sinne. ffren för hr Strindbergs satir befinna sig efter demaskeringen ngt värre deran än den stackars konfunderade mr Winkle, i han betecknas som humbug och bedragare af den godmodige ickwick; deras menniskovärde är så åtgånget, att de duga derter till ingenting. Då dertill kommer hastigheten och de många i måfå gripna dragen, så inträffar i detta arbete att karaktersskildingen icke är den bästa delen af hr Strindbergs satir; det är här i kildringen af missförhållanden och situationer, som hans egenomliga blandning af lätt ironi och qvicka sammanställningar år som en gnistrande löpeld i torr barrskog. Det är utmärande för hr Strindberg att han är inne i det han diktar med jäl och hjerta. På många ställen kunde man tycka att framällningen behöft öfverarbetas, att mångt och mycket, särdeles karakterspartierna, kunnat utbytas mot något lyckligare fynd, h mot språket har man att anmärka en hel hop vårdslösheter, en i stället är man friad för den sökta qvickheten; den är s honom ett spelande flöde ur en sinnesstämning, deri på det ast oväntade och otvungna sätt den uppblåsta litenheten, den gtidliga osanningen, slentrianen och den vigtiga odugligheten ickas genom motsatser, som häfta sig ohjelpligen vid dem. i man exempelvis läsa förra delen af kapitlet om »den offent-

liga lögnen» eller om svenska folket på nationalteatern, då den firar Hans Majestäts tillfrisknande efter en magkatarr.

Öfver hufvud är kapitlet om »Det svenska folket» ett af de briljantaste partien, jemförelsevis mest fritt för personligheter och med en djupare syftning. För öfrigt är det det sociala, literära och artistiska lefvernet han vill rensa från slentrian, skoj och flärd, men här och i första kapitlet rör sig satiren äfven på det politiska området. Långt ifrån att det »nya rike», som skulle uppstå med representationsreformen af 1865, förverkligat de glada förhoppningar, som dervid väcktes, har det skenfagra väsendet frodats likafullt och dess bättre. I denna de demokratiska känslornas knoppningstid kom skarpskytterörelsen i gång, men hvad blef väl behållningen af all den entusiastiska äflan? Möjligen insigten att den långa militärdressyren är lika själlös som gagnlös, men för resten att byggmästar Husberg och andra liberala fiskare komma sig till diverse förmåner. Kommer svenska folket ännu i fråga, så är det som statist, när någon ny jernvägsstation skall invigas, eller då det påkallas att stå sörjande vid någon likbår, der till exempel en »aktörsstrunt» ligger afsomnad, eller för att lägga sina festkänslor i dagen vid ett galaspektakel.

Vi vilja icke afgöra i hvilken mån författaren kan i denna del ha tillräcklig grund för sin satir, men det torde man kunna försäkra att svenska folket icke skall hålla honom ryggen fri för de angrepp, han mera oförskräckt än lyckligt utför mot Geijer och Tegnér. Icke för det att ej store män vore lämpliga föremål för satir, då de gemenligen ha sina svagheter och det ofta vill foga sig så, att den nationela kanoniseringen är grundad äfven på dessa, för hvilka man bränner rökoffer likaväl som för deras dygder; från sin folkeliga ståndpunkt kan författaren ha otaldt med Tegnér för hans lofqvädande öfver Karl XII, hvilken är i författarens ögon en förderfbringande förvillelse i Svenska historien, med Geijer för hans konungskhet, uttryckt i satsen: svenska folkets historia är dess konungars, genom hvilken sats han bidragit väsentligen att befästa en blind kungadyrkan hos allmänheten. Men udden, som hr Strindberg vänder mot Tegnér, »den gamle boktryckaren», är slö, och hans satiriska inlaga mot Geijer mera illvillig än qvick, och att misslyckas i angreppen mot sådana personligheter är att så godt som förolyckas.

Dessa demokratiska tendenser utgöra till en god del rörelsekraften i de berättelser, hr Strindberg begynt utgifva under titeln »Svenska öden och äfventyr», och hvilka äro att anse som biprodukt af den revision, författaren velat verkställa med sitt fäderneslands historia och deri han sökt visa att svenska *folkets* historia är något annat än dess konungars, annat också än dess kyrkas och aristokratis. Enskildheter, som under dessa studier anslagit hans lifliga inbillning, hafva gestaltat sig till färgrika noveller och skizzer, hvaraf första serien, som föreligger, är egnad

medeltiden. Att döma af de föreliggande fyra berättelserna vill författaren visa huru menniskornas öden gestaltade sig under de olika tidsförhållandena. I berättelsen »Högre ändamål» befinner man sig i den djupa medeltiden, då celibatet infördes i Sverige. Det är för kyrkans högre ändamål som hr Peders i Rasbo lyckliga äktenskap skall upplösas, ehuru samma högre ändamål icke tillstadt honom att gifva skilsmessa åt en förtrampad qvinna, som begär att frigöras från sin ovärdige man. Denna motsättning är helt säkert fritt uppfunnen och föder hos personagerna ganska moderna tankar, men å andra sidan äro åsigterna icke otänkbara för den tiden, tilldragelsen äfvenledes tidsenlig, och den förlöper i situationer, som äro delvis förträffliga genrebilder, sådana som gudstjensten i den vinterkalla kyrkan. Med alla sina modernt fattade spörjsmål har författaren en liflig känsla och kännedom af medeltidens seder och förhållanden. I berättelsen »Beskyddare» ger han en något grotesk bild af skråväsendet i Sverige på Kristofers af Bayern tid. För mästarnes tanklösa slentrian och förtryck öfver de yngre har tenngjutarkonsten ingen rätt uppkomst; när någon uppfinning görs, är det tyskarne som profitera deraf, medan de inhemske ligga i håret på hvarandra af afund och af trög högfärd hänga fast vid det gamla. Åter är författarens sympati på de förtryckte gesällernes sida, men man kan icke säga att sympatin skulle förleda honom till någon partisk utmålning, liksom icke heller i den förra berättelsen kyrkans högre ändamål vederfors någon obillig behandling. Satirikerns brinnande ovilja har ersatts af en ganska fördragsam lifsåskådning, enligt hvilken all rätt dock icke ligger på den ena sidan, och så är äfven i diktionen den bittra qvickheten modererad till ett raskt, på sak gående skrifsätt, späckadt med ovanliga ord och underliga vändningar, erinrande om de underliga saker, genremålarne för någon tid sedan älskade att sätta i sina bilder från medeltiden. Men i de genrebilder, hr Strindberg strör in i sina berättelser, tillkommer ofta en varm stämning, som i nämda berättelser harmonierar väl med situationen; han är med själ och hjerta in i sin skildring.

Men tyvärr kan stämningen stiga äfven till en öfverspänning, som gör skildringen orolig och forcerar karaktererna. Detta kan anmärkas mot den första berättelsen, »Odlad frukt», som är den rikaste på sedeskildringar, men för resten olik de båda förenämda deri, att grundmotivet icke är hemtadt ur ett missförhållande, utan är en säregen karakter, en håglös, poetiskt anlagd, ung ädling, hvilken låter sitt fädernegods gå öfver styr och sedan drifver omkring i det råa borgarlefvernet i Stockholm; går han der till grund, så är det för det han är så ensidigt anlagd och icke blott för det att en »odlad» samhällsfrukt som han, med tunt adligt blod och finare känslor, ej kan trifvas i den råa borgarverlden. Var författarens afsigt att uppvisa huru la hans öde måste gestalta sig i den tidens samhälle med dess så

skarpt åtskilda fack, så synes hjeltens karakter för ändamålet icke rätt lämpad. Minst lycklig förefaller uppfinningen i berättelsen »Ovälkommen», der tonen jemväl är något öfverspänd, hjeltens karakter forcerad och tilldragelsen föga trolig.

Det egendomliga i hr Strindbergs historiska berättelser torde dock icke ligga så mycket i hans demokratiska syftning eller i uppvisandet af huru de rådande förhållandena i Sverige på olika tider verkat mera förderf- än lyckobringande för individernas öden, som ej fastmer i blandningen af gammalt och modernt, en färgrik och ganska trogen tidsskildring i förening med ganska moderna tänkesätt hos personerna. I skådespelet »Hr Bengts hustru» tar det moderna helt och hållet öfverhanden, tidskostymen är fullkomligt indifferent, händelsen kunde passera lika väl i senare tider, och frågan, som debatteras, stämmer nästan bättre med våra dagar än med Gustaf Wasas. Margit, hr Bengts hustru, är en sångfågel af slägtet Nora, ehuru ingen burfogel och med präktigare fjäderskrud. Då hon på slutet beklagar det förvända i att den unga flickan uppfostras i den föreställningen, att lifvet är en lustgård, till hvilken kärleken öppnar porten, så tänker man förr på den moderna salongsdamens än på den adeliga jungfruns uppfostran på 1500-talet. För resten tar stycket en bättre vändning än Nora-dramat och ger en lösning på hvad der blir olöst. Pröfningen leder henne till insigt om att det genom äktenskapet helgade hemmet är en fristad, der vi under ömsesidig sjelfförsakelse utbilda oss för ett bättre lif. Hon vill bli fri från sin man, som icke förmådde bära henne på armarne, skuldsatt som han var och upptagen af ekonomiska omsorger, men hon fann efter skilsmessan att ett hem, det man engång med kärlek beträdt, håller en fast med minnets tusen fina trådar, och dessutom är en sålunda frigjord qvinna i stor fara att bli en lös qvinna.

I allt detta ligger en god dramatisk konflikt och en verklig karaktersutveckling: den adeliga jungfrun, höghjertad, egensinnig och nöjeslysten, utvecklar sig rigtigt nog genom motgången till en praktisk verksam och genom kärleken äfven till en försakande natur; riddar Bengt åter, som i kärlekens första berusning är oförståndig och i första motgången svag, kan naturenligt mogna till en fastare karakter, enär inom hans poetiska själ fins en kärna af sund realism. Ohållbar förefaller deremot patern, den tredje i handlingen ingripande personen: af denna klosterbroder, som vid trettio år är oerfaren som ett barn och vid första beröringen flammar upp i en lidelsefull kärlek till Margit, förstår man icke att ett år senare kan framgå en försakande räddande vän, helst han är en tviflare sjelf, som har ingen fast grund att stå på, om han ock är på rätta vägen. Till en god del är det väl paterns oklara hållning, som försvagar styckets dramatiska verkan: i hvilken afsigt han ger Margit ett gift, då hon beger sig till den förföriske fogaten, är icke klart, liksom

:ver hufvud detta giftmotiv är lika gagnlöst här som i »Gillets ›mlighet». Vid styckets uppförande torde brytningsscenen i edje akten visa sig vara en ganska svår passage, emedan missilligheten ligger mera i personernas temperament och åskådngssätt än i handling. Mycken svaghet i dramatiskt hänseende jer sig i första akten, som tjenar handlingen till stort ingenıg och äfven i afseende å karakterteckningen leder mera på lospår än på rätta vägen. Den upprörande scenen försiggår :lostrets straffrum, der Margit skall gisslas för sin genstörtigt, patern upptändes af brinnande begär, då han skall förmana ane, och riddar Bengt slutligen, man vet icke rätt med hvilı magt och myndighet, uppträder som en räddande engel, l hvars ankomst allt detta klosterväsende försvinner som en tasmagori. Under denna öfverspänning får man föreställıgen om någonting hexaktigt hos Margit, som sedan icke .hålles.

Denna öfverspänning i författarens framställning lägger sig ;ot i de följande akterna, men är dock alltigenom för stor för dramatisk dikt. Icke blott att diktionen stundom får en ;t, som stegrar dialogen till gränsen af lyrisk utgjutelse; man ıner sig icke som i det klara fria lifvet, snarare som under ytande af en drömlik berusning, der gestalterna än framstå d utomordentlig tydlighet, än stå i beråd att svänfva bort. nna öfverspänning är ett genomgående drag hos hr Strindg; endast par af berättelserna egde något mer af det lugn, ı är så nödvändigt hos den, som skall vara i försynens stad . ställe för de gestalter, han frammanat. Är detta i synnerden dramatiske skaldens ställning till sina personager, så önska vi hr Strindberg denna egenskap så mycket mer, som ı i dramatisk begåfning för öfrigt synes oss vara en af de ınentaste författare, den svenska vitterheten eger.

C. G. Estlander.

I bokhandeln.

Ernst Schoug: Lyhyt neuvo kotieläinten suojusten rakentamiseen; suomennos; 27 pg. 8:o; pris 25 p.

Detta lilla häfte, det 12:te af de folkskrifter, som genom K. F. Hushållningssällskapets försorg spridas i landet, har till ändamål att rätta de många fel, som ej blott af vår allmoge, men tyvärr äfven af ej så få större jordbrukare begås vid inredandet af kreatursstallen. Det är väl också redan på tiden att gammal häfd här kullhäfves; och i en tid, då husdjursskötseln visat sig kunna blifva en lönande handtering, har man äfven skäl att vänta, att den håglöshet, ja grymhet, hvarmed de oskäliga boskapskreaturen, som under hela sin lefnad och slutligen genom sin död offra sig åt den otacksamma menniskan, härintills behandlats, skall vika för den större upplysningens och egennyttans samarbete. Vi hafva visserligen redan en lag, som tager djuren i sitt skydd, men denna lag straffar endast uppenbara grymheter, och det ligger så många grader af misshandling och vanvård emellan den uppenbara, bevisade grymheten och en behandling, som på samma gång den bereder djuret välbefinnande och tillfredsställelse gifver egaren den största nytta. Vi må derför skyndsamt söka lemna den tid bakom oss, då menniskan i rå grymhet pinade sina bästa vänner, och hoppas att både klokhet och en vaknande ömsinthet skall skaffa ladugårdens och stallets tysta martyrer åtminstone den lindring i deras lott, de kunna hafva af varma, luftiga och ljusa boningar. Många jordbrukare hafva redan funnit att svältsystemet är det dyraste af alla, men icke lika många inse att äfven misshandling är ett bortslösande af krafter, att alla de olägenheter, som medfölja mörka stall utan luftvexling eller kalla och dragiga · dylika äro lika många fiender till en eftersträfvad framgång. Märkvärdigt nog är äfven deras antal ännu ganska stort, som försumma att tillgodogöra sig hvad husdjuren äfven under vanvård lemna, nemligen gödningen, utan låta äfven den till stor del gå förlorad.

Att förebygga ofvan antydda oförnuftiga behandling af husdjuren och derur sig härledande förluster och att möjliggöra husdjurens skötsel på ett rationelt och inbringande sätt är föreliggande häftes syfte. Vi hade önskat att det varit litet fullständigare och försedt med några de gifna råden upplysande teckningar. Hvad angår i öfrigt lämpligheten af det föreslagna, så kunna vi ej dela förf:s åsigt om rummens höjd, utan anse dem vara delvis angifna för höga. Man måste taga hänsyn till vårt kalla klimat, der det, då temperaturen någon längre tid står myc-

ket lågt, har sina stora svårigheter att i stallen bibehålla den jemn. Göra vi rummen för höga, så blifver under stark köld åstadkommandet af en jemn temperatur nästan omöjlig, och vi tro det derför vara bättre att något minska höjdmåtten, men öka medlen för luftvexlingen. Så tro vi t. ex. att höjden för små ladugårdar borde vara 9—10 (ej 10—11) och för större 11—12 (ej 12— 13) fot. Af samma skäl skulle vi vilja med $^1/_5$ à $^1/_6$ minska talen på de arealer, som uppgifvas behöfliga för de särskilda djurslagen. I förbigående anmärka vi äfven att uti en företrädesvis för folket ämnad bok angifvandet af storheter i främmande länders mått bort undvikas (se sid 8 rad. 3 nedifrån), ty få torde de bland allmogen ännu vara, som känna förhållandet emellan metern och vår fot. Såsom en uraktlåtenhet torde få anses att för stallen ej föreslagits dubbla fenster, utan hvilka det i vårt kalla klimat blifver nästan ogörligt att hålla fenstren rena och klara och undvika deras igenisande och väggarnes rötning under fensteröppningarna. På sid. 18 föreslår förf. att, för att hindra boskapen att, då foderbord användas, stjäla från hvarandra, nyttja små skiljeväggar på bordet. Vi tro dock att detta kan med mindre obeqvämlighet vinnas om djuren ändamålsenligt uppbindas t. ex. med två keder från halsbandet, hvilka med ringar löpa efrer två uppåt divergerande stolpar. På sid. 20 uppgifver förf. såsom tillräckligt rum för ett nötkreatur 3 $^1/_2$ à 4 fots bredd och 5 à 6 fots längd. Härvid skulle vi vilja anmärka att längden aldrig borde tagas under 6 fot, men väl ibland, om kreaturen äro af större ras, måste tagas 6$^1/_2$ à 7 fot.

Med hvad vi här ofvan anmärkt hafva vi ej haft för afsigt att på något sätt förringa bokens värde; vi tro tvärtom med förf. att, om de af honom gifna anvisningar blifva följda, det skall ske både till kreaturens bästa och jordbrukarnes stora nytta.

Ing.

Fredrik Hammerich: Den kristna kyrkans historia; Öfversättning från andra danska upplagan; 3 delar. Stockholm 1878—80, Hjalmar Linnström.

J. J. Herzog: Handbok i den allmänna kyrkohistorien; Öfversättning från tyskan af A. Neander; Del I & II samt 5 häften af III. Stockholm 1879—82, A. V. Carlson.

K. R. Hagenbach: Den kristna kyrkans historia från äldsta tider till nittonde århundradet, föreläsningar; Öfversättning från tyskan. 7 delar. Stockholm 1871—1874. Em. Giron.

Samma arbete, autoriserad öfversättning med tillägg och anmärkningar af dr J. H. Björnström; 2:dra upplagan. 4 häften à 1 kr. Stockholm 1882. Em. Giron.

Den svenska original literaturen på teologins område är ej särdeles rik. Derför försummar man ej heller att söka förstärk-

ning utifrån i och med det förtjenstfulla, som andra länders skriftställareverksamhet på detta fält frambragt.

De tre betydande kyrkohistoriska arbeten, på hvilka vi fästa läsarens uppmärksamhet, hafva under senaste decennium blifvit öfverflyttade till svenskan, tvenne af dem från tyskan och det förstnämda från danskan.

Det var år 1868 professor *Hammerich* i Köpenhamn utgaf första upplagan af sin kyrkohistoria. Det dröjde likväl ej länge förrän en andra upplaga visade sig af behofvet påkallad. En sådan utkom äfven år 1871, något omarbetad och förbättrad. Det är efter denna senare upplaga vår svenska öfversättning är gjord. I företalet till sin första upplaga säger förf. att han drifves af önskan att utgifva en allmän kyrkohistoria med hänsyn till de nordiske studerandenes behof. Boken är alltså närmast bestämd för det akademiska studiet, och i detta afseende är den äfven allmänt använd hos oss; men som vi snart skola finna, bör den kunna påräkna jemväl andra läsare. Begynnande med en kort inledning öfvergår förf., efter det tillståndet bland hedningar och judar på Kristi tid blifvit framstäldt, till kyrkans stiftelse samt framställer derefter kyrkans utveckling under århundraden ända till början af innevarande sekel. I slutet af arbetet egnas ungefär femtio sidor åt rigtningarna i nutiden, der förf. i breda drag tecknar skuggor såväl som dagrar, hvilka te sig då han öfverskådar tidens strömningar. Derefter kastar han en sista »återblick», talar så om »historien och hennes mål» samt om »löftena».

Det är kanske ej ur vägen att anföra huru förf. betraktar historien i allmänhet. Han säger: »historiens innehåll är frihetens framåtskridande sjelfutveckling både i personlighets- och samfundslifvet, styrd af en lefvande, en uppfostrande Gud, 'som är omkring oss och ser alla våra vägar' och råder för våra handlingars följder. Och i det historiens innehåll är denna sjelfutveckling i förening med denna styrelse, är det tillika idealets, Guds rikes, tillkommelse genom de skiftande tidehvarfven». Sedan förf. utvecklat dessa ideer, säger han: »kyrkohistorien tillika med sin förutsättning, den heliga historien, är på det närmaste sammanknuten med verldshistorien, ja den är menniskohistoriens djupaste innehåll. Den handlar om Kristus-lifvet i Kristus' församling, personlighetsutvecklingen för evigheten, om friheten i djupaste mening, den i gudsbelätet gifna friheten i sitt vardande, om uppfostran i djupaste bemärkelse, den till Guds rike, som ständigt är i sin tillkommelse». Det är alltså detta menniskohistoriens djupaste innehåll, som utgör hans uppgift vid framställningen af kyrkans historia.

Någonting enligt vår mening förtjenstfullt hos förf. är det att han ständigt har klart sigte på det helas utveckling, på de vigtiga tilldragelserna, på de ledande personerna, på den he skande tidsrigtningen och undviker att fördjupa sig i detalj under anförande af en mängd namn, för att, såsom man ofta ne

finner i historiska arbeten, blott uppräkna dem, utan att vidare befatta sig med dem. De personligheter, som förf. nämner, söker han äfven göra lefvande för sina läsare, i det han framletar det för personen i fråga specielt egendomliga. På samma sätt förfar han vid framställningen af de skilda tidrymderna. Den egentliga skildringen och betraktelsen gå hos förf. hand i hand. Framställningen af läroutvecklingen har derför ej heller fått göra intrång på biografin, och i tillgodoseendet af det senare synes oss förf. mången gång särdeles lyckad. Man läse t. ex. den intressanta framställningen öfver kyrkofadern Augustinus' lif.

Då förf. ställer verldshistorien och kyrkohistorien i närmaste förhållande till hvarandra, vänder han sig ej heller förnämt bort från flere yttringar på den förras område, som synas honom hafva betydelse för hans framställning. Hans ståndpunkt är lutersk-protestantisk; hans framställning af andra kyrkor och sekter är human och värdig. Än mera allmänt njutbart blir detta verk derigenom, att förf. försmår den vanliga lärda apparaten med citater och anmärkningar, och dock märker man snart nog att framställningen baserar sig på grundliga studier. Efter hvarje afdelning angifvas de förnämsta arbeten inom de olika ländernas literatur, som om ämnet i fråga blifvit utgifna. En omständighet, som än ytterligare ökar bokens värde för oss, är att de skandinaviska ländernas kyrkohistoria, såsom naturligt är, framställes med mycket större utförlighet än uti utländska arbeten. Ja, äfven den finska kyrkans utveckling är ej alldeles glömd, och de flesta arbeten af vår knapphändiga kyrkohistoriska literatur tyckas vara kända af förf. Hvad slutligen formen beträffar, förefaller den oss särdeles tilldragande. Det är kraft och värme i orden. Det är någonting af nordisk poesi deri. Med få ord uttryckes ofta mycket, och oaktadt sammanträngdheten prisgifves sällan tydligheten. Alla dessa egenskaper i förening synas oss vara af den beskaffenhet, att de borde förvärfva denna kyrkohistoria många vänner bland den bildade allmänheten äfven utom fackkretsar.

Också den finska literaturen har skyndat att tillegna sig detta verk, och öfversättningen, som utkommer häftevis, torde snart nog blifva fullständig.

Professor *J. J. Herzog* i Erlangen är en inom den teologiska verlden väl känd författare. År 1876 utkom på tyska första delen af hans »Abriss der gesammten Kirchengeschichte», omfattande tiden till början af 8:de århundradet. Redan år 1878 var andra delen, som sträcker sig till reformationen, tillgänglig i bokhandeln, och nu har slutligen verket blifvit fulländadt genom utgifvande af tredje delen. 1879 begynte den flitige och förtjenstfulle A. Neander att öfverflytta ifrågavarande arbete till svenskan, och torde det ej dröja länge förrän verket blir fullständigt. Härigenom har då åter ett godt utländskt arbete blifvit införlifvadt med den svenska literaturen. Ifrågavarande verk är till omfånget något vidlyftigare än Hammerichs kyrkohistoria samt

skiljer sig i många afseenden derifrån. Förf. säger i förordet till första delen, der han söker motivera anledningen till utgifvandet af sin bok: »en framställning, som håller medelvägen mellan dessa utförliga historiska arbeten (Neander och Gieseler) och de korta kompendierna, af hvilka det i nyaste tid utkommit flere, delvis helt förträffliga, torde måhända motsvara någon läsares behof och önskningar». Helt visst har ock förf. tillgodosett ett verkligt behof i afseende å det kyrkohistoriska studiet i egentlig mening, men deremot tro vi icke att det skall komma att eröfra någon talrikare läsarekrets bland den bildade allmänheten; dess plan och hållning äro dertill allt för vetenskapliga. Redan den omständigheten att i arbetet ingår rätt mycket af grekiska och latinska citater och uttryck utan öfversättning torde i sin mån bidraga härtill. Det biografiska, som Hammerich behandlat med så stor omtanke, är i detta verk ställdt mera i bakgrunden. Deremot egnas särdeles omsorg åt lärans utveckling, och man måste beundra förf:s sätt att steg för steg följa denna utveckling från begynnelsepunkten, der det ännu synes oklart hvart man egentligen vill komma, till den punkt, då läran preciserad stadfästes såsom dogm på något kyrkomöte. Sålunda erhåller man, för att blott anföra ett exempel, en sakrik redogörelse för utvecklingen af nattvardsläran från äldsta tider, då detta nådemedel var förenadt med kärleksmåltiderna, ända till den tidpunkt i kyrkans historia, då nattvarden betraktades såsom ett offer och då transsubstantiationsläran obetingadt gjorde sig gällande (fjerde lateranska mötet 1215). Ofvanstående bör dock icke fattas såsom vore ifrågavarande lära framställd uti ett sammanhang; vid hvarje särskild period behandlas utvecklingen så vidt den under denna tidrymd fortskrider.

Förf. har under en lång följd af år med outtröttlig flit och omsorg samlat allt, som den vetenskapliga forskningen på det kyrkohistoriska området frambragt under senaste tider samt låtit det sigtadt och granskadt ingå i sitt arbete, hvilket derför äfven kan betraktas såsom uttryck af nutidens kyrkohistoriska vetande. Också har den grundliga tyska lärdomen mer eller mindre påtryckt boken sin pregel. Här träffar man öfverallt de sedvanliga lärda noterna, medan förf. i texten kritiskt skärskådar den enes eller andres åsigt i någon omtvistad sak. Goda anvisningar på literatur meddelas äfven för de särskilda tidehvarfven och rigtningarna. De upplysningar, som lemnas om de skandinaviska ländernas kyrkohistoria, äro ungefär till omfång af samma beskaffenhet som i de flesta kompendier. Åt vårt folks kristnande har förf. egnat tre rader. Hvar och när han har för afsigt att tala om reformationens införande hos oss känna vi ej; icke sker det i sammanhang med reformationens införande i Sverige, ej heller hafva vi påträffat denna notis någon annorstädes i den svenska öfversättningen, så långt den tills vidare sträcker sig.

Förf., som tillhör det reformerta kyrkosamfundet, utmärker sig i allmänhet genom ett fördomsfritt, värdigt och sansadt be-

5mande af andra kyrkors läror; till undantagen hör t. ex. hans handling af Luthers nattvardslära. Huru långt in i närvarande d arbetet kommer att sträcka sig känna vi ej, emedan, såsom dan blifvit påpekadt, den svenska öfversättningen ännu ej slutrts; det tyska originalet hafva vi ej varit i tillfälle att se. Förf:s il är vårdad; man känner sig icke hänförd af den, men den flyr lugnt och säkert.

Det sista af de oss förelagda arbetena utgöres af föreläsingar, dem Neanders lärjunge *K. R. Hagenbach* höll under en ljd af år i Basel inför ett bildadt publikum. Han genomgick e skilda tidrymderna i kyrkohistorien, utan att någon bestämd ronologisk ordningsföljd iakttogs, och sålunda utgåfvos sedermera e skilda delarne i flere upplagor. Efter hand framträdde: 1. Reformationen, 2. Den evangeliska protestantismen, 3. Det 18:de och 9:de århundradet, 4. De tre första århundradena, 5. Det 4:de — :te århundradet, 6. Medeltidens kyrkohistoria. Dessa skilda delar sammanslötos af förf. först senare till ett helt verk, hvilket len svenska literaturen skyndade att tillegna sig. Att öfversättingen var af behofvet påkallad bevisar äfven den omständigheen, att inom en jemförelsevis kort tid den svenska upplagan var såld i bokhandeln. Detta arbete torde vi lämpligast kunna bemma en kyrkohistorisk läsebok. Och då det sträcker sig från yrkans stiftelse till in i vårt århundrade, så förstås att ett så ikt material, framstäldt uti en sådan form, ej kunnat rymmas nom ett allt för knapphändigt tilltaget mått. Härtill kommer en nnan omständighet, som förorsakat att arbetet till det yttre omånget betydligt vuxit. På ett ställe i sitt arbete karakteriserar förf. de synpunkter, hvarifrån han utgått vid affattande af sin yrkohistoria, på följande sätt: »vi hafva genast från början varit ense derom, att vi icke endast skulle låta de kyrkliga förehelserna i inskränkt mening passera förbi våra ögon, utan äfven om kretsen för våra betraktelser indraga allt det, som öppnat ya synpunkter för de sedliga förhållandenas bedömande, framällat nya tanke-, känslo- och viljerigtningar och just derigenom det djupaste ingripit i protestantismens fortsatta utveckling». etta rör förnämligast tiden efter reformationen, der vi finna ämn behandlade, hvilka i allmänhet ej påträffas i kyrkohistoriska beten. Det ställe, vi ofvan citerade, är hemtadt från en framällning af »Schiller och hans förhållande till kristendomen». åråt egnar förf. i det närmaste två föreläsningar, och längre am anställer han ytterligare en »jemförelse mellan Schiller — ch Göthe med hänsyn till deras ställning till kristendomen», vilket kan tjena som exempel på huru vid den synpunkt är, rån hvilken förf. uppstält och utfört sitt arbetes plan. Det är lerför ej under att det vuxit till vid pass 4,400 sidor eller 216 föreläsningar.

Till omfång öfverstiger det alltså betydligt de två ofvan påpekade kyrkohistorierna. Inga föregående teologiska studier er-

fordras för läsningen af detta verk. En i det yttre framtrå
lärdom spåra vi ej här. Att i ett slikt arbete stort utı
måste lemnas åt biografin är naturligt. Om någonstädes (
dividuela hos de handlande och uppträdande personerna t
förligare framställas, så är det väl just i en kyrkohistorisl
bok, som denna. Men å andra sidan glömmer förf. icke
vecklingen, och hans förmåga att på ett tilltalande och p(
sätt framställa ganska invecklade teologiska stridsfrågor
märkningsvärd. Beträffande åter uppfattningen af de allı
storiska och literära ämnena t. ex. en Schiller, måste enh
känna att der klappar ett icke blott tolerant utan ock kı
fullt hjerta i bröstet på denna teolog. Det som från kyrkli
punkt ej kan gillas, gillas väl ej, men å andra sidan fran
så mycket godt, så mycket berättigadt, så mycket äfven f
testantismens utveckling af stor betydelse uti den efter s
sökande skaldens omfattande lifsgerning. Och samma k
fulla uppfattning, samma milda omdöme, samma sökand
det berättigade återfinna vi öfverallt hos förf. vid behan
af företeelserna inom historien. Han har ej lust att utgjı
vredes skålar öfverallt, som ej är precis såsom han meı
det borde vara. Hvad som emellertid gör detta, liksom
andra tyska arbeten, ej så fullt tilldragande för oss är
redan påpekat beträffande Herzogs kyrkohistoria, förkärlek
allt tyskt, hvilken stundom går så långt att han nära på
mer att något annat finnes. De skandinaviska ländernas h
är naturligtvis ganska knapphändigt affattad, och Finland
vi fåfängt sökt efter i det digra verket, om vi nemlige
nöjas med notisen att »Fredrik IV af Danmark tänkte äf
finnarnes och lapparnes folk, hvarpå redan Gustaf Wasa o
staf Adolf rigtat sin uppmärksamhet»; hvaraf vi kunna
den lärdom, att ett öfversatt arbete dock icke ersätter d
hemska historiografin, då hvarje folk fattar utvecklingens
ur sin synpunkt. Redan den yttre formen af föreläsning
detta arbete ett eget behag. Stilen flyter lätt, är jemn o
talande. Man märker ej den möda, utarbetandet kostat fö
äfven om man drar känsel på att förf. nog nedlagt stort
på föregående källstudier, på kritik och dylikt, som en gr
historieskrifvare ej kan underlåta, så är detta material leı
gjordt i och genom det omsorgsfulla föredraget. Hufvudı
ket blifver alltså det, att man har inför sig ett gediget, bå
form och innehåll mycket läsvärdt arbete. Också är första
ska upplagan sedan längre tid utgången ur bokhandeln.
har föranledt öfversättaren dr J. H. Björnström att tag
med utgifvande af en ny. Öfversättaren lofvar derjemte at
utom tillägg och rättelser i öfrigt, så mycket som möjligt
arbetet till godo den nyare forskningens resultat. Då man
för de hittills utkomna fyra häftena af den andra upplagan

den första finner man äfven att der ingår ett ej så ringa antal tilläggsnoter, hvari värdefulla rättelser och förklaringar meddelas.

Vår mening har naturligtvis icke varit att lemna någon kritisk granskning af så betydande arbeten som dessa kyrkohistorier. Vi hafva endast velat framhålla de något olika synpunkter och förfaringssätt, som gjort sig gällande vid deras författande. Utan twifvel läses mycket i vår tid, men än mera skrifves det. Ja, mången tycker tiden ej vilja räcka till att läsa allt, som han skulle önska läsa. Men jemförelsevis ringa torde antalet vara af dem bland den bildade allmänheten, som syssla med kyrkohistorisk läsning. Kyrkliga frågors dryftande tillhöra dock vår tid såsom alla tider. Och här måste väl äfven den satsen gälla att, för att rätt kunna bedöma förhållanden, man bör känna deras historiska utveckling. Vi tro äfven att kyrkohistorisk läsning skall hafva förmåga att framkalla intresse hos mången, som ej kommit till det stadium, att läsningen af hvarje allvarligare literatur kännes såsom den tyngsta sysselsättning.

V. T. R.

Arv. Ahnfelt, Ur svenska hofvets och aristokratiens lif; Skildringar hemtade ur arkiven på Säfstaholm, Eriksberg, Sjöholm, Brokind med flere enskilda och offentliga samlingar V, VI. 267 + 285 pg. 8:o. Stockholm 1882, O. L. Lamms förlag; pris 4 kr. + 4 kr. 50 öre.

Vi hafva flere gånger påpekat opålitligheten af hr Ahnfelts historiska samlareverksamhet. De föreliggande häftena, med hvilka serien afslutas, lemna nya vittnesbörd derom. Under titeln „Gyllene krutet på Sveaborg“ ingå i femte häftet utdrag ur G. v. Hauswolfs journal öfver Sveaborgs belägring, hvilken journal blifvit publicerad i *Historiallinen Arkisto* VI och är föremål för en uppsats i samma verk VII. Det skulle icke varit svårt för utg. att vinna kännedom om den tidigare publikationen, som väckte ett ej ringa uppseende och blef föremål för referat och granskningar i flere tidningar och tidskrifter, bl. a. i Finsk tidskrift, februari 1879. I sammanhang härmed meddelas ett bref af kejsar Alexander I, deri denne gifver amiral Cronstedt ett årsunderhåll af 4,500 rdr äfvensom i ett för allt 50,000 rdr i godtgörelse för hvad har förlorat i ett sällskap, grundadt till räddning af förlista fartyg och varor. Äfven detta aktstycke är förut kändt; det refereras bl. a. fullständigt af märket H. W. i art. Cronstedt K. O. i Nordisk Familjebok. Den för Cronstedt oförmånliga slutsats, som förf. i Nord. Familjebok och hr Ahnfelt deraf draga, synes icke vara berättigad, ty det är sannolikt att det s. k. dykeribolaget verkligen vid Sveaborgs belägring led förluster, hvilka ryska kronan billigtvis skulle ersätta. — De öfriga meddelandena i femte bandet: Från Rosersbergs och Stockholms slott, Ur grefve Ekeblads memoarer och korrespondens, Sjelfbiografiska drag af

hertigen af Södermanland, sedermera Karl XIII, Sällsamma interiörer från slutet af förra och början af detta århundrade och Göteborgsminnen från kontinentalsystemets tid af landshöfdingen, grefve v. Rosen, äro obetydliga; endast sällan möter oss något drag af större intresse.

Sjette bandet inledes med »Hittills okända anteckningar af en af den svenska hofliteraturens störste anekdotberättare», under hvilken titel utg. meddelar anteckningar af J. K. G. Barfod, som född i Skåne 1755 dog i Finland 1829. Originalet, som är förvaradt i universitetsbiblioteket i Helsingfors, skulle otvifvelaktigt i en samvetsgrann utgifvares eller bearbetares band gifvit stoff till en intressant publikation, men hr Ahnfelts redaktion har så vidt möjligt beröfvat Barfods anteckningar deras karakteristiska pregel. Vi skola anföra några exempel, hvilka äro betecknande för utg:s förfarande. Slå vi upp sid. 81 i hr Ahnfelts publikation och jemföra det kapitel, som der begynner, med motsvarande afdelning i originalet, finna vi att utg. aftryckt en half sida, handlande om en baron Ehrensvärd, men derefter utelemnat 20—30 sid., innehållande teckningar af flere mera betydande personligheter; endast här och der utplockas fullkomligt godtyckligt några rader. Sid. 84 meddelas originalets berättelse om upploppet i Norrköping, januari 1800, förkortad och stympad; sedan utelemnas tiotal sidor, hvarefter en half sida om Liljehorn inryckes. Sid. 101 meddelas enl. originalet några notiser om ceremonierna vid öppnandet af riksdagen i Norrköping, men deremot utelemnas Barfods omständliga berättelse om förhandlingarna vid riksdagen, partiställningen o. s. v., der dock mycket af intresse ingår. Anmärkningsvärdt är att utg. icke med ett enda ord underrättar läsaren om huru han gått till väga vid redaktionen. Sedan utg. på detta sätt fortgått till år 1806, afbryter har publikationen, ursäktande sig med orden: »I enlighet med den plan, vi följt i de föregående delarna, omvexla vi med innehållet, föreställande oss att allmänhetens intresse för vårt memoarverk är af mera vigt än en och annan granskares molndigra uppsyn». Det är tydligt, att hr Ahnfelt icke tänkt sig att hans publikation skulle erhålla ett bestående värde; deri har han icke misstagit sig.

I öfrigt innehåller sjette häftet: Memoarer af grefvinnan Puke och Ur landshöfding, friherre Ridderstolpes efterlemnade papper. Publikationen kommer att fortsättas i en ny serie med titel »Från Europas hof», innehållande aktstycken från utländska arkiv.

M. G. Schybergson.

J. N. Cramér: Hedning eller Kristen, förnuft eller dogm? det är frågan; 96 pg. liten 8:o. Sthlm 1882. Bokförlagsföreningen Svea; pris 1 Kr.

Samuel Longfellow: De religiösa ideernas likformighet

allmänlighet; öfvers. af Viktor Pfeiff; 47 pg. liten 8:o. Upsala 32, R. Almqvist et J. Wiksell; pris 50 öre.

Bland skrifter, utgifna af missionen för förnuftstro, afser sistnda lilla arbete att ådagalägga huru öfverallt bland folken förefin- en likformighet och allmänlighet i de religiösa ideerna. Utmde från religionens grundideer: Gud, Pligt, Kärlek, Odödlig-, framställer förf. i fyra afdelningar huru dessa ideer icke blott egna för kristendomen eller judendomen utan återfinnas öfver- i de hedniska religionerna, huru olika än den form må vara, ler hvilken de på särskilda områden framträda. Genom cita- från de skilda folkens religionsurkunder bevisas sanningen raf.

Gudsidén, idén om en skapande, vedergällande och välrande magt utöfver menniskan, har sin rot i menniskans förft, men hennes förstånd, känsla och fantasi hafva förkroppslit den i många växlande föreställningar. Öfverallt spårar man eställningen on *en* Gud. »Hvarhelst polyteismen herskat, har n varit förbunden med en dunkel känsla af enhet, som tilltagit darhet med tilltagande upplysning».

I sin framställning af idén om pligten visar förf. genom särskilda at att rättvisa, tålamod och ödmjukhet varit prisade dygder ven bland hedningarna, och i afdelningen om den tredje reliösa grundidén: kärleken, påstås att på många områden utom istendomen inskärpts budet om kärlek äfven mot fiender. Hvad träffar idén om odödlighet menar förf. att ingen religiös sanning rit så allmänt omfattad som denna. Forskningen har lagt i gen att tron på odödlighet förekommer till och med hos de mest dangömda folk. Såsom något märkvärdigt omnämnes, att de liska skrifterna i gamla testamentet innehålla blott svaga hänlningar på ett kommande lif. Emellertid var denna tro eller ninstone läran om uppståndelsen från de döda allmänt omfattad m Israel redan före kristendomens uppträdande.

Förf. slutar med att i högstämda ord tala om den univera kyrkan, hvilken uti sig förenar alla dem, som besjälade af erna Gud, Pligt, Kärlek, Odödlighet sträfva under tillbedjan l det osynliga och oändliga. Man känner på detta område e till de särskilda lärosatser, som dela menniskorna i olika, ot hvarandra stälda religionssamfund.

Såsom synes, söker förf. med sin skrift bidraga till den utckling på det religiösa området, hvilken sträfvar för uppnåent af inbördes fördragsamhet och enhet i tro på Gud eller för ı universel religion, der det med förnuftet förenliga ur den kristna ran utgör dess skönaste sanningar.

Framställningssättet är allt igenom objektivt och klart; nnet behandlas fördomsfritt och utan bitterhet mot olika tänande.

Det andra här ofvan anförda arbete »Hedning eller Kriten» utgör ett i aforismer affattadt inlägg i de frågor, som för

närvarande på ett lifaktigt sätt röra sig på den teologiska forskningens mera frisinnade område. Dess tendens är rationalistisk. Konseqvent tillämpande endast de satser, som af förnuftet kunna rättfärdigas, bryter förf. helt och hållet med den särskilda uppenbarelsen. Han erkänner endast en allmän sådan och anser hvarje försök att förlika bibeln med förnuftet fruktlöst. I sammanhang härmed förnekas de kyrkliga dogmerna betydelse af satser, hvilka uti sig skulle innehålla den gudomliga läran. Så påstås »treenighets dogmen vara ett resultat af mer eller mindre tvetydiga eller ofria omröstningar på bullersamma kyrkomöten». »I bibeln måste allt blifva gudomligt eller allt menskligt». Förnuftets magt öfver ord eller mening i en särskild uppenbarelse, som ju skall vara öfver förnuftet, är ett förnekande af denna uppenbarelse. Jesu lära anses hafva afsett endast stäfjandet af det judiska folkets religiöst nationela egenkärlek och afsöndrings lusta. Den har dock under utvecklingen antagit en skef rigtning. I stället för yrkan på menniskokärlek har dogmen trädt och med det samma ofördragsamhet och partisinne. Från Paulus, icke från Jesus angifves denna dogm räkna sina anor. Genom Augustinus och Luther har den vidare utvecklats och den ursprungligen höga läran har sålunda urartat till en auktoritetstro, som lössagt sig både från förnuft och ansvar. Genom en friare forskning, vunnen i kamp mot hierarkins öfvergrepp och kyrkligt tvång, har fördomsfriheten genomskådat teologin och kommit till resultat, som lägga i dagen många origtigheter och högst tvifvelaktiga uppgifter angående de till grund för kristendomen liggande urkunderna. Detta såväl hvad deras innehåll, som hvad frågan om deras uppkomst beträffar. En skärskådning af hithörande omständigheter gifver, enligt förf:s mening, till resultat att den heliga skrifts domsrätt och anseende fått blifva beroende mera af menskliga åtgärder och domslut än af dess förmåga att sjelf göra sig erkänd.

Efter att hafva betraktat kristendomens mera teoretiska sida öfvergår förf. till betraktelse af den praktiska. Han söker genom fakta från det borgerliga lifsområdet uppvisa att kristendomen der ingalunda haft eller har det förädlande inflytande på det allmänna tänkesättet, som man kunde fordra. Härtill menas naturligtvis orsaken vara den ensidiga, falska utveckling, som kristendomen tagit. I stället för frid och kärlek herska strid och ofördragsamhet. Kristendomen har uppträdt despotiskt och med förtryck, der den kommit till välde. Men icke allenast på det politiska området anser författaren att kristendomen sålunda urartat. Äfven på det religiösa gebitet råda splittring och tvedrägt. Här resa sig partier med hätskhet i strid mot hvarandra och ådagalägga sålunda en ingalunda med kristendomens sanna anda öfverenstämmande ofördragsamhet. Likväl medgifves — och detta under vördnadsbetygelser — att på det religiösa området dock finnes en fromhet, «som utan all vidare reflexion öfver sig sjelf lef-

r trygg i sitt förlitande på hjertats uppriktiga välmening och ss kärlek till Gud och till all hans skapelse». Men detta slags omhet har sin grund i auktoritetstro och är förbunden vid en ss grad af enfald.

Efter en kort kritik öfver Waldenströms sätt att uppträda såm reformator eller kanske rättare såsom förkämpe för en kyrkg sekt, söker förf. visa att hedendomen i vissa afseenden har reträde framför den form af kristendom, som är gängse. Den lmänna uppenbarelsen antages såsom den enda källan till kunsap om Gud, och tron på de sanningar, hvilka derur kunna hemts, är den enda, som låter sig förlika med förnuftet och derför fven den enda rigtiga. I sammanhang härmed förkastas läran m Guds menniskoblifvande, om Guds treenighet, om nattvardens akramenterliga betydelse med mera, såsom varande motsägelser aot den allmänna uppenbarelsens gudsbegrepp. Gud är både till erson och väsende en och enig. Han kan ej födas eller dö. Han genomlefver såsom Gud evigheten i hvarje nu, och hvarje u lefver han evigt. Just derför kan han icke heller ett enda ögonblick upphöra att vara sin verlds herre och försyn utan att för evigt afsäga sig den. Af sådan orsak förnekas äfven djefvulen som ett sjelfständigt väsende gentemot Gud. Antagandet af hans xistens leder till uppfattningen af tvenne hvarandra motsatta principer, hvilket är den persiska dualismens. Synden fattas negativt såsom brist och ofullkomlighet, och allt det missförstånd, som af läran om synden trädt i dagen, har sin grund deruti, att »man inom den trånga ramen af mensklig erfarenhet och forskning vill förlägga utvecklingen och förklaringen af det som för sin utveckling och förklaring skall erfordra både tid och evighet».

Af det ofvan relaterade torde framgå i hvilken rigtning och anda arbetet är anlagt. Vi omnämna med erkännande den uppriktighet, förf. öfverallt lägger i dagen. Sin öfvertygelse synes han hafva vunnit genom grundligt forskningsarbete i hithörande ämnen. Dock gifver hans skrift intrycket af ett alltför ensidigt betraktelsesätt. Sålunda framhåller han med synnerlig förkärlek endast de skuggsidor, hvilka på det religiöst kristliga området framträdt och gör kristendomen ansvarig för det onda, som dess historia icke kunnat undgå att bevittna. Han förgäter något, som annars icke ens från det ultra rationalistiska hållet förnekas, nemligen att kristendomen öfverallt, der den gått fram, medfört riklig välsignelse, omskapat på ett förädlande sätt alla förhållanden och såsom kulturmagt i väsentligt afseende befordrat menskligehetens sanna utveckling. Det är ett visst mått af ofördragsamhet, som förf. låter komma sig till last, på samma gång han just tadlar ofördragsamheten på det kristliga området. För öfrigt vittnar framställningssättet om tankeskärpa, och oaktadt arbetets allt igenom strängt rationalistiska tendens gifvas der åtskilliga antydningar, som af en alltför trångbröstad dogmatism eller en till ensidighet drifven ortodoxi vore värda att uppmärksammas.

Vi vilja dock slutligen tillägga att detta, såsom ock det föregående arbetet, enligt vår uppfattning bär mera karakteren af ett filosoferande öfver vissa af teologins satser än af ett betraktelsesätt, som åsyftade att erbjuda något åt det verkligen religiösa sinnet eller att på ett tillfredsställande sätt besvara de frågor och känslor, som röra sig djupast i menniskohjertat.

K. T. B.

Acta Mathematica. Journal rédigé par *G. Mittag-Leffler.* I. 1; 96 pg. 4:o. Sthlm 1882, F. & G. Bejer. (Kr. 10 p. årg.)

Det är välbekant att vår kände förre universitetslärare professor *Mittag-Leffler* sedan en tid satt i stånd ett betydande vetenskapligt företag genom att såsom hufvudredaktör, i förening med svenske, norske, danske och finske medredaktörer, i Stockholm utgifva en stor nordisk matematisk tidskrift. Sällan torde en matematisk tidskrift ha begynt sin tillvaro under ett så allmänt intresse från framstående europeiske vetenskapsmäns sida, som fallet varit med dessa Acta Mathematica. Härtill har väl orsaken till en god del varit den, att de matematiska vetenskaperna i norden ega målsmän med aktade namn också utom hemlandens gränser, men kanske till ännu större del den omtänksamhet och skicklighet, hvarmed hela företaget blifvit förberedt och förverkligadt.

I det tillkännagifvande om tidskriftens grundläggning och syftemål, hvilket de skandinaviske redaktörerne rigtat till sina resp. landsmän, säges främst att Acta Mathematica äro ämnade »att till gemensamt arbete samla de många dugande matematiska krafter, hvilka den skandinaviska norden för närvarande eger». Acta Mathematica skola dock icke, i likhet med mången annan förtjenstfull nordisk tidskrift, för språkets skuld kunna påräkna läsare endast i de land, för hvilka de närmast äro afsedda. De ha också till uppgift att häfda Nordens anseende genom att göra det matematiska arbetet derstädes mera kändt för och bättre bemärkt af den vetenskapliga verlden än hvad hittills varit fallet. För att nå detta mål har det vigtiga beslutet blifvit fattadt, att de afhandlingar, som i tidskriften skola offentliggöras, böra vara affattade antingen på franska eller tyska; undantagsvis få också latinet och engelskan användas.

Den stora betydelse, som en ansedd inhemsk vetenskaplig tidskrift har för det vetenskapliga arbetet i hemlandet och för dettas tillbörliga uppskattning i utlandet, om språket icke ställer hinder i vägen för spridningen, behöfver icke särskildt betonas. Huru klart man i Sverige varit medveten om denna betydelse synes bäst af det lifliga intresse, hvarmed planen att grunda den nya tidskriften omfattades derstädes. Genom betydliga bidrag från enskilda personer, från Letterstedtska föreningen och från stiftelsen »Lars Hiertas Minne», blef inom kort tidskriftens fram-

id i ekonomiskt afseende så väl betryggad, att man sett sig i tånd att kunna tillhandahålla den till ett pris af 10 kronor för and, hvilket ganska märkbart understiger priset på hvarje anian matematisk tidskrift af samma omfång som Acta Mathemaica. I det utkomna första häftet af tidskriften hembäres särkildt konung Oskar redaktionens tacksamhet för det hägn också ian visat företaget.

Den nya tidskriften har således för sin uppkomst främst att tacka en svensk mans initiativ och svenske mäns offervillighet, men framträder dock icke i första rummet som en matematisk tidskrift för Sverige, utan såsom afsedd från början att blifva ett gemensamt matematiskt organ för hela norden. Den har dermed erhållit en allmännare och högre uppgift, jemte det ökade vetenskapliga krafter kommit att uppbära den, hvilket allt varit egnadt att ådraga den en större uppmärksamhet äfven från utländske vetenskapsmäns sida, än hvad fallet måhända blifvit om den företrädesvis varit afsedd för Sverige. För den framtida säkra ledningen af tidskriften är det åter kanske icke utan betydelse att den i ekonomiskt hänseende skötes af ett enda ibland de nordiska landen.

Skola Acta Mathematica kunna lösa den stora uppgift, hvilken de ha sig förelagd, så måste de intaga en plats ibland samtidens anseddaste tidskrifter, hvilket naturligtvis endast kan ske genom det vetenskapliga värdet hos de afhandlingar, som i tidskriften komma att offentliggöras. Det vill nu också synas som om Acta Mathematica hade den bästa utsigt att lyckas intaga denna ställning. Man kan icke gerna antaga annat, om man tänker på de ansenliga krafter, som komma att medverka. De förnämste nordiske matematici ha beredvilligt lofvat ett kraftigt bistånd. Men härmed äro ännu icke alla tidskriftens ressurser nämda. De vidsträckta relationer, hvari hufvudredaktören står till de förnämste ibland vår tids matematici, ha satt honom i stånd att för det nordiska företaget intressera ett ansenligt antal af de bästa namn i Tyskland, Frankrike och Italien. I tidskriftens prospekt nämnes att redan de närmaste häftena komma att innehålla afhandlingar af Tysklands tvenne störste matematici, *Weierstrass* och *Kronecker*, samt att också flere af Weierstrass' förnämste lärjungar skola i tidskriften offentliggöra sina arbeten. Frankrikes störste matematiker *Hermite* kommer att blifva en flitig medarbetare, och såsom bevis på det varma intresse, han visat för tidskriften, anföres att han lemnat ett betydligt bidrag till bestridande af de första kostnaderna vid dess utgifvande. Också de förnämste ibland Hermites lärjungar blifva stående medarbetare i tidskriften. Redan i första häftet ingår en afhandling af den ryktbar vordne *Poincaré*. I första bandet kommer att ingå en afhandling af italienaren *Casorati*, och flere framstående af hans landsmän skola jemväl lemna bidrag. Det är, såsom man kan finna, ansenliga krafter, som medverka vid den nya tidskrif-

ten, och i samma mån skall den ock i utlandet ådraga sig en betydlig uppmärksamhet.

Då man betänker huru allt det anförda på det afgjordaste synes tala för att grundläggningen af Acta Mathematica skall visa sig såsom ett lyckligt och betydande företag, så måste man väl hos oss sätta ett stort värde derpå, att också Finland blifvit inbegripet i det nordiska företaget samt lyckönska sig deröfver, att vårt föga bemärkta land i statsrådet *Lindelöf* eger en man, som kunnat inträda i redaktionen.

Det intresse, som Acta Mathematica kunna påräkna, har sin orsak också i andra omständigheter än de redan nämda. Den ibland utländska tidskrifter, med hvilken Acta Mathematica till sin anläggning närmast, och man kan säga ganska nära, kunna förliknas, är den af *Crelle* år 1826 grundlagda »*Journal für die reine und angewandte Mathematik*», hvilken varit den mest bekanta och ansedda af alla hittills utgifna tidskrifter för matematik. Efter *Borchardts* död för ett fåtal år sedan har emellertid denna tidskrift, i brist på en ledare med Borchardts egenskaper, fört ett något tynande lif, hvilket visat sig deruti att de fria häften, hvari tidskriften utkommer, blifvit i en påfallande grad sparsamma. Det är således en känbar lucka i den matematiska tidskriftsliteraturen som Acta Mathematica tillika komma att fylla. Ty ibland de visserligen talrika matematiska tidskrifter, som i skilda länder utgifvas, finnes dock ingen, som till sin anläggning rätt kunde förliknas med Crelles Journal. Hvad beträffar de fordringar, som ställas på de i Acta Mathematica ingående afhandlingarna, säger prospektet att dessa böra utmärka sig »antingen genom det nya i resultaten eller i de metoder, genom hvilka dessa erhållits».

Tidskriften skall utkomma i fria häften, af hvilka hvart fjerde begynner ett nytt band. Ett band kommer i medeltal att innehålla 50 ark. På titelbladets andra sida nämnas såsom utgörande redaktionen för Sverige: *Bäcklund, Daug, Gyldén, Holmgrén, Malmstén, Mittag-Leffler;* Norge: *Bjerknes, Broch, Lie, Sylow;* Danmark: *Lorenz, Petersen, Zeuthen;* Finland: *Lindelöf.*

Vi skola slutligen ett ögonblick dröja vid det utkomna första häftet, naturligtvis utan att här ingå i några detaljer. Den första af dess afhandlingar härrör från den redan nämde, ännu helt unge *Poincaré* och har titeln »Théorie des groupes fuchsiennes». Den utgör den första i en serie af fem större afhandlingar, hvari han kommer att i detalj framställa de epokgörande upptäckter, hvilka han för icke länge sedan lyckats göra på området för de lineära differentialeqvationernas teori och hvilka ådragit sig en ovanlig uppmärksamhet. Han har visserligen redan i korthet på annat ställe meddelat det väsentliga af sina undersökningar, men de närmare detaljerna komma först i Acta Mathematica att bekantgöras. Det anses att Poincarés upptäckter kunna mäta sig med en af de största på analysens område, upptäckten af de

efter norrmannen *Abel* uppkallade *abelska funktionerna*. Det kan ju i sådant fall icke nekas att Acta Mathematica begynna sin bana glansfullt. Den andra afhandlingen är af *Malmstén* och har till öfverskrift »Zur Théorie der Leibrenten». Den tredje afhandlingen bär titeln »Eine Annäherungsmethode im Probleme der drei Körper» och är författad af vår kände landsman professor *Gyldén*. Slutligen ingår i första häftet en kortare uppsats »Das Problem der Configurationen» af *Reye* i Strassburg.

Hj. Mellin.

C. G. Zetterqvist: Praktisk lärobok i engelska språket, utarbetad till bruk för skolor och privat-undervisning, äfvensom för sjelfstudium. XII+481 sidd. 8:o. Stockholm 1881, Viktor Böhlmarks förlag. (G. Ollendorff's bepröfvade och allmänt erkända Nya Method att lära läsa, skrifva och tala ett språk).

Utom ofvanstående redogörelse för bokens innehåll tillkännagifver förf. äfven på dess första sida att »hvarje lektion i denna bok är åtföljd af en uttalsbeteckning, hvilken är afsedd att bereda lättnad ej allenast för dem, som under lärares ledning använda boken, utan äfven att sätta enhvar i stånd att utan lärare tillegna sig språkets rätta uttal».

Frånser man uttalsbeteckningen, så förefaller arbetet i det närmaste vara en omarbetad upplaga af den Ollendorff-Grönlundska läroboken.

Såsom man med anledning af de bokhandelsannonser, hvilka tid efter annan omtalat af förf. utgifna läse- och läroböcker i engelska språket, haft skäl att vänta, visar sig förf. vara väl hemmastadd i nämda språk, och ehuru åsigterna kunna vara delade rörande värdet af den metod, han i förevarande fall valt att bibringa andra sina lingvistiska insigter, så torde rigtigheten af hans påstående att »denna metod användes öfver hela den civiliserade verlden» ej kunna bestridas. Förf. säger sig hafva med bibehållande af Ollendorffs metod försökt att undvika det enformiga och tråkiga, som »ur fraseologisk synpunkt» hos honom förefinnes, samt »att efter bästa förmåga dana en ny och sjelfständig bok». Sjelfständigheten sträcker sig dock ej längre än till att han återgifver en mängd af de Ollendorff-Grönlundska reglerna mer eller mindre ordagrant. De flesta af förf:s regler reproducera sålunda de förstnämda. Och då man finner sådana som Grönlunds rörande bruket af *still* och *yet* såsom tidsadverb (sid. 59 i Grönlund, 46 hos förf.), samt den sammes rörande bemärkelsan af *should* och *would* i vissa ställningar, ord för ord afskrifna (sid. 249 i G. samt hos förf. sid. 175), så kan man ej annat än önska att något mera kritik varit med vid omarbetningen af den äldre läroboken. I sistnämda regel göres, så vidt vi kunna se, ej tillbörlig skilnad emellan *(shall) should* och *(will) would* såsom temporala och såsom modala hjelpverb.

»Den engelska texten till skriföfningarna, som innefattas uti den till boken hörande så kallade »nyckeln», har före tryckningen blifvit behörigen genomsedd och granskad af en kompetent infödd engelsman, f. d. professorn i St. Mary's College, Oscott (Birmingham), A. F. D. Wackerbarth». Detta oaktadt förefalla oss uttrycken någon gång nog styfva. Icke heller tyckes förf. alltid hafva kommit ihåg sina egna regler. Då han t. ex. på sid. 53 säger: »*Is it yet known who has lost the watch?*» etc. så synes han hafva glömt hvad i läroboken sid. 46 sagts om bruket af *yet*. Satsen »*Did you not forget to send my rockingchair back*», etc. hade på ett ledigare sätt uttryckts med: *did you not forget to send back my rocking-chair,* ackusativ-objektet oaktadt. *I am right to weep*» sid. 99 borde snarare hafva hetat: *I am right (in) weeping*. En eller annan af de ogentligheter, som fallit oss i ögonen i nyckeln, kan möjligen skrifvas på sättarens räkning, dock torde t. ex. det från läroboken literatim kopierade »*I — — — gets ready soonest*» (stycket 76, sid. 54) hafva någon annan än sättaren att tacka för sin tillvaro. I läroboken finna vi i stycket 108, sid. 211, satserna »Han har blifvit grosshandlare», »Han har blifvit medredaktör», »Han har blifvit soldat»: i hvar och en af dessa satser har *blifvit* återgifvits med »*turned*» i nyckeln. Likaså finna vi sid. 207 i läroboken »Han har blifvit advokat» återgifvet med; »*He has turned (a) lawyer*», samt samma engelska verb på samma sida, utan någon vidare förklaring, begagnadt vid öfversättningen af »Han har gifvit sig till prest». I dessa fem exempel har blifva öfversatts med *turn,* vare sig att det gält prest eller soldat. En redogörelse för bruket af detta verb uti ifrågavarande betydelse hade här varit på sin plats.

Uttalsbeteckningen kunna vi ingalunda finna så ändamålsenlig som förf. sjelf gör det. Då öfver hufvud endast för ett fåtal af de i lektionerna förekommande orden uttalet gifves efter de särskilda lektionerna, så torde det vara svårt nog, att af denna »beteckning tillegna sig det engelska språkets rätta uttal». Föröfrigt synes oss förf:s beteckningssätt hvarken konseqvent eller lättfattligt. Än bemödar han sig att ända till den minsta skiftning återgifva det engelska uttalet (Walker, Webster och Longmuir nämnas som förf:s auktoriter) och råkar härvid ut för svårigheter af långt betänkligare art, än de brister han söker undvika; än tages saken nog legert. Då han t. ex. på sidan XII ganska rigtigt säger att »*z* i engelskan står i samma förhållande till *s* som *b* till *p, d* till *t*» och så vidare, så är det knappast konseqvent att det alfabetiska uttalet af denna bokstaf återgifves med »*dzêdd*» samt att dess ljud derefter på många ställen betecknas med *s*. Beskrifningen af uttalet af a^5 (sid. X) är svåfvande: hvarken qvantitet eller ljudfärg framgår deraf. Bilden *thz* för »det skarpa eller spetsiga uttalet af *th*» synes oss vilseledande, då i det engelska uttalet af det hårda *th*-ljudet intet *z*- eller *s*-ljud af något slag ingår. Många ögonblick behöfver man

ej genomögna arbetet, innan man i förf:s »uttal» finner oegentligheter af flere slag. Taga vi de fonetiska bilderna af några af de på sid. 38 betecknade orden i skärskådande, så finna vi t. ex. uttalet af *speak* återgifvet med »spihk», af *eat* med »iht» och af *seen* med »sihn», men af *peaches* med »pitzch'-is» af *heroes* med »hir'-ås» samt af *negroes* med »nig-'ros», ehuru *i*-ljudet i alla dessa ord, enligt både Walker och Webster, för att ej nämna andra, är det samma. Då uttalet af orden *stools, pictures, screens, sconces, churches*, etc. etc. är återgifvet med »stûhls», »pikt'-jurs», »skrihns», »skåns'-is», »tzchôrtzch'-is», så ser det ut som hade förf. för tillfället lagt åsido den ytterliga noggrannhet. hvarmed han t. ex. på sidd. XI och XII bemödar sig att återgifva de engelska ljuden. Böjningsändelsens *s* i alla dessa ord är neml. lent, och dess uttal borde således betecknats med *z*. Att *o*-ljudet i *sconces* (»skåns'-is») och *bodies* (»båd'-is») betecknats med *å*, samt i *toys* (»tojs») med *o*, måste vi anse inkonseqvent, och det sätt, hvarpå förf. vid uttalets återgifvande delat ofvanstående *hero* och *negro* är, i betraktande af föregående vokalers ljudvärde i hvardera fallet, emot all analogi vid engelsk stafning i allmänhet och uttalsbeteckning i synnerhet.

Oafsedt de anglicismer, som »möjligen» förekomma uti de för skriföfningar afsedda svenska styckena, kan en anmärkning ej utan skäl någon gång göras emot förf:s svenska. På sid. 39 heter det t. ex.: »Hvilkadera af dessa många gossar» o. s. v.

Oaktadt ofvangjorda anmärkningar, anse vi dock att förf:s lärobok med sina många i det särdeles idiomatiska engelska språket initierande regler, uppgifter och upplysande anmärkningar, sin rikedom på omvexlande talesätt och fraser, hvilka kunna tjena till maller — om uttrycket tillåtes — samt med de bitar af det lefvande språket, som i form af anekdoter och dialoger förekomma i de senare lektionerna, i en sakkunnig lärares hand är ganska användbar både vid offentlig och enskild undervisning. — Vid sjelfstudium vore det tvifvelsutan fördelaktigast att helt och hållet lemna förf:s »uttal» åsido, ty ett uttalslexikon får väl i alla fall anlitas, och bäst är att lärjungen ej besväras af mer än ett slags beteckningssätt.

†

Broder Svensk: Till allmänheten i skattefrågan; 75 pg. 8:o, Sthlm 1882, A. W. Björcks förlag; pris 75 öre.

Frågan om grundskatternas afskrifning har i vårt vestra grannland alltför länge stått främst på dagordningen, för att ej åsigterna för och mot skulle hos de enskilda hunnit icke allenast stadga sig, men äfven öfvergå till bjerta ytterligheter. Förf. har afgjordt stält sig på landtmannapartiets sida, och den förevarande lilla brochyren genomandas derför af den varmaste öfvertygelse om att den föreslagna skattereformen är en skyldig godt-

görelse för under sekler lidna oförrätter och en billig utjemning af nu förefintliga orättvisor i beskattningen mellan städerna och landsbygden.

Såvida förf. sysselsatt sig med de af den stora skatteregleringskomiten uppgjorda och i dess dyra betänkande publicerade tabeller och med ledning af dem velat bevisa huru verkligen jordegendomen i Sverige för närvarande erlägger vida högre beskattning än annan fastighet och förmögenhet, kunna vi ej annat än skänka förf. vårt fulla erkännande. Att också den svenska jorden under tidernas lopp kommit att med den vida vägnar största andelen bidraga till statsutgifternas bestridande torde väl icke af någon kunna jäfvas, lika så litet som någon väl ville påstå att icke uti mångt och mycket en reglering af särskilda skatteförhållanden på landet vore af behofvet påkallad. Men då förf. vill ådagalägga det rättvisa och billighet fordra att alla de så kallade grundskatterna samt rote- och rusthållsvakansen skola afskrifvas, då kunna vi ej mer lika obetingadt godkänna hans bevisföring, om vi än för öfrigt icke underkänna hans lyckliga och klara framställningssätt. Att nemligen vilja ställa alla jordegare på den ena sidan och andra fastighetsegare på den andra samt fordra att hvardera kategorin i förhållande till sin innehafvande förmögenhet skall direkt skatta till staten, kan visserligen förefalla teoretiskt rättvist och gifva »herrar hemmansegare» sken af rätt för deras anspråk, men lider deremot af det ohjelpliga fel att icke taga hänsyn till bestående för sekler sedan uppkomna historiska förhållanden. En skatt blir oftast rättvis endast sedan den länge tillämpats, sedan den kunnat af de enskilde tagas i beräkning vid deras ekonomiska transaktioner sinsemellan, och om någonsin en skattebörda genom tidens inflytande lättats och dess orättvisa fördelning småningom utjemnats, är det väl fallet särskildt med de så hatade grundskatterna.

Förf. har egnat skattereformen alltför mycket rum och tid, för att det icke skulle förefalla hvarje läsare egendomligt att den vigtiga frågan, huruvida vid köp af jord ett kapitalafdrag, motsvarande den egendomen åliggande skatten, eger rum eller ej, icke upptagits till ett allvarsamt skärskådande och bemötande, och när förf. derför i stället tillåter sig påståenden såsom att sedan skattefrågan i förening med försvarsfrågan ånyo bragts å bane, har mer än nog talats och tvistats om äran af sjelfförsakelse, om högsinnad uppfattning af medborgerlig pligt, men i sammanhang dermed äfven om någras priviligierade rättigheter att slippa betala skatter, om andras oundgängliga skyldigheter att släppa till dem; att allt, som icke obetingadt ingått härpå, har varit okunnighet och småsinne, sjelfviskhet och egennytta; att kif och råhet har allt hetat, som icke bestått i ett artigt undfallande, sjelfviskhet och egennytta allt, som inneburit klander af bestående missförhållanden, småsinne och fosterlandsförräderi allt, som icke sagt ja och amen till anspråken på ensidig mottaglighet af nya

bördor att läggas till de gamla — då måste läsaren nödvändigt betrakta förf. såsom part i saken och hans uppsats såsom en partiskrift, om äfven en intressant och välskrifven.

K. L.

Alfred Fournier: Syfilis och äktenskap, föreläsningar hållna vid Hospital St. Louis; autoriserad öfversättning af Karl Malmsten, M. L. 236 sid. 8:o. Sthlm 1882, Wilhelm Bille.

Den celebre franske författarn, professor vid medicinska fakulteten i Paris, har lemnat ett intressant bidrag till utredandet af en fråga, som icke blott ur medicinsk, men ock ur social synpunkt har en vidtgående betydelse. Förf:s stora erfarenhet, hvarom talrika i ett bihang meddelade sjukdomsfall bära prof, gör honom i hög grad kompetent att fastställa bestämda regler på ett område, der olika och sväfvande meningar herskat; hans klara och praktiska blick har derjemte icke låtit sig skymmas af några teoretiska hugskott. Någon oenighet kan möjligen råda om nödvändigheten af den energiska terapeutiska metod, förf. följer. Men fullkomligt säkert är att talrika olyckor, mycket elände och många ödesdigra felsteg blefve förekomna, om de visa grundsatser, han uppstält vid förevarande frågas bedömande, blefve allmänt och samvetsgrant följda.

Den svenske öfversättaren, som bär ett i norden välbekant läkarenamn, har förvärfvat sig en förtjenst, då han genom bokens öfverflyttande till svenska gjort den tillgänglig för vidare kretsar inom läkare- och lekmannaverlden. — Bokens förträffliga tryck och utstyrsel böra äfven framhållas.

M. W. af Schultén.

Svenska literatursällskapet: Samlaren, Tidskrift utgifven af Svenska literatursällskapets arbetsutskott, andra årg. 1881 och tredje årg. 1882 h. 1; 112+80 pg. stor 8:o. Upsala 1881 - 1882; pris 3: 50 + 2 kr. — Literaturhistorisk bibliografi II 1881, upprättad af Gust. Stjernström; pg. 15—21.

— *Ur en antecknares samlingar,* pg. 65 - 279, titelblad och innehållsförteckning. Upsala 1880—1882; ej i bokhandeln.

— — *Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstjerna,* I, utg. genom Gustaf Stjernström, åren 1769 - 1771, II, åren 1770—1771; med titelblad, inledning och personalregister; X+77+210 pg. stor 8:o. Upsala 1881; pris 3 kr.

— — *En svensk ordeskötsel angående bokstäfver, ord och ordesätt, af Samuel Columbus,* med inledning, anmärkningar och register utgifven af Gust. Stjernström och Adolf Noreen; XXV+77 pg. stor 8:o. Upsala 1881; pris 2 kr.

— — *Skrifter af Carl Gustaf Tessin,* efter författarens på

Åkerö befintliga handskrift utgifna af Gudmund Frunck, I; 77 pg. stor 8:o. Upsala 1882; ej i bokhandeln.

I den mån Svenska literatursällskapets verksamhet utvecklar sig, taga vi för afgjordt att dess vänkrets äfven ibland oss skall vidgas. Har man något som helst intresse för vår vitterhets och kulturs forntid, måste man känna sig på det lifligaste berörd af publikationer sådana som Oxenstjernas dagboksanteckningar och C. G. Tessins skrifter. Vid öppnandet af sällskapets tidskrift mötes man af många ljusstrimmor belysande än den ena än den andra punkten i vår vitterhet, och i den nu afslutade publikationen »Ur en antecknares samlingar» har man en stor rikedom af kultur- och literärhistoriska notiser, upplysande, pikanta eller kuriösa, alla stämplade af den lika sorgfälliga som kunnige samlarens hand. För den vetgirige är redan bladandet i alla dessa häften ett angenämt tidsfördrif. Än är det en liten kulturbild, som stiger fram lifslefvande ur förgångna århundradens gömmor, än följer man Oxenstjerna på hans besvärliga färd till Wien, än Tessins lekande och dock så sirliga tankegång.

Bland uppsatserna i Samlaren framhålla vi den om »Armfelt och Leopold» af dr Elof Tegnér, som med anförande af åtskilliga impromptus belyser det glädtiga och spirituela umgänget mellan den tappraste och den vittraste bland de hofmän, som omgåfvo Gustaf III på hans härnadståg i Finland. I uppsatsen »En literär strid i Sverige 1738» redogör amanuens E. Levenhaupt för den vittra polemik, en af de första i Sverige, som uppkom då Olof Celsius d. y. i »Thet svenska nitet» något omildt granskat de carolinske diktarne och Abraham Sahlstedt i en motkritik tog dem i försvar. Af samma hand innehåller Samlaren en redogörelse för den Westinska handskriftsamlingen i Upsala bibliotek. Hr Gudmund Frunck har lemnat rikliga bidrag till en lefnadsteckning af det muntra krigsrådet Israel Holmström, af hvars glada diktkonst grafqvädet öfver »Pompe, kungens trogne dräng» sjunges ännu i våra barnkamrar och hvars skämtsamma sändedikt »Klippings handskar har jag lofva', Klippings handskar ger jag Er» höres ofta bland våra danslekar, utan att man så noga vet att sångens »sköna Lisa», till hvilken förf. sänder ett par skånska handskar, är Elisabet Funck, sedan fältmarskalken Rensköldz grefvinna; Holmström, som C. G. Tessin kallar »vår svenske Scarron», dog 1708 i Karl XII:s högqvarter. En ny serie »Bellmaniana» har införts af musikhandlaren Julius Bagge, som undersöker originaliteten af Bellmans melodier och kommer till den af Åhlström redan uttalade åsigten att Bellman knapt i något fall kan anses hafva uppfunnit sina melodier, men väl på ett genuint sätt för sina ändamål sammanstält de kringlöpande tonsatserna. Af märket H. W. ingå några notiser om Lidner, docent L. Bygdén fortsätter sina meddelanden ur Lindénska brefsamlingen i Upsala bibliotek och amanuens G. Stjernström sin såsom bihang

meddelade literaturhistoriska bibliografi, hvilken helt säkert blir en god ledning för en framtida forskning.

Äfven från Finland har Samlaren erhållit bidrag af student A. F. Hjelt, som meddelat några blad ur Oxenstjernas senare anteckningar (1805), hvilka förvaras i afskrift å vårt bibliotek. Detta meddelande ansluter sig till den at amanuens Stjernström nu afslutade publikationen af Oxenstjernas så målande dagbok från åren 1769—1771, efter skaldens i Upsala förvarade handskrift. Utom dessa dagböcker, af hvilka den förstnämdas original icke än är återfunnet, finnes af Oxenstjerna en på franska förd dagbok 1766—1768, tillhörig grefve Ehrensvärd på Tosterup, samt i Upsala en från åren 1786—1788, ur hvilka utgifvaren meddelar stycken i sin inledning.

Äfven de »Skrifter af Carl Gustaf Tessin», hr G. Frunck begynt utgifva, äro hemtade ur en dagbok, men utgöra icke Tessins memoarer, utan hans vitterhetsalster, dem han inskref i hvad han kallar sin »Skräplåda» eller Dagbok, hvilken med sina 39 band i stor fol. helt säkert är det största, mest omfattande och mångsidiga svenska memoarverk. Under sitt långa otium å Åkerö införde der den fint bildade verldsmannen dag för dag, jemte vitterhetsalstren, politiska aktstycken, betraktelser, tilldragelser, infällen, allt som rann i hans lekande håg, än på svenska, än på franska eller latin. Förevarande häfte innehåller fabler, dervid man nyttjar franska med en ledighet, fyndighet och korthet, som kommer äfven det ovigare modersmålet till godo på ett märkeligt sätt.

»En svensk ordeskötsel af Samuel Columbus», publicerad af Svenska literatursällskapet för första gången efter afskrifter — originalet synes förkommet — har gett en af utgifvarne, den bekante fonetikern Noreen, tillfälle till intressanta iakttagelser rörande svenskans språkljud på den tiden, det är 1670 talet. Ty Columbus är »en fulländad nystafvare, som tyckes hafva sett ika klart i detta ämne, som trots någon i våra dagar», och som går hela hopen längre. Hade han fått lefva och fått sin vilja igenom, så skulle, genom att från talspråket upptagits dess kontraktioner och formförändringar, svenskan haft i dag ett helt annat utseende. Han vill bruka enklitiskt *n* för *honom*, *t* för *det*, *e* för *henne* och ger som exempel: »wil inte köpat, om jag icke fåret för gott köp». Han yttrar: »Så säije' vij: *lätt blij meg;* hvarföre skal jag nödgas at skrifwa *låta blifwa*». Hans mening är: »at Tale-wanan för alting må tagas i ackt ok den utdragas af den mäst klingande af alle Dialecter». Detta utdrag sker genom »opplögde ok brukade Hufwun». »Däd sitter någon doom i fijne öhron, som man inte kan säija hvari han består. Han behagar ett särdeles klang, ett annat behagar han inte». Han tillägger: »Iag weet wäl, att alt nytt sijr sälsamt ut. Somlige hata't ok rata't, somlige håll t'åfet. Iag wet ok wäl, at man inte bör så hittli' bringa någo nytt på bahnen. Likväl måste ok hvar rätt-

sinnig bekänna, att där som nyttan fordrar, är nytt lofligit». I afseende å de utländska lånorden vill han hålla en moderat medelväg. Han »finner i gemen två slags lyten hoos folken. Däd ene, at estimera ingen ting annat än sit egit, däd andre, at estimera ingen ting annat än de främmandes». Han är så stolt som någon öfver svenskarnes anor och bragder, men han vill ock att man må »kunna betjena sig af andras sällhet til sin egen förkofring ok af andras fel til sin egen rättelse». Af större betydelse än hans språkliga frisinthet hade väl varit om han kunnat göra gällande det lediga, träffande, spirituela uttryckssätt, han tillegnat sig under vistelsen i Frankrike och sålunda frigjort sin tids vitterhet från den tyngd och det pedanteri, latinet och tyskan hade lagt på diktionen.

Vi hafva tillförene framhållit hvilken rikedom på notiser står att hemta i »en antecknares samlingar», gjorda som dessa äro ur de rikligaste bokliga skatter. Vi trodde oss då i antecknaren finna en amatör af gamla tryckalster, hvilken var oss bekant för vidsträckta detaljstudier, men hafva sedan rättat misstaget. På titelbladet står nu icke heller något namn, men af en liten medaljonbild finner man hvilken utmärkt hemulsman det är, som står för notisernas tillförlitlighet. Återstår blott önskan att utom innehållsförteckningen ett person- och sakregister hade åtföljt dessa brokiga blad, der så många värdefulla data ligga gömda. Någon yngre hand kunde väl användas för ändamålet. Som man ser, saknar icke literatursällskapet i Upsala krafter för sina värf. »Samlaren» och dess många bihang ge det glädjande intrycket af att en hel skola af intresserade och sorgfälliga forskare med god metod vuxit upp derstädes, och härtill lyckönska vi uppriktigt dem, som vederbör. Närmast tillkommer väl förtjensten af det literära företaget ordföranden i Sällskapets arbetsutskott prof. Nyblom och dess sekreterare docent Henrik Schück. Vi tillägga att man för 5 kr. kan blifva medlem i Sällskapet och att anmälan emottages af denna tidskrifts utgifvare.

**

O. L. Löfgren: *Tysk elementarbok.* 120 pg. liten 8:o. Göteborg 1882, författarens förlag. Pris 1: 15 kr.

— — *Lärobok i tyska språket.* 176 pg. liten 8:o. Göteborg 1880; författarens förlag. Pris 1: 50 kr.

I det skede, hvari skolfrågan för närvarande befinner sig i vårt land, väcker hvarje arbete, som berör undervisningen i tyska språket, allmänt intresse. Om man utgår från den synpunkt att nämda språk skall begynna eller blifva det grundläggande för språkundervisningen, finner man föreliggande arbete förtjenstfullt deri, att eleven genom detsamma göres uppmärksam på de alla språk gemensamma begreppen, eller med andra ord, att lär sig grundligen allmän grammatik. Detta hade likväl

ündrat att använda den s. k. parallelmetoden, hvilken med för-
del blifvit använd t. ex. i några hos oss brukliga elementarböc-
ker, såsom C. Löfvings i engelska, C. Plœtz' i franska och C.
M. Lindfors' i ryska språket. Hade förf. gjort detta, så hade
arbetet mera motsvarat sitt motto: Die Studien wollen nicht al-
lein ernst und fleissig, sie wollen auch heiter und mit Geistes-
freihet behandelt werden (Göthe). Nu deremot måste eleven
plugga i sig några torra ord och ordformer, om hvilka han in-
genting annat vet, än att de på svenska betyda så och så, ty
de anvisningar, som i elementarboken göras till läroboken, kunna
föga förekomma denna olägenhet. Hvad sjelfva exemplen vid-
kommer, så lemna de ett och annat öfrigt att önska. Dels lämpa
de sig i afseende å innehållet och i språkligt hänseende icke all-
tid efter elevens uppfattningsförmåga, dels stöta de ett tyskt öra.
Vi vilja endast anföra följande exempel: Die Kelter rinnt. Die
Schneegans zieht (sid. 1). Sie können meine Versicherung glau-
ben (sid. 14). Auch *in* heissem Wetter kann man heiser werden.
(sid. 18). Efter pg. 20 förekomma ej mera dylika uttryck, ty
de sammanhängande stycken, som nu följa i texten, hafva blifvit
tagna från tyska läseböcker. Den andra boken eller sjelfva språk-
läran skiljer sig icke mycket från andra dylika, förut utkomna.
Förtjent af att framhållas är den omständigheten att förf. först
upptagit en fullständig böjning af de tyska hjelpverben och sedan
ett paradigm för de regelbundna. Hjelpverben äro de mest ore-
gelbundna, och de för verbets sammansatta former nödvändiga
formerna kunna af eleven omedelbart inhemtas. Huruvida dere-
mot indelningen af adjektivens deklination i endast en stark och
svag är ändamålsenlig, må praktiken afgöra. Rätt har förf. der-
uti att en blandad deklination icke är grundad i sakens natur.

G. R. W. Z.

i allmänhet väl genom
sättningen

Öfversigt.

Teater. »*Bertha Malm*», skådespel i fyra akter af Oska kander, är det enda nya, som gått öfver scenen i Nya teater vår senaste redogörelse för dess prestationer. Första salong detta stycke gafs, var mera svagt besatt och bifallet derefter styckets gedigna förtjenster förfelade icke sin verkan på allmä och intresset steg under de följande representationerna. Seda tha Malm fyra gånger gått öfver scenen och hennes förhålland neligen skärskådats i de privata salongerna, föreställa vi oss a ganska allmänt är ense om att anse henne hafva gett den bä ning åt äktenskapsfrågan, som på senare tid så ofta upptagits tern och så sällan fått ett tillfredsställande svar. Vi hafva del blott en anmärkning emot hennes förhållande. Huru kan en hvilken sjelf genomgått arbetets hårda skola i Nya verlden o har en så vaken moralisk känsla, älska en sådan fullblods slyng hr Rolf Månsson? Hans mor vill ursäkta honom dermed, at hemmet, hos sin far, den driftige skeppsredaren, fått intet tillf försöka sig på egen hand, men icke heller sedan han rymt til rika för sin andel i någon af faderns tvifvelaktiga affärer hö ser man att han skulle uträttat någonting, som gjorde hono en qvinnas aktning. Det är möjligt att hans manhaftiga väse stormande lidelse, hans fördelaktiga utseende kunnat vinna henn det är icke troligt att hon skulle hänge sig åt en man, som gör ting annat än älskar henne och tar sin utkomst af hennes affä samhet. Ty Bertha Malm är påtagligen icke tänkt som en em rad qvinna, hvilken gerna såge förhållandet mellan man och omvändt; hon är en bild, och en af de bästa vi sett, af det ny noideal, som synes skymta fram mer och mer i den nordiska turen, der den tjusande hjelplösheten vikit för en sjelfständig, sitiv verksamhet rigtad ande, men utan att denne gör intr den innerligare, ömmare och hängifnare känsla, som af gamm qvinnans arfvedel. Med en sådan karakter är det fullt öfveren mande att hon kunnat hänge sig till det yttersta åt den älska dock i sitt hjerta bevara den i barndomen inplantade sedlighets som bestraffar felsteget och kommer henne att erkänna obet det äktenskapliga lifvets helgd. Det är för henne af största v

tafflig ut, som Desdemonaolf skall helgas inför Gud och menniskor, ej blott för a. på golfve henne sjelf och hennes barn en rätt ställning inom samhället, utan emedan hennes samvete kräfver det. Derför är det ock följdrigtigt att hon sjelfmant drar sig tillbaka, när hon får veta att Rolf i hemmet har en hustru, som han öfvergifvit; hennes kärlek, som hon visserligen icke bort slösa på en odugling, slocknar, då hon finner i honom en bedragare, och gentemot hustruns helgade rätt har hon ingen grund att stå på; men i bottenlös förtviflan, som enligt den gamla tabulaturen varit slutet på hennes visa, behöfver hon icke falla; — hon har sitt barn och sina affärer och flyttar med dem åter till Amerika.

Bertha Malms karakter, som tolkades af fröken Reis med styrka och sanning, är af förf. skildrad på ett lika lefvande som intressant sätt. En förtjenstfull karaktersteckning utmärker äfven de öfriga gestalterna, bland hvilka några visserligen äro mera till för att fylla upp lifsbilden i skeppsredarens hem än behöfliga för handlingen. Skeppsredaren sjelf, förträffligt utförd af hr Arppe, ehuru kanske en något prydligare hållning varit på sin plats, är en så kallad toujours ...l, vulgär, obildad och spekulerande på lumpen vinning; han betraktar sonens giftermål ur affärssynpunkt och söker att draga fördel ...af samt framkallar sålunda krisen. Väl tecknad är ock hans yr...broder, William Hök, en som trafikerar med sjöskadade varor lik...m med dåliga nyheter, i hvilket senare hänseende han blir en för handlingen behöflig person. Han har praktisk beläsenhet och en qvick..., som är väl egnad att belysa de tvifvelaktiga sidorna i skeppsredarens affärer, och denna något afsigkomna småstadsfigur gaf hr Hirsch tillfälle att visa huru förträffligt han förstår att karakterisera gestal... ur det lägre samhällslifvet. I och med skeppsredarens hustru, framstäld med vanlig takt och känsla af fru Skotte, har förf. gett or... åt den slags religiositet, som håller mera på formerna än på andan, ...ra på äktenskapet än på kärleken, och då hon, som i sitt eget hem ...t pröfva de dåliga frukterna af ett äktenskap utan inbördes aktning ...h kärlek, icke desto mindre stält till sonens tidigare giftermål, blott ... att förbättra honom och utan hänsyn till hans böjelser, så sätter ...a olyckliga utgången af denna förening förf. i tillfälle att visa upp ...ållbarheten i en sådan formalistisk tro på de sedliga institutionerna. ...n har bemött Bertha Malm med den ärbara hustruns hela indigna...n, men på sistone, då Bertha bryter förbindelsen med hennes ovär...ge son, erkänner den lagliga hustruns högre rätt och går att med ...bete försona hvad hon af kärlek felat, är det hon, som höjes till ...rare af sedlighetens idé.

Denna lika lefvande som klart framstälda kontrast mellan olika ...skådningssätt har förf. utfört under sorgfälligt studium af verklighe...n. Situationerna såväl som karaktererna göra öfver hufvud intryck

af verklighet, och dock är kompositionen i allmänhet väl geno:
och afrundad. Några svagheter i sammansättningen äro dock
nen fallande. Man tycker att Rolf bort ganska lätt kunna v
återflyttningen till hemlandet, och då det är af vigt för hoı
hålla Bertha i okunnighet om sitt tidigare giftermål, borde
minstone undvikit att bosätta sig med henne så nära hemtrakteı
lättsinnig han än må vara, måste han dock tänkas hafva någ
att dra sig ur förvecklingen, och en sådan ser man icke spåı
nan fadern uppgör en åt honom. Vid en och annan scen sku
önska att förf. uppfunnit en lyckligare eller fullständigare
ring. Så förefaller det icke rätt sannolikt att Bertha så ber
berättar sin historia för ett okändt fruntimmer, Rolfs mor, so
mer in i hennes butik för att kunskapa. Öfver hufvud röje
andra akt i högre grad än de öfriga en viss orolig trängsel i
sernas framförande; personerna gå och komma väl icke jus
omotiveradt, men på ett brådskande sätt, det ena uppslage
icke väl aflöpa från scenen, innan ett nytt redan införes der. A
betydenhet än dessa anmärkningar i afseende å kompositionen
den, som kan göras mot lefnadstonen. Der saknas finkänslig
vänlighet i umgänget mellan menniskorna, hvilka säga hvara
ker på ett sårande sätt, som skulle göra en samlefnad odräglig
diktion är vårdad, haltfull och spirituel, men hans qvickhe
böjelse för sarkasm, som måhända ock betonades af de spelan
let för att de hade gjort förf. en tjenst genom att moder
Denna skarpa och sträfva lefnadston minskade väsentligen
af att se stycket och begäret att återse det. Den är också al
än komisk, och då konflikterna i stycket äro af så allvarlig ar
vi i sanning icke på hvilken grund förf. kallat sitt drama en

Under väntan på hr Hillbergs gästspel synes Nya teat
pertoar för öfrigt blifvit ställd på återupptagande af gamla
I »Familjen Danischeff», denna ypperliga Dumas'ska sedemå
det forna ryska samhälls- och familjelifvet, återsåg man m
minskadt behag fru Skottes framställning af den högdragna
nan. Om deremot hr Hillbergs spel som Osip just vunnit nå
genom en större rikedom på gester och löpningar i rösten
icke afgöra. Man kan ha för mycket af det goda, och det ka
att en begåfvad skådespelare, som känner sina stora tekniska
ser, hopar så mycket af prydnader, att det rätta lifvet i bil
skymdt. Med all beundran för hr Hillbergs väl genomtänkta s
Jago i Shakespeares Othello, de uttrycksfulla gesterna, den
dentliga förmågan att variera falskheten i Jagos tal, tro vi
vi på det hela taget föredraga hans förra enklare, men mera
rade framställning af rolen. För öfrigt lände hela denna
representation Nya teatern till föga heder. Dogens rådsal

arflig ut, som Desdemonas sängkammare var kuslig och utan beqvämighet; matta på golfvet och en beqvämare stol vid nattduksbordet kunde man dock hafva kostat på henne. Värst var emellertid att cenen mellan Bianca och Cassio, kinkig nog i sig sjelf, uppfattades ch utfördes i en så gemen anda, att man icke väntat sig något dykt på Nya teatern. Är ock scenen i och för sig osedlig, så är derir icke sagdt att den behöfver utföras på ett oanständigt sätt. Öfver ufvud måste det betecknas som en missrigtning, då man vill spela hakespeare på alldeles samma realistiska sätt som det moderna verkghetsdramat. Shakespeare har icke skrifvit för en skådespelarekonst, m söker med gest och röst härma lifsverkligheten, och hans verk mna icke annat än förlora på att så behandlas. Vid det brådskande el, som söker att göra scenerna så korta, som de i verkligheten bort ra, gå skönheterna i hans diktion hoptals förlorade, och Shakespeas snillrika bildspråk är för godt att sluddras bort på sådant sätt. et vill på många ställen icke spelas, utan helt enkelt deklameras, h skådespelaren kan vara lugn; utan att han med gester och koniga löpningar i rösten söker följa snilleflykten i hvarje vändning, rkar nog texten, om den blott återges klart och tydligt och i allänhet antydes genom aktörens hållning. Så borde icke hr Wilhelmsn vid Othellos berömda metafor: »Nej, mitt hjerta är förvandlat till en; det sårar min hand, då jag slår mot det» söka visa medels skrik h åtbörder huru ondt det gör, då han lägger sin hand på bröstet. Denna nga skådespelare hade för öfrigt här nödgats åtaga sig en uppgift, ir hvilken han icke kunde vara lämpad, och det var vackert så, när n i sista akten genomgick mordscenen utan att alldeles missckas.

Med stort intresse emotsåg man hr Hillbergs framställning af doktor tockmann i »En folkets fiende», och ens förväntningar blefvo öfverträffde; i konseqvent och lifslefvande framställning kan man icke gå längre. ade vi tillförene tyckt att rolerna i allmänhet återgåfvos väl och t de spelande voro inne i dem, så föreföllo nu de öfrige vid sidan f hans prestation såsom blott konstgjorda, medan han verkligen var vad han spelade. Hr Hillberg har uppfattat doktorn som en gododig ärlig själ, främmande för verldens konster och beräkningar, en på samma gång en envis natur, som, då han retas, blir desto mera böjlig. Derigenom fick han verkligen fram några komiska pointer, m framkallade munterhet i salongen. Mindre allvarsam och groformig kunde han också lättare öfvergå till att på sina ställen uttrycka djupare känsla. Hela stycket vann genom denna framställning ett hag, som det kanske i sig sjelft icke eger. Man kan också ifrågaitta om hr Hillbergs uppfattning så i alla delar motsvarar den skildng, dikten ger af doktorns karakter; sådan kunde han icke af brorn kallas besvärlig, stridslysten, komprometterande. Genom att mera

betona den andra sidan har emellertid hr Hillberg skapat en mindre vulgär, i grunden förnämare gestalt, och torde dermed hafva träffat skaldens tanke sådan den är uttryckt i 4:de akten, hvilken ock var glanspunkten i hans prestation.

C. G. E.

Rättelse. I Mars-häftet, Sjoukowskis minnesbild har skaldens vän och förtrogne Plettnioff genom tryckfel kallats Plettnikoff, hvilket härmed rättas.

Om hypotesens rol i astronomin.

„Natura simplex est et rerum causis superfluis non luxuriat".

Newton.

Redan tidigt måste den föreställning hafva bemägtigat sig nenniskornas sinnen, att allt i naturen är ordnadt efter en enetlig plan. Rundt omkring sig såg man huru naturen för stadkommande af stora verkningar betjenar sig af de enklaste nedel. Och man drog häraf den slutsatsen, att den enklaste örklaringen i allmänhet äfven borde hafva den största sannoikheten för sig. Den, som ville lösa naturens gåta, borde derör söka förklara alla naturföreteelser ur en enda eller åtmintone ur ett fåtal allmänna lagar. Greklands filosofer, för hvilka råendet upp till en enhetlig verldsåskådning var af så öfverväande betydelse, kunde icke åtnöja sig med att endast sammanöra förvandta fenomen. De ville också finna hela den gemensamma planen. Deras forskning tog då den form, att, mest på pekulativ väg, ett system uppstäldes, uti hvilket de sökte inpassa hela den stora massan af företeelser. Uppträdde fenomen, rvilka icke kunde ordnas in i systemet, måste detta allt efter omständigheterna modifieras eller ock kullkastas samt ett nytt ystem uppställas.

Den i all naturforskning så föga sjelfständiga medeltiden förändrade i intet väsentligt denna metod. Det var först vid len nya tidens ingång, som man fick klart för sig att den väg dittills inslagits i sig innebar en utomordentlig grad af godtycklighet. Man började inse att, om det ock slutligen lyccades att uppställa ett system, som kanske kunde förklara allt, let dock var möjligt att en oändlig mängd andra system kunde göra samma nytta. Man måste derför inslå en alldeles motsatt väg. Man skulle sammanföra så många fenomen som möjligt under en gemensam synpunkt, numera förestafvad af företeelerna sjelfva, icke af ett på förhand antaget system, och, genom tt småningom lyfta sig till ett allt allmännare och allmännare

betraktelsesätt af fenomenen, allt mera närma sig medelpunkten: de lagar som äro nödvändiga men ock tillräckliga för förklarandet af alla företeelser, som falla under området för en bestämd gren af naturkännedomen. I främsta rummet borde derför genom rön och iakttagelser ett större material samlas; endast härigenom var det möjligt att intränga djupare i företeelsernas natur och att öfver hufvud vinna en fast grund, på hvilken kunde byggas vidare, en grund som visserligen genom observationsmetodernas förbättring kunde göras ännu starkare, men som dock alltid blefve orubbad. Empirins stora betydelse blef allt mera klar för forskarene. Ur fakta sjelfva skulle fenomenens natur finnas.

På samma gång lärde man sig dock äfven inse nyttan af hypoteser, som, framsprungna ur de gjorda erfarenheterna, på ett möjligast enkelt sätt skulle mindre förklara, än utreda och sammanhålla dessa. Hypotesen bör icke likasom t. ex. grekernas system från en på förhand vald ståndpunkt söka förklara alla naturföreteelser, utan främst verka för ordnandet af en grupp iakttagelser under en viss synpunkt och härigenom angifva den rigtning, hvilken man vid vidare undersökningar närmast har att inslå. Med nyvunna resultat bekräftas hypotesen eller försvagas; i senare fallet kan det slutligen blifva nödvändigt att antingen komplettera den genom tilläggshypoteser eller uppställa en helt ny hypotes. Och delvis föranledt af striden emellan de olika hypoteserna, af ifvern att bekräfta eller bekämpa och undersöka konseqvenserna af hvarje ny sådan har framgått ett allt starkare sträfvande att samla härigenom redan *a priori* ordnadt material. Samarbetet har härigenom lifvats, materialet siktats. På samma gång har man lärt sig uppfatta hypotesen såsom *medel* för uppnående af nya faktiska resultat och för anknytandet af dessa till andra redan kända. Faller då en hypotes, så qvarstå dock som spår af densamma de fakta, den bragt i dagen.

Så mycken nytta emellertid hypotetiska förklaringar kunna medföra, så måste det dock vara all vetenskaplig forsknings sträfvan att, der så ske kan, ersätta hypotesen genom visshet, genom ur erfarenheten hemtade lagar. När så en hel grupp af

företeelser kan förklaras genom en enda lag, då kunna de så funna speciela lagarna behandlas såsom fakta, för hvilkas förklarande hypoteser kunna uppställas af större bärvidd än de, som tjenat vid undersökandet af blott en mindre grupp af fenomen. Målet blifver då närmast ersättandet af de funna speciela lagarna genom allmännare sådana. På detta sätt sträfvar man att allt mer närma hvarje naturvetenskap till den ståndpunkt, då alla inom dess område fallande företeelser kunna förklaras genom en eller några få enkla lagar. Har man funnit dessa, eller finnes för dem åtminstone stor sannolikhet, då blir vetenskapens uppgift den, att genom tillämpning på hvarje enskildt fall, på hvarje slag af företeelser visa att dessa lagar innehålla de tillräckliga förklaringsgrunderna derför.

Sedan tvåhundra år arbetar astronomin på en uppgift af detta slag. Om man ännu icke med absolut visshet kan säga att ur den *newtonska* gravitationslagen, kombinerad med tröghetslagen, förklaringen till alla astronomiska företeelser kan hemtas, så torde dock med fullt skäl kunna påstås att en hög grad af sannolikhet finnes derför, att dessa två äro de enda lagar, astronomin behöfver. Ännu finnes icke *ett* faktum, om hvilket man med fullkomlig säkerhet kunde säga att dess förklaring ej kan finnas ur *endast* dem.

Detta gäller dock under den förutsättning, att astronomin definieras såsom vetenskapen om himlakropparnes rörelsefenomen. *Astronomin* är då blott den *ena* sidan af vår kännedom om himlakropparne; den andra hälften utgöres af *astrofysiken,* kunskapen om deras form och beskaffenhet. Men astrofysiken är, såväl hvad dess föremål beträffar, som ock i afseende på dess undersökningsmetoder på det allra väsentligaste skild från den egentliga astronomin. Beröringspunkter emellan båda dessa vetenskaper finnas visserligen icke få — så har t. ex. en planets form och täthet inflytande på dess drabanters rörelse — men i lika intimt samband stå delar af astrofysiken med kemin och den egentliga fysiken. Till astrofysikens område hör kännedomen om himlakropparnes form, deras fysiska och kemiska beskaffenhet, deras atmosferiska förhållanden, ja till och med något som motsvarar geografin: kunskapen om fördelningen af fasta och flytande ämnen på deras yta — allt sådant, som har föga att skaffa

med sjelfva himlakropparnes förflyttning i rymden, deras rörelsefenomen, och som derför icke bör indragas inom den egentliga astronomins område, ehuru det väl tillhör kunskapen om stjernorna.

Under de sista årtiondena har genom spektralanalysen och genom i hög grad förbättrade optiska hjelpmedel ett ofantligt tillskott af vetenskapligt material tillförts astrofysiken. Likväl måste man medgifva att forskningen åt detta håll ej hunnit särdeles långt och att astrofysiken ännu befinner sig på en ståndpunkt vida under den, som astronomin nu innehar. Vid hvarje steg måste man uppställa hypoteser, och de grunder, på hvilka en sådan hypotes kan fotas, äro ofta rätt sväfvande.

Astronomins väsentligaste lag är gravitationslagen. Hvad gravitationen i sjelfva verket är, det inverkar icke på behandlingen af rörelsefenomenen, det tillhör derför icke heller astronomin att undersöka; detta måste öfverlemnas åt fysikerna att utfinna. Ett annat slag af arbete tillkommer astronomerne.

Sedan lagen, hvilken kan göra reda för alla himlakropparnas rörelser, är funnen, eller sedan man åtminstone trott sig finna att denna lag för deras förklaring är tillräcklig, återstår att tillämpa den på hvart och ett af de rörelsefenomen, hvilka vi kunna iakttaga på himmelen, och att undersöka huruvida man till alla delar kan förklara dessa endast genom att tillämpa gravitationslagen på de i hvarje särskildt fall uppträdande förhållandena. Det är med lösandet af denna uppgift, astronomin allt sedan Newtons tid varit sysselsatt.

Huru långt har detta oerhördt mödosamma arbete framskridit? Har den astronomiska vetenskapen verkligen lyckats att blott ur Newtons lag på ett i allo tillfredsställande sätt förklara samtliga rörelsefenomen på himmelen? En blick på astronomins nuvarande ståndpunkt skall lemna oss svaret.

Den uttömmande undersökningen af blott en enda himlakropps rörelse tager redan i allra högsta grad forskarens uthållighet i anspråk och erfordrar den största skärpa i både matematiska och fysiska hjelpmedel. Förrän en på gravitationslagen grundad matematisk behandling af ett rörelsefenomen kan vidtaga, är det oafvisligen nödvändigt att känna alla de omständig

er, som på denna rörelse kunna inverka. Observationen gif· oss himlakropparnes lägen projicierade från jorden emot nmelssferen. Sammanställningen af sådana iakttagelser från ta tider låter oss sedermera sluta till de lägeförändringar på nmelen, det celesta föremålet under mellantiden undergått. nom fullkomningen af optiska och mekaniska hjelpmedel har ervationernas noggrannhet drifvits till en höjd, oanad af tiare generationer. Härigenom har det blifvit möjligt att utäcka undersökningen till rörelsefenomen hos komponenterna i rngrupper, belägna på afstånd från oss, större än den mensk- tanken kan omfatta, och att visa att också dessa äro un-·kastade den allmänna gravitationens lag.

Tills vidare har det likväl icke varit möjligt att till alla ar följa dessa rörelsefenomen. Iakttagelsen af de skenbara eförändringar, en stjerna erfar genom jordens rörelse, gifver måttet på stjernans afstånd från jorden; stjernans för henne ndomliga rörelser, sådana de synas från himmelssferens mepunkt, jorden, kunna vi äfven observera. Genom kombination dessa båda finna vi ock den absoluta storleken af den sistnda rörelsen. Den andra komposanten af rörelsen deremot, ı längs rigtningslinien från jorden till stjernan, kunna astroniska observationer icke gifva. Möjligen skall astrofysiken · kunna fylla luckan genom undersökning af de förändringar, stjernas rörelse emot eller från jorden framkallar i dess ktrum.

I många andra fall åter äro de på fenomenet inverkande hållandena så föga kända, att astronomin ännu måste åtnöja med att endast på empirisk väg fastställa rörelselagarna.

Med ju större skärpa ett fenomen kan iakttagas, för denoggrannare undersökning är det tillgängligt. Rörelserna kropparna inom vårt solsystem äro derför bland alla föreser de, på hvilkas beräknande astronomerna offrat mesta da. Och i sanning, de härvid uppträdande på fenomenen in-·kande omständigheterna äro af den mest invecklade art, egle att förknippa undersökningen med de allra största svåheter.

Rörelsefenomenen hos en till solsystemet hörande kropp,

t. ex. en planet, bestämmas icke blott af solens och planetens ömsesidiga attraktioner, utan påverkas ännu af alla andra till solsystemet hörande kroppar. För att kunna beräkna inflytandet af dessas attraktion är det nödvändigt att utom deras massor känna deras lägen vid hvarje tid. Dessa kunna åter ej finnas, utan att man känner alla de krafter, genom hvilkas förenade inverkan de erhållit just dessa lägen. Och bland dessa krafter ingå äfven de, som härröra från den först betraktade planeten, hvars rörelsefenomen skulle undersökas. Äfven denna har ju genom sin attraktion framkallat rörelser hos de öfriga. Således, för att med beräkningen kunna följa en planets rörelse, är det en nödvändighet att känna denna planets lägen under olika tider, det är, just dess rörelse. Hvad man söker, borde man således redan på förhand känna.

Det enda medel att strängt matematiskt lösa hela detta så invecklade problem är att på en gång behandla rörelserna hos alla kroppar inom vårt solsystem. Men detta sista problem åter är så svårt, att en fullständig och sträng lösning deraf ännu icke vunnits; till och med kan man säga att nåendet af detta mål icke är möjligt, åtminstone icke förr, än matematiken ger oss hjelpmedel af helt annat slag än dem den hittills erbjuder.

Man är derför nödsakad att taga sin tillflykt till ett approximerande förfaringssätt. Att härvid en hög grad af approximation kan uppnås, så att beräkningarnas resultat i allmänhet ganska väl öfverensstämma med observationernas, detta beror på särskilda gynsamma förhållanden. Dessa bestå i hufvudsak dels i de stora afstånd, som åtskilja de särskilda kropparna i vårt solsystem, dels deri att solens massa så öfverväger alla planeters, att den rörelse, solen genom sin attraktion frambringar hos en planet, alltid utgör hufvudkomponenten af dennes rörelse. Skulle solsystemet bestå af solen och blott en enda planet, skulle dennes rörelse försiggå strängt i enlighet med Keplers kända lagar.

De förändringar, de andra planeternas attraktioner kunna framkalla häri, äro alltid af den litenhet, att de kunna kallas blotta *störingar* af den bana, planeten under inflytande af solens attraktion tillryggalägger. Af samma orsaker är ock förflyttnin-

gen hos en planet alltid betydligt större än de lägeförändringar, denna förflyttning kan förorsaka hos en annan.

Häraf följer nu sättet för den approximerande behandlingen af problemet. Man förutsätter först att alla planeter röra sig blott enligt de keplerska lagarna och beräknar derpå den inverkan, hvar och en af dem röner genom de öfrigas attraktion. Resultatet af räkningen blir då, att hvarje planet kommer att intaga lägen, som något differera från dem, hvilka den enligt blott Keplers lagar hade innehaft. Derefter undersöker man på hvad sätt dessa förändringar i de »störande» planeternas lägen i sin tur modifiera deras attraherande inverkan på den först betraktade planeten och dermed äfven dennes lägen. Dessa nya tillskott i planetens lägeförändringar, hvilka man kan kalla »störingar af andra ordningen» äro i allmänhet mycket mindre än de, hvilka genom den föregående beräkningen erhöllos. Ty genom de keplerska lagarna angifves i alla fall hvarje af de störande planeternas läge närmelsevis rigtigt, i följd hvaraf största delen af deras attraherande inverkan tages i betraktande vid den första approximationen.

Så fortskrider man från approximation till approximation, ända till dess man är öfvertygad derom, att de genom en ny sådan tillkommande termerna äro tillräckligt små för att kunna försummas, det vill säga tillräckligt små för att den af dem bestämda rörelseförändringen hos planeten icke skall kunna observeras från jorden. I vanliga fall äro tvenne approximationer härför tillräckliga.

Adderar man nu alla dessa störingar af första, andra och så vidare ordningen, så finner man planetens af samtliga störingar förorsakade afvikelse från den bana, de keplerska lagarna föreskrifva för den. I sjelfva verket har man härigenom beräknat de första termerna af en oändlig serie och i stället för denna series värde substituerat summan af dess första termer. Härvid gör man sig skyldig till tvenne ganska godtyckliga antaganden, som visserligen båda *tyckas* hafva sannolikhet för sig. Det första af dessa antaganden är att den ifrågavarande serien har ett ändligt värde, att den konvergerar; det andra är att, om blott beräkningen drifves tillräckligt långt, summan af de åter-

stående termerna är nog liten för att kunna försummas. Emellertid kunna fall uppvisas, då ingendera af dessa antaganden håller streck. Och i dessa fall måste hela det nyss framlagda behandlingssättet öfvergifvas eller åtminstone modifieras. Sålunda har för tvenne år sedan vår landsman prof. *Gyldén* framstält ett förfaringssätt, enligt hvilket vid den första approximationen planeternas banor tänkas icke såsom keplerska ellipser, utan såsom kroklinier, resulterande ur en kombination af de keplerska lagarna med andra af en del af störingarna framkallade rörelselagar.

Öfver hufvud medför hvarje approximerande förfaringssätt stora olägenheter. Approximationen är blott ett närmande till sanningen, icke sanningen sjelf. Och då det approximerande förfaringssättet under en längre tid användts, måste med nödvändighet differenser uppstå emellan dess resultat och verkligheten. Häraf har icke heller astronomin undgått att röna inflytande. Det har hittills endast undantagsvis lyckats att genom beräkning bestämma en himlakropps rörelse under en mycket lång tidsföljd med den noggrannhet, att resultaten fullkomligt skulle öfverensstämma med senare observationer. Öfverensstämmelsen emellan beräkningar och observationer utsträckta öfver längre tider har endast varit mycket stor, icke så fullständig att ej afvikelsen med bestämdhet kunnat konstateras.

Oaktadt en möjlig orsak till dessa differenser emellan observation och beräkning ligger nära till hands och enligt det föregående vore att söka i beräkningens ofullkomlighet, så har man dock icke underlåtit att för deras förklaring uppställa hypoteser, hvilkas berättigande af redan nämd grund starkt kan ifrågasättas. Från teoretisk ståndpunkt taget, kan man dock icke frånkänna dem ett visst intresse. Så t. ex. den, att den allmänna tyngdens lag icke vore så enkel, som den vanligen framställes. Må vi tänka oss en kropp såsom centrum för en kraft af ett visst slag, hvilken derifrån utstrålar lika åt alla håll och städse med samma intensitet. Fördelningen af denna kraft blir då lika på alla punkter, hvilka befinna sig på samma afstånd från kroppen. Antalet af punkter på ett visst afstånd förhåller sig såsom qvadraten på samma afstånd. Då vidare den

:aft, som skall fördelas på alla dessa punkter tillsamman, oberoıde af afståndets storlek, städse blir lika, så följer att den kraft, ım kommer hvarje punkt till godo, förhåller sig omvändt såsom radraten på afståndet. Så verkar ock den allmänna gravitaonslagen enligt den gängse definitionen.

Ofvan anförda resonnemang gäller emellertid blott, om kropen är i hvila eller om åtminstone dess hastighet är försvinande i förhållande till kraftens fortplantningshastighet. Anhänarene af en modifierad gravitationslag antaga nu att attraktionsraftens fortplantningshastighet icke är oändligt stor i jemförelse ned de stora rörelsehastigheterna hos planeterna. Under den id, som attraktionskraften behöft för att tillryggalägga afstånlet emellan två planeter, hafva deras lägen förändrats, hvarför let, då man vill angifva en planets attraherande inverkan på n annan vid en viss gifven tid, icke vore tillräckligt att ätta attraktionen omvändt proportionel emot qvadraten på afståndet emellan de begge kropparne; der måste tillkomma ännu ndra termer.

En annan hypotes, som tillvunnit sig stor uppmärksamhet, är den, att; verldsrymden vore uppfyld af ett ämne, som skulle göra motstånd mot rörelsen. Den fysikaliska teorin för ljuset antager ju redan att etern fyller hela verldsrymden. Orsaken till uppställande af hypotesen i fråga voro undersökningarna om len encke'ska kometens rörelse. *Encke* och senare *Asten* funno tt fortgående närmande af denna komet till solen. Att verkan f ett motståndgörande medium måste blifva af detta slag är ätt att finna. Ty, om man frånser från störingar, bestämmes ometens rörelse i hvarje nu af dess hastighet och solens attrakion; och då hastigheten förminskas genom det yttre motstånlet, så får den andra komponenten, solens attraktion, öfvertaget ch närmar kometen till solen. Andra lika sannolika hypoteer, för det mesta hemtade ur de fysikaliska processerna inom ometen, hafva ock uppstälts, hvilka lika väl som den förra unna förklara denna abnormitet, hvilken möjligen ock återfinnes hos *Winneckes* periodiska komet. Hos andra himlakroppars örelse har man icke iakttagit egendomligheter af detta slag, vilket skulle förklaras deraf, att mediet i verldsrymden emot

dessas rörelse utöfvar ett mindre motstånd, likasom luften mindre hindrar en metallkulas än en fjäders fall. Deremot har man upptäckt några ojemnheter i planeten Mercurii rörelse, hvilkas förklaring man velat söka antingen i tillvaron af planeter emellan Mercurius och solen eller i attraktionen hos den materie, som ger upphof åt zodiakalljuset.

Den bästa proberstenen derför, huruvida gravitationslagen ensam är tillräcklig att förklara rörelsefenomenen, erbjuder oss månens rörelser. Bland alla celesta föremål är månen oss närmast; vi kunna derför följa dess rörelser med betydligt större noggrannhet, än de öfriga himlakropparnes. Månens iakttagna rörelser måste derför afgifva det bästa vittnesbörd om rigtigheten eller falskheten af de förutsättningar, hvilka man lägger till grund för den teoretiska beräkningen. Å andra sidan fordrar denna teoris bearbetande än större uthållighet och skärpa hos beräknaren än någon annan. De flesta af den teoretiska astronomins stormän, en *Laplace, Lagrange, Hansen, Adams, Plana, Delaunay,* hafva åt detta problem egnat sina bästa krafter. Och likväl vänta flere i sammanhang med månens teori stående frågor sin slutliga lösning ännu i den dag som är. Prof. *Newcomb* i Washington har framvisat en term af kort period i månrörelsen, hvars orsak ännu ej blifvit funnen. Äfven några andra ännu icke fullt förklarade ojemnheter med lång period har man konstaterat. Längst och ifrigast har dock striden rört sig om den så kallade sekularändringen i månens medelrörelse, d. v. s. en sedan århundraden fortskridande ökning af månens medelhastighet och deraf följande fortgående närmande af månen till jorden. Att en sådan förefinnes och hvar förklaringen dertill i enlighet med gravitationslagen skall sökas, derom äro alla ense. Deremot har man tvistat derom, huru stor denna acceleration af månens hastighet är. Då de från de gamles skrifter hemtade anteckningarna om månförmörkelser jemfördes med nyare observationer, fann man för denna storhet ett värde af 12″ på ett århundrade. *Pontécoulant's, Plana's, Hansen's* på tyngdlagen grundade beräkningar gåfvo äfven samma resultat. Härmed hade då saken varit afgjord, om ej analoga beräkningar af *Adams, Delaunay* och *Cayley* hade gifvit ett

ıat, nemligen 6″ på århundradet, således blott hälften af det observationerna härledda. *Adams* visade ock att *Pontélant's* och *Plana's* metoder voro mindre säkra. Hans motıdare *Hansen* medgifver ock att andra orsaker än gravitatioı kunna verka en acceleration af månens medelrörelse. *Hansen* ›ställer till och med sjelf hypoteser häröfver: å ena sidan eterns tstånd, hvilket, enligt hvad redan vid fråga om den encke-, kometen anmärkts, skulle göra att verkan af jordens attrakn blir större och således månen närmar sig jorden, å den lra sidan hypotesen att jordens rotationshastighet aftager, att edes dygnet förlänges. Då nemligen tidsenheten växer, hin: månen under denna tidsenhet tillryggalägga en allt längre r; dess hastighet blir således *skenbart* större. Att åter jorıs rotation småningom blir långsammare kan bero antingen dess ytas friktion emot etern eller af det tryck Atlantiska ›anens vågor utöfva, då de, blifvande efter den fasta jordskorn vid rotationen, slå emot Amerikas kuster. Att en sådan potes kunde vara plausibel sökte *Hansen* uppvisa derigenom ; han genom beräkning ådagalade hurusom afvikelserna emelı *Adams* resultat och det ur observationerna härledda kunna llt förklaras, om man antager att dygnet under en tid af 2000 förlänges med föga mer än en hundradedels sekund.

De här anförda siffrorna gifva en föreställning om noggrannten af astronomiska resultat och om huru långt deras osäkert sträcker sig. Härigenom kunna de i sin mån bidraga till rfullständigandet af den skizzerade bild, jag här sökt gifva astronomins närvarande ståndpunkt. På grundvalen af gravitionslagen bygger den teoretiska astronomin sina undersöknin-r. Med ofantliga svårigheter är detta arbete förknippadt och st i följd af dessa svårigheter uppnås icke alltid en fullkomlig, en i hvarje fall en hög grad af öfverensstämmelse emellan räkningarnas och observationernas resultat.

Mycket har redan uträttats; mycket återstår här ännu för räkningen. Ett ej ringa steg framåt skall vara det, då ın kan grunda beräkningarna på en mera exakt kännedom af data, som för dem böra läggas till grund. En sådan kan ınas endast genom under lång tid fortsatta iakttagelsers kom-

bination med räkneresultaten. Och i denna rigtning kunna vi derför med full visshet förutsäga en betydande utveckling för astronomin. Ett framåtskridande i afseende på räknemetodernas förbättring sammanhänger åter på det intimaste med framstegen inom den matematiska vetenskapen.

A. Donner.

Studier i modern konst.

Parisersalongen 1883.

I.

Att årets salong hvarken var bra eller dålig, det visste hela Paris redan på fernissningsdagen. Der fans intet enda verk af allra första rang. Der funnos visserligen många dukar af värde, en och annan verkligt storartad framställning ur Frankrikes historia, åtskilliga motiv ur den heliga historien, moderna genrebilder i kolossal storlek, en hel region modellfigurer i kläder eller utan kläder, många porträtt och många landskap af stor förtjenst, men icke ett verkligt mästerstycke, åtminstone ej bland de 2,480 oljemålningarna.

Nere i midtelpartiet, der statyer, grupper och byster till ett antal af 1,047 som vanligt stodo utplanterade mellan blommor och bladväxter, der fans ett mästerstycke, *Barrias'* »den första begrafningen», Adam och Eva bärande den döde Abel i sina armar, en vackert sammanstäld grupp och utförd på ett lika känsligt som öfverlägset sätt. Arbetet har redan, då det för några år sedan var utstäldt i gips, skaffat sin upphofsman »la grande médaille d'honneur».

Åt någon målare har man i år svårt att kunna skänka den högsta utmärkelsen. De gamle ansedda mästarne, som äro i tur att få den som belöning för långvarigt sträfvande, ha ej stält ut något konstverk af betydenhet. Henner har visserligen på salongen ett nunneporträtt och en läsande qvinna, två dukar berömda af de flesta tidningar i så svassande ordalag, att läsaren, om han är lättrogen, låter öfvertyga sig om att att han har inför sig arbeten af en ibland alla tiders allra största konstnärsandar, — men är läsaren deremot misstänksam, så väcker detta öfvermått af loford tvifvel om den rätta halten hos denne Titians öfverman.

Henner skulle ha den stora hedersmedaljen, det var ej första året man hade satt detta i fråga.

Näst efter honom följde Bastien-Lepage, den unga skolans ideal, och Cazin, till hvilkens »Judith» skaror af unga konst-

stande själar dagligen strömma för att läska sig ur den bedrade målarens skönhetskälla.

Och salongspriset skulle den tjugutvååårige Rochegrosse ha.

Den unga franska smaken förefaller den oinvigde i hög id besynnerlig. Man stannar framför en af dessa taflor, som ifvit så lofordade och hvilkas mästare hyllas af tusen, man r en smutsigt nedsåsad duk med allt annat än vackra figurer, an finner taflans tekniska utförande ointressant, ja ibland rent motbjudande, ämnet kan ej väcka någon medkänsla, uppfattngen deraf lika litet. Man tillstår sin oförmåga att kunna något tilldragande i konstverket, man öfvervinner sin motlja och går flere gånger att betrakta det i hopp att kunna ppfostra sin blick och småningom tränga in i detta förfaringstt, som är så olikt allt, hvad man lärt sig att tycka om. Men t lyckas ej, man är och förblifver lika kall, lika oberörd, an kan ej tvinga sig att finna behag i det fula och kalla det r skönt.

Detta hvad beträffar *Cazin*.

Hans Judith, framstäld i det ögonblick, då hon lemnar n belägrade stad för att snärja den fiendtliga härföraren, är högst besynnerlig tafla, hvars ämne ingen skulle kunna gissa g till, om han ej läste förklaringen, som för all säkerhets skuld spikad fast på ramen. Målaren har haft den originela idén t uppfatta sitt ämne modernt, åtminstone delvis. Framför adsmuren, som begränsar ett ödsligt landskap, torrt och härdt af nöden och af kriget, står en medelålders qvinna af det est hvardagliga utseende, klädd i en rundskuren kappa och rutig halsduk, sysslolös och så intetsägande som möjligt. De idra figurerna blicka med förtröstan på henne; till först en ckert hopkommen grupp, en arbetare i blå blus från Paris' tor med hustrun, som lutar sitt hufvud mot hans skuldra, edan han fattar om hennes lif och med andra handen håller n son, en i det närmaste naken pojke, hvilken med nyfikna ickar följer Judith, der hon står och tar på eller af sig sin ppa. Bredvid familjen synes en soldat — i harnesk och uppflade skjortärmar; ett svärd är satt i hans hand, men han ller knappast i det. På marken skymta några lik, längst am i förgrunden en qvinna med ett huckle knutet om hufvut och en svart- och hvitrutig schawl öfver axlarna, tryckande t litet dödt barn till sitt bröst.

Denna bisarra komposition har fått mycket beröm, har rklarats vara en af de mest intressanta dukarne på hela utällningen. Nog är den originel, till och med i så hög grad, t man ej alls förstår den, och besluter man sig äfven för att deruti endast bilden af ett förhärjadt land, så får man alls klart för sig att den simpla qvinnofiguren, som står der och tar, vore redo att uppoffra sig för att rädda sina landsmän.

Koloriten har äfven påståtts vara ypperlig, till och med

förtjusande, fast den i mina ögon var så rå och smutsig, att man får söka dess like. Der funnos visserligen i landskapet partier af stor sanning, men allt var ditkladdadt på ett högst obehagligt sätt, som föga tjusar våra ouppfostrade ögon och som alls ej liknar Cazins öfriga taflor, de små stämningsfulla bitar, dem han utstält i »Salon des arts décoratifs».

I förgrunden på hans tafla håller en figur en lagerqvist i sin lyftade hand, och den skiljer sig ej det ringaste från några träd, som skymta fram längst borta i bakgrunden, ett förakt för färgperspektivet, som denne målare delar med flere sina kamrater af den unga skolan. Åt aflägset belägna föremål gifva de fullt ut lika starka toner, som de ha i förgrunden, och lufttonerna, som dämpa färgen, se de ej eller vilja de ej se.

Bastien-Lepage står nära den rigtningen. Han, som så ofta fått höra den anmärkningen att han vårdslösat alla bisaker på sina taflor, har detta år med yttersta noggrannhet utfört hvarje bit på sin stora duk, har målat grässtrån och dussintals gröna och gula blad så minutiöst, som någon närsynt granskare kan önska, och derför har också hvarje del af hans tafla blifvit förträfflig i och för sig, medan den som helt betraktad verkar tung och ej fullt natursann. Den brokiga bakgrunden med sina starka färger går alls ej undan, utan ligger som en målad fonddekoration tätt bakom figurerna, och det hjelper ej att husen der borta, kyrktornet och de enstaka träden stå utmärkt bra och sant mot den ljusa himmeln; de underordna sig ej, der fins ingen luft, det gör ej det fulla intryck af natur, som en tafla, målad af Bastien-Lepage, borde göra.

Och ändå är nog hvarje penseldrag derpå gjordt på stället, i fria luften.

Taflan, som i alla fall är ett af de mest personliga konstverken på salongen och ständigt samlar omkring sig täta hopar af åskådare, heter »L'amour au village» och framställer en ung bondpojke, lutande sig mot ett staket i samtal med en flicka, som på andra sidan om staketet stöder sig deremot. De äro ej det allra minsta idealiserade, de båda. De vända hvarann ryggen, men synas föga hågade att gå ifrån hvarann, fast de ej säga ett ord för tillfället, derför att de ha allt för mycket att säga hvarann. Han ser på sina händer, flickan undersöker en blomma; hennes mot åskådaren vända rygg med de båda stubbade flätorna, den naiva hållningen och i synnerhet det sätt, hvarpå hon vänder sin ena fot inåt, äro högst karakteristiska och ytterst rättframt återgifna. Det är ett verkligt mästerdrag, det sätt hvarpå konstnären stält sina modeller, och det ser nästan ut som om han öfverraskat dem på bar gerning, då de, hvilande sig efter arbetet i trädgårdarna, stält sig att språka samman, utan att veta huru de skola hitta på en inledning till det vigtiga, de båda två så gerna vilja ha sagdt.

Bastien-Lepages målningssätt är i hög grad intressant, fast

det drar tid, innan man hinner sätta sig in i hans sätt att se naturen. Hans ansigten förefalla något platta och entoniga i färgen, men det är ju möjligt att de verka så ute i den jemna belysningen. Men att naturen alltid håller förgrunden i starka färger och dämpar det i fjärran liggande, det är säkert.

Med afseende på *Henners* salongstafla har en tidning yttrat: »Om man liknade salongen vid ett smycke, bestående af stenar af större eller mindre värde, mellan hvilka en och annan diamant lyser fram, så skulle vi mest beundra den rena ädelsten, som skimrar klarast ibland alla: Henners »La liseuse».

Vi veta huru Henner målar, vi känna hans tre färger, hans menniskokroppar af elfenben, hans mörkgröna sås, som får föreställa skogar eller gräs allt efter omständigheterna och hans blågrå himmelsfärg, som någon gång speglar sig i en liten källa. Vi känna hans ytterst fattiga fantasi, hans föga omfattande ämnen, hans många taflor, som nog äro ädelstenar allesamman i en del franska kritikers ögon. Han har målat en Susanna med de båda domarene, hvilken nu sitter i Luxembourg, och der har han försökt smyga in litet flere färger än de vanliga tre, han har gjort andra bibliska taflor, men mest nymfer och oftast en enda elfenbensqvinna, sträckande sig i det gröna, som skall föreställa gräs. Hans dukar bjuda oftast på en behaglig färgton — mörkgrönt är ju välgörande för ögonen — modelleringen af figurerna har något på en gång kraftfullt och ytterst känsligt i sig, men aldrig har naturen inspirerat honom att måla af sig, tvärtom går han i sin oaflåtliga sträfvan efter originalitet så långt, att ingen kan följa honom. Hans bilder äro ej verklighet, utan drömbilder af ett tjusande behag, säga hans beundrare; det är ej modellstudier han målar, det är »qvinnan», skapelsens praktblomma, och henne målar han så, att de gamle mästarne från flydda konsttidehvarf skulle afundas honom hans fina uppfattning, och så, att hans dukar afväpna all kritik.

Det sköna är svårt, och den franska smaken egendomlig. För min del kan jag i »La liseuse» ej se annat än en half qvinnofigur, af hvilken flere partier äro mycket behagfullt modellerade, med konturer, som försvinna i den mörka bakgrunden eller i en långhårig hud, på hvilken hon ligger, med halfskuggor, som alla gå i samma naturvidriga gröngrå färg, tillagad portionsvis, och med ett ansigte, der inga drag framstå utan allt är utsuddadt. Hon ligger framstupa, omgifven af mörker, läsande i en bok — hon måtte ha goda ögon — stödjande det rödhåriga hufvudet mot handen och hvilande sin hvita, blodlösa kropp mot den rödskiftande djurpelsen.

Det är ju möjligt att Henners taflor, då man rigtigt lär känna dem, kunna försätta åskådaren i den stämning af stilla drömmeri, som tyckes ha beherskat målaren, då han suddat sina dukar mörka kring den hvita qvinnobilden. För min del före-

drar jag hvarje liten bit, om än aldrig så enkel, der det finnes uppigtig sträfvan efter natur, bara natur. Den behöfver man ej söka efter, men man måste ha förmåga att se och älska den för att kunna återgifva den på ett personligt sätt.

Långt framför Henner sätter jag Bastien-Lepage och hela skaran af verklighetsmålare; i Edelfelts finska gumma med pertkorgen ligger oändligt mycket mera känsla än i alla elfenbensnymfer tillsamman, hvilka »afväpna kritiken» genom sin »grace». Och kastar man en gång all sannolikhet öfver bord och ritar »gubbar», som småbarnen göra, om ock med användande af en uppdrifven teknisk färdighet, — då föredrar jag till och med Puvis de Chavanne, fast han kan vara besatt löjlig ibland, framför Henners intetsägande bilder.

Det fins åtskilliga nymfer på salongen, qvinnofigurer i gräs eller vid en strand eller hvilande på något ljust draperi, mer och mindre väl utförda, ett par af stor kraft och mägtigt verkande ljus, och vidare fins der flere qvinnomodeller, målade med ateliern till bakgrund, denna senare stämningsfull och färgmättad, tack vare alla konstsaker, taflor, draperier och väfnader, som pryda konstnärsbostaden. Det ligger ju så nära till hands[1] att måla af sin egen eller andras atelierer — utan tvifvel de mest penselvärda interiörer, som, med undantag af gamla kyrkor, finnas att tillgå nu för tiden. Också bjuder salongen på ett stort antal dylika bilder antingen med modellen till staffage poserande, hvilande, frukosterande, eller med fremlingar på besök hos målaren eller med dennes porträtt, lutande sig bakåt i stolen med palett och penslar i handen eller tändande en cigarrett, medan han betraktar sin upplagda tafla.

Bland årets medaljkandidater nämde den allmänna meningen *Rochegrosse* såsom sjelfskrifven till »le prix du salon». Den unge konstnären — han är ej mera än tjugutvå år — har utstält en ofantlig duk, en scen från Trojas intagande, då den lille Astyanax ryckes ur sin moders armar för att på Ulysses' befallning kastas öfver muren ned i lågorna. Det fins öfverdrifter i den bilden, det fins så mycket af fasa och blod och eld, att hälften hade varit nog, men det är just det ungdomligt käcka, det liffulla, lidelsefulla i kompositionen, som, jemte det präktiga utförandet, har gifvit taflan ett hedersrum bland årets målningar. Der är ingenting sökt eller affekteradt — utom Ulysses, en ganska betydelselös bifigur, som står med korslagda armar och fladdrande kappa lik en teatertyrann högst uppe i taflans högra hörn — den hemska situationen är berättad på det mest dramatiskt lifliga sätt, men utan några tillkrånglade ställningar eller konstrikt hopfogade grupperingar, allt är måladt i breda kraftiga drag, utan att derför bli rått eller kladdigt, som på Cazins tafla, och färgen verkar sann, det hela påminnande om

[1]) Medan hjernan är omöblerad. Utg.

Henri Regnaults första löftesrika uppträdande inom den franska konsten.

En brant och trång trappa leder upp utefter muren, på hvilken dödade trojaner blifvit hängda upp i en rad. Nedanför ligga högar af lik, stympade qvinnor, afhuggna hufvuden, trappans bröstvärn har tjenat som stupstock, blodet forsar ned för stenen och har stänkt omkring åt alla håll. Mellan kolnade stockar och bränder slå lågorna upp, och röken drifver i skyar fram öfver muren. Der nedanför trappan ha fyra blodiga krigare, som alls ej äro af den davidska typen för soldater från det gamla Hellas, gripit Andromake, medan den femte ryckt barnet ifrån henne och sprungit upp ett par trappsteg hållande den sprattlande gossen i håret med ena handen och med andra armen om hans bröst. Modern med vildt fladdrande hår, dödsblekt ansigte och gnistrande ögon har gripit med ett förtviflans tag fast i våldsmannens kappa, hennes klädning har spruckit och glidit undan, så att hennes bröst och öfverkropp blifvit fria, de fyra soldaterna draga henne nedåt med en våldsam rörelse, så att hon ligger bakut emot muren, en griper henne om lifvet så hårdt, att hans muskulösa arm rigtigt skär in i hennes kropp, de andra vilja få henne att släppa sitt förtviflade tag i kamratens kappa — allt detta en skräckscen af öfverdådig kraft och svällande af lif, som, trots blodet, bränderna och alla liken, likväl icke ger detta vämjeliga intryck, hvilket så många moderna slagtningsbilder föra med sig.

Väl målad är den och af vacker färgverkan, med en kallgrå ton öfver det hela. De grekiska vapnen och rustningarna, de bruna senfulla armarna, Andromakes bleka kropp och det praktfulla röda draperiet, som glidit ned från hennes bröst, den svartklädda krigaren med barnet hårdt tryckt intill sig, ungen som sprattlar i luften och sträcker sin knubbiga arm efter modern, allt samlar sig till en totalbild af präktig verkan. Liken äro väl studerade, den svartlockiga flickan i förgrunden en utmärkt bild af »nature morte» och eldskenet effektfullt återgifvet.

Från denne unge fransmans kraftfulla tafla, som med sin våldsamma grupp, sin lidelsefulla vildhet och sin starka färg slår ned allt, som fått sin plats på samma vägg i den ofantliga salen, är det blott ett par steg till en annan duk af ungefär samma storlek som den, en duk, som prydes af ett kändt, både beundradt och häckladt namn, men som ej kan sägas bära upp det med heder, som utan tvifvel gjort bäst, om den ej rest ända till Paris för att der blotta sin upphofsmans svagheter, och som alls icke kan uthärda någon jemförelse med de franska konstnärernas verk i deras sträfvan efter natur och sanning. Det är »Sommaren» af *Hans Makart.*

Den duken skulle jag vilja se infattad inom rika ornament i en praktfull sal i renässansstil. Der, omgifven af präktiga

boiseringar, af i trä skurna figurer, af gobeliner och djupa färger och belyst af stora fönster med små rutor och målade vapen, skulle den göra sig bra, denna dekorationsbild, som har så ytterst litet med verklighet att skaffa, som har till mål endast att tjusa ögat, men eljes föreställer ingenting, som är så stillös och ihålig och alls ej lämpar sig för en sal i en modern konstutställning, allra minst i Paris. I denna stad kunde, det är sant, den barocka sammanställning af figurer och färger, som kallades »Karl den femtes intåg i Antwerpen», blifva ryktbar tack vare sin öfverväldigande storlek och sin färgprakt, osann som denna var, ty den taflan bar dock inom sig åtskilligt af renässansens yppiga lifsglädje. Men »Sommaren», hvad är den annat än en anspråksfull dekoration att fatta in i ett väggfält, en bild af slösande rikedom, praktfulla draperier, marmor och guld i yppigt öfverflöd, guldhåriga qvinnor i guldstickade drägter, påfoglar, blommor, dufvor, en sammangyttring af allt, som kan hopa färg i en fantastisk tafla? Några af damerna spela schack, en naken ung qvinna med glittrande smycken på hals och armar ligger utsträckt på en divan lekande med några fjärilar, som fladdra öfver hennes hand, medan andra damer, oklädda eller höljda i hvita draperier, ha stigit upp ur af den rikt brunt löfverk skuggade bassängen. Färgen är gul och påminner mindre om natur än om gamla målningar, teckningen, liksom på Makarts förra taflor, föga seriös, qvinnotyperna alldeles de samma, som vi förut träffat både på »Karl den femtes intåg», på »Catharina Cornaro» och på hans äldre arbeten, det hela, som sagdt, en öfverdådigt slösande grann dekoration, men en bild af en konstrigtning, som tillhör en längesedan förfluten tid, ett bravourstycke utan något inre lif.

II.

»Den stora konsten» intar ett ganska litet rum på salongen i år. Stora dukar finnes der godt om, men få ämnen af stor hållning. Vi ha *Aimé Morots* »Kristus på korset», som varit föremål för många skilda uttalanden i pressen och som af de flesta förklarats sakna all känsla och vara intet annat än en modellstudie, liksom Bonnats illa åtgångna framställning af samma ämne. Och likväl saknar Morots bild alls icke känsla, tvärtom finner den i mitt tycke ett ganska vackert uttryck i den korsfästes hufvud, hvilande bakåtlutadt på korsets tvärbjelke och med blicken rigtad uppåt. Armarna bilda ej fullt vackra linier, men hela figuren är för öfrigt både vacker och väl studerad, hållen visserligen i den moderna kalla ton, som närmar sig gredelint. I stora drag har *Paul Flandrin* gifvit en framställning af »Jairi dotters uppväckande», *Chartran* har sändt hem från Rom en stor brun bild af den helige Franciscus af Assisi, då Jesus uppenbarar sig för den uttröttade pilgrimen, hvilkens fromt

förvånade ansigtsuttryck är liksom hela taflan särdeles bra, och *Lehoux* har målat en löjlig men stor tafla, »Simson strypande lejonet», der Simson verkligen är utrustad med ovanliga krafter, eftersom han låter lejonet borra alla sina fyra tassars klor i sin kropp, utan att han ändå släpper sitt säkra tag om djurets hals.

Allegoriska bilder fins blott ett fåtal, *Benners* löjligt uppstälda gracer, det är tre oklädda qvinnor stående i rad på en äng, en mindre lyckad personifikation af »Snöflingan» i form af en ganska bastant dam, som kommer nerflygande i ett omöjligt vinterlandskap, och några dylika. *Bouguereau* har sändt en »Natten», en i linierna särdeles vacker, men i öfrigt fullkomligt intetsägande qvinnofigur, sväfvande stilla fram öfver fälten med en matt aftonhimmel till bakgrund, och en stor duk, »Alma parens», Bouguereaus vanliga tankfullt stela qvinnotyp, sedd rätt framifrån, der hon sitter på ett slags modellbord och omgifven af ett halft dussin barn, de samma som ofta på hans förra taflor förekommit sväfvande i luften omkring nymfer eller förtröstansfullt slutande sig till heliga jungfrur, de der sitta i dystert allvar på skulpterade troner med gyllene glorior bak på hufvudet. Färgen på dessa båda taflor är Bouguereaus vanliga, och de äro fullt ut lika felfria och lika tråkiga som flertalet af hans öfriga arbeten.

Comerre, som i fjor hade målat »Stjernan», den hvitklädda dansösen, sittande i sin klädloge med den skira korta klädningen uppkastad som en solfjäder bakom ryggen, har i år velat komma med något stort ämne, utfördt i stort, och han har funnit det i en skämtsam strid mellan fauner och nymfer, en mycket dugtigt och köttfullt och lefnadsgladt målad grupp, men som man tycker sig ha sett väl många gånger förut.

Innan vi öfvergå till de egentliga historiemålningarna och till den på salongen talrikt företrädda moderna genren, skola vi kasta en blick på några af de nordiska konstverken inom Palais de l'industrie. Der finnes, så vida jag ej råkat förbigå något nummer, 26 taflor i olja af svenska målare och 4 svenska skulpturverk. Af finnar har jag hittat endast få arbeten, *Valter Runebergs* kända marmorgrupp »Amor och Bacchus», de förtjusande ungarna, som prydde Göteborgsutställningens vestibyl och nu gjort en tur till Paris, och samma konstnärs unga flickstaty, kallad »Vid sexton år», en noga studerad, mycket spänstig figur i en ställning, som ej bildar så vackra linier som den kunde. Hr *Stigell* har en kraftfullt modellerad slafvinna, — hr *Wallgrens* lille fiskare har jag ännu ej fått reda på.

I tafvelsamlingen hitta vi snart hr *Berndtsons* arabiska färgare, en rätt rolig figur i blå drägt och med blåa händer, färgande i blått vatten en mängd blåa stoffer, alltsamman noga utfördt efter naturen, — och der finna vi äfven namnet *Albert Edelfelt* på två dukar, den ena en gammal bekant för hans konstälskande landsmän.

Den gamla bondqvinnan, som med sin stora pertkorg knäet har slagit sig ned på vägkanten, är som bekant en stoı bild i litet format, en god karaktersstudie af ett ovanligt karaktersfullt hufvud. Men den skulle ej förlorat på att ha blifvit med litet mera omsorg utarbetad, ty i det skick den nu är. kan den aldrig få rang af att vara annat än en undermålad studie, upplagd med stor kraft och mycken säkerhet fastän med en färg, som är såsig och föga behaglig att se. I mitt tycke äro ofta hastigt gjorda studier de mest tilltalande af alla taflor, man får se, men en modellstudie, vore den äfven vårdslöst utförd i fria luften, kan läggas upp på oändligt många sätt, och den bör väl ändå verka som natur, som kött och ej som gelé, om den ses på nära håll. Hr Edelfelt har fått en egen teknik på de sista åren, något vått och blaskigt i behandlingen, något liknöjdt, öfverlägset, blaseradt i sättet att föra penseln, som alls ej länder till hans fördel, och så friskt och djerft, som det fruntimmersporträtt, han för ett par år sedan hade utstält på konstföreningen i Stockholm, tyckes han ej kunna måla nu mera. Och då någon främling stannar utan någon förutfattad åsigt framför hans »Gudstjenst i nyländska skärgården», som blifvit både prisbelönt och inköpt af franska staten, så känner han sig något sviken i sin väntan, det kan ej nekas, fast han nog uppskattar taflans förtjenster och kan njuta af den ypperliga teckningen på de karakteristiska figurerna.

Franska kritici ha gifvit en hård dom öfver fru Reuterskölds porträtt, hr Edelfelts andra salongstafla detta år. Denna bild bör tvärt emot hvad förhållandet är med »gumman med korgen» ses på nära håll, ty på några stegs afstånd blifver figurens ansigte så urvattnadt och formlöst, att man knappast urskiljer något deri. På nära håll sedt är det fint utfördt, fast det våta behandlingssättet med modelleringens öfverdrifna mjukhet, som vill förneka tillvaron af en benstomme i det hufvudet, verkar obehagligt, liksom äfven den bara högra armen lemnar åtskilligt öfrigt att önska. Om teckningen på dess öfre linie vågar jag ej utsäga mitt tvifvel, men den verkar ej fullt som hudfärg mot det skära sidenet inunder. Att drägten — en elegant sidenkostym från slutet af förra århundradet — är öfverlägset behandlad och färgerna ytterst väl valda behöfver ej påpekas för dem, som känna konstnärens förmåga att måla delikata stoffer. Se blott den svarta rosetten, hvilken kraftig verkan den gör mot det matta ljusgröna sidenet och mot barmens färg! Kraft är eljes just det, som saknas i Edelfelts nyare arbeten.

Bland norrmännens målningar sätter jag obetingadt främst de båda småbitarna af *Werenskiold,* två verkligen ypperliga bilder af oförfalskad natur, den ena en stenig backe, der tre figurer sitta i solhetta och dam — ett ljus, som starkt påminner om impressionisternas bästa alster, men som alls ej är behand

ladt på deras vämjeligt råa sätt. Det finnes i denna lilla tafla, som vi alla sett mångfaldiga gånger i naturen hemma i norden, så mycket värme, en sådan torka och ett sådant qvalm, som få taflor kunna bjuda på, der finnes luft i hvarje ton och inga mörka färger. Och huru frisk är ej den andra lilla juvelen, den gröna ängen med sin yppiga grönska, äfven denna duk genomvärmd af sommarsol, men ej dammig och torr, utan uppfriskad af en lätt regnskur och af en rik paletts allra saftigaste färger.

Werenskiolds små taflor slå ned allt, som är upphängdt i deras granskap; man bryr sig ej ett grand om all virtuositet, all konst, lagd ned på nakna qvinnofigurer, på interiörer eller pikanta uppträden, då man genom hans gyllene ramar ser ut liksom genom ett fönster, långt bort från Champs-Elysées och från Paris, upp till nordens röda stugor, saftiga ängar och oländigt steniga backar.

I bredd med dessa små juveler blifva *Smith-Halds* båda stora mariner till intet annat än förtjenstfulla effektstycken, väl gjorda, med öfverflödande ljus och slående motsatser, målade så, att de måste draga hvarje åskådares blick till sig, och så, att de måste taga sig väl ut i den jemna dämpade dagern under de hvita förhängen, som afstänga takfönsternas ljus på salongen. Kanske är det öfverflödet på konstverk, som kommer oss att värdera både dessa båda och andra taflor mindre, än om de utställdes hemma och jemfördes med det lilla, som vi der ha att bjuda på. Åtminstone gjorde Smith-Halds i Stockholm utstälda strandscen med bryggan, der näten voro uthängda att torka, ett mycket starkare intryck än dessa båda ljusa, lätta och utan tvifvel fullt korrekta dukar. Båda visa mörka figurer sedda mot ett skimrande haf och en hvitblå himmel.

Thaulow visar ett par småtaflor, den ena en mycket sann bit från Seinens öfversvämningar, ingendera dock i mitt tycke af så stor förtjenst som hans vinterstudier från Kristiania.

Danskarne ha hållit sig undan. *Skredsvig* har ute i aqvarellisternas galleri en mycket vacker oljefärgsbit från Monte-Aventino i Roma och dessutom en oktobermorgon från franska landsbygden, solig men något nyktert uppfattad. Kröyer har ej sändt något. Han har för tillfället slagit sig på skulptur, hvilket han borde lemna åt dem, som ej blifvit utrustade med hans utpreglade färgsinne.

Och svenskarne! *Hasselbergs* »Snödroppe», en marmorbild, beställd af nationalmuseet i Stockholm, är utan tvifvel en af salongens allra vackraste skulpturverk, en smärt ung flicka, nära nog ett barn, af tjusande skönhet och utförd på det mest känsliga och formrena sätt.

Bland målningarna ha vi att iakttaga ett mycket godt porträtt, utfördt af *Richard Bergh*, Edvard Berghs son, kraftfullt och ärligt gjordt, som man kunde vänta sig af den sam-

vetsgranna unge målaren, ett studiehufvud af *Julia Beck* : god och stark färgverkan, fru *Hildegard Thorells* båda rasl hopmurade flickor, som jag förut omnämt i Finsk tidskrift, c de först visades i Stockholm, goda landskap af *Gegerfelt, Joha Ericsson* och *Edvard Rosenberg*, en särdeles natursann trä(gårdsinteriör af *Karl Larsson* och en dugtig hästtafla af *Ni Kreuger*.

Hvarken Hugo Salmson eller Alfred Wahlberg ha dett år lemnat något bidrag till salongen. Den sistnämde, som fc ej lång tid sedan kom tillbaka från sitt hemland med portfölje fyld af nya studier, har varit sysselsatt med ett par stora land skap, och Salmson, som nyligen hemsände sin rococcobilc »La séance», ett litet mästerstycke af elegans och färgprakt fick ej det för salongen afsedda förtjusande porträttet af en ung svensk dam färdigt till inlemningsdagen.

August Hagborg har en kyrkogård med en svartklädd qvinna stående framför en nyfyld graf, ett omåleriskt uppfattadt motiv, der bakgrunden, den flacka stranden och den stilla hafsytan, är det bäst återgifna; *Gustaf Cederström* en ytterst ledsam begrafning på landsbygden i Sverige; *Axel Borg* en natursann, enkelt målad utsigt af en gata i Örebro en vintermorgon *Hugo Birger* en bländande ljus sommarscen från Spanien, med sol och hvita klädningar, tyll, siden, påfoglar och kulörta lyktor i träden, en uppgift som likväl befunnits allt för svår till och med för hans koloristiska pensel.

Återstår *Hellqvists* i Wien prisbelönta historiemålning, »Waldemar Atterdag brandskattar Visby», ett betydande konstverk, en i enskildheter trogen tidsbild med många figurer af stor karakter och med en präktig bakgrund, en högst målningsvärd utsigt från den rika hansestaden under dess välmagtstid, med gråa sirade trappgaflar, pittoreska utsprång och svalgångar, spetstak, helgonbilder och ofvan alltsammans en del af stadsmuren slingrande sig utefter bergsknallarna.

Kompositionen, hvars venstra del är allt för splittrad och erbjuder allt för många tomma ytor, bjuder på en uttrycksfull hufvudgrupp, den unge riddaren, som i tyst harm knyter sin hand, och hans hustru, som med sitt barn på armen blickar upp mot himmeln i stilla undergifvenhet. Den visar äfven flere andra goda figurer af Visby borgerskap, som skynda att lemna sina dyrbarheter åt segraren, en rigtig teaterkung, der han med dyster uppsyn och rödt bofskägg sitter på sin tron, hållande det ofantliga svärdet i hand. *Litet* teater är det helt visst i denna komposition; det vore mera egendomligt, om det teatraliska elementet saknades i en sådan bild.

Georg Nordensvan.

Tre ballader af Alexej Tolstoj.

Öfvers. af *Alfred Jensen.*

I.

Den blinde skalden.

En furste med följe till vildmarken drog
att jaga i snåren de täta.
Bisoner och vildsvin till marken han slog; —
men jagthornens ljud ibland klipporna dog,
ty tid var att hvila och äta.

Att middag bereda, den tröttade flock
sig lägrar i svalkande lunden.
»Visst fägnar mig klangen af kannor och lock»,
så talade fursten, »mer gläder mig dock
en sång att få höra på stunden».

Då inföll drabanten: »Långt bort vid en å
det finnes en sångare ringa.
Fast blind, kan han ypperligt strängarne slå».
Då återtog fursten: »Hit komma han må
att glädje vid måltiden bringa».

Uthvilad och mättad är furstens eskort
och trår efter blodiga leken.
Ej älskar den stillhet, och derföre bort
den rider på stormande jagt, men om kort
harpspelaren kommer till eken [1]).

Bland ekarnes grenar han trefvar med staf
och släpar sig fram genom skogen.
I bröstet ett genljud af toner den gaf,
der svallar af högstämda tankar ett haf:
att qväda han är redobogen.

Knapt hackspetten hörs, som på trädstammen bor,
knapt skatornas snattrande qvitter.
Mot jorden gör gubben en bugning så stor,
fastän han är blind, åt det håll, der han tror,
att fursten med hoffolket sitter.

---

[1]) Enligt slavernes gamla föreställningssätt var eken ett heligt träd, der offringar anställdes och vid hvilket höfdingen tog säte.
Öfvers:s anm.

»O, furste! Din ynnest hur är den mig kär!
Bojarer, jag tack vill er bringa!
Nu färdig att sjunga ett qväde jag är.
Af fattige gubben dock föga begär,
ty svag är hans stämma och ringa!»

»Ej fyllest med sång kan jag tolka för er
de känslor, som på mig sig tränga».
Han tystnar, och stillhet i nejden sig bre'r,
på mossiga kullen han sätter sig ner
och börjar sin harpa att stränga.

Och dallrande tonen i skogen försmalt
med klangfulla, härliga orden.
Naturen, båd' nära och fjärran, ja, allt,
de blånande hafven och tingens gestalt
och hela den grönskande jorden,

och allt, som i skötet af henne der fans,
och hafsdjupens under de höga,
förtrollade bergen och pansarets glans
och hemliga skatter och segrarens krans, —
allt skådar hans siande öga.

I sången förevigas bragdrika dåd,
som timat i hänsvunna tider,
nationernas öden och furstarnes råd;
de store på jorden han beder om nåd
för den, som i fattigdom lider.

Till hopp och förtröstan han lifvar hvar träl,
och borgherrens stränghet han klandrar.
Han vill de förtrycktes och svagares väl,
men dömer till vanärans nesa den själ,
som fräckt uti öfvermod vandrar.

Och upp spirar ymniga tankarnes frö,
som guldgula rågen ur jorden;
och allt, som har stelnat af kyla och snö
i åldriga hjertat, upptinar af tö:
föryngrad är sångaren vorden.

På kinden sig tänder en flamma på nytt:
i minnet den gamle sig gläder.
Från högburna pannan bekymret har flytt;
till kejsaremantel med ens sig förbytt
hans trasiga, lappade kläder.

Mer ljufligt än någonsin sången nu ljöd,
och tonerna voro så klara;
hans hjerta af känslor, så eldiga, sjöd. —
Men solen vid synranden sjunker så röd,
och fram glänser stjernornas skara.

Och sångaren lyfte mot himmelens prakt
sitt stelnade, glanslösa öga,
som greps han af sångens gudomliga magt,
och ljudet af dallrande strängen i takt
med sången förklang i det höga.

Af intet den dödlika tystnaden störs,
så stilla det är uti runden,
Knapt kuttrande dufvan i fjärran nu hörs;
ett genljud af skallande jagthorn blott förs
med vinden till skalden i lunden.

Hans undran det väcker, att skaran är stum,
och tankfull sitt hufvud han böjer.
Men pilträden hviska bland vågornas skum;
»Hör på, käre far! Hvad du ändå är dum!»
Så en röst ifrån lunden sig höjer.

»Allena, bedragen här suttit du har
och sjungit för ödsliga trakten;
det furstliga vinet ren utdrucket var,
och ej fins i lunden en menniska qvar;
ty bort ha de dragit på jagten.

»Nu tränga de fram genom buskar och snår
på jagt i de grönskande lundar,
och modigt de följa i vilddjurens spår.
Hör! ljudet af smattrande hornen dig når
och skallet af hetsade hundar!

»Du kom till bojarernes skara för sent,
ty länge de vänta ej velat.
Belöning för qvädet du icke förtjent,
och loford af fursten dig blifvit förment;
förgäfves du sjungit och spelat».

»O, heliga lund, du min moder så kär!
I villa min själ varit fången.
Jag ensam har sjungit, men syndigt det är
att derför sig jämra, och icke begär
den blinde att prisas för sången.

»Om ögonen ej varit skymda också
af blindhetens mörka elände,
jag skulle ha sjungit min visa ändå,
jag kunde ej släcka de känslor, som då
i åldringens hjerta sig tände.

»Må hundarne hasta i vilddjurens spår,
och fursten den jagten må lofva!
Men konsten att sjunga, ej är hon mig svår,
och ros eller tadel jag derför ej får,
ty sången är gudarnes gåfva.

»Min sång är så ljuflig som nattdaggens tår,
än häftig som strömmarnes flöden,
än varm, som den doftrika, grönskande vår,
än härlig som solen, som stormen så svår,
än grym som den hastiga döden.

»Och den, som får njuta af diktningens tröst,
ej mägtar han styra sitt sinne;
så helig en flamma upptänds i hans bröst,
han måste förkunna med tjusande röst
de känslor, som röras der inne.

»Och bäcken, som hoppar från klipporna ner
till jemna och grönskande jorden
med skummande, sjudande vågor, ej ser
att tröst åt den tröttade herden han ger
och svalka åt törstiga hjorden.

»Jag trodde att fursten och hofvet hört på;
men sången ej nått deras öra.
Men eldig och varm var min stämma ändå,
och tonerna klungo i luften den blå
för alla, som ville dem höra.

»Jag tackar er alla, som hört mig i qväll,
främst dig, moder jord, du den sköna!
Dig, bäck, som har sorlat, jag bringar ett hell!
Hell eder, J stjernor på blånande pell!
Och hell vare lunden, den gröna!

»Och dem, som ej hört mig, jag tackar ändå,
må byte från jagten de bringa!
Vår furste en segerrik lefnad må få,
bojarerna skyddande kring honom stå!
Sist helsa och frid åt de ringa!»

entralafrika och det senaste decenniets upptäckter derstädes.

VII.

Är kolonisation af europeer möjlig i Centralafrika? Denna tiga fråga, hvilken måste intressera hela verlden, har intill aste år icke kunnat besvaras, emedan vår kännedom om ldsdelens inre ännu varit för ofullständig. En upptäcktsre- de ser endast en årstid på hvarje särskild trakt. Under ntiden förefaller landet honom för fuktigt, under den torra en för torrt. Man måste höra beskrifningar öfver samma d från olika årstider eller af personer, som lång tid vistats ett ställe, om man skall kunna bilda sig en sann föreställ- ig om dess klimat. Då det gäller ett så vidsträckt område, n en half verldsdel, får man dessutom vara försigtig i sitt nslut och icke, såsom ofta händt just i fråga om Afrika, af hållandet i en eller annan ökänd trakt låta förleda sig att döma klimatet i hela landet. Vi veta ju huru olika lottade nne närliggande orter inom vår egen verldsdel kunna vara, u bredvid en helsobringande kurort kan ligga en härd för rar och bröståkommor. Sådana motsatser visa t. ex. Genua det blott en mil derifrån belägna Nervi eller Neapel och iæ; ja till och med tvenne stadsdelar kunna i detta afseende a skärande kontraster. Sådant är äfven förhållandet i Afrika. lan vid kusten anträffar man bland de ohelsosamma sump- rkerna och fuktiga skogarne flere orter, hvilkas klimat euro- r icke blott kunna uthärda, utan finna behag uti och hvil- värme, minskad genom friska hafsvindar, blott under årets aste tid verkar förslappande på själsverksamheten. En sådan är Sansibar.

Äfven orter, som nu äro illa beryktade för sin sumpfeber, ına ofta med ringa arbete göras helsosamma. Malarian al- ıs som bekant, der vatten stagnerar under stark värme. Om n kan gifva vattnet ett aflopp, blir det oskadligt. Många kter i Medelhafsländerna, hvilka under den antika tiden voro ktbara och tätt befolkade, hafva blifvit ödelagda af malaria ıom att man låtit vattenledningsarbetena förfalla och vinnas åter för välstånd och civilisation genom återställande af de nla kanalerna eller genom uttorkning af sumpmarkerna. För ta senare ändamål planterar man träd, hvilka med sina röt- hastigt suga upp vattnet ur jorden och låta det afdunsta i ıornas rika löfverk. På samma sätt har man, enligt Serpa

Pintos uppgift, lyckats förbättra de sanitära förhållandena i en del af Portugals afrikanska besittningar. Kusterna af det tropiska Afrika kunna dock aldrig i sin helhet eller ens till större delen blifva ett hem för europeiska utvandrare; dertill är klimatet allt för varmt. Vi kunna derför genast öfvergå till höglandet och se till huruvida der finnas nejder, som erbjuda de hvite angenäma vistelseorter.

När man från Egypten färdas uppför Nilen och har lemnat katarakterna bakom sig, kommer man till staden Chartum vid Bahr-el-Abiads och Bahr-el-Asraks sammanflöde. Ända hit och, enligt Schweinfurth, ännu tjugu mil sydligare sträcker sig öknens område på ringa afstånd från flodstranden. Endast konstlad bevattning kan här frambringa gröda, och dessa trakter äro derför dömda att till en sen framtid förblifva öde.

Högre uppåt rinner floden genom en fullkomligt vågrät slätt, der vattnet stagnerar och genomtränger den lösa jorden, så att hela trakten omkring nedre loppet af Nilens sudanska källfloder är en enda ofantlig sumpmark. Papyrus, antikens frejdade tankebärare, hvilken numera nästan är utrotad i Egypten, trifves här i vidsträckta sammanhängande vassar längs stränderna, och dess rötter sammanväfva sig med rötterna af talrika andra vattenväxter till en tät gungflyartad massa, som flyter på vattenytan och allt mera inkräktar på denna. Bland dessa är den så kallade Ambatsj-busken den verksammaste till det gungande täckets underhåll. Denna buske växer ofantligt fort och dess ved väger så litet, att en man med lätthet på sina skuldror bär en deraf förfärdigad flotte, nog stor att bära åtta man på vattnet. Vid flodernas årliga stigning lösryckas delar af gungflyet från stranden och segla som simmande lustgårdar den resande till mötes. På somliga ställen hopa sig dessa öar och sammanväxa hastigt tvärt öfver den mägtiga floden till en stängande bro, ett allvarligt hinder för skeppsfarten och en väsentlig orsak till att Nilens källor så länge utgjort en gåta. I detta sumpland herskar malarian med jernspira, och väl hälften af alla europeer, som vågat sig in hit, har aldrig återsett hafvet. Efter allt att döma kommer den nuvarande herskarinnan aldrig att lida intrång af hvite odlare. Hennes ödsliga rike skall äfven framgent förblifva en väldigare skiljemur än en snömantlad bergkam mellan Medelhafvets stater och de paradisiska nejderna omkring Ukereve. Den naturligaste vägen dit går derför från Sansibar genom de öde stepper och snårskogar, hvilka gifvit Thomson en så dålig tanke om Afrikas framtid. Ugogos ödemarker med sin torka och sina störtregn, sina af slafjägare moraliskt förderfvade innebyggare och sin otillräckliga alstringskraft har kunnat bringa till och med en Stanley till förderfvets rand. Men har man en gång lyckats finna ett transportmedel, som medgifver en regelbunden och snabb samfärdsel mellan de stora sjöarne och kusterna, öppnas för europeisk företagsamhet

ett område, som i klimat och fruktbarhet lemnar intet öfrigt att önska. Stanley tillbragte ett helt år vid Ukereve utan att lida något men af klimatet, hvars hetta mildras af vindfläktarne från sjön och hvars friskhet aldrig afbrytes genom långvarig torka. Årets medeltemperatur är 21 °, och årstiderna medföra blott obetydliga värmevexlingar. På sjöns norra strand ligger landet Uganda, hvars skönhet väckte denne resandes beundran. »Ett bördigt vågformigt land utbreder sig åt alla sidor och enstaka kägelformiga kullar eller fyrkantiga klippmassor höja sig öfver landskapet för att likt mysterier ådraga sig den nyfikne främlingens uppmärksamhet. Byar och bananlundar med frisk grönska kröna de höga kammarne af aflägsna bergåsar. Mörka bugtade linier angifva hvar de djupa träduppfylda hålvägarne slingra sig fram, och stora lindrigt vågiga och gräsbevuxna sträckor utmärka betesmarkerna. Större lågländta trakter visa hvar de odlade trädgårdarne och sädesfälten ligga, medan vid den aflägsna horizontlinien det sköna och förtrollande landskapet sammansmälter med himmelens blå». Hundradetals qvadratmil utmärkta betesmarker gifva näring åt stora hjordar förträfflig boskap, välskötta åkrar gifva rikliga skördar af spanmål, och bananträden planteras i sådan mängd, att de som orangeträden på Sicilien bilda skogar. Redan nu hör denna nejd till de tätast befolkade i Afrika. På en areal, som ej är fullt hälften så stor som Finlands, bor en befolkning af $2^3/_4$ miljon menniskor. Stanley förespår åt dessa trakter en lysande framtid. Efter hans besök hafva europeiska missionärer varit stationerade i Uganda och der tillbragt flere år af helsa och kraft trots mången motgång, som kunnat nedstämma deras sinnen och göra dem mottagliga för febern. Otvifvelaktigt kunna europeiska kolonister föra ett lika sträfsamt och lyckligt lif här som i Algier och Louisiana, hvilka stater hafva samma årliga värmegrad, men större temperaturvexlingar.

Sannolikt finnas omkring Ukereve äfven osunda orter, likasom i alla andra varma trakter. Vid Tanganika omvexla likaledes ohelsosamma platser med sådana, der hvita kunna vistas utan fara. I Udsjidsji hafva visserligen ofta svåra epidemier rasat, men de hafva väl i de flesta fall blifvit dithemtade med karavaner från kusten. Ty araberna på platsen trifvas väl och förråda i sitt utseende inga öfverståndna lidanden. Den engelska missionsstationen derstädes har äfven undgått hemsökelse af malarian. Stanley rekommenderar som vistelseort för europeer en by, som han benämner Karema. Den internationela afrikanska associationen beslöt att der upprätta en station och dess utskickade utförde äfven ordern. När så Thomson ankom till denna station, befans den ligga på en enslig kulle mellan sjöstranden och en vid, öde sumptrakt, fjerran från menniskor och utan möjlighet till förkofran vare sig i handel eller åkerbruk. Här hade ett misstag blifvit begånget. Den ort,

Stanley beskrifvit som helsosam, fruktbar och skön, låg tre mil söder om det verkliga Karema, dit de belgiske pionierna blifvit visade och der de i blind lydnad uppslagit sina bopålar midt ibland miasmer.

Tanganikas stränder med sina lummiga bergsluttningar, branta klippor, djupa skuggiga dalklyftor och lofvande odlingar hafva emellertid ringa utsigt att blifva koloniserade af europeiske jordarbetare, emedan klimatet, om än möjligt att uthärda, dock omöjliggör utvecklingen af den kraft och uthållighet, på hvilken dessas öfverlägsenhet öfver andra folk beror. Regntiden med sina häftiga dagligen strömmande skurar föregås af en förslappande hetta, hvarunder vegetationen förtorkar, de flesta träd aflöfvas och landskapet företer anblicken af en snölös vinter och efterföljes af en ytterst liflig afdunstning från de öfverfylda vattensamlingarna och kärren, ett förderf för hvarje oöfvadt europeiskt nervsystem. Det samma gäller i ännu högre grad om de förfärliga nejderna omkring Bangveolo, der Livingstone dukade under.

Njassa och Sjirva, de båda sydliga insjöarne i Centralafrika, likna till sitt klimat Tanganika. Den 1876 grundade missionsstationen Livingstonia vid den förstnämda sjöns sydända har varit i oafbruten och framgångsrik verksamhet till infödingarnes materiela och moraliska höjande, och ångbåtar plöja Njassas yta ända till nordändan. Äfven ett handelssällskap har begynt verka med Livingstonia som utgångspunkt. Men ett klimat, som tillåter filantropiska och merkantila sträfvanden, är icke derför lämpligt för odlarens trägna möda, och tsetseflugan är en farlig granne för ladugårdarne. Denna förderfliga insekt finnes flerstädes omkring Njassa och derifrån både söder- och norrut. Den håller sig till vissa inskränkta områden och saknas totalt på platser, som gränsa till dessa stamhåll. Så. t. ex. kan den göra en flodstrand obruklig som betesmark, medan husdjuren i all trygghet släcka sin törst på den motsatta stranden.

Nordvest om Mvutan och söder om det egyptiska Sudan ligger ett flackt land, bevuxet med buskskog, ett parklandskap så fuktigt, att Schweinfurth liknar det vid en genomdränkt svamp. Det är de kannibaliske Njamnjams och Monbuttus område. Regntid och torrtid omvexla här med hvarandra, men den genomvätta jorden gifver växterna näring hela året om, och luften är till och med under den så kallade torra tiden så fuktig, att majsen, som dessa folk odla i ganska stor mängd, icke kan förvaras i skjul, utan måste upphängas i fria luften utsatt för vinden, för att ej mögla.

Kongos stora båge tvärs igenom hjertat af Afrika har blott en gång blifvit befaren, så att man icke ännu kan döma om dess klimat. Stanley gifver en lockande bild af dess stränder fulla med byar, trädgårdar och andra planteringar, skogar af oljepalmer och andra nyttiga trädslag, samt af de lifliga mark-

nadsplatserna, der olika negerstammar på bestämda dagar mötas för att utbyta sina mångfaldiga varor. Den täta befolkningen synes antyda ett feberfritt klimat liknande Ugandas, och derför knytas stora förhoppningar vid Kongobäckenets framtid.

Mellan 5:te och 15:de graden söder om eqvatorn ligger Muati Janvos vidsträckta rike, genom hvilket Cameron reste. Det har senare blifvit besökt af dr Pogge, och han instämmer i sin föregångares loford öfver denna del af kontinenten. Klimatet skall vara särdeles sundt och angenämt för europeer. Epidemier och malariafeber förekomma icke. På grund af sitt härliga klimat, sitt klara och friska vatten och sin fruktbara jordmån, hvilken gifver infödingarne tvenne skördar om året och i hvilka Pogge tror att alla europeiska kulturväxter skulle trifvas, egnar sig landet mycket väl för europeisk kolonisation. Tsetseflugan torde icke finnas i dessa trakter. Samma omdöme gifva portugiserna Capello och Ivens om nejderna omkring floderna Kassai och Kuango.

Öster om Benguelas osunda kustområde ligger den portugisiska stationen Bihé. Denna bys omnejd och landet derifrån mot öster till Sambesis öfre lopp skildras af Serpa Pinto. Han anser landet helsosamt för europeer. Det är slätt, bördigt, tätt befolkadt och väl uppodladt i vestra delen och längre österut uppfyldt af präktig urskog. Tsetseflugan saknas. Det var i dessa trakter temperaturen om nätterna kunde sjunka till fryspunkten i juni och juli månader.

Afskräckande är deremot hans beskrifning öfver Sambesis floddalar med sina dödliga miasmer och sina svärmar af tsetse. Till och med infödingarne duka under för detta klimat, och den tropiska urskogen frodas derför ostörd i all sin prakt.

Den senaste genomkorsaren af Afrika, löjtnant Wissman, hvilken passerat öfver Kongos alla sydliga bifloder norr om Camerons väg, har till största delen funnit bördiga, tätt befolkade och rikt odlade slätter, liknande den i Lundariket (Muati Janvos välde). Dock föreligger icke ännu någon närmare beskrifning öfver hans resa, hvilken sannolikt, företagen i sällskap med dr Pogge, som qvarstannat i Njangve, skall gifva ett väsentligt bidrag till vår kännedom om Kongobäckenet.

Ehuru ännu många trakter äro alldeles okända, kunna vi redan af föregående korta öfversigt finna att icke hela Centralafrika är en graf för europeer. Flere trakter tyckas vara särdeles inbjudande för åkerbrukare och plantagedrifvare, såsom Uganda, Lunda och Bihé, måhända äfven Kongos stränder. Men dessa nejder ligga skilda från hvarandra och från kusterna genom obanade och förpestade vidder, och ännu finnes mångenstädes på jorden lättare tillgänglig mark, som lika väl lönar nyodlarens möda. Kommunikationer äro första vilkoret för att dessa tropiska högland skola blifva koloniserade. Men trafiken mellan ändpunkterna skall icke på oberäkneligt lång tid ensam

kunna betala de långa och dyra jernvägsanläggningar, som här vore nödvändiga, och på någon nämnvärd lokaltrafik är icke att räkna. Endast långsamt, steg för steg, skall kulturen kunna nå dessa paradisiska nejder, och dertill behöfves att de svarte sjelfva skola börja vinnlägga sig om odling utöfver deras eget dagliga behof. Negrernas civilisering är derför ett vilkor för Afrikas vinnande åt den öfriga verlden. Endast på denna väg kan en betydande marknad derstädes uppstå för europeiska och amerikanska manufakturer. Endast med negrernas egen frivilliga och energiska tillhjelp kan den hvite mannen vända upp och ned på denna tropiska verldsdels fylda ymnighetshorn.

Filantroperna behöfva ej denna sporre till att försöka civilisera de svarte. Men den goda viljan och medlen att utföra den äro sällan förenade på en hand. För dem, som ega magten, torde de framstälda skälen väga mer än de vackraste etiska grundsatser, och det är först på senaste tider, sedan experiment visat omöjligheten af ett direktare tillvägagående, filantroperna vunnit allmänt och uppr igtigt understöd i sina sträfvanden. Ännu kan man derför knappast vänta att några frukter af deras verksamhet skola visat sig. De hafva att sona många föregående generationers felsteg, utplåna slafjägarnes vanärande fläck från de hvites panna och återvinna infödingarnes längesedan förlorade förtroende till främlingarnes redliga afsigter.

VIII.

Det finnes mången, som icke tror på en bättre framtid för negerrasen, utan anser det som en vinst för menskligheten, om den, såsom amerikanaren uttrycker sig om indianerna, »förbättras bort från jordens yta». Vi skola egna den sista artikeln åt en blick på Centralafrikas befolkning och undersöka, hvilket gry den visar hemma i sitt eget land. Slafvar och slafvars afkomma i de muhammedanska rikena, i Förenta staterna, på Haiti, i Brasilien, Algier och Liberia kunna icke gifva oss en rätt bild af negerns anlag och böjelser, och dock belyser man oftast negerfrågan med exempel från sådana håll. Dessutom böra vi besinna att man under benämningen neger sammanfattar tvenne olika folkgrupper eller kanske raser, de egentliga negrerna eller sudannegrerna, hvilka bo på de breddgrader, som ligga mellan Sahara och Guineabugten, och kaffrerna eller bantufolken, hvilka innehafva södra hälften af Afrika. Sudannegrerna hafva i alla tider lemnat den vida vägnar största kontigenten till slafmarknaden i både gamla och nya verlden. Denna ras kunna vi här lemna å sido. Bantufolken, med undantag af dem, som bo närmast kusterna, hafva deremot fått lefva fria och ostörda intill detta sekel, och de äro derför icke i samma grad genomsyrade

af slafjagtens förnedring. Det är på denna ras hoppet om Afrikas framtid hvilar.

Bantunegrerna skilja sig redan till utseendet fördelaktigt från sudannegrerna. Visserligen träffar man bland dem typer af afskyvärd fulhet, men det hör dock till undantagen. Vanligtvis äro deras lemmar mera välbildade än deras nordliga grannars; musklerna fylligare, hållningen stoltare och blicken lugnare. De hafva ofta en hög panna, rak näsa, mindre starkt framspringande käkar och mindre uppsvälda läppar. Derigenom få de en profil, som hos enskilda individer kan täfla i regelbundenhet med den anglosaxiska. De hafva visserligen som sudannegrerna krusigt hår, men finare, hvarjemte några stammar yfvas med en skäggväxt, som man aldrig finner hos dessa. Endast hos några grannfolk till sudannegrerna är hudfärgen kolsvart, oftare är den gulbrun, men vanligtvis mörkt kastanjebrun. Resande försäkra att kaffrernas varma bronsfärg väl harmonierar med deras resliga gestalter och genom sin skönhet låter oss glömma att dessa kroppar äro halfnakna. Sådana typer äro till exempel vagandaerna vid Ukereve, medan andra stammar genom orenlighet göra sin nakenhet dubbelt afskyvärd.

Det kännetecken, som förenar bantufolken sinsemellan och skiljer dem från sudannegrerna, är dock i främsta rummet deras språk. De bilda nemligen alla en grupp, utmärkt genom sin egendomliga språkbyggnad. Alla ord sluta på vokal, och alla förhållanden mellan orden uttryckas genom prefixbildning. Icke blott språkformen, utan äfven talrika rötter äro gemensamma för de hithörande folken, så att i de flesta fall stammarnes idiom blott äro skilda dialekter. Ba-ntu är ett ord, som återfinnes i alla dessa språk och betyder menniskor, pluralis af umu-ntu, menniska eller man; deraf deras numera bland etnograferna allmänt antagna benämning.

Dessa folk veta att på ett mycket skickligt sätt begagna sig af sitt klangfulla språk. Stanley ger många prof på de inföddes utmärkta talareförmåga. Vid rådslag och andra församlingar hållas kraftiga tal, fulla af träffande uttryck och tankereda, stundom räckande utan afbrott i en timmes tid. Dervid blir talaren aldrig afbruten, utan alla åhöra honom uppmärksamt, hvarpå en annan på samma parlamentariska vis fortsätter diskussionen. Improvisationer på vers äro vanliga och stundom rätt vackra. Stanley anför flere sådana. Hans följeslagare begagnade alltid detta medel att gifva aflopp åt en öfversvallande glädje. När den uthungrade karavanen i sista stunden fick hjelp af kolonisterna vid Kongomynningen, uppstämde båtgossen Murabo »en härlig, högstämd triumfsång, i hvilken han vackert och med poetisk frihet inflätade verser, som prisade de hvite männen vid det andra hafvet. Den extemporerande barden sjöng mycket om de stora vattenfallen, om kannibaler, hedningar och svält, om de vidsträckta ödemarkerna, de stora sjöarne och de

snikne vildarne, och slutade med att förklara att resan nu var tillryggalagd, att vi till och med redan kände flägtarne från den vestra oceanen och att hans herres bröder hade frälst dem från hungerns helvete. Vid slutet af hvarje vers instämde de öfrige röster högt och klart i kören:

»Sjungen vänner, sjungen, ty resan är slut;
Sjungen högt, o vänner, sjungen för detta stora haf».

Någon skrifven literatur hafva dessa folk icke, men väl hjeltedikter, fabler, gåtor och sagor, som gå från mun till mun. Huru väl traditionen bevaras hos några stammar, visa Stanleys anteckningar öfver Ugandas historia. Han uppräknar icke färre än 35 regenter, hvilka efter hvarandra styrt Mtesas land, och kan förtälja hufvuddragen af deras historia ända från den mytiske ättefader, som begynner denna regentlängd.

Dessa sägner röja en skapande kraft, som står vida öfver Sudannegrernas och många andra halfvilda folkstammars härmningsförmåga och lust att efterbilda de yttre tecknen och de dåliga sidorna af bildningen. Men bantufolken förete äfven i andra afseenden en mognare ståndpunkt än sudannegrerna. De äro lugnare, mera öfverläggande och misstänksamma, samt mindre fallna för vidskepelse. En följd häraf är deras obenägenhet för att tänka på öfvernaturliga ting. Deras religiösa begrepp inskränka sig derför, så vidt man vet, till det minsta möjliga. Medan en del författare, såsom Serpa Pinto, försäkra att de träffat stammar utan all religion, och både offerplatser, gudabilder och tempel äro ytterst sällsynta, vidhålla andra, som äro mera förtrogna med infödingarnes föreställningssätt, att alla hafva något slags religion, ehuru de ogerna yppa sin tro för främlingar. Åtminstone synes tron på andeväsen och på själens tillvaro efter döden vara allmänt rådande. Sjukdomar, olyckshändelser och ödesdigra naturfenomen tillskrifvas mägtiga andars ovilja, och dessa blidkas eller kufvas blott genom andra andars magt. Individer med särskild begåfning egna sig åt detta vigtiga kall; det är trollkarlarne, medicinmännen eller regnmakarena. Vanligtvis framställas de af resande som bedragare. Det är dock högst osannolikt att de kunnat höja sig så mycket öfver hela sin omgifning, att de skulle inse det dåraktiga uti sina magiska företag, hvilka vunnit traditionens helgd och på hvilka hela folket blindt förtröstar. Snarare må vi tro att de bedraga sig sjelfva. Ännu hafva vi icke någon fullständig beskrifning öfver dessa afrikanska sjamaners uppfostran och undervisning, och innan man känner den, blir hvarje omdöme om deras öfvertygelse värdelöst. Säkert är att de mången gång föra ett lif, som skulle vara dem outhärdligt, om de ej trodde på sin konst.

Bantufolken taga sin religion helt praktiskt och plåga sig aldrig med metafysiska grubblerier. Såsom man kan vänta blan

sådana folk, hafva de kristna missionärerna haft högst obetydlig framgång. Lyckas man omvända en höfding till kristendomen, följer hela folket lätt hans föredöme. Men med höfdingens död och en otrogens »uppstigande på tronen» är hela kristendomen bortblåst ur sinnena som agnar för vinden. Serpa Pinto omtalar en engelsk missionsstation, hvilken i Matebelelandet verkat i tjugufem år utan att der finnes en enda kristen inföding. Kristendomens ringa framsteg i Afrika tillskrifves af alla resande missionärernas olämpliga tillvägagående. De hafva vanligtvis begynt med att predika den kristna kyrkans dogmer för dessa naturbarn, som icke äro vana att tänka öfver abstrakta ting. Måne om att hastigt göra en så stor själaskörd som möjligt, hafva de försökt göra dem till kristna, innan de blifvit tviflare. De hafva icke betänkt att vägen från likgiltigheten till tron går genom tviflet, och att den vägen är lång. Tviflet förutsätter kunskaper, som vinnas genom vidgadt arbete. Men lågt stående folk arbeta ej mer än de måste för att kunna tillfredsställa sina behof. Om behofven ökas, och endast då, kunna civilisation och kristendom få insteg bland sådana menniskor. Derför skulle köpmännen kunna vara Afrikas bästa missionärer, om de icke motvägde sitt eget goda inflytande genom den nesliga slafhandeln.

En framstående etnografisk auktoritet, Friedrich Müller, säger att slafveriet icke existerat hos banturasen förr än den kom i beröring med araberna och portugiserna. Ännu hålla folken af denna ras blott undantagsvis slafvar, medan sudannegrerna från urminnestider haft en utbildad slafhandel. Men de främmande köpmännens slafjagter och intriger hafva i vissa trakter totalt demoraliserat befolkningen, så att hela stammar lefva på menmenniskoröfveri bland sina grannar. Derigenom undergräfves den allmänna säkerheten, som är ett nödvändigt vilkor för kulturens framsteg, hela trakter blifva ödelagda, de små stammarne ytterst misstrogna och retliga, draga sig tillbaka bakom palissader eller i tätaste urskogen, odlingen försummas, nöd och barbari taga öfverhand. Detta mörka tillstånd är rådande dels mellan Sansibar och Tanganika, dels i vissa partier af det egyptiska Sudan, dels i de portugisiska besittningarna.

Det är här, i beröring med nationer, som göra anspråk på större hyfsning och ädlare tänkesätt, man träffar de lägst stående stammarne. Oblyg nakenhet, orenlighet, tröghet, hetsighet, grymhet, snikenhet och brist på hvarje yttre tecken till religion äro egenskaper, som allt för ofta förena sig till ett afskyvärdt helt inom de trånga gränserna af en palissadinhägnad. Lyckligtvis har det onda ännu icke angripit kärnan af den svarta kontinenten, och man kan våga hoppas att europeernes allvarliga bemödanden till slafhandelns undertryckande omsider skola krönas med fullständig framgång. Två stora portar för utförseln af svarta arbetare äro redan stängda: Benguela och

Sansibar, och en tredje står endast på glänt: det är Kartum, hvars handlande bedrifva denna rörelse i smyg, oaktadt den egyptiska guvernörens och de europeiska konsulernas vaksamhet. Men slafkaravanerna söka nya smygvägar genom öknen och längs Somalihalföns kuster, och de i Afrikas inre qvarstannade araberna begagna obehindradt slafvar för odlingen af sina fält.

I de trakter, som blifvit förskonade från slafjagtens fasor, visa sig bantufolken ej sällan mägtiga af både materiel och andlig lyftning. De kläda sig med en viss omsorg, ehuru klimatet icke ställer stora fordringar på dem i detta afseende, och förakta nakenheten som tecken på råhet (vaganderna). De vinnlägga sig om ett ståtligt och elegant uppträdande och sätta högt värde på smycken, både armband, halsband och fotledsringar. Den vigtigaste delen af toaletten är dock hårklädseln, i hvars anordning Afrikas barbarer visa fullt lika stor uppfinningsförmåga som våra hårkonstnärer. Födan tillredes omsorgsfullt, kokas, stekes eller gräddas, och bruket af kryddor och oljor antyder ett temligen utveckladt smaksinne. Vin och öl, tillverkade på originelt sätt af diverse växter, höja stämningen vid deras festliga lag, trösta dem i sorgen och störta dem i olyckor — alldeles som det går till i Europa.

Boningarna byggas vanligen med ett resverk af pålar och stänger, väggytorna ifyllas med flätad halm, och taket belägges med halm eller blad. Tvenne skilda typer äro rådande. På sjöplatån och dess fortsättning ända till Benguela ega de formen af bikupor, men inom Kongobäckenet byggas de allmänt fyrkantiga med gaflar och takås. De ligga alltid tillsammans i byar, stundom af ofantlig storlek. Vid Kongo, der husen anordnas i en eller flere rader längs en bred strandgata, har denna flerestädes en utsträckning af åtskilliga kilometer. Vagandaerna leda breda, omsorgsfullt anlagda vägar från sina på kullarnes toppar belägna byar. En öppen plats af regelbunden form finnes på hvarje ort.

Husens inredning är enkel. Vanligtvis innehålla de blott ett rum, som får ljus endast genom dörren och hvars golf är den tilltrampade marken. Men snygghet och frisk luft saknas icke, ty eldstaden är åtminstone under den torra årstiden alltid belägen utanför huset, och för matvaror inrättas särskilda förrådshus.

Bord hör man aldrig omtalas, men väl stolar, bänkar och till och med soffor (i Uregga). På förfärdigandet af stolarne nedlägges mycken omsorg, och deras ornamentik förråder någon gång en smak, som man icke kunnat vänta. Det samma gäller om husgerådet. Man öfverraskas ofta af ädelt formade flaskor, korgar, skålar och krukor, dels af trä, dels af lera, med målade, inristade eller brända mönster. Äfven skedar nyttjas. Dessa former och mönster röja en omisskännelig likhet med de gamla egyptiska, och denna blir ännu mer i ögonen fallande, om man

jemför deras musikaliska instrument. Utom trummor och skallror ser man ofta guitarrer och andra märkvärdiga stränginstrument, flöjter, hvisselpipor, horn och klockor. Äfven andra medel till förströelse begagnas. Stanley afbildar t. ex. ett brädspel från Uregga, liknande dem, som afbildas på egyptiska väggmålningar.

Centralafrikas stammar odla icke blott sådana växter, som anträffats vilda i deras egen verldsdel. Majsen och den rödblommiga tobaken äro som bekant bördiga från Amerika. Men icke desto mindre hafva de funnit vägen till hjertat af Afrika före de europeiska upptäcktsfararne. Säden förvaras i särskilda hus, bygda på en af pålar uppburen platform för att förekomma fukt och snyltgäster. Boskapsskötseln är ännu allmännare än åkerbruket, och mjölken spelar bland flere stammars näringsmedel en framstående rol. Gödning af slagtboskap brukas stundom.

Ett förskräckligt och ännu oförklarligt bruk är den bland många stammar rådande kannibalismen. Menniskoätarne längs Kongo hafva genom Stanleys resa blifvit verldsbekanta, och Schweinfurth gifver gräsliga skildringar från Njamnjam och Monbuttu, hvilka folks sammanhörighet med banturasen dock är omtvistad. Märkligt nog stå de afrikanska kannibalerna i öfrigt på en jemförelsevis hög ståndpunkt, likasom de kannibaliska aztekerna i Mejico hörde till Amerikas högst bildade nationer och battakerna på Sumatra i flere afseenden hafva nått en aktningsvärd utveckling, ehuru kannibalismen hos dem är lagstadgad. Detta onda utesluter dock ej hoppet om att bildning och milda seder en gång skola vinna insteg bland de svarte.

Alla afrikanska folk kände redan bruket af järnet, då de först kommo i beröring med europeerna, och i de trakter, der myr- och jordmalm anträffas, äro bantufolken nästan alltid goda smeder. Smedjorna med sina pustar och sin ässja äro mycket lika hvarandra i skilda delar af kontinenten, och då de af jern förfärdigade verktygen till största delen öfverensstämma icke blott med hvarandra, utan äfven med fornegyptiska modeller, synes det mera sannolikt att smideskonsten är ett lån från det urgamla kulturfolket vid Nilen än en sjelfständig uppfinning af infödingarne. En annan metall, som af bantunegrerna brytes och bearbetas, är kopparn. Formad till stänger och tackor tjenar den till bytesmedel. Guldet ringaktas på grund af dess mjukhet.

De flesta afrikanska folk hafva stor benägenhet för handel. Längs en del af Kongofloden har en systematisk mellanhandel uppkommit, i det på gränsen mellan folkstammarnes områden neutrala handelsplatser finnas, der marknad hålles på bestämda dagar. Då dessa marknadsdagar äro olika på tvenne närbelägna platser, kan en vara snabt gå ur hand i hand uppför eller utför floden. Andra stammar, såsom vanjamvesjerna i öster och bihenerna i vester, företaga vidsträckta handelsfärder

till det inre landet och stå ständigt redo att träda i arabisk eller portugisiska handlandes tjenst såsom bärare och eskort.

Man har ansett negern för en mycket dålig sjöman, oc med rätta. Ty Afrikas ogynsamma kustbildning har icke var egnad att uppfostra ett med hafvet förtroget slägte. Men vi Kongo och den på skärgård rika Ukereve hafva de svarte vise att de kunna blifva herrar öfver det våta elementet, då nature erbjuder dem en god skola. Stanley berömmer deras stora fö träffligt timrade båtar, bland hvilka en på Kongofloden fran drefs af 80 roddare och bar en besättning af 28 krigare. konsten att manövrera sina farkoster äro de mästare. På Uk reve såg samma resande en krigsflotta af omkring 500 båtar hvilken drog i härnad mot ett mindre, men mera djerft oc sjövant folk, hvars flotta utförde beundransvärda manövrer un der striderna.

Båtarne begagnas icke blott för krigsbruk och handel, utan också vid fisket. Åtskilliga bantufolk äro sluga och ihärdiga fiskare, gräfva kanaler och dammar för att vid högvatten leda in fisken, förfärdiga ryssjor af samma slag som våra och bygga med djerfhet stängsel liknande laxpator i Kongos brusande forsar.

Det framgår af allt hvad vi känna om bantufolken, att de ega en ganska hög grad af intelligens och praktisk begåfning, som blott väntar på gynsamma vilkor för sin utveckling. Då de komma i lifligare beröring med europeerna och lära sig inse fördelarne af eget förvärf och omsorgsfullare odling, skola de sannolikt upptaga mer och mer af civilisationen. Men långsamt måste det gå. Brådstörtade bildningssträfvanden hafva bland lägre stående folk alltid haft en verkan motsatt den åsyftade. Hvad de ej af fri vilja och eget initiativ tillegna sig, verkar demoraliserande på dem, och den europeiska bildningen har derför varit en dödlig pest för Amerikas och Australiens infödingar. Det är en lycka för negerfolken att deras verldsdel är så otillgänglig och dess klimat så förderfligt för europeerna. De ega deri en garanti för sitt framtida bestånd och en möjlighet öppnad för framåtskridande. I en aflägsen framtid kan Centralafrika blifva en härd för bildning och humanitet och en kornbod för det utsugna Europa. Måhända kan der då uppstå ett nytt Indien för någon företagsam hvit nation. Men tills vidare en lång tid framåt blir vinsten för eröfringen af större landområden i denna verldsdels tropiska trakter högst tvifvelaktig, och fiendtlig beröring med infödingarne kan ej undgå att fördröja eller menligt inverka på deras civilisering. Ännu olyckligare resultat måste man förutse, om europeiska nationer draga svärdet mot hvarandra på de svartes jord och nedsätta sig sjelfva genom att bland infödingarne intrigera mot sina likar. Hat och förakt få de skörda deraf, och deras inflytande öfver negerfolken förintas eller måste stödas helt och hållet på våld. Det är således mörka moln, som nu skocka sig på Afrikas ho-

risont, då fransmän, engelsmän och portugiser ställa sig beväpnade mot hvarandra omkring mynningen af den stora pulsådern, Kongofloden. Det tillkommer hvarje bildad menniska att protestera mot dessa uppträden och lifligt önska att tvisten der borta vid eqvatorn må biläggas i godo.

R. Hult.

Några blad ur historien om folkslöjden i Finland.

Brännvinsslöjden.

III.

Efter mångahanda försök i lagstiftningsväg, för hvilka vi i föregående artikel redogjorde, hade man vid frihetstidens slut kommit derhän, att hvar man egde rättighet att tillverka och försälja brännvin mot en faststäld skatt till kronan. Den bestämning af pannrymden, som ingick i 1766 års förordning, var af ingen praktisk betydelse för den legala brännvinshemslöjden. Allmänt begagnades denna tid kopparpannor, hvilka jemte hatt och pipa vägde 32 skålpund, inrymmande cirka 24 kannor. Större pannor funnos väl, men torde i Finland varit sällsynta och under frihetstiden aldrig öfverskridit 120 kannors rymd. Öfverhufvudtaget voro de framsteg, brännvinshemslöjden under ett halft sekel gjort, ganska ringa, och beträffande apparaternas konstruktion voro de inga. Tillmäskningen hade företrädesvis tagit husbehofsslöjdarens uppmärksamhet i anspråk. En mängd tillmäsknings recepter finnas publicerade från denna tid. Dessa visa att ett förderfligt sträfvande att tillmäska så mycket rågmjöl som möjligt till en viss qvantitet malt hade gjort sig gällande och bibehöll sig här i Finland länge efter det ett sådant system var öfvergifvet åtminstone på de flesta orter i Sverige. Det vanliga bruket i Finland synes, enligt officiela berättelser, ha varit 8 delar rågmjöl på en del kornmalt. Utan tvifvel torde väl några af de på sin tid så ryktbara Grothska metoderna användts på några ställen äfven i Finland [1]).

Liksom brännvinsslöjden var ock dryckenskapslasten mycket olika utbredd i skilda delar af landet. Öfverhufvudtaget

---

[1]) Frivolontären vid Svea lifgarde, F. Th. Groth, »en verklig brännvinspedagog», arbetade rastlöst på att sprida kännedom bland svenska allmogen om en rationel tillmäskning. Han reste från socken till socken, tillmäskande och undervisande en öfver det stora utbyte han erhöll förvånad allmoge. Hufvudsakligen genom hans tillskyndelse spred sig i Sverige ett tillmäskningssätt af en del malt till fyra delar rågmjöl med iakttagande af lämplig temperatur och bearbetning.

var dryckenskapen störst vid landets södra och dess vestra kust, ungefär till södra gränsen af nuvarande Uleåborgs län. I Åbo, Nylands, Tavastehus och Wasa län var husbehofstillverkningen allmän. Karelen ansågs konsumera endast $^1/_5$del af det, som förstördes i de trakter, hvilka nu bilda Tavastehus län. Produktionen i Savolax och Uleåborgs län beräknades i hvardera motsvara endast $^1/_4$del af den i Nylands län.

Med Gustaf III skulle ett sträfvande af annat slag begynna. Gustaf bemödade sig och lyckades äfven vid 1772 års riksdag genomdrifva ett tillägg till gällande brännvinsstadga, som bestämde att skatten för husbehofsbränningen skulle utgå, äfven då regeringen i följd af missväxt eller annan oförutsedd orsak såge sig nödsakad temporärt förbjuda bränningen. Tilläggsförordningen utfärdades den 8 september, och redan den 11 i samma månad öfverraskade han landet genom att begagna sig af ifrågavarande rättighet. Ett förbud mot all såväl brännvinsbränning som utminutering emanerade. »Må man dock ej, säger A. Soberg [1]), föreställa sig att han gjorde detta i särskild afsigt att på fullt allvar, såsom man då uttryckte sig, »afskaffa bränvinet i Sverige». Hans syftemål var ett annat, aflägsnare, men säkrare: genom den korta förbudsperiod, som nu följde, ville han rödja platsen och göra sinnena mottagliga för ett nytt uppslag i brännvinsfrågan, den så sorgligt ryktbara kronobränningen. Tanken till denna var ej ny, den hade flere gånger framstält sig och tagit form redan i sekreta deputationens betänkande vid 1746—48 års riksdag. Hvad en svag konungamagt och en oenig riksförsamling ej förmådde göra gällande, det utförde Gustaf III, som, angelägen om att äfven i beskattningsfrågor göra sig oberoende af ständer och råd, med begärlighet omfattade idén att för staten monopolisera en så inbringande och populär industri».

Verkningarna af detta Gustaf III:s förbud blefvo enahanda med dem, som följde efter Carl XII:s och frihetstidens liknande åtgärder. I samma mån brännvinspriset steg, ökade lönnbrännaren, lurendrejaran och lönnkrögaren sin olagliga verksamhet, och allt allmännare blef den folkmening, som reste sig mot detta onda. År 1775 ansåg Gustaf III tiden vara inne för förverkligandet af sina planer. Den 17 maj samma år förklarade han i ett kongl. bref brännvinstillverkningen vara ett kronan tillkommande »regale». Härpå följde den 14 september en kungörelse om brännvinstillverkningens bedrifvande i kronobrännerier och för kronans räkning. Den förhatliga, förderfbringande dryckenskapen, hvilken erfarenheten visat omöjlig att förekomma, skulle af kronan, som ensam tillverkare och bestämmare af prisen, kunna regleras och styras. Kronans inkomster från dess brännerier skulle derjemte lyckliggöra riket; dermed

[1]) Årsberättelser af föreningen T. J. i Stockholm.

:ulle alla statens behof tillfredsställas, ej allenast de materiela, an skulle brännerierna äfven lemnà medel till uppmuntran h understöd af vetenskap och skön konst. Man beräknade t konsumtionen fordrade minst en half tunna spanmålstillmäskng för hvarje manlig individ öfver fjorton år. Icke mindre 498,380 tunnor spanmål skulle årligen tillmäskas i Sverige ı Finland. Antager man att endast $18^1/_2$ kanna brännvin ıölls i utbyte per tunna, skulle årliga produktionen stiga till !20,030 kannor, för att konsumeras af en befolkning, hvilken ›eräknadt qvinnor och barn icke uppgick till 2,100,000 perıer [1]).

Brännerier förlades öfver hela riket efter dryckenskapens rre eller mindre utbredning å skilda orter. I öfverensstämlse härmed anlades de största i Åbo och Björneborgs, Nylands, vastehus, Wasa län, mindre inom Uleåborgs samt Savolax ı Karelens län. Det minsta bränneriet ej allenast i Finland, ın i hela riket var det i Joensuu. De af Gustaf III anlagda ı städerna Tammerfors och Kuopio lyckliggjordes med hvart ; bränneri, hvilket skulle bidraga till deras uppblomstring. ännerierna voro för öfrigt fördelade i landet såsom nedanstående ›ell utvisar:

Ortens namn.	Antal pannor.	Årlig afverkningsförmåga i tunnor.	Ortens namn.	Antal pannor.	Årlig afverkningsförmåga i tunnor.
elsingfors	15	8,880	Tavastehus	6	3,000
›o	12	7,104	Kuopio	6	3,552
örneborg	8	6,000	Uleåborg	6	3,552
asa	12	7,104	Nykarleby	[2])	3,000
ımmerfors . . .	12	7,104	Joensuu	[2])	2,000
›visa	6	3,552			

Finland hade sålunda elfva kronobrännerier med en årlig erkningsförmåga af 54,848 tunnor spanmål motsvarande, en; nyss använda beräkningsgrund, 1,014,688 kannor sexgradigt annvin. Brännerierna i Finland stodo under samma ledning n de i Sverige, den kungl. bränneridirektionen i Stockkolm. mmansatt som denna var af framstående, kunskapsrika män, ırde den kronobrännerierna till systematiskt och väl skötta faker. Af bränneridirektionens cirkulär till landshöfdingarne ngår huru den vinnlade sig om att gifva de noggrannaste eskrifter till mäskningsblandningar, för ledandet af jäsningsocesserna med mera, ja, stundom bestämdes på förhand det ›yte, brännmästaren skulle erhålla efter hvarje skildt tillmäskıgsrecept. Alla nya rön och upptäckter sökte direktionen

[1]) Enligt C. af Forsell var folkmängden i svenska riket 1772 12,772 och 1780 2,118,281 personer.

[2]) Upppgift saknas.

städse tillgodogöra. Man sträfvade derjemte att befria varan från finkelolja och andra skadliga föroreningar [1]). Vid många brännerier tillverkades äfven så kallade franska likörer, hvilka omtalas med beröm [2]).

Anmärkningsvärdt var bränneridirektionens sträfvande att åstadkomma ärlighet i brännvinshandeln och produktion af jemngod vara. Alldenstund brännvinet endast är en blandning af alkohol och vatten och dess värde uteslutande beror af den mängd alkohol, deri ingår, införde direktionen vid brännvinshandeln en af presidenten Cronstedt 1777 konstruerad brännvinsprofvare, enligt hvilken spritens styrka kunde utrönas i tolf olika grader. Allt brännvin, som utgick från kronobrännerierna, skulle enligt denna profvare hålla sex grader, det är 54 % alkohol och 46 % vatten. En förordning utverkades, som ålade krögare att vid utskänkning hålla »måltidssupen» vid nämda styrka. Direktionen var angelägen om att brännvinet skulle vara rent, välsmakligt och inneha en styrka, som motsvarade det högre pris, kronan fordrade för varan [3]). Dessa bränneridirektionens åtgärder voro idel förbättringar men försvinna till så godt som intet bland de skuggsidor, kronobränningen hade.

Regeringen, som tidigare fört i sin sköld motarbetandet af dryckenskapen, begynte nu, såsom varande enda lagliga brännvinsbrännaren och säljaren, eftersträfva möjligast största afsättning å sin vara samt sökte derunder förfölja och utrota den olagliga industri, hvilken genom 1772 års förbud fått innästla sig öfverallt i landet. Sättet, på hvilket såväl det ena som det andra utfördes, förbittrade den stora allmänheten, och mången begynte anse lönnkrögarens, lönnbrännarens och lurendrejarens förehafvande som knapt nog ett brott. De understöddes icke sällan af allmogen, hvilken hatade kronobränningen, den de betraktade som en jordbrukaren egenmägtigt frånröfvad rättighet. En stor del af städernas borgare såg i kronans regale ett sträfvande att för regeringens räkning beröfva näringsidkaren den mest gifvande inkomstkälla och afskydde af denna anledning all kronoindustri. Den fattiga befolkningen och de, som ömmade för dess intressen, klagade öfver de stegrade spanmålsprisen, som voro en följd af kronans uppträdande som köpare. Rågpriset t. ex. stod före kronobränningen i medeltal till 17

---

[1]) Af en disputation, som 1763 utkom i Åbo, synes att man då redan här kände så utmärkta reningsmetoder som Kunkell von Lövensterns, men föga troligt är att dessa i någon nämnvärd grad blifvit använda.

[2]) De voro väl sämre än de äkta, men »att förvandla säd till drufvor lär väl ingen kunna begära», sade brännmästarene.

[3]) Å den efter 1818 äfven hos oss begagnade nya Wilckeska profvaren motsvarade sex grader endast 49 %, och efter den nu använda Trolles och Goy Lussacska beskattas och säljes brännvinet efter 50 % styrka och vid utskänkning får det vara, hvad det i de flesta fall äfven är, 47 %.

daler (12 mark 30 p:i) och steg under kronobränningstiden till 6 rdr. 8 sk. rgs (22 mark).

Bildade och framstående män voro bekymrade öfver en stigande spanmålsimport, hvilken efter tidens rådande åsigter fick formen af en nationalekonomisk olycka. Huru berättigad denna klagan var synes bland annat af följande siffror, hvilka visa huru betydligt mera spanmål under kronobränningstiden måste importeras till Sverige och Finland än före och efter den. Enligt af Forsells statistiska beräkningar infördes

1758—1776	årligen i medeltal	315,000 tunnor
1777—1790	» »	640,000 »
1791—1802	» »	366,000 »

Under inflytande af dessa opinioner och kronotjenstemännens ökända sätt att sköta affärer utvecklade sig lurendrejeriet i hela skärgårdsbyar till ett uteslutande näringsfång. Röken från den fattiga lönnbrännarens pannor virflade jemte röken från kyttländerna öfverallt i skogarne, och hos mången aflägset boende uppsteg den icke sällan opåtaldt från den fäderneärfda bryggstugan. Regeringen å sin sida, angelägen om att förtjena så mycket som möjligt, utfärdade en mängd förordningar och dels offentliga, dels sekreta cirkulär, som hos hvarje rättänkande ej kunde väcka annat än afsky. Än utkom en förordning, som gaf tullbetjeningen en öfverhöfvan stor myndighet, än ett cirkulär, som tilldelade länsmän och brofogdar rättigheter, som icke bort tillkomma dem. En svärm af administrativa och fiskaliska tjenstemän blef efter hand nödvändig, och deras aflöningar slukade en stor del af kronans påräknade behållning. Likväl uträttade denna tjenstemannakår föga, vare sig att den verkligen icke kunde göra något nämnvärdt eller att den såg sin fördel i att icke kunna det. Kronans inkomster blefvo långt mindre än beräknadt var, och afsättningen å dess brännvin var i starkt nedgående. Tio år efter kronobränneriernas inrättande kunde de icke afsätta stort mer än hälften af hvad de voro afsedda att tillverka. Afsättningen steg inom Sverige och Finland till cirka 5,400,000 kannor [1]). Förgäfves sökte man finna åtgärder häremot. En förordning utfärdades med antydan om de åtgärder, hvilka landshöfdingarne borde vidtaga mot krögare, de der ej köpte tillräckligt af kronans brännvin. Kungliga agenter och nitiska tjenstemän äflades om att göra sig förtjente af regeringens gunst genom att befordra åtgången af brännvin och dymedels bidraga till att fylla statskassans brister. Hvad man med allt detta uträttade var att ölslöjden tillintetgjordes hos allmogen och brännvinsdrickandet nådde en höjd, som förgäfves söker sitt motstycke i något land på jorden. Det förhållande att spanmålskonsumtionen fortfor att vara lika stor, äfven då afsättningen af kronobrännvinet var i nedgående visar i hvilken

[1]) 1786 års riksdags protokoller.

grad lönnbränningen bedrefs. Sådana sjukdomar, som äro följder af ett öfverdrifvet brännvinsdrickande, visade sig öfverallt i form af slapphet, bristande arbetsförmåga, brännvinsgalenskap, med flere.

Hos hvarje rättskaffens fosterlandsvän, hvilken bevittnade det ekonomiska och moraliska förderf, hvari tusentals familjer årligen nedsjönko, måste det rådande tillståndet ha framkallat de allvarligaste bekymmer. Också tyckes opinionen inom landet andats en bön om förskoning från ett elände, som hotade att tillintetgöra hos hela folket förmågan att uppehålla ett idogt och laglydigt samhälle. Plågad och tryckt af en allmän mening i landet, hvilken icke tycktes lemna konungen ro ens i kretsen af sina närmaste vänner [1]), och dertill bekymrad öfver affärens aftagande inkomster, sökte han befria sig från detta bryderi. Mån om stora statsinkomster sökte han först förmå ständerna att åter upptaga husbehofsbränningen som hemslöjd mot hög skatt till kronan, hvilken skulle utgå om bränningsrättigheten utöfvades eller icke. Då ständerna denna gång voro omedgörliga, sökte man på sockenstämmor göra allmogen gynsamt stämd för brännvinsbränning som lönande och nyttig binäring till jordbruket.

I december 1787 utfärdades tvenne kungl. förordningar, hvilka åter gjorde brännvinsbränningen till en hemslöjd, den hvarje jordegare kunde förskaffa sig. Kronans regale skulle utminuteras i små parter, dem egarene af i mantal satt jord kunde under tio års tid arrendera af kronan. Pannrymden och arrendet bestämdes efter mantalet å den jord, arrendatorn egde. Egare af en hemmansdel mindre än $^1/_{24}$:dels mantal kunde arrendera rättighet att bränna i pannor om 22 kannors rymd mot en skatt af ett lispund råg. Var hemmanet emellan $^1/_{24}$:dels och $^1/_{16}$:dels mantal, fick 26 kannors pannor användas mot 2 lispund rågskatt. När mantalet var emellan $^1/_{16}$:del och $^1/_8$:del, fick pannrymden vara 30 kannor mot 3 lispund råg i skatt. För hvarje $^1/_{16}$:dels mantal härutöfver hade arrendatorn rättighet att öka pannrymden med fyra kannor mot ökad skattskyldighet af ett lispund råg. För särskilda hemman med samma eller skilda egare kunde en gemensam panna begagnas, hvars rymd då beräknades efter de sammanslagna mantalens storlek. För utskänkning hade enhvar att erlägga särskild skatt per kanna.

De som tillöst sig af kronans bränningsrättighet omhuldades på det bästa. Än utvidgades i deras intresse bränningstiden, som först var bestämd till endast tre månader och utsträcktes slutligen ända till sju månader af året, än medgafs större pannrymd, och slutligen bortföllo alla bestämningar om pannornas

[1]) Så omtalas att en af hans gunstlingar under en promenad med kungen, då de mötte en svårt berusad karl, högt utropat: »se der en af de våra».

storlek. Man var villig till alla medgifvanden, som ökade kronans inkomster, och gick ända derhän, att till arrendatorernes förmån utfärda en låg taxa för kopparslagarearbeten, som de behöfde för sin industri. Flere stora brännerier uppstodo i städerna å Finlands södra och sydvestra kuster. Det största var major Carl Stjernvalls i Björneborg, der tillverkningen bedrefs i en för tiden ovanligt stor panna om sjuhundra kannors rymd [1]. Flere egare af dessa brännerier voro driftiga, sakkunniga män, hvilka förstodo att tillgodogöra sig industrins framsteg i utlandet och taga landets vetenskapsmän till råds under utöfningen af sin verksamhet. Förbättrade apparater hemtades från utlandet och uppfunnos inom landet. Professor Gadolin i Åbo inlade stor förtjenst vid flere sådana förbättringar. Hans apparater hade ett rykte, som sträckte sig vida utöfver eget lands gränser. Grundade som de voro på vetenskapligt rigtiga teorier och enkla till konstruktion, gjorde de sig välförtjenta af det anseende, de åtnjöto. Införandet af förbättrade apparater gjorde det möjligt att äfven begagna potatis som råmaterial. Stjernvall i Björneborg var den första i Finland, som tillverkade brännvin af potatis [2], liksom han för öfrigt ifrigt arbetade för potatisodlingens spridning i landet. Ett billigt råmaterial, fullkomligt fri pannrymd, ändamålsenliga apparater, rationel tillmäskning och ett förbättradt tillverkningssätt kunde ej annat än framkalla ökad produktion och göra brännvinsslöjden i de stora arrendatorernes hand till en verklig storslöjd.

Fabriksbränningen nedtryckte priset; all brännvinsimport upphörde och samtidigt dermed lurendrejeriet. Åbo och i synnerhet Björneborg begynte drifva en lönande brännvinsexport till utlandet. Allmänheten lärde sig snart att föredraga ett renare och njutbarare fabriksbrännvin framför de små arrendatorernes på landet hemslöjdade vara. Brännvinsindustrin hade nu slagit in på den enda rätta vägen.

Hade den sålunda ostördt fått fortgå, skulle den sannolikt på naturlig väg förqväft all den brännvinsbränning, hvilken idkades som binäring. Oaktadt brännvin exporterades till utlandet, var den årliga spanmålsimporten till Sverige och Finland i medeltal öfver 3,000,000 tunnor mindre än den varit under kronobränningstiden. Häraf framgår nogsamt i hvilken betydande grad hemslöjdsbränningen och superiet aftog under denna så kallade arrendetid. Till superiets aftagande bidrog väl äfven

[1] Den största i hela Svea rike.

[2] Om nyttan af potatisodling för brännvinsbränning tvistade man denna tid lifligt i Sverige. Tvisten framkallades deraf att kongl. Landtbruksakademin, som ifrade för potatisbränning, hade beräknat att 19,000 tunnland jord derigenom kunde vinnas för sädesodlingen. Detta motsades från flera håll. Man bemödade sig om att visa det landet, genom den för brännvinsbränningen erforderliga potatisodlingen, skulle lida en nationalekonomisk förlust, som uppskattades till två millioner dagsverken och 166,000 famnar ved.

det ökade välstånd, som var en följd af flere goda spanmålsår mot slutet af århundradet.

Alldenstund skatterna erlades efter pannrymden, såg regeringen med oro de nya framstegen och uppfinningarna, hvilka, på samma gång de helt och hållet rubbade beskattningsgrunden, gjorde det möjligt för fabriksegaren att öka sin tillverkning utöfver den beskattade qvantiteten. Binäringsbrännaren betraktade det som en stor orättvisa att han, som icke kunde tillverka utöfver beräknad qvantitet, nödgades betala full skatt. Afundsjukan öfver de stora brännvinspatronernes framgång, hvartill fåkunnigheten, som vanligt, sällade sig, upphörde icke att ständigt framhålla huru oförenligt med landets välfärd det var att stora qvantiteter spanmål fick bortslösas genom fabrikens brännvinspannor. Sträfvandet att befordra sedligheten genom band på brännvinshandteringen urladdade sig mot fabriksindustrin, under det den sädesslösande, demoraliserande binäringsbränningen fick gå saklös. Man såg väl att superiet på landet något minskats, men man förbisåg i hvilken hög grad den friare konkurrensen i brännvinsindustrin dertill bidragit och trodde att denna minskning skulle befordras, om de stora bränneriernas blefve tillintetgjorda.

Ett tillbakagående begynte med 1794 års förbud för export af brännvin till utlandet. Ett annat baksteg togs år 1800 efter tvenne på hvarandra följande missväxter medels förbudet mot användande af pannor, hvilkas höjd understege halfva diametern, och ett tredje kort derpå, då på det strängaste förbjöds användande af alla slags så kallade skottska pannor med omrörare och ståndrör i stället för hatt. Med dessa förbud var brännvinshandteringen som storslöjd tillintetgjord. Vid riksdagen år 1800 träffades en öfverenskommelse emellan regering och ständer, enligt hvilken arrenderättigheten afskaffades och såväl tillverknings- som försäljningsrättigheten på landet återgafs åt alla innehafvare af i mantal satt jord. Städernas borgare egde antingen enskildt eller i bolag utöfva enahanda rätt. Skatten skulle betalas i säd och bränningstiden vara åtta månader under året, en utsträckning i bränningstid, som regeringen endast medgaf mot henne lemnad rätt att inskränka tiden, då så nödigt pröfvades. För öfrigt öfverlemnades åt regeringen att bestämma ansvar och straff för författningens öfverträdande, med mera.

Sådana voro grunddragen i den brännvinslag, som genom ödets skickelse i mer än sextio års tid skulle blifva gällande i Finland. De förordningar, regeringen i följd af öfverenskommelsen utfärdade, nedsatte pannrymden med fyra kannor för hvarje hemmansdel under hvad den förut varit, och nittio kannors rymd (motsvarande fem mantal) fastställdes som den högsta tillåtna. Små reningspannor om 5 à 6 kannor fingo jemte öfrig redskap begagnas. En år 1802 befarad spanmålsbrist gaf regeringen en kärkommen anledning till att göra bruk af sin

tighet att inskränka bränningstiden. Denna nedsattes för mtiden till blott tre månader af året, en åtgärd, som blef af rt inflytande på brännvinsbränningens förnyade och hastiga redning som husslöjd. Med så inskränkt bränningstid ned-ektes spanmålsprisen hastigt, under det brännvinspriset steg d femtio procent och deröfver. Så starka driffjädrar som lig råvara och öfverhöfvan högt brännvinspris kunde icke an-t än locka hvarje egare af en hemmansandel att tillgodogöra sig så inbringande slöjd. Lönnbrännarne och lurendrejarne fingo, ven de, ny luft under vingarne.

Då skatten till lika belopp utgick, oberoende af huru myc-t som brändes, sträfvade regeringen att genom sin inskränkta änningstid minska brännvinstillgången i landet till en tredje-l af hvad den kunde vara och dermed äfven drinkarenes an-l, emedan erfarenheten visat att superiet var störst under den l af året husbehofsbränningen pågick. Genom åtgärden fram-illade man emellertid ett litet bränneri äfven på hemmansde-r, der sådana åtgärden förutan icke hade kommit till stånd, mt ökade troligen brännvinstillgången i samma grad som man skat minska den. Föga nog lär väl heller suparenes antal inskats genom en dylik åtgärd. Erfarenheten har städse visat t svaga spritdrycker, som öl, lätta viner och dylika, kunna rtäras i stora qvantiteter utan att de, som begagna sig af dem, änna ett stigande behof att öka på dryckens styrka eller ens t öka qvantiteten. Njutaren af öl stadnar vanligen vid en stämd qvantitet af det slags öl, han blifvit van vid. Annor-unda med brännvinsstarka spritdrycker. Uppnår deras alkohol-alt fyratio procent och deröfver, visar erfarenheten att de blifva armhertige procentare. Den, som alltför ofta anlitar deras jelp, känner ett oemotståndligt behof att allt oftare anlita dem ch gifver under begärets inflytande städse högre ränta, ända lls han gifvit bort hela sitt kapital: sin kroppsliga och andliga betsduglighet. Sådana procentare funnos nu på hvarje liten emmansdel, och antalet af dessa hemmansdelar omfattade må-ända 6 à 7 %.

IV.

Sinnesspänningen, sorgen, de ekonomiska bekymren, fattig-omen, osäkerheten för det närvarande och för framtiden, som amalstrades af 1808—1809 års krig, voro allt annat än egnade t minska folkets fysiska behof af njutningsmedel samt lusten t döda tanken på tidens elände. Det långsamma framåtskri-ande i ekonomiskt och industrielt afseende, som var rådande i nland från krigets slut ända till närmare 1840, afspeglar sig ren i brännvinshemslöjdens bedrifvande, oaktadt brännvinsin-strin just då i utlandet gjorde de största framsteg, som nå-nsin kommit den till del. Stilleståndet i alla industrigrenar

var väl beroende af flere samverkande orsaker, men största andelen deri torde få tillskrifvas de ofta återkommande missväxterna. Icke mindre än sju allmänna svåra missväxter hemsökte Finland under loppet af tjugu år. Sädesskörden felslog 1812 för frost, 1816 för väta, 1818 för torka, 1821 för frost, 1826 för torka, 1830 och 1831 för väta.

Distilleringsindustrins framsteg i utlandet, i synnerhet Frankrike, hade framkallat nya ändamålsenligare konstruktioner å apparaterna för spritberedning. Gällande föreskrifter rörande pannrymden utgjorde ett hinder för dessa apparaters begagnande i Finland. Men efter franska principer hade Pistori i Tyskland konstruerat en apparat, som var synnerligen egnad för kringgåendet af den i Finland gällande lagen. Apparaten kan betraktas som flere på hvarandra följande och genom rör förenade pannor, hvilka emottaga de heta ångorna från den första inmurade och i enlighet med lagens föreskrift konstruerade pannan, för att vidare bearbeta dessa spritångor, utan annan värme än den de sjelfva afgifva, uppvärmande dermed mäsken, o. s. v. Med apparaten kunde tillverkningen mångdubblas under den tillåtna tremånaders bränningstiden. Beräknad för fabrikation i stort och derjemte dyr, kunde väl apparaten icke gagna hemslöjden i landet. Städernas borgerskap, som hade rätt att enskildt eller i bolag bränna brännvin, försummade deremot icke att draga nytta häraf.

De ofta förekommande missväxterna jemte stadsborgarenes sträfvande att, under sken af ett bokstafligt efterföljande af lagens bud, kringgå dess syfte, förklara huru här kunde emanera ett så otidsenligt förbud som det, hvilket 1829 förbjöd begagnandet af pistoriska och andra tidsenliga, utbytet ökande och fabrikationen underlättande apparater samt huru man under intrycket af en missväxt, som 1837 öfvergick Wiborgs län, kunde utgifva en förordning (1838), deri formen och beskaffenheten af den redskap, som fick begagnas i Finland, på det noggrannaste bestämdes och gjordes så spanmåls-, bränsle- och tidsödande samt i öfrigt olämplig som blott möjligt var: allt i afsigt att dermed stäfja lusten för tillverkningen. Beräknad att åsamka brännvinsbrännaren största möjliga förlust, blef åtgärden en indirekt skatt på industrin, hvarmed brännvinsbränningen skulle hämmas. I städerna upphörde också bränningen. Allmogen, van vid sin husbehofsbränning och oförmögen att beräkna alla indirekta förluster i tid och arbete samt derjemte anseende denna binäring nödvändig för jordbruket, fortfor med sin husbehofsslöjd. Ett stegradt brännvinspris gjorde förlusterna i verkligheten icke så stora som man förmodat, och det höga priset lärde allmänheten nöja sig med en sämre, finkelhaltigare vara. Ett lurendrejeri, som från Östersjöprovinserna begynt införa en än sämre och för helsan vida skadligare spritvara, gynnades härigenom på det kraftigaste. Förlusten i råmaterial blef emellertid oersätt-

lig. En lagstiftning, som befordrade största möjliga slöseri med en dyr och alltid dyrbar vara, sådan spanmål är hos ett folk, som ofta saknat en stor del af det till lifvets uppehälle erforderliga, kunde icke vinna folkets sympatier. De summor, som bortslösades under brännvinstillverkningen, öfverstego säkert mångdubbelt den högsta brännvinsskatt, landet någonsin burit.

Att man ej beträdt den rätta vägen insåg enhvar med förhållandena i landet förtrogen. Minnet af huru de stora brännerierna under arrendetiden beherskade brännvinsmarknaden, nedtryckte priset under det i utlandet gällande och dymedelst ej allenast förqväfde lurendrejeriet och lönnbränningen, utan äfven minskade hemslöjdsbränningen, vaknade till nytt lif och frammanade en önskan efter fabriksmässig tillverkning som motvigt till hemslöjdsbränningen. År 1841 försökte regeringen att, såvidt 1800 års författning det medgaf, delvis införa en mera fabriksmässig tillverkning. Enhvar till brännvinsbränning berättigad befriades från brännvinsskatten till kronan, om han afsade sig sin bränningsrättighet. De afsagda rättigheterna utbjödos af staten å offentlig auktion till den mestbetalande. Hvar och en, som sålunda eller ock genom köp af jord förvärfvat sig mer än fem mantals bränningsrätt, tilläts efter godtfinnande inreda sitt bränneri samt använda så ändamålsenliga apparater och redskap, hans eget intresse bjöd honom. Apparaternas tillverkningsförmåga finge dock icke öfverskrida den för egarens innehafvande mantalsrättigheter beräknade produktion under tre månaders tid af året. Åtskilliga jordbrukare, företrädesvis bland herremannaklassen, afsade sig äfven bränningsrättigheten, och hvarje sådan afsägelse betraktades af allmänna opinionen som en oegennyttig ekonomisk uppoffring för ett godt patriotiskt ändamål.

De svaga sädesskördar, åren 1853—1854 lemnade, tvingade regeringen till åtskilliga åtgärder för nödens lindrande, bland hvilka den förnämsta var ett i stor skala för statens räkning drifvet uppköp af ryskt rågmjöl. Dels för att minska spanmålens användning till brännvin, dels för att uppmuntra till afsägelser af en öfverhöfvan spanmålsslösande husbehofsbränning, inskränktes ytterligare bränningstiden, först till två och sedan till en månad af året, och 1855 förordnades att den hädanefter skulle blifva två månader för fabriks- och blott sex veckor för husbehofsbränningen. Så föga lönande husbehofsbränningen genom den inskränkta bränningstiden nu blef, ville likväl icke allmogens flertal skilja sig från sin urgamla hemslöjd, och den qvantitet, fabriken fingo tillverka, blef derför jemförelsevis liten. Priset på brännvinet kunde äfven hållas högt nog för att göra det möjligt för köpmän och krögare att öfverallt i landet under namn af rom försälja dåligt, sockerfärgadt importeradt tyskt brännvin eller lurendrejad hemfärgad vara; lönnbränd vara var allt för god och dyr för att färgas till rom.

Den stora inkomst, fabriksbrännaren sökte göra sig, blef industrins undergång. Afundsjukan öfver hans förmånliga ställning var i ständig tillväxt. Han beskyldes för att rikta sig på den fattiges laster och att understöda dryckenskapen. Härtill kom en allmän öfvertygelse om att han begagnade sina apparaters stora tillverkningsförmåga för att producera betydande qvantiteter utöfver hvad han var lagligen berättigad till. Man antog, i likhet med hvad man gjort under arrendetiden, att superiet i betydande mån skulle minskas, om dessa fabriker blefve indragna. Sedan man genom en förordning, utfärdad 1855, gjort ett misslyckadt försök att kontrollera och förekomma olaga tillverkning vid de brännerier, som fingo använda apparater efter godtycke, indrogs dessa brännerier 1859. Brännvinsslöjden, ånyo uteslutande binäring till jordbruket, var nu inskränkt till en bränningstid af sex veckor och arbetade med redskap af lika ursprunglig konstruktion, som tvåhundra år tidigare begagnats i det öfriga Europa. Minskad bränningstermin ersattes till någon del af ökad vinst å den tillverkade mindre qvantiteten, och husbehofsbränningen förblef den populära hemslöjd den alltid varit. År 1862 t. ex. stod brännvinspriset 150 % högre än det var nio år tidigare. Der legal tillverkning icke kunde fylla behofvet, skedde det genom illegal.

Man hade hoppats att förändrad brännvinslagstiftning i Östersjöprovinserna, hvilken der belade brännvinet med högre skatt, skulle göra slut på lurendrejeriet till Finland. Men våra lurendrejare kände äfven konsten att köpa brännvin i preussiska hamnar, der de erhöllo en alltid lika billig, ofta billigare vara, hvilken derjemte genom sin större renhet erbjöd fördelen att icke, såsom det starkt finkelhaltiga estländska potatisbrännvinet, röja sitt ursprung.

Nekas kan icke att ett aftagande i brännvinssuperiet visade sig i åtskilliga delar af landet, märkbar sedan början af 1850 talet, åtminstone i trakter der superiet förut varit störst. Möjligen hade en kort bränningstid något bidragit dertill, men främst får det dock tillskrifvas två mägtiga förhållanden, hvilka ock i andra länder visat sig vara verksamma för minskandet af brännvinssuperiet. Ett lifligare framåtskridande i ekonomiskt afseende hade börjat under denna tid, och det ökade välståndet framkallade, som vanligt, nya och bättre behof samt begäret att tillfredsställa dessa, närmast hos den del af det uppväxande slägtet, som ännu icke blifvit neddragen i brännvinsnjutandet. En annan icke mindre verksam faktor, ehuru af specielare slag var att ölbryggandet blifvit en verklig industri, som öfverallt tillhandahöll ett annat, behofvet motsvarande njutningsmedel och som derjemte till en viss grad utgjorde ett näringsmedel.

I Tyskland har det på ett konstant och otvetydigt sätt visat sig att ölkonsumtionen förtränger brännvinet: der ölet varit billigt och godt, har föga brännvin förtärts och tvärtom.

Det tyckes som om öl- och brännvinskonsumtionen skulle ömsesidigt kompensera hvarandra, så att qvantiteten af den förbrukade alkoholen blir nära nog den samma öfver allt[1]).

Räknar man hos ölet i medeltal 5 %, hos brännvinet 50 % alkoholhalt, så kommer på hvarje person af befolkningen följande qvantitet i

Bayern	12,3	liter	ren	alkohol
Sachsen	10,0	»	»	»
Schlesien	10,4	»	»	»
Pommern	11,8	»	»	»
Vestpreusen . .	11,9	»	»	»
Posen	17,9	»	»	»

För exportens skuld är visserligen den verkliga förbrukningen i de skilda landsorterna mindre än dessa tal skulle utvisa; Bayern exporterar jemförelsevis mycket öl, och spritexporten från Posen, som sänder stora qvantiteter till konjaksfabrikerna i Frankrike, är flere gånger större än från Westpreusen och Pommern. De qvantiteter alkohol, som förbrukas i de olika tyska landskapen, tyckas variera mellan 10 à 11 liter för person, det må sedan vara öl eller brännvin, som i mer eller mindre öfvervägande grad förtäres. Men huru olika äro icke verkningarna om dessa 10 à 11 liter förtäras som starkt brännvin eller i form af öl. Der de förtäras i ölform äro fyllerisjukdomarna, delirium tremens, lefvercurhose, alkoholslappet etc. föga vanliga, i brännvinsländerna äro de allt annat än sällsynta. Ju starkare varan är desto ohelsosammare tyckes den vara, omåttligt förtärd. Brännvinet, långt mer än ölet, bär inom sig, såsom redan framhölls, grunden till en alltjemt stegrad förbrukning och längtan efter starkare vara. Folkets sedlighet, arbetsförmåga och välstånd har städse blifvit bättre i samma mån öldrickandet utträngt brännvinssupandet. Man behöfver icke gå så långt som professor I. Rosenthal i Erlangen, hvilken påstår »att ölet är en af kulturens vigtigaste häfstänger», men åt så tydligt talande fakta, som de föreliggande, måste man medgifva att ölkonsumtionen i brännvinsländerna utöfvar ett mildrande civiliserande inflytande genom brännvinets undanträngande.

Hos oss utgjorde sedan århundraden husbehofsbränningen, som i tiden förträngt ölet, det största hindret för ölets återstäl-

[1]) I delar af Tyskland, der intet vin växer, som vore billigt nog att blifva folkdryck, producerades t. ex. året 1879 till 1880 för hvarje person af befolkningen:

Bayern	223	liter	öl	2,4	liter	brännvin
Sachsen . . .	105	»	»	9,6	»	»
Schlesien . .	48,7	»	»	15,8	»	»
Pommern . .	31,1	»	»	20,5	»	»
Vestpreusen	30,8	»	»	20,8	»	»
Posen	21,3	»	»	34,8	»	»

lande som folkdryck. Denna brännvinets olycksaliga ställning som hemslöjd hade man blott en gång varit på rätta vägen att omintetgöra, då under den så kallade arrendetiden en uppblomstrande fabriksindustri började att förtränga husbehofsbränningens dåliga vara. Det blef 1863—1864 års landtdag som omsider gjorde ett slut på lagstiftningens sekellånga famlande och deraf härflutna svåra lidanden genom att inslå på rätta vägen och likställa brännvinsslöjden med öfrig industri.

V.

Som brännvinstillverkningen nu upphörde att vara en husslöjd, kunna vi här afsluta brännvinshemslöjdens historia. Vi tillägga endast några ord om tillämpningen af lagen och dess följder. Brännvinet upphörde att vara en allmän handelsvara å hvarje lägenhet, och det omåttliga bruket deraf begynte med det samma märkbart aftaga i landsorten. En husbehofsartikel förblef brännvinet likväl fortfarande. I städerna och deras omnejder trifdes dryckenskapslasten fortsättningsvis. Lönnbrännaren kunde ännu i åtskilliga år fortsätta sin aftynande hemslöjd, men fann sig efter hand ur stånd att bjuda storslöjden spetsen. Lurendrejaren skall väl, om äfven i allt inskränktare skala, fortsätta sitt olofliga yrke, så länge brännvinsskatten förblir sådan, att han kan påräkna en, i förhållande till andra näringskällor hög ersättning för iklädd risk och hafda kostnader. Hans sysslande har väl icke hört till hemslöjden, men binäring har den alltid varit. Uppammadt som brännvinslurendrejeriet är af åtgärder, vidtagna emot brännvinshemslöjden, har dess intressen alltid varit motsatta hemslöjdens, och faktiskt har lurendrejeriet tidtals motverkat denna. I alla fall har det varit ett icke så litet tillflöde till den brännvinspöl, som under två och ett halft sekel förpestat landet.

Innan arbetaren vänjer sig vid ett mindre spritstarkt njutningsmedel än det, som nu står honom till buds i vårt lagliga brännvin, skall dryckenskapslasten svårligen kunna förebyggas. I landet rådande förhållanden och gällande lagstiftning rörande handeln med alkoholhaltiga drycker samt tillämpningen af denna lag synes i flere fall föga egnade att befrämja bruket af spritsvaga njutningsmedel. Flere af de åskådningssätt, som på särskilda tider gjort sig gällande i vår brännvinslagstiftning och i synnerhet de, som voro rådande under tvenne årtionden före 1863—1864 års landtdag, synas fortfarande utgöra ett hinder för ett konseqvent genomförande af de nya principer, som sistnämda år antogos. En del bestämningar, afsedda att begränsa tillverkningen och hämma konsumtionen, hafva visat sig vara af ingen betydelse i detta afseende. Så är t. ex. fallet med bestämningen om den qvantitet, som får tillverkas inom landet, och denna qvantitets fördelning på de skilda länen efter folkmäng-

a öfver en viss ålder. Så äfven med föreskriften om den antitet, en person eller ett hushåll på en gång får innehafva. ıdra föreskrifter i samma syfte tyckas snarare verka i motsatt tning.

Vid utminutering var det förbjudet att försälja mindre antitet än en half kanna. Omsättningen vid utminuteringen r betydande, och äfven i de minsta städer funnos flere halfans utminuterare. Men sedan destillationsfabrikerna erhållit tighet att utminutera hälften mindre qvantitet eller halfstops-, vände sig arbetarene till dem, och stopsförsäljarene undanngdes hastigt, utan att någon ökad brännvinskonsumtion bland dernas arbetare derefter blifvit märkbar. Erfarenheten ådagager att omsättningen å försäljningsställena är störst vid de fällen då arbetarene uttaga sina aflöningar eller besparingar, ı den har likaledes visat att arbetaren, han må uttaga mer ır mindre summor, icke gerna köper mer än den minsta ıntitet, som står honom till buds, den må sedan vara ett elett halft stop. Och arbetaren kan väl spara på många njutıgs- och näringsmedel samt förtära deraf i mån af verkligt be-:, men brännvinsnjutaren synes icke kunna spara på det ınnvin han innehar, ej ens så lång tid, som behöfves för soatt gå upp och ned. Nödgas han då att lägga sig till med större qvantitet, kan redan innehafvandet af varan och den stelse detta medför göra förtäringen af denna qvantitet till daglig vana. Något bevis för motsatsen eller att brännvinsförtägen vore mindre för det att varan måste köpas å helbuteljer, : härintills icke blifvit framlagdt. Så länge ölet, såsom fallet ill senare tider varit åtminstone i landsorten, endast såldes å buteljer, förtärdes det ständigt i denna qvantitet, utan att ; skulle fallit någon kraftfull arbetare in att spara en del till ı följande dagen. Sedan ölet numera allmänt säljes å halfteljer, nöjer sig mången öldrickare med en half, der han förut tärde en hel butelj. Antagligen blefve det samma fallet med ınnvinet, om äfven detta finge köpas å halfbuteljer. Förhålldet i Tyskland talar för ett dylikt antagande.

Mindre qvantiteter än ett halfstop stå tillbuds endast å ıgen och måste då förtäras på stället suptals. Ordentliga arıare hos oss undvika i allmänhet krogen, anseende dess besönde skadligt för sitt goda rykte, och sällan öfvergifver en såı arbetare hemmet eller arbetsstället för krogbesök. Möjligt att en eller annan ordentlig arbetare i följd af dessa förhållanı umbär brännvinet, men säkert är att vida flere förledas deriıom, att de, för att tillfredsställa begäret efter en sup, måste krogen och engång der förtära långt mera än de hade gjort, dem tillåtits att köpa hem en liten qvantitet t. ex. ett jungmått brännvin. Sålunda inkomna i kroglifvets glada gelag öfverna de snart nog motviljan för krogen, och det slår väl sällan felt icke deras känsla för ordentlighet och noggrann pligtupp-

fyllelse dermed förslappas. Större arbetsgifvare i städerna betrakta också utskänkningskrogar i närheten af sina verkstäder som en olycka för arbetarene.

Lagens omsorg för att konsumenten skall få full valuta kan, äfven den, hafva motverkat utbredningen af mindre starka njutningsmedel. Allt det brännvin, som får utminuteras och utskänkas, skall vara starkt: det bör hålla 50 % alkoholstyrka (vid + 15° C.) och får under intet vilkor understiga 46 %. Enär spritdryckernas skadliga verkningar ej allenast härröra af den qvantitet, som konsumeras, utan i lika hög grad af deras större styrka, och 50 % brännvin i alla tider varit den starkaste vara, som otvunget i landet utskänkts, förefaller det egendomligt att man ej trott sig kunna lemna säljare och köpare i minut frihet att handla med vara af lägre alkoholhalt. Konsumenten vänjes nu från första stund, han förtär brännvin, att konsumera det i en för den ovane alltför stark form, i stället för att han kunnat nöja sig med ett mildare, mindre skadligt och billigare brännvin. En gång van vid stark vara, tillfredsställes gommen föga af en svagare. Hände det någon gång att en köpare finge svagare vara, än aftaladt var, hvilket ju kan inträffa vid handel af alla slags varor, blefve åtminstone icke hans helsa lidande derpå och han hade att vid framtida handel hålla sig till en redligare säljare eller beifra saken enligt lag, på sätt han får göra vid handel med andra slags varor.

I de nordiska länderna var det endast i Sverige och Finland brännvinsbränningen länge förblef en lagligt ordnad allmogehemslöjd. I Danmark, Nederländerna, Tyskland och Östersjöprovinserna fråntogs allmogen redan tidigt rättighet att utöfva denna industri: den blef förbehållen de stora adliga godsegarene och städernas borgare. Under den tid, skråväsendet stod i flor uti dessa stater, bildade brännare och krögare i städerna särskilda handtverksskrån. Antalet idkare, som finge tillhöra skrået, var i de flesta fall bestämdt för hvarje ort, och privilegier till yrkets utöfvande beviljades af skrået i samråd med stadens styrelse. För privilegierna skattades högt till kommunerna, hvarigenom dessa blefvo intresserade af brännvinsindustrin och krogrörelsen samt befordrare af dem. Detta intresse har fortfarande bibehållits i några länder och derstädes ytterligare understödts af senare lagstiftning intill våra dagar. Huru farligt det är att kommunerna sålunda intresseras i brännvinskonsumtionen och deraf draga större ekonomiska fördelar visar Belgiens exempel. Under senaste femtio år har i detta land konsumtionen af starka drycker (företrädesvis brännvinskonjak) femfaldigats och beräknas nu till 40 liter (15 kannor) årligen på hvarje fullvuxen man. I förhållande till befolkningen är utskänkningslokalernas antal der betydligt större än i något annat land.

I de tyska staterna, i Danmark och Schweitz beröfvade man deremot stadskommunerna efter hand all ekonomisk förde

af handeln med starka drycker, men tillät kommunerna för öfrigt öfvervaka och i nykterhetens och sedlighetens intressen ordna denna handel. Följden blef att kommunerna pålade utskänkningsväsendet många och strängt handhafda band, hvilka obestridligen i väsentlig mån motverkat dryckenskapslasten. Utskänkningsrättighet gafs vanligen icke utöfver ett visst, efter befolkningens behof noga afmätt tal. Rättigheter beviljades blott på viss tid, och vanligen bestämdes att lokalerna icke finge förläggas i mörka våningar under jordytan, i närheten af kyrkor, skolor och dylika inrättningar. De skulle ligga ofvan jord, vid allmänna, starkt trafikerade platser, der de vore under publikens ständiga kontroll samt deras kunder af enhvar kunde skådas, de borde vara rymliga, ljusa, varma, luftvexlande samt tillhandahålla äfven svaga spritdrycker, öl och god mat till skäliga, stundom faststälda priser. Stora plikter för kontraktsöfverträdelse pålades och säker borgen af trovärdiga personer fordrades för krogarnes hållande i ordentligt skick och för att ej rättigheten skulle missbrukas genom försäljning åt minderåriga, med mera. För anläggandet af sådana krogar erfordrades kapital, och endast personer, som hade något att förlora genom rättighetens missbruk, kunde öfvertaga en dylik krogrörelse. Nyttan af en sådan garanti har alltid varit obestridd och har fått ytterligare bekräftelse af de senaste åtta årens erfarenhet från Schweitz. Dryckenskapen var i detta land redan starkt aftagande, och kanske ansåg man åtgärder för dess motarbetande ej mera behöfliga, eller underskattade man verkningarna af de kommunala åtgärder, som besvärat krogrörelsen. År 1874 blef en ny näringslag gällande i de schweiziska fristaterna, hvilken med ens bortsopade alla kantonala och kommunala band å handeln med spritdrycker. Hvarje schweizisk medborgare blef berättigad att utan hinder och inskränkningar drifva krogrörelse, i hvilken skala han önskade, på gator och torg, i öppna eller slutna kyffen, ofvan eller under jord, i stad eller på landet. Men ifrån denna tid begynte dryckenskapslasten tilltaga år för år. Medan befolkningen sedan 1874 ökats med 6 %, har krogarnas antal stigit med 22 %, och med stigande förderflighet inverkar dryckenskapslasten på befolkningens ekonomi. Bankrutter, exekutiva auktioner och brott af allehanda slag ökas på oroande sätt. En liflig agitation råder för närvarande inom kantonerna mot gällande lag rörande handeln med kognak, och allehanda föreningar bildas för att bekämpa fienden.

Principen att beröfva kommunerna all ekonomisk vinst af brännvinshandeln och låta dem vaka öfver denna handels ordnande i sedlighetens intresse blef äfven godkänd och antagen af 1863—64 års ständer. Lagen stadgar uttryckligen att kommunerna ega bevilja rätt till brännvinsförsäljning och att, utom vanliga utskylder, någon *särskild afgift* för kommunens räkning icke får uppbäras samt att till försäljare icke må utses

annan än välkänd person, »*ej heller den, som idkar annan handel*». Likaså får brännvinshandel icke idkas af ledamöter i landets styrelse, domare, guvernör och underlydande polistjenstemän ända till skallfogden, tullstatens, ecklesiastik- och skolstatens embets- och tjenstemän, folkskolelärare, läkare eller »andra personer, hvilka i följd af ombetrodd syssla kunna komma att deltaga i beslut om brännvinstillverkning eller böra densamma öfvervaka». Jordbrukarene i landsorten, förr så angelägna om sin rättighet till brännvinsbränning och försäljning, voro nu, sedan de blifvit beröfvade hvarje ekonomisk fördel deraf, de förste att motsätta sig all brännvinshandel inom landskommunerna. Det är dessa jordbrukares praktiska förstånd om hvad landets bästa kräfver, vi hafva att tacka för det goda resultat, lagen med förvånansvärd framgång åstadkommit.

Få, om någon, äro deremot de städer, der icke ett sträfvande att kringgå lagens föreskrifter och tillgodogöra sig betydliga fördelar å brännvinshandeln skulle gjort sig gällande: i de flesta fall i afsigt att dermed nedtrycka kommunala utskylder. Det sätt, som företrädesvis brukas för uppnående af ändamålet, är att bilda så kallade utskänkningsbolag med kapitalet säkerställdt för förluster och med förbehåll för delegarene att komma i åtnjutande af högsta lagliga ränta samt befogenhet till disposition öfver öfrig vinst för något nyttigt ändamål. Vinsten blifver alltid stor, i de flesta fall ovanligt stor i förhållande till det i rörelsen nedlagda kapitalet. Behöfver stadskommunen t. ex. ett skolhus, skänkes den vinst, som öfverstiger högsta lagliga ränta å kapitalet, till ett sådant ändamål. Man behöfver då icke af kommunens medlemmar uttaxera hela eller någon del af summan, som vore behöflig för skolhusets byggande och hvilken summa i en liten stad med 3 à 4,000 innevånare möjligen hade fördubblat utdebiteringen. Vanligen tilldelas dessa bolag uteslutande rättighet till brännvinsutskänkning. Ofta gifva städernas stadsfullmägtige — bland hvilka flere i synnerhet i småstäderna äro delegare i bolaget — dessa utskänkningsbolag jemväl utminuteringsrättighet, för att äfven å denna väg öka kommunens inkomster å brännvinshandeln. På så sätt hafva stadskommunerna faktiskt blifvit intresserade i brännvinshandeln, och derjemte har en mängd sådana tjenstemän och andra personer, som enligt lag äro förbjudna att draga fördelar af denna handel, blifvit deri ekonomiskt intresserade, ej allenast såsom varande skattskyldiga medlemmar i kommunen, utan icke sällan derjemte som aktieegare i utskänkningsbolaget, väl aflönade medlemmar i bolagets direktion, ekonomer, sekreterare, revisorer eller andra bolagets funktionärer, som låta betala sig af bolagets vinst. Flertalet utskänkningsbolag gifva sig sken af att vara välgörenhetssällskap för tillhandahållande jemte måltidssupen af god och billig mat åt fattiga arbetare. Kosthållningen, såsom föga vinstgifvande, ha bolagen dock i de flesta fall, såvidt

möjligt, skjutit ifrån sig och antingen öfverlemnat åt den aflönade utskänkaren, hvilken får sköta den efter godtfinnande som egen affär, eller också inskränkts till smörgåsar af minsta möjliga storlek, som utbredda å en tallrik pryda krogdisken. Så som utskänkningsställena på de flesta orter i landet nu skötas, äro de icke annat än krogar af tarfligaste slag, undangömda å aflägsna gator och företrädesvis afsedda för förtjenst å starka supar.

Vid lagens handhafvande har en viss i flere afseenden menlig osäkerhet varit rådande, af orsak att någon bestämning icke finnes om hvad som skall förstås med brännvin, rom, konjak, arrak och hvarpå dessa drycker skola skiljas från andra. Som äkta har enhvar af dessa drycker sin egna arom, som ger dem en bestämd från de andras lätt skild smak, färgen å varan må vara mörkare eller ljusare. Tidigare var det äfven på aromen man lätt igenkände dem, liksom ock brännvinet, hvars egendomliga lukt, finkeloljan, lät brännvinssmaken alltid framträda, äfven om man gett drycken konjakens, romens eller arrackens färg och namn. Endast på olikheten i denna lukt skiljde man förr hos oss det estländska potatisbrännvinet från vårt inhemska sädesbrännvin; en spritvara med potatisbrännvinets skarpare fusel lukt blef utan vidare bevis konfiskerad såsom lurendrejad. Numera tillverkas hos oss och i hela Europa nästan arom- eller finkelfri sprit såväl af säd som potatis. Den bästa konjak, som går i handeln, är vanligen sådan färgad finkelfri sprit, i bästa fall försatt med tio à femton procent verklig konjak. I flertalet fall innehålla dessa så kallade konjaker alls icke någon konjak, utan till den färgade spriten har satts åtskilliga för konjaken främmande ämnen, som skola ersätta den naturliga aromen och öfriga i drufkonjaken ingående ämnen. Aromen kan numera i handeln icke begagnas som kännetecken på varans äkthet af andra än experter, och i de flesta fall får derför färgen träda i stället. Finkelfritt brännvin försatt med hvitt socker fortfar att kallas brännvin. Likaså om det försättes med färglösa eteriska oljor som kummin, pomerans o. s. v. Sockras det deremot med brändt socker, som gifver det en brunröd färg, säljes det som konjak, och med samma namn, men något förhöjdt pris säljes det försatt med något distillat å frukter eller åtskilliga andra ämnen. Litet brunfärgad sockerlake och blåbärssaft kan låta rent finskt brännvin löpa i handeln som spanskt portvin. Likgiltigt kan det för öfrigt vara om färgen och aromen tillsättes inom landet eller varan införes färdigt preparerad; den är i begge fallen dock icke annat än samma brännvin försatt med sådana ämnen, som göra det möjligt att sälja den under falsk flagg. Man har velat gifva dylika hemgjorda brännvinsblandningar namn af inhemsk konjak, rom o. s. v. I trots af sakkännedom och vetenskap kan väl icke en vara blifva konjak eller rom, som icke innehåller något af de ämnen, hvilka

just göra en spritvara till konjak eller rom. Det är allt »nytt vin i gamla flaskor». Inhemsk konjak kunde man, så länge icke någon bestämning finnes hvad dermed bör förstås, möjligen kalla finsk finkelfri potatissprit försatt med från Frankrike hemtad extrakt å de naturprodukter, hvaraf konjak beredes, — en tillverkning som nog torde bära sig bra, då den utländska brännvinskonjaken drager fyra mark i tull per kanna.

Desto angelägnare är att någonting göres för att ordna dessa förhållanden, om icke stadgarna för brännvinshandeln skola helt och hållet eluderas. Öfvervakning af handeln med färgbrännviner är så mycket mer behjertansvärd, som för helsan skadliga ämnen lätt döljas i dessa. I flere länder öfvervakas den strängt af sundhetspolisen. Att börja med borde man här fastställa samma beteckningssätt som på handelskemisten Cronqvists förslag redan en tid varit användt i Sverige. Enligt detta begagnas ordet brännvin för att beteckna finkelhaltig vara, sprit eller finsprit med angifvande af styrkan för att beteckna finkelfri vara. I öfverensstämmelse härmed finge de kryddade sorterna namn af t. ex. femtio procents kummin- eller pomeransbrännvin eller ock femtio procents kummin eller pomerans sprit o. s. v. De sorter som skola föreställa konjak kunde efter sitt ursprung betecknas med finsk konjakssprit, fransk konjakssprit samt ordet sprit utbytas mot brännvin om de äro finkelhaltiga. Äkta konjak och rom med flere finge då gå under sina respektive namn.

Hvad slutligen handeln med dessa varor beträffar, så förbjuder lagen att bevilja brännvinsutminuteringsrätt »åt annan än välkänd. person, ej heller åt den, som idkar annan handel», men ger hvarje handlande i städerna rätt att sälja rom, konjak, arrack med flere spritdrycker i partier om fem kannor och deröfver. Önska handlande sälja sådana i mindre qvantitet ned till ett halfstop, skall han dertill hafva stadsfullmägtiges och statsstyrelsens tillåtelse, och om en sådan erhålles, får utminutering af konjak, arrack och rom endast ske i afskild lokal med skyltförsedd dörr åt gata. I en del städer har sådan försäljningsrättighet beviljats endast ett mindre antal butikhandlare, hvilket hos öfriga framkallat missnöje och gifvit anledning till agitationer och intriger vid kommunala val och dylikt. I andra städer har man för sed att bevilja samtliga köpmän denna rättighet, och der äro alla butikhandlare faktiskt brännvinsförsäljare. Vanligen finnes i butiken en särskild afdelning, der handeln med färgadt brännvin och andra spritdrycker bedrifves. Vi hafva sålunda tvenne slag af privilegierade minutförsäljare af brännvin: en strängt kontrollerad minuthandel med färglöst brännvin, hvilket likväl genom sin färglöshet och rena spritsmak är lätt kontrollerad af allmänheten, och en annan, i vida större skala bedrifven minuthandel med färgadt brännvin, som är okontrolleradt, oaktadt allmänheten har svårt att kunna utröna be-

skaffenheten af dessa brännviner, hvilka nu köpas på god tro som utländsk konjak, rom o. s. v. Utan tvifvel befordrar denna handel dryckenskapslasten och deraf beroende sjukdomar i högre grad än försäljningen af färglöst brännvin.

Här är således någonting att göra, om 1864 års lagstiftning skall äfven för städerna och deras omgifningar bära all den utlofvade frukten. Af en stigande folkupplysning får man icke vänta allt: det kommer alltid att finnas en ansenlig massa otyglade begär, hvilka få inledas i frestelse. I lagstiftningsväg kan vara ett och annat tillägg att göra, men redan med den magt, lagen gifver kommunalstyrelserna, möta icke några större svårigheter för sakens ordnande vida ändamålsenligare än nu är fallet.

M. Gadd.

I bokhandeln.

L. Lindelöf: Statistiska beräkningar angående finska Civilstatens enke- och pupillkassa. (Ur Acta Soc. Scient. fenn.).

Att det väsentligaste momentet af de bättre lottade klassernas sociala pligter gent emot sina mindre gynsamt situerade medmenniskor bör afse höjandet af dessa senares bildningsståndpunkt, är en sanning, hvarom öfvertygelsen synes bli allt mer och mer allmän: men derjemte tilldrager sig dock äfven en annan form af hjelpsamhet, mer direkt afseende förbättrandet af flertalets af samhällsindividernas existensvilkor, för närvarande nationalekonomernas och sociologernas synnerliga uppmärksamhet. Det menas härmed den gren af samhällsnyttig verksamhet, som sträfvar att hindra uppkomsten af pauperism, något som synes vara det enda verkliga botemedlet mot ifrågavarande sociala onda, sedan man kommit till insigt om att direkt hjelp i den förut uteslutande använda formen af så kallad välgörenhet snarare är egnad att öka än att förminska de behöfvandes antal. Dylika sträfvanden hafva gifvit anledning till inrättandet af anstalter, genom hvilkas anlitande man kan tillförsäkra sig och sina anhöriga ersättning för de förluster, som uppstå i följd af minskad eller förlorad arbetsförmåga, eller i följd af andra olyckor. Och det är i sjelfva verket ej väsentligt, den högre bildningen, understödd af kapitalet, här kan komma till hjelp.

Otaliga inrättningar af den omnämda arten, såsom sjukkassor, begrafningskassor m. m. hafva uppstått och försvunnit, ej lemnande annat spår efter sig än svikna förhoppningar, och detta har varit den nödvändiga följden af en från början origtig organisation, således af brist på förutseende och omdömesförmåga. För den samhällsnyttiga verksamhet, som af-

ser organisationen af dylika inrättningar, föreligger derför ett vidsträckt fält, samt derjemte för utbredande af insigten om nödvändigheten att anlita dem. Det antages såsom en social lag att arbetslönen under nuvarande europeiska samhällsförhållanden fluktuerar något litet kring det minimum, som oundgängligen erfordras för arbetarens uppehälle. Nå väl, låt det ingå i det allmänna föreställningssättet att till det dagliga oundgängliga behofvet hör äfven den utgift, hvilken afser att skydda arbetaren mot nöd under den tid, hans arbetskraft är otillräcklig för detta ändamål, eller hans oförsörjda familj, då han aflidit i förtid.

Huruvida staten bör medelst direkta bidrag underlätta inträdandet i dylika inrättningar och i och med det samma göra detta obligatoriskt, är en för närvarande mycket omtvistad fråga, hvilken, likasom så många andra, ej medgifver ett bestämdt svar, emedan den förstucket innebär olika förutsättningar. I ett idealt samhälle vore man benägen att afgifva svaret nekande; men sådana de sociala förhållandena nu en gång äro, torde någon latitudinarism få göra sig gällande. Åtminstone torde man få taga för alldeles gifvet att staten, under nu herskande åskådningar, är pligtig draga försorg om dylika inrättningar för så vidt de afse statens egna tjenare, samt äfven att i mer eller mindre mån underlätta dessas inträde deri. Denna pligt hafva de europeiska staterna icke heller svikit, och man kan förmärka deras framsteg till högre och högre kultur på det mer och mer vetenskapliga underlag, hvarpå dylika inrättningar uppföras eller, då sådant från början saknats, rekonstrueras.

Ofvanstående betraktelser hafva nedskrifvits med anledning af den för någon tid sedan vidtagna åtgärden att genom sakkunniga personer låta granska finska Civilstatens enke- och pupillkassa i afseende å dess ekonomiska bestånd, ur hvilken granskning skulle framgå huruvida delegarnes afgifter till nämda kassa jemte öfriga henne tillfallande inkomster kunde anses tillräckliga att betäcka de derifrån utlofvade pensionerna. Ifrågavarande granskning har nemligen gifvit anledning till ett synnerligt värdefullt arbete af statsrådet L. Lindelöf, Statistiska beräkningar angående finska civilstatens enke- och pupillkassa, hvilket arbete blifvit offentliggjordt i finska Vetenskaps societetens acta och hvaröfver Red. för Finsk tidskrift önskat en anmälan.

Efter att hafva motiverat användandet af den vid allmänna enke- och pupillkassan i Sverige gjorda dödlighetserfarenheten vid föreliggande utredning, öfvergår förf. till en fråga af ganska stort allmänt intresse och af synnerlig vigt för hans egna undersökningar, nemligen den om nuptialiteten för qvinnor. Ur hans undersökningar framgår här omedelbart ett resultat, som i mer än ett afseende förtjenar att beaktas. Det visar sig nemligen med stor evidens att qvinnorna i Finland i

allmänhet gifta sig väsentligen tidigare än i Sverige. Under det att i Finland af 10,000 gifta qvinnor 16 trädt i äktenskap före fylda 16 år, är deras antal i Sverige endast 3; 6,011 qvinnor hafva gift sig före fylda 25 år i Finland mot 3,927 i Sverige. Först efter sistnämda ålder stiger det relativa antalet i Sverige öfver det för Finlands innebyggare gällande. Emellan 25 och 30 år gifta sig af 10,000 qvinnor 3,328 i Sverige, hvaremot endast 2,362 i Finland. Förhållandet är verkligen så i ögonen fallande, att vore den finska statistiken äldre än den verkligen är, så att hvarje tvifvel om de anförda talens tillförlitlighet kunde tillbakavisas, så kunde mycket unga flickor tillrådas att öfverflytta från Sverige till Finland för att öka sina giftermålschanser under unga år, hvaremot en immigration till Sverige från Finland för besagda ändamål är fördelaktig för damer af en mognare ålder. – Till en så utpregladt framträdande olikhet bör naturligtvis en orsak uppsökas, men för närvarande synes denna dock omöjlig att finna; emellertid torde det kunna påpekas att frågan väsentligen skulle belysas, om man hade att tillgå statistiska data särskildt för den finska och särskildt för den svenska befolkningen i Finland.

Uppgifter af den beskaffenhet, statsrådet Lindelöf i omnämda arbete behandlat, äro i allmänhet mycket komplicerade. Det gäller nemligen att beräkna värdet af lifräntor, hvilka utgå så länge ett visst antal personer lefva och derjemte förblifva ogifta samt ett annat antal lefva och derjemte äro yngre än en viss föreskrifven ålder. Redan beräkningen af priset för en enda sådan förbindelseränta är ett ingalunda litet arbete, så snart antalet af personer, hvilka äro delaktiga i lifräntan, är större än 2; men då antalet lifräntor är stort och då derjemte olika ålderskombinationer förekomma, antager deras beräkning lätt dimensioner, hvilka icke synas stå i något rimligt förhållande till det ändamål, man åsyftar. Här tages nu räknarens konst och omdömesförmåga i anspråk, enär det nemligen begäres af honom att han skall uttänka någon afkortad metod, genom hvars tillämpning man finner ett, om än ej fullt strängt, så dock ett för det praktiska behofvet tillräckligt noggrant resultat, utan att dock det härtill nödiga arbetet må öfverskrida rimliga gränser. I och för en dylik förenkling har förf. uppstält tvenne hypoteser, nemligen:

a) att, der flere barn i en familj finnas, åldersskilnaden mellan två på hvarandra följande är konstant, lika med 2 år; samt

b) att skilnaden mellan moderns ålder och barnens medelålder likaledes är konstant.

Sistnämda skilnad har förf. utrönt genom en särskild undersökning och funnit den vara 31 år i medeltal, och härvid visade de partiela resultaten en oväntadt stor öfverensstämmelse. Säkerheten af detta resultat synes i sjelfva verket så stor, att man med ledning deraf temligen nära kan uppskatta en sökt

ålder, den hon ej vill uppgifva, endast man känner hennes barns åldrar, hvilka hon vanligen ej drager i betänkande att omtala. Sedan dessa förutsättningar blifvit uppstälda, beräknades värdena af förbindelseräntor, gällande för flere, ända till 8 syskon samt för enka med ett, två, ända till 8 barn.

Men ännu återstår en vigtig undersökning, innan förf. kan öfvergå till den egentliga utredningen af den ifrågavarande kassans ekonomiska ställning. På grund af redan erhållna numeriska uppgifter var det visserligen lätt att beräkna värdet af kassans åligganden gent emot pensions berättigade sterbhus, men det erfordrades äfven att beräkna värdet af den eventuela pensionsrätt, som tillförsäkrats nu lefvande delegares efterlemnade familjer. En sträng beräkning af dessa värden hade i följd af sin ytterliga vidlyftighet varit outförbar, men äfven här har förf. lyckats utfinna en afkortad beräkningsmetod, hvilken säkerligen hör till de vackraste, man inom försäkringsläran har sig bekanta. Hans förfarande består deri, att han söker det kapitalvärde, kassan bör tillhandahålla hvarje delegare, i händelse han skulle aflida i det ögonblick, för hvilket det statistiska materialet gäller. Dessa kapitalvärden ordnas sedermera efter delegarnes åldrar och utjemnas synnerligen omsorgsfullt, hvarefter en tabell erhålles, som angifver nuvarande värdet af en genast började pension, och argumentet till denna tabell är ett enda, nemligen familjefaderns ålder. Medelst en lätt räkning erhålles häraf en annan, hvilken till samma argument angifver det nuvarande värdet af en vid delegarens död begynnande pension.

De vidare detaljerna af statsrådet Lindelöfs arbete, så tilldragande dessa än kunna vara för fackmannen, synas dock knappast egnade att intressera en större allmänhet. Det må derför här endast anföras att kassans aktiva den 1 januari 1880 beräknats till 17,916,000 finska mark mot en passiva af 17,875,000 samma mynt. Kassans kapitalöfverskott 41,000 mark är visserligen litet och faller inom gränserna för beräkningens osäkerhet, men det antyder dock att en brist icke är att befara, hvarför kassans bestånd synes tryggadt. Emellertid föreligger en omständighet, den der i någon mån upphäfver denna slutsats, eller åtminstone gör den problematisk, för så vidt afsigten är att kassans bestånd skall ega rum en lång följd af år framåt. Det sakförhållande, som nu åsyftas, består deri att alla beräkningar blifvit utförda under förutsättning att räntefoten skall bibehålla sig vid fem procent, under det att den verkliga, af kassan uppnådda räntefoten var 5,015 procent, således endast obetydligt högre. Nu lider det emellertid intet tvifvel om att icke räntan visar en tendens till nedgående, i samma mån affärerna vinna större stabilitet i ett land och dess odling framskrider. Det synes derför ej osannolikt att kassans ställning om någon tid kommer att te sig något mindre gynsam än för närvarande är

fallet. I Sverige har man sedan länge, äfven under den tid, medelräntefoten väsentligen öfversteg 5 procent, iakttagit det försigtighetsmått vid utredningen af pensionskassor, att räntefoten blifvit antagen till $4^1/_2$ procent, och öfver denna åtgärd har man ej haft skäl att vara missbelåten.

H. Gyldén.

Ferd. Ahlman: Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja; toinen, lisätty painos; edellinen osa: Svensk-finsk ordbok. XVI + 675 pg. 3:o. Hels. 1883, G. W. Edlund.

Den lexikaliska författareverksamhet, hr Ahlman utöfvat genom utgifvandet af sin »Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok» samt sin i två upplagor utkomna »Svenskt-finskt lexikon», har tvifvelsutan tillgodosett ett djupt och allmänt kändt behof af praktiska ordböcker från och till våra båda inhemska språk, ett behof, som mer än någonsin gör sig gällande nu, då snart sagdt ingen medborgare eller medborgarinna i vårt land, helst med några bildningsanspråk, kan utan eget men vara okunnig i dessa språk. Då emellertid, främst till följd af den raska utveckling, hvari det unga finska språket sedan någon tid bortåt befunnit sig, de nyssnämda, omkring tioåriga ordboks upplagorna numera lemna åtskilligt öfrigt att önska och dertill kommer att något särskildt svenskt-finskt lexikon på senare tider icke funnits tillgängligt i bokhandeln, är säkert att föreliggande andra upplaga af ofvan anförda arbete af mången helsas med glädje.

Denna upplaga afser i likhet med den förra att främst gagna dem, som genom literaturläsning eller muntlig öfning önska göra sig förtrogne med det andra inhemska språket. Härvid har det lexikaliska materialet, som för öfrigt anordnats enligt samma grundsatser som förut, i icke ringa grad utvidgats: flere ordsammansättningar och i svenska språket brukliga främmande ord ha upptagits samt större utrymme beredts åt de i kurialspråket förekommande uttrycken. Att redan detta, specielt det sistnämda, skänkt arbetet ett ökadt värde är otvifvelaktigt; men än större har dess användbarhet blifvit derigenom, att åt fraseologin, som i den första upplagan endast med mycken sparsamhet behandlats, här egnats så mycken uppmärksamhet, som med arbetets plan kunnat öfverensstämma. Härmed har nemligen vunnits det, att boken med fördel kan begagnas äfven af dem, som med svenskan till modersmål önska komma in i finska språkets rätta användning i skrift.

Då en ordboks förtjenster och brister i enskildheter egentligen framstå först under dess begagnande, måste vi, med den flygtiga kännedom, vi hittills kunnat förskaffa oss om förevarande upplaga, inskränka oss till dessa allmänna notiser, lemnande all tanke på en djupare detaljgranskning. Några ojemnheter och inkonseqvenser ha vi dock redan observerat, så t. ex. saknas bland de med prep. »efter» sammansatta orden det vanliga ordet »ef-

terkraf»; vid sidan af ordet »lönebesparing» hade man haft skäl att vänta sig det minst lika ofta förekommande »löneförhöjning», o. s. v. Oaktadt ordens ordningsföljd, såsom ock i företalet upplyses, »blifvit bestämd allenast på alfabetisk grund utan afseende på härstamning och härledning», finna vi dock på ordet »bruk» (= användning, sed) följa de härledda orden »bruka», »brukbar», »bruklig», »brukning» och först derpå ordet »bruk» (= fabrik). Slutligen måste vi beteckna som en brist, hvilken i synnerhet vid ett arbete af sådan art som detta hade bort med möjligaste sorgfällighet undvikas, nemligen att inemot 7 spalter upptagas af »rättelser och tillägg», och dock störes ögat, äfven vid ett flygtigare bläddrande i boken, som oftast af okorrigerade tryckfel, delvis vilseledande och förvirrande, se t. ex. sid. 336 sp. 2 rad. 13 uppifrån »tervetuoli» i stället för »tarvetuoli», sid. 56 »Bränd», der genom omkastning af två rader fullständig villervalla föranledts. Vi anmärka detta främst i det syfte och under den önskan, att en omsorgsfullare korrekturläsning måtte komma arbetets snart utlofvade senare, finsk-svenska del till godo. —r —n.

K. G. Leinberg: Om barnskolorna i Kajana härad; 20 pg. 8:o. H:fors 1882. (Aftr. ur Pedag. föreningens tidskrift 1882.)

Denna lilla broskyr skildrar en beaktansvärd episod ur den finska folkundervisningens historia. En för folkets sedliga och intellektuela förkofran nitälskande häradshöfding i Kajana domsaga J. C. Antell framstälde år 1803 det förslag, att sockneskrifvaretjensterna inom domsagan skulle såsom onyttiga indragas och förvandlas till sockneskolmästaresysslor med den till sockneskrifvarne utgående spanmålen såsom lön; äfven klockarenes aflöning borde användas för samma ändamål. Planen underställdes de kyrkliga myndigheternas bepröfvande, men emottogs af dem föga nådigt och underkastades modifikationer, som beröfvade det vackra förslaget all dess helsobringande kraft. I stället för skollärare med tillräcklig aflöning och med befordringsrätt på prestabanan, såsom man ursprungligen afsett, erhöllo socknarne Paldamo, Sotkamo och Hyrynsalmi slutligen endast illa aflönade barnalärare, som anställdes till biträde åt presterskapet i och för kristendomsundervisningens meddelande. Institutionen råkade snart helt och hållet i förfall.

Vi begagna tillfället att fästa våra läsares uppmärksamhet vid det publicistiska organ, hvarur hr Leinbergs broskyr är ett aftryck. Pedagogiska föreningens tidskrift har under dr C. Synnerbergs omsorgsfulla ledning utvecklat sig på ett anmärkningsvärdt sätt. Ett rent literärt element, som förut saknades, har tillkommit i form af bokrecensioner och vetenskapliga uppsatser. Tillika har tidskriften med omsorg följt utvecklingen af våra skolförhållanden och på ett i allmänhet hofsamt och sakenligt sätt yttrat sig i de frågor, hvilkas lösning varit på dagordningen.

M. G. S.

E. W. Palander: Saksalainen lukemisto. 228 sidd. 8:o. Tammerfors 1882, Emil Hagelbergs förlag.

Hr Palander, lärare i tyska språket vid Tavastehus normallyceum, har gjort detta och andra finska läroverk en god tjenst genom utgifvandet af sin tyska läsebok. Hållande sig i allmänhet till sina föregångare lemnar han en tillräcklig och väl vald samling läsestycken — något af Körner och möjligen äfven Bürger hade väl kunnat tilläggas — samt har dessutom utarbetat en, så vidt vi kunnat finna, fullständig och duglig ordbok (sidd. 145—227). Trycket är korrekt och tydligt, papperet åtminstone försvarligt.

I sammanhang härmed ett förslag till herrar lärare i tyska språket! Då läsestycken i svenska och finska skolor säkerligen kunna vara desamma och båda de inhemska språken åtminstone nu i hvartdera slaget alltmer komma till heders, vore det icke skäl att framdeles till en och samma krestomati författa en likaledes gemensam ordbok med både svenska och finska förklaringar? För de finska eleverne skulle jemförelsen med svenskan i de flesta fall lätt göra sig sjelf och medföra nytta. Både finnar och svenskar skulle åter få ett nytt medel att bättre förstå hvarandra, då svårigheterna för dem, som på rigtig väg kommit till detta stadium af tyska språkets inlärande, icke äro så stora, att de skulle förhindra det naturligtvis frivilliga fullföljandet af antydda biändamål. Öfverskådligheten skulle icke minskas, om trycket blir redigt. Det förstås att den dubbla korrekturläsning, som möjligen blefve nödig, skulle komma korrektheten till godo och väl betalas genom ökad afsättning af en dylik tvåspråkig läsebok. Blott den icke ogillas som »finländsk!»

F. Gustafsson.

Fredrik Cederborgh: Valda skrifter, med lefnadsteckning och porträtt; 680 pg. liten 8:o. Sthlm 1882, Oscar L. Lamm; pris 5 kr. (II af Humoristiskt bibliotek.)

Fritz Reuter: Valda berättelser; ny genomsedd upplaga med förf:s porträtt och lefnadsteckning; d. I: Från anno tretton; — Under lås och bom; 470 pg. liten 8:o, pris 2 kr.; d. II, 1 och 2: Hans Höghet; 240 pg. liten 8:o, pris 1 kr. Sthlm 1882, Alb. Bonnier.

Fredrik Cederborgh har det slags qvickhet, som tysken kallar »Mutterwitz», en naturlig, icke just finkänslig, men sund munterhet, för hvilken lefvernet helst visar sig från den befängda sidan. Hans komiska berättelser, »Uno v. Trasenberg» och »Ottar Tralling» hafva alltid hållit sig uppe bland vännerne af ett grofkornigt och sorglöst skämt. De finnas omtryckta tillsammans med hans berättelse om »grefve Jaques Pancrace von Himmel och Jord» och hans komedi »Riddarekandidaten» ännu 1856 hos Axel Hellsten, hvilken upplaga vi nämna, emedan jemförelsen

med denna och den nu af hr Arvid Ahnfelt besörjda samlingen visat oss huru mycket bättre den sistnämda är. Det är verkeligen öfverraskande hvilka friheter äldre förläggare tagit sig med drägten, i hvilken han gör sina krumpsprång; de hafva putsat, skurit af och tvättat, tills hans lustighet i många stycken försvunnit. Det är med den styfva kragen, de smala skörtena, berlockerna och kragstöflarne, som hans muntra lynnes rörelser te sig rätt tokroliga, under förutsättning att man icke tar illa vid sig af en hop smuts, som yr upp. Det händer väl på sina långa ställen att munterheten är matt nog, men i stället har man ofta små genrebilder ur verkligheten, tecknade med en realism, som håller dem fortfarande friska. I synnerhet är »Ottar Tralling» rik på sådana småbilder, i hvilka hans varma känsla för naturen och hans goda lynne afteckna sig; i »Uno von Trasenberg» exploiterar han nog mycket det fåniga ordensvurmeriet. Denna realism, som kännes dubbelt uppfriskande på den tiden — Uno v. Trasenberg begynte utkomma just vid brytningen mellan gamla och nya skolan, 1809 — sträcker han ock till det moraliska: hans hjeltar äro på ett hår när vagabonder, och han tycker icke mindre om dem för det; deras snedsprång in på det liderliga, fega eller bedrägliga gå på räkning af den menskliga svagheten, och utan ruelse hamna de i lyckans sköte. De äro någonting mellan Tom Jones och Yorrick, mindre dock i den senares känslo- och salvelsefulla genre. Men först och främst äro de dock utflöden af Cederborghs eget glada ingenium, genom hvilket hågkomster af alla slag draga lifligt fram för tillfället. Han började sin första berättelse vid tjugufem års ålder — han var då kanslist i kgl. kansliet — under par veckors sysslolöshet i fädernehemmet, och sin komedi »Riddarekandidaten» författade han en regnig dag på en gästgifvaregård, der han nödgats vänta på skjutshäst. Hvarken plan eller sorgfällighet i utförande får man vänta sig, och äfven karaktersteckningen är hos hans hjeltar mer än lofligt skral. Han kallar sjelf sina berättelser »ungdomstidsfördrif» och vill på intet sätt att de skola anses som arbeten, liksom han visst icke egentligen ärnade bli författare; det var bifallet, allmänheten egnade de första anonymt publicerade häftena, som lockade fram de följande, och att sålunda hans komiska berättelser till större delen äro sjelfupplefvade är en väsentlig anledning till deras friskhet. Icke blott hans karakter, äfven en god del af hans lefnadsförhållanden ligga, lätt omklädda, förströdda i hans skrifter. I samma blandning af dikt och verklighet kunde han återge andras lefnadsrön, när lämpligt material erbjöd sig. En ryttmästar Klöfversköld hade 1812 återkommit efter femton års kringflackande i Norge, Frankrike, Tyskland, England, Vestindien, hvarunder han fört anteckningar öfver sin problematiska existens, till hvilken synes hafva hört allt slags kanaljeri, så när som på stråtröfveri och mord. Cederborgh köpte dessa anteckningar för 100 riksdaler banko och gjorde af dem »Resan genom lifvet», ställ

viss torr och enformig nog, men icke desto mindre en kuriös bild af landstrykar- och knektelefvernet i seklets början.

Huru nära Cederborghs dikt går till verkligheten ser man ock af de anteckningar han efterlemnat om sin studietid i Lund och de roliga resor, den adertonårige studenten företog tillsammans med fornforskaren professor Sjöborg. Med rätta anmärker utg., som meddelar dem i den utförliga lefnadsteckning, han låter föregå skrifterna, att dessa hans anteckningar ta sig ut som stycken ur Uno v. Trasenberg eller Ottar Tralling. En annan förtjenstfull beståndsdel, hvarigenom hr Ahnfelt riktat Cederborghs biografi, redan af Sondén förträffligt berättad i Biogr. Lex., är brefvexlingen med Stjernstolpe, hvilken uppstod sedan Cederborgh 1823 helt plötsligt gifte sig, lemnade Stockholm med tidningsföretag, boktryckeri och vänner, slog sig ned på sina bruk i Lindesbergs bergslag och lefde i stillhet som en rättskaffens brukspatron till sin död 1835. Ty med Cederborgh inträffade det undantagsfall, att han var protokollssekreterare, diktare, boktryckare och publicist utan att behöfva lefva af allt detta; han var en rik brukspatrons son, och derför kunde ock hans lefnad gestalta sig något på samma sorglösa får-gå sätt som hans berättelser. I stället för att låta göra sig 1810 till expeditionssekreterare och Wasariddare, tog han afsked af kansliet och reste hem, men då far och mor ville att han skulle gifta sig med en flicka, som han icke tyckte illa om och äfven ett årtionde senare äktade, skuddade han slagget af sina fötter, drog till Stockholm och anlade ett tryckeri, der han 1816 begynte utge oppositionstidningen Anmärkaren tillsammans med Georg Scheutz, Stjernstolpe, kapten Lindeberg och andra goda vänner. Det var nu som han tog i tu med Grewesmöhlen, af hvilken han tecknade ett skäligen qvickt »porträtt», som han utgaf och som naturligtvis invecklade honom i en häftig tryckfrihetsprocess med den store riksskandalskrifvaren. Handlingarna i denna process har utg. intagit i Cederborghs skrifter, näst efter ett litet, mera magert urval af rimmade eller orimmade epigrammer och satirer, hemtadt mestadelen ur Anmärkaren; lämpligare plats för processen hade väl varit i lefnadsteckningen, men tacksam är man i alla fall för detta bidrag. Dernäst följer ett antal berättelser utom dem vi redan nämt, »John Hall», ett försök af mera sedelärande än komisk art, »Handskrift, funnen bland hr S. af Bagatellis efterlemnade papper», ett besynnerligt mischmasch, der ordensvurmen åter begyckla, »grefve Jaques Pancrace von Himmel och Jord», som i den satiriserande rigtningen är kanske hans qvickaste stycke, en kort sedelärande skizz »Födelsedagen» samt komedin »Riddarekandidaten». Om nu detta bildar ett godt urval ur Cederborghs samtliga skrifter kunna vi icke afgöra och våga icke heller precis försäkra det på grund af utg:ns sorgfällighet. Tryckfel saknas icke, och det nya intressanta biografiska material, som utg. samlat, har han fört i lefnadsteckningen hop med citater

och bedömanden på sitt vanliga oordentliga sätt. Att förena samlareflit och intresse med en god metod synes för denne utg. omöjligt. Hr Ahnfelt hör nu engång för alla som utgifvare till båda firmorna, både till Hafz & Språng och till Wank & Lythe, för att begagna Cederborghs nomenclatur, så att derom är nu icke vidare att tala.

Lika godlynt som Cederborghs och icke heller just så finkornig, är dock *Fritz Reuters* munterhet mycket hjertligare och förenad med en lifligare fantasi. Man behöfver blott se hans fyrkantiga anlete med potatisnäsa, helskägg och bredt leende mun för att läsa deri dragen af ett roligt, äkta tyskt gemyt, men en så fin fantasi skulle man visserligen icke tilltro honom på hans uppsyn. Att börja med är proceduren den samma som Cederborghs: han tar fasta på de gode mecklenburgare, han sett eller hört talas om, onkel Bräsig och onkel Hirsch, amtman Weber och konrektorn Aepinus, mamsell Westphalen och Dorothea Holz, och alla lustiga sidor, hvarmed naturen rikligen utrustat dem till kropp eller själ, har han de mest målande uttryck för. Amtman Weber är koppärrig som om han suttit med ansigtet på en rottingsstol; då mamsell Westphalen i spetsen för pigorna, alla knapphändigt klädda, midt i natten rusar ut för att se hvad det är för oväsen och finner den franske öfversten insvept i sitt sängtäcke, kommenderar hon pigorna att vända ryggen till och gör sjelf likaledes, men uraktlåter icke höflighetens fordringar utan gör en nigning bakut, och tusen andra dylika infällen, som äro så roliga, emedan de härflyta ur en så godmodig åskådning af det kälkborgerliga lefvernet. I rikedomen på sådana komiska drag röjer sig Reuters öfverlägsenhet, men hans största förtjenst ligger dock djupare. Hans berättelser äro, trots bredden och episoderna, verkliga kompositioner, och då de äro i grunden en humoristiskt omklädd verklighet, är det ingen ringa sak att han får utgången att stämma med karaktererna. Men i teckningen af dessa är det dock Reuter förnämligast utvecklar sin komiska kraft och ställer sig jembördig med de ypperste humorister. Skildringen af onkel Hirsch i »Anno tretton» *(Ut de Franzosentid)*, särdeles der han för sina medfångne, som bortföras af fransoserne, utvecklar sin plan att slå Napoleon, ger en icke blott en högtid af rolighet, utan en inblick i hela det tyska kannstöpande kälkborgardömets patriotiska hänförelse på den tiden. Och Dorothea Holz åter, i berättelsen »Hans Höghet» *(Dörchläuchting)*, hvilken fond af bästa sortens qvinlighet innebor icke i den katiga hushållerskans person! Der hon sitter och gråter öfver dynan, som hon lagat åt konrektorn att han måtte ha det beqvämt i skolan, men ock öfver sin egen dålighet, då hon med dynan äfven afsett att han må slita dess mindre på de åt henne utlofvade sammetsbyxorna, har han tecknat en odödlig bild af det äkta tyska gemytet. Det vill vara mycket mästerskap till för att framställa sådana, af flygtiga och stridiga känslor skimrande gestalter, men ock en sällsynt

känslans finhet och godhet hos författaren. Vill man rätt pröfva arten och styrkan af hans hjertegodhet, må man läsa hans berättelse »Under lås och bom» *(Ut mine Festungstid).* Han behandlar här sina smärtsamma minnen från den tid, då han släpades som en politisk förbrytare från den ena preussiska fästningen till den andra. Det är bekant att han som tjugutreårig student blef jemte par hundra andra unge män, hvilka pratat och skålat en hel hop nojs, kastad i ett eländigt ransakningshäkte och omsider efter åratal med 34 andre dömd till döden. Då en främmande icke kan läsa om detta utan att gripas af ovilja öfver en sådan omenskliget och orättrådighet, kan man tänka sig hvilken hjertegodhet måtte funnits hos Reuter, som ett årtionde senare kan tänka utan harm på dessa usla förhållanden i hans fädernesland, hvarigenom han utstod namnlösa lidanden, beröfvades sju de vigtigaste åren af sin mannaålder och utsigterna för framtiden. Såsom i lefnadsteckningen rigtigt framhålles, är det endast undantagsvis harmen vaknar och ändock i ganska milda uttryck bryter fram genom den komiska belysning, i hvilken han ställer sina lidanden under det preussiska korprals- och byråkratväldet. För resten äro Reuters lefnad och skaplynne allmänt kända och finnas kort och träffande framstälda i lefnadsteckningen, som öppnar denna samling. Öfversättningen är gjord i jemförelsevis godt språk, och att döma af effekten, torde det plattyska originalets komiska pointer hafva kommit ut ganska bra.

C. G. Estlander.

Öfversigt.

Bref från Sverige. I vår kan en svensk med glädje skrifva en korrespondans till utlandet om hvad som under de sista dagarna händt inom den svenska vitterheten. Ty det har verkligen händt något. Låt vara att ej det omdöme, man måste fälla öfver vårens nyheter, blir idel beröm. Låt vara att det, som ännu gjorts här hemma, långt ifrån räcker till för att vi skulle kunna berömma oss af att ega en modern literatur. Det ser dock ut som om en dylik vore på väg att bildas. Jag har denna gång att tala om icke mindre än sju nya svenska originalarbeten, och något dylikt har ej inträffat på länge hos oss. Och denna hastiga alstringskraft har gått hand i hand med vårens annalkande. Hvem vet om den ej för ett gammalt land som vårt bebådar en *seconda primavera?*

Det fattas nu endast ett häfte för att det andra bandet af August Strindbergs *Svenska öden och äfventyr* skall vara färdigt. Egendomligt nog har pressen med få undantag ej yttrat sig om detta arbete. Möjligen är orsaken helt enkelt den, att man velat spara sitt

omdöme till dess att de utlofvade fyra banden föreligga färdiga. Men är orsaken till tidningarnas tystnad endast ett beslut att tiga ihjäl hr Strindberg, om det vore möjligt, hvilket det nu lyckligtvis inte är, för att paradera med sitt ogillande af »Nya riket», då är detta ett mer än vanligt malplaceradt skattande åt läran om oförlåtliga förseelser. Men skall man för finska läsare tala om hvad som utkommit märkligast under denna vår, då bör man enligt min mening börja med att tala om »Svenska öden» [1]).

Jag vill ej härmed hafva sagt att detta arbete är oåtkomligt för anmärkningar. Om skildringarna ur forntiden äro fullt objektiva lemnar jag gerna åt kompetentare personer att afgöra. För egen del vill jag medgifva att jag ej tror det. Men som en allmän anmärkning kan det dock kanske förtjena att tänkas på, om ej de skildringar, vi här hemma förut sett ur historien, varit något ensidigt hållna. Man har berättat om kungar, furstar, prinsar, munkar, riddare och ädlingar. De mindre högt stående hafva vanligen tjenat till bifigurer, och lifvet, sådant det i förgångna dagar lefdes i hvardagslag, t. ex. hur gamla barbariska lagstadganden skulle kunna tänkas taga sig ut, när de tillämpades i verkligheten, kampen i presternas familjer, när celibatet infördes, skråväsendets inflytande, den af renässansens ideer verkade jäsningen i sinnena m. m. — allt detta är saker, som, behandlade i novellens form på vårt språk, äro att betrakta som nyheter. Detta är helt enkelt att vända upp och ned på den historiska romanen, att se sakerna nedifrån och uppåt i stället för tvärtom. Det är ett fullkomligt demokratiskt sätt att tänka sig händelserna, och det är fördelaktigt, från hvarje synpunkt fördelaktigt, att få se en sak från mer än en sida.

Hr Strindberg har här gifvit öfverraskande prof på sin förmåga att kasta upp frågor, skapa nya synpunkter, öfverflygla oss med djerfva, om också ej alltid fullt hållbara ideer, och hans stil har vunnit i energi och friskhet. Det enda, man mot den skulle kunna anmärka, är ett visst sökande efter ord, som särskildt i stycket »Paul och Per» tager sig uttryck i en massa gamla ordspråk, som i längden verka tröttande. Men detta hör mera till undantagen. Hans stil eger eljest just enkelhetens stora förtjenst, och dock har ingen af nu lefvande svenske skriftställare en stil, som i originalitet kan täfla med Strindbergs. Det kan låta öfverdrifvet för mången, men är det näppeligen. Ty hr Strindberg har just denna förmåga, som är så sällsynt, att säga hvad

---

[1]) Finsk Tidskrift, som i sitt förra häfte redogjort för hr Strindbergs nyare arbeten, hade då ännu erhållit blott de första berättelserna. Vår ärade korrespondent har haft tillfälle bedöma några senare häften af »Svenska öden och äfventyr», hvarför läsaren icke torde misstycka att Tidskriften så snart återkommer till samma författare. Red.

som helst, så att man tycker att det är nytt, och att man aldrig hört det förr. Och det är väl ändå det, som menas med originalitet i stil.

Bland de särskilda berättelserna torde »På godt och ondt» vara mest framstående som komposition. Den bästa och trognaste tidsbilden är säkert »Utveckling», liksom Strindberg sällan så samvetsgrant bemödat sig om en psykologisk analys. Berättelsen spelar också i renässansens tidehvarf, och det är den osökta jemförelsen med vår egen tid, som gifvit diktaren vingar. Det är de nya ideernas inbrytande, som här skildras. Hjelten är en ung munk vid namn Botvid, som tillhör ett af de strängaste kartusianerklostren. Och det är den revolution, 1500-talets ideer åstadkomma i hans inre, som är det intressantaste i berättelsen. Dessa renässansens ideer föras till honom af en ung målare Giacomo, som varit i södern och lärt sin konst af de förnämsta mästare och som är efterskickad för att hjelpa Botvid med en tafla, föreställande Jungfru Marias bebådelse, hvilken han fått sig uppdragen att utföra, men ej kunnat. Ypperligt framhålles nu skilnaden mellan Botvids askes och Giacomos lefnadslustiga skönhetsdyrkan, men icke mindre skarpt framhäfves hur den senares hela lifsåskådning egentligen är bygd på egoism, och frågan, i huru hög grad njutningen af lifvet är berättigad eller ej, tränger sig på läsaren med samma kraft, som den framställer sig för Botvid. Men det bästa psykologiska draget är dels att ateisten Giacomo ber Gud i sin dödsstund, »ty», säger han, »det sitter alltid qvar gammalt dam i minnets vrår», dels att Botvid hela sitt lif igenom förblifver andligen ledbruten. Han var barn af två tidsåldrar, och han kunde aldrig bringa de båda olikartade rösterna inom sig till endrägt.

På tal om Strindberg vill jag nämna ett par ord om ett litet arbete af fröken *Amalia Fahlstedt,* kalladt *I Flygten* och innehållande fem korta berättelser. Fröken Fahlstedt är nemligen den enda af våra författare här hemma, hvars stil direkt visar någon frändskap med Strindbergs. Jag menar ej att man vid läsningen af hennes lilla bok skulle komma att tänka på imitation. Men det fins en viss likhet i sättet att uppfatta och skildra de omgifvande föremålen. Hon begagnar sig af bilder med något af Strindbergs nerv i ordvändningarna, och framför allt, hon skildrar sällan t. ex. ett rum, genom att minutiöst uppräkna bohaget, utan hon gör det med omskrifningar, så att man nästan tycker sig se en fysionomi. Arbetet är ett af dem, som innebära löften. Ett par af berättelserna äro dock mera matta. Särskildt olycklig är idén att i den näst sista af dem låta hela händelsen framträda under form af en gosses erinringar, likasom heller icke gosselynnet är väl karakteriseradt; äfven är hennes komposition här och der för tillkonstlad. Men två af berättelserna, »I elfte timmen» och »Den lånta fracken», äro väl uppfattade och naturligt återgifna. Förf. har en stark satirisk åder, hvilket i synnerhet framträder i den

sista berättelsen, der särskildt skildringen af middagen och stämningen efter den är gjord på ett sätt, att man sannolikt, såvida förf:s namn ej stode på titelbladet, aldrig skulle misstänka att ett fruntimmer här hållit i pennan.

Det samma kan ej sägas om *Vårstormar,* den nya romanen af fröken *Matilda Roos.* Der har man den saken ganska klar för sig. Naturligtvis ser man genast att boken är skrifven af en ovanligt intelligent qvinna. Förf. är qvick och underhållande, när hon ej, som stundom sker, drar ut skildringarna alltför mycket på längden. Och jag medger gerna att bland mycket, som kommer ut, intar boken en ganska framstående plats. Men i det motto, som står på titelbladet, har förf. gifvit ett farligt löfte. Der står: *Denne gang tvers igennem, var vejen aldrig saa trang.* Orden äro hemtade ur »Per Gynt», som uttalar dem i den stund, då han till sist kastar sig för Solvejgs fötter. Och förf. har här tydligen menat att hon för en gång vill undvika, hvad vi med ett trivialt uttryck kalla för ett pessimistiskt slut. Boken har en hjeltinna, fru von Hastfehr, och en hjelte, Henrik Reinsdorf. De äro något olika i ålder, då den unga enkan redan vid bokens början är en rutinerad verldsdam, och Henrik deremot en ung man, hvars historia och utveckling upptager större delen af boken. Det är ej meningen att dessa två skola förenas. Men de äro pendanger, som lida af samma lyten och kureras på samma sätt.

Fru von Hastfehr tyckes en tid svärma för en viss baron Ryning, en af dessa gamla romanhjeltar från franska kejsardömets dagar med kal hjessa och ett öfverlägset ironiskt leende, ett gammalt ideal af förfinad last, som är särskildt egnadt att imponera på en del menniskors fantasi, men som lyckligtvis aldrig uppträder så förföriskt i verkligheten. Fru von Hastfehr räddas dock genom en ung vetenskapsman, vid namn Berger, som hon lär sig att älska och genom hvilken hon kommer att föra ett nyttigt och innehållsrikt lif.

Men om man har litet svårt att tro på denna hastiga omvändelse, när det gäller fru von Hastfehr, så blir detta ändå svårare i fråga om Henrik Reinsdorf. Han synes vara en slags yngre baron Ryning. Det är endast en tidsfråga, när hans nacke skall bli kal och hans läpp belägrad af det der traditionela småleendet. Hans utvecklingshistoria är en inre kamp mot blaserthet och skepsis, och en sådan historia är, det är sant, just i våra dagar både vanlig och värd sin skald. Men skall denne Henrik räddas, då måste det ske så, att man tror på hans räddning. Eljest har förf. ej gått »tvers igennem», utan i stället stannat vid en halfhet, som är vida farligare än det nu undvikna pessimistiska slutet. Den qvinna, som skall rädda en sådan man, bör ej vara en sådan som Helena, hvilken, hur väl hon än är skildrad — det är enligt min mening den bästa karakter, förf. någonsin gifvit oss —, räcker hon dock ej till för att förstå en natur som

Henriks. Hon är troende, stark, orubbad i sin barndoms öfvertygelse. Men hon är ganska outvecklad, och man får aldrig ens en vink om att hon skall blifva annorlunda. Henrik lär att älska henne under en sommar, han flyr hennes inflytande, emedan han ej är stark nog att tro på sin egen kärlek, och återvänder till lifvet i Stockholm. Detta är sant och bra. Men är det sätt, hvarpå han återvänder, naturligt? Eller är det naturligt att han återvänder alls? Vintern har gått, och våren har kommit tillbaka. Under inflytande af vanliga vårkänslor ser han sitt lifs tomhet, gripes af längtan efter Helena och reser. Vi förbigå hans något romantiskt tillstälda frieri och fråga blott om man så utan vidare kan, med dessa antecedentia, tro på hans egen försäkran att det nu är »lifvets högsommar, som börjar»?

Detta är ingen försoning, i den mening förf. velat och ämnat. Det är ingenting annat än ett traditionelt slut, och det har hon sjelf minst af allt velat. Men saken är den, att fröken Roos bedömer ej sina personer; hon förälskar sig i dem. Man tänke för jemförelsens skull på slutet i Topsoes »Nutidsbilleder», och man skall förstå skilnaden.

Vid anmälandet af flere böcker har man svårt att följa någon viss plan. Det är temligen klart att man icke går efter någon rangordning. Den bok, jag nu vill tala om, hör till det slags arbeten, som stå skäligen ensamma i sitt slag. Det är en liten bok på blott 80 sidor, som heter: *Hallings Anna* af *August Bondeson.* Vårt land lider en märklig brist på folklifsskildrare. Det fins nog många, som skrifva om de lägre klasserna, men det fins ytterst få, som förstå dem, och orsaken torde väl i många fall ligga deri, att deras kunskap om folket egentligen inskränker sig till kammarstudier och att de dessutom antingen saknat kärlek för sitt ämne, eller också hängifvit sig åt en slags sentimental dyrkan på afstånd af »folket» med dess förment rena seder, fosterlandskärlek — och Gud vet icke allt hvilka dygder man, i brist på att träffa dem annorstädes, velat påmåla folket.

Ett annat drag hos vår folkdiktning är att den varit böjd att se de mindre lyckligt lottade klassernas lif i en komisk dager. Det har ju rent af varit en estetisk princip att de lägre klasserna företrädesvis lämpade sig för ett komiskt behandlingssätt, medan man gjorde klokt att till tragiska eller upphöjda hjeltar välja furstar eller åtminstone adelsmän. Det är eget att se hur dikten under tidernas lopp ändrat fysionomi, på samma gång som ståndsskilnaden blifvit allt mera upphäfd. Men granskar man noga det sätt, hvarpå man i dagligt tal ofta hör menige man omtalas, skall man finna att mycket ännu återstår, innan man vant sig att med samma naturliga — jag lägger särskild vigt vid »naturliga» — sätt omtala eller visa sitt deltagande för en dagakarls eller arbetares lif och öden, som när det gäller en person ur vår egen klass. Det fins mycken folkdiktning, som

i den mening bär pregeln af herremannens åskådning, att man märker det förf. stält sig på afstånd från de förhållanden, han skildrar. Och det är just i detta afseende, som hr Bondesons författarskap betecknar ett framsteg.

Föreliggande lilla berättelse skildrar en ung utvandrerskas öden, hennes uppväxtår hemma, der hon, dotter af en båtsman, som just ej gjort sig väl känd, kommer i ett pinsamt förhållande till hela orten, trots att man i allmänhet erkänner att äpplet denna gång fallit långt ifrån trädet. Ett stördt kärleksförhållande gör att hon blir mottaglig för tanken på att utvandra, hon stannar ute i tre år, har lyckan med sig, återvänder hem, och historien slutar med att de unga tu få hvarandra.

Det bästa i berättelsen är säkert början med dess friska skildring af Annas barndom samt i synnerhet den kraftigt utförda husförhörsscenen, der gamle båtsman Halling gör skandal. Särdeles naturtrogna äro ock Amerikabrefven samt skollärar Chronschoughs hela person.

Hr Bondeson har som sagdt gjort ett framsteg i behandlingen af folklifvet. Han skiljer sig vida från det slags berättare, som få se en bonde på gatan och sedan gå hem och skildra folklif. Han känner i detalj vanor, tankegång, sätt att uttrycka sig och herskande föreställningar hos den klass, han skildrar. Han är sjelf bondson, och han förstår att tala folkets språk. I fråga om den yttre apparatens framställande är han till och med en mästare. Och han berättar med en humor och en enkelhet, som förläna hans arbeten friskhetens och ursprunglighetens hela behag.

Och dock saknar man något hos honom. Jemför man hans berättelser med t. ex. Elsters »En korsgang», märker man skilnaden. Man lär hos honom ej att känna *så mycket,* som man skulle önska. Hans psykologiska blick går sällan djupt, och han visar oss ej på konflikterna i allmogens lif. Der de vidröras, sker detta med lätt hand. Skulle hans skildringar vara ej blott sanna, utan äfven gifva en *allsidig* bild af sitt ämne, då skulle lifvet i dessa kretsar lefvas bra mycket lättare, än hvad man i allmänhet vill tro. Något, som kallas tungt, skulle då knappast finnas till. I »Hallings Anna» har förf. visat sig ega en vidare blick på förhållandena än i något af sina föregående arbeten. Berättelsen är i detta fall ett afgjordt framsteg. Men det är blott ett par fjät ned i det djup, som för in i småfolkets oskrifna historia.

Ett par samlingar reseskildringar hafva också utkommit, ***Bilder från Italien*** af ***Alfhild Agrell*** (Thyra), och ***Från Rivieran*** af ***Oscar Levertin.*** Det första arbetet har i Post- och Inrikes Tidningar varit utsatt för en särdeles oridderlig kritik af märket C. D. W., så mycket mera obefogad, som förf. sjelf i ett kort företal antydt, att hon är

fullt medveten om sitt arbetes dagsländenatur. Det har emellertid den obestridliga förtjensten att vara friskt och underhållande skrifvet. Det är ett undantag att reseskildringar kunna sägas gifva något mer.

Med det senare arbetet uppträder för första gången en ung författare, och det har sitt särskilda intresse genom två novelletter, som följa efter reseskildringarna. Af dessa är särskildt den första, *Anemoner,* anslående. Der finnes stil, välde öfver stämningen och förmåga af koncentration. Den andra, *När platanerna löfvas af,* pekar öfver på en framtid för förf. Det är ett dystert, allvarligt ämne, stilen är energisk och målande. Men berättelsen i sin helhet är ej så afrundad som den förstnämda.

Den förnämsta nyhet, bokmarknaden nu erbjuder, är dock otvifvelaktigt fru *Edgrens* nya samling *Ur lifvet.* Detta fru Edgrens nya arbete betecknar ett stort och odisputabelt framsteg.

Hela hennes författare-individualitet har liksom afspeglat sig i hennes stil. Den är enkel och flärdlös, hon begagnar nästan aldrig bilder. Det är den lugna och rättvisa framställningen af faktiska förhållanden, som genom sin sanning verkar så på en gång välgörande och öfvertygande. Man skulle kanske kunna karakterisera hela hennes konstnärliga metod, om man säger att den består i att så allsidigt som möjligt undersöka och skildra ett förhållande, utan att annat än med lätta vinkar antyda för läsaren om hvad hon sjelf skulle vilja säga i frågan. Men hela skildringen är alltid så energisk, att hon vid behandlingen af en tvistig fråga nödvändigt tvingar läsaren sjelf att taga parti för eller emot, eller ock lugnt och säkert håller fram för honom den vid bedömandet af alla menskliga förhållanden så sällan helt erkända sanningen, att man får tänka sig för två gånger, innan man afgör när en annan handlat rätt eller ej. Fru Edgrens metod är väsentligen *analytisk.* Hon utgår aldrig från en tes, som hon ville bevisa, och lägger ej in tendens i berättelsen. Hela hennes framställningssätt blir derför något reserveradt. Man känner på sig att hon är rädd för hänförelsen, som gör blind, när det gäller att döma. Hon väger sina personers handlingar på guldvigt, och hon aktar sig att lägga sina egna sympatier i vågskålen. Derför får läsaren sällan intryck af någon indignation från hennes sida. Jag vill dermed ej säga att hon saknar denna egenskap, blott att det ej fins plats för den i hennes skrifsätt. Hon vädjar aldrig till läsarens lidelse, sällan till hans energi eller känslor, men nästan alltid till hans reflexion. Detta är karakteristiskt för allt hvad fru Edgren skrifvit, och är en egenskap, som man kan urskilja både i hennes förra novellsamling och i de fyra pjeser från hennes hand, som utan angifvande af förf:s namn spelats på härvarande teatrar.

Men denna samling utmärker sig tillika genom något nytt. Förf. har aldrig sagt så djerfva saker, aldrig gripit i ämnen, som det i den

grad fordrat mod att framställa. Det är alltid innehåll i hvad fr— Edgren skrifver, men denna gång rikare än förr.

»Barnet» är en utomordentligt fin psykologisk bild, sannolik känd för många af Finsk tidskrifts läsare genom att den redan stått i Ny svensk tidskrift, utgifven i Lund. »Ett bröllop» erbjuder e— godt detaljarbete, men torde svårligen vara hemtadt »ur lifvet».

Intressantast äro de båda öfriga berättelserna, »Aurore Bunge» och »I krig med samhället», lika mycket genom behandling och v— af motiv, som genom sitt inbördes sammanhang.

I fru Edgrens förra samling förekom en berättelse, som kal— des »En bal i societeten», i mitt tycke den bästa af dem allesamma. Bland de personer, som der presenterades för läsaren, förekom ock/s en fröken Aurore Bunge, kokett, nyckfull, njutningslysten, något ex. travagant och mycket vacker. Man får också göra bekantskap med en parentes i hennes lif, när hon gifver vika för omständigheterna och i tre dagar blir en simpel fyrvaktares älskarinna för att sedan, som om ingenting hade passerat, återvända till sitt förra lif. Hennes mor understöder henne i att ingå äktenskap med en man, som behöfver hennes pengar. Hon gifter sig för att förseelsen skall kunna döljas, och presten lyser välsignelsen öfver detta kristliga äkta förbund.

Fru Edgren har aldrig skrifvit något mera fulländadt. Händelserna länkas märkvärdigt naturligt, och det sätt, hvarpå Aurore tvingas in i konvenansens stora maskineri igen, är skildradt så, att det lemnar ett varaktigt och uppskakande intryck. Det synes nästan som om fru Edgren för ett ögonblick lemnat den lugna, kyliga berättarton, som eljest är hennes vanliga, och talat med hela kraften af en ädel indignation, som ej tvekar att säga sanningen.

»I krig med samhället» är den längsta berättelse, som fru Edgren skrifvit. Den är 150 sidor stark och skulle mycket väl kunna hafva utgjort en liten bok för sig. Den är kanske ej alltigenom så konstnärligt fulländad som den föregående, men kommer säkert af flere skäl att väcka ännu mer uppseende.

Frågan om berättigandet af skilsmessa inom äktenskapet, särskildt när denna orsakats af en nyväckt kärlek, har ju på sista tiden lifligt sysselsatt sinnena. Man har talat för och emot. Man har visserligen haft litet svårt att förneka det förnedrande i ett äktenskap, som ej helgas af annat än tillfälliga yttre band, men frågan om barnen, i fall sådana finnas, har alltid stått som ett frågetecken. Fru Edgren har alldeles icke löst denna fråga, men hon har tagit upp den till behandling, och hon har med stor skicklighet under skildringen af ett olyckligt lefnadslopp framstält alla skäl för och emot. Och detta med nästan ängslig samvetsgrannhet. Hon gifver ingen allmän sats som resultat vid berättelsens slut. Hon säger endast, att så och så bör det blifva med de och de förutsättningarna i karakter, va-

›r och omständigheter *för dessa individer*. Hvilket parti hon i frå-n ansluter sig till, är ej så alldeles godt att afgöra. Sannolikt träf-r man förf:s mening bäst genom att vid denna berättelse, liksom i lmänhet, ej låta henne taga något parti alls. Hon har blott skildrat konflikt, som är af den art, att man svårligen kan säga hvilken af stridiga sedliga magterna, som varit rättast att lyda. Slutreflexio-n i stycket ligger i dessa ord: »Stackars barn, stackars barn! och ıckars mor! Hvad lifvet ändå är grymt! Hvarför skulle hjertats igter komma i en sådan fruktansvärd konflikt med hvarandra? Hvar-r skulle man nödgas slita sig sjelf i stycken och offra halfva sitt lif r att rädda den andra hälften från undergång?»

Äfven här fortsätter fru Edgren hvad hon börjat i »En bal i so-eteten». Hon skildrar fortsättningen på Arlas och Gurlis lif, eller ttare — hon ger en vink om Gurlis, men behandlar utförligare Ar-s. Då f. d. statsrådet Pfeifers dotter, Arla, är den egentliga huf-ıdpersonen i berättelsen, och då denna karakter är tecknad på ett tt, som ställer henne i jembredd med de yppersta karakterer novell-eraturen eger, kan det löna mödan att gifva en exposé af hennes veckling. Ingenting karakteriserar förf. bättre.

Arla är en af dessa djupt anlagda, karakterstarka, inåtvända vinnor, som skulle vara jordens salt, om deras lefnadsförhållanden änkte dem en annan uppfostran, än som vanligen beskäres qvinnor. on hade haft sitt lilla svärmeri på sin första balafton för denne man, n hvars rätta karakter hon så hastigt blef öfvertygad. Efter denna tastrof återstod henne endast resignationen. Hon led djupt af sina rossade illusioner, och när den betydligt äldre byråchefen Örn friade ll henne, svarade hon ja, emedan hon trott sig hafva lärt af lifvet t tillgifvenhet och högaktning äro en bättre grundval för äktenska-et än ett flygtigt tycke. Ty detta var den form, under hvilken hon rt att känna kärleken.

I tio år hade hon varit gift. Hon hade två barn, hon höll af n man, hon var ej olycklig; men hon lefde för sig sjelf. Den in-erlighet, som fans i hennes natur, hade det lif, hon förde, egentligen ke plats för.

Då blef hon bekant med en ung man B. Berndtson, som en som-ar var informator i hennes fars hem. Statsrådet och byråchefen odde nemligen på två närbelägna villor under sommarmånaderna. Ian var en häftig, radikal natur. Han sade saker, som hon ej hört örr, tankar, som upprörde hennes innersta, men som hon ej kunde öra sig qvitt. Han stod i opposition till den lilla verld, han lefde i, och i parentes sagdt är hans ställning som informator i ett förnämt us återgifvet med verklig virtuositet. De små dagliga förödmjukel-erna, öfversitteriet från familjens sida, den misstänksamma stoltheten från hans sida, hans ovana vid sällskapslifvet, hans begär att öppet

visa sitt förakt för allt konventionelt — detta är iakttaget och återgifvet med mästerskap. Man skulle blott kunna anmärka att hans oppositionsbegär knappast borde gifva sig luft första dagen.

Emellertid blir det snart ett slags förhållande mellan Arla och honom. Han är ej van vid att tala förtroligt med en fin qvinna. Han tycker om att blifva tillrättavisad af henne för sina förseelser och svagheter; hon får välde öfver hans handlingar och han öfver hennes tankar. Det kyska, tillbakadragna och qvinliga, som fans hos henne, var för honom lika nytt, som hans hänsynslösa uttalande af de mest kätterska åsigter var det för henne.

Emellertid reser Berndtson till utlandet, och det enda samband, som nu finnes dem emellan, utgöres af de bref de vexla. Af pligtkänsla visar Arla brefven för sin man, utom ett, som innehöll en förtäckt kärleksförklaring, och på hvilket hon i stället skref ett afvisande svar. Berndtson svarade med att afbryta all korrespondans dem emellan.

En tid derefter kom Berndtson hem, och nu uppträdde han offentligen, först med ett revolutionärt drama i 6 akter och sedan genom att hålla föreläsningar. Arla följer med allt detta, och deras förhållande återknytes. Så råkar Berndtson henne på en badort, der hon vistas, medan hennes man är i Karlsbad, och nu sker brytningen mellan Arla och hennes man, hvarefter hon följer Berndtson till utlandet.

Fint är här skildradt hur Arla ej drages till Berndtson genom att först väckas till öfvertygelse om hans åsigters rigtighet, utan att tvärtom hennes kärlek lär henne tro på hans åsigter. All den hänförelse, hon är mägtig af, slösar hon på sin nya öfvertygelse, men den blinda tron för med sig något sterilt, menniskan må med denna sin tro omfatta hvad som helst, och Arla blir lika dogmatisk i sin nya tro, som hon var det i den gamla.

Hela det följande är blott en undersökning af om det är möjligt för en qvinna — eller rättare om det var möjligt för Arla — att blifva lycklig i detta förhållande.

Hon älskar Berndtson, men denne är en för kritisk och ideelt anlagd natur för att vara nöjd med att blifva föremål för afguderi. Och han finner att han egentligen älskat Arla mer, när han trodde henne oåtkomlig, än sedan hon blifvit hans. Dertill kommer att han är svartsjuk på hennes föregående och på ett oädelt sätt förebrår henne att hon ej kan glömma sina barn. De komma hem, och nu uppstå alla dessa oundvikliga slitningar mellan Arlas känslor som maka och som mor. Och Berndtson förstår ej detta. Han vill ej veta af att — en menniska må hafva hängifvit sig aldrig så helt åt något nytt, — det dock alltid måste finnas någon vrå inom henne, der det gamla lefver qvar. Ty det, som växt in med vårt väsen, kan lång-

samt utplånas, men aldrig häftigt ryckas bort. Det fins kanske också mycket, som aldrig kan ryckas bort.

Vändpunkten inträffar vid Arlas förste mans död. Då vill Berndtson resa ut igen för att få arbeta i ro. Han ber Arla följa sig, och hon svarar: »Kan jag lemna mina barn?» Då reser han ensam. Båda känna att de ej längre äro något för hvarandra. Han lofvade att komma åter om någon tid, men ingen hoppades mycket af detta återseende. »Det förflutna var dödt — hvad framtiden kunde bygga upp, var osäkert».

Fru Edgren har här skildradt ett äktenskap, baseradt på brytandet af ett föregående äktenskap eller på ett äktenskapsbrott, och hon har gjort äfven denna nya förbindelse olycklig. Men man begår ett misstag, om man tror att förf. dermed sagt att Arla handlade orätt, likaväl som om man skulle söka få fram härur en apologi för att hon skulle hafva handlat rätt.

Jag vill ej här blanda in något af min egen uppfattning af detta ämne. Men slutsumman blir, hvad för öfrigt redan är sagdt, att denna fru Edgrens novell är en undersökning af frågan, och undersökningen skiljer sig t. ex. från Ibsens deruti, att den ej gifver läsaren i handen de trådar, som föra till det resultat, förf. vill. Fru Edgren synes sjelf vara lika tveksam, som hon vill göra läsaren. Det är kanske derför hon ej visar indignation. Det är derför, hon kan undersöka, säga skäl och motskäl så lugnt och passionlöst. Det är derför, hon så säkert och väckande inverkar på vår *reflexion*.

Det vore mycket mer att tillägga äfven om detta arbete. Men jag är rädd att redan hafva varit för mångordig. Ännu ett arbete kan jag tala om, som väntas i dagarna — *Penseldrag* af Georg Nordensvan — men det måste jag spara till nästa gång.

G. af Geijerstam.

Polemiskt.

Om e och å såsom ljudtecken i svenska språket.

I marshäftet af denna tidskrift ingår en uppsats i rättskrifningsfrågan, däri hr J. U. söker göra den åsigten gällande, att *ä*-ljudet i svenskan sträfvar att närma sig eller öfvergå till ett slutet *e*-ljud och på den grund betecknar såsom förhastadt det af nordiska rättstafningsmötet gjorda förslag att till åstadkommande af en större regelbundenhet i skriftspråket utsträcka användningen af *ä* såsom tecken för *ä*-ljudet till ett större antal ord än för närvarande är brukligt. Enär undertecknad i en uppsats, intagen i det senast utkomna häftet af Pedagogisk tidskrift, hvilken uppsats dessutom i särtryck utgifvits, velat i motsats härtill framhålla såväl det berättigade i nordiska rättstafnings-

mötets förslag, som önskvärdheten af dess allmännare antagande, anser jag mig böra yttra några ord om de af hr J. U. framstälda åsigter.

När hr J. U. begynner sin uppsats med ett beklagande af den brist på »sorgfällighet», hvilken enligt hans förmenande skulle vidlåda A. Hazelii af erkändt sakkunnige män högt värderade arbete »Om svensk rättstafning» i den del, som rör frågan om användandet af bokstäfverna *ä* och *e* såsom tecken för motsvarande ljud, så vore man berättigad att af honom vänta så mycket större sorgfällighet och insigt vid undersökningen af frågan. Emellertid fyllas icke läsarens sålunda stegrade anspråk.

Hvad först de korta *e* och *ä*-ljuden beträffar, framgår det af alla de citerade källorna (utom Rydqvist, hvilken som bekant ej var någon ljudfysiolog) att i Sverige, med undantag af Stockholm och ett par landsorter, konstant skilnad göres mellan kort slutet *e* i t. ex. *sett* och kort *ä* i t. ex. *ätt, hjälm* (orätt skrifvet *hjelm*), *späja* (orätt *speja*), *väster* (orätt *vester*), *hjärta* (orätt *hjerta*). Att uttalet af *ä* framför *r* blir något bredare än eljes — en sak, hvarpå hr J. U. lägger stor vigt — skulle i strängt fonetisk skrift motivera införandet af ett eget tecken, men förminskar ingalunda skilnaden mellan *e* och *ä*-ljud i andra ord och berättigar således icke hr J. U. att endast framför *r* erkänna *ä* (jmfr hans *eng, hest* pg. 296). På samma sätt skulle *e*-ljudet framför *r* i obetonade mellan- och slutstafvelser rätteligen böra återgifvas med ett särskildt tecken, men då ingens afsigt är att utvidga vårt alfabet, få vi väl nöjas med att använda blott *e* och *ä*, således $e = e^1$ och e^2, men $ä = ä^1$ och $ä^2$ (hr J. U:s e^3 och e^4). Vi finna således en utvidgad teckning af *ä* berättigad, då ljudet är kort, emedan 1:o i Sverige, där i regeln bestämd skilnad göres mellan *e* och *ä*-ljud i uttal, en mängd ord uttalas med *ä*, som i skrift tecknas med *e*, och 2:o i Finland kort slutet *e*-ljud saknas och ersättes med *ä*. — Det är i förbigående sagdt *detta*, som är »det hufvudsakliga», ej såsom hr J. U. förmenar »vokalernas fullkomliga likhet, vare sig högsvenskan har e^1 eller e^2». Då vi icke ens utan en viss ansträngning kunna uttala ett kort slutet *e*, är det klart »att man här i Finland allra minst borde tänka på» det orätta bruk af *e*-tecknet, som hr J. U. förordar.

Vidkommande de långa *e* och *ä*-ljudens teckning, kunna vi fatta oss ännu kortare, ty hr J. U:s mening härutinnan stöder sig 1:o på att han i Helsingfors hört mången, i synnerhet »barn och fruntimmer», säga *ēta, slēde, mēta* o. s. v. i st. f. *äta, släde, mäta*, hvilken observations allmängiltighet vi förneka, och 2:o på följande yttrande af Noreen i en anmärkning (språkl. sid. 5): »hufvudstadsspråket skiljer icke mellan e^1 och *ä*, utan låter i stället ett mellanljud inträda, så t. ex. uttalas *säd* = *sed*. Dock får man ännu icke anse detta såsom riksspråkets uttal». Då hr J. U. citerar detta, kursiverar han *ännu*. Vi tro det skola bidraga till redande af hans uppfattning, om han i stället kursiverar *icke*. — För öfrigt älska vi icke att beträda spådomarnas fält. Men antaget äfven att i en långt aflägsen framtid ett sådant uttal värkligen blefve förherskande, så åligger det oss icke nu att stifta lagar och uppgöra rättskrifningsregler för framtidens språk utan för det, som i våra dagar talas af de bildade.

Hr J. U. tyckes själf i inledningen till sin uppsats sluta sig till den fonetiska principen, och han följer äfven ett af honom uppgjordt system i ortografi. Men om hvar och en, som tror sig hafva funnit någon ny idé på rättskrifningens område, vill hafva sin åsigt antagen, huru ringa utsigt härtill än må förefinnas, så motarbetas därigenom hvarje reform, huru god den ock i hufvudsak må vara. Den enda möjlighet, som för närvarande finnes att slippa ur den rådande förvirringen, är att antaga det redan ganska allmänt tillämpade öfvergångsförslaget, såsom det mest principfasta och därför af vetenskapsmän allmänt godkända.

Att det såsom hvarje öfvergång måste göra vissa medgifvanden åt det gamla för att därigenom bana väg för det nya är naturligt, och att vårt nuvarande alfabet icke kan återgifva alla finare nyanseringar i språkljuden vet enhvar. Men att nå idealet är omöjligt äfven på rättskrifningens område. Nöjom oss därför med att i all endrägt söka komma det så nära som möjligt.

E. L.

Obs. Vid pagineringen af Majhäftet och 1:sta arket af Junihäftet har den origtighet insmugit sig, att hundratalet angifvits med 2 i stället för 3, hvarför pg. 219—314 rättas till 319—414.

Fjortonde tomens innehåll:

Uppsatser: Sid.

Vitterhet:

3/8-3

I bokhandeln:

Öfversigt:

H. 1. T. XIV.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER och WILH. BOLIN.

Januari 1883.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1883.

På ***Finsk tidskrift***, som utkommer 1883 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18), samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, som besörja Tidskriftens distribution, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Fabiansgatan 28.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. VI, VII, VIII, IX (1879—1880) à 5 mk.

C. G. Estlander och **Wilh. Bolin**, utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Elfving, F. Gustafsson, Karl Langenskiöld, S. Lemström, O. M. Reuter, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Suonion kootut runoelmat ja kertoelmat (Wiip., Clouberg). — Kullervon runot (Hels., Suom. kirj. seur. toim., 64 osa). — Talvi-iltain tarinoita, kirj. *Z. Topelius,* jakso I v. 6 (Porv., Söderström). -- Biografinen nimikirja, toim. Suom. Histor. Seura, vihko 8: Ramsay—Sprengtporten (Hels., G. W. Edlund). — *G. Weberin* yleinen ihmiskunnan historia, vihko 1 (Porv., Söderström). — Tekniska föreningens i Finland förhandlingar, red. af *Th. Frosterus,* 1882 h. 4 (H:fors). — Afbildningar af vapensköldar fordom uppsatta i Finlands kyrkor, efter en gammal handteckning utg. af *R. Hausen* (H:fors). — Finska Läkaresällskapets handlingar, 1882 h. 4 (H:fors).

Födelsedags-bok med verser saml. ur svenska författare, af *B. J.* (Sthlm, A. W. Björck). — Ur vår tids forskning, 30: Ryska rikets grundläggning etc., af *Wilh. Thomsen* (Sthlm, Samson & Wallin). — Nya humoresker och skizzer, af *Chicot* (Sthlm, K. L. Beckman). — Svenska öden och äfventyr, af *Aug. Strindberg,* b. 1 h. 3 o. 4 (Sthlm, Looström). — En strid om Rom, roman af *Felix Dahn,* 3—4 afd. (Sthlm, Alb. Bonnier). — Nationalekonomiens grunddrag, af *Cl. Westman,* h. 4 (Sthlm, Fahlcrantz). — Berättelser ur kyrkans historia, af *M. Melbye,* h. 2—3 (Sthlm, Fahlcrantz). — Bilder ur kyrkans historia, af *H. Fortmann,* h. 5—6 (Sthlm. C. E. Fritze). — Öfversigt af de europeiska staternas politiska historia, af *P. O. Bäckström,* h. 5—6 (Sthlm, Norstedt). — Valda humoristiska och poetiska skrifter af *Lor. Hammarsköld,* utg. af B. Nordling. h. 5—7 (Sthlm, J. Falk). — Hvardagslifvets kemi, af *J. F. W. Johnston,* h. 10 (Sthlm. Ad. Bonnier). — Englands historia, af *W. E. H. Lecky,* h. 14 (Sthlm, C. E. Fritze). — Elektriciteten, af *G. R. Dahlander,* h. 3 (Sthlm, Alb. Bonnier). — En samling tillfällighetsdikter och tal, af *Frith. Holmgren* (Sthlm. Norstedt). — Valda skrifter af *Hans Järta,* utg. af H. Forssell, h. 4 (Sthlm, Norstedt). — Supplement till *E. G. Geijers* samlade skrifter, b. 2 h. 3: register (Sthlm, Norstedt). — Om enstafviga ords rytmiska värde i svenskan, af *Rob. v. Kræmer* (Sthlm, Samson & Wallin). - Skatten i Jumafjellet, dramat. skildring af *A. H. Ölander* (Sthlm, O. L. Lamm). — Samlade sagor af *R. Gustafsson,* ill. af C. Larsson och V. Andrén (Sthlm, R. Gustafsson). — Samling af facklexika, I: Svensk-historiskt handlexikon, utarb. af *Bernh. Meijer* (Sthlm, J. Seligmann). — Ur de nordiska folkens lif, af *Art. Hazelius,* h. 2 (Sthlm, Beijer). — Dikter af *Chr. Svahn* (Upsala, Almqvist & Wicksell). — Amerikanska humoresker V: Ur en landstrykares anteckningar, af *Mark Twain* (Sthlm, J. Seligmann). — Från det moderna Frankrike, af *R. Kaufmann,* h. 5 (Sthlm, Alb. Bonnier). — Genom Norge, efter teckningar af Ludv. Skramstad, med text af *Y. Nielsen,* h. 3—4 (Sthlm, O. L. Lamm). — Schweiz, skildringar af *Carl v. Friesen,* med illustr., h. 7—8 (Sthlm, J. Seligmann). — Syfilis och äktenskap, af *A. Fournier,* (Sthlm, W. Bille). — Bröderna *Grimms* sagor, folkuppl., h. 2 (Sthlm, Fahlcrantz). — Orienten, af *A. v. Schweiger-Lerchenfeld,* h. 10 (Sthlm, Fahlcrantz). — Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif, red. af *J. A. Lundell,* 1881 A—C och 1882 A (Sthlm, Samson & Wallin). — Folkets bok, utg. af *K. P. Arnoldson,* h. 4. (Sthlm, A. W. Björck). — Småstadssqvaller, af *Max Adeler,* öfvers. af Anna Geete (Sthlm, Seligmann). — Romerska dagar, af *Victor Rydberg* (Sthlm. Seligmann). — Samlade skrifter af *Gunnar Wennerberg* b. 2 (Sthlm, Seligmann). — Norsk lyrik efter 1814, i udvalg ved *K. A. Winter-Hjelm* (Kristiania, Cammermeyer). — Die Statue des belvederischen Apollo, von *Geskel Saloman* (Sthlm). — Om undervisning i bildande konst, af *N. M. Mandelgren* (Sthlm, Haldberg). — *Midnattssolens land,* af *Du Chaillu* b. II h. 4 (Örebro, Lindh).

Gertrud, en Fortælling (Kr:nia, Cammermeyer). — En Professor, Fortælling af *Joh. Vibe* (Kr:nia, Cammermeyer). — Løse Fugle, Lystspil i to Akter af *Henr. Jæger* (Kr:nia, Cammermeyer). — Gjennem Lorgnetten, Skitzer af *L. Dilling* (Kr:nia, Cammermeyer). — Udvalgte Skrifter af *H. Schulze*, h. 2-5 (Kr:nia, Cammermeyer). — Historiska skizzer och sillhouetter från Christianstad, af *Larifari* (Christianstad, Littorin).

Piet, tidskrift för Finlands landthushållning, utg. af J. Jernström och G. Stolpe, 1882, n:ris 4-5 innehålla bl. a.: bokföringen och kalkylen i landthushållningen; en blick på Norges landtbruksförhållanden; om hagel- och boskapsförsäkring; beskaffenheten af finsk utsädesråg; från mejeriutställningen i Nyslott; bref från Sverige; literatur.

Valvoja, red. af J. R. Danielson, 1882, n:o 24 och 1883, n:o 1 innehålla bl. a.: Ett Lützen-minne, af Z. T.; Z. Topelius som dramatiker, af V.; en blick på nutidens qvinnofråga, af F. Perander; om grekisk-ryska religionsundervisningen i Finland, af O. Hynén; öfvers. af Gogols »Kapprocken»; inhemsk literatur; utländsk literatur; tidningsstatistik.

Tidning för trädgårdsodlare, red. af Erik Lindgren, 1883, n:o 1 innehåller bl. a.: stängselhäckar, deras plantering och skötsel; odling af nyseländsk- eller kornspenat; minneslista för trädgårdsodlare; kortare uppsatser och notiser.

Ny svensk Tidskrift, utg. af R. Geijer m. fl., 1882, h. 6 innehåller bl. a.: ett misstag, ber. af M. Lönnberg; en modern spansk dramatiker, Don José Echegaray; stät. epilog till Gustaf-Adolfsfesten af A. U. Bååth; literatur.

Tidskrift för hemmet, tillegnad Nordens qvinnor, 1882, h. 6 innehåller bl. a.: en helsovårdsfråga för våra husmödrar; höstförebud; vid ett silfverbröllop, poem af St.; studier af några nyare diktsamlingar, II. Helene Nyblom; Boköfversigt.

Nordisk tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen, red. af O. Montelius, 1882, h. 6—7 innehålla: Sergel med indledning om den tidligere figurkunst i Norden, af J. Lange; de skandinaviske landes skibsfart, af A. N. Kiær; norskt språk, af J. A. Lundell; literaturöfversigt; nyutkomna böcker.

Nyårsgåfvan, bibliotek för modern romanliteratur, utg. af E. Edqvist, 1882, h. 51-52 innehålla: Ironien på afvägar, af K. Altmüller, h. 2—3.

Pedagogisk tidskrift, utg. af H. F. Hult, 1882, h. 12 innehåller bl. a.: Några ord om vårt skiftande stafningssätt, af I. Flodström; bref i pedagogiska ämnen, II, af E. H; literatur; uppgifter för den skriftliga afgångsexamen höstt. 1881; kgl. beslut; personalnotiser.

Nordiskt medicinskt arkiv, red. af Axel Key, 1882, h. 3 innehåller bl. a.: ett fall af ankylotiskt, snedt förträngdt bäcken, af V. Ström; aflösning af choroidea, af J. Hjort; rhabdomyoma orbitæ, af S. Bayer; hängning: mord eller sjelfmord? af Hj. Heiberg; statistik öfver starrextraktioner, af M. M. Lövegren; nordisk med. literatur.

Upplands fornminnesförenings tidskrift, utg. af C. A. Klingspor, h. 10 innehåller: bidrag till Upplands beskrifning; uppsatser och redogörelser.

Norsk Familieblad, utg. af K. A. Winter-Hjelm, 1882, n:ris 163—170 innehålla bl. a.: Mehalah, en berättelse från Marsktrakterna; kampen om Glochov, skizz från Galizien, af Sacher-Masoch; teckningar från Trondhjems domkyrka; Hero och Leander; portr. af Johanne Luise Heiberg; frieriet; bref utifrån; från boklådan; tillkännager sitt upphörande med år 1882.

Nordisk Musik-Tidende, utg. af C. Warmuth, 1882, n:o 11 innehåller bl. a.: Emil Horneman; musikalisk revy fr. Christiania, Bergen och Stockholm; tillkännager sitt utkommande för nästa år.

H. 2. T. XIV.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER och WILH. BOLIN.

Februari 1883.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1883.

På ***Finsk tidskrift***, som utkommer 1883 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18), samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, som besörja Tidskriftens distribution, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Fabiansgatan 28.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. VI, VII, VIII, IX (1879—1880) à 5 mk.

C. G. Estlander och **Wilh. Bolin**, utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Elfving, F. Gustafsson, Karl Langenskiöld, S. Lemström, O. M. Reuter, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, R. F. v. Willebrand.**

H. 3. T. XIV.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER och WILH. BOLIN.

Mars 1883.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1883.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1883 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18), samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, som besörja Tidskriftens distribution, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Fabiansgatan 28.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 p:i. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. VI, VII, VIII, IX (1879—1880) à 5 mk.

C. G. Estlander och **Wilh. Bolin**, utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Elfving, F. Gustafsson, Karl Langenskiöld, S. Lemström, O. M. Reuter, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, R. F. v. Willebrand.**

H. 4. T. XIV.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER och WILH. BOLIN.

April 1883.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri. 1883.

På ***Finsk tidskrift***, som utkommer 1883 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18), samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg. med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, som besörja Tidskriftens distribution, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor **Fabiansgatan 28**

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

*Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå **endast** några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. VI, VII, VIII, IX (1879—1880) à 5 mk.*

C. G. Estlander och **Wilh. Bolin,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Elfving, F. Gustafsson, Karl Langenskiöld, S. Lemström, O. M. Reuter, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, R. F. v. Willebrand.**

H. 5. T. XIV.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER och WILH. BOLIN.

Maj 1883.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1883.

På ***Finsk tidskrift,*** som utkommer 1883 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18), samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, som besörja Tidskriftens distribution, med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Fabiansgatan 28.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 p:i och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. VI, VII, VIII, IX (1879—1880) à 5 mk.

C. G. Estlander och **Wilh. Bolin,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Elfving, F. Gustafsson, Karl Langenskiöld, S. Lemström, O. M. Reuter, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Ättar-taflor, af *O. Wasastjerna,* supplm. bd (Borgå, förf.). — Joukahainen, Pohjalais-osakunnan toimittama, 9:s vihko (Hels., Pohj. osak:ta). — *Georg Weberin* yleinen ihmiskunnan historia, 4:s vihko (Porv., W. Söderström). — Murtovarkaus, näytelmä 5:ssä kuvauksessa, kirj. ***Minna Canth*** (Porv., W. Söderström). — Mailman historian aitta, kirj. ***H. Fortmann,*** 3:s vihko (Hels. G. W. Edlund). — I folkhögskolans tjenst, af ***P. A. Gödecke,*** I (Sthlm, Norstedt). — Plastiska kroppsöfningar, af ***G. Nyblaeus,*** (Sthlm, Norstedt) — Rysslands historia, af ***N. Kostomarov*** (Sthlm, Norstedt). — På Gustaf-Adolfs-dagen, af ***P. A. Gödecke*** (Sthlm, Norstedt). — Johan Reinhold Patkul, af ***O. Sjögren*** (Sthlm, Norstedt). — Valda skrifter af ***Hans Järta,*** utg. af H. Forssell, h. 5 (Sthlm, Norstedt). — Från äldre tider, af ***Hans Hildebrand***

H. 6. T. XIV.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER och WILH. BOLIN.

Juni 1883.

Innehåll:

Helsingfors. J. Simelli arfvingars tryckeri, 1883.

På *Finsk tidskrift,* som utkommer 1883 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18), samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, som besörja Tidskriftens distribution, med *15 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Fabiansgatan 28.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 p. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. VI, VII, VIII, IX (1879—1880) à 5 mk.

C. G. Estlander och **Wilh. Bolin,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Elfving, F. Gustafsson, Karl Langenskiöld, S. Lemström, O. M. Reuter, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Vår styrelse och våra landtdagar, af *Edv. Bergh*, h. 2 & 3 (H:fors, G. W. Edlund). — Aron prinsessa, kirj. *E. Marlitt* (Hels., K. E. Holm). — Kuuriruhtinas ja raharuhtinas, kirj. *L. Mühlbach;* Viimeinen Algonquini, kirj. *F. Lilla* (Hels. K. E. Holm). — Bilder ur växtverlden, utg. af *C. Hoffmann,* h. 6 & 7 (H:fors, K. E. Holm). — Vocabulaire du cours de langue française, par *J. Lehmann*, 1:re partie (H:fors, K. E. Holm). — Biografinen nimikirja, toim. Suomen histor. seura, 9 & 10 vihko: Sprengtport—Östring (Hels., G. W. Edlund). — Berättelse om medicinalverket i Finland år 1881, afg. af *Medicinalstyrelsen* (H:fors). — Katalog öfver finska studentafdelningarnas etnografiska samlingar, af *Th. Schvindt,* h. 1 (H:fors) — S. arb. på finska (Hels.). — Väliaikainen suom. virsikirja nuottien kanssa (Hels., G. W. Edlund). — Wälskäärin kertomuksia, jutellut *Z. Topelius*, V (Hels., G. W. Edlund). — *G. Weberin* yleinen ihmiskunnan historia, 6 vihko (Porv., W. Söderström).

Kors och halfmåne, hist. tidsroman af *G. Samarow,* d. 1—2 (Sthlm, Alb. Bonnier). — Lärobok i sjukgymnastik, af *T. J. Hartelius* (Sthlm, Alb. Bonnier). — Valda skrifter af *Hans Järta*, utg. af H. Forssell, h. 6 & 7 (Sthlm, Norstedt). — Bilder från Italien, af *A. Agrell* (Sthlm, O. L. Lamm).

— Senator Ratcliffe, amerikansk novell (Sthlm, O. L. Lamm). — Lefnadsteckning öfver Erik Gustaf Geijer, af *J. Hellstenius* (Sthlm, Norstedt). — Esaias Tegnér och Erik Gustaf Geijer, minnestal af *P. B. Regnér* (Ume) — Erik Gustaf Geijer, tal af *S. Ribbing* (Upsala). — Från Rivieran, skizzer af *O. Levertin* (Sthlm, C. E. Fritze). — Från Baden, noveller af *Harald* (Sthlm, O. L. Lamm). — Från det unga Italien, noveller af *E. Castelnuovo* och *V. Bersezio* (Sthlm. O. L. Lamm). — I prestgården, en julbild af *N. P. Ödmann* (Sthlm, Alb. Bonnier). — Bröderna *Grimms* sagor folkuppl., h. 7—10 (Sthlm, Fahlcrantz). — Från Europas hof, skildringar af *A. Ahnfelt*, b. 1, h. 2 (Sthlm, O. L. Lamm). — Folkets bok, utg. af *K. P. Arnoldson*, h. 8 (Sthlm, A. W. Björck). — Den upp- och nedvända verlden, af *F. Anstey* (Sthlm, Seligmann). — Nordisk familjebok, b. 6, h. 7—10: Hel. Sakram:ts kongregation — Hufvudskatt (Sthlm, Exped. af Nord. familjebok). — Jagten efter själar, af *Alph. Daudet* (Sthlm, Seligmann). — Svenska öden och äfventyr, af *Aug. Strindberg*, b. 2, h. 4 (Sthlm, Looström). — Hvad skall man bli? Rådgifvare vid valet af lefnadsbana, af *L. A. Hubendick*, III (Sthlm. A. W. Björck). — Historiska tidsbilder, af *M. J. Crusenstolpe:* Huset Tessin, h. 1 (Sthlm. Alb. Bonnier). — Valda romaner af *Herm. Bjursten*, III: Öfverste Stobée, h. 3 & 4 (Sthlm, Alb. Bonnier). — I Getapuljen, vandringar och forskningar i Smålands bygder af *G. A. Aldén* (Sthlm, Alb. Bonnier). — Snärtar, amerikanska skämthistorier af *Max Adeler* (Sthlm, Alb. Bonnier). — Svenka historiska noveller, af *G. H. Mellin*, illustr. godtköpsuppl., h. 1 & 2 (Sthlm, Alb. Bonnier). — Kyrkans allmänna historia, af *P. Eklund* (Sthlm, P. A. Norstedt). — Orienten, af *A. v. Schweiger-Lerchenfeld*, h. 14 (Sthlm, Fahlcrantz). — Norsk Forfatter-Lexikon 1814—1880, utg. af *J. B. Halvorsen*, h. 5: Birch, Björnson (Kr:nia, Den norske Forlagsforening) — Chirurgisch-anatomischer Atlas, von *J. Lie*, h. 7 (Horten).

Valvoja, red. af J. R. Danielson, 1883, n:o 10 innehåller: om den finska polarstationen etc., af S. Lemström; om det tilltänkta finska qvinnolyceet, af J. R. Danielson; reseminnen från Grekland, I (slut), af O. E. Tudeer; Finska teatern, af E. A—n; polemik.

Finska läkaresällskapets handlingar, 1883, h. 1 & 2 innehålla bl. a.: årsberättelse för år 1882, af A. Holmberg, kliniska studier öfver transsudations processer inom organismen, af J. W. Runeberg; redogörelse öfver helso- och sjukvården vid finska militären under år 1882, af G. Winter; ett fall af tarmruptur, af F. W. Westerlund; protokollsutdrag.

Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland, red. af C. Synnerberg, 1883, h. 1 & 2 innehålla: nya forskningar angående Maria Stuart, af M—r; underrättelser om folkskoleväsendet i Sverige, af Carl K—n; den religiösa uppfostran i skolan, af L. L. L.; några drag ur det italienska skolväsendet, af C. L**g; några ord i rättstafningsfrågan, af E. L.; ett memento ang. trycket i skolböcker, af F. Gustafsson: literatur, genmälen, af V. B. K. och N. af Ursin; notiser.

Kansakoulun lehti, toim. A. Berner, 1883, n:o 1 (profnr) innehåller: undervisningen bör vara uppfostrande; folkskoleärenderna på sista landtdagen, af O. H.; folkskolorna i Finland under läseåret 1881—82; frågan om handarbetsundervisningen i Amerika; literatur; lagstiftning i folkskoleärenden; små notiser; tidskriften utkommer i Åbo med en nr i månaden, prenpris för 1883 2:80 mk.

Ny svensk tidskrift, utg. af R. Geijer m. fl., 1883, h. 4 innehåller: om nationalitet, af S. J. Boethius: ströftåg i vår unga literatur, 3, af G—g N.: Ett frieri, dikt af G. V. H.; litteratur.

Pedagogisk tidskrift, utg. af H. F. Hult, 1883, h. 5 innehåller bl. a.: om Linköpings gymnasium och trivialskola 1693—1711 etc., af G. Vestling; literaturanmälningar; uppgifter för afgångsexamen v. t. 1882; kgl. beslut; personalnotiser.

Verdandi, tidskrift för ungdomens målsmän och vänner, utg. af »Uffe» och L. Hökerberg, 1883, h. 1 innehåller: anmälan; vägen till ett nationelt skolsystem, af Qvisqve; om språkundervisning, af Uffe; om historiens bety-

delse för undervisningen, af O. S.; tankar om skolundervisningen i modersmålet, af J. Flodström; utkommer 1883 med 6 h. för 3: 75 kr.

Svenska trädgårdsföreningens tidskrift, utg. af Axel Pihl och Jak. Eriksson, 1883, h. 1 & 2 innehålla bl. a.: clematis coccinea, nemastylis coelestina och herbertia caerulea, med färglagda taflor, af A. P.; om några sjukdomar å våra trädgårds- och drifhusväxter, af J. E—n; något om trädgårdsanläggningskonst, med plankarta till en trädgårdsanläggning i engelsk stil, af S. Lindh; valnötsträden, af A. P.; kulturväxternas ursprung, af Th. M. Fries; trädgårdskonstens historia, af O. Tamm; smärre uppsatser; literatur.

Svenska jägareförbundets nya tidskrift, 1883, h. 1 innehåller bl. a.: jagtförhållandena å Gotland i äldre och nyare tider; om hargårdar; episoder ur skidlöparjagtens historia; om hagelpatroners laddning; notiser; elgen (slut); fjellvråken, med plansch; literatur; återblick.

Läsning för folket, utg. af Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, 1883, b. 15, h. 1 innehåller bl. a.: den förhistoriska tiden i Sverige, III, af H. H—g; om arbetets och arbetarens ställning till samhället, af M. H—n; Tegnér såsom svenska folkets skald, af T. Bosson; Öland, af L. J. L. L.

Nyårsgåfwan, bibliotek för modern romanliteratur, utg. af Es. Edqvist, 1883, h. 2—14 innehålla: Ett betrodt ombud, af James Payn, h. 2—14.

Bokhandelswerlden, red. af Es. Edqvist, 1883, n:o 3 & 4 innehålla: senast utkomna svenska, norska och danska böcker; utländska boknyheter; annonser.

Ny illustrerad tidning, red. D. Weber, 1883, n:ris 19—23 innehålla bl. a.: porträtt med lefnadsteckning af Peter Cooper, Marie Zandt, Léo Delibes, Wilh. Henr. Kempe, K. A. Ryding, John Nelson, porträtt af ryska kejsarparet; impressionism, konststudie af Georg Nordensvan; Sarah Bernhardt på vår scen, af E. L.; branden i Karlskrona 22 april 1883, teckn. af J. J. Silvén; bilder från Moskwa; ryskt folklif; »i gröngräset«, teckn. på trä af L. G. Hellqvist; »skepparhistorier«, efter tafla af O. Björck; ankidyll, efter tafla af Carl Jutz; »på hemvägen«, efter tafla af Hugo Salmson; berättelser af W. Gran, Vilma och Carl v. Vincenti; utan frimärke, af Lea; hvar fjortonde dag; från riksdagen.

Hemvännen, utg. af Lars Hökerberg 1883, n:o 5 innehåller bl. a.: Ett besök på Vesuvius, med planch; sommar och vinter i de norra polartrakterna, af Remog; »i maj«, efter tafla af K. Ludwig; gammalt och nytt om hvartannat, tekn. af O. Lindberg.

Djurvännen, red. af G. V. Sjöstedt, 1883, n:o 5 innehåller bl. a.: hästens fodring under arbete; om björnen; märkligt beteende af en hingst; närgången granskning, planch.

Nyt Tidsskrift, utg. af J. E. Sars och Olaf Skavlan, 1883, h. 1 & 3 innehålla bl. a.: förste kapitel af Alex. L. Kiellands nye roman; »feltminder« en skitse af B. Elmgaard; indtryk og erindringer, II, af M. Colban; »Engelsk parlamentarisme,« II, af N. Neergaard; fra Amerika, af Kr. Janson; »kirken og lovmæssigheden«, af prof. Petersen; salmer, af Kr. Janson; om Island, IV, af A. Helland; om J. P. Jacobsen som novellist, af Henr. Jaeger; dagbog af J. E. Sars; anmeldelser.

Ude og Hjemme, utg. af O. Borchsenius och F. Hendriksen, 1883, n:ris 293—297 innehålla bl. a.: porträtt med lefnadsteckning af H. Ch. Hansen, af Ph. Weilbach; V. Faber, af Otto Borchsenius; från pariserssalongen, af E. Werenskiold; Sarah Bernhardt som Fédora, af G. Brandes; Aug. Lindbergs Gjaesteforestillinger, af E. Brandes; fred i naturen, fire digter af H. Drachmann; fra kunstudstillingen, efter taflor af Edv. Petersen, Zahtmann, A. Mackeprang, M. Therkildsen; fysiognomiske Smaastudier, efter tegn. af Gerbault; berättelser af Hans Hopfen, E. Castelnuovo, B. A. Kall.

